

М. Х. РУСТАМБОВ

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ

(Махсус қисм)

*Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги қошидаги мувофиқлаштирувчи Кенгаш қарори
билан ҳуқуқшунослик олий ўқув юртлари талабалари учун
дарслик сифатида тавсия этилган*

ТОШКЕНТ „ЎҚИТУВЧИ“ — 2003

Тақризчилар: юридик фанлар доктори, профессор **Зарипов С. З.**
юридик фанлар доктори, профессор **Хакимов И.**

Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм.

Олий ўқув юртлари учун дарслик / М.Х.Рустамбоев. -Т., 2003:/

Ушбу дарслик Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси асосида жиноят ҳуқуқи ўқув курсига мувофиқ тайёрланган. Унда Жиноят кодекси тегишли моддаларида жавобгарлик белгиланган жиноятлар учун жавобгарлик масалалари кенг ёритилган.

Муаллиф томонидан барча жиноят таркибининг белгилари таҳлил қилинган бўлиб, уларни квалификация қилиш ва ўхшаш таркибли жиноятларни фарқлаш муаммолари кўриб чиқилган.

Дарслик юридик олий ўқув юртлари бакалаврлари, магистрлари, Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси тингловчилари, аспирантлар, ўқитувчилар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари ҳамда жиноят ва жазо муаммолари билан қизиқувчи китобхонларга мўлжалланган.

Р 4306020700 — 53 Буюртма.вар. — 2003
353(04)2003

© „Ўқитувчи“ нашриёти, 2003.

© М. Х. Рустамбоев, 2003.

ISBN 5—645—04050—3

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ МАХСУС ҚИСМИНИНГ УМУМИЙ ҚОИДАЛАРИ

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми тушунчаси, вазифаси, предмети ва тизими

Жиноят ҳуқуқи ҳуқуқ тизимининг (Конституциявий, фуқаролик, маъмурий ва ҳ.к.) алоҳида тармоғидир.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги жиноят қонунида жиноий жавобгарликка тортиш ҳамда содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш учун қонун нормалари доирасида жазо тайинлаш назарда тутилган. Жиноят ҳуқуқи унинг ўзига хос хусусиятларини ифодаловчи, ҳуқуқ тизимининг мустақил тармоғи эканлигини белгиловчи ва ҳуқуқнинг бошқа турларидан ажратиб турувчи ўзига хос тамойилларга эгадир.

Бу тамойиллар жиноятчиликка қарши курашдаги давлат сиёсатини, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам мустақил давлатимизнинг ҳар бир фуқароси амалдаги қонунларни қўллаб-қувватлайди, қонун бузувчиларга қарши кескин кураш олиб боради.

Жиноят ҳуқуқи ана шундай қонун бузувчиларга қарши кураш олиб бориш, уларни ахлоқан тузатиш, қайта тарбиялаш, турли жиноятларнинг олдини олиш чораларини кўради.

«Адолат ғояси, — деб ёзади И. А. Каримов, — жамият ҳаётининг ҳар бир соҳасини қамраб олиши зарур. Қонунчиликнинг ҳар бир соҳаси шаклланиши — давлат ва фуқаро муносабати, меҳнат ва уй-жой, нафақа ва солиқ, табиатни муҳофаза этиш ва жиноий жавобгарлик ушбу ғоя билан бошланиб, ушбу ғоя билан тугалланиши керак».¹

Жиноят ҳуқуқи Умумий ва Махсус қисмлардан иборат бўлиб, Умумий қисмда умумий қоидалар, жиноят ва жазо тушунчаси, жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилиш, қилмишнинг жиноийлигини истисно қилувчи ҳолатлар,

¹ Каримов И. А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т., „Ўзбекистон“. 1995, 10—11-бетлар.

судланганлик каби институтлар ўз аксини топган бўлса, Махсус қисмда алоҳида турдаги жиноятлар ва бу жиноятларга нисбатан тайинланадиган жазо чораларини белгиловчи нормалар мужассамлашган. Бундан кўриниб турибдики, жиноят ҳуқуқининг Умумий қисми Махсус қисми билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бир бутун жиноят ҳуқуқ тизимини ташкил этади.

Фан сифатида жиноят ҳуқуқининг Умумий ва Махсус қисмлари қонун билан кўриқланадиган объектларига эга, яъни у давлат томонидан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатларни кўриқлайди. Жиноят ҳуқуқи Умумий ва Махсус қисмларининг ўзаро боғлиқлиги, шахснинг ижтимоий хавfli қилмишни содир этишда айбли, деб топилши ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан ҳар икки қисмнинг нормалари қўлланилгандагина, аниқ мазмунга эга бўлади.

NOTA BENE!

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисмининг асосий вазифаси қонун нормаларини юридик таҳлил қилиш орқали ўрганиб, жиноятчиликка қарши курашда улардан янада самаралироқ фойдаланишдан иборат.

Ушбу қисм нормаларисиз бундай курашни амалга ошириб бўлмас эди, чунки уларсиз ижтимоий хавfli қилмишни конкретлаштириш ва содир этилган жиноятлар таркибини белгилаш имкони йўққа чиқар эди. Махсус қисмда ҳар бир жиноятнинг тури ва белгилари, шунингдек, содир этилган қилмиш учун жазо чоралари аниқ кўрсатилган.

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисмининг асосий вазифалари шахсни, унинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлат манфаатларини, мулкни, табиий муҳитни, тинчликни, инсоният хавфсизлигини жинoий тажовузлардан кўриқлаш, шунингдек, жиноятларнинг олдини олиш, фуқароларни Республика Конституцияси ва қонунларига риоя қилиш руҳида тарбиялашдан иборат (ЖК 2-моддаси).

Махсус қисм нормаларини қўллашда ҳуқуқнинг асосий манбаи ҳисобланмиш ЎзР Конституциясига амал қилмоқ лозим. Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормаларини тўғри қўллашда ЎзР судлари учун мажбурий бўлган Махсус қисмнинг тегишли нормалари шарҳланган ЎзР Олий Суди

Пленумининг қарорлари муҳим аҳамиятга эга. ЎзР Олий суди Пленумининг қарорлари суд амалиётини умумлаштиради, жиноятларни квалификация қилишда судлар томонидан йўл қўйилган хатоларни аниқлайди ва амалда турлича изоҳланиб келинаётган қонуннинг моҳияти ва амалда татбиқ этилиши юзасидан тушунтиришлар беради.

NOTA BENE!

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисмининг **предмети** жиноят қонунининг конкрет нормаларидир. Бу нормаларда қонунда жиноят сифатида мустақамланган ижтимоий хавfli қилмишларнинг белгилари кўрсатилган.

ЎзР жиноят қонунлари Конституция ва халқаро ҳуқуқ нормаларига асосланган Республика Жиноят кодексидан иборат. Шу сабабли жиноят ҳуқуқи Махсус қисми Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси тизимига тўла мос келади. Махсус қисм нормалари илмий асосланган **тизимга** биноан жойлаштирилган. Бу тизим нормаларининг ўзини тўғри тушунишга, уларнинг ўрганилишини енгиллаштириш ва уларни амалда қўллашда вужудга келадиган чалкашликларни бартараф этишга хизмат қилади. Масалан, безорилик энг кўп содир этиладиган жиноятлардан бўлганлиги сабабли у ЖК Махсус қисми биринчи бўлимида жойлашган моддаларда бўлиши лозимдек туюлади. Аммо, жиноят қонунларида безорилик „**Жамоат тартибига қарши жиноятлар**“, деб номланувчи ХХ бобга жойлаштирилган, чунки бу жиноятнинг объектив белгилари дўппослаш, баданга шикаст етказиш, ўзганинг мулкига зарар етказиш, ҳокимият вакилига қаршилиқ кўрсатиш, ўқотар қуролларни қўллаш ва ҳ.к.ларни қамраб олади. Демак, қонунда уни тавсифловчи, яъни бошқа моддаларда назарда тутилган қилмишлардан фарқли мустақил жиноят таркибини ташкил этувчи ва ўзига хос белгиларига асосан безориликнинг Кодексда жойлашган жойи тўғридир.

Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган Жиноят кодекси Махсус қисми 1959 йилги ЖКдагига нисбатан анча такомиллаштирилган. Шу билан бирга унинг тизимига „**Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси**“, деб аталувчи VIII бўлимнинг киритилганлиги мантиқан тўғри эмас. Шубҳасиз, қонун чиқарувчи томонидан атамаларга изоҳ берилганлиги жиноят ҳуқуқи нормаларининг қўлланилишини осонлаштиришга хизмат қилади. Аммо

ЖКнинг VIII бўлимида берилган атамалар ҳуқуқий нормалар эмас, шу сабабдан улар жиноят ҳуқуқининг қисми бўла олмайди. Ундан ташқари, бу бўлимда берилган атамалар фақат жиноят қонунининг Махсус қисмигагина эмас, балки Умумий қисмига ҳам тааллуқлидир. Фикримизча, атамаларнинг ҳуқуқий маъноси илова тариқасида берилса, тўғри бўлар эди.

ЖК Махсус қисми 8 бўлим 24 бобдан иборат бўлиб, бундай тизимни ишлаб чиқишда турли омиллар эътиборга олинган.

Биринчи ўринга ЎзР Конституцияси ва Инсон ҳуқуқларининг умумжаҳон декларациясига мувофиқ шахсга қарши жиноятлар қўйилди.

ЖКнинг ҳар бир бўлими ва ҳар бир бобида ижтимоий хавфлироқ жиноятлар биринчи, кейин хавфлилиги камроқ, улардан кейин эса ижтимоий хавфи унча катта бўлмаган жиноятлар жойлашган. Баъзан бу қоидадан истиснолар ҳам мавжуд, масалан ЖКнинг 150- моддаси (урушни тарғиб қилиш) „**Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар**“ бўлимида тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши қаратилган хавfli жиноятлардан олдин келади.

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормалари жинoий қилмишнинг бевосита объектига қараб жойлаштирилган. Ўзбекистон Республикаси давлати жиноят ҳуқуқи Махсус қисми нормаларида ўзининг сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий манфаатларини акс эттириши билан қандай қилмишлар уларга зид эканлиги ва демак, жинoий жазони қўллаш таҳдиди билан уларнинг содир этилиши ман қилинганлигини англатади.

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми фанининг тизими Жиноят кодекси Махсус қисми тизими асосида тузилиб, етти бўлимга ажратилган:

биринчи бўлимда „Шахсга қарши жиноятлар“;

иккинчи бўлимда „Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар“;

учинчи бўлимда „Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар“;

тўртинчи бўлимда „Экология соҳасидаги жиноятлар“;

бешинчи бўлимда „Ҳокимият, бошқарув ва жамоат бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши жиноятлар“;

олтинчи бўлимда „Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши жиноятлар“;

еттинчи бўлимда „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар“нинг тушунчаси, юридик таҳлили, айрим ўхшаш жиноятлардан фарқлари кўрсатиб берилган.

Жиноятларни квалификация қилишнинг илмий асослари

ЎЗР жиноят қонунида ЖКда назарда тутилган, таркибда жиноятнинг барча белгилари мавжуд бўлган ижтимоий хавфли қилмишлар учунгина жавобгарлик белгиланган.

Жиноий жавобгарликка тортиш ва жазо тайинлаш учун шахс ЖК Махсус қисмининг айнан қайси нормасини бузганлигини аниқлаш лозим. Бунда содир этилган қилмишнинг жиноят таркиби ЖК Махсус қисмида назарда тутилган ёки тутилмаганлигини аниқлаш лозим. Бу жараён жиноятларни **квалификация қилиш жараёни** деб аталади.

Содир этилган жиноятларни тўғри квалификация қилишни таъминлаш — ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг асосий вазифаси ҳисобланади.

Жиноятларни квалификация қилишда қонунийлик, фуқаролар ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолати, одил судловни амалга ошириш принциплари зарурий шарт бўлиб ҳисобланади.

Жиноятларни квалификация қилишда содир этилган қилмиш юридик таҳлил қилинади: тажовузнинг объекти аниқланади, унинг конкрет белгилари тавсифланади, объектив ва субъектив томонлари, субъектини характерлайдиган белгилари аниқланади. Бундай таҳлил содир этилган қилмишда қандай жиноятнинг таркиби мавжудлиги ва ушбу қилмишни содир этган шахсни ЖКнинг қайси моддаси билан жавобгарликка тортиш мумкинлиги ҳақида бир фикрга келишга ёрдам беради.

Жиноятларни квалификация қилиш тушунчаси кенг ва тор маънода ишлатилади.

Тор маънода квалификация қилмиш жиноят-ҳуқуқий нормаларга мувофиқ келувчи ижтимоий хавфли қилмишнинг ҳуқуқий баҳосидир.

NOTA BENE!

Кенг маънода квалификация муайян мантиқий жараён бўлиб, Жиноят Кодекси Махсус қисмида назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахснинг қилмишида жиноят таркиби мавжудлигини аниқлаш бўйича муайян шахсларнинг фаолияти ҳисобланади.

Жинойятларнинг квалификацияси — бу динамик жараён бўлиб, жиной иш бўйича иш юритишнинг турли хил босқичларида муайян хусусиятларга эга.

Жинойятларни квалификация қилиш субъектлари (махсус ваколатга эга бўлган давлат органлари вакиллари) жинойятларни квалификация қилишда „*билмасликдан билимга*“, „*умумийдан хусусийга*“ қараб борадилар. Жинойят ишида фактик маълумотларнинг пайдо бўлиши билан жинойятнинг тавсифи ҳам, унга баҳо бериш ҳам ўзгариши мумкин. Жинойят ишини кўзгатиш босқичида квалификация дастлабки тавсифга эга бўлади. Дастлабки терговни тугатиш ва суд муҳокамаси босқичида у максимал тўлиқ ва якуний тавсифга эга. Квалификация қилиш жараёни бир қанча босқичлардан иборат бўлади. Квалификацияни биринчи босқичида ҳуқуқбузарликнинг тури аниқланади. Бунда хатти-ҳаракатнинг ижтимоий хавфлилиқ даражаси қилмишнинг жинойят ёки жинойят эмаслиги ва жинойят қонунига мувофиқ жазога сазовор ёки сазовор эмаслиги аниқланади. Кейинги босқичда содир этилган ҳуқуқбузарликнинг қайси гуруҳга мансублиги, яъни жинойятнинг ўхшаш ва махсус объектлари аниқланади. Квалификациянинг якуний босқичида эса жинойят турининг индивидуал белгилари аниқланади ва бу белгилар ёрдамида объекти бир хил бўлган жинойятлардан қилмиш алоҳида ажратиб олинади.

Жинойятларни квалификация қилиш 2 турга: расмий ва норасмий турларга бўлинади.

Расмий квалификация бу аниқ бир жиной иш бўйича махсус ваколатга эга бўлган (суриштирувчи, терговчи, прокурор, судья) шахс томонидан амалга ошириладиган жинойят ҳуқуқий квалификациядир. Ушбу квалификация муайян ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқаради.

Норасмий квалификация — бу жинойят ҳуқуқига фуқаролар (илмий ходимлар, журналистлар ва ҳ.қ.) томонидан бериладиган ҳуқуқий баҳо бўлиб, бу фақатгина уларнинг қарашларида ифодалайди. Норасмий квалификация ҳуқуқий оқибат келтириб чиқармайди.

Квалификация қилиш жараёнида қуйидаги 2 элемент мавжуд:

бир томондан бу қонун нормалари муайян турдаги жинойят намунасини акс эттирувчи жинойят қонуни нормалар қонунчилиқ (абстракт) модели бўлса, иккинчи томондан, қонунга мувофиқ баҳо берилиши лозим бўлган аниқ бир ҳаётий ҳодисалар (ижтимоий хавфли қилмиш)дир.

Жиноят қонуни жиноятларни квалификация қилишнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади, чунки жиноятни квалификация қилиш жараёнида жиноятнинг қандай илмий тушунчаси ёки тушунчалари билан эмас, балки фақатгина муайян жиноятнинг қонуний модели билан мос тушмоғи шарт. Жиноят қонунда белгилаб қўйилган жиноятларнинг рўйхати қатъий бўлиб, ушбу рўйхатга ҳеч ким бошқа қилмишни киритиши мумкин эмас. Қилмишнинг ижтимоий хавфли деб топилиши ва жиноят сифатида квалификация қилиниши фақатгина Жиноят кодексига белгиланган ҳоллардагина мумкин. Жиноят қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш фақат қонун чиқарувчи орган томонидан амалга оширилади.

Квалификациянинг яқуни бўлиб, муайян жиноий қилмиш жиноят қонунининг қайси моддаси, шу модданинг қайси банд ва қисми қўлланилиши кераклиги тўғрисидаги хулоса ҳисобланади. Жиноятни квалификация қилиш жараёнида жиноят кодексининг Умумий қисми қоидалари ҳисобга олиниши зарур.

Айрим ҳолларда қилмишни тўғри квалификация қилиш Махсус қисмнинг моддаси, қисми ва бандларигагина асосланмасдан, балки Умумий қисм қоидаларига мурожаат қилишни ҳам тақозо этади. Масалан, агар жиноят тайёргарлик ёки суиқасд босқичида тугалланган бўлса, уни квалификация қилишда ЖК 25- моддасига ҳавола қилиниши лозим бўлади.

NOTA BENE!

Квалификациянинг мақсади ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун ҳуқуқий асосларининг мавжудлигини аниқлашдан иборат.

ЖК нормалари билан квалификация қилинадиган ижтимоий хавфли қилмишнинг қонуний модели жиноятнинг таркиби ҳисобланади.

Жиноят таркиби бу шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун зарур ва етарли бўлган объектив ва субъектив белгилар тизимидир. Жиноятнинг бошқа ҳолатлари (ЖК 55- ва 56- моддаларида кўрсатилган оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатлар) жазони индивидуаллаштириш учун зарур бўлиб, қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жинойт таркиби, жиноят турининг қонуний модели бўлиши билан биргаликда, жиноятнинг барча энг муҳим, аҳамиятли ва зарурий белгиларини ўз ичига олади. Ушбу маънода жиноят таркиби жиноий жавобгарликка тортишнинг ягона ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади, айна пайтда жиноят қонунда назарда тутилган жиноят содир этган шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун фактик асос бўлиб ҳам хизмат қилади.

Жиноят таркиби белгилари жиноят қонунда ижобий (белгилар борлигини кўрсатиши) ёки салбий (белгилар йўқлигини кўрсатиши) тарзда намоён бўлиши мумкин. Мустақкамлик даражасига кўра ушбу белгилар доимий ва ўзгарувчан бўлиши мумкин. Шунингдек, қонунда баҳоловчи белгилар ҳам ишлатилади, уларнинг мавжудлигини жиноятни квалификация қиладиган шахс аниқлайди.

Қилмишнинг жиноят ҳуқуқий квалификация қилиш учун жиноят таркиби элементларига кўра:

- объект;
- объектив томон;
- субъект;
- субъектив томонни тавсифловчи белгиларга ажратадилар.

Жиноятни тўғри ва аниқ квалификация қилишнинг иккита шарти мавжуд: биринчидан, содир этилган жиноятнинг барча фактик белгиларини аниқлаш лозим. Иккинчидан, ҳуқуқий норманинг барча таркибий белгиларини шунингдек, жиноят қонуни тизимини билиш зарур. Жиноятларнинг айрим белгилари ЖК Махсус қисмида тўғридан-тўғри кўрсатилмаган бўлиши мумкин. Бунинг сабаби қонун чиқарувчи томонидан бошқа ҳуқуқ соҳалари ёки ЖК Умумий қисмидаги номаларни қайтармаслик лозим деб, топганлиги бўлиши мумкин. Ундан ташқари, айрим белгилар умум эътироф этилган ёки ҳаммага маълум бўлган ҳолатларга боғлиқ, шунинг учун жиноят қонунда уларни такрорлаш мақсадга мувофиқ эмас.

Жиноятни квалификация қилишни амалга оширувчи шахс томонидан: биринчидан, аста секинлик билан, босқичма-босқич жиноятнинг фактик ҳолатлари аниқланиши, иккинчидан, унинг жиноят ҳуқуқий нормаларини таҳлил қилиниши амалга оширилади. Жиноятни квалификация қилиш жараёнида жиноят ҳуқуқий нормалар билан жиноятнинг фактик белгилари солиштирилади.

Қилмишни квалификация қилиш учун жиноят қонун нормасини аниқлаш бир нечта босқичда амалга оширилади.

Биринчи босқичда, квалификация қилиш субъектлари томонидан фактик маълумотларни тартибга солиб, улар ичидан юридик аҳамиятга эга бўлганлари ажратилади. Бу содир этилган ижтимоий хавфли қилмишнинг фактик маълумотлари жиноят қонунда мустаҳкамлаб қўйилганлигини аниқлаш лозимлигини билдиради.

Иккинчи босқичда, йиғилган фактик материалларга жиноят қонун нормасидан қайси бири мос келиши аниқланади.

Учинчи босқичда, жиноят ишининг фактик ҳолатларига мос келадиган ўхшаш таркибли жиноятлар гуруҳи аниқланади. Булар қаторига объектив ва субъектив белгиларга кўра мос келувчи, алоҳида ҳолатларга кўра фарқланадиган жиноятларнинг таркиби киради.

Тўртинчи босқичда, танлаб олинган жиноят таркиблари гуруҳидан содир этилган жиноятлар мос келадиган ва унинг барча томонларини тавсифлайдиган бир ёки бир нечта жиноят қонуни танлаб олинади.

Жиноятларни квалификация қилиш жараёнида бир қилмишни баҳолаш учун бир қанча жиноят ҳуқуқий нормаларини қўллаш зарур бўлганида муаммолар туғилади. Бундай ҳолатлар бир қанча жиноятлар содир қилинганда вужудга келиши мумкин, уларни квалификация қилиш ЖКнинг Умумий қисми нормаларида ўз аксини топган. Тўғри, квалификация қилиш учун қайси турдаги бир қанча жиноятлар содир этилганлигини аниқлаш катта аҳамиятга эга. Масалан, такроран, жиноятлар жами ёки рецидив жиноят содир этилганлигини фарқлаш лозим.

Бир қанча жиноятлар содир этишдан жиноят қонуни нормаларининг рақобатлигини фарқлаш лозим, бунда бир жиноят ўзининг аломатлари билан ЖК Махсус қисми бир қанча нормаларда назарда тутилган қилмишга мос келади. Лекин, рақобатлиги бир қанча жиноятлар содир этишдан фарқли содир этилган қилмишга ҳар томонлама мос тушадиган битта қонунни танлаш зарур.

Жиноят ҳуқуқи назариясида умумий ва махсус нормаларнинг рақобати иккита махсус қонунларнинг ва модда билан модданинг қисми ўртасидаги рақобат ажратиб кўрсатилади. Қонунлар рақобати жараёнида тўғри квалификация қилиш рақобатда бўлган нормаларни аниқ тавсифлашдан иборат. Бунда нормаларнинг бир-бири билан

муносабатига боғлиқ норма бир ҳолатда умумий, бошқа ҳолатда эса махсус бўлиши мумкин. Рақобатнинг ҳар бир турига тегишли қоидалар мос тушиши керак, улар ҳар бир муайян ҳолат учун квалификация тўғрилигининг кафолати бўлиб хизмат қилади.

МАВЗУЛАР БЎЙИЧА ТАВСИЯ ҚИЛИНАДИГАН АДАБИЁТЛАР

1. **Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.** Тошкент, „Адолат“, 1998.
2. **Каримов И. А.** Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент, „Ўзбекистон“, 1997.
3. **Каримов И. А.** Ўзбекистон буюк келажак сари. Тошкент, „Ўзбекистон“, 1998.
4. **Каримов И. А.** Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда. Тошкент, „Ўзбекистон“, 1999.
5. **Каримов И. А.** Оллоҳ қалбимизда, юрагимизда. Тошкент, „Ўзбекистон“, 1999.
6. **Каримов И. А.** Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент, „Ўзбекистон“, 2000.
7. **Рустамбаев М. Х., Якубов А.С.** Концепция законодательства Республики Узбекистан о преступлениях и наказаниях, ВШМ МВД РУз. 1994.
8. **Якубов А. С., Кабулов Р.** Новое в уголовном законодательстве. Т.: Академия МВД Республики Узбекистан. 1995.
9. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. М.: Юрист, 1996.
10. **Кадиров М.** Уголовное право Республики Узбекистан. Особенная часть. Т.: Адолат, 1997.
11. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарорлари. 1991—1997, 2 томлик. Т.: „Шарқ“, 1997.
12. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Т.: Адолат, 1997.
13. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси. Тошкент, „Адолат“, 1998.
14. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан, Алматы, Баспа. 1999.
15. Комментарий к постановлениям Пленума Верховного суда Российской Федерации по уголовным делам. М.: Юрист, 1999.

Ўзбекистонда чоп этилган журналлар

1. „Адвокат“ — Ўзбекистон Адвокатлар Ассоциациясининг ижтимоий-ҳуқуқий, назарий ва амалий илмий-оммабоп журнали.

2. **Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг ахборотномаси.** — Т.: Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди.

3. **Давлат ва ҳуқуқ.** — Т.: Тошкент Давлат юридик институти.

4. **„Қонун номи билан“.** — Ўзбекистон Республикаси Олий Судининг бюллетени. — Т.: Ўзбекистон Республикаси Олий Суди.

5. **„Қонун ҳимоясида“.** — Т.: Ўзбекистон Республикаси Прокуратураси.

6. **„Ҳуқуқ“.** — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси.

7. **„Ҳўжалик ва ҳуқуқ“.** — Т.: Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди.

Россия Федерацияси журналлари

1. **„Адвокат“** — ежемесячный информационно-аналитический журнал о практическом применении законодательства.

2. **„Адвокатская практика“** амалий информацион нашр.

3. **„Бюллетень Верховного Суда РФ“.** Расмий информацион-юридик нашр.

4. **„Бюллетень Министерства Юстиции РФ“.** Расмий нашр

5. **„Бюллетень текущего законодательства и практики его применения“.** — Intrralex. Юридик информацион агентлиги.

6. **„Вестник Конституционного Суда РФ“.**

7. **„Вестник Московского Университета“.** 11 серияси.

8. **„Государство и право“.** Россия Фанлар Академияси. Давлат ва ҳуқуқ институти.

9. **„Законность“.** Ҳуқуқий илмий-амалий журнали.

10. **„Милиция“.** Россия ИИВ журнали.

11. **„Право-защитник“.** Ноҳуқумат ташкилотлар учун журнал.

12. **„Прокурорская и следственная практика“.** — МДХ мамлакатлари Бош прокурорлари органи.

13. **„Преступление и наказание“.** — РФ Адлия Вазирлиги. Ойлик ижтимоий-сиёсий ва илмий-услубий журнали.

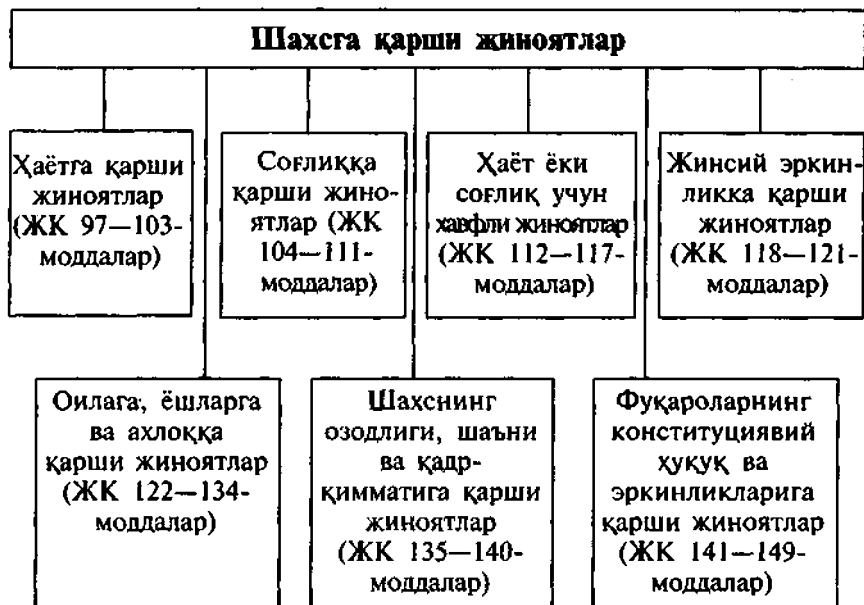
14. **„Российская юстиция“.** — муассислар: РФ Президенти маъмурияти, РФ Адлия Вазирлиги, РФ Олий Суди.

16. **„Российский судья“.** — илмий-амалий ва информация нашр.

17. „Российский адвокат“. — ижтимоий-ҳуқуқий журнали.
 18. „Российский следователь“. — амалий ва информатсион нашр.
 19. „Современное право“. — илмий-информатсион журнали.
 20. „Следователь“. — амалий ва информатсион нашр.
 21. „Судебные новости“. — оммавий ахборот воситалари ва амалиётчи юристлар учун журнал.
 22. „Уголовное право“. — илмий-амалий журнали.
 23. „Человек и закон“. — РФ Матбуот ва информатсия вазирлигида рўйхатга олинган журнали.
 24. „Юридический мир“. — ойлик оммавий-ҳуқуқий журнали.
 25. „Юридический консультант“. — информатсион-аналитик журнали.
 26. „Юридическое образование и наука“. — амалий ва информатсион нашр.
 27. „Юрист“. — илмий-амалий ва информатсион нашр.
-

БИРИНЧИ БЎЛИМ.

ШАХСГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1 боб. ҲАЁТГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Ҳаётга қарши жиноятларнинг умумий тавсифи

Давлатнинг бош вазифаларидан бири инсон-ҳақида гамхўрлик қилишдир. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ҳам инсон, унинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари мустақкамланган. Конституция нормаларида, ҳар қандай ҳолатдан қатъи назар, шахснинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари кафолатланган ва ҳимоя қилинган. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида „Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар“, деб қайд этилган бўлса, унинг 19- моддасида „*Фуқароларнинг*

Конституция ва қонунларда мустақкамлаб қўйилган ҳуқуқ ва эркинликлари дахлсиздир, улардан суд қарорисиз маҳрум этишга ёки чеклаб қўйишга ҳеч ким ҳақли эмас“, дейилади.

Конституциянинг „Шахсий ҳуқуқ ва эркинликлар“, „Сиёсий ҳуқуқлар“, „Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар“ деб номланган бўлимларида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий базаси ўз ифодасини топган.

„Давлат, — деб таъкидланади Конституциянинг 43-моддасида, — фуқароларнинг Конституция ва қонунларда мустақкамланган ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлайди“

Ўзбекистон Республикаси 2001 йилга келиб инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ўзида мустақкамлаган 25 та халқаро ҳужжатга қўшилди. Бу ҳужжатлар Ўзбекистон қонунлари, жумладан жиноят, айниқса инсон ҳуқуқ ва эркинликлари мустақкамланган қонунларнинг яратилиши учун ҳам асос бўлиб хизмат қилди.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 3.5-моддасида, *„Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт“*нинг 6, 7, 9, 10, 11-моддаларида инсоннинг *яшаш ҳуқуқи, қадр-қиммати, озодлиги ва хавфсизлиги, шаъни ва обрўини ҳимоя қилиш каби ҳуқуқлари мустақкамланган*. Бу халқаро ҳуқуқий нормалар Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг ҳам асосини ташкил қилади.

Шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳуқуқнинг турли соҳаларининг нормалари билан ҳимоя қилинади, лекин жиноят қонунларида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилганлиги учун жиноий жавобгарлик белгиланган бўлиб, ҳуқуқнинг бу соҳаси жавобгарликни қўллаш орқали фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилади.

Жиноят кодексининг „Шахсга қарши жиноятлар“ бўлимида ҳаётга, соғлиққа қарши, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли, жинсий эркинликка, оилага, ёшларга ва ахлоққа, шахснинг озодлиги, шаъни, қадр-қимматига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши қаратилган жиноятлар жамият учун жиддий хавф туғдиради.

Дарҳақиқат, инсоннинг ҳаёти ва соғлиғи бебаҳо бойлик. Шахснинг бу бойликлардан маҳрум этилиши ёки уларг: шикаст етказилиши фожиа ҳисобланади. Инсон яшар экан ҳаётдан, унинг неъматларидан баҳраманд бўлиб яшаш: интилади, ҳаётдан маҳрум қилинган шахснинг ўрнини ҳеч

нарса билан тўлдириб бўлмайди. Инсоннинг соғлиғига зарар етказилиши унга жисмоний, ахлоқий, руҳий азоблар бериб, унинг ҳаётий фаолиятини чеклаб қўяди.

Жиноятчи томонидан инсоннинг бошқа ҳуқуқ ва эркинликларига тажовузлар шахс учун ижтимоий хавфи ҳаётдан маҳрум этишдан кам бўлмаган хавфни вужудга келтиради.

Шахсга қарши жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражаси юқори эканлиги сабабли, Жиноят кодексининг Махсус қисми биринчи бўлими „Шахсга қарши жиноятлар“ деб номланади.

Шахсга фақат юқорида айтилган жиноятлар содир этилганида эмас, балки бошқа объектларга тажовуз қилинганда, масалан, босқинчилик, талончилик ва ҳ.к. жиноятлар содир этилган ҳолларда ҳам зарар етади. Шахсга қарши жиноятлар таҳлил қилинганда бу қилмишни содир этган айбдорнинг ҳаракатлари айнан шахсга зарар етказишга қаратилганлигига эътибор берилади.

Жиноят кодекси Махсус қисмининг биринчи бўлимида шахсга қарши жиноятларнинг бир неча тури учун жавобгарлик назарда тутилган бўлиб, улар бевосита объекти бўйича қуйидаги гуруҳларга ажратилган:

- 1) ҳаётга қарши жиноятлар;
- 2) соғлиққа қарши жиноятлар;
- 3) ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли жиноятлар;
- 4) жинсий эркинликка қарши жиноятлар;
- 5) оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар;
- 6) шахснинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар;
- 7) фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятлар.

2- §. Ҳаётга қарши жиноятлар

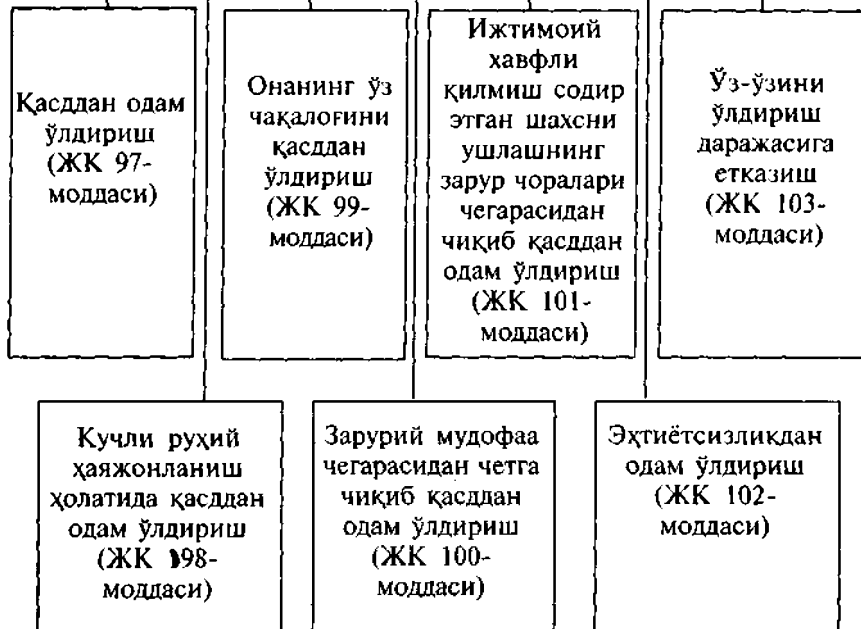
NOTA BENE!

Одам ўлдириш жиноятининг тушунчаси, таҳлили ва турлари

Ҳаётга қарши жиноятларни шартли равишда 2 туркумга бўлиш мумкин:

- 1) одам ўлдириш;
- 2) ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш.

Ҳаётга қарши жиноятлар

Одам ўлдириш қасдан, ҳуқуққа хилоф равишда ёки эҳтиётсизликдан бошқа кишини ҳаётдан маҳрум қилишдир.

Одам ўлдиришнинг объекти бошқа кишининг ҳаёти ҳисобланади.

Ёши, соғлиғи, яшаш қобилиятидан қатъи, назар ҳар қандай кишининг ҳаёти жиноят қонуни билан қўриқланади. Шу сабабли чақалоқ, кекса, соғлом ёки касал одамни ҳаётдан маҳрум қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат одам ўлдириш, деб белгиланади.

Жиноят ҳуқуқи назариясида *эвтаназия*, яъни шахсни ўзининг розилиғи билан ҳаётдан маҳрум этганлик учун жавобгарлик масаласи бўйича мунозаралар авж олмоқда.

Эвтаназияни маъқулловчи ва уни қораловчилар бўлишига қарамасдан, уни қонунийлаштиришдан қочмоқ зарур, чунки инсонга ҳаёт Худо томонидан ато этилади, уни қайтиб олишга фақатгина унинг ўзи ҳақлидир, деган фикрлар ҳам мавжуд.

Бундан ташқари, доришунослик ютуқларидан фойдаланиб, аста-секин инсон ҳаётига чек қўядиган воситалар яратилишидан ҳам умид қилинмоқда.

Аммо, инсоннинг табиати, унинг аъзолари фаолияти ҳали шифокорлар томонидан тўлиқ ўрганилмаганлигини ҳам эътироф этиш лозим. Баъзан тузалишига ҳеч қандай умид бўлмаган касал соғаяди ва ўзининг ҳаётий фаолиятини тўлиқ давом эттиради. Сунъий ҳомила тушириш билан боғлиқ жиноятни тўғри квалификация қилиш учун инсон ҳаётининг бошланишини чуқур ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Ҳақиқатан ҳам бу саволга жавоб топиш мураккаб вазифадир.

Қайси вақтдан бошлаб янги туғилган боланинг ҳаёти ушбу жиноятнинг объекти бўлади? Туғилган вақтиданми ёки она қорнида ҳомила пайдо бўлган вақтиданми? Сўз унинг шахс сифатида тан олинishi ва жиноят қонунида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объекти бўлиши мумкинлиги ҳақида бормоқда.

Юридик адабиётларда бу борада бир-бирига қарама-қарши фикрлар бор. Айрим муаллифлар инсон ҳаётининг бошланиш пайти деб гўдакнинг нафас ола бошлаши ёки боланинг она қорнидан тўлиқ ажралиб чиқиш вақтини ҳисоблайдилар.¹

Бошқалар эса ҳомиланинг етарли даражада ривожланиб, она қорнида ҳомила тарзида ҳаёт учун барча зарурий сифатларга эга бўлганлигини тасдиқловчи жисмоний тўлғоқнинг бошланиши билан белгилайдилар.²

Бизнингча, бу қарашлар унча тўғри эмас, чунки жисмоний тўлғоқнинг бошланиши, туғиш жараёнининг бошланишидир. Бу вақтда ҳомилага зарар етказишни ҳомиладор аёлнинг соғлиғига зарар етказиш, деб қарамоқ керак ва бу қилмиш Жиноят кодексидаги шахснинг соғлиғига қарши жиноятлар учун жавобгарликни кўзда тутувчи бобининг тегишли моддаси билан квалификация қилиниши керак.

Ҳаётнинг бошланиши, чақалоқ танасининг бирор қисми она қорнидан ташқарида пайдо бўлиши билан боғлиқ, деб

¹ Советское уголовное право. Особенная часть. Учебник. — М.: Юридическая литература, 1998, С. 143.

² Загородников Н.И. Преступления против здоровья. - М.: Юридическая литература, 1969, С.18; Аниязи М.К. Ответственность за преступление против жизни по действующему законодательству союзных республик. - М.: 1964, С.19; Сташис В.В., Бажанов М.И. Уголоно-правовая охрана личности. - Харьков, 1976. С. 83.

ҳисоолаган муаллифларнинг фикри тўғри. Айнан шу вақтдан бошлаб бола атрофдагилар томонидан ҳомила эмас, балки инсон, шахс сифатида қабул қилинади.¹

Шу муносабат билан, чақалоқ танасининг бирор қисми тўлғоқ жараёнида она қорнидан ташқарида пайдо бўлган вақтни ҳаётнинг бошланиши, деб ҳисоблаш маъқулдир.

Бу муаммо бўйича фикрларнинг хилма-хиллиги, уларнинг мунозарали эканлиги, ҳаёт бошланишининг жисмоний ва тиббий мезонларга асосланган ҳолда объектив белгиларини аниқлашга қаратилгандир. Лекин бундай белгиларни аниқлаш мумкин эмас. Ҳаёт тўхтовсиз жараён. Ҳомиланинг пайдо бўлиши ва секин-аста ривожланиб, чақалоқ туғилиши билан унинг кўриниши, шакли ўзгаради, холос. Шунинг учун суд-тиббийёт экспертизасининг хулосаси ҳаётнинг бошланиши ҳақидаги масалани ҳал қила олмайди ва бу вазифа суд тиббийёт экспертиза вазифаларига кирмайди. Суд-тиббийёт экспертиза фақатгина тажовуз вақтида ҳомила тирик бўлган ёки бўлмаганлигини аниқлаши зарур.

Она танасидан чақалоқнинг бирор аъзоси чиқаётган вақтида унинг соғлиғига шифокор, акушернинг эҳтиётсизлиги натижасида шикаст етказилса, у Жиноят кодексининг 102-моддасига биноан *эҳтиётсизликдан одам ўлдирганлик* учун жавобгар бўлади.

Ҳомиладор аёлнинг розилиги билан ҳомила тўла шакланмай туриб, унинг сунъий равишда туширилиши одам ўлдириш, деб ҳисобланмайди. Бундай қилмиш Жиноят кодексининг 114-моддаси аломатларида содир этилганда ҳомиладорлик муддатидан қатъи назар, *жиноий равишда ҳомилани тушириш*, деб квалификация қилиниши лозим.

Тиббийёт мия фаолияти бутунлай тўхташини биологик ўлим деб белгилайди. Жиноят ҳукуқи назарияси тиббийёт хулосаларига асосланади.

Клиник ўлимнинг юзага келиши (юракнинг тўхташи) бу ҳали, инсоннинг ўлими дегани эмас, чунки тиббийёт ходимлари замонавий шароитларда юракнинг ишлаш фаолиятини қайта тиклаш имкониятига эга. Ўлган одамни тирик деб, унинг ҳаётига тажовуз қилиш, ўлдиришга суиқасд сифатида квалификация қилиниши керак.

¹ Блиндер Б.А., Закутский С.Г. Уголовное право Узбекской ССР. Особенная часть. - Т.: Ўқитувчи, 1985. С.8.

Ушбу жиноятнинг объекти бошқа кишининг ҳаёти ҳисобланади. Ўз жонига қасд қилиш жиноят қонуни билан жазоланмайдиган қилмишдир. Ўзга шахснинг ҳаётига бошқа шахс ким бўлишидан қатъи назар, унинг ҳатто ота-онаси бўлса ҳам, маҳрум қилишга ҳаққи йўқ. Инсон ҳаёти энг муқаддас ва ҳеч қандай бошқа нарса билан алмаштириб бўлмас шахснинг бойлигидир.

Объектив томондан одам ўлдириш қонунга хилоф равишда бошқа шахсни ҳаётидан маҳрум қилишда ифодаланади.

Ўлдириш фаол ҳаракатлар билан, шунингдек, ҳаракатсизлик туфайли ҳам содир этилиши мумкин. Кўпинча одам ўлдириш фаол ҳаракатлар орқали содир этилади, яъни бунда айбдор жабрланувчига ўз хусусиятига кўра шахсни ўлдириши мумкин бўлган муайян тан жароҳатларини етказишдек (ҳар қандай қурол-ашёдан фойдаланиш, бўғиш, куйдириш, заҳарлаш, электр токи билан таъсир кўрсатиш, ўта иссиқ ёки ўта совуқ ҳавода очиқ ерда қолдириш) жисмоний таъсир кўрсатади. Бу жиноят айрим ҳолларда жабрланувчига руҳий таъсир қилиш (суд амалиётида ўлимнинг кўрқитиш туфайли рўй берганлик ҳолатлари ҳам маълум) йўли билан ҳам содир қилиниши мумкин.

Одам ўлдириш ҳаракатсизлик натижасида содир этилганида шахс ўз хизмат вазифаси билан боғлиқ ёки бажариш имконияти бўлган ҳаракатларни амалга оширмайди.

Демак, ҳаракатсизлик туфайли одам ўлдириш фақат шахснинг ўз вазифасини бажармаслиги ёки ўлимнинг олдини олиши мумкин бўлган ҳолларда ҳаракат қилмаслиги туфайли содир этилади.

Ўзга шахснинг жонига қасд қилган айбдор назарда тутилганидан бошқа кишининг ҳаётига ғайриқонуний қасд қилса, яъни жабрланувчининг шахсига нисбатан адашса, бу ҳол жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди ва айбдорнинг қилмиши одам ўлдириш, деб квалификация қилиниши лозим.

Одам ўлдириш моддий таркибли жиноят бўлиб, уни тугалланган деб топиш учун жабрланувчининг ўлими сифатидаги жинойий оқибат рўй берган бўлиши лозим.

Бундай оқибатнинг рўй бермаганлиги одам ўлдиришни тугалланмаган, яъни *одам ўлдиришга тайёргарлик ёки унга суиқасд* деб, Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 25-моддаси орқали айбдорни жавобгарликка тортиш учун асос бўлади.

Шахсни тамом бўлган одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортиш учун жиноий қилмиши билан рўй берган ўлим орасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлигини аниқлаш зарурдир.

Қилмиш ва ўлим ўртасида сабабий боғланишнинг йўқлиги шахсни одам ўлдириш учун жавобгарликка тортишни истисно қилади, мазкур қилмиш жабрланувчининг соғлигига турли даражадаги шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган моддалардан бири билан квалификация қилинади.

Айбдор ўзининг содир этаётган қилмиши натижасида қандай оқибат рўй беришини билиб ҳаракат қилса-ю, аммо унинг иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра жабрланувчи тирик қолса, унинг ҳаракати одам ўлдиришга суиқасд, деб топилади.

Одам ўлдириш, албатта, қонунга хилоф бўлиши керак. *Зарурий мудофаа* (ЖКнинг 37-моддаси), *охирги зарурат* (ЖКнинг 38-моддаси), *буйруқ ёки бошқа вазифани ижро этиш* (ЖК 40-моддаси) ҳолатларида шахсни ҳаётдан маҳрум этиш жиноят ҳисобланмайди.

Жабрланувчини унинг илтимосига кўра (тузалмас дардга йўлиққан касалнинг кимдандир ўзини заҳар бериб ўлдиришни илтимос қилиши ва ҳ.к.) ўлдирган шахс жиноий жавобгарликдан озод қилинмайди.

Дуэлда одам ўлдириш бутунги кунда учрамайди, лекин шундай ҳодиса рўй берса, айбдор қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан одам ўлдириш қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин ва айб шакли аниқланиши лозим.

Одам ўлдириш тўғри ва эгри қасд билан содир этилиши мумкин.

Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ги қарорининг 5-бандида: „Айбдорнинг қасди тўғрисидаги масалани ҳал қилишда судлар содир этилган жиноят ҳолатларининг барча томонлари йиғиндисини инobatта олишлари ва, жумладан, жиноятнинг содир этиш усули ва қуролини, жароҳатларнинг сонини, характерини, жойлашини ва бошқа етказилган шикастларни, жиноий ҳаракатларнинг тўхташ сабабларини ва ҳ.к., шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг воқеагача бўлган

фёъл-атворини, уларнинг ўзаро муносабатини, айбдорнинг жиноят содир этилганидан кейинги ҳаракатларининг характерини эътиборга олишлари лозим¹ лиги кўрсатилган.

Юқорида санаб ўтилган ҳолатларнинг аниқланиши айбдорнинг қасди билан ўлим ўртасидаги боғлиқликни аниқлаш имконини беради. Масалан, айбдор шахсга тажовуз қилаётган вақтда ўқотар қуролдан фойдаланиб, яқин масофадан жабрланувчининг юрагини мўлжаллаб ўқ узган, аммо жабрланувчи ўлмаган бўлса, айбдорнинг қилмиши баданга шикаст етказиш, деб эмас, балки *қасддан одам ўлдиришга суиқасд* деб квалификация қилиниши лозим ёки айбдор пичоқ билан жабрланувчининг юрагига, бўйнига ва бошқа ҳаёт учун муҳим аъзоларига кўпгина жароҳат етказса-ю, ўлим рўй бермаса, бу ҳолатлар ҳам айбдорнинг *одам ўлдиришга қасд* қилганлигидан далолат беради.

Агар айбдор ва жабрланувчи дўстона муносабатда бўлиб, бир-бирини тушуниб, аммо маълум ҳолатларда, масалан қиз болани рашк қилиш туфайли бири иккинчисига пичоқ билан жароҳат етказиб шу вақтнинг ўзида ўз ҳаракатларидан пушаймон бўлиб, жабрланувчига биринчи ёрдам кўрсатган, „тез ёрдам“ни чақирган, уни кутқариш учун қон топширган ва ҳ.к. ҳаракатларни қилган бўлса-да, жабрланувчи етказилган жароҳатлар туфайли ўлган бўлса, барча ҳолатларни эътиборга олган ҳолда айбдорнинг қилмиши ЖК 97-моддасида жавобгарлик белгиланган қасддан одам ўлдириш, деб эмас, балки ЖК 104-моддаси 3-қисми билан, яъни жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган *қасддан баданга оғир шикаст етказиш*, деб квалификация қилинади.

NOTA BENE!

Айбдорни одам ўлдирганлик учун жавобгар қилиш учун айбдорнинг қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилганлигини аниқлаш зарурдир. Ўлим айбдорнинг қонунга хилоф ҳаракатлари туфайли рўй бермаган бўлса, у ўлим рўй берганлиги учун жавобгарликка тортилмайди.

Масалан, Д.Б.Л.лар К.нинг номусига тегадилар ва уни дарё бўйида қолдириб кетадилар. Улар кетишганидан сўнг К. ювиниб олиш мақсадида дарёнинг қирғоғига келади ва оёғи сирпаниб сувга тушиб кетиши натижасида чўкиб ўлади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991—1997), 1-жилд, Т., Шарқ, 1997, 76-бет.

Дастлаб Д.Б.Л.лар гуруҳ бўлиб номусга текканлик ва қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарликка тортиладилар. Уларнинг хатти-ҳаракатларида жабрланувчининг рўй берган ўлимига нисбатан қасд ёки эҳтиётсизликнинг бўлмаганлиги сабабли Д.Б.Л.ларнинг одам ўлдирганлик учун жазога ҳукм қилинганлиги нотўғридир. Шу муносабат билан юқори инстанция суди томонидан ҳукмнинг одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган қисми бекор қилинган.

Одам ўлдиришнинг **субъектив томони** унинг содир этилиш мотиви ва мақсадининг аҳамияти каттадир. Мотив ва мақсад қилмишнинг квалификациясига бевосита таъсир кўрсатади. Номи юқорида келтирилган Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорида: „Содир этилган ҳаракатни тўғри баҳолаш ва жазо тайинлаш учун одам ўлдиришнинг сабаблари, мақсади ва усули муҳим аҳамиятга эга эканлигини назарга олиб, судьялар барча ҳолларда, бу ҳолатларни аниқлашлари зарурдир. Шунинг билан биргаликда ҳукмда судлар томонидан қилинган хулосаларни асословчи аниқ далиллар келтирилиши керак“¹ деб тушунтириш берилган.

Масалан, жиноятнинг *ўч олиш, рашк мотиви* билан содир этилганлиги аниқланса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97-моддаси 1-қисми билан; *одам ўлдириш ғараз ниятда, безорилик оқибатидаги мотив* билан содир этилган бўлса, қилмиш жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида ЖК 97-моддаси 2-қисми билан квалификация қилиниши лозим.

ЖК 97-моддаси 2-қисмида назарда тутилган **жиноятнинг субъекти** 13 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир; 97-модданинг 1-қисмида жавобгарлик белгиланган қасддан одам ўлдиришнинг субъекти 14 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахсдир. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш (ЖК 98-модда); онанинг ўз чақалогини қасддан ўлдириши (ЖК 99-модда); зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 100-модда); ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 101-модда); эҳтиётсизликдан одам ўлдириш (102-модда); ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (103-модда) **жиноятларининг субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахслар ҳисобланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорлари „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40.

Одам ўлдириш бўйича жиноят ишлари кўрилатганида айбдор шахсини, унинг шахсига оид хусусиятларини ва жабрланувчининг хулқ-атворини чуқур ўрганиш зарурдир. Бу жиноятнинг содир этилиш шарт-шароитлари, мотивини аниқлаш ва жиноятни тўғри квалификация қилишда аҳамиятга эга. Бу ҳақда Олий суд Пленуми қарорида: „Судлар қасддан одам ўлдирганлик учун жазо тайинлашда айбдорни ижобий ёки салбий томондан таъриф-таъсифловчи маълумотларни аниқлаш жиддий аҳамиятга эга эканлигини назардан четда қолдирмасликлари лозим. Шунингдек, жабрланувчининг шахсига оид маълумотларни, унинг айбдор билан ўзаро муносабатини, воқеа содир бўлган вақтдаги хатти-ҳаракатини ҳам текшириши керак.

Судланувчининг руҳий соғломлигига шубҳа бўлган тақдирда суд-руҳиятшунослик экспертизаси ўтказиши, зарурият туғилганида эса шахсни тегишли тиббиёт муассасасига ётқизиб текширтириш тўғрисида экспертиза тайинлаши лозим“¹ дейилган.

Жиноятни содир этишда бир неча киши иштирок этган бўлса, биргаликда одам ўлдиришга қаратилган ягона қасд билан ҳаракат қилган ва жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш жараёнида бевосита иштирок этган шахсларгина жиноятнинг иштирокчилари, деб ҳисобланади. Агар ўлим бир кишининг ҳаракати натижасида рўй берган бўлса, иштирокчилик белгилари бўлмаган ҳолларда қолган кишилар одам ўлдирганлик учун жавобгар бўлмайдилар. „Бир неча шахс жавобгарликка тортилатган қасддан одам ўлдириш тўғрисидаги ишларни кўришда судлар ҳар бир судланувчининг жиноятда иштироки характери ва даражасини текширишлари лозим.

Одам ўлдириш мақсади билан ҳаракат қилган ва жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этишда бевосита қатнашган шахслар жиноятнинг бажарувчилари деб ҳисобланади.

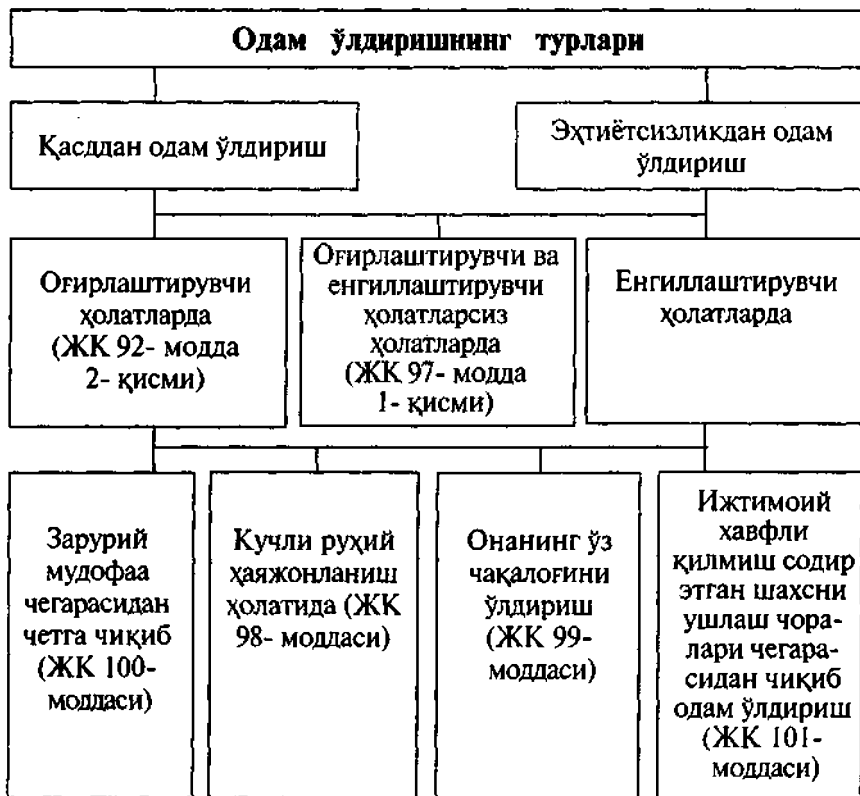
Иштирокчилар томонидан биргаликда жиноят содир этилганда судлар хавфли рецидивист, алоҳида хавфли рецидивист ёки илгари қасддан одам ўлдирган шахслар томонидан одам ўлдиришни кўрсатувчи аломатлар фақат шундай ҳолатларга тегишли бўлган жиноят иштирокчиларининг

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь. № 40, 201- бет.

ҳаракатларини тавсифлашда эътиборга олинишини кўзда тутмоқлари даркор“.¹ Одам ўлдирганлик учун жиноий жавобгарлик ижтимоий хавфлилик даражасига қараб Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунининг бир нечта нормаларида белгиланган.

Аммо, одам ўлдириш жиноятлари ҳам бир-биридан фарқланади. Тамагирлик ниятида ўта шафқатсизлик билан, ҳомиладор аёлни ўлдириш, учун жавобгарлик назарда тутилган, шунингдек зарурий мудофаа, хавfli жиноятчини ушлаш, охири зарурат ва ҳ.к. ҳолатларда ҳам одамнинг ҳаётидан маҳрум қилиниши мумкин. Юқоридагиларга асосланиб қонун чиқарувчи томонидан одам ўлдирганлик учун турли жиноят қонун нормаларида жавобгарлик белгиланган.

Жиноят қонунига биноан одам ўлдиришнинг қуйидаги турлари мавжуддир:

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасдан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь. № 40, 201- бет.

3-§. Қасддан одам ўлдириш (ЎзР ЖК 97- моддаси)

Жиноят кодексининг 97- моддаси икки қисмдан иборат бўлиб, ушбу модданинг 1-қисмида „*оддий*“ одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Албатта, одам ўлдириш „*оддий*“ бўлиши мумкин эмас. Жиноятни ЖК 97-моддаси 1-қисми билан квалификация қилиш инкор усули билан амалга оширилади. Аввало содир этилган қилмишда ЖК 97-моддаси 2-қисмида назарда тутилган одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларнинг мавжудлиги ва ЖК 98—102- моддаларидаги енгиллаштирувчи ҳолатларнинг борлиги аниқланади, агарда юқорида айтилган ҳолатлар бўлмаса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Ўч олиш мақсадида, рашк туфайли, тузалмайдиған касални азобдан қутқариш мақсадида жабрланувчининг илтимосига кўра, муштлашиш вақтида шахсни ўлдириш, ҳасад, қўрқоқлик ва ҳ.к. туфайли содир этилган одам ўлдириш ЖК 97- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдиришдан бошқа барча ҳолатларда *ўч олиш мақсадида шахсни ўлдирганлиги* учун айбдор ЖК 97- модда 1- қисми билан жавобгарликка тортилади. Дастлаб айтиб ўтилган ҳолатда одам ўлдирганлик ЖК 97- модда 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилинади, бунинг учун одам ўлдириш айнан *шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида* содир этилганлигини аниқлаш лозим.

Шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида одам ўлдиришдан безорилик оқибатида одам ўлдиришни фарқлаш лозим. Безорилик оқибатида одам ўлдиришга жабрланувчининг аҳамиятга эга бўлмаган ҳаракати (чекиш учун сигарета бермаслик, бирор корхонанинг қаерда жойлашганлигини айтмаслик ва ҳ.к.) баҳона бўлади ёки у ҳеч бир сабабсиз ҳам амалга оширилади.

Ўч олиш мотиви жабрланувчининг хулқ-атвори, хатти-ҳаракати туфайли бевосита одам ўлдирилишидан олдин ёки анча илгари вужудга келиши мумкин.

Шахсий муносабатлар туфайли бевосита одам ўлдириш содир бўлишдан аввал ўч олиш мотиви пайдо бўлган ҳолатларда, одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжонланиш ёки

зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш ёхуд ижтимоий хавfli қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар этказиш туфайли содир этилмаганлигини ҳам аниқлаш лозим.

Рашк туфайли одам ўлдириш ҳам ЖК 97- модда 1- қисми билан квалификация қилинади. Одам ўлдиришнинг мотиви сифатидаги рашк ўзида ишончсизлик, эгоизм, қаҳр-ғазаб каби элементларни жамланади. Кўпинча, рашк туфайли одам ўлдиришга эр ёки хотиннинг хаёлий хиёнат қилганлиги, жабрланувчи томонидан айбдорнинг турмушга чиқишга ёки уйланишга розилик бермаганлиги ёки жабрланувчининг никоҳсиз бирга яшаш тўғрисидаги таклифнинг рад этганлиги сабаб бўлади.

Агар қилмишда ЖК 97- моддаси 2- қисми назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса, кимнинг айби билан бошланганлигидан қатъи назар *уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлса, айбдорнинг қилмиши* ЖК 97- модда 1- қисми билан квалификация қилинади.

Уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдирилганида қилмишни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ҳолда ёхуд эҳтиётсизлик оқибатида қасддан одам ўлдиришдагидек жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолатлар ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Юқорида айтилган енгиллаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлса, *уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш* ЖК 98-, 100-, 102- моддаларининг бирортаси билан квалификация қилиниши лозим.

Қилмишни уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш деб квалификация қилиш учун фақат уришиш ёки муштлашиш бўлганлигини таъкидламасдан, балки жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ҳақиқий ҳолатларини аниқлаш зарур.

Уришиш ёки муштлашиш содир этилган одам ўлдиришнинг бир жиҳати бўлиб, у муайян мотив (безорилик оқибатида, тамагирлик ниятида, рашк, ўч олиш, ҳасад ва ҳ.к. туфайли) билан содир этилади.

Одам ўлдирилганида муштлашиш ва уришишнинг ўзи, муайян ҳолатларни эътиборга олмаганда, *қилмишни* ЖК 97- модда 1- қисми билан квалификация қилиш учун *зарурий белги* ҳисобланмайди.

ЖК 97- модда 2- қисмида жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Ушбу нормада одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ўн еттита ҳолат назарда тутилган бўлиб, бу рўйхат

қатъийдир, яъни ЖК 97- моддаси 2- қисмида кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат бўлмаса, қилмиш ушбу норма билан квалификация қилинмайди. Аммо ЖК 97-модда 2- қисмида кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолатлардан бирортаси ёки бир вақтнинг ўзида бу ҳолатларнинг бир нечтаси мавжуд эканлиги қилмишни ЖК 97- модда 2- қисми билан квалификация қилиш учун асос бўлади. Жиноят ушбу норма билан квалификация қилинганида, оғирлаштирувчи ҳолатнинг ҳар бири кўрсатилмоғи ва у жазо тайинланаётганида эътиборга олинмоғи лозим.

Жиноят ҳуқуқига оид адабиётларда қасддан жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганликни квалификация қилиш бўйича турли фикрлар мавжуд. ЖК 97- моддаси 2- қисмидаги ҳолатлар жиноят таркибининг элементларига кўра таснифланган. Ушбу таснифга **биноан биринчи гуруҳга жиноятнинг объектига тааллуқли бўлган ҳолатларни** киритиш лозим. Бу гуруҳга:

- а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;
- б) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни;
- в) ожиз аҳволда эканлиги айбдорга аён бўлган шахсни;
- г) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик киради.

Иккинчи гуруҳга кирувчи ҳолатлар одам ўлдиришнинг **объектив томонига** тааллуқли бўлиб, бу гуруҳга:

- д) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда;
- е) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- ж) ўта шафқатсизлик билан;
- з) номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, гайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдириш киради.

Учинчи гуруҳга одам ўлдиришнинг **субъектив томони** билан боғлиқ ҳолатлар:

- и) тамагирлик ниятида;
- к) миллий ёки ирқий адоват замирида;
- л) безорилик оқибатида;
- м) диний таассублар замирида;
- н) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида;
- о) бошқа бир жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш киради.

Тўртинчи гуруҳга жиноятнинг субъектига тааллуқли ҳолатлар жамланган бўлиб, улар:

- п) бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда;
- р) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- с) ўта хавфли рецидивист томонидан қасддан одам ўлдирилиши ҳолатларини ўз ичига олади.

Икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдириш (ЖК 97- моддаси 2- қисми „а“ банди)

Бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ шахсни ҳаётдан маҳрум қилишнинг ижтимоий хавфлилиги юқоридир. Одам ўлдиришнинг бу тури ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, айбдорда икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш нияти бўлади. Масалан, Семёнов деган шахснинг ўйнаши бўлиб, унинг яна бошқа киши билан учрашиб туриши ҳақидаги гап-сўзлар Семёновнинг қулоғига етади. Кечки пайт Семёнов ўйнашиникига келганида, уларни тўшакда кўради ва у ҳар икки шахсни ўлдиради. Унинг қилмиши суд томонидан ЖК 97- моддаси 2- қисми „а“ банди билан тўғри квалификация қилинади.

ЖК 97- модда 2- қисми „а“ бандида назарда тутилган одам ўлдиришни квалификация қилаётганда жиноятчининг ҳаракатлари ягона қасд билан қамраб олинганлиги ва бир вақтда содир этилганлигига эътибор бериш лозим.

NOTA BENE!

Икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдиришга қасд қилинганлиги, жиноий ниятнинг ягоналигидан далолат берувчи зарурий белгидир.

Ягона жиноий ният билан қамраб олинган, турли вақтларда содир этилган одам ўлдиришни икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш, деб топиш учун **тўғри қасднинг** мавжудлигини аниқлаш лозим. Бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ кишини ўлдириш нафақат тўғри қасд, балки **эгри қасд** билан ҳам содир этилиши мумкин.

Икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш бир вақтда содир этилмаган ва ягона қасд билан қамраб олинмаган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97- модда 2- қисми „а“ банди билан квалификация қилинмайди.

Бир кишини ўлдирганлик ва иккинчи кишининг ҳаётига суиқасд қилиш тугалланган жиноят (икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш) ҳисобланмайди. Чунки айбдорнинг икки ёки

ундан ортиқ шахсни ўлдиришга қаратилган қасди унинг ўзига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра амалга ошмай қолган. Бундай ҳолларда жиноятни ЖК 97-модда 2-қисми тегишли банди билан квалификация қилинади ва бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлса, улар учун алоҳида-алоҳида квалификация қилинади. Бу ҳолатлар жазо тайинлашда инобатга олинади.

Қасдан одам ўлдириш

Оғирлаштирувчи ҳолатларда

Енгиллаштирувчи ҳолатларда

**ЖК
97-м
2-қ**

- икки ёки ундан ортиқ шахсни
- ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни
- айбдорга аён бўлган ожиз аҳволдаги шахсни
- бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган усулда
- оммавий тартибсизликлар жараёнида
- ўта шафқатсизлик билан
- номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда зўрлик ишлатиш билан қондиришга боғлиқ ҳолда
- таъмагирлик ниятида
- миллий ёки ирқий адоват замирида
- безорилик оқибатида
- киши аъзоларини кесиб олиб бошқа кишига кўчириш (трансплантат ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида)
- бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида
- бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ёша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда
- такроран ёки хавfli рецидивист томонидан
- ўта хавfli рецидивист томонидан

— кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида (ЖК 98- моддаси)

— онанинг ўз чақалоғини ўлдириши (ЖК 99- моддаси)

— зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб (ЖК 100- моддаси)

— ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлаш чегарасидан чиқиб одам ўлдириш (ЖК 101- моддаси)

Агар айбдор бир кишини ўлдиришга қилган бўлсаю, ўзининг эҳтиётсизлиги натижасида иккинчи шахсни ҳаётидан маҳрум этса, қилмиш жиноятларнинг жами бўйича, яъни қасддан одам ўлдириш (ЖК 97-моддаси 1 ёки 2-қисми) ва эҳтиётсизликдан одам ўлдириш (ЖК 102-моддаси) билан квалификация қилинади.

Қилмишда икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдириш ва ЖК 97-модда 2-қисмида кўзда тутилган бошқа ҳолатлар ҳам мавжуд бўлса, айбдорнинг қилмиши ўша бандларнинг барчаси билан квалификация қилинади ва бу жазо тайинлашда ҳам ҳисобга олинади.

**Ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни
қасддан ўлдириш
(ЖК 97-моддаси 2-қисми „б“ банди)**

Жиноятни ЖК 97-моддаси 2-қисми „б“ банди билан квалификация қилиш учун аёлнинг ҳомиладорлиги айбдорга аввалдан маълум бўлганлигини аниқлаш зарур.

Юқорида айтилган Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорида: „ЖК 97-моддаси 2-қисмининг „б“ банди ўлдирилган аёлнинг ҳомиладорлик муддати ва ҳомиланинг келажакда яшаш қобилиятидан қатъи назар қўлланилади; Бундай ҳолда жавобгарлик жабрланувчининг ҳомиладор эканлигини айбдор билган тақдирдагина юзага келади“,¹ дейилган.

NOTA BENE!

Ҳомиладорлиги аён бўлган, деганда, айбдор аёлнинг ҳомиладорлигини билганлиги тушунилади.

Айбдор ҳомиладорликнинг охириги ойларида аёлнинг гавда тузилишига қараб, унинг ҳомиладорлигини тўла англаши мумкин. Ҳомиладорликнинг дастлабки ойларида уни билиш мураккаб, бироқ бу ҳақида айбдор жабрланувчининг ўзи, ота-онаси, дутоналари ва ҳ.к. эшитган бўлиши мумкин.

Қилмишни ЖК 97-моддаси 2-қисми „б“ банди билан квалификация қилишнинг зарурий шарти айбдор томонидан *аёлнинг ҳомиладорлигини била туриб ўлдирилганлиги* ҳисобланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь, №40, 77-бет.

Жиноятни ЖК 97- моддаси 2- қисми „б“ банди билан квалификация қилишда ҳомиладорлик муддати аҳамият касб этмайди.

Агар одам ўлдириш тамагирлик ниятида, безорилик оқибатида ёки бошқа баҳоналар билан содир этилган бўлса, айбдор фақат ЖК 97- модда 2- қисми „б“ банди билан эмас, балки ушбу модданинг тегишли бандлари билан ҳам жавобгарликка тортилиши керак.

Ожизлиги айбдорга аён бўлган шахсни қасддан ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми „в“ банди)

Айбдор ожизлиги ўзига аён бўлган шахсни қасддан ўлдирса (онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдиришдан ташқари), унинг қилмиши ЖК 97-модда 2-қисм „в“ банди билан квалификация қилиниши лозим.

NOTA BENE!

Ожизлик деганда жабрланувчининг руҳий ёки жисмоний томондан ночорлиги туфайли, айбдор томонидан ўзининг ҳаётига қилинаётган тажовузни қайтара олмаслиги тушунилади.

„Айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 97-моддаси 2-қисми „в“ банди бўйича квалификация қилинганда жабрланувчининг ожиз аҳволи деб унинг *жисмоний ёки руҳий ҳолати* (жисмоний камчилиги, кичик ёшидалиги, руҳий касаллиги, касал ёки ҳушсиз аҳволдалиги ва ҳ.к.) туфайли унга нисбатан содир этилаётган ҳаракатларнинг моҳияти ва мазмунини англаб етмаган ёки ўзининг хатти-ҳаракатларини бошқара олмаган ҳолатда бўлиши ва айбдор жабрланувчининг шу аҳволда эканлигини билишлиги лозим.

Жабрланувчи ўзининг атрофидаги вазиятни англаб етмайдиган даражадаги алкоғолдан ёки гиёҳвандликдан мастлиги уни ожиз аҳволда бўлган деб тан олиниши мумкин, бунда жабрланувчини қим бу аҳволга дучор этгани аҳамиятга эга эмас“.¹

Ҳаётига бўлган тажовузни бартараф эта олмасликларини эътиборга олиб, ёш боланинг, кекса кишининг ўлдирилганлигини, жабрланувчини ухлаб ётганида, қаттиқ маст

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами. „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40, 77- бет.

ҳолатида ёки руҳий касал эканлигини била туриб ўлдирганлик ҳам ЖК 97- модда 2- қисми „в“ банди билан квалификация қилиниши зарур.

Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб содир этилган одам ўлдиришни квалификация қилишда жиноятнинг мотивларига эътибор бермоқ керак. Шахснинг ожизлигини била туриб, уни ўлдириш, яъни *тамагирлик ёки безорилик оқибатида, ўта шафқатсизлик* билан ва ҳ.к. мотивлар билан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши бу мотивлар кўрсатилган ЖК 97- моддасининг бошқа бандлари билан ҳам квалификация қилинади.

**Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдириш
(ЖК 97-моддаси 2-қисми „г“ банди)**

Одам ўлдиришнинг бу турида жабрланувчининг ўлими унинг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажаришдек ижтимоий фойдали фаолияти билан боғлиқ ҳолда рўй беради.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг юқорида таъкидланган қарорида: „Жабрланувчининг хизмат ёки фуқаролик бурчини амалга оширишдаги қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш мақсадида, шунингдек, бундай фаолиятнинг бажарилиши муносабати билан ўч олиш ниятида содир этилган одам ўлдириш ҳаракатлари ЖК 97-моддаси 2-қисми „г“ банди билан квалификация қилиниши керак“лиги тушунтирилган.

Жабрланувчини хизмат ёки фуқаровий бурчини бажариши муносабати билан ундан *ўч олиш мақсадида қасддан* ўлдирганлик ЖК 97- модда 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилиниши керак.

Шахснинг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан ёки унинг *қонуний талабига тўсқинлик қилиш мақсадида* ўлдирилишининг мотиви аниқланмаган ҳолларда ҳам жиноятчи ЎзР ЖК 97-модда 2-қисми „г“ банди билан жавобгарликка тортилади.

NOTA BENE!

Яқин қариндошлар деганда, жабрланувчи билан қариндошлик муносабатларида бўлган шахслар, яъни ота-она, ака-ука ва опа-сингиллар, эр-хотин, фарзанд, шу жумладан фарзандликка олинганлар, неваралар, шунингдек, эр-хотиннинг ота-онаси, ака-ука ва опа-сингиллари тушунилади.

Одам ўлдиришнинг ушбу турида мансабдор шахс, ҳокимият вакили, шунингдек ҳар қандай шахс (ишчи, қоровул ва ҳ.к.) жабрланувчи бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Хизмат вазифасини бажариш деганда, ҳар қандай муас-саса, корхона ва ташкилотда хизмат бўйича юклатилган вазифани бажараётган ҳар қандай шахснинг фаолияти тушунилади.

Фуқаролик бурчини бажариш деганда, фуқаронинг ҳар қандай қонуний фаолиятини тушунмоқ лозим. Булар ўзига юклатилган жамоат ишлари, жамият ёки айрим фуқаро-ларнинг манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган, яъни ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш, жиноят тўғрисида хабар бериш, гувоҳлик бериш ва ҳ.к. ҳаракатлар бўлиши мумкин.

Қонунга биноан ҳаракат қилган шахсни ўлдирганлик ЖК 97- модда 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилиниши лозим. Жабрланувчининг қонунга хилоф ҳаракат-лари, яъни хизмат вазифасини суистеъмол қилиши, шахс ҳокимият ваколати доирасидан четга чиққанлиги натижасида ўлдирилган бўлса, у ҳолда айбдор шахсни ЖК 97- модда 2- қисми „г“ банди билан жавобгарликка тортиб бўлмайди. Одам ўлдирганликни ЖК 97- модда 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилиш учун жиноятнинг жабрланувчи хизмат вазифасини бажараётган ёки бошқа вақтда содир этилганлигининг аҳамияти йўқ. Бунда одам ўлдириш айнан жабрланувчининг *хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши* муносабати билан содир этилганлигини аниқлаш зарурдир.

Шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик учун жавобгарлик жабрланувчи томонидан ўзининг хизмат ёки фуқаролик бурчини бажаришга қаратилган у ёки бу ҳаракатлар қачон бажарилганидан қатъи назар, вужудга келади ва одам ўлдириш ўз хизмат бурчини бажарганлиги учун жабрланувчидан ўч олиш мақсадида содир этилганли-гини аниқлаш муҳимдир.

Жабрланувчини хизмат ёки фуқаролик бурчини ўташи муносабати билан *қасддан ўлдириш* ва *одам ўлишига сабаб бўлган терроризм* (ЖК 155- модда 3- қисми „а“ банди)ни фарқлаш лозим.

ЖК 97- модда 2- қисми „г“ бандида жавобгарлик белгиланган одам ўлдириш жабрланувчилардан бирор нарса талаб қилинмасдан содир этилади. Терроризмда жабрланувчи

террорист томонидан қўйилган талабларни бажармаганидан сўнг ўлдирилади ва айбдорнинг қилмиши ЖК 155-модда 3-қисми „а“ банди билан квалификация қилинади.

**Қасдан бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган
усулда одам ўлдириш
(ЖК 97-моддаси 2-қисми „д“ банди)**

Одам ўлдиришнинг ушбу тури содир этилганида айбдорнинг қасди бир кишини ҳаётидан маҳрум этишга қаратилган бўлади, аммо айбдор қилмишни содир этаётганида бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавф туғилади. Жиноятни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган усулда қасдан одам ўлдириш, деб квалификация қилиш учун айбдор шахсни ҳаётдан маҳрум қилиш учун қўллаётган усули бошқа шахсларнинг ҳаётига хавф туғдиришини англаганлигини аниқлаш лозим. Кўпинча ушбу турда одам ўлдириш усули жиноят қуролининг хусусияти билан аниқланади.

Одам ўлдиришни ЖК 97- модда 2- қисми „д“ банди билан квалификация қилиш учун жиноятнинг содир этиш усулини аниқлаш зарур. Бундай усулга: *кўпчиликка, турар-жойда, транспортда ёки одамлар тўпланиб турган жойда тартибсиз равишда ўқ узиш, портлатиш, одамлар бор бўлган уйни ёқиб юбориш* натижасида одам ўлдириш, *қудуқдаги сувни захарлаш* ва ҳ.к.лар киради. Аммо одам ўлдириш усулининг хавfliлиги мавҳум (абстракт) эмас, балки содир этилган жиноятнинг аниқ ҳолатидан келиб чиққан ҳолда аниқ баҳоланмоғи лозим. Масалан, ҳеч ким бўлмаган жойда *шахсни портлатиш ёки транспорт воситаси билан босиб кетиш* натижасида ҳаётдан маҳрум қилганлик ЖК 97- модда 2- қисми „д“ банди билан квалификация қилинмайди, чунки бу ҳолатларда айбдорнинг хатти-ҳаракати бошқа шахсларнинг ҳаёти учун реал хавф туғдирмайди.

Ҳақиқатан ҳам бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавф мавжуд бўлганида ва шу шароитда бошқаларни ҳаётдан маҳрум қилиш мумкинлиги кўриниб турганидагина ЖК 97-моддаси 2-қисми „д“ банди бўйича жавобгарлик вужудга келади.

NOTA BENE!

Қасдан одам ўлдиришни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган усулда содир этилган, деб топиш учун айбдорнинг ўзи танлаган усул нафақат бир кишининг, балки бошқаларнинг ҳаёти учун ҳам хавfli эканлигини **англаганлигини** аниқлаш зарур.

Кўп шахсларнинг ҳаёти учун хавфли усулда одам ўлдириш вақтида бошқа шахсларга жароҳат етказилган бўлса, қилмиш жиноятларнинг жами бўйича ЖКнинг баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган моддалари билан ҳам квалификация қилинади. Агар жиноят натижасида бошқа шахслар ҳам ўлган бўлса, айбдорнинг жинояти эҳтиётсизликдан одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган моддалар билан ҳам жиноятлар жами сифатида квалификация қилинади.

Оммавий тартибсизликлар жараёнида одам ўлдириш (ЖК 97-моддаси 2-қисми „е“ банди)

Ушбу турдаги одам ўлдиришнинг ижтимоий хавфлилиги шундаки, айбдор оммавий тартибсизликлар вақтидаги тартибсизлик, ғолағовурдан фойдаланиб, жиноятни содир этади. Жиноятчилар оммавий тартибсизлик вақтида одам ўлдиришни содир этаётган вақтда **ҳаёсизларча, сурбетларча** ҳаракат қиладилар ва ўз қилмишлари тартибсизлик қилаётган тўда томонидан содир этилган деб ҳисобланади, деб ўйлайдилар.

NOTA BENE!

Оммавий тартибсизликлар — бебош тўданинг қирғин қилиш, ўт қўйиш, бузиш, мулкни нобуд қилиш, шахсга қарши зўрлик ишлатишга қаратилган хатти-ҳаракати.

Ушбу жиноятнинг субъекти бир вақтнинг ўзида *оммавий тартибсизликларнинг ҳам ташкилотчиси* ёки *фаол иштирокчиси* бўлса, унинг қилмишлари жиноятларнинг жами — ЖК 244- моддаси ва ЖК 97- моддаси 2- қисми „е“ банди билан квалификация қилиниши лозим. Одам ўлдириш айнан оммавий тартибсизликлар бўлаётган вақтда содир этилганидагина айбдорнинг қилмиши ЖК 97- модда 2-қисми ушбу банди билан квалификация қилинади.

Ўта шафқатсизлик билан одам ўлдириш (ЖК 97- моддаси 2- қисми „ж“ банди)

Ўта шафқатсизлик шахснинг раҳмсизлиги, ахлоқсизлигидан далолат беради.

ЖК 97- модда 2- қисми „ж“ бандида оддий шафқатсизлик эмас, балки ўта шафқатсизлик ҳақида гап боради. Одам ўлдириш ҳамма вақт ҳам шафқатсизликдир. *Ўта шафқатсизлик* нималарда намоён бўлади? У, энг аввало, жиноятни содир этиш усулида намоён бўлади.

Ўта шафқатсизлик деганда, жабрланувчини ўта қийнаб ҳаётдан маҳрум этиш тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорида: „жуда раҳмсизликнинг белгилари, жумладан жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этишдан олдин ёки одам ўлдириш жараёнида қўлланилган қийнаш, азоблаш ёки ўликни таҳқирлаш ҳолларида, шунингдек, одам ўлдириш айбдор томонидан атайлаб жабрланувчини қаттиқ азоблаш усули билан содир этилганда (жуда кўп миқдорда жароҳат етказиш, азоблайдиган заҳар бериш, инсонни тирикликгича ёқиб юбориш, узоқ муддат озиқ-овқат, сув бермаслик ва ҳ.к.лар) намоён бўлади. Шунингдек, айбдор ўзининг ҳаракатлари билан уларга азоб-уқубат бераётганини англаган ҳолда жабрланувчини жуда яқин кишиларининг кўз олдида ўлдирганида жуда раҳмсизлик аломатлари ифода бўлиши мумкин. Жиноятни яшириш мақсадида ўликни йўқ қилиш ёки бўлақларга бўлиш одам ўлдиришни жуда раҳмсизлик билан тавсиф қилиш учун асос бўладиган ҳолатлар сифатида қаралиши мумкин эмас“.¹ Марҳумнинг жасадида бир нечта жароҳатларнинг борлиги уни шафқатсизларча азоблаб ўлдирилган деб топиш учун асос бўла олмайди, бундай ҳолда жароҳатларнинг айбдор томонидан қасдан ўлдириш вақтида ёки жабрланувчига ўлишидан аввал азоблаш, қийнаш мақсадида етказилганлигини аниқлаш зарур.

Агар „жабрланувчи томонидан қилинган ноқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат туфайли тўсатдан юз берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб содир этилган одам ўлдиришни Жиноят кодексининг 98 ёки 100-моддаси билан тавсиф қилиниши кераклиги эътиборга олишлари лозим“.²

Болаларни ота-онаси ёки яқин қариндошлари олдида ўлдириш ҳам ўта шафқатсизлик билан одам ўлдириш, деб ҳисобланади. Ухлаб ётган кишини ўлдирганлик учун айбдор ушбу банд билан жавобгарликка тортилмайди, чунки

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасдан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40, 78—79-бетлар.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасдан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь, №40, 79-бетлар.

жабрланувчи ўзининг ўлдирилаётганлиги фактини англамайди. Шафқатсизлик тиббий эмас, балки ижтимоий тушунчадир, шу сабабдан қилмишнинг ўта шафқатсизлик билан содир этилганлиги тўғрисида эксперт хулосасига эҳтиёж йўқ.

**Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб
гайритабий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда
қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97-моддаси 2-қисми „3“ банди)**

Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб гайритабий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш деганда, номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб гайритабий усулда қондириш жараёнидаги ўлдириш, шунингдек, жабрланувчини, номусга тегиш пайтида қаршилиқ кўрсатганлиги учун ўч олиш мақсадида ўлдириш тушунилади. Бунда иккита мустақил жиноят содир этилганлигини ҳисобга олиб, қилмишни ЎЗР ЖК 97-моддаси 2-қисми „3“ банди ва ЖК 118 ёки 119-моддалари бўйича квалификация қилиш керак.

Айбдор қасддан одам ўлдириш билан бир қаторда *номусга тегишни содир этган* (118- модда) ёки *жинсий эҳтиёжни гайритабий усулда қондирган* (119- модда) ҳолларда жиноят ЖК 97-модда 2-қисмининг „3“ банди бўйича квалификация қилиниши зарур. Номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни гайритабий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда қасддан одам ўлдириш — номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни гайритабий усулда қондириш жараёнида ёш болаларнинг аъзолари ва тўқималари эзилиб-узилиб кетиши сабабли *асфикция* натижасида ўлиши ёки шу жиноятларни яшириш мақсадида *азоблаш* (заҳарлаш) ва бошқа шу кабилар натижасида содир этиладиган ўлдириш ёхуд аёлнинг жинсий эркинлиги ёки жинсий дахлсизлигига тажовуз қилиш пайтида қаршилиқ кўрсатганлик учун *ўч олиш* вазидан ўлдиришдир.

NOTA BENE!

Некрофилия (мурдаларга ҳирс кўйиш) мақсадида одам шафқатсиз равишда ўлдирилиши ҳам мумкин. Некрофилия — мурдалар билан жинсий алоқа қилиш кўринишидаги шаҳвоний телбалик, жинсий бузуқликдир. Бундай ҳолларда жинсий қилмиш жиноятлар жами бўйича, ўлдириш ва номусга тегиш ёхуд жинсий эҳтиёжни гайритабий усулда қондириш деб квалификация қилинади.

Агар ўлдириш номусга тегишдан кейин узоқ вақт ўтгач содир этилса, у ЖК 97- модда 2- қисмининг „з“ банди билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Бир гуруҳ шахслар томонидан номусига тегилган жабрланувчи жиноят иштирокчиларидан бири томонидан, бироқ қолган иштирокчиларнинг розилиги билан ўлдирилган бўлса, номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдирилганлик учун барча иштирокчилар жавобгар бўлишлари керак.

**Тамагирлик ниятида қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97- модда 2- қисмининг „и“ банди)**

Тамагирлик ниятида қасддан одам ўлдириш деганда (ЎЗР ЖК 97-модда 2-қисмининг „и“ банди) — *ҳар хил моддий наф* (пул, мол-мулк, мулкий ҳуқуқлар, уй-жой майдонига бўлган ҳуқуқ ва ҳ.к.) *олишга қаратилган* ёки *моддий сарф-харажатлардан, қарзни, алиментни тўлашдан қутулиш* истагида ёхуд бошқа тамагирлик ниятида содир этилган одам ўлдиришдир, масалан, жабрланувчининг *юқори лавозимини эгаллаш учун ҳақ эвазига* одам ўлдириш ва ҳ.к.лар тушунилади.

NOTA BENE!

Жабрланувчи ким бўлишидан қатъи назар, яъни мол-мулк (бошқа бойликлар)нинг эгаси ёки ўзида мол-мулк турган шахс ёки мол-мулк сақлаш учун бериб қўйилган шахс бўлишидан қатъи назар, одам ўлдириш тамагирлик ниятида содир этилган одам ўлдириш деб топилади.

Мулкий тусдаги ҳуқуқларини қўлга киритиш мақсадида ўлдирилган шахс ҳам жабрланувчи бўлиши мумкин.

Ўзи ёки бошқа шахсларнинг манфаатини кўзлаб моддий наф кўриш ёки шахс бирон-бир моддий сарф-харажатлар қилишдан қутулиш мақсадида содир этилганлигидан қатъи назар, одам ўлдириш тамагирлик ниятида содир этилган, деб ҳисобланади.

Агар одам ўлдириш, *биринчидан*, ҳужум қилиб, *иккинчидан*, мол-мулкни эгаллаш мақсадида, *учинчидан*, мол-мулкни эгаллаш ўлдиришни содир этиш пайтида ёки бевосита кейин содир этилган бўлса, бунда тамагирлик ниятидаги ўлдириш ва босқинчилик жиноятларнинг жами мавжуд бўлади (ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисмининг „и“ банди ва ЖК 164- моддаси). Ўзбекистон Республикаси Олий суди

Пленумининг қарорида: „Агарда босқинчилик жараёнида қасддан одам ўлдирилса, содир этилган жиноий ҳаракатни қайд этилган жиноятлар йиғиндиси билан тавсиф қилмоқ даркор, чунки 97 -модда 2- қисмининг „и“ банди босқинчиликни ўз ичига қамраб олмайди“¹ деб айтилган.

Тамагирлик одам ўлдиришнинг мотиви сифатида ўлдиришдан олдин пайдо бўлган бўлиши керак. Агар айбдор одам ўлдиришни бошқа мотивларга кўра, масалан ўч олиш, рашк туфайли содир этса, сўнгра жабрланувчининг мол-мулкани эгаллаб олса, унинг ҳаракатларини қасддан одам ўлдириш сифатида ЎзР ЖК 97- моддаси 1- қисми ва ЖК 169- моддаси билан квалификация қилиш зарур. Бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг қарорида: „Айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 97- моддаси 2- қисми „и“ банди билан тавсиф қилишда судлар, одам ўлдириш жинояти фақат қандай бўлмасин моддий манфаатга эга бўлиш нияти айбдорда жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этишдан олдин юзага келган ҳоллардагина фарз мақсадда содир этилган, деб танилишини эътиборга олишлари керак. Агарда бундай ният одам ўлдирилгандан сўнг пайдо бўлган бўлса, унинг ҳаракатларини тегишлича одам ўлдириш ва ўғрилик деб тавсиф қилиш лозим бўлади“² — дейилган.

Чунончи, И. Тошматов Комилов билан даҳанаки жанжал чиқаради, кейин бу муштлашувга айланди. Тошматов Комиловни йиқитиб, ўлиб қолгунича уради. Комилов йиқилаётганида унинг ҳамёни ерга тушади, унда талайгина пул бор эди. Одам ўлдиришни содир этганидан кейин И. Тошматов ҳамённи кўриб қолади ва уни ўзиники қилиб олади. Дастлаб, И. Тошматовнинг ҳаракатлари тамагирлик ниятида одам ўлдириш ва босқинчилик ҳужуми сифатида нотўғри квалификация қилинган эди. Кейинчалик, ЎзР Олий суди унинг ҳаракатларини муштлашиш жараёнида содир этилган одам ўлдириш (ЖК 97- моддасининг 1- қисми) ва ўғирлик содир этиш (ЖК 169- модда) деб, қайтадан тўғри квалификация қилади. Негаки, Комиловнинг ўлимига қадар Тош-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь, №40, 79- бет.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь, №40, 80- бет.

мавовда унинг пулларини эгаллаб олиш нияти бўлмаган, пулларни эгаллаб олиш нияти жабрланувчининг ўлиmidан сўнг пайдо бўлган.

Тамагирлик ниятида қасддан одам ўлдириш айбдор эгаллаб олишни хоҳлаган моддий қимматликлар ёки бошқа бойликларни олгани ёки олмаганидан қатъи назар, ўлим юз берган пайтдан эътиборан **тамом бўлган жиноят**, деб топилади.

**Миллий ёки ирқий адоват замирида содир этилган
қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „к“ банди)**

Жабрланувчининг у ёки бу миллатга, ирққа мансублиги билан боғлиқ ҳолда; у ёки бу ирқ вакиллариининг *ҳаёт тарзи, турмуши, оила қуриш тарзи, маданияти, урф-одатларини* хуш кўрмаслик ёки улардан нафратланиш туфайли содир этилган одам ўлдириш ЖК 97- модда 2-қисми „к“ банди билан квалификация қилинмоғи лозим.

Бошқа мотивлар (тамагирлик, рашк, ўч олиш ва ҳ.к.)га кўра у ёки бу миллат, ирқ вакилининг ҳаётига тажовуз қилиш ЎЗР ЖК 97-модда 2-қисмининг „к“ бандида назарда тутилган жавобгарликни келтириб чиқармайди.

Шуни назарда тутиш керакки, одам ўлдиришда *миллатчилик, ирқчилик* мотивларининг мавжуд бўлиши айна пайтда субъектда бошқа: *тамагирлик, безорилик* ниятларининг мавжуд бўлганлигини истисно этмайди. Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмишлари ЎЗР ЖК 97- моддаси 2-қисмининг „к“ банди ва 97- модда 2- қисмининг тегишли банди билан квалификация қилиниши зарур.

**Безорилик оқибатида қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „л“ банди)**

ЎЗР ЖК 97-модда 2-қисми „л“ банди билан „Айбдорнинг атрофдагиларга ўзини қарши қўйиши, уларга илтифотсизлигини намоиш этиш истаги билан жамоат тартибини ошкора менсимаган ҳолда жамиятга нисбатан очикдан-очик ҳурматсизлик қилиш, жамоат тартибини ва ахлоқ қоидаларини қўпол равишда бузиш орқасида қасддан одам ўлдириш ҳаракатларини „л“ банди билан тавсиф қилиш керак. Ташқаридан қараганда безорилик туйғулари билан одам ўлдириш кўпинча сабабсиз ёки одам ўлдиришга арзимас баҳонани сабаб қилиб содир этилади“.¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами. „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40, 80- бет.

ЖК 97- модда 2- қисми „л“ бандида жавобгарлик назарда тутилган қилмишни содир этган шахсни жавобгар деб топишда жиноят содир этилган жой (масалан, жамоат жойи)нинг аҳамияти йўқ. Жиноятни квалификация қилишда безорилик, ўлдиришга қасдни келтириб чиқарган асосий ва бевосита сабаб бўлганлигини аниқлаш муҳимдир.

Қилмишни ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „л“ банди билан квалификация қилишнинг зарур шарти одамнинг безорилик оқибатида ўлдирилганлигидир. Безорилик оқибатида одам ўлдирган айбдор бошқа кишини ўлдиришдан ёхуд жамоат тартибини одам ўлдириши мумкин бўлган тарзда кўпол равишда бузиш ва жамиятга нисбатан ҳурматсизлик қилишдан роҳатланади.

Шахснинг қасддан жанжал пайтида, совуқ муносабатлар туфайли, муштлашиш чоғида ўлдирганлигини ҳам, ҳатто бунда жамоат тартиби бузилган бўлса ҳам, безорилик оқибатидаги одам ўлдириш деб ҳисоблаш мумкин эмас.

Безорилик оқибатида одам ўлдирилганида бошқа мотивлар: *рашк, ўч олиш, нафрат, ҳасад* сингарилар ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда ана шу мотивларни фарқлаш ва улардан қайси бири жиноятни содир этишда устунлик қилганлигини, қайси мотив устун бўлганлигини аниқлаш муҳимдир. Юқоридагиларга асосланиб айбдорни ЖК 97- модда 2- қисми қайси банди билан жавобгарликка тортиш масаласи ҳал қилинади.

„Рашк туфайли, ўч олиш мақсадида ва бошқа шахсий муносабатлар замирида юзага келган қасддан одам ўлдириш, уларнинг қаерда содир этилишидан қатъи назар „л“ банди билан квалификация қилинмаслиги керак“.¹

Безориликни рашк ва ўч олишдан фарқлаш учун бу мотивларнинг табиати турлича эканлиги инобатга олинмоғи лозим. Чунончи, агар безориликнинг мотиви жамоат тартибига қарши қаратилган ва айбдорнинг жабрланувчини менсимаслигида ифодаланса, рашк ва ўч олиш мотивлари айбланувчи ва жабрланувчи ўртасидаги жиноят содир этишдан аввалги шахсий муносабатлар ҳисобланади.

Агар безорилик оқибатида одам ўлдириш жараёнида айбдор жамоат тартибини бузган бўлса, унинг қилмишлари

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40, 80- бет.

жиноятларнинг жами бўйича ЎЗР ЖК 97- модда 2- қисми „л“ банди ва ЖК 277- моддаси билан квалификация қилиниши керак.

**Диний таассублар замирида қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „м“ банди)**

У ёки бу дин ёхуд диний таълимотга эътиқод қилувчи шахсларни ана шу эътиқоди учун улардан *нафратланиш*, *ғазабланиш* мотиви билан ўлдирганлик ЎЗР ЖК 97-моддаси 2- қисми „м“ банди билан квалификация қилиниши керак.

NOTA BENE!

Диний таассублар замирида деганда, диний мутаассибликка асосланган, диний ғояларга кўр-кўрона, ашаддий берилиб кетиш, турмушда уларга оғишмай риоя этишга интилиш, ғайридинлар ва бошқача фикрловчиларга мурасизлик тушунилади.

**Киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш
(трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш
мақсадида қасддан одам ўлдириш
(ЎЗР ЖК 97-моддаси 2-қисми „н“ банди)**

Одам ўлдириш инсон аъзоларини беморга *кўчириб ўтказиш*, *илмий ёки бошқа мақсадлар* учун ажратиб олиш мақсадида содир этилган бўлса, айбдор ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „н“ банди билан жавобгарликка тортилади.

Шахс тириклигида унинг розилигини олмасдан туриб ёки ўлганидан кейин яқин қариндошларининг розилигисиз мурданинг аъзоларини ёки тана қисмларини ажратиб олиш ЎЗР ЖК 133- моддаси билан квалификация қилинади.

Ҳақ эвазига (ёлланган қотиллик) ёки киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёхуд мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида одам ўлдирилганида айбдорнинг қилмишини ЎЗР ЖК 97-модда 2-қисми „н“ ва „и“ бандлар билан квалификация қилиш зарур. Жиноят содир этиш усули, яъни жабрланувчи аъзоларини ажратиб трансплантат сифатида олиш ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш (масалан, жабрланувчини тиббий операция ниқоби остида алдаш, наркоздан фойдаланган ҳолда куч ишлатиш ва ҳ.к.) натижасида жабрланувчи ўлимнинг юз берганлиги қилмишни ЖК 97- моддаси 2- қисми „н“ банди билан квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида қасддан одам ўлдириш (ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „о“ банди)

Одам ўлдиришнинг бу турини квалификация қилишда унинг фақат тўғри қасд билан содир этилишига эътибор бермоқ керак. Аксарият ҳолларда, одам ўлдиришнинг бу тури *мол-мулкни эгаллаб олишни енгиллаштириш, содир этилган жиноятни яшириш; гувоҳларни йўқотиш, илгари содир этилган жиноят учун жавобгарликдан қутулиш* мақсадида содир этилади.

Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадидаги одам ўлдириш жиноятларининг жами бўйича, яъни ЖК 97- модда 2-қисми „о“ банди ва тегишли жиноят учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖКнинг бошқа моддаси билан квалификация қилиниши лозим. „Бошқа бирор жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш алоҳида жиноят сифатида квалификация қилиниши лозим. Масалан, босқинчилик жиноятини содир этишни осонлаштириш ёки яшириш мақсадида содир этилган қасддан одам ўлдириш Жиноят кодекси 97- моддаси 2-қисмининг „о“ банди ва ЖК 164- моддаси билан тавсифланиши лозим“.¹

Агар жабрланувчи томонидан тегишли органлар содир этилган ёки тийёргарлик кўрилатган жиноят ҳақида хабар берилган бўлса ва айбдор жиноятни содир этаётганида бундан хабардор бўлса, унинг қилмиши — ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ўлдириш сифатида ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилинади. Бундай ҳолларда айбдор янги содир этган жиноятини яширишга уринмайди, чунки у жиноят ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга маълум бўлиб қолганлигини билади.

Бундай ҳолларда, айбдор ўз фуқаролик бурчини бажарганлиги учун ўч олиш мақсадида жабрланувчини ўлдиради.

ЎЗР ЖК 97- моддаси 2- қисми „о“ бандида назарда тутилган одам ўлдиришни **тамом бўлган** жиноят деб топиш учун айбдор одам ўлдириш натижасида бошқа бирор

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами. „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, №40, 80- бет.

жиноятни яширганлиги ёки унинг содир этилишини осонлаштирганлиги талаб қилинмайди, балки шу мақсадда одам ўлдирилганлигини аниқланганлигининг ўзи кифоя.

Айбдор бирор жиноятнинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида бошқа жиноятни содир этишга улгурмаган ҳолларда, у ЎзР ЖК 97- модда 2- қисми „о“ банди ва бошқа жиноятни содир қилишга тайёргарлик кўрганлик учун жавобгарликка тортилади.

**Бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан
ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда
қасддан одам ўлдириш
(ЎзР ЖК 97- моддаси 2- қисми „п“ банди)**

Одам ўлдириш икки ёки ундан ортиқ шахслар томонидан содир этилганида айбдорларнинг қилмиши ЎзР ЖК 97- моддаси 2- қисми „п“ банди билан квалификация қилиниши зарур.

Одам ўлдириш тўғрисида жиноят иштирокчиларининг олдиндан келишуви жиноятни ушбу моддага биноан квалификация қилиш учун аҳамият касб этмайди. Одам ўлдиришни ЖК 97- модда 2- қисми „п“ банди билан тўғри квалификация қилиш учун жиноятнинг *барча иштирокчилари жабрланувчини ўлдиришга қасд қилганлигини аниқлаш* зарур. Одам ўлдириш учун ягона қасд билан биргаликда ҳаракат қилган ва жабрланувчини ўлдириш жараёнида бевосита иштирок этган шахсларни жиноятнинг ижрочилари, деб эътироф этиш керак.

Қилмишни ушбу банд билан квалификация қилиш учун жиноят иштирокчиларининг аввалдан келишилган ёки келишилмаганлигининг аҳамияти йўқ. Одам ўлдиришни ЖК 97- моддаси 2- қисми билан тўғри квалификация қилиш учун барча иштирокчиларда жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этишга қаратилган қасднинг мавжуд бўлганлигини аниқлаш лозим. Жабрланувчини ҳаётдан маҳрум қилиш жараёнида бевосита иштирок этган, қасддан ва биргаликда ҳаракат қилган шахслар жиноятнинг бажарувчилари ҳисобланадилар.

Агар бир гуруҳ шахслар томонидан жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиш мақсадида уриш жараёнида гуруҳ аъзоларидан бири, қолган иштирокчиларнинг ҳаёлига келмаган ҳолда, уни қаттиқ уриб ўлдирган бўлса, унинг бу ҳаракати ЎзР ЖК 97- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмишини содир этилган жиноятнинг мотивини инобатга олган ҳолда, одам ўлдириш деб, жиноятнинг қолган иштирокчиларининг қилмишини эса бир гуруҳ шахслар томонидан жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиш деб квалификация қилиш лозим.

NOTA BENE!

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг олдиндан тил бириктириб биргаликда жинойи фаолият олиб бориш учун гуруҳга бирлашиши уюшган гуруҳ деб топилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг қарорида: „Жиноят кодекси 97- моддаси 2- қисмининг „п“ банди диспозициясида кўрсатилган уюшган гуруҳ деб унинг барқарорлигини, унда ташкилотчининг бўлишини, одатда, бир неча жиноятни содир этиш мақсадида тузилганлигини, жиноятни амалга ошириш режаси ва йўл-йўриғи ишланганлигини, ҳар бир иштирокчи ўртасида вазифалар тақсимланганлигини, техника билан таъминланганлигини, жиноятни яшириш чоралари кўрилганлигини, умумий интизомга ва жинойи гуруҳ ташкилотчисининг кўрсатмаларига итоат қилиниши ва ҳ.к.ларни тушунмоқ лозим“¹, деб кўрсатилган.

Одам ўлдириш уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган тақдирда айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 97- модда 2- қисми „п“ банди билан квалификация қилиниши зарур.

Одам ўлдиришни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда содир этилган, деб топиш учун содир этилган жиноят натижасида уюшган гуруҳ аъзолари манфаат кўрган бўлишлари лозим, бевосита одам ўлдирган шахс уюшган гуруҳнинг аъзоси бўлмаслиги ҳам мумкин. Бундай ҳолда жиноятчиларда уюшган гуруҳнинг манфаатларини кўзлаб жабрланувчини ҳаётдан маҳрум этиш нияти бўлганлигини аниқлаш мумкин.

Одам ўлдиришнинг бу турини содир этиш мотивлари *тамағирлик*, жабрланувчидан ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан *ўч олиш*, бошқа кишилар ҳаёти учун *хавфли усулда одам ўлдириш* ва ҳ.к. ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда, асосий мотив, яъни

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорлари тўплами, „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“, 1996 й. 20 декабрь, №40, 80—81- бетлар.

уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда одам ўлдирилганини аниқлаш муҳимдир. Одам ўлдиришни квалификация қилишда барча жазони оғирлаштирувчи ҳолатларни кўрсатиш ва жазо тайинлашда уларни инобатга олиш зарурдир.

Такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган қасддан одам ўлдириш

(ЎзР ЖК 97-моддаси 2-қисми „р“ банди)

Айбдор иккинчи марта одам ўлдирган, аммо илгари одам ўлдирганлиги учун судланмаган бўлса, жиноят **такроран содир этилган** деб топилади.

Агар одам ўлдиришда айбдор бўлган шахс жиноятни содир этганлик учун илгари судланган бўлса, одам ўлдириш **хавфли рецидивист томонидан содир этилган** деб квалификация қилинади.

NOTA BENE!

Айбдорнинг илгари **тамом бўлган** одам ўлдиришни содир этганлиги ёки унга суиқасд қилганлиги, у жиноятнинг ижросиси ёки иштирокчиси бўлганлигидан қатъи назар, одам ўлдириш такрорий ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилганлиги аломатига кўра квалификация қилиниши лозим.

Шахс одам ўлдиришдан олдин терроризм, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳаётига тажовуз қилиш ва ҳ.к. жиноятлар содир этган бўлса, қилмиш такроран одам ўлдириш деб топилиши керак.

Агар шахс илгари содир этган одам ўлдирганлиги учун жавобгарликдан ёки жазодан озод қилинган ёхуд ана шу жиноятлар учун судланганлиги муҳлати ўтган ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланган, шунингдек жиноий жавобгарликка тортиш муҳлатлари ўтган бўлса, одам ўлдириш такроран содир этилган ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб топилиши мумкин эмас.

Агар одам ўлдириш **эҳтиётсизликдан** (ЖК 102- моддаси) ёхуд **зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб** (ЖК 100- моддаси) ёки **кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида** (ЖК 98- моддаси) содир этилган бўлса ёки онанинг **ўз чақалоғини қасддан ўлдириши** (ЖК 99- моддаси) ёхуд **ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб** (ЖК 101- моддаси) қасддан одам ўлдириш содир этилган бўлса, такроран ва хавфли рецидивист томонидан содир этилган одам ўлдириш деб топилиши мумкин эмас.

Такроран одам ўлдиришни икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдиришдан фарқлаш лозим (ЎзР ЖК 97-модда 2-қисми „а“ банди). Жиноятни квалификация қилишда икки ёки ундан ортиқ шахсни қасддан ўлдириш учун айбдорнинг жинойи нияти умумий эканлиги ва у, қоида тариқасида, бир вақтда амалга оширилганлигига эътибор бериш керак.

**Ўта хавфли рецидивист томонидан қасддан одам ўлдириш
(ЎзР ЖК 97-моддаси 2-қисми „с“ банди)**

Ўта хавфли рецидивист тушунчаси ЎзР ЖК 34- моддаси 3- қисмида баён қилинган. Одам ўлдириш содир этилгунга қадар қонуний кучга кирган ҳукмга биноан қонунда белгиланган тартибда *ўта хавфли рецидивист* деб топилган шахсларгина ЖК 97- моддаси 2- қисми „с“ банди бўйича жинойи жавобгарликка тортилиши мумкин. Ўта хавфли рецидивист томонидан одам ўлдирилган бўлса-ю, жиноятнинг бошқа иштирокчилари одам ўлдириш содир этилгунга қадар қонунда белгиланган тартибда *ўта хавфли рецидивист деб топилмаган бўлсалар*, улар ЎзР ЖК 97- модда 2- қисми „с“ банди билан жавобгар қилинмайдилар.

Агар айбдор томонидан ЖК 98—101- моддаларида назарда тутилган *қасддан одам ўлдириш содир этилган бўлса*, унинг қилмиши ЖК 97- модда 2- қисми „с“ банди билан ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган деб квалификация қилиниши мумкин эмас.

**4-§. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан
одам ўлдириш
(ЎзР ЖК 98-моддаси)**

Объектив томондан ушбу жиноят жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат, шунингдек унинг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли тўсатдан юз берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдиришдан иборат.

NOTA BENE!

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш физиологик аффект (кучли ҳаяжон, жазава) ҳолатидаги одам ўлдиришдир.

Мазкур модда:

- 1) айбдорнинг алоҳида руҳий ва жисмоний ҳолати;
- 2) одам ўлдириш жабрланувчининг айби билан содир этилишини ҳисобга олган ҳолда тузилган..

Айбдорни ЎзР ЖК 98-моддаси бўйича жавобгарликка тортиш учун қуйидаги учта ҳолатни:

1) низонинг манбаи — жабрланувчининг ғайриқонуний зўрлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари бўлганлигини;

2) низо манбаи натижасида айбдорда кучли руҳий ҳаяжонланиш (физиологик аффект) ҳолатининг юзага келганлигини;

3) субъектнинг шундай ҳолатда тўсатдан жабрланувчини ўлдириб қўйганлигини аниқлаш зарурдир.

NOTA BENE!

Физиологик аффект — қисқа муддатли, аммо жўшқин ҳис-туйғули ҳаяжонланиш, очикдан-очик, қисқа муддатга тутақиб кетиш ва айни чоғда — ниҳоятда кучли, шиддатли кечинма, қаттиқ ғазабланишга айланиб кетувчи жаҳл, ваҳимага айланиб кетувчи қўрқув, чорасизлик даражасидаги қайғу бўлиб, бунинг натижасида айбдор ўз ҳаракатларини назорат қилиш имкониятини ва уларни идора қилиш қобилиятини қисқа муддатга йўқотади.

Одам физиологик аффект ҳолатида ўз ҳаракатлари учун жавоб бера олади, нима қилаётганини тушунади, бироқ ўз ҳаракатларини идора қилиш қобилияти маълум даражада бўшашиб, ўзини тўла идора қила олмайди. Шахс ана шу қобилиятини тўла йўқотган ҳолларда, у **патологик аффект** ҳолатида бўлади, бу шахсни ақли норасо деб топиш учун шарт-шароит вужудга келади.

Аффектнинг **тўсатдан рўй бериши** — жабрланувчининг ғайриқонуний зўрлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд бошқа ҳаракатларига жавобан шахс руҳий тинч ҳолатининг жўшқин ҳис-туйғули ҳаяжонланишга, портлашга ўтиши физиологик хусусиятдир.

Аффектнинг тўсатдан рўй бериш аломатини тор маънода тушунмаслик керак. Аксарият ҳолларда айбдор кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида уни дарҳол рўёбга чиқаради, яъни жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган бирор-бир ҳаракатни содир этади. Физиологик аффектнинг юзага келиши ва унинг рўёбга чиқарилиши ўртасида вақт бўйича узилиш бўлмаслиги лозим. Бироқ, шу билан бир вақтда, агар жабрланувчини ўлдириш ғайриқонуний қилмиш содир этилган пайтдан муайян вақт ўтиб содир этилса, лекин бу ҳолат жабрланувчининг ўша қилмиши туфайли юзага келган бўлса, бундай

Ўлдиришни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган одам ўлдириш деб ҳисоблаш керак бўлади. Масалан, айбдор аёлнинг номусига тегади ва яширинади, аёл буни эрига айтиб беради, эри жиноят содир этилган жойга югуради, аммо жиноятчини топмайди. Муайян вақт ўтиб, хотин тасодифан тажовузкорни учратиб қолади ва бу ҳақда эрига айтади, эрида кучли руҳий ҳаяжонланиш пайдо бўлади ва тажовузкорни ўлдириб қўяди.

Аффектнинг психологлар ва психиатрлар аниқлашлари мумкин бўлган ўзига хос аломатлари мавжуд. Шу муносабат билан, айбдорнинг аффект ҳолатида бўлган ёки бўлмаганлигини аниқлаш учун психолого-психиатрик экспертиза ўтказилиши шарт. Экспертларнинг хулосаси суд томонида иш бўйича бошқа далиллар билан бир қаторда баҳоланади.

Айбдорнинг ҳаракатларини ЖК 98- моддаси билан квалификация қилиш учун кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати куйидагилар натижасида юз берган бўлиши зарур:

1) жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат;

2) ёхуд жабрланувчининг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли.

Зўрлик жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Жисмоний зўрлик — жабрланувчига ҳар қандай даражада тан жароҳатлари етказиш, уриш, жисмоний куч ишлатиш, жабрланувчининг қариндошларини, яқинларини ўлдириш, номусига тегиш ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

Руҳий зўрлик жабрланувчига нисбатан жисмоний зўрлик ишлатиш, мол-мулкни нобуд қилиш ёки зарар етказиш ва жабрланувчи сир сақланишини истаган маълумотларни ошкор этиш ва ҳ.к. билан қўрқитишдир.

Физиологик аффект ҳолатини юзага келтирган зўрлик ғайриқонуний бўлиши лозим. Айбдорнинг ҳаракатларини ЎЗР ЖК 98- моддаси билан квалификация қилишда бу жиноятни ЎЗР ЖК 100- моддаси (зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш) дан фарқлаш лозим. Шуни назарда тутиш керакки, кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида айбдор зарурий мудофаа ҳолатида бўлмаган бўлиши лозим. Агар айбдор унинг манфаатларига ҳақиқатан ҳам хавф бўлса, унинг ҳаракатларида ЎЗР ЖК 100- моддасида назарда тутилган жиноят аломатлари бўлади, хавф бўлмаса қилмиши ЎЗР ЖК 98- моддаси билан квалификация қилинади.

Қонунда назарда тутилган асосларга кўра ва қонунда белгиланган тартибга кўра ҳокимият ёки жамоатчилик вакили томонидан зўрлик қўлланишига жавобан ўлдириш содир этилса, бундай қилмиш ЖК 98-моддаси билан квалификация қилинмайди, балки муайян аломатлар мавжуд бўлганида ЖК 97-моддасида назарда тутилган жавобгарликни келтириб чиқаради.

NOTA BENE!

Оғир ҳақорат деганда, таҳлил қилинаётган модда мазмунига кўра, физиологик аффект ҳолатини юзага келтириш мумкин бўлган гап-сўзлар ёки ҳаракатлар (шахснинг қадр-қимматини, ор-номуси, миллий туйғуларини кўпол равишда таҳқирлаш ва ҳ.к.) тушунилади.

Бироқ, ҳар қандай хафа қиладиган сўзлар, ҳодисалар оғир ҳақорат деб топилиши мумкин эмас. Масалан, ишқий алоқаларни тўхтатиш, албатта, ачинарли ҳол, аммо бу ҳақорат эмас; турмушга чиқишни рад этиш („дўст бўлиб қоламиз“ дейиш); Шунинг назарда тутиш керакки, ҳар бир алоҳида ҳолда ишнинг ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда фақат суд, қандай ҳақоратнинг оғир эканлиги масаласини ҳал қилиши мумкин.

Суд амалиётида кўпинча эр-хотиннинг бир-бирига хиёлати оқибатида одам ўлдириш ҳоллари учрайди. Бундай ҳолларда жавобгарлик масаласини қандай ҳал этиш керак? Эр-хотинлар алоҳида яшашга, ўз квартираларига эга бўлишга ҳақлидирлар ва уларнинг ишқий ҳаёти, яъни уларнинг жинсий эркинлиги ҳеч қаерда чекланмаган. Эр ёки хотиннинг ўзга шахс билан ишқий алоқага киришиш қонунга хилоф эмас, жазога тортилмайди (илгариги жиноят қонунларида эр-хотиннинг бир-бирига хиёлат қилганлиги учун жавобгарликни назарда тутувчи модда бўлган). Шу муносабат билан, эр-хотин вафодорлигининг бузилиши ҳодисаси оғир ҳақорат деб топилиши мумкин эмас. Бироқ эр ёки хотиннинг кўзи олдида эр-хотин вафодорлигининг бузилиши ҳолларини физиологик аффект ҳолатини вужудга келтира оладиган оғир ҳақорат деб топиш зарур.

Жиноятни ЎЗР ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиш учун одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида, яъни жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақоратга жавобан тўсатдан юз берганлигини аниқлаш зарур.

Физиологик аффект ҳолати ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақоратдан ташқари, шунингдек жабрланувчининг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли ҳам юз бериши мумкин.

Бошқа ғайриқонуний ҳаракатлар деганда, жабрланувчининг шундай ҳаракатлари тушуниладики, улар на зўрлик деб, на ҳақорат деб топилиши мумкин эмас ва шу билан бирга айбдор ёки унинг яқинларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари қўпол тарзда бузилиши (масалан, туҳмат, бебошлик ёки бебошликка олиб бориш, мол-мулкни йўқ қилиш ва ҳ.к.) бўлиши мумкин.

Тўсатдан кучли руҳий ҳаяжонланиш ва шу муносабат билан одам ўлдиришга қасд қилиш нафақат ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат қаратилган шахсда, балки шу ҳодисанинг гувоҳи бўлган ҳар қандай бошқа шахсларда ҳам вужудга келиши мумкин.

Бундай шахсларнинг қилмишлари ҳам ЎзР ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиниши зарур.

Тўсатдан рўй берган *кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида* одам ўлдиришда айбдор ЎзР ЖК 97-модда 2-қисмида назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар, масалан, ўта шафқатсизлик билан ҳаракат қилган икки ёки ундан ортиқ шахсни ўлдирган бўлса ҳам қилмиш ЎзР ЖК 98-моддаси билан квалификация қилинмоғи лозим.

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш тўғри ёки эгри қасд билан содир этилиши мумкин.

5-§. Онанинг ўз чақалогини қасдан ўлдириши (ЎзР ЖК 99-моддаси)

Объектив томондан мазкур жиноят онанинг ўз чақалогини туғиш пайтида ёки бевосита туққани ҳамон қасдан ўлдиришидан иборатдир.

Одам ўлдиришнинг бу тури жазони енгиллаштирувчи ҳолат ҳисобланади, чунки жиноят туғаётган аёлнинг туғиш пайтидаги ёки бевосита туғишдан кейинги алоҳида руҳий-жисмоний ҳолати натижасида содир этилади. Бундай ҳолат туғиш пайтидаги оғриқлар, азият туфайли пайдо бўлиши ва бу кўзи ёриётган аёлда чақалоққа нисбатан салбий туйғуни келтириб чиқариши мумкин. Ёхуд бу исталмаган (номусга тегиш натижасида ҳомиладор бўлиш ёки уйланишга ваъда қилиб алдаб кетиш) туғиш бўлиши мумкин. Чақалоқ танасининг бирон-бир аъзоси *она қорнидан чиққан пайтда* ёки у

тула туғилиб бўлгандан сўнг онанинг уни ўлдирганлиги ЎЗР ЖК 99- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Агар она ўз чақалоғини туғишдан сўнг муайян вақт ўтгач, яъни туғиш жараёнидаги аёл бошдан кечирган алоҳида руҳий-жисмоний ҳолат ўтиб кетганидан кейин ўлдирса, унинг қилмиши содир этиш мотивини ҳисобга олган ҳолда ЎЗР ЖК 97- моддаси билан одам ўлдириш, деб квалификация қилинади.

Бу турдаги одам ўлдиришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, туғаётган аёл — она ЖКнинг 99- моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин. Ушбу жиноят иштирокчилари (далолатчи, ёрдамчилар)нинг қилмишлари ЎЗР ЖК 28 ва 97- моддалари билан квалификация қилиниши лозим.

6-§. Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЎЗР ЖК 100-моддаси)

Мазкур жиноят объектив томондан зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришдан иборатдир.

„Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 37-моддасида ифода қилинган зарурий мудофаа ҳуқуқи фуқароларнинг шахси, уй-жой ва мулки, дахлсизлиги ҳақидаги конституциявий қоидаларни амалга оширишнинг кафолатидир, фуқароларнинг давлат мулкани, давлат ва жамоат манфаатларини кўриқлаш борасидаги Конституцияда белгиланган бурчларни амалга оширишни таъминлайди“.¹

Айбдорни ЎЗР ЖК 100- моддаси бўйича жинойи жавобгарликка тортиш учун айбдорнинг зарурий мудофаа ҳолатида бўлганлигини ва унинг чегарасидан чиққанлигини аниқлаш зарур.

Зарурий мудофаа тушунчаси ЎЗР ЖК 37- моддасида баён қилинган.

Жиноят кодекси Махсус қисмида назарда тутилган қилмишлар уни содир этган шахснинг жавобгарликка тортилганлиги ёки руҳий касаллик туфайли, жинойи жавобгарлик

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. „Судларнинг ижтимоий хавfli тажовузлардан зарурий мудофаа қилиниш ҳуқуқи қўлланилишини таъминлаш қонунчилиги тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, № 39.

ёшига тўлмаганлиги сабабли ва бошқа асосларга кўра жавобгарликдан озод қилинганлигидан қатъи назар Жиноят кодексининг 37-моддаси доирасида ҳимояланишига асос берувчи **ижтимоий хавфли тажовуз** деб ҳисобланади.

NOTA BENE!

Зарурий мудофаа ҳолати фақатгина ижтимоий хавфли тажовуз юз берган пайтнинг ўзидагина эмас, балки тажовузнинг бошланиш хавфи мавжуд бўлган ҳолларда ҳам вужудга келади.

Агар ҳимояланувчи иш ҳолатларига кўра тажовуз тугаган вақтни аниқ англай олмаган бўлса, зарурий мудофаа ҳолати тажовуз тугагандан сўнг ҳам бўлиши мумкин. Хужум вақтида ишлатилган қурол ва бошқа ашёларнинг тажовузчидан ҳимояланувчининг қўлига ўтиб қолишининг ўзи тажовуз тугаганлигидан далолат бермайди.

Тажовузнинг олди олинган ёки тугагандан сўнг ва ҳимоя воситаларини қўллаш зарурияти аниқ йўқолганда ҳимояланувчининг тажовуз қилувчига зарар етказиши зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб ҳисобланмайди. Бундай ҳолатларда айбдор умумий асосларга кўра жавобгарликка тортилади.

Судланувчининг бундай ҳаракатларига тўғри ҳуқуқий баҳо бериш мақсадида судлар юз берган воқеанинг барча ҳолатларини ҳисобга олиб, бу ҳаракатлар улар томонидан ижтимоий хавфли тажовуз сабабли кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида содир этилган ёки бундай ҳолатда содир этилмаганлигини аниқлашлари зарур.

Агар шахс зиён етказиш (уришиш, азоб бериш, ўч олиш ва бошқалар) ниятида хужумнинг келиб чиқишига сабабчи бўлган бўлса, бундай ҳаракатларни зарурий мудофаа йўсинда қилинган, деб топиш мумкин эмас. Бу ҳолатларда содир этилган хатти-ҳаракатлар умумий асосларда тавсифланиши лозим¹.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ижтимоий хавфли тажовузлардан ҳимояланишда, улардан қочиб қутулиш ёки тажовуздан сақланишнинг бошқа усулларидадан фойдаланиш

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. „Судларнинг ижтимоий хавфли тажовузлардан зарурий мудофаа қилиниш ҳуқуқи қўлланилишини таъминлаш қонунчилиги тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, № 39. 69—70- бетлар.

имконияти мавжуд бўлишидан қатъи назар, тажовузчини ўлдиришга қадар унга ҳар қандай шикаст етказиш йўли билан фаол чораларни кўриш ҳуқуқига эгадирлар.

Жиноятни ЎзР ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиш учун айбдорнинг зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ёки чиқмаганлиги аниқланиши зарур.

„Тажовузнинг характери ва хавфлилик даражасига бутунлай мувофиқ бўлмаган мудофаани ва бунинг оқибатида тажовузчига ҳеч қандай заруриятсиз Жиноят кодексининг 100, 107- моддаларида назарда тутилган қасддан зарар етказилсагина зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади“.¹ Бироқ, далилларни баҳолашда мудофаа воситаларининг тажовуз воситаларига мутаносиблигига юзаки қараб бўлмайди, масалан, агар тажовуз сўйил, тўқмоқдан фойдаланиб амалга оширилаётган бўлса, ҳимояланувчи ҳам сўйил тўқмоқдан фойдаланиши мумкин.

Жиноятни ЎзР ЖК 100-моддаси бўйича квалификация қилишда ҳимоя ва тажовуз воситаларининг мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслигини, ҳужум қилувчи ва тажовуздан ҳимояланувчининг кучлари нисбатини, ҳар иккаласининг ёшини, жисмоний қувватини, қуроли бор-йўқлигини, тажовуз жойини, тажовуз содир этилаётган вазиятни, тажовузнинг хусусиятини ҳисобга олиш зарур.

„Агар тажовуз бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса, мудофааланувчи ҳужум қилувчиларнинг ҳар бирига нисбатан гуруҳдаги барча тажовузчилар ҳаракатининг ҳаракатининг характери ва хавфлилик даражасига қараб тегишли ҳимоя чораларини кўришга ҳақли.“²

Бироқ, бунда тажовузнинг, ҳужумнинг кутилмаганлиги туфайли вужудга келган руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида ҳимояланувчи ҳамма вақт ҳам ҳужумнинг хавфлилик даражасини англаб олмаслиги ва ҳимоянинг тажовузга тенг бўлган усулларини танлай олмаслигига эътибор бериш керак. Бу жиҳатларни ҳар бир ҳолда алоҳида кўриб чиқиш зарур.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. „Судларнинг ижтимоий хавфли тажовузлардан зарурий мудофаа қилиниш ҳуқуқи қўлланилишини таъминлаш қонунчилиги тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, № 39. 70- бет.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. „Судларнинг ижтимоий хавфли тажовузлардан зарурий мудофаа қилиниш ҳуқуқи қўлланилишини таъминлаш қонунчилиги тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, № 39. 71- бет.

Шахс ижтимоий хавфли тажовуздан ҳимояланиш вақтида эҳтиётсизликдан тажовуз қилувчини ўлдириб қўйганлиги учун жиноий жавобгарликка тортилмаслиги лозим.

Адабиётларда бу ҳақда турлича нуқтаи назарлар мавжуд. Улардан айримларида айтилишича, фақат тажовуз амалга оширилаётган вақтдагина, яъни ўлдиришга ҳаракат қилинаётганда, соғлиққа шикаст етказилаётганда, номусга тегилаётганда ва бошқа шу сингари ҳоллардагина ҳимояланиш мумкин. Бу нуқтаи назар нотўғридир.

Агар тажовузга учраш хавфи ҳақиқатда мавжуд бўлса, шахс ўз манфаатларига қарши қаратилган хавфга қарши зарур бўлган ҳимоя чораларини кўрмаса, кейин кеч бўлиши, ҳимоялана олмай қолиши мумкин, деб ҳисоблаш учун барча асосларга эгадир. Яъни тажовузга учраган шахс ҳужум қилувчининг биринчи зарбасини кутмасданоқ фаол ҳимояланишга ҳақлидир.

Зарурий мудофаа чегарасидан чиқиб содир этилган одам ўлдиришни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатидаги одам ўлдиришдан фарқлаш зарур. Бунда шуни назарда тутиш керакки, кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш, ҳимояланиш мақсадида содир этилмайди, демак одам ўлдириш зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш натижасида содир этилмайди.

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш содир этилганда, айнан кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати одам ўлдиришнинг зарурий белгиси ҳисобланади, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқишда кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатининг мавжуд бўлиши шарт эмас.

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати мавжуд бўлган ҳолда зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, тажовуз қилувчи ўлдирилганида айбдорнинг қилмиши мазкур Кодекснинг 100- моддаси билан квалификация қилиниши керак.

Зарурий мудофаа чегарасидан чиқиб одам ўлдиришда ЎзР ЖК 97-моддаси 2-қисмида назарда тутилган ҳолатлар мавжуд бўлган ҳолларда ҳам қилмиш ЎзР ЖК 100- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Тажовуз қилиниши мумкин, деган тахминга кўра, яъни ҳақиқатдан ҳам ижтимоий хавфли тажовуз мавжуд бўлмагани ҳолда шахс янглишиб, шундай тажовуз қилиниши мумкин, деб одам ўлдирган тақдирда, ҳимоя тажовузнинг хавфлилик

даражасига бутунлай номувофиқлиги сабабли, айбдорнинг қилмиши ЖК 100- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Кучли рухий ҳаяжонланиш ёки зарурий мудофаа ҳолати ўтиб кетганидан сўнг жазони оғирлаштирувчи ҳолатларсиз одам ўлдирилганида, қилмиш ЖК 98- моддаси билан эмас, балки ЖК 97- моддасининг 1- қисми билан квалификация қилинади.

Агар иш ҳолатларига кўра, мудофаа чораларини қўлаган шахс ўзининг янглишганини билмаган ва билиши ҳам мумкин бўлмаган бўлса, унинг ҳаракатлари зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб ҳисобланиши керак.

„Агар шахс тажовузнинг аслида йўқ ва хаёлийлигини била туриб, иш ҳолатларига кўра ҳам уни албатта билиши мумкин бўлгани ҳолда зарар етказса, унинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг эҳтиётсизликдан зарар етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан тавсифланиши лозим“.¹

Бундай одам ўлдиришда айбдор тажовузни даф қилиш эмас, балки ўч олиш ниятида ҳаракат қилади.

Зарурий мудофаа ҳолати ўтиб кетганидан сўнг ва жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирилганида, қилмиш ЎЗР ЖК 97- моддасининг 2- қисми билан квалификация қилиниши зарур.

7-§. Ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЎЗР ЖК 101- моддаси)

Мазкур жиноят объектив томондан ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришда ифодаланади.

Ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш - содир этилган жиноят хавfliлик даражасига ёки уни ушлаш вазиятига очиқ-ойдин номутаносиб равишда одам

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарорларининг тўплами. „Судларнинг ижтимоий хавfli тажовузлардан зарурий мудофаа қилиниш ҳуқуқи қўлланилишини таъминлаш қонунчилиги тўғрисида“. 1996 й. 20 декабрь, № 39. 72- бет.

ўлдиришдир. Яъни жабрланувчи унинг томонидан амалга оширилиши мумкин бўлган хавф ёки уни ушлаш вазиятига номувофиқлиги аён бўлиб турган ҳолда ҳаётдан маҳрум этилади.

Содир этилган жиноятни ЎзР ЖК 101-моддаси билан квалификация қилиш учун жиноятчини ушлаш пайтида унинг ўлимига сабаб бўлган ушлаш воситаларини қўллаётганида ушловчи шахснинг ихтиёрида бошқа чора бўлмаганлигини англаб етганлигини аниқлаш лозим бўлади.

Ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятни содир этган шахсни ўлдирганлик ЎзР ЖК 101- моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

8- §. Эҳтиётсизликдан одам ўлдириш (ЎзР ЖК 102- моддаси)

Ушбу жиноят объектив томондан эҳтиётсизликдан одам ўлдиришда ифодаланади.

Эҳтиётсизликдан одам ўлдириш жиноий ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик оқибатида содир этилиши мумкин.

Жиноий ўз-ўзига ишониш натижасида эҳтиётсизликдан одам ўлдиришда айбдор ўзи содир этган ҳаракат (ҳаракатсизлик) туфайли бошқа шахснинг ўлдириб қўйилиши мумкинлигига кўзи етади, лекин енгилтаклик қилиб, унинг олдини олишдан умидвор бўлади. Бундай ҳолларда, айбдор муайян эҳтиёткорлик қоидаларини онгли равишда бузади. Жумладан, бундай бузиш қуйидагиларнинг оқибати бўлиши мумкин.

а) қасддан содир этилган қилмиш;

б) қонун билан тақиқланган, бироқ жиноят ҳисобланмайдиган ҳаракат;

в) бирон-бир қоида билан тақиқланган ҳаракат (йўл ҳаракати қоидаларини бузиш ва ҳ.к.);

г) илмий маълумотлар ва касб қоидаларига зид ҳаракатлар;

д) ётоқхонадаги белгиланган эҳтиёткорлик қоидаларини бузадиган ҳаракатлар;

е) мазкур шахснинг амалга ошириш ёки шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлмаган ҳаракатлари ёки касб билан шуғулланиши ва ҳ.к.

Жиноий ўз-ўзига ишониш оқибатида эҳтиётсизликдан одам ўлдиришни эгри қасд билан содир этилган одам

ўлдиришдан фарқлаш керак бўлади. Эгри қасд билан одам ўлдиришда айбдор одамни ўлдириб қўйиши мумкинлигига кўзи ета туриб, онгли равишда унга йўл қўяди. *Ўз-ўзига ишонишда* эса, шахс муайян ҳолатларда ўлимнинг олдини олиш мумкин, деб умидвор бўлади ва унинг олдини олишни мўлжаллаб ҳаракат қилади.

NOTA BENE!

Жиноий бепарволик оқибатида эҳтиётсизликдан одам ўлдиришни шахснинг бахтсиз ҳодиса туфайли бошқа шахснинг ўлишини олдиндан кўра олмаган, уни кўра олиши мумкин ва лозим ҳам бўлмаган одам ўлдиришдан фарқлаш керак бўлади.

Агар эҳтиётсизликдан икки ёки ундан ортиқ шахс ўлдирилган бўлса, айбдор ЖК 102-моддасининг 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

9- §. Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (ЎЗР ЖК 103- моддаси)

Ушбу модда икки қисмдан иборат бўлиб, ушбу жиноятнинг объекти бошқа одамнинг ҳаётидир.

Бу жиноят объектив томондан моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаган (ЖК 103-моддасининг 1-қисми) ёхуд моддий ёки бошқа жиҳатдан қарам бўлган (ЖК 103- моддасининг 2- қисми) шахсга раҳмсиз муомала қилиш ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиш натижасида уни ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказишда ифодаланadi.

Айбдорнинг содир этган қилмишини ЎЗР ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиш учун ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказиш айбдорнинг жабрланувчига нистабан раҳмсиз муомала қилиши ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиши натижаси эканлигини аниқлаш зарур.

NOTA BENE!

Раҳмсиз муомала қилиш деганда, жабрланувчига жисмоний ёки руҳий азоб берадиган қўпол, бешафқат муомала қилиш (масалан, калтаклаш, уриш, уй-жойдан, иссиқликдан, овқатдан, сувдан, тирикчилик воситаларидан маҳрум қилиш, ишдан асоссиз бўшатиш) ҳоллари тушунилади.

Айбдорни ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказганлик учун жинойий жавобгарликка тортишга жабрланувчига нисбатан раҳмсиз муомала қилганлигини кўрсатувчи битта ҳодисанинг аниқланганлиги етарлидир.

NOTA BENE!

Шахснинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиш деганда, жабрланувчининг шаъни ва қадр-қимматини узоқ вақт мобайнида мунтазам (уч ва ундан ортиқ марта) камситиш (масалан, тухмат қилиб айтилган гаплар, ҳақорат қилиш, таъқиб (қувғин) қилиш ва ҳ.к.)лар тушунилади. Шахснинг шаъни ва қадр-қимматини бир марта камситиш жинойий жавобгарликка тортиш учун асос бўла олмайди.

Айрим ҳолларда ҳақиқий маълумотларни ҳаёсизларча, масхараомуз, ҳақоратомуз шаклда муттасил равишда тарқатиш ҳам ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш усули деб топилиши мумкин. Жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириши (ўлим содир бўлиши) ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиши жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Агар бундай оқибатлар бўлмаса, ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш жиноятининг таркиби бўлмайди. Бироқ, айбдор шахснинг ҳаракатларида бошқа жиноятлар (масалан, ҳақорат қилиш, тухмат қилиш)нинг аломатлари бўлса, у жинойий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Айбдорнинг қилмишини ЎЗР ЖК 103- моддаси билан квалификация қилиш учун жабрланувчининг ўзига нисбатан раҳмсиз муомала қилиниши ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситилиши натижасида ўзини ўзи ўлдиргани ёки унга суиқасд қилганлигини, яъни айбдорнинг муомаласи ва юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш керак.

Ўзини ўзи ўлдириш ёки унга суиқасд қилиш ўйнаш бўлиш, никоҳ тузишни рад этиш, эр-хотиндан бирининг вафосизлиги қонунга хилоф равишда ишдан бўшатиш, лавозимини пасайтириш кабиларнинг натижаси бўлса, шахснинг қилмиши ЎЗР ЖК 103- моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Агар жабрланувчи моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаса айбдор ЖК 103- моддаси 1- қисми билан, башарти бундай қарамлик бўлса, ЖК 103- моддаси 2- қисми билан жавобгарликка тортилади.

Жабрланувчини қасддан ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказишни хоҳлаган айбдорнинг қилмиши жиноятнинг содир этилиш мотивларини ва ЎзР ЖК 97- моддаси тегишли қисмини ҳисобга олган ҳолда, *қасддан одам ўлдириш* сифатида квалификация қилиниши лозим.

Агар ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказиш чоғида шахс жабрланувчига ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказса, айбдорнинг қилмиши Жиноят кодексининг фуқаролар соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли моддалари билан квалификация қилиниши керак.

Субъектив томондан ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш *эгри қасд* ёки *эҳтиётсизликдан* содир этилади.

Жиноят эгри қасд билан содир этилганда айбдор жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириши мумкинлигига кўзи етади ва унинг ўзини ўзи ўлдиришга йўл қўйиб беради.

Жиноят эҳтиётсизликдан содир этилганида айбдор шахс ўзини ўзи ўлдиришнинг олди олинишидан калтабинлик билан умидвор бўлади (жиноий ўз-ўзига ишониш) ёки айбдор жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдиришга кўзи етмайди. Айбдор иш ҳолатларига кўра ўзининг ҳаракатлари жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдиришига сабаб бўлишини олдиндан кўра билиши мумкин ва лозим.

Ушбу жиноятнинг субъекти ЎзР ЖК 103- модда 1- қисми бўйича 16 ёшга тўлган шахс, 2- қисми бўйича эса, жабрланувчи моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан қарам бўлган шахс ҳисобланади.

Моддий томондан қарам деганда, жабрланувчи моддий жиҳатдан айбдорга боғлиқ бўлган ҳоллар (айбдордан пул, озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак ва ҳ.к. олиши) тушунилади. Бу, қонда тариқасида, ишламаётган шахснинг ишлаб турган шахсга, фарзандларнинг ота-оналарига, ишламаётган ота-онанинг моддий даромадга эга бўлган фарзандларига қарамлиги ва ҳ.к. бўлиши мумкин.

Бошқа жиҳатдан қарам деганда, хизмат юзасидан ёки бошқа қарамлик тушунилади (масалан, ходимнинг бошлиққа, ўқувчининг ўқитувчисига, аспирантнинг илмий раҳбарга тобелиги, қариндошларга қарамлик, васийлик ва ҳомийлик амалга оширилиши муносабати билан қарамлик ва ҳ.к.) тушунилади.

? Қўшимча саволлар

1. Шахсга қарши қаратилган жиноятларнинг жамият учун ижтимоий хавфлилиги даражасининг юқорилиги нималарда намоён бўлади?

2. Қандай принципга асосан одам ўлдириш жиноятлари турларга ажратилган?

3. Одам ўлдириш жинояти объектининг хусусиятлари нимадан иборат? Жиноят ҳуқуқи назариясида ҳаётнинг бошланиши ва тугатилиши деганда нима тушунилади?

4. Оғирлаштирувчи ҳолатлардан, қасддан одам ўлдириш жиноятининг ўзига хос хусусиятларини айтинг.

5. Қандай ҳолатлар қасддан одам ўлдириш жиноятининг айбни оғирлаштирувчи ҳолатлари дейилади?

6. Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариш муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдириш деганда нима тушунилади?

7. Бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli бўлган усулда қасддан одам ўлдиришни оммавий тартибсизликлар жараёнида одам ўлдиришдан қандай фарқлаш мумкин?

8. Ўта шафқатсизлик билан одам ўлдиришнинг белгиларини айтинг.

9. Хавfli ва ўта хавfli рецидивист деганда кимлар тушунилади?

10. Бошқа жиноятни яшириш ёки содир этилишни енгиллаштириш мақсадида қасддан одам ўлдириш жиноятининг, такроран ёки хавfli рецидивист томонидан қасддан одам ўлдириш жиноятидан фарқи.

11. Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши жинояти учун жавобгарликнинг шартларини айтинг.

12. Қасддан одам ўлдиришнинг кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдиришдан, онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдиришидан, зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб қасддан одам ўлдиришдан фарқи.

13. Зарурий мудофаа тушунчаси ҳамда зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб деганда нима тушунилади?

14. Қилмишни ЖК 101- моддаси билан квалификация қилиш учун қандай асослар мавжуд бўлиши керак?

15. Эҳтиётсизликдан одам ўлдиришнинг қасддан одам ўлдиришдан фарқи.

16. Ижтимоий хавfli қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб қасддан одам ўлдириш жиноятини квалификация қилишнинг қандай шартлари мавжуд?

17. Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш жиноятини квалификация қилишга таъсир қилувчи омиллар нималардан иборат?

1. Побегайло Э. Ф. Умышленные убийства и борьба с ними (уголовно-правовое и криминалогическое исследование). - Воронеж: Из-во Воронежского ун-та, 1965.

2. Авакян Р. З. Доведение до самоубийства как уголовно-наказуемое деяние. - Ереван: Из-во Ан Арм. ССР, 1971.

3. Ткаченко В. И. Преступления против личности. - М. ВЮЗИ, 1981.

4. Семернева Н. К. Вопросы квалификации умышленных убийств. - Свердловск: СВ ЮИ, 1984.

5. Глухарева Л. И. Уголовная ответственность за детоубийство. М.: ВЮЗИ, 1984.

6. Рустамбаев М. Х. Некоторые аспекты разграничения посягательств на жизнь и здоровье. / В кн.: „Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью“. Сб. науч. трудов ТашГУ. - Т., 1986.

7. Бородин С. В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. - М., 1994.

8. Рустамбаев М. Х. Преступления против личности. - Т.: Эльдимум, 1998.

9. Аҳмедов Ў., Сатторов А. Ўзбекистон: Инсон ҳуқуқлари ва қонунлар. Т.: „Адолат“, 1999.

II боб. СОҒЛИҚҚА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Баданга шикаст етказиш тушунчаси, унинг юридик таҳлили ва турлари

Фуқароларнинг соғлиғи ва жисмоний дахлсизлигини жиний тажовузлардан муҳофаза қилиш, Ўзбекистон Республикаси жиний ҳуқуқининг энг долзарб вазифаларидандир. Инсоннинг соғлиғи ва унинг дахлсизлиги тўғрисида ғамхўрлик қилиш, унинг барча имкониятларини ва ижодий салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур бўлган шарт-

шароитни яратиш республика раҳбариятининг, давлатнинг, барча ҳуқуқий институтларнинг, суд-тергов органларининг диққат марказида бўлиб, Ўзбекистон Республикаси қонунларининг асосини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси томонидан ратификация қилинган Инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари декларациясининг 13- моддасида давлат фуқароларни уларнинг ҳаёти, соғлиғи, шахсий эркинлиги ва хавфсизлигига бўладиган *ғайриқонуний тажовузлардан* муҳофаза қилади, деб белгилаб қўйилган.

Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26- моддасида: „Ҳеч ким қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги тазйиққа дучор этилиши мумкин эмас. Ҳеч кимда унинг розилигисиз тиббий ёки илмий тажрибалар ўтказилиши мумкин эмас“лиги мустаҳкамлаб қўйилган.

Фуқароларнинг соғлиғи ёки жисмоний дахлсизлиги ҳуқуқнинг турли соҳалари нормалари орқали, уларнинг ўзига хос воситалари билан, жумладан, жиноят қонуни томонидан фуқаролар соғлиғига турли хилдаги тажовузларни содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган нормалар орқали ҳам қонунга хилоф хатти-ҳаракатлардан муҳофаза қилинади.

Ана шу тажовузларнинг моҳиятини очиб бериш учун уларнинг объектини, жабрланувчига хос хусусиятларни кўрсатиб берувчи барча маълумотларни аниқлаш муҳим аҳамиятга эгадир. Бу маълумотлар соғлиққа қарши жиноятларни тўғри квалификация қилишга, уни ўхшаш жиноятлардан фарқлашга, қилмишнинг хусусияти ва соғлиққа етказилган шикастга мувофиқ жазони тўғри тайинлашга кўмаклашади.

Юридик адабиётларда баданга шикаст етказишнинг ягона тушунчаси ҳанузгача ишлаб чиқилмаган.

Баданга шикаст етказишнинг тушунчасини ёритиб беришга бўлган уринишлардаги фарқлар, *биринчидан*, баданга шикаст етказишларнинг объектини турлича таърифлашда (баъзилар бундай объект сифатида соғлиқни кўрсатган бўлсалар, бошқа муаллифлар шахснинг жисмоний дахлсизлигини белгилаганлар); *иккинчидан*, уриш, дўппослаш, қийнашларни баданга шикаст етказишлар жумласига киритиш; *учинчидан*, булар жумласига жисмоний оғриқ берувчи, аммо бошқа оқибатларни келтириб чиқармайдиган зўрлик ишлатиб қилинган бошқа ҳаракатларни киритиш мумкинлигидан иборат бўлган.

Шу муносабат билан **баданга шикаст етказиш** деб топилиши мумкин бўлган соғлиққа зарар етказилишининг чегараларини аниқ белгилаш ва уни бошқа зўравонлик тажовузларидан фарқлаш (ажратиш) имконини берадиган иккита объектив мезон асос қилиб олинган таъриф, бизнингча анча аниқроқдир. Бу мезонлар қуйидагилардир:

1) одам танаси аъзолари ва тўқималарининг анатомик бус-бутунлиги ёки бир меъёрда ишлаб туришининг бузилганлиги;

2) суд тиббий экспертизаси ёрдамида одам соғлиғига етказилган зарарнинг оғирлиги ва даражасини аниқлаш имконини берадиган зарарнинг етказилганлиги.

NOTA BENE!

Баданга шикаст етказишни ўзга кишининг соғлиғига унинг хоҳишига зид равишда, ташқи муҳит омиллари таъсири остида тўқималар ёки аъзоларнинг анатомик бус-бутунлиги ёки физиологик функциялари бузилишига сабаб бўлган гайриқонуний зарар етказиш, деб таърифлаш мумкин.

Бундан уриш, дўппослаш, жисмоний оғриқ берувчи бошқа зўравонлик ҳаракатлари содир этилишини баданга шикаст етказишлар жумласига киритиш мумкин эмас деган фикр туғилади. Шубҳасиз, бундай ҳаракатлар натижасида одамда жисмоний оғриқ, нохуш туйғулар пайдо бўлади, лекин улар одатда, суд-тиббий экспертизасини (баданга етказилган шикастларнинг оғирлик даражасини суд-тиббий аниқлаш қоидалари асосида) ўтказиш жараёнида объектив мезонлар асосида тасдиқланиши мумкин бўлган даражада соғлиқни ишдан чиқармайди.

Шу муносабат билан уриш, дўппослаш ва бошқа зўравонлик ҳаракатларини баданга шикаст етказишлар тоифасига киритилиши мумкин бўлмаган мустақил жиноятлар деб ҳисоблаш керак бўлади.

Баданга шикаст етказишнинг **объекти** унинг ҳолати ва индивидуал сифатларидан қатъи назар, ўзга кишининг соғлиғидир.

Жисмоний дахлсизлик шахснинг соғлиғига зарар етказиш билан боғлиқ бўлмаган бошқа зўравонлик ҳаракатларининг объекти деб ҳисобланиши лозим.

Соғлиққа зарар етказилганлигини аниқлашда, унинг баданга шикаст етказилган пайтдаги ҳолатига, яъни соғлиқнинг ёмонлашувига асосланиш керак бўлади. Суд тиббиёти

ва суд амалиёти содир этилган қилмиш натижасида соғлиқ аввалгига нисбатан ёмонлашган бўлса, жабрланувчи соғлиғига зарар етказилганлигини қайд этилиши каби қоидага амал қилади.

NOTA BENE!

Баданга шикаст етказиш жиноятининг **объекти** фақат ўзга кишининг соғлиғигина бўлиши мумкин.

Ўз соғлиғига зарар етказган шахс (ўз аъзосини майиб қилиш) фақат бошқа жиноят, масалан, *ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш* (ЎЗР ЖК 225- моддаси), ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш йўли билан ёки бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлаш (ЎЗР ЖК 290- моддаси)ни содир этган ҳоллардагина жинойий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Бундай ҳолларда ўз соғлиғига зарар етказиш ана шу моддаларда назарда тутилган жиноятни содир этиш усули сифатида намоён бўлади ва шу боис бундай шахсларнинг ҳаракатлари қўшимча квалификацияни талаб қилмайди. Агар ижтимоий хавfli мақсадда шахснинг розилиғи билан бошқа шахс томонидан унинг соғлиғига зарар етказилса, етказган зарар даражасига қараб баданга шикаст етказиш ва ўз соғлиғига тегишли оғирликдаги зарар етказилишига розилик берган шахс эса жиноятда иштирокчи сифатида жиноятлар жами бўйича жавобгар бўладилар.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг II бобидан бошқа бобларида ҳам инсон соғлиғига зарар етказилиши мумкин бўлган бир қанча жиноятлар учун ҳам жавобгарлик назарда тутилган.

Бу жиноятларнинг жиноят қонуни билан қўриқланадиган бошқа ижтимоий муносабатларга зарар етказиши туфайли қонун чиқарувчи уларни „*Соғлиққа қарши жиноятлар*“ жумласига киритмайди. Бундай жиноятлар юридик адабиётларда икки объектли жиноятлар деб айтади (масалан: *босқинчилик* — ЎЗР ЖК 164- моддаси, *талончилик* — ЎЗР ЖК 166- моддаси ва ҳ.к.). Баданга шикаст етказишда тажовуз фақат шахс соғлиғигагина қаратилган бўлади, айнан мана шу фарқ „*Соғлиққа қарши жиноятлар*“ бобида назарда тутилган баданга шикаст етказиш ва содир этилиши жараёнида баданга шикаст етказиладиган жиноятларни бир-биридан ажратиб туради.

Соғлиққа қарши жиноятларнинг объектив томони.

Фуқароларнинг соғлиғи ва жисмоний дахлсизлигига қарши жинойий тажовузлар объектив томонининг элементларини аниқлаб олиш, уларни тўғри квалификация қилиш ва бу жиноятларнинг моҳиятини тушуниш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир.

Маълумки, соғлиққа ва жисмоний дахлсизликка қарши қаратилган жиноятлар моддий таркибли бўлиб, ижтимоий хавфли оқибатлар юз берган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Баданга шикаст етказилганда, айбдорнинг ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли жабрланувчининг соғлиғига зарар етказиш оқибат тариқасида намоён бўлади.

Аксарият ҳолларда фаол ҳаракатларни содир этиш йўли билан баданга шикаст етказилади, бироқ назарий жиҳатдан бундай шикастлар ҳаракатсизлик йўли билан ҳам етказилиши мумкин. *Жиноят ҳуқуқи назариясида шахснинг соғлиғига зарар етказилишининг олдини олишга қаратилган бирон-бир ҳаракатни бажариши шарт бўлган ва уни қилиши мумкин бўлган, аммо бундай мажбурият юклатилган шахснинг уларни бажармаган ҳоллардагина ҳаракатсизлик йўли билан соғлиққа зарар етказилиши мумкин деб ҳисобланади.* Бундай мажбурият қонун ёки қонун ости ҳужжатининг бирон-бир кўрсатмасидан ёхуд шахснинг хизмат ёки касбий мажбуриятларидан ёхуд жабрланувчининг соғлиғи учун хавф туғдирган шахснинг бундан олдинги хулқ-атворидан ёки бошқа асослардан келиб чиқади. Бироқ, бундай қилмишларни содир этган айбдорлар баданга шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар билан эмас, балки *Ўзбекистон Республикаси ЖК нинг бошқа нормалари, хусусан, ЖК 117- моддаси — хавф остида қолдирганлик, 116- моддаси — ўз хизмат вазифаларини лозим даражада бажармаганлик* учун жавобгар бўладилар.

NOTA BENE!

Баданга жинойий шикаст етказишнинг зарурий аломатларидан бири унинг ғайриқонунийлигидир. Соғлиққа қасддан ёки эҳтиётсизликдан зарар етказилишини ғайриқонуний деб тушуниш лозим.

Шубҳасиз, шахс зарурий мудофаа ҳолатида унинг чегараларидан четга чиқмасдан ёхуд охириги зарурат, касб ёки ҳўжалик фаолиятига боғлиқ асосий таваккалчилик ҳолатида

соғлиққа ҳар қандай даражада зарар етказса, у жиной жавобгарликка тортилиши мумкин эмас. Негаки бундай ҳаракатлар ижтимоий хавfli ва ғайриқонуний ҳисобланмайди, аксинча улар ижтимоий фойдалидир.

Жиноят қонунида зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилади ва зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилмайди. Қонун чиқарувчининг бундай қарори, бизнингча, тўғридир. Ижтимоий хавfli тажовуздан ҳимояланиш ҳужум қилаётган шахсга муайян зарар етказилишини тақозо этади, акс ҳолда бирон-бир манфаатни ҳимоя қилишнинг асло иложи бўлмайди.

Соғлиқни сақлаш ҳуқуқи инсоннинг ана шу бойликдан фойдаланишда муайян ҳуқуқларга эга эканлигини назарда тутди. Шу муносабат билан инсон томонидан ўзининг соғлом бўлишдек субъектив ҳуқуқини амалга ошириш чегараларини жиноят ҳуқуқи томонидан муҳофаза қилиниши масаласининг қизиқарли эканлиги шубҳасиздир.

Шахснинг соғлиғига унинг розилиги билан ижтимоий фойдали мақсадларда зарар етказилгани жинойий жавобгарликка тортиш учун асос бўлмайди. Масалан, беморларнинг ҳаётини сақлаб қолиш учун унинг бирон-бир жароҳатланган аъзосини кесиб ташлайдилар ёки тиббий аралашув оқибатида бирон-бир аъзо шаклан ўзгаради (оёқ, кўлнинг қалталашиб қолиши ва ҳ.к.). Инсоннинг у ёки бу аъзосини ёки тўқималарининг бир қисмини муҳтож кишига донорнинг розилиги билан кўчириб ўтказиш учун кесиб олиш ҳам шулар жумласига киради.

Бундай ҳолларда шифокорнинг ҳаракатлари ижтимоий-фойдали ҳаракатлар ҳисобланади. Агар бундай ҳаракатлар шахснинг розилиги билан содир этилса, бу розилик касаллик варақасида тегишли ёзувлар билан қайд этиб қўйилиши керак.

Ижтимоий индеферент, яъни нуқсонларни йўқотиш (косметик операциялар ўтказиш ва ҳ.к., мақсадларда соғлиққа шикаст етказиш, агар у эҳтимол тутилган оқибатлар ҳақида хабардор қилинган шахснинг розилиги билан ўтказилган бўлса, жинойий жавобгарликка сабаб бўлмайди.

Фақат ижтимоий жиҳатдан хавfli мақсадда шахснинг розилиги билан соғлиққа зарар етказганлик учунгина

жинойй жавобгарлик юзага келади. Бунга ҳарбий хизматдан бўйин товлаётган бошқа шахснинг соғлиғига шикаст етказиш мисол бўла олади.

Шифокорлик фаолиятида соғлиққа муайян шикаст етказиш баъзи ҳолларда анча йирик жароҳат пайдо бўлишининг ёки ўлимнинг олдини олиш учун зарурий шарт ҳисобланади. Бундай ҳолларда ЎзР ЖК 41- моддаси (касб ёки хўжалик фаолиятига боғлиқ асосли таваккалчилик) инobatга олинмоғи лозим.

Бокс, кураш, футбол, хоккей, шарқ яккама-якка кураши каби турли спорт тadbирларини ўтказиш чоғида ҳам баданга шикаст етказилиши мумкин. Юридик адабиётларда бу масаланинг ечими бир хилда ҳал этилмаган.

Шу муносабат билан спорт мусобақаларини ўтказиш жараёнида мусобақа қатнашчисига шикаст етказилиши мумкин бўлган тўртта вазиятни кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир:

биринчи вазият — спорт беллашуви пайтида ўйин қоидалари бузилмагани ҳолда соғлиққа шикаст етказилиши. Гарчи бундай ҳаракатлар натижасида зарарли оқибатлар юз берса ҳам, спортчи спорт қоидаларини бузиш ва шикаст етказишга қасд қилмайди. Шу боис унинг ҳаракатлари ижтимоий хавфли ва гайриқонуний деб топилиши мумкин эмас;

иккинчи вазият — спортчининг эҳтиётсизликдан ўйин қоидаларини бузганлиги натижасида соғлиққа шикаст етказилиши. Бундай ҳолларда ҳам спортчининг ҳаракатларида жиноят таркиби бўлмайди ва унга нисбатан мусобақа қоидаларида назарда тутилган жазоларгина қўлланилиши мумкин;

учинчи вазият — ўйин қоидаларини қасддан бузиш натижасида соғлиққа шикаст етказилишини қамраб олади. Бундай ҳолларда масала рўй берган оқибатларга қараб ҳал этилади. Агар баданга енгил шикаст етказиш тарзидаги оқибат юз берган бўлса, айбдор жиноий жавобгарликка тортилмаслиги лозим. Жабрланувчига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 111- моддаси (эҳтиётсизликдан баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказганлик учун) билан квалификация қилинади;

тўртинчи вазият — рақибнинг соғлиғига спорт беллашувида боғлиқ бўлмаган ҳолда шикаст етказилишидир. Бундай ҳолларда баданга қасддан у ёки бу даражада шикаст етказганлик учун айбдор жиноий жавобгарликка тортилади.

Баданга шикаст етказадиган ҳаракатлар жуда хилма-хил бўлиб, уларни қуйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин:

1) жисмоний (механик, термик, электрик ва ҳ.к.) таъсир кўрсатиб баданга етказиладиган шикастлар;

2) организмга кимёвий ёки биологик фаол воситалар билан таъсир кўрсатиш (турли кислоталар, захарли моддалар, газлар ва ҳ.к.дан фойдаланиш) йўли билан баданга етказиладиган шикастлар;

3) руҳий таъсир кўрсатиш йўли билан баданга етказиладиган шикастлар.

Жисмоний таъсир кўрсатиш йўли билан баданга етказиладиган шикастлар одамнинг мускул кучидан фойдаланиб, яъни уриш, тепиш, калла қўйиш билан етказилиши мумкин. Аксарият ҳолларда айбдорлар бунинг учун турли асбоблар, хўжалик-рўзгор ашёлари, ўқотар ёки совуқ қурооллардан фойдаланадилар. Фуқароларнинг соғлигига термик ёки электрик таъсир кўрсатиш (баданни дазмол, қиздирилган ашёлар билан куйдириш ва ҳ.к.) орқали шикаст етказишлар ҳам ҳаётда тез-тез учрайди.

Қилмишни баданга шикаст етказишлик деб квалификация қилиш учун шикаст етказиш усули, у ёки бу асбобдан фойдаланганлик аҳамиятга эга эмас. Бироқ жазо тайинлаш пайтида соғлиққа шикаст етказиш усули инobatга олиниши мумкин. Негаки, бу ҳолат айбдор шахснинг ва у содир этган жиноятнинг у ёки бу даражада ижтимоий хавфлилигидан далолат беради. Одамнинг соғлиғи ёки жисмоний дахлсизлигига турли хилдаги ҳаракатлар, турлича усуллар орқали хилма-хил асбоблар ва жиноят воситалари ёрдамида зарар етказилиши мумкинлиги сабабли **баданга шикаст етказиш турли даражада бўлиши мумкин.**

Бу оқибатлар қонунда:

1) ҳаёт учун хавфнинг мавжудлигини ёки йўқлигини;

2) соғлиққа етказилган зарарнинг оғирлиги даражасини;

3) умумий меҳнат қобилиятини йўқотиш даражасини ҳисобга олиб таснифланади.

Жиноят кодексида юз берган оқибатларга қараб баданга *оғир* (ЎЗР ЖК 104- моддаси), *ўртача оғир* (ЎЗР ЖК 105- моддаси) ва *енгил* (ЎЗР ЖК 109- моддаси) шикаст етказганлик учун дифференциялаштирилган жавобгарлик назарда тутилади.

ЖК алоҳида нормасида *дўппослаганлик* (калтаклаганлик) ва *қийнаганлик* учун (ЎЗР ЖК 110- моддаси) жавобгарлик назарда тутилган. **Қонунда кўрсатилган муайян оқибатларнинг**

юз берганлиги (меҳнат қобилиятининг йўқотилиши, бирор-бир органини ёки шу орган фаолиятининг йўқотилиши, ҳомиланинг тушиши ва ҳ.к.) баданга оғир, ўртача оғир, енгил шикаст етказишни **тамом бўлган** жиноят деб топишнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Бунда содир этилган ижтимоий хавфли, гайриқонуний қилмиш ва юз берган оқибатлар ўртасидаги **сабабий боғланиш** мавжуд бўлиши керак. Бундай боғланиш бўлмаган тақдирда, рўй берган оқибатларда шахсни айбдор деб топиш мумкин эмас.

Кўпинча оқибат содир этилган жиноий ҳаракатларнинг эмас, балки учинчи шахсларнинг айби билан ёхуд қандайдир бошқа ҳолатлар туфайли рўй берган бўлади.

Шу муносабат билан, агар шахснинг қасди билан рўй берган оқибатлар ўртасида сабабий боғланиш мавжуд бўлса, юз берган оқибатлар „тўғридан-тўғри“ ёки „тасодифий“ бўлганлигидан қатъи назар у жавобгар бўлади. Масалан, В.нинг жиноят ишини кўриб чиқайлик. У талабалар ётоқхонасида О. ни жинсий яқинлик қилишга ундаган. Рад жавобини олгач, В. унинг номусига тегишга уринган. О. дераза тоқчасига чиқиб олиб, агар В. унга яқинлашса, ўзини деразадан пастга ташлаб юборажаги ҳақида уни огоҳлантирган. В. таҳдидга парво қилмай унга яқинлашган, О. эса деразадан пастга сакраган ва учинчи қаватдан йиқилиб тушиб, оғир шикастланган. Бу ҳолда, бизнингча, гарчи О.нинг соғлиғига ўзининг ҳаракатлари натижасида шикаст етказилган бўлса ҳам, В.нинг ҳаракатлари ва юз берган оқибатлар ўртасидаги зарурий (тўғридан-тўғри) сабабий боғланиш эмас, балки тасодифий хусусиятдаги сабабий боғланиш мавжуд, шунинг учун ҳам юз берган оқибатларда В. айбдор деб ҳисобланиши керак.

Юқорида айтилганлардан юз берган оқибатлар учун жавобгарлик ҳам зарурий, ҳам тасодифий сабабий боғланиш мавжуд бўлган ва унинг ривожланиши айбдорнинг қасди билан қамраб олинган бўлса, юзага келади, деган хулоса қилиш мумкин.

Соғлиққа ва жисмоний дахлсизликка қарши жиноятларда айб, мотив ва мақсад

Соғлиққа ва жисмоний дахлсизликка қарши жиноятлар қасддан ва эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Соғлиққа қарши жиноятлар, хусусан баданга шикаст етказишларнинг аксарияти эгри қасд билан содир этилади.

NOTA BENE!

Фуқароларнинг соғлиғи ва жисмоний дахлсизлигиги қарши жиноятларни содир этишда **тўғри қасд** шундай хусусиятга эга бўладики, шикаст етказган шахс ўз қилмишининг ижтимоий хавfli хусусиятини англайди, жабрланувчининг соғлиғига муайян зарар етказилиши муқаррарлиги ёки эҳтимоли борлигига кўзи етади ва айнан шундай зарар етказилишини хоҳлайди.

Масалан, Қ.нинг жиноят ишини ўрганиш қуйидагиларни кўрсатади: у маст ҳолда бундан сал олдинроқ ўз ҳақорат қилгани учун қайнонасиникига кетиб қолган хотинини уйига олиб келишга қарор қилган. Хотини уйга қайтишни истамаганида, Қодиров унинг ҳомиладорлигини билдириб, „Сен ҳозир туғасан“ деган сўзлар билан унинг қорнига бир неча марта тепади. Зарбалар натижасида Қ.нинг ҳомиласи тушган. Иш материалидан кўриниб турибдики, Қодиров ўз ҳаракатларининг ижтимоий хавfliлик хусусиятини нафақат тушунган, балки жабрланувчи ҳомиласининг тушиши эҳтимоли борлигига кўзи етган ва унга шундай шикаст етказишни хоҳлаган ҳам.

Буларнинг ҳаммаси Қодиров жиноятни тўғри қасд билан содир этганлигидан далолат беради.

NOTA BENE!

Эгри қасдда эса юз берадиган оқибатларга гарчи айбдорнинг кўзи етган бўлса ҳам, у етказиладиган зарарнинг ҳақиқий кўламини тасаввур қилмайди ва жабрланувчининг соғлиғига ҳар қандай шикаст етишига йўл кўяди.

Масалан, айбдор жабрланувчининг бошига аямасдан урар экан ёки унга тош отар экан, бунинг натижасида жабрланувчига ҳар қандай оғирликдаги: оғир, ўртача оғир ёки енгил шикаст етказилиши мумкинлигига кўзи етади ва шундай оқибатлар юз беришига онгли равишда йўл кўяди.

Бундай ҳолларда жавобгарлик ҳақиқатда ҳам етказилган шикастнинг даражасига қараб белгиланади, негаки айбдор уларнинг юз беришини бир хил даражада англаган бўлади.

Субъектив томондан қасддан шикаст етказишга нисбатан эҳтиётсизликдан шикаст етказишнинг ижтимоий хавfliлиги камроқдир.

Соғлиққа қарши жиноятлар эҳтиётсизликнинг **жиноий ўз-ўзига ишониш** шакли билан ҳам содир этилиши мумкин.

Бунда шахс муайян ижтимоий хавфли оқибатлар келиб чиқиши мумкинлигига кўзи етади ва шунга қарамай, онгли равишда эҳтиёт чораларига риоя этмайди, бундай оқибатлар келиб чиқмаслигига асоссиз равишда умид боғлайди.

Қасддан жиноят қилиш ва жиноий ўз-ўзига ишонишдан фарқли равишда, **жинояткорона бепарволик** шахс ўз ҳаракати ёки ҳаракатсизлигидан қандай ижтимоий хавфли оқибатлар юз бериши мумкинлигига кўзи етмайди, лекин кўзи етиши мумкин ва лозим бўлади.

NOTA BENE!

Шахснинг у ёки бу оқибатлар юз беришига кўзи етиши лозим бўлгани ва муайян вазиятда уларга кўзи етиши мумкин бўлганлиги аниқлангандагина уни эҳтиётсизликдан баданга шикаст етказишда айблаш тўғри бўлади.

Соғлиққа қарши жиноятларни тўғри квалификация қилиш учун жиноят субъектида айбнинг қасд ёки эҳтиётсизлик шакли мавжудлигини аниқлашнинг ўзи кифоя қилмайди.

Фуқароларнинг соғлиғига қасддан шикаст етказилган барча ҳолларда жиноятнинг мотив ва мақсадини аниқлаш зарурдир.

Аксарият ҳолларда шахснинг соғлиғи ва жисмоний дахлсизлигига қарши қаратилган жиноятларнинг содир этиш мотиви ва мақсади айбдор шахснинг жавобгарлигини оғирлаштирувчи ҳолатлар (масалан, тамагирлик нияти, безорилик оқибатида, диний таассублар замирида, трансплантат сифатида фойдаланиш мақсадида баданга шикаст етказиш ва ҳ.к.) ҳисобланади.

Жиноят субъектининг юридик тавсифи.

ЎЗР ЖК 17-моддасида *баданга шикаст етказганлик* учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган шахсларнинг минимал ёши белгиланган. Қасддан баданга оғир шикаст етказганлик (ЖК 104- моддаси), қасддан баданга *ўртача оғир шикаст* етказганлик (ЖК 105- моддаси), кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга *оғир* ёки *ўртача оғир шикаст* етказганлик учун (ЖК 106-моддаси) жиноятни содир этгунга қадар ўн тўрт ёшга тўлган шахслар жавобгар бўладилар.

Шахснинг соғлиғи ва жисмоний дахлсизлигига қарши қаратилган бошқа жиноятларнинг субъекти ўн олти ёшга тўлган шахслар ҳисобланади.

2- §. Қасддан баданга оғир шикаст етказиш (ЎЗР ЖК 104- моддаси)

Жиноят ҳуқуқи ва суд тиббиёти фанлари томонидан баданга етказиладиган шикастларнинг оғирлик даражасини аниқлаш мезонлари ишлаб чиқилган. Улар жумласига:

- 1) шикастларнинг ҳаёт учун хавфлилиги;
- 2) соғлиққа етказилган ҳақиқий зиён;
- 3) меҳнат қобилиятини йўқотиш даражаси;
- 4) эстетик мезонлар киради.

Бу мезонлар ЖК нормалари ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган „Баданга етказилган шикастларнинг оғирлик даражасини суд-тиббий йўл билан аниқлаш қоидалари“ да ўз ифодасини топган.

Ҳаёт учун хавfli шикастлар деганда, жиноятчи томонидан содир этилаётган пайтида жабрланувчининг ҳаёти учун хавф туғдирувчи шикастларни етказиш тушунилади, бундай шикастларга тиббий ёрдам кўрсатилмаса, жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлиши мумкин бўлган шикастлар киради.

Соғлиққа реал (ҳақиқий) зарар етказиш шахснинг соғлиғига турлича шикаст етказиш ёки соғлиқнинг муайян муддатга издан чиқишида ифодаланади.

Меҳнат қобилиятини йўқотиш даражаси фоизларда аниқланади ва етказилган шикаст меҳнат қобилиятининг қисман ёки бутунлай йўқотилишига сабаб бўлади.

Баданни тузалмайдиган қилиб хунуклаштириб юборишда намоён бўладиган **эстетик мезон** ўзига хос хусусиятга эга. Бунда етказилган шикаст натижасида жабрланувчи баданининг хунуклашганлиги унинг руҳан эзилишига олиб келади. Шикастнинг оғирлиги оқибат-натижада, аввало, жабрланувчининг бадани хунуклашгани сабабли бўладиган руҳан эзилишлари билан боғлиқдир.

Баданга етказиладиган шикастларнинг оғирлик даражасини аниқлаш учун „Қоидалар“ да иккита асосий мезон: *тиббий (анатомик)* ва *иқтисодий* мезонлар қўлланилган.

Тиббий мезон баданга етказиладиган барча турдаги шикастларни содир этилган пайтида жабрланувчининг ҳаёти учун хавфлилиги нуқтаи назаридан тавсифлайди, тўқималар ёки инсон аъзолари функцияларининг бузилиши даражаси ва хусусиятини, етказилган шикастнинг давомлилиги ва организмга таъсирини аниқлайди.

Иқтисодий мезон жабрланувчи меҳнат қобилиятини йўқотилишининг фоидаларда ифодаланган даражасини ҳисобга олган ҳолда баданга етказилган шикастни тавсифлайди.

Баданга шикаст етказиш, ЎзР ЖК 104-моддасида назарда тутилган аломатлардан лоақал биттаси мавжуд бўлса, *оғир* деб топилади.

Баданга ҳаёт учун хавфли бўлган оғир шикаст етказиш.

Бу баданга шикаст етказишнинг энг кўп тарқалган турларидан биридир. Бундай шикастлар, одатда, ўлим билан тугайди ёки жабрланувчининг ҳаётига бевосита хавф туғдиради.

Бирор-бир оқибат юз беришидан қатъи назар, ҳаёт учун хавфли шикаст етказилган пайтдан жиноят тугалланган ҳисобланади ва жиноий жавобгарлик вужудга келади. Етказилган шикастнинг нима билан туташи жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

„Баданга етказилган шикастларнинг оғирлик даражасини аниқлаш қоидалари“да баданга етказиладиган ҳаёт учун хавфли шикастларнинг тўла рўйхати берилган.

Баданга етказилган ҳаёт учун хавфли шикастларни квалификация қилиш учун бундай жиноятлар субъектив томонининг энг муҳим белгиларини эътиборга олиш лозим. Бундай шикастлар етказилишининг ўзи (айниқса кўкрак қафаси, қорин, бош суягига ҳаёт учун хавфли жароҳат етказиш) шундан далолат берадики, жиноятчининг жабрланувчига нафақат оғир жароҳат етказилиши, балки унинг ўлиши мумкинлигига кўзи етади. Баданга ҳаёт учун хавфли бўлган шикаст етказишни одам ўлдиришга суиқасд қилишдан фарқлаш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ги қарориди: „Судлар қасддан одам ўлдиришни қасддан баданга оғир шикаст етказиш жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган ҳоллардан фарқлашлари шарт. Қасддан одам ўлдиришда, айбдор ўлдириш нияти билан ҳаракат қилади, қасддан баданга оғир шикаст етказиш ўлимга сабаб бўлган ҳолларда эса юзага келган ўлимга нисбатан унинг айби эҳтиётсизлик формасида бўлади.

Айбдорнинг қасди тўғрисидаги масалани ҳал қилишда судлар содир этилган жиноят ҳолатларини барча томонлари

йиғиндисини инobatга олишлари ва жумладан, жиноят усули ва қуролини, жароҳатларнинг сонини, характерини, жойлашишини ва бошқа етказилган шикастларни, жинoий ҳаракатларнинг тўхташ сабабларини ва ҳ.к., шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг воқеагача бўлган феъл-атворини, уларнинг ўзарo муносабатини, айбдорнинг жиноят содир этилгандан кейинги ҳаракатлари характерини эътиборга олишлари лозим¹, деб таъкидланган. Айбдор баданга ҳаёт учун хавфли бўлган оғир шикаст етказаётганида жабрланувчини ўлдириб қўйиши мумкинлигини нафақат англаган ва шундай бўлиши эҳтимоли борлигини фараз қилгандагина эмас, балки шундай оқибатлар юз беришини хоҳлаган, яъни бошқа одамни ўлдиришга қаратилган тўғри қасд билан ҳаракат қилгандагина унинг қилмиши қасддан одам ўлдириш деб квалификация қилиниши лозим.

Тўғри қасд одам ўлдиришга қаратилмаган бўлса, қасддан баданга *ҳаёт учун хавфли бўлган шикаст етказиш* сифатида ЎЗР ЖК 104- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Содир этилган қилмишни баданга ҳаёт учун хавфли шикаст етказиш деб тўғри квалификация қилиш учун жиноятнинг субъектив томонини синчиклаб таҳлил этиш, жиноят мотивининг хусусиятини ва у нимага қаратилганини аниқлаш талаб қилинади.

Киши аъзосининг ишдан чиқиши ёки унинг фаолиятини бутунлай йўқолишига сабаб бўлган баданга оғир шикаст етказиш

Юқорида айтилган „Қоидалар“га биноан баданга оғир шикаст етказишлар жумласига киши аъзосининг ишдан чиқиши ёки унинг фаолияти йўқолиши аломати сифатида қўл, оёқ функциялари, эшитиш, сўзлаш, насл қолдириш қобилиятининг ишдан чиқиши ёки тамоман йўқотилиши киради.

Аъзонинг ишдан чиқиши деганда, инсоннинг ҳаёт фаолиятида организмнинг фақат ўзигагина хос бўлган вазифани бажарадиган ҳар қандай, шу жумладан, жуфт аъзонинг (ички, ташқи) ишдан чиқиши тушунилади. Амалдаги қонунга мувофиқ, оғир тан жароҳатларининг бу турига:

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами „Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ 1996 й. 20 декабрь, № 40.

а) кўриш қобилиятини йўқотиш — иккала кўзнинг батамом кўрмай қолиши ёки кўриш қобилиятининг 2 метр ва бундан кам масофада бармоқларни санай олмайдиган даражада пасайиши (кўриш ўткирлиги 0,04 ва паст). Битта кўзнинг кўр бўлиб қолиши ҳам меҳнат қобилиятини учдан бир қисмини барқарор йўқотиш сингари оғир тан жароҳатлари жумласига киради;

б) эшитиш қобилиятини йўқотиш — тўла карлик ёки шундай тузалмас ҳолат, бунда жабрланувчи кулоқ чаноғидан 3—5 см масофадаги оғзаки сўзлашувни эшитмайди. Битта кулоқнинг кар бўлиб қолганлигини аъзо фаолиятининг бутунлай йўқотилган деб эътироф этилмайди ва у умумий меҳнат қобилиятининг 15 % йўқотилишига тенглаштирилиши боис, ўртача оғир тан жароҳати деб ҳисобланади;

в) сўзлаш қобилиятини йўқотиш — жабрланувчида ўз фикрларини атрофдагилар учун тушунарли, бириккан товушлар билан ифодалаш имконияти йўқлигини, шунингдек сўзлаш қобилияти одам организмнинг бир қисми сифатида йўқотилишини билдиради;

г) қўл ёки оёқни йўқотиш — танадан уларнинг ажралиб кетиши ёки уларнинг ўз вазифасини бажариш қобилиятидан маҳрум бўлиши; бунда жабрланувчи шу аъзоларидан фойдаланиш имкониятини батамом йўқотади (оёқ таянч ёки ҳаракат фаолиятини йўқотади, қўл ишламай қолади). Қўлни тирсак оёқни тиззадаги паст бўлмаган даражада кесиб ташлаш уларни йўқотиш деб ҳисобланади. Қолган барча ҳоллар қўл ёки оёқнинг бир қисмини йўқотиш деб қаралади ва улар меҳнат қобилиятининг қай даражада йўқотилганлигига қараб баҳоланмоғи лозим;

д) насл қолдириш қобилиятини йўқотиш — жинсий алоқа қилиш қобилиятини йўқотишдан ёки уруғланиш, ҳомиладор бўлиш ва бола туғиш қобилиятини йўқотишдан иборат. Шахснинг ташқи жинсий аъзолари шикастланиши оқибатида росмана жинсий алоқа қилиш қобилияти йўқолса ёхуд аёл бачадон, тухумдон ёки найчалар шикастланиши оқибатида ҳомиладор бўлиш, ҳомилани нормал олиб юриш ва кўзи ёриш имкониятидан маҳрум бўлса, шикаст оғир деб топилади. Эркакларда насл қолдириш қобилиятини йўқотиш уруғлантириш қобилиятини йўқотишда намоён бўлади.

Ҳомиланинг тушиши

Ҳомиланинг тушиши оғир тан жароҳатлари жумласига киради, чунки унинг ҳатто тиббиёт муассасасида тушиши ҳомиладор аёлнинг соғлиғи ёки ҳаёти учун хавфлидир.

Ҳомила зўрлик ишлатилиши натижасида тушганида эса бу хавф янада ошиб кетади. Бундан ташқари, ҳомиланинг тушиши натижасида аёл оналикдан маҳрум бўлади, ҳомила нобуд бўлади, ҳаёт узилади, аёл вужудига оғир зиён етади. Бундай қилмиш туфайли аёлга жиддий маънавий, руҳий зиён етказилади ва бу ҳол унинг руҳиятига салбий таъсир қилади. Ҳомиланинг тушиши нафақат жисмоний, балки руҳий зўрлик ишлатиш (ҳужум туфайли қаттиқ кўрқиш, чўчиш ва ҳ.к.) натижасида ҳам содир бўлиши мумкин.

Ҳомиладорлик муддати жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятсиздир. Бироқ ҳар бир муайян ҳолда айбдорнинг қасди жабрланувчининг ҳомиласи тушиши мумкинлигини қамраб олганлигини аниқлаш зарур.

Шубҳасиз, аёлнинг ҳомиласи катта бўлса ва ҳомиладорлик аломатлари очиқ-ойдин унинг гавдасида кўриниб турган бўлса, қилмишни квалификация қилиш қийинчилик туғдирмайди. Аммо жабрланувчининг ҳомиласи кичкина бўлса ва айбдор бундан беҳабар бўлса, ҳомиланинг тушишида уни айбдор дейиш мумкин эмас.

Бундай ҳолатларда айбдор жабрланувчининг соғлиғига етказилган аниқ шикаст учун жавоб бериши керак.

Баданининг тузалмайдиган даражада хунуклашиши

Бу аломатни эстетик хусусиятга эга дейиш мумкин. Аксарият ҳолларда етказилган шикаст оқибатида баданининг тузалмайдиган даражада хунуклашиши соғлиққа жиддий зарар етказмаса-да, у одамни жуда бадбашара, хунук қилиши натижасида жабрланувчи маънавий қаттиқ азоб чекади. Бундай шикастлар шахснинг жамоатчилик билан алоқалари узилиб қолиши хавфини туғдиради. Жабрланувчилар ташқи қиёфасидан уялиб, дўстлари, яқинлари, қариндошлари билан алоқа қилмай қўядилар, меҳнат ва бошқа фаолиятларини кескин қисқартирадилар, кўпинча ишламай қўядилар, спиртли ичимликларга, гиёвандликка бериладилар, бундан таскин топгандай бўладилар ва баъзан дайдилик, тиланчилик билан шуғулланиб, дарбадарликда кун кечири бошлайдилар. Бундай шахслар кўпинча жиноят содир этадилар.

Баданнинг тузалмайдиган даражада хунуклашиши деганда тананинг айрим қисмлари (кулоқ, бурун ва лаблар)нинг олиб ташланиши ёки юзнинг нотекис бўлиб қолиши, мимиканинг бузилиши, юзда чуқур чандиқлар, тиртиқлар қолиши, қалтироқнинг пайдо бўлиши ва ҳ.к. тушунилади.

Баданнинг хунуклашиши, башарти тузалмайдиган бўлса, оғир тан жароҳати деб топилади.

NOTA BENE!

Шикастнинг тузалиши деганда, вақт ўтиши билан ёки тиббий воситалар таъсирида йўқолиб кетадиган патологик ўзгаришлар (чандиқлар, тиртиқлар, мимика бузилишлари ва ҳ.к)нинг анча камайиб бориши тушунилади. Агарда уларни йўқотиш учун тезкор аралашув (косметик операция) талаб қилинса, баданга етказилган **шикаст тузалмайдиган** деб ҳисобланади.

Тузалмайдиган хунуклашишнинг тиббий мезонини тасдиқлаш суд-тиббийёт эксперти ваколатига киради. Бироқ эксперт фақат хунуклашиш ҳодисанинг мавжудлиги ҳақида хулоса беришга ваколатли эмас. Чунки бу тиббий эмас, балки эстетик тушунчадир. Шу боис баданга етказилган шикаст баданни хунуклаштириши ёки хунуклаштирмаслиги масаласи тарафлар иштирокида ва шикастларнинг хусусияти, жойлашуви, тузалмаслик даражаси ҳисобга олиниб ва умумий қабул қилинган эстетик тасаввурлар асосида суднинг фақат ички ишончигагина асосланган ҳолда ҳал этилади.

Айнан суд объектив равишда, жабрланувчининг шикаст етказилмасдан олдинги ва кейинги қиёфасини таққослаш йўли билан баданнинг хунуклашганлигини аниқлаши керак.

ЎзР ЖК 104- моддасида баданга оғир шикаст етказилганлик натижасида *руҳий касалга чалиниш* кўрсатиб ўтилган, бунда жабрланувчи, одатда, ўзи қилаётган ҳаракатларнинг хусусиятини англаш қобилиятини йўқотади ва одамлар билан мулоқот қилишдан маҳрум бўлади.

Руҳий (психик) касаллик — нормал руҳий фаолиятнинг бузилиши бўлиб, у шахснинг атрофдаги воқеликни тўғри идрок этиш ва ўз хулқ-атворини назорат қилиш лаёқатига жиддий таъсир кўрсатади. Бу идрок, тафаккур, хотира, ҳиссиёт, диққат-эътибор, ирода, қизиқиш ва юриш-туришнинг издан чиқишида намоён бўлади.

Руҳий касаллик доимий ёки вақтинчалик бўлиши мумкин. Руҳий касаллик ташхиси ва унинг етказилган

жароҳатлар билан боғлиқлиги руҳий-психиатрик экспертиза ўтказиб аниқланади. Бундай шикастланишнинг оғирлик даражаси суд-тиббиёт экспертнинг иштирокида аниқланади.

Гарчи баданга етказилган шикаст ҳаёт учун хавfli бўлмаса ёки аъзо ишдан чиқмаса-да, жабрланувчи умуман соғлиқнинг бузилиши натижасида меҳнат қобилиятининг ўттиз уч фоизидан кам бўлмаган қисмини доимий йўқотса, баданга оғир шикаст етказиш деб ҳисобланади.

Меҳнат қобилиятининг йўқотилиши турғун бўлиши керак дейилганида меҳнат қобилиятини доимий ёки номуайян узоқ муддатга йўқотилиши тушунилади.

Болаларда меҳнат қобилиятининг йўқотилиши „Қондалар“да белгилаб қўйилган умумий қондалардан келиб чиққан ҳолда, катта ёшли шахсларники сингари, ногиронларники эса-ногиронлиги ва унинг гуруҳидан қатъи назар, амалий жиҳатдан соғлом кишиларники сингари аниқланади.

Баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар

ЖК 104- модда 2- қисмида куйидаги оғирлаштирувчи ҳолатлар:

- 1) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;
- 2) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсга ёки унинг қариндошларига нисбатан;
- 3) ўта шафқатсизлик билан;
- 4) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- 5) тамагирлик ниятида;
- 6) миллатлараро ёки ирқий адоват замирида;
- 7) диний таассублар замирида;
- 8) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) мақсадида;
- 9) бир гуруҳ шахслар томонидан қасддан содир этилган баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик белги-ланган.

ЎЗР ЖК 104-моддаси 3-қисмида:

- 1) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан;
- 2) такроран, хавfli рецидивист ёки илгари ушбу Кодекснинг 97-моддасида назарда тутилган тарзда қасддан одам ўлдирган шахс томонидан;
- 3) ўта хавfli рецидивист томонидан;
- 4) уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёки шу гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган;

5) жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 104- моддаси 2- ва 3-қисмларида кўрсатилган жавобгарликни оғирлаштирувчи барча ҳолатларни ҳаётга қарши жиноятларни таҳлил қилинганида кўриб чиқилган эди. Шу боис улардан фақат биттасини — жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказишни таҳлил қиламиз.

Жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш аввало жабрланувчига *оғир тан жароҳати* етказишни кўзда тутади, яъни қилмишни бундай деб топиш учун ЖК 104- моддасида кўрсатилган аломатлардан камида биттаси мавжуд бўлиши керак. Жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган зарбалар берилган, у дўппосланган, баданига энгил шикастлар етказилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 102-моддаси (эҳтиётсизликдан одам ўлдириш) билан квалификация қилиниши лозим.

Агарда жабрланувчининг баданига у ёки бу ҳолатлар оқибатида унинг ўлимига сабаб бўладиган *ўртача оғир* шикастлар етказилган бўлса, айбдор ЖК 105- моддаси ва 102- моддасига кўра жиноятларнинг жами бўйича жавобгар бўлади

Кўриб чиқиладиган жиноят ва қасддан одам ўлдиришни фарқлаш анча қийин, чунки бу жиноятларнинг объектив томони ўхшашдир. Ҳар иккала ҳолда ҳам жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилади ва бир хил оқибат - жабрланувчининг ўлими юз беради. Бу жиноятлар, одатда бир хил усулда ўхшаш қуроллар қўлланилган ҳолда содир этилади. Кўпинча бу икки жиноят субъектив томонининг мотиви (рашк, безорилик туйғуси, ўч олиш ва ҳ.к.) ҳам мос келади.

Қасддан одам ўлдиришда бўлгани сингари айбдорнинг қилмишини ЖК 104- моддаси 3- қисми билан квалификация қилиш учун баданга етказилган оғир шикаст ва юз берган ўлим ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарурдир.

Мазкур жиноятларни фарқлаш учун жабрланувчининг ўлими юз берган вақт эмас, балки айбдорнинг юз берган оқибатларга руҳий муносабати ҳал қилувчи омил ҳисобланади.

ЖК 104- моддаси 3- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъектив томони ўзига хослиги билан ажралиб туради ва баданга етказилган шикаст ва юз берган ўлимга нисбатан айбни алоҳида-алоҳида аниқлашни талаб қилади, яъни бу ерда айбнинг мураккаб шакли мавжуд бўлади.

ЖК 104- моддасининг 3- қисмида назарда тутилган жиноят мураккаб, таркиблидир. Бу ерда иккита жиноят — қасддан баданга оғир шикаст етказиш ва эҳтиётсизликдан одам ўлдириш битта таркибга бирлаштирилган. Шу муносабат билан, башарти айбдор шахснинг баданга оғир шикаст етказиши тўғри ёки эгри қасд билан содир этилган ва эҳтиётсизликдан ўлим рўй берган бўлса, бунда унинг қилмиши жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган баданга оғир шикаст етказиш сифатида ЖК 104- моддаси 3- қисми билан квалификация қилинади.

Демак, баданга жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган оғир шикаст етказиш ва қасддан одам ўлдириш таркибларини фақат айбдор қасдининг мазмуни ва йўналишига қараб фарқлаш мумкин.

Агар айбдорнинг қасди жабрланувчини ўлдиришга қаратилган ёки бундай оқибатларнинг рўй бериши унинг қасди доирасига кирган бўлса, унинг қилмиши ЖКнинг қасддан одам ўлдирганлик учун жинойий жавобгарликни назарда тутувчи моддалари билан квалификация қилинмоғи лозим.

Айбдор қасдининг мазмуни ҳақидаги масалани ҳал қилишда, судьялар содир этилган жиноятнинг барча ҳолатларидан келиб чиқишлари ва, хусусан, жиноятни содир этиш усуллари ва қуролларини, жароҳатлар миқдори, хусусияти ва жойлашувини, инсоннинг ҳаёти учун муҳим бўлган аъзоларига етказилган бошқа шикастларни, жинойий қилмишларнинг тўхтатилиши сабабларини ва бошқа шу сингариларни, шунингдек, айбдор ва жабрланувчининг бундан олдинги хулқ-атворини, уларнинг жиноят содир этилишига қадар бўлган ўзаро муносабатларини инобатга олишлари керак.

3- §. Қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш (ЎзР ЖК 105- моддаси)

Баданга етказилган ўртача оғир шикастлар оғир шикастлардан аввало шуниси билан фарқланадики, улар ҳаёт учун хавfli бўлмайди ва одатда улар туфайли ўлим юз бермайди.

Юқорида айтилганлар баданга етказилган ўртача оғир шикастларнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Ўртача оғир тан жароҳатлари одамнинг соғлиғига анча зиён етказиши мумкин, лекин улар аъзонинг йўқотилишига ёки оғир тан жароҳатларига хос бўлган бошқа оқибатларга сабаб бўлмайди.

Баданга етказилган ўртача оғир шикастларнинг асосий белгилари қуйидагилардир:

1) соғлиқнинг узоқ вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврга ёмонлашуви;

2) умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизидан ўттиз уч фоизигача йўқотилиши.

Амалиётда соғлиқнинг ёмонлашуви қанча давом этганлиги меҳнатга қобилиятсизлик варақаси асосида, кўпинча эса жабрланувчининг касалхонада ётиб даволаниши қанча давом этгани ҳақидаги маълумотнома асосида ҳам аниқланади. Аммо бу унчалик тўғри эмас, чунки бу ҳужжатларда баданга етказилган шикаст туфайли соғлиқнинг ёмонлашуви қанча давом этганлиги ҳамиша ҳам тўғри қайд этилмайди. Негаки, касаллик варақаси билан тасдиқланган меҳнатга қобилиятсизликнинг давом этиш муддати ҳамиша ҳам етказилган шикаст билан боғлиқ бўлавермайди ва бошқа ҳолатлар: бир вақтда қўзғалган бошқа касаллик, жабрланувчининг касбий хусусиятлари (ошпаз, қандолатчининг қўлида чақа жойлар борлиги ва ҳ.к.) билан боғлиқ бўлиши мумкин. Аксинча, жабрланувчининг ўз илтимосига кўра касаллик варақаси барвақт ёпилиб, у тўла соғаймасдан ишга чиқиб кетиши ҳам мумкин. Шу сабабдан соғлиқнинг *узоқ вақт ёмонлашуви*га олиб келган айбдорнинг қилмиши ЖК 105-моддаси билан квалификация қилинганда, соғлиқнинг ёмонлашув муддати ЎзР ЖПКга мувофиқ суд-тиббийет экспертизаси хулосаси асосида аниқланмоғи лозим.

Умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизидан ўттиз уч фоизигача йўқотилиши баданга етказилган ўртача оғир шикастнинг мустақил белгиси ҳисобланади.

ЎзР ЖК 105- моддаси 2- қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда баданга ўртача оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган. (ЖК 104-модда таҳлилига қаранг).

4-§. Жазони енгиллаштирувчи ҳолатларда баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик масалалари

Енгиллаштирувчи ҳолатларда содир этилган баданга шикаст етказишлар жумласига кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш (ЖК 106- моддаси); зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан баданга шикаст етказиш (ЖК 107- моддаси); ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, баданга қасддан оғир шикаст етказиш (ЖК 108- моддаси) киради.

5- §. Қасддан баданга енгил шикаст етказиш (ЎзР ЖК 109- моддаси)

ЎзР Жиноят кодекси 109- моддасида:

1) баданга соғлиқнинг қисқа муддатли ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган енгил шикаст етказиш;

2) баданга соғлиқнинг қисқа вақт, яъни олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилишига сабаб бўлган **енгил шикаст етказилганлик** учун жавобгарлик белгиланган.

NOTA BENE!

Соғлиқнинг қисқа муддатга ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган **енгил тан жароҳатлари** жумласига унча кўп бўлмаган, тез ўтиб кетадиган, оқибати оғир бўлмаган олти кундан узоқ давом этмаган шикастлар (лат ейиш, тилиниш, кўқариш ва ҳ.к.) киради.

Соғлиқнинг қисқа муддатга ёмонлашувига олиб келган енгил тан жароҳатлари жумласига:

1) соғлиқнинг олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига сабаб бўлган шикастлар;

2) меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилишига сабаб бўлмаган шикастлар киради.

NOTA BENE!

Меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилиши деганда, умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоизгача йўқотилиши тушунилади.

Баданга енгил шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган қонунни тўғри қўллаш учун шикаст етказишни уриш, дўппослаш ва қийнашдан аниқ фарқлаш тақозо этилади.

„Қондалар“да баданга етказилган шикастлар (тан жароҳатлари)нинг моҳияти таърифланар экан, унинг асосий белгиси тана аъзолари ва тўқималарнинг анатомик бус-бутунлиги ёки физиологик фаолиятининг бузилиши эканлиги кўрсатиб ўтилади. Улардан фарқли равишда уриш ва дўппослаш кўрсатиб ўтилган оқибатларга сабаб бўлмайди, шахсга жисмоний оғриқ етказилади холос.

Бироқ, агар дўппослаш жабрланувчига нафақат қисқа муддатли оғриқ етказса, балки соғлиғининг ёмонлашувига сабаб бўлган бўлса, қилмиш баданга шикаст етказиш тариқасида квалификация қилинмоғи лозим.

ЖК 109- моддаси 1- қисмида назарда тутилган, дўппослаш, жисмоний оғриқ берувчи, аммо соғлиқнинг ёмонлашувига сабаб бўлмаган бошқа зўрлик ҳаракатларини *жисмоний азоб бермайдиган*, лекин шахсга *маънавий зиён етказадиган ҳаракат* — *ҳақорат қилиш* (ЖК 140- моддаси 1- қисми)дан фарқлаш керак бўлади. Булар жумласига, масалан, шахснинг қадр-қимматини камситадиган, аммо айтарли жисмоний оғриқ бермайдиган шапалоқ уриш, юзга тупуриш, аёл баданига ҳаёсизларча тегавериш, кийимни куч ишлатиб юлиб олиш кабилар киради.

6- §. Қийнаш (ЎзР ЖК 110- моддаси)

Қийнашнинг бевосита объекти жабрланувчининг соғлиғи ёки жисмоний дахлсизлиги ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят муттасил равишда дўппослашда ёки бошқача ҳаракатлар билан қийнашда ифодаланади, бунда Жиноят кодекси 104-, 105- моддаларида назарда тутилган оқибатлар келиб чиқмаган бўлиши керак.

NOTA BENE!

Қийнашлар кўп маротаба ёки узоқ вақт давомида оғриқ етказиш билан боғлиқ ҳаракатлар, *чимчилаш, савалаш, тўмтоқ* ёки *ўтқир учли нарсалар билан кўплаб*, аммо унча катта бўлмаган *шикастлар етказиш, қиздирилган буюмлар билан таъсир кўрсатиш* ёки бошқа шунга ўхшаш ҳаракатлардир.

Қийнаш жабрланувчига оғир жисмоний ва руҳий азоб, оғриқ, азият етказди.

Қийнашда муттасиллик жиноятни уч карра ва бундан ортиқ марта содир этишдан иборат бўлиб, бу ҳаракатнинг доимийлигидан, такрорийлигидан далолат беради. Шунинг таъкидлаш керакки, муттасиллик шунчаки айни битта жиноий қилмиш такрорланишинигина эмас, балки унинг ҳаракатларида муайян умумий режа намоён бўлишини ёки айбдорнинг муайян жиноий кўникмалари мустақкамланиб боришини кузатиш мумкин бўлган бир қатор ҳаракатларнинг мавжуд бўлишини назарда тутди — унинг бир неча бор такрорланган жиноий қилмишлари бир-бири билан ўзаро боғлиқ бўлиши керак.

Муттасил равишда дўппослаш деганда нимани тушунмоқ лозим?

Қийнашнинг бир тури сифатида, муттасил дўппослашда, айбдорнинг содир этган ҳаракатлари жабрланувчига қаттиқ оғриқ ва азоб беришини англашидан иборат бўлган умумий белги мавжуд бўлиши лозим.

Шу тариқа, қасдан баданга енгил шикаст етказиш, муттасил равишда дўппослаш, бошқа зўравонлик ҳаракатларини амалга ошириш қийнашнинг усуллари бўлиб, таҳлил қилинаётган жиноят объектив томонининг таркибий қисми ҳисобланади.

Қийнашни содир этишда айбдор айнан шундай усулни онгли равишда танлайдики, бунда у ўзи хоҳлаган оқибатларга — жабрланувчига жуда қаттиқ оғриқ етказишга ёки уни азоб-уқубатга солишга эришади. Дўппослаш ва шикаст етказишларнинг усули, воситаси муайян доирадан четга чиқмаслиги, уларнинг хусусияти — буларнинг барчаси айбдорнинг нияти ўз қурбонига ўзига хос жисмоний оғриқ етказишга ёки уни азоб-уқубатга солишга қаратилганлигидан далолат беради. Юқоридаги айтилган фикрлар қийнаш муттасил равишда ва бир марта содир этилиши мумкин деб хулоса қилиш имконини беради.

Шу тариқа „қийнаш“ тушунчаси муттасил дўппослашлар, жабрланувчига қаттиқ қийноқ, жисмоний оғриқ ва азоб берадиган бир неча марталик ёки бир марталик ҳаракатлардан иборатдир. Қийнаш нагижасида баданга енгил шикаст етказилиши ёки етказилмаслиги ҳам мумкин. Агар жабрланувчига бундай шикастлар етказилган бўлса, қилмиш ЖК 110- моддаси билан қамраб олинади ва қўшимча квалифика-

цияни талаб қилмайди. Агар қийнаш натижасида баданга *ўртача оғир ёки оғир шикаст* етказилган бўлса, жиноят ЖК 104- моддаси ёки 105- моддасининг тегишли банди билан квалификация қилиниши керак.

Жиноят дўппослаш ёки бошқача ҳаракатлар билан муттасил равишда қийнаш содир этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Қилмишнинг мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамият касб этмайди.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс ҳисобланади.

Кўриб чиқиладиган модданинг 2- қисмида:

1) вояга етмаган шахсга нисбатан;

2) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;

3) ожиз аҳволдаги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан содир этилган қийнаш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Айбдорнинг қилмишини **ЖК 110- моддаси 2- қисми билан квалификация қилиш** учун айбдор қийнашни содир этишидан олдин аёлнинг ҳомиладорлигини билганлигини аниқлаш зарур. Ҳомиладорлик муддатлари жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас. Ожиз аҳволдаги шахсни қийнаган шахсни жавобгар, деб топиш учун айбдор жабрланувчининг ожиз аҳволдалигини аниқ билган ёки билмаганлигини аниқлаш лозимдир.

Кўшимча саволлар

1. Баданга шикаст етказиш жиноятининг таркиби ва бу қилмиш учун жиноий жавобгарликка тортилиш учун зарур бўлган шaroитларни тушунтиринг.

2. Баданга етказилган шикаст даражасини аниқлашнинг мезони ва жиноятнинг ҳуқуқий асосларини тушунтириб беринг.

3. Қасддан баданга оғир шикаст етказиш, уларнинг белгилари ва жавобгарлик масаласи (жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар).

4. Жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказишнинг қасддан одам ўлдиришдан фарқи.

5. Жабрланувчининг ўлимига олиб келган қасддан баданга шикаст етказишнинг эҳтиётсизликдан одам ўлдиришдан фарқи.

6. Қайси ҳолатларда қасддан баданга (ўртача оғир) шикаст етказганлик учун жиноий жавобгарлик истисно қилинади?

7. Жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказишнинг белгилари ва жиноий жавобгарликка тортиш асослари.

8. Қасддан баданга енгил шикаст етказишнинг оғир ва ўртача оғир шикаст етказишлардан фарқи нималардан иборат?

9. Қийнашнинг ўзига хос белгиларини айтинг.

10. Қийнашнинг такроран қасддан баданга енгил, ўртача оғир ва оғир шикаст етказишдан фарқи нималарда?

11. ЖКнинг III- моддасида назарда тутилган жинойтни квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари ва бу қилмиш учун жавобгарлик масаласи (эҳтиётсизликдан баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш).

АДАБИЁТЛАР

1. Рустамбаев М.Х. Обезображение лица как признак тяжкого телесного повреждения. // Судебная экспертиза и криминалистика. — Т., 1988.

2. Рустамбаев М.Х. Значение последствий для квалификации телесных повреждений. // Актуальные проблемы судебной экспертизы. — Т., 1989.

3. Тахиров Ф. Уголовно-правовые проблемы борьбы с тяжкими телесными повреждениями: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Т., 1989.

4. Рустамбаев М.Х. Система норм об ответственности за преступления против здоровья в новом УК УзССР // Вопросы судебной экспертизы. — Т., 1990.

5. Рустамбаев М.Х. Объект и потерпевший в посягательстве на здоровье личности. // Судебная экспертиза и вопросы борьбы с преступностью. — Т.: ТАШНИИСЭ, 1991.

6. Рустамбаев М.Х. Квалификация телесных повреждений причиненных при превышении пределов необходимой обороны. // Бюллетень Верховного суда РУз. — Т., 1992, №3.

7. Рустамбаев М.Х. Ответственность за преступление против здоровья по законодательству Республики Узбекистан. — Нукус: Каракалпакстан, 1992.

8. Рустамбаев М.Х. Некоторые особенности квалификации тяжких телесных повреждений. // Бюллетень Верховного суда РУз. — Т., 1993, №2.

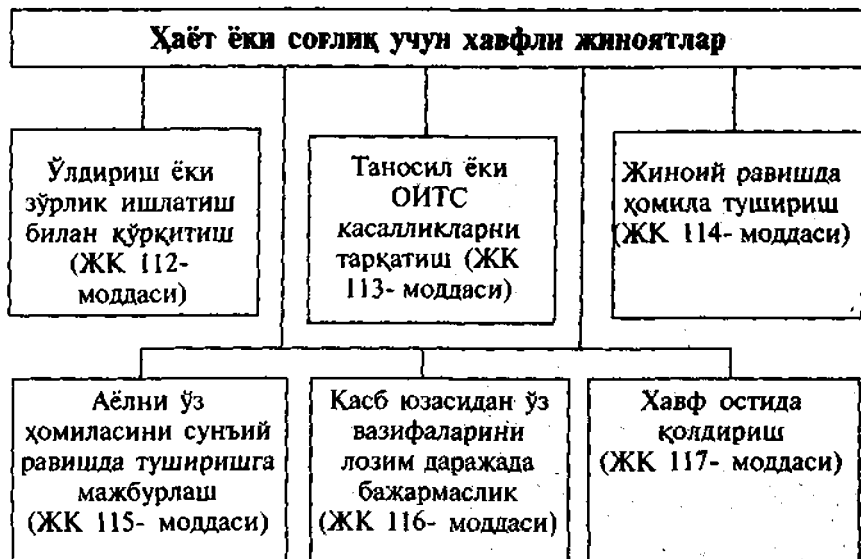
9. Рустамбаев М.Х. О квалификации телесных повреждений по законодательству Республики Узбекистан // Общественные науки в Узбекистане. — Т., 1993, №2.

10. Рустамбаев М.Х. Специальные виды телесных повреждений в законодательстве Республики Узбекистан // Сборник научных трудов. — Т.: Адолат, 1993.

11. Рустамбаев М.Х. Социально-правовая обусловленность и уголовно-правовые средства охраны здоровья и телесной неприкосновенности граждан: Автореф. дисс. док. юрид. наук. — Т., 1993.

12. Рустамбаев М.Х. Саломатликка тажовуз ва унга қарши кураш. — Т.: Ҳаёт ва қонун, 1999/2 (54).

III боб. ҲАЁТ ЁКИ СОҒЛИҚ УЧУН ХАВФЛИ ЖИНОЯТЛАР

Ушбу бобдаги моддалар мазмуни билан танишиш уларнинг барчасида ҳаёт ёки соғлиқ учун чинакам хавф туғдирувчи, содир этилганидан кейин зарар юз беришининг олдини олиш айбдорнинг ўзига боғлиқ бўлмаган қилмишлар учун жавобгарлик назарда тутилади, деган хулоса қилиш имконини беради.

Таносил ёки ОИТС касаллигини тарқатиш (ЖК 113- моддаси); жиноий равишда ҳомила тушириш (аборт) (ЖК 114- моддаси); аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш (ЖК 115- моддаси); касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик (ЖК 116- моддаси); хавф остида қолдириш (ЖК 117- моддаси) шулар жумласидандир.

1- §. Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш (ЎзР ЖК 112- моддаси)

Ушбу жиноятнинг бевосита объекти шахснинг ҳаёти ёки соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитишда, бу ҳаракат амалга оширилишидан хавфсираш учун етарли асослар мавжуд бўлишида ифодаланади.

Бунда қўрқитишнинг иккита белгиси яққол кўринади:

1) қўрқитишнинг ўзи;

2) қўрқитиш амалга оширилишидан хавфсираш учун асос берувчи муайян ҳолатларнинг мавжудлиги.

Ўлдириш билан қўрқитишнинг аниқлаш даражаси турлича бўлиши мумкин: айбдор ўлдириш усули, қуроли ҳақида айтиб ўтмаслиги мумкин, балки жабрланувчида қўрқув туйғусини кучайтиришга интилиб, ўлдиришнинг қайси усули ва қуролидан фойдаланиш ниятида эканлигини, бўлажак қийноқлар, азоблар ва ҳ.к. ҳақида айтиши мумкин.

NOTA BENE!

Ўлдириш билан қўрқитиш деганда бошқа кишини ўлдириш нияти борлиги ҳақида хабардор қилишни тушунмоқ лозим.

ЖК 112-моддаси 1-қисмида назарда тутилган қўрқитишнинг иккинчи тури — *зўрлик ишлатиш* билан қўрқитишдир.

NOTA BENE!

Зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш деганда, айбдорда жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиш нияти борлиги тушунилмоғи лозим. ЖК 112-моддасининг матнида қандай зўрлик ишлатиш ҳақида ҳеч нима айтилмаган.

Шу сабабдан ЖК 112-моддасида ҳар қандай зўрлик ишлатиш учун жавобгарлик белгиланган, деб ўйлаш лозим.

Қўрқитиш жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатишдан иборат бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Жисмоний зўрлик ишлатиш одам организмига унинг раъйига хилоф равишда ташқи омиллари билан ғайриқонуний таъсир кўрсатишдир.

Жисмоний зўрлик жумласига баданга ҳар қандай даражадаги: оғир, ўртача оғир ёки енгил шикаст етказиш киради. Аммо, умуман олганда, зўрлик билан қўрқитиш жисмоний дахлсизликка нисбатан бўладиган ҳар қандай зўравонлик тажовузини содир этиш ҳақида билдирилган ниятни ҳам қамраб олади, чунончи, *дўппослаш* ёки бошқача ҳаракатлар билан қийнаш *қўрқитиш* билан қамраб олинади (ЖК 110-моддаси).

Кўрқитиш мустақил жиноят сифатида бир қатор шартларга жавоб бериши керак: биринчидан, у ҳақиқатан мавжуд бўлиши керак, яъни умуман олганда яқин вақтда амалга оширилиши мумкин бўлиши лозим. Амалга оширилиши мумкин бўлмаган ёки рўёбга чиқарилиши фараз қилинган ҳолатлар юз бериши мумкин бўлган кўрқитишни ҳақиқий деб топиш мумкин эмас. Масалан, одамни унинг бориш ниятида бўлмаган у ёки бу шаҳарда, қишлоқда пайдо бўлса, ўлдириш билан кўрқитиш. Шунингдек, ҳали умуман турмушга чиқиш ниятида бўлмаган аёлни бўлғуси эрини ўлдириш билан кўрқитиш ҳам реал эмас.

Кўрқитиш тайин бўлиши, яъни жабрланувчига муайян зарар етказиш ниятини ўз ичига олган бўлиши керак.

„Овозингни ўчир, акс ҳолда ёмон бўлади“, „афсусланасан“, „кўрадиганингни кўрасан“ сингари ноаниқ тусдаги кўрқитишлар жавобгарликни келтириб чиқариши мумкин эмас, чунки улар аниқ бир зарар етказиш ниятини ўз ичига олмайди. Албатта, бу айбдор жабрланувчига қандай зарар етказмоқчи бўлганини, яъни кўзни ўйиб олиш, юзини жароҳатлаш, бичиб қўйиш каби шикаст етказмоқчилигини мутлақо аниқ айтиши кераклигини билдирмайди. Одатда, кўрқитиш унчалик аниқ бўлмаган маълумотларни ўз ичига олмайди. Аммо, нима бўлганда ҳам, агар сўз ўлдириш билан кўрқитиш ҳақида бораётган бўлса, одамни ўлдиришга бўлган муайян нияти муайян сўзларда ифодаланган бўлиши керак.

Жинойат жазога лойиқ кўрқитиш аниқ бир шахсга қаратилган бўлиши лозим. „Ҳаммангни сўяман“, „ҳаммангни ўлдираман“ каби умумий тусдаги, бирон-бир кишига аниқ қаратилмаган кўрқитишлар шахсни ЖК 112- моддаси билан жавобгарликка тортиш учун асос бўла олмайди.

Кўрқитишнинг зарурий белгиси унинг ҳақиқийлигидир.

ЖК 112- моддасида кўрқитишнинг ҳақиқийлиги унинг амалга оширилишидан хавфсираш учун етарли асослар мавжуд бўлиши билан асосланади. Жабрланувчига амалга оширилишидан хавфсираш учун асос бўладиган кўрқитиш ҳақиқий деб топилмоғи лозим. Жабрланувчида кўрқитишнинг амалга оширилишидан хавфсираш учун асослар мавжуд ёки мавжуд эмас деган масалани ҳал қилишда айбдор айтган сўзларнинг мазмунини, кўрқитишга сабаб бўлган можаронинг жиддийлигини, кескинлигини, кўрқитувчи ва кўрқитилувчи ўртасида вужудга келган муносабатлар хусусиятини ҳисобга олиш керак. Кўрқитишнинг жабрланувчи томонидан

идрок этилишига вазият ҳам таъсир кўрсатади. Масалан, ҳеч кимдан ёрдам олиш мумкин бўлмаган хилват жойда, субъектнинг ҳаракатлари натижасида атрофдагиларнинг очиқ-ойдин уни қўллаб-қувватлаши ва бошқа шу сингари ҳолатларда бўлиши мумкин.

Кўрқитиш, яъни таҳдид қилиш усуллари ҳар хил бўлиши мумкин. Кўпинча у кимга қаратилган бўлса, бевосита ўшанга оғзаки айтилади. Лекин у ёзма равишда (хат орқали), телефон, телеграф орқали, қуролни ёки унинг ўрнини босувчи нарсани кўрсатиш йўли билан, рамзий белгилар орқали, бирон-бир нарсани унга ўқталиб, баданига пичоқ тираб билдирилиши ҳам мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 19 июлда қабул қилинган „**Жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида**“ги 16-сон қарориди: „Содир этилган жиноятнинг жамият учун хавфлилигини баҳолашда муайян жиноий хатти-ҳаракатни содир этишдаги барча ҳолатлар (айб шакли, жиноятни содир этиш усули, сабаби, вазияти ва босқичи, келиб чиққан оқибатнинг оғирлиги, жиноят иштирокчиларидан ҳар бирининг иштироки даражаси ва хусусияти ва ҳ.к.) мажмуига асосланмоқ керак. Судланувчининг шахси тўғрисидаги маълумотлар, улар жазонинг тури ва миқдорини белгилашда муҳим аҳамиятга эгаллиги туфайли ҳар томонлама ва тўла текширилмоғи лозим“¹ деб тушунтириш берилган.

Айбдор кўрқитишнинг мазмуни (моҳияти) жабрланувчига маълум бўлиши учун ўзига боғлиқ бўлган ҳамма нарсани қилган пайтидан эътиборан кўрқитиш тамом бўлган жиноят деб топилиши лозим.

Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитишнинг субъектив белгилари

Субъектив томондан ўлдириш ёки куч ишлатиш билан кўрқитиш қасддан содир этилади. Айбдор ўзга шахсни кўрқитаётганини, унинг мазмунини ва таҳдиди жабрланувчига маълум бўлажagini ва унинг томонидан ҳақиқий деб идрок этилишини англаган бўлиши керак. Айбдорнинг таҳдидини амалга ошириш ниятида бўлганлиги ёки жабрланувчини фақат чўчитмоқчи бўлганлиги — жиноят таркиби

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1-жилд, — Т., Шарқ, 1997. 42-, 43-бетлар.

мавжуд бўлиш учун аҳамияти йўқ. Бу жиноятнинг мотивлари ҳар хил бўлиши мумкин. Булар тамагирлик, ўч олиш, ғазаб, жабрланувчининг муайян ҳаракатларни содир этишига эришиш истаги, шахсан хуш кўрмаслик кабилардан иборат бўлиши мумкин. Гарчи мотив жиноят таркиби доирасидан четда турса ва жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмаса ҳам, улар қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги даражасига таъсир қилади ва жазо тайинлашда ҳисобга олиниши керак.

Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитишнинг мақсадларини аниқлаш жуда муҳим. Айнан мақсадига кўра бу жиноятни бошқа ўхшаш ижтимоий хавфли хатти-ҳаракатлардан фарқлаш мумкин. Масалан, жабрланувчини жиноятчига мулкни топшириш, мулкий манфаатлар беришга мажбур қилиш мақсадида қўрқитиш, *товламачиликдан* (ЖК 165- моддаси), ўзганинг мулкни талон-торож қилиш учун зўрлик ишлатиш билан қўрқитишдан фойдаланиш — *мураккаб талончиликдан* (ЖК 166- модда 2- қисми), аёл билан жинсий алоқа қилиш учун зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш эса *номусга тегишдан* (ЖК 118- моддаси) иборат бўлади.

Қўрқитиш жиноятининг субъекти жиноят содир этилганга қадар 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

2- §. Таносил ёки ОИТС касаллигини тарқатиш (ЎЗР ЖК 113- моддаси)

Ушбу модда тўрт қисмдан иборат бўлиб, жиноятнинг объекти шахснинг соғлиги ёки ҳаётидир.

ЖК 113- моддаси 1- қисмида била туриб бошқа шахсни таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдирганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ушбу жиноят **Объектив томондан** ЖК 113- моддаси 1- қисмида назарда тутилган ҳаракатларда, яъни била туриб бошқа шахсни таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдиришда ифодаланади.

Таносил касалликлари — захм, сўзак, перелой, триппер, юмшоқ шанкр, мояклар (жинсий) лимфогранулематози кабилардир. Таносил касаллигининг хусусияти, уни даволаш мумкинлиги ёки касаллик туфайли юз берган оқибатлар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Била туриб шахсни таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдириш ўзида таносил касаллиги борлигини билган

шахс томонидан жабрланувчи... нисбатан. шундай касалликни юқтириши мумкин бўлган турли ҳаракатлар содир этишидан иборат. Юқтириш хавфи остида қолдириш айбдор томонидан жабрланувчига тегишли шароитларда касалликни юқтириш мумкин бўлган шундай ҳаракатлар содир этилишини назарда тутаяди, бунда касаллик фақат тасодифий ҳолатлар ёки жабрланувчи ўзига юқтирмаслик чораларни кўрганлиги туфайлигина юқмаслиги мумкин.

Била туриб деганда айбдорнинг ўзида таносил касаллиги борлигини билгани ҳолда жабрланувчини касалликни юқтириш хавфи остида қолдириши тушунилади.

Бошқа шахсни таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдириш **усуллари** ҳар хил. Масалан, жинсий алоқа қилиш, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш, турмушда, ишда гигиена қоидаларининг турлича бузилишлари ва ҳ.к. бўлиши мумкин.

Лекин улар жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди. Жабрланувчи ўзини таносил касаллигини юқтириш хавфи остида ихтиёрий равишда қолдириши, ўзида таносил касаллиги борлигини билган ва жабрланувчини касалликни юқтириш хавфи остида қолдирган ёки унга юқтирган шахсни жинойий жавобгарликдан озод қилиш учун асос бўла олмайди.

ЖК 113- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят жабрланувчи касалликни юқтириш хавфи остида қолдирилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади, агар жабрланувчига касаллик юқса, унда айбдорнинг қилмиши ЖК 113- моддаси 2- қисми билан квалификация қилинмоғи лозим.

Субъектив томондан жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади, яъни била туриб ва оқибат рўй беришини хоҳлаб амалга оширилади.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ва ўзининг таносил касаллигига чалинганлигини билган шахс ҳисобланади. Айбдорнинг таносил касаллигига чалинганлигини билган бўлиши жиноятни ЎзР ЖК 113-моддаси билан квалификация қилишнинг зарурий шартидир.

NOTA BENE!

Айбдор ўзига таносил касаллиги юққанлигини билмаган ва билиши мумкин бўлмаган ҳолларда у ЖК 113-моддаси билан жавобгарликка тортилмайди. Масалан, шифокор анализни текшириб, таносил касаллигига чалинганлиги

тахмин қилинган беморга унинг соғломлигини айтади ва „бемор“ соғломлигига ишониб, жинсий алоқа қилади ва натижада касалини жабрланувчига юктиради. Бундай ҳолда ҳам ЖК 113- моддасида белгиланган жавобгарлик вужудга келмайди.

ЖК 113- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** ўзида таносил касаллиги борлигини билган шахснинг бу касалликни бошқа шахсга юктиришида ифодаланади.

Агар жабрланувчига таносил касаллиги юктирилган бўлса, шахс ЖК 113- моддаси 2- қисми билан жавобгарликка тортилади, агар бундай оқибатлар юз бермаган бўлса, айбдорнинг қилмишини ЖК 113- моддаси 1- қисми билан квалификация қилиш зарур.

ЖК 113- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят жабрланувчига таносил касаллиги юктирилган пайтдан **тамом бўлган** деб ҳисобланади. Бироқ, барча ҳолларда ҳам таносил касаллигига чалинган беморнинг ҳаракатлари билан жабрланувчига касаллик юктирилиши ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур. Агар бундай боғланиш бўлмаса, айбдорнинг қилмиши ЖК 113- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Мазкур жиноятнинг **субъекти** ўзида таносил касаллиги борлигини билган ҳар икки жинсдаги шахс бўлиши мумкин.

ЖК 113- моддаси 3- қисмида:

а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;

б) вояга етмаган шахсни била туриб таносил касаллигини юктириш хавф остида қолдирганлик ёки уларга касалликни юктирганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Агар аввал содир этилган таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдирганлик ёки юктирганлик учун жиноий жавобгарликка тортиш муддати ўтиб кетмаган бўлса, айбдор икки ёки ундан ортиқ шахсни *таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдирган* ёки уларга *юктирган* бўлса, бундай ҳолда қилмиш ЖК 113- моддаси 3- қисми „а“ банди билан квалификация қилиниши лозим. Бошқа ҳолларда жиноятни юқоридаги белгиларга кўра квалификация қилиш учун биринчи марта таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдирганлик ёки юктирганлик билан кейинги содир этилган қилмиш оралиғида қанча вақт ўтганлигининг аҳамияти йўқ.

Жабрланувчи 18 ёшга тўлмаган ҳоллардагина айбдорнинг ҳаракатлари: вояга етмаган шахсни била туриб таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдириши ёки унга бу касални юқтириши ЖК 133- моддаси 3- қисми „б“ банди билан квалификация қилиниши керак.

Субъектив томондан ЖК 113- моддаси 3-қисмида назарда тутилган жиноят тўғри қасддан содир этилади.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 113- моддаси 3-қисми билан квалификация қилишда уни била туриб 18 ёшга тўлмаган шахсни таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдирганлиги ёки касалликни юқтирганлигини ёки онгли равишда бунга йўл қўйганлигини аниқлаш зарур. Айбдор вояга етмаган шахснинг ёши хусусида адашган ҳолларда, унинг қилмишини ЖК 113- моддаси 1 ёки 2- қисмлари билан квалификация қилиш керак бўлади.

ЖК 113- моддаси 3- қисми „а“ бандида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган шахс ва ўзининг таносил касаллигини билган, 18 ёшга тўлган шахс бўлиши мумкин.

ЖК 113- моддаси 4- қисмида била туриб бошқа шахсни ОИТС касаллигини юқтириш хавфи остида қолдирганлик ёки унга ОИТС касаллигини юқтирганлик учун жавобгарлик белгиланган.

ОИТС (орттирилган иммунитет танқислиги синдроми) вирусининг жинсий алоқа натижасида, укол қилиш учун стерилланмаган шприцлардан фойдаланилганда, таркибида вирус бўлган донор қони ёки дориларни томирга юбориш йўли билан, она сути орқали ва бошқа шу каби манбалардан юқтирилиши мумкин. Шунинг эса сақлаш керакки, бундай касалликка чалинган шахсга, ҳозирча даво йўқ ва бу касалликка чалинган шахс ўлим хавфидан холи эмас.

Ушбу касалликларнинг олдини олиш ва қарши кураш масалалари юзасидан: „ОИТС билан касалланишнинг олдини олиш тўғрисида“ Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 14 июнь ҳамда „Одамнинг иммунитет танқислиги вирусининг билан касалланишнинг (ОИТС касаллигининг) олдини олиш тўғрисида“ 1999 йил 19 август қонунлари қабул қилинган.

3- §. Жинсий равишда ҳомила тушириш (аборт) (ЎзР ЖК 114-моддаси)

Ҳозирги вақтда республикаимизда аборт ман этилмайди. Бироқ фақат даволаш муассасаларида ва тиббий монелик бўлмасагина шундай операциянинг амалга оширилишига рухсат этилади.

Ушбу жиноятнинг объекти ҳомиладор аёлнинг (ҳомиланинг эмас) ҳаёти ёки соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят шифокор акушер ёки гинеколог томонидан даволаш муассасаларидан ташқари жойларда ёки тиббий мумкин бўлмаган ҳолда сунъий равишда ҳомила туширишда ифодаланadi.

Агар сунъий равишда ҳомила тушириш (**аборт**):

1) даволаш муассасасидан ташқари жойларда амалга оширилган;

2) тиббий мумкин бўлмаган ҳолда амалга оширилган бўлса, **жиноий равишда амалга оширилган** деб топилади.

Куйидаги ҳолларда:

а) оғир ёки ўртача оғир кечадиган сўзак, жинсий аъзоларнинг яллиғланиш жараёнлари, жойлашган жойидан қатъи назар йиринг ўчоқлари, оғир кечадиган юкумли касалликлар ва бошқа шу сингарилар мавжудлигида;

б) ҳомиланинг 12 ҳафталикдан катта эканлигида;

в) аввалги абортдан кейин 6 ой ўтмасдан аборт қилириш, шунингдек абортни амалга оширишга доир йўриқномада назарда тутилган бошқа ҳолатларнинг мавжудлиги тиббий нуқтаи назардан абортни амалга ошириш мумкин эмас, деб топилишига асос бўлади.

Агар аборт даволаш муассасасидан ташқари жойларда амалга оширилган бўлса, тиббий монеликлар бор ёки йўқлигидан қатъи назар, у жиноий деб топилади.

Ҳомилани сунъий равишда тушириш бошланган пайтдан эътиборан аборт **тамом бўлган** жиноят деб топилади. Агар қилмиш ҳомилани туширишга қаратилган бўлса-ю, лекин аборт айбдорнинг ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда амалга оширилмай қолса, у жиноий равишда абортни амалга оширишга суиқасд қилиш сифатида ЎЗР ЖК 25 ва 114- моддалари билан квалификация қилинмоғи лозим.

NOTA BENE!

Жиноий равишда ҳомила туширишда ҳомиладорлик муддатлари жиноятнинг квалификацияга таъсир қилмайди.

Ҳомила тушириш усуллари турлича (жарроҳлик, механик, токсик, термик, медикаментоз ва ҳ.к.) бўлиши мумкин ва улар жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмаслиги керак.

Агар ҳомилани тушириш аёл соғлиғига шикаст етказган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 114- моддаси билан эмас,

балки қасддан баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖК 104-моддаси билан квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят фақат тўғри қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади унинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган шахс ҳисобланади.

Агар жиний аборт шифокор акушер ёки гинеколог томонидан амалга оширилган бўлса, айбдор ЖК 114- моддаси 1- қисми билан жавобгарликка тортилади.

Бундай қилмиш аборт қилиш ҳуқуқига эга бўлмаган шахс томонидан амалга оширилган бўлса, жиноят **ЖК 114-моддаси 2- қисми** билан квалификация қилинади.

Абортни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлмаганлар жумласига:

1) шифокор акушерлар ёки гинекологлардан ташқари, барча тоифадаги шифокорлар, яъни олий тиббий маълумотли шахслар;

2) ўрта тиббий маълумотга эга бўлган шахслар (акушеркалар, тиббиёт ҳамширалари ва ҳ.к.);

3) ёхуд тиббиётга ҳеч қандай алоқаси йўқ бошқа шахслар киради.

Агар абортни амалга оширган шахс охирги зарурат ҳолатида ҳаракат қилган бўлса (масалан, ҳомиладор аёлнинг ҳаёти хавф остида қолган тақдирда, даволаш муассасасидан ташқари жойда ёки тиббий мумкин бўлмаган ҳолда ҳомила туширилганда), **жиний равишда ҳомилани туширганлик учун жавобгарлик вужудга келмайди.**

Ҳомиласини ўзи туширган ёки жиний равишда ҳомиласи туширилган аёл ЎзР ЖК 114- моддаси билан жиний жавобгарликка тортилмайди.

Агар ҳомилани тушириш:

а) жабрланувчининг ўлимига;

б) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган бўлса, жиний равишда ҳомилани туширишда айбдор ҳаракатлари **ЎзР ЖК 114- моддаси 3- қисми** билан квалификация қилинмоғи лозим.

Жиний равишда ҳомила тушириш натижасида вужудга келадиган бошқа оғир оқибатлар жумласига: жабрланувчи саломатлигининг йўқолиши, унинг баданига оғир шикаст етиши (масалан, бола туғиш қобилиятини йўқотиш, бачадонни кесиб ташлаш), руҳий фаолиятнинг бузилиши кабилар киради.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 114-моддаси 3-қисми билан квалификация қилиш учун содир этилган жиноий равишдаги аборт ва жабрланувчининг ўлими ёки бошқа оғир оқибатларнинг юз бериши ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш лозим. Жиноят субъектининг шу оқибатларга нисбатан айби эҳтиётсизликда ифодаланади.

Агар жиноий равишда абортни содир этишда айбдор бўлган шахснинг жабрланувчининг ўлими ёки бошқа оғир оқибатлар юз беришига нисбатан эгри ёки тўғри қасди бўлса, бундай ҳолларда унинг қилмиши жиноятлар жами бўйича жиноий равишда ҳомила тушириш ва қасддан одам ўлдириш ёки қасддан баданга оғир шикаст етказиш деб квалификация қилинади.

4- §. Аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш (ЎЗР ЖК 115- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти аёлнинг ҳаёти ёки соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш натижасида ҳомиланинг сунъий туширилишида намоён бўлади.

NOTA BENE!

Мажбурлаш деганда, ҳомиладор аёлга ҳар қандай шахс (эри, ўйнаши, қариндоши ва ҳ.к.) томонидан уни ўз хоҳишига қарши (масалан, никоҳ ёки ишқий муносабатларини тўхтатиш, моддий ёрдамдан маҳрум қилиш билан қўрқитиш ва ҳ.к. билан) ҳомиласини сунъий равишда туширишга (аборт қилишга) мажбур этиш учун бирон-бир усулда таъсир кўрсатиш тушунилади.

Фақат жиноий бўлмаган абортни содир этишга мажбурлаш ЎЗР ЖК 115- моддасига кўра квалификация қилинади.

Айбдор аёлни жиноий абортни содир этишга мажбурлаётганини англаган ҳолларда, унинг қилмишини жиноий равишдаги абортни содир этишга далолат қилиш, деб ЖК 28-, 114- моддалари билан квалификация қилинади.

Жиноят ҳомила сунъий равишда туширилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Агар айбдорнинг аёлни ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаши натижасида унинг соғлиғига зарар

етказилган бўлса (масалан, баданига енгил, ўртача оғир ёки оғир шикаст етказган бўлса), субъектнинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича ЎЗР ЖК 115- ва ҳомиладор аёлнинг соғлиғига зиён етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖКнинг тегишли моддаси билан квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Ушбу жиноятнинг субъекти аёлнинг ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбур қилган 16 ёшга тўлган ақли расо шахс, шунингдек жабрланувчининг ҳомиласи туширилишидан манфаатдор бўлган ҳар қандай бошқа шахслар бўлиши мумкин.

5-§. Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик (ЎЗР ЖК 116-моддаси)

ЖК 116- моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объекти — инсон ҳаёти ёки соғлиғидир.

Объектив томондан таҳлил этилаётган жиноят шахснинг ўз касбига нисбатан бепарволиги ёки инсофсизлик билан муносабатда бўлиши туфайли касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги жабрланувчининг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказишига сабаб бўлишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлик шахснинг ўз касб мажбуриятлари доирасига кирувчи ҳаракатларни қилиши лозим ва мумкин бўлган ҳоллардаги ҳаракатсизлигидир.

Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаганлик деганда шахснинг ўз касб мажбуриятлари доирасидаги ҳаракатларини унинг иши, касби манфаатлари талаб этганидек бажармаганлиги тушунилади.

Шахснинг касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги нафақат айрим ҳаракатсизлик ёки ҳаракатда, балки узоқ муддатли фаолиятсизликда ёки лозим даражада бажарилмаган бир қатор ҳаракатларда ҳам намоён бўлиши мумкин.

Баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибатларнинг юз берганлиги қилмишни ЖК 116- моддаси 1-қисми билан квалификация қилинишининг зарурий шарти ҳисобланади. Жиноят кўрсатилган оқибатлар юз бергач **тамом бўлган** деб топилади.

Жиноятни ЎзР ЖК 116- моддасининг 1-қисми билан квалификация қилиш учун шахс касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги ва баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибатларнинг юз берганлиги ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Ушбу жиноятнинг субъекти ўз касби билан боғлиқ муайян вазифалар юкланган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Агар айбдор қонунга ёки махсус қондаларга мувофиқ беморга ёрдам кўрсатиши шарт бўла туриб узрли сабабсиз унга ёрдам кўрсатмаган бўлса, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса, бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши **ЖК 116- моддаси 2-қисми** билан квалификация қилиниши керак. Ёрдам кўрсатмасликнинг ўзи беморни асоссиз касалхонага қабул қилмаслик, тиббий ёрдам кўрсатмаслик ва ҳ.к.ларда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг „*Фуқаролар соғлигини сақлаш тўғрисида*“ 1996 йил 29 августда қабул қилинган қонунининг 30- моддасида: „Фуқаролар соғлиқни сақлаш тизимининг ҳар қандай даволаш-профилактика муассасасида шошилишч тиббий ёрдам олиш ҳуқуқига эга.

Тиббиёт ва фармацевтика ходимлари фуқароларга шошилишч тиббий ёрдам кўрсатишлари шарт. Улар шошилишч тиббий ёрдам кўрсатишдан бўйин товлаганлик, шунингдек фуқароларнинг соғлиғига етказилган зарар учун қонунга мувофиқ жавобгар бўладилар“,¹ деб таъкидланади.

Булар шифокорлар, акушеркалар, тиббиёт ҳамширалари ва бошқа шу каби касб эгалари бўлишлари мумкин.

Махсус қондаларга биноан, зиммасига беморларга ёрдам кўрсатиш мажбурияти юкланган бошқа шахслар (масалан, милиция, ўт ўчириш, қутқарув хизмати ходимлари ва бошқа шу сингарилар) ҳам **жиноятнинг субъекти** бўлишлари мумкин.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари тўплами, 14- сон, 47- бет.

ЖК 116- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиной жавобгарлик беморга узрли сабабсиз ёрдам кўрсатилмаган тақдирдагина вужудга келади.

Узрли сабаблар жумласига шифокорнинг ёки беморга ёрдам кўрсатиши шарт бўлган бошқа шахснинг касаллиги, ёрдам кўрсатишга халақит берувчи объектив тўсиқларнинг мавжудлиги (табiiй офат, охириги зарурат ҳолати, дори-дармонлар йўқлиги ва ҳ.к.)ни киритиш керак.

Суд сабабларнинг узрли ёки узрли эмаслигини ҳар бир муайян ҳолда ишнинг барча ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда ҳал этади.

Касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги ёхуд қонун ёки махсус қондаларга мувофиқ касалга ёрдам кўрсатиши шарт бўлган шахснинг узрли сабабсиз шундай ёрдам кўрсатмаганлиги натижасида одам ўлиши тарзидаги оқибатлар юз берган бўлса, айбдор **ЖК 116- моддаси 3- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 102- моддаси (эҳтиётсизликдан одам ўлдириш) билан қўшимча равишда квалификация қилинмайди.

Жиноят натижасида *одамлар ўлган* ёки бошқача *оғир оқибатлар рўй берган бўлса*, айбдор **ЖК 116-моддаси 4-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Одамлар ўлими икки ёки ундан ортиқ кишиларнинг ҳалок бўлишидир.

Бошқача оғир оқибатлар бу икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибатларнинг юз беришидир.

6- §. Хавф остида қолдириш **(ЎзР ЖК 117- моддаси)**

Мазкур жиноятнинг объекти ўзи ҳақида ғамхўрлик қилиш имконияти бўлмаган шахснинг ҳаёти ва соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам кўрсатмасликда, башарти, айбдор бундай аҳволдаги шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлган ёхуд айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйиши ва бу ҳол баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Жиноят ҳаракатсизлик, яъни ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам бермасликда, уни қутқариш учун чора-тадбирларни кўрмасликда ифодаланади. Бундай ҳолат боланинг кичик ёшда эканлиги, қарилик, хасталик, жароҳат олганлик, жабрланган шахснинг ҳаёти ва соғлиғига хавфнинг мавжудлиги билан изоҳланади.

Субъектнинг жабрланувчига ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлганлиги (масалан, онанинг бола ҳақида ғамхўрлик қилиш мажбурияти, хизмат вазифасидан келиб чиқадиган мажбурият, қутқарувчининг мажбурияти, никоҳ ва оила муносабатларидан келиб чиқадиган мажбурият ва ҳ.к.) жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси билан квалификация қилишнинг зарурий шarti ҳисобланади.

Шахс жабрланувчи ҳақида ғамхўрлик қилиши шарт бўлмаган, аммо жабрланувчини ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволга тушириб қўйган (масалан, сузишни билмайдиган одамни сувга ташлаб юбориш, автотранспорт воситаси билан босиб кетиш натижасида ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволда қолдириш) ҳолларда ҳам мазкур жиноятнинг таркиби мавжуд бўлади.

Айбдорнинг жабрланувчига ёрдам бериш **имконияти бўлган**, ёрдам бериши шарт бўлган ҳолларда Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддасида назарда тутилган жиноят баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибат келиб чиққанидан сўнг қилмиш тамом бўлган деб эътироф этилади.

Хавф остида қолдириш билан мазкур моддада қайд этилган оқибатларнинг келиб чиқиши ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси билан квалификация қилишнинг зарурий шarti ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилиши мумкин.

Қуйидагилар:

1) ёрдамсиз қолган одам ҳақида ғамхўрлик қилиши лозим бўлган шахс ...

2) жабрланувчини ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволга солиб қўйган шахс 16 ёшга тўлган ва ақли расо бўлса, **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Жиноят оқибатида ҳаёти хавф остида қолдирилган одам ўлган бўлса, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси **ЖК 117- моддаси 2- қисми** билан квалификация қилинади.

Хавfli аҳволда қолдириш одамлар ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдор Ўзбекистон Республикаси **ЖК 117- моддаси 3- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Мазкур моддада қайд этилган оқибатлар айбдор томонидан билвосита ёхуд тўғридан-тўғри гараз ният билан содир этилган бўлса, бундай ҳолда унинг қилмиши баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказганлик ёхуд қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарлик назарда тутилган ЖКнинг тегишли моддалари билан квалификация қилиниши зарур.

? Қўшимча саволлар

1. Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш деганда нима тушунилади?

2. Нималар ЖК 112- моддасидаги ҳаракатларни квалификация қилишнинг энг зарур шартлари ҳисобланади?

3. Таносил ёки ОИТС касаллигини тарқатганлик учун шахсни жинойий жавобгарликка тортишнинг асослари нимадан иборат?

4. Жинойий, сунъий равишда ҳомила тушириш (аборт) нима? Жинойий, сунъий равишда ҳомила тушириш (аборт)нинг оғир оқибатлари қандай?

5. Жинойий абортнинг қасддан баданга оғир (ўртача оғир) шикаст етказиш, ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга шикаст етказиш жиноятларидан фарқлари.

6. Аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбур қилиш деганда нима тушунилади?

7. Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик жинояти квалификация қилишнинг қандай шартлари мавжуд?

8. Хавф остида қолдириш жинояти учун жавобгарликка тортиш асослари.

9. Хавф остида қолдиришнинг касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик жиноятдан фарқлари нималардан иборат?

АДАБИЁТЛАР

1. Кирпиченко Т. О субъекте уголовной ответственности за неоказание помощи больному // СЗ — 1981, №10.

2. Фомин Б. Е. Некоторые вопросы ответственности медицинских работников // СГП — 1981, №8.

3. Орлов П. И. Уголовная ответственность за оставление в опасности потерпевшего при автопроисшествии // Хар. Ю.И. — Харьков, 1982.

4. Кирпиченко Т. В. Уголовная ответственность водителей транспортных средств за оставление в опасности при дорожно-транспортных происшествиях. // Вестник МГУ. Сер. 2 Права, 1983, №3.

5. Коробоев В. Ответственность за неоказание помощи // Мор. флот. 1984, №8.

6. Юридическая квалификация врачебной ошибки // СГП - 1984, №9.

7. Язухин А. Н. Квалификация неосторожных преступных действий медицинских работников // Проблемы борьбы с преступностью и пути развития уголовного законодательства: (Межвуз. сборник научн. трудов) СВЮИ — Свердловск, 1984.

8. Рустамбаев М. Х. Ответственность за незаконное производство аборта. Криминалистика и вопросы судебной экспертизы. // Сборник научных трудов ТашГУ, Т.: Изд. ТашГУ, 1988.

9. Рустамбаев М. Х. Ответственность за распространение СПИДА. // Агитатор Узбекистана. 1990, №9.

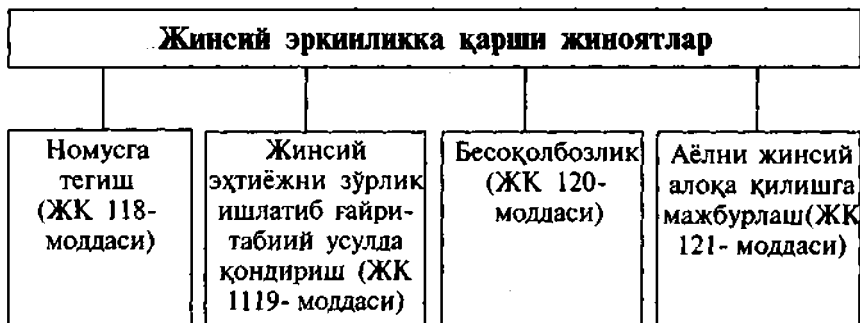
10. Ниязов А. К. Ответственность за угрозу по Уголовному кодексу Республики Узбекистан. // Общественные науки в Узбекистане. 1995, №3.

11. Ниязов А. К. Уголовно-правовое понятие угрозы и ее квалификация. // Қонун номи билан. 1995, 3-4-сонлар.

12. Ниязов А. К. Ответственность за угрозу убийства или применения насилия. // Конституция — ҳуқуқий давлат қуришнинг асоси. Илмий-амалий анжуман. — Т.: Адолат, 1996.

13. Рустамбаев М. Х., Ниязов А. К. Ответственность за угрозу в зарубежном законодательстве. — Т.: „Давлат ва ҳуқуқ“, №2, 2000.

IV боб. ЖИНСИЙ ЭРКИНЛИККА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1-§. Номусга тегиш (ЎЗР ЖК 118-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 118- моддаси тўрт қисмдан иборат.

Ушбу **жиноятнинг объекти** жабрланувчининг жинсий эркинлиги, яъни алоҳида олинган ҳар бир ҳолда айрим шахсларга ўзига нисбатан жинсий эҳтиёжнинг қондирилишига рухсат бериш ёки рухсат бермаслик эркинлиги ҳисобланади.

Суд-тергов амалиётини ўрганиш бу жиноятдан аксарият ҳолларда аёллар жабр кўришини, аммо эркаклар жабрланувчи бўлган ҳолатлар маълумлигидан далолат беради.

Жиноятнинг объекти ҳар икки жинсдаги жабрланувчининг жинсий эркинлиги ҳисобланади.

Жабрланувчи аёл (эркак)нинг **хоҳиш-иродасяга қарши** у билан жинсий алоқада бўлиш, жабрланувчи бокира қизми ёки „кўҳна“ касб вакили (фоҳиша)ми бундан қатъи назар, **зўрлаб номусга тегиш** ҳисобланади, чунки қонун ахлоқ-одобидан қатъи назар барчанинг жинсий эркинлигини ҳимоя қилади. Эр-хотинлардан биронтаси, ҳатто улар расмий никоҳда бўлишса ҳам, номусга тегиш натижасида жабрланувчи бўлиши мумкин, зеро никоҳ эр-хотинни жинсий эркинликдан маҳрум қилмайди.

Жиноятнинг объектив томони зўрлик ишлатиб, кўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, жинсий алоқа қилишда ифодаланади.

Номусга тегиш тарзидаги жинсий алоқа қилиш деганда, фақат табиий жинсий алоқани, яъни жинси қарама-қарши

бўлган эркак жинсий аъзосининг аёл жинсий аъзосига киритиш йўли билан қовушишни тушуниш лозим.

Номусга тегиш вақтида айбдор қўллаган зўрлик жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин.

Номусга тегиш вақтида **жисмоний зўрлик ишлатиш** муштлаш, калтаклаш, жисмоний азоб бериш, баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказиш, зўрлаб маълум бир ҳолатда туришга мажбурлаш ва ҳ.к. тарзида бўлиши мумкин. Номусга тегиш вақтида жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 118- моддаси 1- қисми ва ЖК 104- моддаси билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Одатда зўрлик ишлатиш ва қаршилик кўрсатиш бири-бири билан боғлиқ, қаршилик кучайгани сайин зўрлик ҳам кучайиб бораверади. Лекин алоҳида олинган ҳар бир ҳолда қаршилик ҳақиқий ёки сохта, ёхуд муғомбирлик йўсинида бўлганлиги аниқланиши зарур. Башарти жабрланувчи ҳақиқий қаршилик кўрсатмаган бўлса, айбдорнинг ҳаракати номусга тегиш таркибини ташкил этмайди.

Номусга тегиш вақтидаги **қўрқитиш** деганда, жабрланувчига нисбатан ёки унинг иродасини синдириш мақсадида унинг яқин кишиларига нисбатан қўлланиладиган турли хил руҳий таъсир воситаларини тушуниш лозим. Қўрқитиш ва унинг амалга оширилиши мумкинлиги жабрланувчини шундай аҳволга солиб қўйиши керакки, у айбдорнинг шахвоний интилишларига қаршилик кўрсата олмай қолган бўлиши лозим. Қўрқитиш оғзаки, қўрқинчли имо-ишоралар, қурол ёки жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиши мумкин бўлган жисм билан қўрқитиб, мол-мулкни нобуд қилиш билан қўрқитиш, шарманда қилувчи маълумотларни ошкор этиш билан қўрқитиш ва ҳ.к. тарзида ифодаланиши мумкин.

Жабрланувчининг иродасини синдириш усули сифатидаги қўрқитиш ишонарли бўлиши керак. Қўрқитиш жабрланувчининг манфаатларига нисбатан, ёки унинг яқин кишилари (болалари, ота-онаси, яқин қариндошлари ва ҳ.к.)га нисбатан бўлиши мумкин. Баданга *ҳар хил шикаст етказиш билан қўрқитиш* учун жавобгарлик ЖК 118- моддаси 1- қисми билан қамраб олинади, шу сабабдан ЖК 112- моддаси билан қўшимча квалификация талаб қилинмайди.

Агар жабрланувчи тажовуз қилувчи билан жинсий алоқага киришмаса, унинг ўзини ўлдириш ёки соғлиғига

шикаст етказиш билан қўрқитиш жабрланувчини ноилож аҳволга солиб қўймайди, унинг қаршилиқ кўрсатиш иродасини тўла шол қилмайди, шунинг учун ҳам бундай ҳолларда номусга тегиш ёки шунга тажовуз қилганлик учун жавобгарлик вужудга келмайди.

Қўрқитиш жабрланувчининг эркин ҳаракатларини фалаж қилиш, унинг иродасини синдиришга қодир даражада жиддий бўлган ёки бўлмаганлигини алоҳида олинган ҳар бир ҳолда суд ҳал қилади.

Шуни назарда тутиш керакки, қўрқитиш **нишонарли, аниқ, бевосита ва етарли даражада жиддий** бўлиши лозим.

Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиш деганда, ўзига нисбатан содир этилаётган ҳаракатнинг моҳияти ва аҳамиятини идрок қила олмайдиган ёки идрок этган тақдирда ҳам зўравонга қаршилиқ кўрсатиш имкониятига эга бўлмаган жабрланувчи билан жинсий алоқада бўлиш тушунилади. Ожизлик ҳолати руҳий ёки жисмоний бўлиши мумкин.

Руҳий ожизлик деганда, жабрланувчининг руҳий ҳасталиги, ҳушсизлиги, ёшлиги натижасида ўзига нисбатан содир этилаётган жинсий алоқанинг аҳамиятини идрок этмаслиги тушунилади.

Жисмоний ожизлик деганда, шахс айбдорнинг ўзи билан жинсий алоқага киришаётганини тушунса ҳам зўравонга қаршилиқ кўрсатиш имкониятига эга бўлмаган ҳолати (жисмоний камчилиги, ногиронлиги, қариб қолганлиги, жисмоний толиққанлиги ва ҳ.к.) тушунилади.

Жабрланувчининг ёшлиги, агар у ўзи билан жинсий алоқа қилинишига розилик берган бўлса, унинг ожизлик ҳолатидан фойдаланиб, номусга тегиш, яъни ёшлар билан жинсий алоқа қилиш деб квалификация қилиш учун асос бўлмайди.

Алоҳида ҳар бир ҳолда жабрланувчининг ўз ёшидан келиб чиқиб, унинг жинсий алоқанинг моҳиятини тушунган ёки тушунмаганлигини аниқлаш зарур. Башарти, кичик ёшдаги бола ўзи билан содир этилаётган жинсий алоқанинг аҳамиятини тушунган ва ўзи жинсий алоқага розилик берган бўлса, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 128- моддаси билан квалификация қилиниши лозим, бунинг учун жабрланувчининг вояга етмаганлигини айбланувчининг олдиндан билганлиги зарурий шарт ҳисобланади.

Ичкилик ёки гиёвандлик воситаси таъсирида маст ҳолда бўлган жабрланувчи билан зўрлик ишлатмай ва қўрқитмай

жинсий алоқада бўлиш жинсий алоқани жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб содир этилган, деб эътироф этиш учун асос бўла олмайди.

Ожизлик ҳолати деганда, жабрланувчининг ўзи билан жинсий алоқага киришилаётганини идрок эта олмайдиган ҳолдаги мастлик даражаси тушунилади.

Номусга тегиш тарзидаги қилмишларни квалификация қилишда жабрланувчининг ана шундай (ожиз) ҳолатга тушишига ўзи ёки бошқа бирон киши сабаб бўлганлиги аҳамият касб этмайди.

Жинсий алоқа жабрланувчини алдаш йўли билан (масалан, уйланишга, турмушга чиқишга ваъда бериш, бошқа бирон имтиёз бериш) розилигини олиб содир этилган бўлса, жинсий алоқа қилган шахснинг қилмиши номусга тегиш, деб квалификация қилинмайди.

Номусга тегиш дефлорация ёки эякуляциядан қатъи назар, жинсий алоқа бошланган пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят деб эътироф этилади. Бевосита жинсий алоқани содир этишга қаратилган, аммо айбдорнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ниҳоясига етказилмаган ҳаракатлар *номусга тегишга суиқасд* деб топилди ва Ўзбекистон Республикаси ЖК 25- моддаси ҳамда 118- моддасининг тегишли қисми билан (масалан: жабрланувчининг иродасини букиш мақсадида унинг кийимларини ечиш, йиртиш, муштлаш, калтаклаш, азоб бериш ва ҳ.к.) квалификация қилиниши керак.

NOTA BENE!

Тажовуз деганда бевосита жинсий алоқа қилиш мақсадида жисмоний зўрлик ишлатиш, қўрқитиш ёки жабрланувчининг ожизлик ҳолатидан фойдаланишга уриниш тушунилади.

Булардан бошқа шаҳвоний ҳаракат, жинсий алоқа қилишга уриниш ёки шундай алоқани таклиф этиш номусга тажовуз деб ҳисобланмайди.

Жабрланувчига нисбатан унинг шаъни, қадр-қимматини камситувчи ҳаракатлар содир этилган бўлса-ю, айни вақтда айбланувчининг зўрлик ишлатиб жинсий алоқа қилиш нияти бўлмаган бўлса, бундай шахснинг ҳаракати номусга тажовуз сифатида эмас, шахсга қарши қаратилган жиноят (баданга шикаст етказиш, ҳақоратлаш ва ҳ.к.) сифатида квалификация қилиниши керак.

Шахс зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлик ҳолатидан фойдаланиб, у билан жинсий алоқа қилишни истаган, аммо бунинг учун қулай имконият бўлишига қарамай, жинсий алоқа қилмаган ҳолларда, қилмиш номусга тегишдан ихтиёрий равишда бош тортиш деб қаралиши керак.

NOTA BENE!

Шахснинг жинсий алоқа қилиш учун қулай имкониятлар борлигини била туриб, жабрланувчининг жинсий эркинлигига тажовузни ўз хоҳиш-иродаси билан тўхтатган ёки уни охирига етказмаган ҳоллар ҳам номусга тегишдан **ихтиёрий равишда қайтиш** деб ҳисобланади.

Бундай ҳолларда, Ўзбекистон Республикаси ЖК 26-моддасига мувофиқ, *номусга тегишдан ихтиёрий қайтганлик* учун шахс жинсий жавобгарликка тортилмайди. Аммо айбдорнинг қилмишида бошқа жиноятнинг аломатлари бўлса, масалан, баданга шикаст етказганлик, ҳақорат, мол-мулкни нобуд қилиш каби номусга тажовуз вақтида содир этилган бошқа қилмишлар учун у ана шу жиноят учун жавобгарликка тортилиши керак.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд ва тамагирлик нияти билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад квалификация учун аҳамиятга эга эмас. Жиноятнинг мотиви аксарият ҳолларда шахвоний ҳирс ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти жиноят содир этилган вақтга келиб **14 ёшга** тўлган ҳар икки жинсдаги шахс бўлиши мумкин.

Эрақ жинсидаги шахснинг зўрлик ишлатиб, шу жинсдаги шахс билан жинсий эҳтиёжни қондириши Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 119-моддаси билан *зўрлик ишлатиб, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш* деб квалификация қилинади.

Аёл жинсидаги шахснинг зўрлик ишлатиб, шу жинсдаги шахс билан жинсий эҳтиёжни қондириши (лесбиянство) Ўзбекистон Республикаси ЖК 119-моддасида (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш) назарда тутилган қилмиш ҳисобланади..

ЖК 118-моддаси 2-қисмида жазони оғирлаштирувчи қатор ҳолатлар назарда тутилади:

1) **ЖК 118-моддаси 2-қисмининг „а“ банди** — икки ёки бир нечта шахснинг номусига тегиш учун жавобгарлик белгиланган.

Шахс зўрлик ишлатиб икки ёки ундан ортиқ жабрланувчилар билан жинсий алоқа қилса, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 118- моддаси 2- қисми „а“ банди билан квалификация қилиниши зарур. Жиноят субъекти икки ёки ундан ортиқ шахснинг номусига тегиш ниятида бўлса, аммо унга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра жинойи ниятини охирига етказа олмаган ҳолларда унинг қилмиши *икки ёки ундан ортиқ шахснинг номусига тазовуз қилишга суиқасд* сифатида (ЎЗР ЖК 25- моддаси ва 118- моддаси 2- қисми „а“ банди) квалификация қилинади.

Агар айбдор икки ёки ундан ортиқ шахснинг номусига тегишга қасд қилган, зўрлик ишлатиб жабрланувчилардан бири билан жинсий алоқа қилган, бошқалари билан эса ўзининг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра содир этишга улгурмаган бўлса, унинг қилмиши жиноятлар жами бўйича (ЎЗР ЖКнинг 118- моддаси 1- қисми, 25-моддаси ва 118- моддаси 2- қисми „а“ банди) квалификация қилиниши лозим.

Бир шахс ёки бир неча шахсларга нисбатан номусга тегишни айбдор турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун судланмаган бўлса, жиноят такроран содир этилган, деб ҳисобланади. Илгари содир этилган жиноят учун судланганлик олиб ташланган ёки судланганлик муддати ўтиб кетган ёки жавобгарликка тортиш муддати ўтиб кетган ҳолларда номусга тегишни такроран деб ҳисобланмайди.

2) Айбдор суд томонидан хавfli рецидивист деб топилган ёхуд илгари ЖКнинг 119-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган бўлса, у Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118- моддаси 2- қисми „б“** банди билан жавобгарликка тортилади.

3) **ЖК 118- моддаси 2- қисми „в“** бандида бир гуруҳ шахслар томонидан номусга тегиш учун жавобгарлик белгиланган.

NOTA BENE!

Агар жинсий алоқа жиноятнинг барча иштирокчилари томонидан содир этилган бўлса, **номусга тегиш бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган** деб эътироф этилади, бунда иштирокчиларнинг олдиндан тил бириктирганлиги аҳамиятга эга эмас.

Бир гуруҳ шахслар томонидан номусга тегиш деганда, икки ёки ундан ортиқ ақли расо, 14 ёшга тўлган жисмоний шахсларнинг жиноятни содир этишда иштирок этиши тушунилади.

Жабрланувчи билан жинсий алоқани бевосита содир этган шахсгина **номусга тегишнинг бажарувчиси** деб ҳисобланади. Аммо, номусга тегишнинг иштирокчилари (ташкilotчи, далолатчи, ёрдамчи) бевосита жинсий алоқа қилмаган, лекин бошқа шахсларнинг жабрланувчи билан зўрлик ишлатиб, жинсий алоқа қилишига кўмаклашган ҳолларда уларнинг қилмиши бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган номусга тегиш, деб ҳисобланмайди. Бундай ҳолларда бу шахсларнинг қилмиши ЖК 28-моддаси орқали 118-модданинг тегишли қисми билан квалификация қилинади.

Агар зўрлаб номусга тегишнинг қолган иштирокчилари 14 ёшга тўлмаганлиги ёхуд ақли норасолиги сабабли жиноятнинг субъекти бўла олмаса, бир гуруҳ шахслар томонидан зўрлаб жабрланувчининг номусига тегишни ташкил этган, аммо жабрланувчи билан жинсий алоқада бўлмаган шахснинг қилмиши ЖК 118-моддаси 1-қисми билан квалификация қилиниши зарур. Бундай ҳолларда *зўрлаб номусга тегишнинг ташкilotчиси*, агар у 18 ёшдан ошган бўлса, ЖК 127-моддаси 3-қисми билан ҳам жавобгар бўлади.

Номусга тегишнинг содир этилишида иштирок этган, ўз ҳаракатлари билан ижрочининг жинсий алоқа қилишига ёрдам берган, аммо жабрланувчи билан ўзлари жинсий алоқа қилмаган шахсларнинг қилмиши ЖК 28-моддаси ва 118-моддаси 2-қисми „а“ банди билан квалификация қилиниши лозим. Чунки бундай ҳолларда айбдорлар зўрлик ишлатиб номусга тегишни бевосита содир этмайдилар, яъни жабрланувчи билан бевосита жинсий алоқа қилмайдилар.

Айбдорлар ўзаро келишиб, бир нечта аёлларга нисбатан зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки уларнинг ожизлигидан фойдаланиб, улар билан бирин-кетин жинсий алоқа қилган ҳоллар ҳам зўрлаб номусга тегиш, деб ҳисобланади.

Ўлдириш билан қўрқитиб номусга тегиш (ЎЗР ЖК 118-моддаси 2-қисми „г“ банди)

Ўлдириш билан қўрқитиш деганда, жабрланувчини ҳаётдан маҳрум қилиш билан қўрқитиш тушунилиши лозим.

Аксарият ҳолларда номусга тегиш ўлдириш билан қўрқитиб (оғзаки „ўлдираман“, „майиб қиламан“, „осаман“, „заҳарлайман“ деб) содир этилади, аммо дўқ-пўписа сукут сақлаган ҳолда, ниҳоятда маъноли имо-ишоралар (қуролдан фойдаланиб, жабрланувчини ҳаётдан маҳрум қилиш мумкин бўлган бошқа жисмларни намоёниш этиш воситасида ва

ҳ.к.)да ҳам ифодаланиши мумкин. Ўлдириш билан қўрқитиш ишонарли, жабрланувчининг ўз ҳаёти учун хавотирланиши учун етарли бўлиши керак.

Жабрланувчини бошқа усуллар билан қўрқитиш ЖК 118-моддаси 2- қисми „г“ банди билан квалификация қилинади.

Ўлдириш билан қўрқитиб номусга тегишни 118- модда 2- қисми билан квалификация қилишда айбдорнинг ўз дўқ-пўписасини амалга ошириш ниятида бўлган ёки бўлмаганлиги аҳамиятга эга эмас.

**Шахснинг ўн саккиз ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда номусга тегиш
(ЎЗР ЖК 118-моддаси 3-қисми „а“ банди)**

Мазкур жиноятнинг объекти вояга етмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлиги ҳисобланади.

NOTA BENE!

Қонунда уларнинг ўзи рози бўлса ҳам 16 ёшга тўлмаган шахслар билан жинсий алоқа қилиш қатъиян ман этилади.

16 ёшга тўлмаган шахс билан ихтиёрий равишда алоқа қилиш ЖК 128- моддасида назарда тутилган жиноят таркибини ташкил этади.

Номусга тегишни ЖК 118- моддаси „а“ банди билан квалификация қилиш учун айбдор 18 ёшга тўлмаган шахс билан зўрлик ишлатиб жинсий алоқа қилаётганлигини билган бўлиши зарур. Жабрланувчининг ёшига нисбатан айбдорнинг янглишгани аниқланган тақдирда (масалан: ташқи кўриниши, бўй-баста, жабрланувчининг хулқи ва ҳ.к.) унинг қилмиши ЖК 118- моддаси 3- қисми билан ўн саккиз ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахснинг номусига тегиш деб квалификация қилинмайди. Бундай ҳолларда айбдор ЖК 118- моддаси 1- қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

**Яқин қариндошнинг номусига тегиш
(ЎЗР ЖК 118-моддаси 3-қисми „б“ банди)**

Суд-тергов амалиётида яқин қариндошлар (ўз қизлари, набиралари, опа-сингиллари, ўғай қизлар ва ҳ.к.лар)нинг номусига тегиш ҳоллари ҳам учраб туради.

Шубҳасиз, бундай жиноятлар жамиятимизда мавжуд бўлган ахлоқ нормаларига зид бўлиб, ғоятда ахлоқсизлиги, уятсизлиги билан ажралиб туради.

ЖКнинг VIII бўлимидаги атамаларнинг ҳуқуқий маъносида яқин қариндошлар — қариндош ёки қуда томондан қариндош бўлган шахслар, яъни ота-она, опа-ука ва опа-сингиллар, эр-хотин, фарзанд, шу жумладан, фарзандликка олинганлар, неваралар, шунингдек, эр-хотиннинг ота-онаси, ака-ука ва опа-сингиллар — деб кўрсатилади.

Шу муносабат билан зўрлик ишлатиб, кўрқитиб ёки ожизлик ҳолатидан фойдаланиб, *қариндошлар билан жинсий алоқа қилиш*, шахсни ЖК 118- моддаси 3- қисми „б“ банди билан жавобгарликка тортиш учун асос бўлади.

Оммавий тартибсизликлар қатнашчиси томонидан содир этилган номусга тегиш

(ЎзР ЖК 118- моддаси 3- қисми „в“ банди)

Зўрлик ишлатиб номусга тегиш оммавий тартибсизликлар вақтида унинг қатнашчилари томонидан содир этилган тақдирдагина айбдорнинг қилмиши ЖК 118- моддаси 3- қисми „в“ банди билан квалификация қилинади.

Агар зўрлаб номусга тегиш оммавий тартибсизликларнинг ташкилотчиси ёки фаол қатнашчиси томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 118- моддаси 3- қисми ва 244- моддаси (оммавий тартибсизликлар) билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Ўта хавfli рецидивист томонидан содир этилган номусга тегиш

(ЎзР ЖК 118- моддаси 3- қисми „г“ банди)

Қилмиш ўта хавfli рецидивист томонидан содир этилган, деб айбдорни ЖК 118- моддаси 3- қисми „г“ банди билан жиноий жавобгарликка тортиш учун, унинг номусга тегишдан олдин, суд томонидан ЖК 34- моддаси 3- қисмига мувофиқ қонунда белгиланган тартибда *ўта хавfli рецидивист* деб ҳисобланганлигини аниқлаш зарур.

Номусга тегиш оғир оқибатларга олиб келган ҳолатлар

(ЎзР ЖК 118- моддаси 3- қисми „д“ банди)

Жабрланувчининг ўлими, ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш, зўрлаб номусга тегиш натижасида асаб фаолиятининг бузилиши ёхуд жабрланувчига ЖК 104- моддасида назарда тутилган оқибатларнинг етказилиши, шунингдек,

ОИТС касаллигига чалинган шахснинг била туриб шу касалликни жабрланувчига юқтириши оғир оқибатлар, деб ҳисобланиши мумкин.

Эҳтиётсизлик натижасида одам ўлишига сабаб бўлган номусга тегиш ҳам оғир оқибатларга сабаб бўлган номусга тегиш сингари ЖК 118- моддаси 3- қисми билан квалификация қилинади. ва ЖК 102- моддаси билан қўшимча квалификацияни талаб қилмайди. *Қасддан одам ўлдириш билан биргаликда содир этилган номусга тегиш* ЖК 118- моддаси 3- қисми ва 97- модданинг 2- қисми „з“ банди билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Номусга тегиш натижасида жабрланувчининг қизлигини йўқотиши ёки ҳомиладор бўлиб қолиши оғир оқибат деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Номусга тегиш билан боғлиқ барча ҳолларда номусга тегилганидан сўнг юз берган барча оғир оқибатлар билан зўрлик ишлатиб жинсий алоқа қилиш ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур. Шундай боғланиш мавжуд бўлмаса, қилмиши ЖК 118- моддаси 3- қисми билан квалификация қилиб бўлмайди.

Жабрланувчининг оғир аҳволда қолдирилиши натижасида *ўлим содир бўлган ҳолларда* қилмиш ЖК 118- моддаси 3- қисми „д“ банди ва 117- модданинг 3- қисми билан квалификация қилинади.

Агар жабрланувчига *ҳаёти учун хавfli оғир тан жароҳатлари етказилган* бўлсаю, аммо бу ЖКнинг 104- моддаси 2-қисмида назарда тутилган оқибатларга сабаб бўлмаса, қилмиш ЖК 118- моддаси 1- қисми ва 104- модданинг 1- қисми билан квалификация қилинади.

Шахсни ўта оғир оқибатларга сабаб бўлган номусга тегишда айблаш учун шу оқибатлар қасддан қилинган ҳаракат ёки эҳтиётсизлик натижаси эканлигини аниқлаш зарур.

Ўн тўрт ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахснинг номусига тегиш

(ЎЗР ЖК 118- моддаси 4- қисми)

Айбдорга жабрланувчининг 14 ёшга тўлмаганлиги олдиндан маълум бўлган ҳоллардагина айбдорнинг қилмиши ЖК 118- моддаси 4- қисми билан квалификация қилинади. Башарти айбдор жабрланувчининг ёшига нисбатан ҳақиқатан

ҳам янглишган бўлса, унинг қилмиши ЖК 118-модда 1-қисми билан, жабрланувчининг ўн саккиз ёшга тўлмаганлигини тахмин қилган бўлса, ЖК 118-моддаси 3-қисми билан квалификация қилиниши лозим.

**2- §. Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб,
ғайритабиий усулда қондириш
(ЎЗР ЖК 119-моддаси)**

Жиноятнинг объекти жабрланувчи шахснинг жинсий эркинлиги ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят зўрлик ишлатиб, кўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришда ифодаланади.

Мазкур моддада назарда тутилган жиноят:

1) эркак кишининг жинсий эҳтиёжини аёл билан ғайритабиий усулда зўрлик ишлатиб қондиришида;

2) аёлнинг жинсий эҳтиёжини аёл билан зўрлик ишлатиб қондиришида;

3) эркак кишининг жинсий эҳтиёжини эркак билан зўрлик ишлатиб қондиришида;

4) жинсий эҳтиёжини қондиришга қаратилган бошқа шахвоний ҳаракатларни содир этишда (масалан, жабрланувчини жинсий аъзо билан муомала қилишга мажбурлашда ва ҳ.к.) ифодаланиши мумкин.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг мотиви — шахвоний алоқа, мақсади эса — жинсий эҳтиёжни қондириш ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти ўн тўрт ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мазкур жиноятнинг номусга тегишдан фарқи шундаки, номусга тегишда жинсий алоқа зўрлик ишлатиб **табиий** усулда содир этилади, бу жиноятларнинг бошқа барча аломатлари эса бир хилдир.

Кўриб чиқиладиган жиноят жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга қаратилган зўравонлик ҳаракати содир этилган дақиқадан эътиборан, дефлорация ва эякуляциядан қатъи назар, **туғалланган** деб ҳисобланади.

Жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш айбдорнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ниҳоясига етказилмаган бўлса, қилмиш ушбу жиноятга суиқасд деб ҳисобланади (масалан: кийимларини ечиш,

муайян ҳолатда туришга мажбурлаш ва ҳ.к.) ва ЖК 25-моддаси ва 119-моддаси билан квалификация қилинади.

Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабiiй усулда қондиришдан ихтиёрий равишда воз кечиш ҳоллари ҳам учрайди.

3-§. Бесоқолбозлик (эркакнинг эркак билан жинсий алоқа қилиши) (ЎзР ЖК 120-моддаси)

Бесоқолбозлик эркакнинг эркак билан жинсий эҳтиёжни қондиришга қаратилган ҳар икки томоннинг ихтиёрий ҳаракатларидир.

Башарти бесоқолбозликда зўрлик ишлатиш, кўрқитиш ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиш аломатлари мавжуд бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 119-моддаси билан квалификация қилинади.

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти жинсий алоқаларнинг жамиятда қарор топган тартиби ҳисобланади.

Бесоқолбозлик объектив томондан эркакнинг эркак билан жинсий эҳтиёжини ихтиёрий равишда қондиришида ифодаланади. Жиноят жинсий алоқа бошланган дақиқадан эътиборан тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Бесоқолбозликнинг иштирокчиларидан бири ўн олти ёшга тўлмаган бўлса, иккинчи иштирокчининг қилмиши унинг фаол ёки пассив роль ўйнаганидан қатъи назар, ЖК 128-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан ғайритабiiй усулда жинсий алоқа қилиш) билан квалификация қилинади.

Бесоқолбозликнинг субъекти ўн олти ёшга тўлган, ғайритабiiй жинсий алоқа (гомосексуализм)нинг фаол ва пассив иштирокчиси бўлган шахс ҳисобланади.

4-§. Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш (ЎзР ЖК 121-моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти аёлнинг жинсий эркинлиги ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят хизмат, моддий ёки бошқа жиҳатдан айбдорга қарам бўлган аёлни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондиришга мажбур этишда ифодаланади.

Мажбур этиш деганда, аёлнинг хоҳиш-иродасига қарши у билан жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондириш мақсадида унинг руҳиятига тазйиқ ўтказишни тушуниш зарур. Мажбур этиш (масалан: ишдан бўшатиш, кам ҳақ тўланадиган ишга ўтказиш, мукофотдан маҳрум қилиш, лавозимини пасайтириш билан кўрқитиш, тирикчилиги учун зарур воситалардан маҳрум қилиш ва ҳ.к.) аёлни мажбурловчининг ўзи билан, ёки ҳар қандай бошқа шахс билан жинсий алоқа қилишига ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондиришга қаратилган бўлиши мумкин. Мажбур этиш — аёлни ночор аҳволга солишга қаратилган ҳаракатлардир.

Маълум имтиёзларнинг берилиши, ишлаш учун қулай шароитлар, афзалликларнинг яратилиши, совғалар тортиқ этилиши, ҳар хил қонуний ва қонунга хилоф хизматларнинг кўрсатилиши мажбур этиш деб эътироф қилиниши мумкин эмас.

Таклифнинг ўзида, агар мажбур этиш аломати бўлмаса, таҳлил қилинаётган жиноят таркиби бўлмайди. Жабрланувчининг ўзи қарам бўлган шахс билан, ўз розилиги асосида жинсий алоқага киришиши ҳам ушбу жиноят таркибини ташкил этмайди.

Мажбур этиш аёлни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондиришга кўндириш мақсадида унга руҳий тазйиқ ўтказишнинг ўзига хос кўриниши ҳисобланади.

Аёлни мажбур этишнинг номусга тегишдаги руҳий тазйиқдан фарқи шундаки, аёл айбдорнинг таклифини бажаришдан бош тортганида дўқ-пўписа дарҳол амалга оширилмайди. Айни вақтда етказилаётган ёки дўқ-пўписа натижасида назарда тутилаётган зарар, биринчидан, бевосита жабрланувчининг шахсига эмас, унинг мулкий ва бошқа шахсий ҳуқуқларига дахлдор ҳам бўлиши; иккинчидан, ўз моҳиятига кўра бу зарар жабрланувчи хизмат ёки моддий жиҳатдан қарам бўлган шахс томонидангина етказилган бўлиши керак.

Башарти айбдор ўзига моддий ёки хизмат юзасидан қарам бўлган шахс — аёлга *жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжини ғайритабiiй усулда қондириш мақсадида номусга тегишга хос бўлган руҳий тазйиқ ўтказган бўлса*, унинг қилмиши ЖК 118- моддаси билан квалификация қилиниши зарур.

Хизмат жиҳатидан қарамлик деганда, мажбур этувчи шахсга аёлнинг хизмат юзасидан бевосита бўйсунушини ёхуд айбдор шахсга маълум хизмат мавқеидан келиб чиқувчи бошқа қарамлиги (масалан: гумон қилинувчининг терговчига, бирор нарсани илтимос қилаётган шахснинг шу илтимосни бажариш имконига эга бўлган шахсга қарамлиги ва ҳ.к.)ни тушуниш лозим.

Моддий қарамлик деганда, аёлнинг жинсий эркинлигига тажовуз қилаётган шахснинг тўлиқ моддий қарамоғида бўлиши ёки яшаш учун зарур маблағнинг асосий қисмини ундан олиб туриши тушунилади.

Номусга тегишдан фарқли равишда, аёлни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга мажбурлаш фактининг ўзиёқ, мақсадга эришилган ёки эришилмаганидан қатъи назар, *туғалланган* жиноят деб ҳисобланиши керак.

Башарти шахс аёлнинг хоҳиш-иродаси бошқа шахс томонидан бўйсундирилганини била туриб, у билан *жинсий алоқа қилса* ёки *жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондирса*, унинг қилмишини ЖК 121- моддаси билан квалификация қилиш мумкин эмас. Айрим ҳолларда айбдор мажбурлашга далолат қилганлиги учун ЖК 28- моддаси орқали 121- моддаси билан жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан мазкур жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** аёл киши хизмат, моддий ёки бошқа жиҳатлардан қарам бўлган шахс ҳисобланади.

Ўз манфаатини кўзлаб, жабрланувчининг хизмат, моддий ёки бошқа жиҳатлардан қарамлигидан фойдаланиб, уни эркак киши билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаган аёл ҳам жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

Қўшимча саволлар

1. Номусга тегиш деганда нима тушунилади?
2. Номусга тегиш жинояти объектив томондан қандай ҳаракатларда ифодаланади?
3. Жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда номусга тегиш жинояти квалификация қилишнинг асосий хусусиятлари.
4. Ўлдириш билан кўрқитиб номусга тегиш жиноятининг ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш жиноятидан фарқи.
5. Номусга тегиш жиноятини жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш жиноятидан фарқи.

6. Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, гайритабиий усулда қондириш жиноятининг бесоқолбозлик жиноятидан фарқи.

7. Бесоқолбозлик жинояти учун жавобгарликка асос бўлувчи ҳолатлар.

8. Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этишнинг номусга тегишдаги руҳий таъйиқдан фарқи.

9. Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш жиноятида хизмат жиҳатдан, моддий жиҳатдан ва бошқа жиҳатдан қарамлик тушунчаси деганда нимани тушунасиз?

АДАБИЁТЛАР

1. Блиндер Б. А. Повторность как обстоятельство, отягчающее изнасилование. — В кн.: Вопросы уголовного права, уголовного процесса и криминологии. — Душанбе, 1966.

2. Осипов П. П. Половые преступления: общие понятия, социальная сущность и система составов: Автореф., канд. дисс. — Л., 1966.

3. Сущенко Ю. К. Ответственность за половые преступления против несовершеннолетних по советскому уголовному праву: Автореф., канд. дисс. — Саратов, 1967.

4. Яковлев Я. М. Ответственность за мужеложство по советскому уголовному праву. Душанбе, 1968.

5. Блиндер Б. А. Уголовно-правовая охрана свободы и достоинства женщины. — Т.: Сб. науч. труд. Таш. ун-т., 1970.

6. Игнатов А. Н. Квалификация половых преступлений. М., 1974.

7. Блиндер Б. А., Халиков А. Некоторые вопросы квалификации и предупреждения половых преступлений против несовершеннолетних. — Т.: Науч. тр. / Ташкент. ун-т., 1975.

8. Халиков А. Ответственность за половые преступления против несовершеннолетних. Автореф. канд. дисс. - Т.: 1975.

9. Дьяченко А. М. Некоторые спорные вопросы квалификации изнасилования. Труды ВЮЗИ. М., 1977.

10. Васильченко Г. С. Общая сексопатология. М., 1977.

11. Кон И. С. Введение в сексологию. М., 1988.

12. Хамраева А. Г. Уголовная ответственность за изнасилование при отягчающих обстоятельствах. Автореф., дисс. канд. юрид. наук., Л., 1989.

13. Тихоненко С. В. Мотивация половых преступлений и организация их предупреждения органами внутренних дел. Автореф., дисс. канд. юрид. наук. М., 1993.

14. Мухамедьянов Н. Д. Проблемы виктимологии насильственной преступности: Автореф. канд. дисс. Алматы, 1999.

тириб қўйилган бўлса, айбдор жиноят қонунлари билан жазоланмайди. Унга нисбатан маъмурий ёки интизомий жазо қўлланиши мумкин.

3 Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо, туғруқхона, чақалоқлар уйи ва ҳ.к. муассасаларнинг ходими бўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

4- §. Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш (ЎзР ЖК 125- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Оила тўғрисидаги кодекси 151- моддаси 1- қисмида: „Фарзандликка олишни сир сақлаш қонун билан ҳимоя қилинади“, деб белгилаб қўйилган.

Ушбу жиноятнинг объекти оила манфаатлари, боланинг нормал ахлоқий ривожланиши ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томондан фарзандликка олувчининг (мазкур шахслар вафот этган ҳолларда васийлик ва ҳомийлик органларининг) розилигисиз фарзандликка олинган ўғил ёки қиз бола ҳақидаги маълумотларни ошкор этиши, фуқаролик ҳолатини қайд этиш ёзувлари китобидаги фарзандликка олувчилар боланинг қон-қариндоши эмаслигини англаш мумкин бўлган кўчирмаларни беришида йфодланади.

Ўғил ёки қиз боланинг фарзандликка олингани ҳақидаги **сирининг ошкор этилиши**, фарзандликка олинган болаларнинг туғишган ота-онаси эмаслиги тўғрисидаги ахборотни (оғзаки, ёзма равишда, босма усулда ва ҳ.к.) ошкор қилиш жинойий жавобгарликка тортиш учун асос бўлади. Бунда ахборот фарзандликка олувчиларнинг хоҳиш-иродасига қарши ёхуд уларнинг вафотидан сўнг васийлик ва ҳомийлик органларининг рухсатисиз ошкор этилган бўлиши мумкин.

Фарзандликка олиш сирини ана шу сирни расмий йўл билан олиш имконига эга бўлмаган ҳар қандай шахсга маълум қилиниши мумкин.

Башарти фарзандликка олиш сирининг ошкор этилиши фарзандликка олишни ҳақиқий эмас деб эътироф этиш ёки фарзандликка олишни бекор қилиш талаби билан боғлиқ бўлган ҳолларда, ушбу талаблар тегишли расмий органларга (суд, васийлик органи ва ҳ.к.) қонунда кўзда тутилган тартибда маълум қилинган бўлса, бундай ҳаракат жиноят ҳисобланмайди.

Ўғил ёки қиз боланинг фарзандликка олингани ҳақидаги сир ошкор этилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Мазкур жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо, ҳар қандай шахс, шу жумладан, болани фарзандликка олган эр-хотиндан биронтаси ҳам бўлиши мумкин. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад қилмиш-ни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Фарзандликка олиш сирини ошкор этиш касб фаолияти ёки эгаллаб турган хизмат мавқеи муносабати билан бунини сир сақлаши лозим бўлган шахс томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 125- моддаси 2- қисми билан квалификация қилинади.

Ўғил ёки қиз боланинг фарзандликка олинганлиги ҳақидаги маълумотлар васийлик ва ҳомийлик, фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш органининг мансабдор шахси томонидан ошкор этилган ҳолларда, айбдор жиноятларнинг жами бўйича, яъни ЖК 25- моддаси 2- қисми ва мансабдорлик жинояти учун ҳам жавобгарликка тортилади.

Фарзандликка олиш сирини айбдор тамағирлик ёки бошқа наст ниятларда (ўч олиш, ҳасад ва ҳ.к. мақсадларда) ошкор этган ҳолларда қилмиш ЖК 125-моддаси 2-қисми билан квалификация қилинади.

ЖК 125-моддаси 2-қисми моҳиятидан келиб чиқиб, оғир оқибатлар деганда, оиланинг бузилиши; одамларнинг соғлиғига зарар етказилиши ва ҳ.к.ни тушуниш зарурдир.

5- §. Куп хотинли бўлиш **(ЎЗР ЖК 126- моддаси)**

Ушбу жиноятнинг объекти одоб-ахлоқ ва жинслараро муносабатларнинг жамиятдаги қоидалари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят умумий рўзгор юритиш асосида икки ёки ундан ортиқ аёл билан эр-хотин бўлиб яшашда ифодаланади.

Умумий рўзгор асосида икки ёки ундан ортиқ аёл билан эр-хотин бўлиб яшаш мазкур жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Умумий рўзгор, одатда, умумий хонадон ёки уйдан, умумий мол-мулк, пул маблағлари ва ҳ.к.дан иборат бўлади.

Никоҳда бўлган эркакнинг бошқа аёллар билан бирга-ликда яшаш каби айрим ҳоллар ЖК 126- моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Шу билан бир қаторда, агарда шахс бир хотин билан никоҳни хўжақўрсинга

бекор қилиб, бошқа хотини билан никоҳдан ўтса, аммо аслида иккала оилани ҳам сақлаб қолса, таҳлил қилинаётган жиноят содир этилган ҳисобланади, демак, шахсни жавобгарликка тортиш учун ҳар икки хотин билан юридик жиҳатдан никоҳда эканлиги фактини аниқлашнинг ҳожати бўлмайди.

Умумий рўзгор юритиш асосида икки ёки ундан ортиқ аёл билан эр-хотин бўлиб яшаш бошланган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноят содир этилиш мотиви ва бундан кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

6- §. Вояга етмаган шахсни гайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш (ЎЗР ЖК 127- моддаси)

Таҳлил қилинаётган модда уч қисмдан иборат.

Бу жиноятнинг объекти вояга етмаган шахснинг нормал, ахлоқий ривожланиши, унинг соғлиғи ҳамда жамоат хавфсизлиги ва тартиби ҳисобланади.

ЖК 127- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони вояга етмаган шахсни тиламчилик қилишга, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмайдиган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилишдан иборат.

Тиламчилик қилиш деганда, вояга етмаган шахсни бегона шахслардан пул, озиқ-овқат, кийим-кечак ва ҳ.к. тилаб, сўраб олишга жалб қилишни тушунмоқ зарур.

Вояга етмаганларни спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмаган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилиш деганда, вояга етмаган шахсни юқорида номи айтилган ичимликлар, восита ва моддаларни бир неча марта истеъмол қилишга ўргатиш ёки уларни вояга етмаганлар учун бир неча марта олиниши ва вояга етмаган шахсни алдаш, меҳмон қилиш, кўндириш ва ҳ.к. йўллар билан шу предметларни истеъмол қилишга кўндиришга қаратилган ҳаракатларини тушуниш зарур.

Вояга етмаган шахс спиртли ичимликларни, гиёвандлик ёки психотроп моддаси ҳисобланмаган, лекин одамнинг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни бир неча бор истеъмол қилишга жалб қилинганида мазкур жиноятнинг таркиби мавжуд бўлади.

Шахсни ЖК 127- моддаси 1- қисми билан жавобгар, деб топиш учун айбдорга нисбатан илгари худди шундай ҳаракатлари учун маъмурий жазо қўлланилган бўлиши лозим.

ЖК 127- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят вояга етмаган шахсни тиламчиликка, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёвандлик ёки психотроп моддаси ҳисобланмаган, лекин одамнинг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан, айбдор ўз мақсадига эришгани ёки эришмаганидан қатъи назар, тугалланган деб эътироф этилади.

ЖК 127- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони вояга етмаган шахсни турли усуллар билан (авраш, меҳмон қилиш, алдаш ва ҳ.к.) гиёвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларни истеъмол этишга жалб қилишдан иборатдир.

Жиноят вояга етмаган шахс қилмишни содир этишга жалб этилган пайтдан эътиборан, айбдорнинг ўз мақсадига эришгани ёки эришмаганидан, яъни вояга етмаган шахс гиёвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларни истеъмол қилган ёки қилмаганидан қатъи назар, тугалланган деб эътироф этилади.

ЖК 127- моддаси 3- қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этишдан иборатдир.

Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этиш деганда, вояга етмаган шахсга нисбатан жисмоний зўравонликни қўллаш ёки унга руҳий тазйиқ ўтказиш, кўрқитиш, пул бериб оғдириш, авраш, алдаш, ўч олиш, ҳасад, рашк туйғуларини ва бошқа паст ниятларини кўзғатиш, жиноят содир этишни таклиф қилиш, ўғирланган нарсаларни сотиб олиш ёки сотиб беришни ваъда қилиш, жиноятни содир этиш жойи ва усуллари ёки жиноят изларини яшириш ҳақида маслаҳатлар бериш йўли билан унинг бир ёки бир неча жиноятларнинг содир этилишида иштирок этиш ниятини рағбатлантиришга қаратилган ҳаракатлар ва жиноятни содир этишга оғдириш мақсадида вояга етмаган шахслар билан спиртли ичимликлар ичилишини тушуниш зарур.

Башарти шундай ҳаракатлар илгари гиёвандлик воситалари ёки психотроп моддаларининг гайриқонуний муомаласи билан боғлиқ жиноятни содир этган шахс томонидан амалга оширилган бўлса, ёхуд шундай ҳаракатлар икки, ёки ундан ортиқ вояга етмаган шахсга нисбатан содир этилган бўлса, шунингдек, жиноят ўқув юртларида, ўқувчилар ва талабалар ўқув-тарбия, спорт ёки жамоат тадбирларини ўтказишда фойдаланиладиган бошқа жойларда содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 127- моддаси 3- қисми билан квалификация қилиниши лозим.

Мазкур жиноят таркибининг мавжуд, деб топиш учун субъектнинг вояга етмаган шахсни қандай жиноятга жалб этганининг аҳамияти йўқ.

Таҳлил этилаётган жиноят шахс томонидан вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этишга қаратилган ёхуд жиноят содир этишга далолат қилувчи ҳаракатларни содир этган пайтдан эътиборан, вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этилган ёки этилмаганидан қатъи назар, тугалланган деб ҳисобланади.

Вояга етмаган шахсни маълум бир жиноятни содир этишга даъват қилган шахснинг қилмиши, башарти шу жиноят содир этилган бўлса, ЖК 127- моддаси 3- қисми ва вояга етмаган шахсни жиноятни содир этишга далолат қилиш ёхуд айбдорнинг ўзи ҳам жиноятни содир этишда иштирок этган бўлса, унинг қилмишини жиноятнинг иштирокчиси сифатида жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Ўсмир жиноятга жалб қилинган, аммо у жиноятнинг субъекти бўла олмайдиган ҳолларда, уни жиноятга жалб қилган шахснинг қилмиши ЖК 127- моддаси ва вояга етмаган шахс содир этган жиноятнинг ташкилотчиси сифатида жиноятларнинг жами бўйича жавобгарликка тортилиши лозим.

Содир этилган жиноятда вояга етмаган ва вояга етган шахслар биргаликда иштирок этган ва вояга етган шахслар томонидан жиноятга жалб этиш ёки далолат этиш аломатлари бўлмаган ҳолларда уларнинг қилмишини ЖК 127- моддаси 3- қисми билан квалификация қилиб бўлмайди, жиноят ЖК 28- моддасига асосан жиноятда иштирокчилик, деб баҳоланиб, содир қилинган қилмиш учун жавобгарлик белгиланган модда билан квалификация қилиниши лозим.

Ёш боладан фойдаланган ҳолда жиноятни содир этиш ЖК 56- модда „ж“ бандига мувофиқ жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб ҳисобланади ва жазо тайинлаш вақтида суд томонидан инobatга олинади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади, яъни айбдор вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатга жалб қилаётганини биледи ва шундай бўлишини хоҳлайди. Аини пайтда айбдор ғайриижтимоий хатти-ҳаракатга жалб қилинаётган шахснинг вояга етмаганлигини билган ҳолдагина уни мазкур модда бўйича жинойий жавобгарликка тортиш мумкин эканлигига эътибор бермоқ керак.

Ушбу жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

**7-§. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан
жинсий алоқа қилиш
(ЎзР ЖК 128-моддаси)**

Ушбу таҳлил қилинаётган модда икки қисмдан иборатдир.

Бу жиноятнинг объекти 16 ёшга тўлмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлиги ҳисобланади.

Мазкур жиноят содир этилиши натижасида ўн олти ёшга тўлмаган шахсларнинг нормал ахлоқий ва жисмоний ривожланишига путур етказилади.

Объектив томондан жиноят эркак ёки аёлнинг қарама-қарши жинсдаги ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан ихтиёрий равишда алоқа қилиши ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiий усулда қондиришида ифодаланади.

Бундай жинсий алоқа қилиш расмий никоҳдан ўтилгандан кейин ҳам рўй бериши мумкин.

Ихтиёрий равишда жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiий усулда қондириш деганда, зўрлик ишлатмай, қўрқитмай ёки жабрланувчининг ожизлик ҳолатидан фойдаланилмаган ҳолда жинсий эҳтиёжнинг қондирилишини тушуниш зарур.

Жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабiiий усулда қондиришнинг ихтиёрий равишда бўлгани ёки бўлмаганлиги ҳар бир ҳолда алоҳида, жабрланувчи аёл (эркак) ўз ёши ва ривожланиш даражасидан келиб чиқиб, ўзига нисбатан содир этилаётган қилмишнинг моҳияти ва аҳамиятини идрок этгани ёки идрок этмаганлигидан келиб чиқиб аниқланиши зарур.

Неча ёшгача вояга етмаган шахс жинсий алоқа қилиш

ёки ғайритабийй усулда жинсий эҳтиёжни қондиришнинг аҳамиятини тушунмайди? деган саволга жавоб бирон бир қонунда белгиланган эмас. Бу масала ҳар бир жиноят ишида, иш ҳолатлари ҳисобга олиниб, жабрланувчининг онги қай даражада ривожланганлиги, ўзига нисбатан содир этилаётган жинсий алоқанинг моҳияти ва аҳамиятини қай даражада идрок этганлиги ҳисобга олиниб, ҳал этилиши лозим.

Жинсий алоқа қилиш бошланган, яъни эркакнинг жинсий аъзоси аёлнинг жинсий аъзосига киритилган ёхуд жинсий эҳтиёжни ғайритабийй усулда қондиришга қаратилган хатти-ҳаракатлар содир этилган пайтдан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади. Ун олти ёшга тўлмаган шахс қайд этилган хатти-ҳаракатларни содир этишга кўндирилган, аммо айбдорга боғлиқ бўлмагани ҳолда жиноят амалга оширилмаган бўлса, қилмиш таҳлил этилаётган жиноятга суиқасд, деб квалификация қилиниши лозим.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги субъектга олдиндан аён бўлганлиги, айбдорни ЖК 128- моддаси билан жавобгарликка тортишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Башарти субъект жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган бўлса, қилмиш ЖК 128- моддаси билан квалификация қилинмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти ҳар икки жинсдаги, 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Кўриб чиқиладиган жиноятда айбдор ҳам, жабрланувчи ҳам 16 ёшга тўлмаган бўлса, ўн олти ёшга тўлмаган ҳар икки шахснинг ёшидан, уларни тавсифловчи маълумотлардан, рўй берган оқибатлар ва ишдан бошқа аломатлар (масалан, муҳаббат туйғуси)дан келиб чиқиб, уларни ЖК 87- моддасига асосланиб мажбурлов чораларини қўллаган ҳолда жавобгарликдан ёки жазодан озод қилиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу модданинг 1- қисмида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш такроран ёки рецидивист томонидан ёхуд илгари ЖК 118 ёки 119- моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан, амалга оширилган бўлса, айбдор **ЖКнинг 128- моддаси 2- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

8- §. Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш (ЎзР ЖК 129-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси ЖК 129- моддаси икки қисмдан иборат бўлиб, ЖК 129- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** шахснинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда унга нисбатан зўрлик ишлатмай, уятсиз-бузуқ ҳаракатлар содир этишда ифодаланади.

Уятсиз-бузуқ ҳаракатлар деганда, ўн олти ёшга тўлмаган шахслар кўзи олдида жинсий органларни яланғочлаш, жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни гайритабiiй усулда қондириш, уларни жинсий алоқалар қилишга ўргатиш, беҳаё фильмларни, тасвирларни намойиш этиш, беҳаё адабиётларни ўқиш ва ҳ.к.лар, яъни жинсий ҳаётга носоғлом ва эрта қизиқиш уйғотувчи ҳар қандай жинсий хатти-ҳаракатларнинг содир этилишини тушунмоқ керак. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни гайритабiiй усулда қондириш ҳоллари бундан мустасно бўлиб, бундай қилмиш ЖК 128- моддасига мувофиқ жазоланади.

Уятсиз-бузуқ ҳаракатлар шахвоний хусусиятга эга бўлиб, одатда, айбдорнинг жинсий эҳтиёжини қондиришига ёки ўн олти ёшга тўлмаган шахсларда жинсий алоқага қизиқиш уйғотишга қаратилган бўлади.

Жиноят уятсиз-бузуқ ҳаракат содир этилган пайдан эътиборан тугалланган ҳисобланади. Жиноятни квалификация қилиш учун айбдорнинг ўн олти ёшга тўлмаган шахснинг ахлоқини бузишдек мақсадга эришган ёки эриша олмаганлиги аҳамиятга эга эмас.

Субъектив томондан жиноят *тўғри қасд* билан содир этилади.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 129- моддаси билан квалификация қилиш учун жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга олдиндан аён бўлганлигини аниқлаш зарур. Агарда у жабрланувчининг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган ёки жабрланувчининг ёши ўн олтидан ошганлигига ишонган бўлса, қилмиш ЖК 129- моддаси билан квалификация қилинмайди. Аммо айбдорнинг уятсиз-бузуқ ҳаракатларни содир этиши натижасида, жабрланувчининг баданига шикаст етказилган, таносил ёки

ОИТС касалликлари юқтирилган бўлса, қилмиш ЖК 129-моддаси ва ЖК тегишли моддалари билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

Мазкур жиноятнинг субъекти ҳар икки жинсдаги, ўн олти ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш вақтида айбдор жабрланувчига зўрлик ишлатган ёки қўрқитган бўлса, у ЖК 129-моддаси 2- қисми билан жавобгарликка тортилади.

ЖК 129- моддаси 2- қисми моҳиятидан келиб чиқиб, зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчининг муштлинишини, калтаклинишини, унинг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилишини тушуниш зарур.

Жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши жиноятлар жами бўйича (ЖК 129 ва 104- моддаси билан) квалификация қилиниши лозим.

Уятсиз-бузуқ ҳаракатларни қилиш вақтида айбдор жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжини ғайритабiiй усулда қондириш мақсадида зўрлик ишлатган, қўрқитган ёки жабрланувчининг ожизлик ҳолатидан фойдаланган, аммо ўз хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра мақсадига эриша олмаган бўлса, унинг қилмиши ўн олти ёшга тўлмаган шахснинг номусига тажовуз қилишга суиқасд сифатида ЖК 25- моддаси ва 118-моддаси 3- қисми билан ёхуд жинсий эҳтиёжни ғайритабiiй усулда қондиришга тажовуз сифатида ЖК 25- моддаси ва 119- моддасининг 3- қисми билан квалификация қилинади.

9-§. Порнографик нарсаларни тайёрлаш ва тарқатиш (ЎЗР ЖК 130-моддаси)

Таҳлил этилаётган модда ЖКга халқаро Женева конвенциясининг 1923 йил 12 октябрдаги „Порнография буюмларининг тарқатилиши ва савдо-сотиғига қарши кураш тўғрисида“ ги қарорига мувофиқ киритилган.

Ушбу жиноятнинг объекти жамиятдаги одоб-ахлоқ, ёшларнинг нормал ахлоқий ривожланиши ҳисобланади.

Порнографик нарсалар деганда, порнографик асарларни, босма буюмларни, тасвирларни, жинсий алоқаларни қўпол, натурал ҳолатда, уятсизларча, шармандали ёки бузуқ ҳолда акс эттирувчи бошқа нарсаларни тушуниш зарур. Турли кўринишдаги (босма, машинкаланган, қўлёзма ҳолидаги) асарлар, фотосуратлар, слайдлар, киноплёнкалари, видеокассеталар ва бошқа нарсалар шулар жумласидандир.

Шу билан бир қаторда, ишқий муносабатларни намоиш этиш, уларнинг тасвири, яланғоч тананинг кўрсатилиши, башарти улар қўпол, безбетлик, натуралистик хусусиятга эга бўлмаса, порнография деб эътироф этилиши мумкин эмас.

Жиноятнинг объектив томони порнографик нарсаларни намоиш қилиш ёки тарқатиш мақсадида тайёрлаш, шунингдек, уларни йигирма бир ёшга тўлмаган шахслар ўртасида намоиш қилиш ёки тарқатиш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилишидан иборатдир.

Мазкур модда бўйича назарда тутилган жиноят учун жавобгарлик айбдорга маъмурий жазо чораси қўлланилганидан кейин вужудга келади.

Порнографик нарсаларни **тайёрлаш** деганда уларнинг яратилиши; видеофильмга тушириш, фотосуратга олиш учун турли ҳолатларда туриш, асарлар яратилиши ва ҳ.к.ларни, шунингдек, уларнинг техник жиҳатдан тайёрланиши (нусхаларнинг кўпайтирилиши, чоп этилиши, монтаж қилиниши, лентага ёзилиши, суратга олиниши ва ҳ.к.ларни) тушуниш зарур.

Тарқатиш деганда, порнографик нарсаларнинг ҳеч бўлмаганда бир шахсга етказиб берилиши, жўнатилишини тушуниш керак.

Намоиш қилиш деганда, порнография билан ҳеч бўлмаганда бир шахснинг ҳар қандай усуллар (масалан: видеофильм, кинофильм, фотосуратлар, слайдларни кўрсатиш, порнографик асарларни ўқиш ва бошқа усуллар) билан таништирилишини тушуниш лозим.

Порнографик нарсалар намоиш қилиш ёки тарқатиш мақсадида тайёрланган пайтдан бошлаб ёхуд порнографик нарсалар йигирма бир ёшга тўлмаган шахслар ўртасида намоиш қилинган ёки тарқалган пайтдан **бошлаб** жиноят тугалланган, деб ҳисобланади.

Агарда порнографик нарсалар йигирма бир ёшга тўлган шахслар ўртасида намоиш этилган ёки тарқатилган бўлса, бунда жиноят таркиби бўлмайди.

Айбдор порнографик нарсаларни намоиш этиш ёки тарқатиш мақсадини кўзлаб тайёрлаган тақдирдагина жиний жавобгарликка тортиш учун асос мавжуд бўлади.

Порнографик нарсалар намоиш этиш ёки тарқатиш мақсадисиз сақланган бўлса, шахс жазога тортилмайди.

Субъектив томонидан жиноят қасддан содир этилади. Унинг содир этилиш мотиви ҳар хил (тамагирлик, безорилик ва ҳ.к.) бўлиши мумкин, ammo улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти ўн олти ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

10- §. Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш (ЎЗР ЖК 131-моддаси)

Мазкур модда икки қисмдан иборат бўлиб, жиноятнинг объекти жамиятда ўрнатилган одоб-ахлоқ, фуқароларнинг соғлиғи ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан фоҳишахона ташкил этиш ёки сақлаш, шунингдек тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда қўшмачилик қилишда ифодаланади.

Фоҳишахона деганда, мижозларнинг жинсий алоқа қилиши ёки жинсий эҳтиёжларини ғайритабiiий усулда қондириши учун фойдаланадиган ҳар қандай хонани тушуниш зарур.

Фоҳишахона деб топишнинг муҳим шарти — у ерга шахсларнинг ўз жинсий эҳтиёжларини қондириш учун мунтазам келиб туришидир.

Фоҳишахона алоҳида хонадон, уй, дала ҳовли, саунадаги, ёрдамчи хонадаги алоҳида бир жой ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

Фоҳишахона очиш ва сақлаш деганда, хона танланиши, унинг жиҳозланиши, фаолият кўрсатиши учун шарт-шароитлар яратилиши, узоқ вақт хизмат қилиши учун фоҳишахонанинг сақланиши, мижозлар жалб қилиниши, унинг рекламаси ва ҳ.к.ларни тушуниш керак. Фоҳишахона эгаси *шаҳсоний ёки бошқа мақсадларда одам ёллаган ҳолларда*, унинг қилмиши ЖК 131- ва 135-моддалари билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Қўшмачилик — тамагирлик ёки бошқа паст ниятларни кўзлаб, маълум шахсларнинг ўзаро жинсий алоқа қилиши ёхуд жинсий эҳтиёжларини ғайритабiiий усулда қондиришига хизмат кўрсатишдан иборат.

Жиноят фоҳишахона очилган ёхуд уни сақлашга қаратилган хатти-ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан ёхуд мижозларнинг ўзаро ишқий ҳаракатларни амалга оширишига ёрдам беришга қаратилган хизматлар кўрсатилган пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади.

Фоҳишахоналарга кириш жиноят ҳисобланмайди.

Ушбу қилмиш субъектив томондан тўғри қасд билан содир этилади.

Уша қилмиш тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган ҳоллардагина айбдор ЖК 131- моддаси билан жавобгарликка тортилиши мумкин.

Тамагирлик ёки бошқа паст ният (мансабпарастлик, ўч олиш, хушомадгўйлик, лаганбардорлик ва ҳ.к.) ўрганилаётган жиноят таркиби зарурий белгиси ҳисобланади.

Ишқий ҳаракатлар билан шуғулланиш учун хонанинг бериб қўйилиши, шахснинг тамагирлик мақсади ёки бошқа паст ниятлари бўлмаса, жиноят қонуни билан жазоланмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Юқорида айтилган қилмиш вояга етмаган шахсни жалб қилганда ёки такроран, хавfli рецидивист ушбу ёки илгари Кодекснинг 135- моддаси (одамлардан фойдаланиш учун уларни ёллаш) ёки 137- моддасида (одам ўғирлаш) назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 131- модда 2- қисми билан квалификация қилиниши лозим.

11- §. Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш (ЎЗР ЖК 132- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг „Тарих ва маданият ёдгорликларини муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш тўғрисида“ги қонунига мувофиқ, мазкур қонунни бузган шахслар маъмурий ёки жинойий жавобгарликка тортиладилар.

Жиноят иши давлат муҳофазасига олинган тарих ва маданият ёдгорликларига тажовуз қилинган ҳоллардагина қўзғатилади.

Тарих ва маданият ёдгорликларининг давлат муҳофазасига олингани тахтачалар, муҳофаза лавҳалари, кўрсаткичларни осиб қўйиш, китобларда, газета ва журналларда, йўл кўрсаткичларда ахборотлар бериш ва ҳ.к. йўллар билан аҳоли эътиборига етказилиши лозим.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августдаги Қонуни билан ЖК 132- моддаси „Етказилган моддий зарар уч бараварига тенг миқдорда қопланган ҳолларда озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо қўлланилмайди“ деган мазмундаги 3-қисм билан тўлдирилди.

Жинойтнинг объекти жамиятдаги одоб-ахлоқ асослари, давлатнинг тарихий ёдгорликлар ва маданий қадриятларни муҳофаза қилиш каби манфаатлари ҳисобланади.

Давлат муҳофазасидаги ҳар хил тарих ёки маданият ёдгорликлари, табиий объектлар, табиий фавворалар, шаршаралар, аждодларимизнинг мақбаралари, қўриқхоналар ва ҳ.к.лар **жинойтнинг предмети** бўлиши мумкин, аммо мазкур объектларнинг муҳофазага олингани тўғрисида тегишли идораларнинг қарорлари чиқарилган бўлиши ва бу бирор-бир усул билан фуқаролар эътиборига етказилган бўлиши лозим.

Жинойт объектив томондан шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин, давлат муҳофазасига олинган тарих ёки маданият ёдгорликларини қасддан нобуд қилиш, бузиш ёки шикаст етказишнинг содир этилишида ифодаланadi.

Тарих ёки маданият ёдгорликларини **нобуд қилиш** деганда, уларни қайта тиклаш имконияти қолдирмаган ҳолда, бутунлай яроқсиз ҳолга келтирилишини тушуниш лозим.

Тарих ёки маданият ёдгорликларини **бузиш** деганда, қайта тиклаш имкониятини қолдирган ҳолда уларга маълум даражада зарар етказилишини тушуниш керак.

Тарих ёки маданият ёдгорликларига **шикаст етказиш** деганда, уларга маълум даражада зарар етказилиши, унинг ўз қийматини йўқотиши тушунилади.

Жинойтнинг содир этилиш усуллари (ёдгорликларни ёндириш, вайрон қилиш, сув бостириш ва ҳ.к.) қилиниши квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Давлат муҳофазасига олинган тарих ва маданият ёдгорликлари нобуд қилинган ёки бузилган, ёхуд шикаст етказилган пайдан бошлаб **жинойт тугалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жинойт қасддан, билвосита ёки бевосита тамагирлик нияти билан содир этилади.

Жинойтнинг содир этилиш мотиви жинойтнинг квалификациясига таъсир этмайди. Аммо ёдгорликларни нобуд қилиш, бузиш, уларга шикаст етказиш безорилик ҳаракатлари билан биргаликда содир этилса, айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 132- ва 277- моддалари билан жинойтлар жами бўйича квалификация қилинади.

Тарих ва маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш эҳтиётсизлик натижасида рўй берган ҳолларда, айбдор ЖК 207- моддаси (мансабга совуқ-

қонлик билан қараш) ёки 172- моддаси (мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш) жавобгарликка тортилади.

Тарих ёки маданият ёдгорликларини бузиш, ёки уларга шикаст етказиш ёдгорликларнинг муайян қисмларини ўғирлаш билан биргаликда содир этилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЖК 132- моддаси ва ўзганинг мулкни ўғирлаганлик учун жавобгарлик назарда тутилган ЖК тегишли моддаси билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Бу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Айбдор шахснинг қилмишида мансаб ваколати билан боғлиқ жиноят аломатлари бўлган тақдирда, унинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

Айбдор қилмиши натижасида кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, ЖК 132- моддаси 2- қисми билан жавобгарликка тортилади.

Энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдордаги зарарни кўп миқдордаги зарар деб тушуниш лозим.

Етказилган моддий зарар уч бараварига тенг миқдорда қопланган ҳолларда, айбдорга нисбатан озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо қўлланилмайди (ЖК 132- моддаси 3- қисми).

12- §. Инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш

(ЎзР ЖК 133-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси қонунларига кўра инсон аъзолари ёки тўқималари олди-сотди предмети бўлиши мумкин эмас.

Реципиентларга аъзолар ва тўқималарни кўчириб ўтказиш билан боғлиқ операциялар тиббий хулосаларга асосланиб амалга оширилади.

Инсон аъзолари ёки тўқималарни ажратиб олиш ва унинг тайёрланишига фақат Давлат соғлиқни сақлаш муассасаларидагина рухсат этилади.

Ушбу жиноятнинг объекти одоб-ахлоқ ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахс тириклигида унинг розилигини олмасдан туриб ёки ўлганидан кейин яқин қариндошларининг розилигисиз, илмий ёхуд таълим ишлари учун кўчириб ўтказиш, ёки бузилмайдиган ҳолда сақлаш (консервация) мақсадида мурданинг аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олишда ифодаланади.

Аъзолар ёки тўқималарни ўлган одам тириклиги вақтида ёхуд унинг яқин қариндошлари шахс ўлганидан сўнг унинг аъзолари ёки тўқималари маълум мақсадлар учун ажратиб олишга рози эмасликларини маълум қилган бўлсалар, мурданинг аъзолари ёки тўқималари ажратиб олинишига йўл қўйилмайди.

Мутахассис врачлар консилиуми томонидан қайд этилган ўлим фактининг шубҳасиз исботлари мавжуд бўлса, кўчириб ўтказиш учун мурданинг аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш мумкин.

Мурда аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш соғлиқни сақлаш муассасаси бош врачининг рухсати билан амалга оширилади.

Суд-тиббий экспертизасини ўтказиш талаб қилинган ҳолларда мурданинг аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олишга рухсат, прокурор огоҳ этилиб, суд-тиббий эксперти томонидан берилиши лозим.

Одам ўлдириш мурданинг аъзолари ёки тўқималарини кўчириб ўтказиш мақсадида содир этилганлиги аниқланса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97- моддаси 2- қисми „н“ банди ҳамда ЖК 25- ва 133- моддалари билан, ёхуд агар кўчириб ўтказиш учун аъзоларни, ёки тўқималарни ажратиб олиш рўй берган бўлса, ЖК 97- моддаси 2- қисми „н“ банди ва 133- модда билан квалификация қилиниши лозим.

Кўчириб ўтказилгани ёки ўтказилмагани, сақлаб қўйилгани ёки сақлаб қўйилмаганидан қатъи назар, одамнинг аъзолари ёки тўқималари ажратиб олинган пайдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади. Жиноятнинг содир этиш мотивлари айбдорни ЖК 133- модда 1- қисми билан жавобгарликка тортиш учун аҳамият касб этмайди.

Мазкур жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган шахслар бўлиши мумкин, одатда улар тиббий ихтисосликка эга бўладилар.

Ўша ҳаракатлар тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда; такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, қилмиш ушбу модданинг 2-қисми билан квалификация қилинади.

NOTA BENE!

Тамагирлик нияти деганда, моддий манфаат кўришга, бойлик орттиришга, яхши ҳақ тўланадиган лавозимни эгаллашга, уй-жой олишга интилиш ва ҳ.к. тушунилади.

Тамагирлик нияти шахснинг ўз зиммасидаги мулкый ва моддий мажбуриятлардан, олинган қарзни қайтариш, алимент тўлаш мажбуриятларидан қутулишга интилишда ва ҳ.к.да ҳам намоён бўлиши ҳам мумкин.

Бошқа паст ниятлар деганда, мансабпарастлик, лаганбардорлик, ошна-оғайнигарчилик ва бошқаларни тушуниш лозим.

13- §. Қабри таҳқирлаш

(ЎЗР ЖК 134- моддаси)

ЖК 134- моддасида жавобгарлик белгиланган **жиноятнинг объекти** жамиятда мавжуд бўлган одоб-ахлоқ асослари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят қабри ёки мурдани таҳқирлашда, шунингдек, мурдадаги, қабр устида ёки ичидаги нарсаларни олишда ифодаланadi.

Қабр ўлган одам ётган (ҳар хил анжомлар, кийим-кечак, тобут ва ҳ.к. нарсалар жойлаштирилган) жойдир.

Мозор деганда, қабри ва унинг устидаги тепаликни, ёдгорлик, панжара, гуллар, гулчамбарларни ва ҳ.к. тушуниш лозим.

Қабри таҳқирлаш деганда, унинг ковлаб ташланиши, қабр устидаги тошлар, ёдгорликлар, мархумнинг хоки сақланаётган идишлар, панжараларнинг вайрон қилиниши, яшил ниҳолларнинг босиб-янчилиши, қабр тошларига беадаб ёзувлар ёзилиши ва ҳ.к. тушунилиши лозим.

Мурдани таҳқирлаш деганда, мурданинг, унинг алоҳида қисмларининг ташқарига чиқариб олиниши, мурданинг таниб бўлмас ҳолга келтирилиши, унинг хўрланиши тушунилади.

Мурдадаги, қабр устидаги ёки ичидаги нарсаларни олиш қабри таҳқирлашнинг кўринишларидан бири бўлиб, ана шу нарсаларнинг яширин ёки ошқора қўлга киритилишидан иборатдир.

Ушбу жиноят қабр устидаги ёки ичидаги нарсалар олинган ва айбдор уларни қўлга киритган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Мазкур жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Жамоат жойларида жамоат тартиби қоидаларига қасддан ҳурматсизлик билдириш билан бирга содир этилган ўзганинг мулкига шикаст етказиш ёки нобуд қилиш, қабрни ёки мурдани таҳқирлаш ЖК 134-моддаси ва 277-модда 2-қисми „п“ банди билан квалификация қилинади.

Қўшимча саволлар

1. Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш тушунчаси ва уни содир этганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи қандай бўлади?

2. Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлаш жиноятдан ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш жиноятининг фарқи нимадан иборат?

3. Болани алмаштириб қўйиш жиноятидаги айбдорни жавобгарликка тортиш учун асос бўлувчи белгилар нимадан иборат?

4. Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш жинояти тушунчаси ва унинг квалификацияга таъсир қилувчи ҳолатлар нималардан иборат?

5. Кўп хотинлилик тушунчаси ва уни содир этганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи.

6. Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш деганда нималарни тушунасиш ва уни содир этилганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи.

7. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш тушунчаси ва унинг учун жиноий жавобгарлик масаласи.

8. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш жиноятининг номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондириш жиноятларидан фарқи.

9. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш жиноятининг ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш жиноятдан фарқи.

10. Порнографик нарсалар тушунчаси ва унинг порнографик нарсаларни тарйёрлаш ва тарқатиш учун жиноий жавобгарлик масаласи.

11. Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш тушунчаси ва унинг учун жиноий жавобгарлик масаласи.

12. Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш тушунчаси ва жиноий жавобгарлик масаласи қандай ҳал қилинади?

13. Инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш жиноятининг тушунчаси (квалификацияга таъсир қилувчи ҳолатлар) ва юридик таҳлили қандай бўлади?

14. Қабрни таҳқирлаш деганда нимани тушунасиш ва унинг содир этилганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи.

15. Мурдани таҳқирлаш жиноятининг инсон аъзолари ёки тўқималарини қонунга хилоф равишда ажратиб олиш жиноятидан фарқи.

АДАБИЁТЛАР

1. Игнатов А. И. Ответственность за преступления против нравственности. — М., 1966.

2. Савельева В. С. Уголовная ответственность родителей за злостное уклонение от уплаты алиментов: Автореф., дисс. канд. юрид. наук. — М., 1979.

3. Михайлова Л. П. Применение наказаний за злостное уклонение от уплаты алиментов детям. — Вестн. МГУ. Право, 1980, №1.

4. Савельева В. С. Применение наказания за злостное уклонение от уплаты алиментов. // СЗ, 1980, №9.

5. Сидирова В. Ответственность за вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность. // СЗ. — 1981, №7.

6. Приходько К. Ответственность за вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность. // СЮ. — 1981, №22.

7. Дорош Л. В. Уголовная ответственность за злостное уклонение от платежа алиментов на содержание детей: Автореф., канд. дисс. // ХарЮИ. — Харьков, 1982.

8. Михайлова Л. П. Уголовно-правовая борьба со злостным уклонением от уплаты алиментов детям: Автореф. канд. дисс. / МГУ. — М.: 1983.

9. Глушков В. А. Уголовно-правовые аспекты пересадки органов. // СГП — 1983, №11, с 68—73.

10. Халиков А. Ответственность за посягательство на интересы несовершеннолетних. — Нукус: Каракалпакстан, 1983.

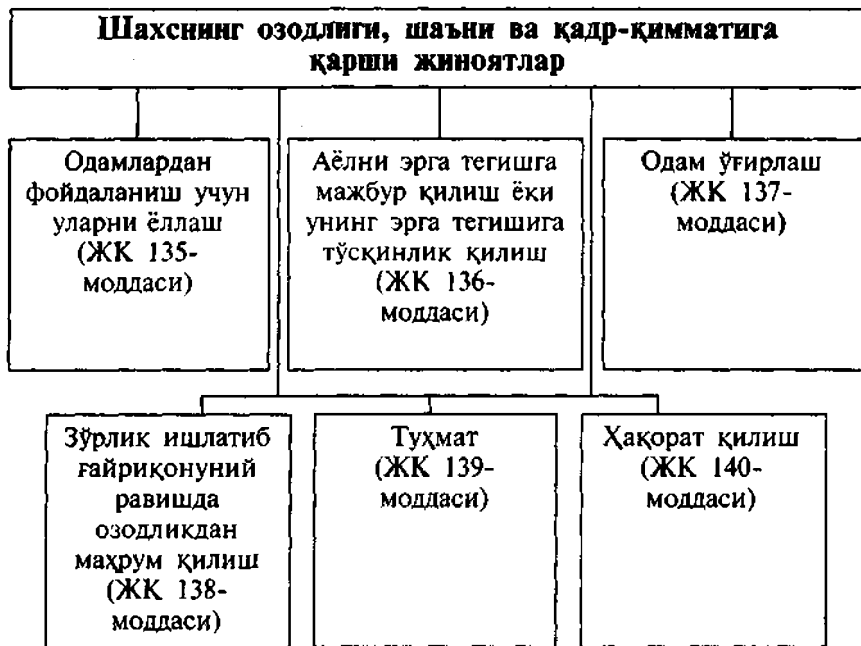
11. Степанжок А. Ф. Уголовная ответственность за изготовление, сбыт и распространение порнографических предметов: Автореф., канд. дисс. / Хар.Ю.И. — Харьков, 1983.

12. Якубов А. С. Уголовно-правовые меры борьбы с вовлечением несовершеннолетних в пьянство и употребление наркотических средств. — Т.: ВШ МВД Республики Узбекистан, 1992.

13. Мирзабек Р. Ш. Факторы и причины (условия), оказывающие положительное и негативное воздействие на формирование несовершеннолетних. // Материалы научно-теоретической конференции. — Туркистан, 1997.

14. Урунбаева Л. Н. Ответственность медицинских работников за преступления, совершаемые в сфере здравоохранения. Автореф., дисс. канд. юрид. наук. — Т., 1999.

VI боб. ШАХСНИНГ ОЗОДЛИГИ, ШАЪНИ ВА ҚАДР-ҚИММАТИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Одамлардан фойдаланиш учун уларни ёллаш (ЎЗР ЖК 135- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти жабрланган шахсларнинг озодлиги, шаъни ва қадр-қиммати ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахвоний ёки бошқа мақсадларда фойдаланиш учун алдаш йўли билан одам ёллашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Одамларни ёллаш деганда, турли мақсадларда фойдаланиш учун шахсларнинг излаб топиш ва қандайдир фаолият билан шуғулланиш учун улар билан олдиндан бирон-бир (оғзаки, ёзма) битим тузилишини тушуниш лозим.

Одамларни ёллаш усуллари: юқори иш ҳақи, моддий манфаатлар, яхши меҳнат шароити, муайян имтиёзлар ваъда қилиш ва ҳ.к. кўринишда бўлиши мумкин, аммо улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Шаҳвоний мақсадларда фойдаланиш деганда, шахсни ёлловчининг хоҳиши билан тартибсиз жинсий алоқа қилишга ёки кимларнингдир жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондиришга, ёхуд уларнинг хоҳиш-истаги билан шаҳвоний йўсиндаги бирон-бир ҳаракатни содир этишга мажбур бўладиган аҳволга солиб қўйилиши тушунилади.

Бошқа мақсадларда фойдаланишда жабрланувчи ёлловчининг хоҳиш-истаги билан бирон-бир фаолият билан шуғулланишга мажбур бўлади.

Шахсни ёллаш алдаш йўли билан содир этилган вақтдан бошлаб, ундан *шаҳвоний ёки бошқа мақсадларда фойдаланилиши* айбдорни ЖК 135- моддаси билан жиноий жавобгарликка тортишга сабаб бўлади. Алдаш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Алдаш ёлловчининг жабрланувчига ёлғонлиги аён бўлган маълумотлар бериши ёки жабрланувчи шахс билан битим тузилаётган вақтда хабардор қилиши шарт бўлган у ёки бу шарт-шароитларни яшириши, уларни маълум қилмаслигида ифодаланади.

Жиноят ёллаш амалга ошган, яъни ёлловчи билан айбдор шахс ўртасида битим (оғзаки, ёзма шартнома) тузилган пайтдан эътиборан тугалланган, ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят *тўғри қасд* билан содир этилади. Ушбу жиноят субъектив томонининг зарурий шarti — мақсаддир. Мақсад шаҳвоний ёки бошқа мақсадларда фойдаланиш учун алдаш йўли билан одам ёллаш жиноятининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Ёлланган аёллар ёлловчининг хоҳиши билан жинсий алоқа қилган ёки кимларнингдир жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулларда қондирган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 135- моддаси ва аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш учун жавобгарлик белгиланган ЖК 121- моддаси билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

Агар фойдаланиш учун одамларни ёллаш такроран ёки хавфли рецидивист томонидан ёхуд бир гуруҳ шахслар томонидан *олдиндан тил бириктириб ёхуд вояга етмаган шахсга нисбатан содир этилган бўлса*, айбдорнинг қилмиши ЖК 135- моддаси 2- қисми билан квалификация қилиниши лозим.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб одамларни ёллаш (ЖК 135- модда 2- қисми „б“ банди) деганда, одамлардан шахвоний ёки бошқа мақсадларда фойдаланиш учун уларни биргаликда ёллаш тўғрисида олдиндан тил бириктириб икки, ёки ундан ортиқ шахснинг ана шундай фаолиятда иштирок этишини тушуниш лозим. Бунда тил бириктириш одамларни ёллашдан аввал рўй берган бўлиши зарур.

Ёлловчи ўзи ёллаётган шахснинг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган, яъни ёлланаётган шахсни вояга етган, деб тахмин қилиши учун етарли асослари бўлган ҳолларда, у ЖК 135- модда 2- қисми билан эмас, балки ЖК 135-моддаси 1- қисми билан жавобгарликка тортилади.

Шахвоний ёки бошқа мақсадларда ёлланилган шахслар Ўзбекистон Республикасидан ташқарига олиб чиқиб кетилган ёхуд айбдор шундай мақсадни кўзлаган бўлса, унинг қилмиши ЖК 135- моддаси 3-қисми билан квалификация қилиниши керак.

2- §. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш (ЎзР ЖК 136- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти аёл кишининг эрки ва қадр-қиммати, унинг эрга тегиш ёки эри билан бирга яшашда давом этиш масаласини мустақил ҳал қилиш эркинлиги ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан аёлни эрга тегишга ёки никоҳда яшашни давом эттиришга мажбур қилиш ёхуд аёлнинг эркига хилоф равишда у билан никоҳда бўлиш учун ўғирлаш, шунингдек, аёлнинг эрга тегишига тўсқинлик қилишдан иборатдир.

NOTA BENE!

Аёлни эрга тегишга ёки никоҳда бирга яшашни давом эттиришга мажбур қилиш деганда, унга нисбатан жисмоний ёки руҳий зўравонлик ишлатилишини тушуниш лозим.

Кўриб чиқилаётган модда моҳиятидан келиб чиқиб **жисмоний зўрлик** ишлатиш деганда, аёл кишини уриш, калтаклаш, баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилишини тушуниш керак.

Аёлни мажбур қилиш вақтида унинг баданига оғир

шикаст етказилган ҳолларда айбдор ЖК 136 ва 104- моддалари билан жиноятлар жами бўйича жавобгарликка тортилади.

Рухий зўрлик деганда, жисмоний зўрликни қўллаш, аёл киши сир сақлашни истаган маълумотларни ошкор қилиш, мол-мулкни нобуд қилиш билан қўрқитиш ва ҳ.к.ларни тушуниш лозим.

Айбдор аёл кишини ўлдириш ёки зўрлик ишлатиб шикаст етказиш билан қўрқитган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЖК 112- моддаси (ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш) билан қўшимча равишда квалификация қилинмайди.

Аёлни ўғирлаш аёлнинг хоҳиш-иродасига қарши, никоҳдан ўтиш учун алдаш ёки зўрлик ишлатиш йўли билан, уни бирон-бир ерда яккалаб қўйиш (масалан, бирон-бир транспортда олиб қочиш ва ҳ.к.)дан иборатдир.

Аёл киши хоҳиш-иродасига қарши никоҳдан ўтиш учун ўғирланган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 136-, 137- моддалари билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Аёл киши одатга кўра никоҳдан ўтиш учун ўғирланган бўлиб, бунга ўғирланган *аёлнинг ўзи розилик берган бўлса*, ЖК 136- моддасида назарда тутилган жиноятнинг таркиби мавжуд бўлмайди.

Ўғирланган шахс 16 ёшга тўлмаган ва айбдор унинг розилиги билан жинсий алоқа қилган ёхуд жинсий эҳтиёжини гайритабиий усулда қондирган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 136 ва 128- моддалари билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Жиноятни бундай квалификация қилиш учун жабрланувчининг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга олдиндан аён бўлган бўлиши лозим. Башарти у жабрланувчининг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган бўлса, у фақат ЖК 136- моддасига кўра жавобгар бўлади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Мазкур жиноятнинг содир этилиш мотиви жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин. Аксарият ҳолларда жиноят аёлнинг ота-онаси, ака-укаси, опа-сингиллари, яқин қариндошлари, куёв томонидан содир этилади.

3- §. Одам ўғирлаш (ЎЗР ЖК 137- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти одамнинг эркинлиги, яъни истаган ерида бўлиш эркинлиги ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ЖК 245- моддаси (шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш)да назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлмаган ҳолда одам ўғирлашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Одамни ўғирлаш деганда, одамнинг яширинча, ошкора ёки алдаш, ёхуд ишончини суиистеъмом қилиш йўли билан шахсий эркинлиги (масалан, бир ердан иккинчи ерга бориш эркинлигидан маҳрум қилиш, бир ерда ушлаб туриш ва ҳоказо)дан маҳрум қилинишини тушуниш зарур.

Ўғирлаш усуллари жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Одамни ўғирлаш вақтида унга нисбатан *жисмоний* ёки *руҳий зўрлик* қўлланилиши мумкин.

Агар одамни ўғирлаш вақтида жабрланувчининг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилган бўлса, қилмиш жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича қўшимча квалификацияни талаб қилмайди, жиноят ЖК 137- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Одам ўғирлаш вақтида баданга оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 137- моддаси 2- қисми билан квалификация қилинади.

Одам эркинлигидан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади. Ўғирланган одамнинг қанча муддат мобайнида ушлаб турилганлиги қилмишнинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга бўлмайди.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Агар айбдор болани ўғирлаб, уни алмаштириб қўйган бўлса ва бунда тамагирлик ёки бошқа паст ниятни кўзлаган бўлса, унинг қилмиши ЖК 124- моддаси ва 136- модданинг 2- қисми билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Одамни ўғирлаш йўли билан гаровга олиш содир этилган ҳолларда, айбдор фақат ЖК 245- моддаси билан жавобгарликка тортилиши керак.

Одам ўғирлашда:

1) вояга етмаган шахс ўғирланган бўлса;

2) жиноят тамағирлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган бўлса;

3) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса;

4) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши мазкур модданинг 2- қисми билан квалификация қилинади.

Одам ўғирлаш ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган ёхуд оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдор шахс **ЖК 137- моддаси 3- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Оғир оқибатлар деганда, эҳтиётсизлик натижасида ўғирланган одамнинг ўлиб қолиши, ота-оналари ёки қариндошларидан бирининг ўзини ўзи ўлдириши ёхуд уларнинг руҳий ҳасталикка чалиниши ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Одам ўғирлаш зўрлик ишлатиб, ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш билан биргаликда содир этилса, жиноят ЖК 137 ва 138- моддалари билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

4- §. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш (ЎзР ЖК 138- моддаси)

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти жабрланувчининг шахсий озодлиги ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда шахсни ҳаракат қилиш эркинлигидан маҳрум этиш, жабрланувчига нисбатан жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатиш (одамни унинг хоҳиш-иродасига қарши маълум бир жойда мажбуран ушлаб туриш мақсадида жабрланувчини айблаб қўйиш, унга уйқу дорисини бериш, одамни алдаш йўли билан ўзи киришни истамаган хонага олиб кириш ва ҳ.к.лар) унинг қаерда бўлишини эркин танлаш ҳуқуқини чеклаш каби хатти-ҳаракатларни содир этишда ифодаланади.

Ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилишнинг қанча давом этганлиги қилмишни мазкур модда бўйича квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жабрланувчи озодликдан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади.

Ушбу жиноят субъектив томондан тўғри қасд билан тамагирлик ниятида содир этилиши билан ажралиб туради, айбдор жабрланувчини қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум этаётганлигини билади ва шуни истайди. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахслар бўлиши мумкин. Мазкур жиноятни содир этган мансабдор шахслар иш ҳолатларидан келиб чиқиб, *ҳокимият ёки мансаб ваколатларини сууистеъмол қилганлик учун* (ЖК 205- моддаси); *ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиққанлик учун* (ЖК 206- моддаси) ёки одил судловга қарши жиноятлар, масалан, қонунга хилоф равишда ушлаб турганлик ёки қамоқда ушлаганлик учун (ЖК 234- моддаси) жавобгарликка тортиладилар.

Жабрланувчига жисмоний азоб берилиши ёхуд жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғи учун хавfli шароитда сақланиши ЖК 138- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноятларнинг зарурий белгилари ҳисобланади.

Жисмоний азоб бериш деганда, одамнинг сув ва овқат бермай сақланиши, унинг ноқулай вазиятда узоқ вақт туришини тушуниш зарур.

NOTA BENE!

Ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli шароит деганда, одамнинг узоқ вақт совуқ хонада ёки аксинча жуда кўп вақт иссиқ хонада сақланиши, узоқ вақт сув, овқат берилмаслиги, яъни жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғига жиддий зарар етиш хавfli вужудга келган ҳолларни тушуниш лозим.

5- §. Тухмат (ЎЗР ЖК 139-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27- моддасига мувофиқ *ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовулардан ҳимояланиш ҳуқуқига эга* “дир.

Урганилаётган жиноят уч қисмдан иборат.

Тухматнинг объекти шахснинг шаъни ва қадр-қиммати ҳисобланади.

NOTA BENE!

Шаън — ички ахлоқий қадр-қиммат, ҳалоллик, олижаноблик, виждонийлик, умуман олганда шаън — инсоннинг маънавий ва ижтимоий фазилатларини белгиловчи тушунчадир.

NOTA BENE!

Инсоннинг қадр-қиммати деганда, дунёқарашининг даражаси, ақл-заковати, турмуш тарзи ва ҳ.к.лар каби инсоннинг объектив жиҳатларидан тавсифловчи ижобий сифатлар йиғиндисини тушуниш зарур.

Объектив томондан тухмат ёлғонлигини била туриб, бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни тарқатишда ифодаланади.

Шахсни ЖК 139- моддаси билан жавобгарликка тортиш учун уйдирмалар масалан, *шахснинг таносил касаллиги борлиги, қизнинг бокира эмаслиги ёхуд шахснинг руҳий хаста эканлиги* ҳақидаги уйдирмалар ва ҳ.к.далилларга асосланган (аниқ), ўтмишга ёки ҳозирги кунга алоқадор бўлиши лозим.

Аниқ далилларга ишора қилинмаган, умумий маълумотларни ошкор этиш тухмат ҳисобланмайди.

Ёлғонлигини била туриб бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни **тарқатиш** деганда, уларнинг ҳеч бўлмаганда бир шахсга маълум қилинишини тушуниш зарур. Уйдирмаларни тарқатиш усули ҳар хил масалан: оғзаки, ёзма, бирор тасвир кўринишидаги лавҳа ва ҳ.к. бўлиши мумкин.

Уйдирмаларнинг шарманда қиладиган ёки қилмайдиган мазмунда эканлиги ҳақидаги масала, жабрланувчининг субъектив баҳосидан қатъи назар, суд томонидан ҳал қилинади.

Башарти айбдор бошқа шахс ҳақида уни шарманда қилувчи, аммо ҳақиқатга тўғри келадиган маълумотларни тарқатган бўлса, уни тухматда айблаб, жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Жиноят ёлғонлиги олдиндан аён бўлган маълумотлар тарқатилган пайтдан бошлаб **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан тухмат *тўғри қасд* билан содир этилади. Маълумотларнинг ёлғонлиги хусусида ҳақиқатан ҳам адашганлик тухмат учун жавобгарликка тортишни истисно этади.

Айбдорнинг ўзи тарқатаётган уйдирмаларнинг ёлғон эканлигини олдиндан билганлиги жиноятни 139- модда билан квалификация қилишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Бу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Агарда тухмат нашр қилинган ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали тарқатилган бўлса, ЖК 139- моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган шахснинг қилмиши шу модданинг 2- қисми билан квалификация қилинади.

NOTA BENE!

Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнни тарқатиш ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали тухмат қилиш деганда, китобларда, газета ва журналларда, варақаларда ёки бошқа асарларда радио, телевидение, видео орқали ёлғон маълумотлар тарқатилишини тушуниш лозим.

Тухмат: а) оғир ёки ўта оғир жиноятни содир этишда айблаб; б) ёхуд оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ҳолда; в) хавфли рецидивист томонидан; г) ғаразгўйлик ёки бошқа паст ниятларда қилинган бўлса, айбдор ушбу модданинг 3- қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

Оғир жиноятларга қасддан содир этилиб ва қонунда беш йилдан кўп, аммо ўн йилдан ортиқ бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб ва қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки ўлим жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

Тухматнинг оғир оқибатлари деганда, тухмат қилинган одамнинг ўз жонига қасд қилиши, руҳий хасталикка чалиниши ва ҳ.к.ни тушуниш лозим.

Тухмат-ёлғонлигини била туриб, бошқа шахсни шарманда қиладиган ва жабрланувчига алоқадор, аниқ далилларга асосланган уйдирмаларни тарқатишдек зарурий белгиси билан ҳақорат қилишдан фарқ қилади.

6- §. Ҳақорат қилиш (ЎЗР ЖК 140-моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти шахснинг шаъни ва қадр-қимматидир. Аммо ҳақоратлаш натижасида ҳақоратланган шахснинг соғлиғига шикаст етказиши мумкинлигини ҳам истисно қилиб бўлмайди.

Объектив томондан ҳақорат қилиш шахснинг шаъни ва

қадр-қимматини беодоблик билан қасддан таҳқирлашдан иборатдир. Ҳақорат қилиш оғзаки ёки ёзма равишда бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Ҳақорат шахснинг шаъни ва қадр-қимматини беодоблик билан қасддан таҳқирлаш турли хатти-ҳаракатларда (масалан: беандишалик билан сўкиш, турли ибора ва мулоҳазаларни ёзиш, юзига тупуриш, жабрланувчига нисбатан беҳаё хатти-ҳаракатларни ва имо-ишораларни қилиш ва ҳ.к.) ифодаланади.

Ҳақорат қилиш жиноятнинг таркиби мавжуд бўлиши учун шахснинг шаъни ва қадр-қимматини таҳқирлаш беодоблик билан, яъни жамиятда қабул қилинган одоб-ахлоқ қоидаларига мутлақо зид кўринишда ифодаланиши зарур, бу ҳар бири алоҳида ҳолда суд томонидан аниқланади.

Шахснинг шаъни ва қадр-қимматини беодоблик билан таҳқирлашга қаратилган хатти-ҳаракат содир этилган пайтдан бошлаб жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Ҳақорат қилиш, одатда, бевосита содир этилади, аммо жабрланувчи бу ҳақда хабар топади, деган тахмин билан сиртдан содир этилиши ҳам мумкин. Ҳақорат қилиш воситачи орқали амалга оширилиши мумкин.

Ҳақорат қилганлик учун жавобгарлик масалани ҳал этишда ҳақоратланган шахснинг ҳиссиётидан келиб чиқиб, хулоса чиқариш мумкин эмас. Бу ҳиссиёт ўзига ҳаддан зиёд баҳо бериш хусусиятидан келиб чиққан бўлиши ҳам мумкин.

Ҳақоратловчи ибораларнинг мазмуни ҳар хил бўлиши мумкин. Бу ҳақоратловчи шахснинг „топқирлиги“га боғлиқдир.

Ҳафа қилиш ҳар хил бўлиши мумкин, аммо уларнинг ҳаммаси ҳам ҳақорат бўлавермайди. Уларнинг шахс қадр-қимматини таҳқирлайдиган ва беодоблик билан ифода қилинганларигина ҳақорат, деб эътироф этилади.

Шахсга берилган салбий баҳо ҳақиқатни акс эттирган, аммо беодоблик билан баён этилган ҳолларда ҳам ҳақорат қилишнинг таркиби мавжуд бўлади. Аксинча, одоб доирасида баён этилган танқид ҳақорат қилишнинг таркибини ташкил этмайди.

Ҳақорат ҳар доим маълум бир шахсга қаратилган бўлади. Маълум бир шахсга қаратилмаган сўкиниш безорилик сифатида квалификация қилиниши мумкин.

Субъектив томондан ҳақорат қилиш тўғри қасд билан содир этилади. Ҳақорат қилиш мотиви ҳар хил бўлиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ҳақорат қилиш нашр қилиш ёки бошқача усулда, кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали содир этилган бўлса, айбдор **ЖК 140- моддаси 2- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Ҳақорат қилиш жабрланувчини ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан боғлиқ ҳолда ёхуд *хавфли рецидивист* ёки *туҳмат қилганлиги учун илгари судланган шахс* томонидан содир этилган бўлса, қилмиш **ЖК 140- моддаси 3- қисми** билан квалификация қилинади.

? Қўшимча саволлар

1. Жиноий мақсадларда шахсни ёллаш деганда нималарни тушунасиз?

2. Одамлардан фойдаланиш мақсадида шахсларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан олиб чиқиб кетиш жинояти ва унинг юридик таҳлили.

3. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишга тўсқинлик қилиш тушунчаси ва унинг учун жиноий жавобгарлик масаласи.

4. Аёлни эрга тегишга мажбур қилишдан уни жинсий алоқа қилишга мажбур қилишнинг фарқи.

5. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиб, ўғирлаш тушунчаси.

6. Одам ўғирлашнинг қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум қилишдан фарқи.

7. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш жинояти тушунчаси ва унинг ўзбошимчаликдан фарқи.

8. Туҳмат тушунчаси, унинг юридик таҳлили.

9. Ҳақорат қилиш тушунчаси, уни содир этганлик учун жиноий жавобгарлик масаласи.

10. Туҳмат ва ҳақорат қилишнинг бир-биридан фарқи.

АДАБИЁТЛАР

1. Кузнецов А. Н. Объект преступления и его значение для решения некоторых вопросов ответственности за оскорбление и клевету // Учен. Зап. ВИЮН, 1961.

2. Николаев А. Ответственность за клевету и оскорбление // СЮ, 1963, №20.

3. Сугачев Л. Н. Ответственность за оскорбление. — М.: Юрид. лит. 1966.

4. Коржанский Н. И. Уголовно-правовая охрана чести и достоинства личности // СЗ, 1971, №6.

5. Осмонов А. Уголовно-правовая охрана чести и достоинства личности // Проб. гос. и права на совр. этапе. // ИГПАН, 1971, вып.3.

6. Осмонов А. Объект преступления оскорбления личности. // Проб. гос. и права на совр. этапе // ИГПАН, 1973, вып. 6.

7. Чернышева С. А. Защита чести и достоинства граждан. — М.: Москов. рабочий, 1974.

8. Баймурзин Г. И. Честь и достоинство личности как объект оскорбления и клеветы — В кн.: Правовая наука Казахстана. Алма-Ата, 1978.

9. Калмыков В. Т. Дела частного обвинения. — Минск: Беларусь, 1978.

10. Мархотин В. И. Охрана чести и достоинства личности по советскому уголовному праву: Автореф., дисс. канд. юрид. наук. — Киев, 1980.

11. Мухитдинова Ф. Некоторые вопросы ответственности за клевету по УК союзных республик // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: Сборн. науч. труд. // — Т.: Таш. ун-т. 1983.

VII боб. ФУҚАРОЛАРНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

Фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятлар

Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш (ЖК 141-моддаси)

Фуқароларнинг тураржой дахлсизлигини бузиш (ЖК 142-моддаси)

Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини бузиш (ЖК 143-моддаси)

Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 144-моддаси)

Виждон эркинлигини бузиш (ЖК 145-моддаси)

Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 146-моддаси)

Сайлов ҳуқуқининг ёки ишончли вакил ваколатларининг амалга оширилишига тўсқинлик қилиш (ЖК 147-моддаси)

Меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш (ЖК 148-моддаси)

Муаллифлик ёки иxtирочилик ҳуқуқларини бузиш (ЖК 149-моддаси)

1- §. Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш (ЎзР ЖК 141-моддаси)

Ушбу модда икки қисмдан иборат.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида: „Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, мил-

лати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар“, деб мустаҳкамлаб қўйилган.

ЖК 141- моддаси халқаро ҳуқуқий ҳужжатларга, жумладан, „Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида“ ги халқаро битимнинг 26- моддасига тўла мос келади. Шу битимда: „Барча одамлар қонун олдида тенг ва ҳеч қандай камситишларсиз қонун томонидан тенг ҳимоя қилиниши ҳуқуқига эгадирлар. Шу муносабат билан ҳар қандай камситишлар қонунда ман этилиши ва қонун барча шахсларга бирон-бир белгиси: ирқи, терисининг ранги, жинси, тили, дини, сиёсий ёки бошқа қарашлари, миллий ёки ижтимоий келиб чиқиши, мулкӣ мавқеи, туғилиши ёки бошқа шароитлар бўйича камситишларга қарши тенг ва самарали ҳимояни кафолатланиши лозим“, деб қайд этилган.

Ушбу жиноятнинг объекти фуқароларнинг шахсий ҳуқуқлари ва эркинликларидир.

Объектив томондан жиноят жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ёки ижтимоий мавқеидан, келиб чиқишидан қатъи назар фуқароларнинг ҳуқуқларини бузиш ёки чеклаши ёхуд фуқароларга бевосита афзалликлар беришда ифодаланади.

NOTA BENE!

Фуқаролар тенг ҳуқуқлилигининг бузилиши уларга ўз ҳуқуқларини амалга ошириш имконини бермаслик ёхуд уларнинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишларига тўсқинлик қилиш (масалан, жинси, ирқи, миллати ва ҳ.к. келиб чиқиб, ишдан бўшатиш, истиқомат жойида рўйхатдан ўтишига, ишга қабул қилинишига, ўқишга киришига йўл қўймаслик)дан иборат бўлиши мумкин.

Жинси, ирқи, миллати, тили, дини ва ҳ.к. келиб чиқиб, фуқароларнинг ҳуқуқлари бузилган ёки чекланган, ёхуд фуқароларга афзалликлар берилган пайтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Тенг ҳуқуқлилигининг бузилиши зўрлик ишлатиб содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 141- модда 2- қисми билан квалификация қилинади. Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш вақтида зўрлик ишлатиш, муштлаш, жабрланувчини калтаклаш, баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказишда ифодаланиши мумкин.

Бундай қилмиш шахсга қарши жиноятлар учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар билан кўшимча равишда квалификация қилинмайди. Баданга оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Субъектив томондан фуқаролар тенг ҳуқуқлилигининг бузилиши қасддан содир этиладиган жиноят ҳисобланади. У бевосита фарз ният билан содир этилиши мумкин.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

2- §. Фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш (ЎЗР ЖК 142-моддаси)

Фуқаролар турар жой дахлсизлиги Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кафолатланган. Конституциянинг 27- моддасида: „Ҳар ким ўз шаъни ва обрўсига қилинган тажовузлардан, шахсий ҳаётига аралаштишдан ҳимояланиш ва турар жойи дахлсизлиги ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириши, тинтув ўтказиши ёки уни кўздан кечириши... мумкин эмас“, дейилган.

ЖК 142- моддаси „*Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида*“ ги халқаро Пактга, „Инсон ҳуқуқлари умумий Декларацияси“ га мос келади. Жумладан, Декларациянинг 17- моддасида: „Ҳеч кимнинг турар жой дахлсизлигига тажовузлар қилиши мумкин эмас“, деб ёзилган.

Мазкур жиноятнинг объекти фуқаролар турар жой дахлсизлиги ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони турар жойга унда яшовчиларнинг эркига қарши зўрлик ишлатиб, файриқонуний равишда бостириб киришда ифодаланади.

NOTA BENE!

Файриқонуний равишда бостириб кириш деганда, айбдор шахснинг ёхуд турар жой эгасининг рухсатсиз шахснинг турар жойга ўзбошимчалик билан бостириб киришга қаратилган хатти-ҳаракатлари (масалан, файриқонуний равишда кўчириш, рухсатномасиз тинтув ўтказиш, ўзганинг турар жой майдонига ўзбошимчалик билан кўчиб кириш ва ҳ.к.)нинг содир этилишини тушуниш лозим.

Агар турар жойга унда яшовчиларнинг эркига хилоф равишда файриқонуний бостириб кириш зўрлик ишлатиб

содир этилган бўлса, айбдор ЖК 142-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортилади.

Агар ғайриқонуний бостириб кириш зўрлик ишлатилмай содир этилган бўлса, айбдорнинг хатти-ҳаракати жиноят сифатида квалификация қилинмайди.

NOTA BENE!

Зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига нисбатан жисмоний куч ишлатилиши (масалан, турткилаш, қўлни қайириш, муштлаш, калтаклаш, баданга энгил ёки ўртача оғир шикаст етказилиши)ни тушуниш лозим.

Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖКнинг соғлиққа қарши жиноятлар учун жавобгарлик назарда тутилган моддалари билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинмайди.

Турар жойга унда яшовчиларнинг эркига хилоф равишда зўрлик ишлатиб ғайриқонуний бостириб кириш мансабдор шахс томонидан мансаб ваколатидан фойдаланиб содир этилган бўлса, айбдор ЖК 206-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилиши лозим.

Турар жойга зўрлик ишлатиб ғайриқонуний бостириб кирилган пайдан бошлаб жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади. Бунда келиб чиққан оқибатлар аҳамиятга эга эмас.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Турар жойга бостириб кириб, ўзганинг мол-мулкани ўғирлаганлик ЖКнинг ўғирлик учун жавобгарлик назарда тутилган тегишли моддалари билан қамраб олинади ва ЖК 142-моддаси билан қўшимча квалификация қилинмайди.

3- §. Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини бузиш

(ЎЗР ЖК 143-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-моддасида ҳеч кимнинг қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг... ёзишмалари ва телефонда сўзлашувлар сирини ошкор қилиши мумкин эмаслиги белгилаб қўйилган. Мазкур конституциявий қоида „**Фуқаро-**

ларнинг ҳуқуқлари тўғрисида“ги халқаро Пактнинг 17 - моддасида, „Инсон ҳуқуқлари умумий Декларацияси“нинг 12- моддасида ҳам мустаҳкамланган. Жиноят қонунининг мазкур нормаси фуқароларнинг хат-ёзишмалари, телефонда сўзлашувлари, телеграф ёки бошқа хабарлари сир сақланишининг юксак кафолати ҳисобланади.

Мазкур жиноятнинг объекти фуқароларнинг хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашувлар, телеграф ёки бошқа хабарларнинг сир сақланишига бўлган конституциявий ҳуқуқлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахсларнинг почта-телеграф хабарлари ёки телефонда сўзлашувнинг мазмуни билан ғайриқонуний танишувида, ёхуд фуқароларнинг хатлари, телеграммалари, телефакс орқали, электрон почта ва ҳ.к. орқали хабар қилинаётган маълумотларни шу ахборотлар эгасининг розилигисиз ошкор этилишида ифодаланadi. ЎзР ЖК 166- моддаси (Почта-телеграф жўнатмаларини хатлаб қўйиш) ва ЖК 167- моддаси (Почта-телеграф жўнатмаларини кўздан кечириш ва олиб қўйиш)га асосан почта-телеграф жўнатмаларининг хатлаб қўйилиши, почта-телеграф жўнатмаларининг кўздан кечирилиши ва олиб қўйилиши фақат прокурорнинг санкцияси ёхуд суднинг ажрими билан амалга оширилиши мумкин. Телефон ёки бошқа сўзлашув қурилмалари орқали олиб бориладиган сўзлашувларни эшитиш учун ҳам прокурорнинг санкцияси ёки суднинг ажрими лозим.

Белгиланган тартибнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ходимлари ёхуд бошқа шахслар томонидан бузилиши мазкур модда бўйича жавобгарликни вужудга келтиради.

Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиш тартиби ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг ходимлари томонидан жиноятни фoш этиш, жиноятчини топиш ва ушлаш мақсадида, қонун билан белгиланган тартибда бузилган ҳолларда шу шахсларнинг хатти-ҳаракати **жиноят деб баҳоланмайди.**

Мансабдор шахсларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракати тегишли жиноятнинг белгилари мавжуд бўлса, ЖК 205- моддаси ёки 206- моддасида назарда тутилган, мансаб ваколати билан боғлиқ жиноят таркибини ташкил этиши мумкин.

Субъектив томондан жиноят фақат қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад унинг квалификацияси учун аҳамиятга эга эмас, аммо жазо тайинлаш вақтида ҳисобга олиниши лозим.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган шахс бўлиши мумкин.

4- §. Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЎЗР ЖК 144- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 35-моддасида: „Ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга. Аризалар, таклиф ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда кўриб чиқилиши шарт“, дейилган.

Мазкур модда фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгилаб қўйилган ариза бериш, давлат ҳокимият органлари, корхоналари, муассасалари ва жамоат ҳаётининг бошқа соҳалари фаолиятини эркин танқид қилиш ҳуқуқини жиноят ҳуқуқи томонидан ҳимоя қилишнинг муҳим воситаси ҳисобланади.

ЖК 141- моддаси икки қисмдан иборат.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг объекти фуқароларнинг ваколатли давлат органлари, муассасалари ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиши билан боғлиқ конституциявий ҳуқуқи ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони мурожаатнинг кўриб чиқилишини ғайриқонуний рад этиш, мурожаатларни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш, асоссиз, қонунга зид қарор қабул қилиш ёхуд фуқароларнинг шахсий ҳаётига доир маълумотларни ошкор этиш ёхуд фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишга қаратилган, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки фуқаролар, жамият ва давлатнинг қонун билан кўриқланадиган манфаатларига жиддий зарар етказган ҳар қандай бошқа хатти-ҳаракатларни содир этишда ифодаланади.

Фуқароларнинг ҳуқуқларига, қонун билан муҳофаза қилинадиган, жамият ёки давлат манфаатларига етказилган зарар жиддий ёки жиддий эмаслиги ҳақидаги масалани ҳал

этиш вақтида келиб чиққан оқибатларнинг, жумладан, маънавий зарарнинг аҳамияти, моддий зиённинг ҳажми, фуқароларнинг меҳнат, хусусий, мулкӣ ҳуқуқлари ва манфаатлари қай даражада камситилганлиги инобатга олиниши лозим.

Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунларнинг бузилиши билан боғлиқ ишлар кўриб чиқиладиганда айбдорнинг қилмиши ва ЖК 144- моддаси 1- қисми диспозициясида кўрсатиб ўтилган оқибатлар ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги ҳар бир алоҳида ҳолда, алоҳида аниқланиши зарур.

Албатта, санаб ўтилган оқибатлар фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунларнинг бузилиши натижасида эмас, бошқа хатти-ҳаракатлар натижасида келиб чиққан ҳолларда шахс ЖКнинг 144- моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

NOTA BENE!

Таъқиб этиш деганда, фуқароларнинг давлат органлари ёки бошқа муассасаларга мурожаатида баён этилган танқид учун уларнинг меҳнат, тураржой (масалан, қонунга хилоф равишда ишдан бўшатирилганлик, кам ҳақ тўланадиган, ходимнинг ўзи хоҳламаган ишга ўтказилганлик, тегишли имтиёزلардан маҳрум қилганлик ва ҳ.к.), мулкӣ ҳуқуқлари ва қонун билан ҳимоя қилинадиган манфаатларининг мансабдор шахс томонидан қасддан чекланишини тушуниш зарур.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки фуқаролар, жамият ёки давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларига *жиддий зарар етказилган* (ЖК 144- модда 1- қисми) ёхуд *таъқиб этиш бошланган пайтдан бошлаб* (ЖК 144- моддаси 2-қисми) жиноят тугалланган ҳисобланади.

Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонунларнинг мансабдор шахс томонидан тамагирлик ёки бошқа шахсий манфаатни кўзлаб қасддан бузилиши натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари, ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига, ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилган ҳолларда мансабдор шахснинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 205- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

ЖК 144- моддаси 1- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс, ЖК 144- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти мансабдор шахс бўлиши мумкин.

5- §. Виждон эркинлигини бузиш (ЎзР ЖК 145- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида: „Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди“ деб белгилаб қўйилган.

„Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида“ги халқаро Пактнинг 18- моддаси 1- қисми ва „Инсон ҳуқуқлари умумий Декларацияси“нинг 18- моддаси аслида бир-биридан унчалик фарқ қилмайди ва 145- модда ҳам шу халқаро ҳужжатларга мувофиқ равишда Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига киритилган. Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда шундай деб ёзилган: „Ҳар бир инсон фикр, виждон ва дин эркинлиги ҳуқуқига эга. Бу ҳуқуқ ўз хоҳишига кўра бирор дин ёки эътиқодга эга бўлиш ёки қабул қилиш эркинлигини, якка тартибда ва бошқалар билан биргаликда ўз дини ва эътиқодига амал қилиш эркинлигини, ошкора ёки хусусий тартибда сифиниш, диний ёки урф-одат бўлган маросимлар ва таълимотларга амал қилиш эркинлигини ўз ичига олади“.

Таҳлил этилаётган модда уч қисмдан иборатдир.

Мазкур модда Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги қонунига биноан Жиноят кодексига киритилган.

Бу жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кафолатланган диний ташкилотларнинг қонуний фаолияти ёки фуқароларнинг хоҳлаган динига эътиқод қилиш, диний маросимларни адо этиш ёхуд ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқи ва фуқароларнинг соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 145- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят диний ташкилотларнинг қонуний фаолиятига ёки диний маросимларнинг ўтказилишига тўсқинлик қилишда ифодаланади.

Тўсқинлик қилиш диний муассасалар фаолиятининг бажарилишига йўл қўймасликда (масжид, черковларнинг

ёпиб қўйилиши ёки диний маросимлар, никоҳ ўқитиш, суннат тўйи қилиш, марҳумни дафн этиш ва ҳ.к.ларнинг адо этилишига тўсқинлик қилувчи хатти-ҳаракатларни содир этиш)да ифодаланиши мумкин.

NOTA BENE!

Виждон эркинлиги диний фаолиятининг фақат қонун доирасида амалга оширилишидир.

Диний ташкилотларнинг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш фуқароларнинг ўз фуқаролик ҳуқуқларини амалга ошириши ёхуд фуқаролик вазифаларини бажариши, ёхуд диний маросимларни адо этишига тўсқинлик қилиш фуқароларнинг соғлиғига шикаст етказиш билан биргаликда содир этилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши соғлиққа қарши жиноятлар учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар билан биргаликда жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

ЖК 145- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят диний ташкилотларнинг қонуний фаолиятига ёки диний маросимларни адо этишига тўсқинлик қилинган пайдан бошлаб тугалланган деб топилади.

Мансабдор шахс ўз мансаб мавқеидан фойдаланиб, диний ташкилотларнинг қонуний фаолиятига ёки диний маросимларнинг ўтказилишига тўсқинлик қилган ҳолларда, ЎЗР ЖКнинг 205- моддаси ёки 206- моддаси билан квалификация қилинади.

Ушбу модданинг 2-қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят объектив томондан вояга етмаган шахсларни диний ташкилотларга жалб этиш, шунингдек, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг хоҳиш-иродасига қарши вояга етмаганларни диний таълимотга ўқитишда ифодаланади.

Жалб этиш деганда, вояга етмаган шахсларнинг ҳар хил усуллар (алдаш, моддий манфаатдорлик, бошқа неъматларни ваъда қилиш ва ҳ.к. йўллар) билан диний ташкилотлар фаолиятида иштирок этишга кўндиришни тушуниш лозим.

NOTA BENE!

Вояга етмаган шахсларни диний ташкилотларга жалб этиш, диний ташкилот фаолиятида иштирок этишга кўндиришга қаратилган қилмиш содир этилган пайдан бошлаб тугалланган жиноят, деб эътироф этилади.

Қонунга хилоф равишда диний таълимотга ўқитиш деганда, вояга етмаган шахсларга уларнинг хоҳишига қарши, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг хоҳиш-иродасига қарши дин тўғрисидаги билимларни сингдиришнинг ҳар хил кўринишларини тушуниш лозим.

ЖК 145-моддасининг 3-қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят объектив томондан:

1) фуқароларнинг ўз фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишлари ёки фуқаролик бурчларини бажаришларига тўсқинлик қиладиган тарзда фаолият юритишда;

2) мажбурлаб пул йиғиш ва диндорларга солиқ солиш билан биргаликда диний фаолият юритишда;

3) шахснинг шаъни ва қадр-қимматини чекловчи чоратадбирларни қўллаш билан боғлиқ ҳолда диний фаолият юритишда;

4) диний билим олишга мажбурлашда ва фуқаро ўзининг динга нисбатан, эътиқод қилиш ёки эътиқод қилмаслик, ибодат қилиш, диний урф-одатларда ва маросимларда иштирок этиш ёки этмасликка нисбатан муносабатини аниқлаётганида унга нисбатан тазйиқ ўтказилишида;

5) диний маросимлар ўтказилишини ташкил этиш натижасида баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

ЖК 145- моддаси 3- қисмида назарда тутилган жиноят юқорида қайд этилган хатти-ҳаракатлар содир этилган пайтдан бошлаб юз берган оқибатлардан қатъи назар *туғалланган* деб ҳисобланади. Шахснинг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилган диний маросимлар ўтказилишини ташкил этиш бундан мустасно. Бу ҳол рўй берганида жиноят айтиб ўтилган оқибатлар келиб чиққан пайтдан бошлаб *туғалланган* деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

6- §. Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЎЗР ЖК 146- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 9-моддасига мувофиқ: „Жамият ва давлат ҳаётининг энг муҳим масалалари халқ муҳокамасига тақдим этилади, умумий овозга (референдумга) қўйилади. Референдум ўтказиш тартиби қонун билан белгиланади“.

Референдум — давлат ҳаётининг энг муҳим масалаларига доир қонунлар ва бошқа қарорларнинг умумий овозга қўйиш йўли билан қабул қилинишидир. Овоз бериш тартиби сайловлар тўғрисидаги қонунда белгиланган.

Мазкур жиноятнинг объекти фуқароларнинг эркин овоз бериш ҳуқуқи, сайловлар ёки референдумларни ташкил этиш, ўтказишнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят:

1) овоз беришнинг яширинлигини бузишга;
2) сайлов ёки референдум ҳужжатларини қалбакилаштиришга;

3) сайлов ёки имзо варақаларига сохта ёзувлар киритишга;

4) сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш вақтида берилган овозларни атайлаб нотўғри ҳисоблашга қаратилган хатти-ҳаракатларни содир этишда ифодаланади.

Сайлов варақалари, имзо варақалари, овоз берувчиларнинг рўйхатлари ва сайлов кампаниясининг бошқа материаллари сайлов ҳужжатлари ёки референдум ҳужжатлари ҳисобланади.

NOTA BENE!

Овоз беришнинг яширинлигини бузиш деганда, сайловчиларнинг яширин овоз беришига тўсқинлик қилувчи ҳар қандай қилмишларнинг содир этилиши (масалан, овоз бериш жараёнининг кузатиб турилишини, фуқароларни яширин овоз бериш имкониятидан маҳрум қилувчи кабиналарнинг очиқ бўлиши ва ҳ.к.лар)ни тушуниш лозим.

Сайлов ёки референдум ҳужжатларини қалбакилаштириш деганда, қалбаки сайлов ҳужжатларининг тузилиши, сохта ёзувлар киритилиши ва бошқа ҳаракатлар тушунилади.

Овозларни атайлаб нотўғри ҳисоблаш деганда, сайлов ёки референдум ўтказилаётган вақтда у ёки бу номзод манфаатларини кўзлаб, овоз бериш натижаларининг била туриб қасддан нотўғри ҳисобланиши тушунилади.

Ушбу қилмиш формал таркибли жиноят бўлиб, сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузишга қаратилган ҳаракатларнинг бирортаси содир этилган пайтдан томом бўлган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Булар жазо тайинлашда эътиборга олинади.

Бу жиноятнинг субъекти сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказишда иштирок этувчи мансабдор шахс, сиёсий партиялар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг вакиллари, ташаббускор гуруҳлар, сайлов комиссиялари ёхуд референдум комиссияларининг аъзолари бўлиши мумкин.

**7- §. Сайлов ҳуқуқининг ёки ишончли вакил
ваколатларининг амалга оширилишига
тўсқинлик қилиш
(ЎЗР ЖК 147- моддаси)**

ЖК 147- моддаси „Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисида“ги халқаро Пактнинг 25- моддасига тўла мувофиқдир. Шу моддада: „Ҳар бир фуқаро ҳеч қандай камситишларсиз... ва асосланмаган чекловларсиз:

умумий тенг сайлов ҳуқуқи асосида ўтказиладиган, яширин овоз бериладиган ва сайловчилар хоҳиш-иродасининг эркин баён этилиши таъминланган ҳақиқий даврий сайловларда овоз бериш ва сайланиш... ҳуқуқлар ва имкониятларга эга эканлиги“ белгилаб қўйилган.

Ушбу жиноятнинг объекти инсоннинг сайлаш ёки сайланиш, сайловолди ташвиқотини олиб бориш, референдумни ўтказишда иштирок этиш каби конституциявий ҳуқуқлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят зўрлик ишлатиш, қўрқитиш, алдаш ёки оғдириб олиш йўли билан фуқароларнинг ўз сайлаш ҳуқуқларини эркин амалга оширишларига тўсқинлик қилишда, ёки депутатликка, ёхуд Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзоднинг ишончли вакиллари ўз ваколатларини амалга оширишига тўсқинлик қилишда ифодаланади.

Тўсқинлик қилиш шахсни ўз сайлаш ҳуқуқини (масалан, давлат ҳокимият органларига, одил судлов органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқини) амалга ошириш имкониятидан маҳрум қилиш мақсадида унга нисбатан ҳар хил усуллар билан тазйиқ ўтказилишини (фуқаронинг сайлов участкасига келишига йўл қўймаслик, сайловолди ташвиқоти олиб боришини тақиқлаш, сайловчилар рўйхатига киритмаслик, сайлов варақасини бермаслик ва ҳ.к.ларда) ифодаланади.

Мазкур модда диспозициясида қайд этилган хатти-ҳаракатларнинг зўрлик ишлатиш, қўрқитиш, алдаш ёки оғдириб олиш йўли билан содир этилиши ЖК 147- моддасида назарда тутилган жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Зўрлик ишлатиш деганда, сайлаш ҳуқуқининг амалга оширилишига ёки ишончли вакилларнинг ўз ваколатларини амалга оширишига тўсқинлик қилувчи ҳар қандай жисмоний тазйиқ (масалан, ушлаб туриш, озодликдан маҳрум қилиш ёхуд уриш, калтаклаш, баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказиш) тушунилиши лозим.

Агар жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 104- моддаси ва 147-моддаси билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Қўрқитиш деганда, фуқарони ўз сайлаш ҳуқуқини амалга оширишдан воз кечишга мажбур қилиш мақсадида унинг ўзига ёки яқин кишиларига нисбатан зўрлик ишлатиш, мол-мулкни нобуд қилиш, шахсни сир сақламоқчи бўлган маълумотларини ошкор этиш билан қўрқитиб, фуқарога руҳий тазйиқ ўтказилишини тушуниш лозим.

Мазкур жиноятни содир этиш вақтидаги алдаш шахсни ўзининг сайлаш ёки овоз бериш ҳуқуқи хусусида янглиштиришдан иборат.

Алдаш сайловчилар билан учрашув ўтказиладиган жой ва вақтига, йиғилиш ўтказиладиган жой ва вақтига, сайлов кунига варақларни тўлдириш тартибига ёхуд фуқаронинг сайловолди компаниясида, ёки сайловларнинг ўзида эркин иштирок этиши учун зарур бўлган бошқа шарт-шароитларга, билимларга дахлдор бўлиши мумкин.

Оғдириб олиш деганда, шахснинг сайловолди кампанияси ёхуд сайловларда иштирок этмаслиги учун унга мулкӣ ёки бошқа имтиёзлар ваъда қилиниши ёхуд берилишини тушуниш керак.

Жиноят Ўзбекистон Республикаси ЖК 147-моддаси диспозициясида санаб ўтилган қилмишлар зўрлик ишлатиб, кўрқитиш, алдаш ёки оғдириб олиш йўли билан содир этилган пайтдан бошлаб келиб чиққан оқибатлардан (сайловчиларнинг ҳуқуқи, ишончли вакилларнинг ваколатлари бузилгани ёки бузилмаганидан) қатъи назар **туғалланган** деб ҳисобланади.

Таҳдил этилаётган жиноят мансабдор шахслар томонидан содир этилганида зарурий белгилар мавжуд бўлса, қилмиш тегишли жиноятлар (ЎЗР ЖКнинг 205- моддаси ёхуд 206-моддаси)нинг жами бўйича квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

8-§. Меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш (ЎЗР ЖК 148-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи кафолатланган. Асосий Қонуннинг 37- моддасида: „Ҳар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир“, деб белгилаб қўйилган.

Унда „Суд ҳукми билан тайинланган жазони ўташ тартибидан ёки қонунда кўрсатилган бошқа ҳоллардан ташқари мажбурий меҳнат тақиқланади“ дейилади. Халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда: „Ҳар бир инсон меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли ва қулай шароитларда ишлаш, ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эга“ эканлиги таъкидланади.

ЖК 148- моддаси икки қисмдан иборат.

Ушбу жиноятнинг **объекти** фуқароларнинг Конституция билан кафолатланган меҳнат қилиш ҳуқуқи ҳисобланади.

Мазкур модданинг **1- қисмида** жавобгарлик кўзда тутилган жиноят **объектив томондан** била туриб, ғайриқонуний равишда ишдан бўшатиш ёки ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарорини бажармасликда ифодаланади.

Шу модданинг **2- қисмида** назарда тутилган жиноят **объектив томондан** аёлнинг ҳомиладорлиги ёки ёш болани парвариш қилаётганини била туриб, уни ишга олишдан ғайриқонуний равишда бош тортиш ёки ишдан бўшатишда ифодаланади.

Била туриб, **ғайриқонуний равишда ишдан бўшатиш**, дейилганида ишдан бўшатиш учун меҳнат ҳақидаги қонун ҳужжатларида назарда тутилган асосларсиз ёки ишдан бўшатиш белгиланган тартибларга хилоф равишда амалга оширилган ҳолатлар тушунилади.

Ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарорини бажармаслик аслида ишдан бўшатирилган ходимнинг ишга тушишига йўл қўймаслик ёки буйруқ чиқариб, уни ишга тиклашдан бўйин товлаш ёхуд суднинг қонуний кучга кирган қарорига эид бўлган бошқа хатти-ҳаракатларни содир этишдан иборат. Айбдорга нисбатан шундай қилмишлари учун илгари маъмурий жазо қўлланилган бўлсагина, қилмиш ЖК 148-моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

Жиноят (ЎзР ЖК 148- моддаси 1- қисмида назарда тутилган қилмиш) шахс **ғайриқонуний равишда ишдан бўшатирилган** ёки ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарори бажарилмаган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Ғайриқонуний эканлигини била туриб, ҳомиладор ёки ёш болани парвариш қилаётган аёлни ишга олишдан (масалан, бўш ўринлар, талаб қилинадиган иш қоғозлари, ҳужжатлар, тавсифнома ва ҳ.к.лар йўқлигини баҳона қилиб) бош тортилган ёки у ишдан бўшатирилган, ёхуд штатлар қисқараяпти, меҳнат унумдорлиги паст деган ва ҳ.к. баҳоналар билан ишдан бўшатирилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши **ЖКнинг 148- моддаси 2- қисми билан квалификация қилиниши лозим.**

Айбдорни жинойий жавобгарликка тортиш учун жабрланувчининг ҳомиладорлик муддати аҳамиятга эга эмас.

ЖКнинг 148- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят ҳомиладор ёки ёш болани парвариш қилаётган аёлни ишга қабул қилишдан **ғайриқонуний равишда бош тортилган** ёки у ишдан бўшатирилган пайтдан **тугалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноятнинг субъекти ишга қабул қилиш ёки ишдан бўшатиш ҳуқуқига эга бўлган шахс бўлиши мумкин.**

9- §. Муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш (ЎзР ЖК 149-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 42-моддасида: „Ҳар кимга илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи кафолатланади“ дейилган.

Бу жиноятнинг объекти фуқаронинг интеллектуал мулкани ҳимоя ҳилишга бўлган конституциявий ҳуқуқи, хусусан, муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек, тафаккур мулки объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилинишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириш ўзганинг асарини (тўлиқ ёки қисман) ўз номи остида (плагиат) ҳар қандай усул билан эълон қилинишида ифодаланади. Илмий, адабий, мусиқий асарни эълон қилиш, кўргазмада намойиш этиш, телевидение орқали кўрсатиш, радио эшиттириши орқали таништириш ва ҳ.к.лар шундай усулларга киради.

NOTA BENE!

Ҳаммуаллифликка мажбурлаш деганда, тафаккур мулки объекти устида биргаликда иш олиб бориш учун муаллифлар жамоасига айбдорнинг ёки у кўрсатган бошқа шахснинг киритилишига муаллифнинг розилигини олиш мақсадида айбдорнинг ўзи томонидан ёки унинг талаби билан тафаккур мулки объектини яратишда иштирок этмаган бошқа шахс томонидан тафаккур мулки объектининг муаллифига тазйиқ ўтказишнинг турли усулларини тушуниш зарур.

Тафаккур мулки объектлари тўғрисидаги маълумотларни муаллифнинг розилигисиз **ошкор қилиш** деганда, тафаккур мулки объекти расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар улар ҳақидаги маълумотларни муаллифнинг розилигисиз бегона шахсларга етказилиши тушунилади.

Тафаккур мулки объектлари деганда, илмий, адабий, мусиқий, бадий асарларни ёки ихтирочилик ва рационализаторлик таклифларини тушуниш зарур.

Таҳлил қилинаётган жиноят ЖК 149- моддаси диспозициясида назарда тутилган қилмишлардан бирининг содир этилган пайтидан бошлаб *туғалланган* ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят *тўғри қасд* билан содир этилади. Жиноятни содир этишдан кўзланган мақсад ва унинг содир этилиш мотивлари жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Кўшимча саволлар

1. Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш нималарда ифодаланади?

2. Фуқароларнинг тураржой дахлсизлигини бузганлик учун жавобгарликка тортишнинг шартлари нималарда ифодаланади?

3. Қандай ҳолатларда уй-жой дахлсизлигини бузган фуқаролар жинойий жавобгарликка тортилмайди?

4. Ҳат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларининг сир сақланиши тартибини бузиш тушунчаси, унинг юридик таҳлили.

5. Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш тушунчаси.

6. Фуқарони давлат органига, корхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасига мурожаат қилганлиги ёки мурожаатда баён этилган танқид учун мансабдор шахс томонидан таъқиб қилиш тушунчаси ва ушбу қилмиш учун жавобгарлик масаласи.

7. Виждон эркинлиги тушунчаси. Виждон эркинлигини бузганлик ва унинг учун жинойий жавобгарлик масаласи.

8. Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги ҳужжатларни бузиш ва унинг юридик таҳлили.

9. Сайлов ҳуқуқини ёки ишончли вакил ваколатларини амалга оширишга тўсқинлик қилиш ҳаракатлари нималарда ифодаланади?

10. Фуқароларининг референдумда эркин иштирок этишларига зўрлик ишлатиш, кўрқитиш, алдаш ёки оғдириб олиш йўли билан тўсқинлик қилиш деганда нимани тушунаси?

АДАБИЁТЛАР

1. Булатов С. Я. Ответственность за преступления против политических, трудовых и других прав граждан по Уголовному кодексу Каз. ССР. — Алма-Ата: Каз. ун-т, 1962.

2. Бажанов М. И. Преступления против политических и трудовых прав граждан. - Харьков: ХарЮИ, 1965.

3. Искандеров С. Об объекте преступлений против трудовых прав граждан. // Учен. зап. Азерб. ун-та. Сер. юр. наук, 1972, №1.

4. Зверев А. Уголовная ответственность за нарушение законов о труде. // СЗ, 1973, №2.

5. Вологина Э.А. Юридическая ответственность за нарушение конституционного права неприкосновенности жилища. — Т.: ВСШ МВД СССР, 1974, вып. 9.

6. Лановенко И. П. «Охрана трудовых прав.: Теоретич. проблемы развития уголовного законодательства УССР. — Киев. Наук. думка, 1975.

7. Кузнецов А. Правовые гарантии конституционных прав личности // СЮ, 1978, №13.

ИККИНЧИ БЎЛИМ
ТИНЧЛИК ВА ХАВФСИЗЛИККА ҚАРШИ
ЖИНОЯТЛАР

Тинчлик ва хавфсизликка қарши жиноятлар

Тинчлик ва инсониятнинг
хавфсизлигига қарши
жиноятлар
(ЖК 150—156- моддалар)

Ўзбекистон Республикасига
қарши жиноятлар
(ЖК 112—117- моддалар)

VIII БОБ. ТИНЧЛИК ВА ИНСОНИЯТНИНГ
ХАВФСИЗЛИГИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

Тинчлик ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши жиноятлар

Урушни
тарғиб қилиш
(ЖК 150 -
моддаси)

Агрессия
(ЖК 151-
моддаси)

Урушнинг
қонун ва
удумларини
бузиш (ЖК
152- моддаси)

Геноцид (ЖК
153- моддаси)

Ёлланиш
(ЖК 154-
моддаси)

Терроризм
(ЖК 155-
моддаси)

Миллий, ирқий
ёки диний адоват
қўзғатиш
(ЖК 156-
моддаси)

1- §. Урушни тарғиб қилиш (ЎзР ЖК 150- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17-моддасида белгилаб қўйилганидек, „Ўзбекистон Республикаси халқаро муносабатларнинг тўла ҳуқуқли субъектидир. Унинг ташқи сиёсати давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик ёки куч билан таҳдид қилмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умум томонидан эътироф этилган бошқа қоидалари ва нормаларига асосланади“.

Ўрганилаётган жиноятнинг **ижтимоий хавфлилиги** бир мамлакатни иккинчи мамлакатга нисбатан агрессия содир қилишга ундовчи ғоялар, қарашлар, чақириқларни тарғиб қилиш, тинчлик ва давлатларнинг тинч-тотув яшашига хавф туғдириш ҳаракатлари билан ифодаланади.

Урушни тарғиб қилиш халқаро ҳуқуқ нормаларига зиддир.

Урушни тарғиб қилишнинг **объекти** ҳар қандай давлат тараққиёти ва ҳаётий фаолиятини амалга оширишнинг шартли бўлган тинчлик ва тинч-тотув яшашдир.

Объектив томондан жиноят бир томоннинг иккинчи мамлакатга нисбатан агрессия ҳаракатларини амалга ошириш мақсадида турли шаклдаги қарашлар, ғоялар ёки чақириқларни тарқатишидан иборат.

Тарғиб қилиш ошқора ёки яширин бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Тарғиб қилиш деганда, одамларни уруш бошлаб юборишга қўзғатиш мақсадида уларнинг онги ва иродасига таъсир кўрсатиш тушунилади.

Тарғибот турлича усуллар билан: оғзаки, ёзма, оммавий ахборот воситалари (газета, журнал, радио, телевидение)дан фойдаланилган ҳолда олиб борилиши мумкин. Урушни тарғиб қилиш усуллари жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди, лекин улар жазо тайинлашда ҳисобга олиниши мумкин ва лозим.

Агрессияга ундовчи қарашлар ғоялар, чақириқларни тарқатишнинг ошқора равишда амалга оширилганлиги ҳам жиноятнинг квалификацияси учун аҳамият касб этмайди.

Урушни тарғиб қилиш қандай оқибатлар рўй берганлиги, яъни агрессия бошлангани ёки бошланмаганидан қатъи назар **тамом бўлган жиноят**, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади, яъни айбдор ўзи содир этаётган ҳаракатларнинг ижтимоий хавfli хусусиятини англайди ва уларни содир этишни хоҳлайди. Қилмишнинг мақсади ва сабаблари жиноятнинг квалификацияси учун аҳамиятли эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

2- §. Агрессия **(ЎзР ЖК 151- моддаси)**

Бу модда икки қисмдан иборат.

Агрессия ҳаракатларини режалаштириш ёки унга тайёргарлик кўриш, ёхуд шу ҳаракатларни амалга ошириш мақсадида тил бириктириш халқаро ҳуқуқ нормаларига мувофиқ тинчликка қарши қаратилган жиноят ҳисобланади.

Агрессия урушини режалаштириш, унга тайёргарлик кўриш ижтимоий жиҳатдан ниҳоятда хавfliдир, чунки бундай ҳаракатларнинг содир этилиши давлатлар ўртасидаги муносабатларнинг бузилишига, халқаро муносабатларнинг кескинлашувига, натижада жуда кўп инсонларнинг қурбон бўлишига, турли объектларнинг вайрон бўлишига, шаҳар ва қишлоқларнинг харобага айланишига сабаб бўлиши мумкин. Ҳозирги вақтда агрессиянинг оқибатларини олдиндан айтиш қийин.

Жиноятнинг объекти тинчлик ва инсоният хавфсизлигидир.

Объектив томондан жиноят (ЎзР ЖК 151- модда 1- қисмида жавобгарлик белгиланган қилмиш) агрессияни режалаштиришда ёки унга тайёргарлик кўришда, ёхуд шу ниятни амалга ошириш мақсадида тил бириктиришда намоён бўлади.

NOTA BENE!

Уруш — турли давлатлар ёки халқлар ўртасидаги қуроли тўқнашув, курашдир.

БМТ Бош Ассамблеясининг 1974 йил 14 декабрдаги Резолюциясининг 1- моддасига мувофиқ, давлатнинг ўз қуроли кучларини бошқа давлатнинг суверенитетига, худу-

дий дахлсизлигига, сиёсий мустақиллигига қарши ёки БМТ Низомига хилоф равишда бошқача тарзда қўллаши **агрессия** ҳисобланади.

Урушни режалаштириш деганда, ҳарбий ҳаракатлар олиб бориш мақсадида ҳар қандай режалар, лойиҳалар тузиш, ҳисоб-китоблар олиб боришни тушунмоқ лозим.

Урушга тайёргарлик кўриш деганда, одамлар, ҳарбий ресурсларнинг ҳарбий ҳаракатларни бошлашга шай бўлишини таъминлаш учун муайян ҳаракатлар ёки тadbир (масалан, ҳарбий тузилмаларни маълум бир йўналишга (жойга) жамлаш, ҳарбий иншоотлар қуриш, ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқаришни кучайтириш, ҳарбий бўлинмаларни бошқатдан жойлаштириш ва ҳ.к.)ларнинг бажарилиши тушуниломоғи лозим.

Тил бириктириш деганда, босқинчилик урушини содир этишни режалаштириш ёки унга тайёргарлик кўриш учун икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг тил бириктиришини тушунмоқ лозим.

ЎзР ЖК 151- модда 2- қисмида жавобгарлик кўзда тутилган жиноят **объектив томондан** агрессияни бошлаш ёки уни олиб боришдан иборат.

Агрессия урушининг бошланиши деганда, уруш эълон қилиниши ёки ҳарбий ҳаракатларнинг бошланишини тушуниш керак.

NOTA BENE!

Қурол-яроғ қўлланган ҳар қандай ҳарбий ҳаракатлар агрессия урушини олиб бориш деб ҳисобланади.

БМТ Бош Ассамблеясининг 1974 йил 14 декабрда қабул қилинган „Агрессия тушунчаси“ тўғрисидаги Резолюциясининг 3- моддасида:

1) бир давлат қуролли кучларининг бошқа давлат ҳудудига бостириб кириши ёки ҳужум қилиши;

2) вақтидан қатъи назар ҳарбий босқин оқибати сифатида ҳарбий куч ишлатиб, бошқа давлат ҳудудини босиб олиш;

3) бошқа давлат ҳудуди ёки унинг бир қисмини зўрлик билан қўшиб олиш;

4) бошқа давлат ҳудудига бомбалар ташлаш ёки унинг ҳудудида турли қурол-яроғларни ишлатиш;

5) бир давлат портлари ёки унинг қирғоқлари, ёхуд қирғоқларининг бир қисмини қамал қилиш;

6) бир неча давлатлар қуроли кучларининг бошқа давлатнинг қуруқликдаги, денгиз ёки ҳаво кучларига ёхуд денгиз ёки ҳаво флотига ҳужум қилиши;

7) бир давлатнинг бошқа давлат ҳудудида у билан тузилган битимга биноан турган қуроли кучларидан битимда назарда тутилган шартларни бузган ҳолда фойдаланиши;

8) ушбу ҳудудда битимнинг амал қилиш муддати туганидан кейин ҳам қуроли кучларнинг туравериши;

9) ўз ҳудудини бошқа давлат ихтиёрига топшириб қўйган ва ушбу ҳудуддан учинчи давлатга қарши агрессия содир этилишига имкон берган давлатнинг ҳаракатлари;

10) бошқа давлатга қарши қуроли кучларнинг қўлланишини амалга оширувчи қуроли тўдалар, гуруҳлар ва мунтазам кучлар ёки ёлланганларнинг давлат томонидан юборилиши агрессия, деб ҳисобланиши тушунтириб берилган.

Агрессиянинг бошланиши ёки олиб борилиши давомли жиноят ҳисобланади.

Субъектив томондан агрессия фақат тўғри қасд билан содир этилади. Қилмишнинг сабаб ва мақсади жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Жиноятнинг субъекти бўлиб ҳарбий хусусиятдаги турли масалаларни режалаштириш ва ҳал этиш ваколатига эга бўлган давлатнинг мансабдор шахслари ҳисобланади.

3- §. Урушнинг қонун ва удувларини бузиш (ЎзР ЖК 152- моддаси)

Халқаро қонунлар, хусусан „Қуруқликда уруш олиб бориш қонунлари ва удувлари тўғрисида“ги 1907 йилги Гаага конвенцияси, шунингдек, 1949 йил 12 августда қабул қилинган „Уруш даврида ҳарбий бўлмаган аҳолини ҳимоя қилиш тўғрисида“ги Женева конвенциясида уруш олиб бориш қоидалари белгиланган.

Ўрганилаётган жиноят таркибининг **ижтимоий хавфли** лиги уруш оқибатида одамлар қурбон бўлиши, майиб-мажруҳ бўлиб қолиши, шаҳар ва қишлоқлар, маданий бойликлар вайрон бўлиши инсоният тараққиётини орқага суриш ва ҳ.к.ларда ифодаланади. Уруш қоидаларининг бузилиши ҳар қандай урушнинг оқибатларини янада кўпайтириб, ёмонлаштириб юборди.

Жиноятнинг объекти уруш олиб бориш қоидаларига риоя қилиш соҳасидаги халқаро муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят қуйидаги ҳаракатларни содир этишда:

1) ҳарбий бўлмаган аҳолини ёки ҳарбий асирларни қийноққа солишда, жисмонан қириб ташлашда;

2) ҳарбий бўлмаган аҳолидан мажбурий ишларда фойдаланиш ёки уни бошқа мақсадлар учун зўрлаб олиб кетишда;

3) халқаро ҳуқуқ нормалари билан тақиқланган уруш воситаларининг қўлланишида;

4) шаҳарлар ва аҳоли пунктларини беҳуда вайрон қилишда;

5) мулкни талон-торож қилишда;

6) юқорида қайд этиб ўтилган ҳаракатларни содир этиш тўғрисида буйруқ беришда намоён бўлади.

NOTA BENE!

Ҳарбий бўлмаган аҳоли деганда, Ўзбекистон Республикаси фуқароларини, Ўзбекистонда яшаётган фуқаролиги бўлмаган шахсларни, шунингдек Ўзбекистон Республикаси ҳудудида турган ва қуроли тўқнашувда иштирок этмаётган чет элликларни тушунмоқ лозим.

1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенциясининг 4- моддасига биноан, ҳарбий асирлар жумласига асирликка тушиб қолган шахслар ва:

1) тўқнашаётган тарафлар қуроли кучлари шахсий таркибига кирувчи, шунингдек қуроли кучлар таркибида турган халқ лашкарлари ва кўнгилли отрядларнинг шахсий таркибига кирувчи шахслар;

2) тўқнашаётган ва ўз ҳудудида ёки ундан ташқарида турган тарафларнинг бошқа халқ лашкарлари ва кўнгилли отрядларнинг шахсий таркиби;

3) қуроли кучлар ортидан бораётган, лекин уларнинг таркибига кирмайдиган шахслар;

4) авиация ва савдо флоти экипажларининг аъзолари;

5) босиб олинмаган ҳудуднинг мунтазам қўшинлар сафига кириб улгурмаган, қаршилиқ кўрсатиш учун қўлига қурол олган (агар улар қуролини ошқора осиб юрсалар) ва Женева конвенциясининг 4- моддасида кўрсатиб ўтилган бошқа шахслар кирадилар.

NOTA BENE!

Ҳарбий бўлмаган аҳолини зўрлаб олиб кетиш — босиб олинган ҳудудлардан уларни муайян жойда яшаши учун ёки яшаш жойларидан ноаниқ йўналишга ҳайдаб юбориш.

„Ҳарбий бўлмаган аҳолини ҳимоя қилиш тўғрисида“ги Конвенциянинг 49- моддасида уруш даврида фуқароларни босиб олинган ҳудудлардан босиб олувчи ёки бошқа давлатларнинг ҳудудига чиқариб юбориш тақиқланади.

Халқаро ҳуқуқда тақиқланган уруш воситаларини қўллаш деганда, 1899 ва 1907 йилларда қабул қилинган „Уруш қонунлари ва удумлари тўғрисида“ги Гаага конвенцияларида тақиқланган усуллар ва воситалардан фойдаланишни тушуниш лозим.

Жумладан, одамларга ортиқча кулфатлар келтириш, шаҳарлар, шаҳарчаларни ёхуд қишлоқларни бунинг учун ҳарбий зарурат бўлмагани ҳолда хароб қилиш, диний, хайрия, ўқув, бадиий ва илмий муассасалар, тарихий ёдгорликлар, бадиий ва илмий асарларни эгаллаб олиш, хароб қилиш ёки атайлаб йўқ қилиб ташлаш ва уларга путур етказиш учун мўлжалланган заҳарли моддалар ёки бошқа турдаги қуролларни қўллаш; муайян аҳдни бузиб душманни ярадор қилиш ёки асирга олиш; ҳеч кимни тирик қолдирмаслик ҳақида буйруқ бериш қабилар тақиқланади.

ЎзР ЖК 152- моддасининг диспозициясида кўрсатилган ҳаракатлардан биттаси содир этилган вақтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат қасддан содир этилиши мумкин. Жиноятнинг сабаби ва мақсади (ғараз, қасос олиш, шуҳратпарастлик) жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган шахслар бўлишлари мумкин. Булар, одатда, ҳарбий кўмондонликнинг олий мансабдор шахслари, турли ҳарбий қисмларнинг командирлари, ҳарбий хизматчиларидир.

4- §. Геноцид (ЎзР ЖК 153- моддаси)

Геноцид — инсониятга қарши жиноят (сўзнинг асл маъносида бу — уруғни, қабилани ўлдириш маъносини билдиради). „Геноцид жиноятини тақиқлаш ва унинг учун жазолаш тўғрисида“ги 1948 йилги Конвенциянинг 1- моддасида

белгилаб қўйилганидек, геноцид тинчлик ёки уруш даврида содир этилишидан қатъи назар, халқаро ҳуқуқ нормаларининг бузилиши, жиноят ҳисобланади ҳамда Конвенция қатнашчиси бўлган давлатлар унга қарши, унинг олдини олиш чораларини кўриш ва уни содир этганлик учун жазолаш мажбуриятини оладилар.

Геноциднинг объекти инсониятнинг яшаш ҳуқуқи ҳисобланади. Шунини таъкидлаш зарурки, геноцид қайси миллий, этник, ирқий, диний гуруҳларни йўқ қилишга қаратилган бўлса, ўша гуруҳлар геноциддан жабрланувчилар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят миллий, этник, ирқий ёки диний гуруҳни қириб ташлаш, шу гуруҳ аъзоларини ўлдирish, уларга оғир тан жароҳати етказиш ёки руҳий таъсир кўрсатиш, улар учун шу гуруҳ доирасида бола туғилишига йўл қўймасликка қаратилган турмуш шароитини атайлаб вужудга келтириш ва болаларни одамларнинг бир гуруҳидан бошқасига зўрлик билан бериб юбориш йўли билан тўла ёки қисман йўқ қилиш ниятида амалга оширилаётган ҳаракатларни содир этишдан иборат бўлиши мумкин. Санаб ўтилган қилмишларни бажариш тўғрисида буйруқ бериш ҳам геноцид жумласига кирилади.

Конвенцияда берилган шакллариининг рўйхати қатъийдир, геноциднинг кўринишлари тўла-тўқис берилган.

Субъектив томондан геноцид тўғри қасддан содир этилади. Мақсад миллий, этник, ирқий ёки диний одамлар гуруҳини батамом ёки қисман йўқ қилишдир. Германия, Чили, Кампучия ва бошқа мамлакатлардаги фашистларга хос ваҳшиёна ишлар геноцид ҳисобланган.

Геноцид **жиноятининг субъекти** 18 ёшга тўлган шахсдир. Модданинг диспозициясида кўрсатилган жиноий ҳаракатларни содир этган 13 ёшдан 16 ёшгача бўлган шахслар муайян жиноятни содир этганлик, яъни одам ўлдирганлик, баданга шикаст етказганлик ва ҳ.к. учун жавобгар бўладилар.

5- §. Ёлланиш (ЎзР ЖК 154- моддаси)

БМТ Бош Ассамблеясининг 1988 йилда қабул қилинган 2465- сон Резолюциясига (XXIII) кўра, ёлланма аскарлардан фойдаланиш жиноий қилмиш, ёлланма аскарларнинг ўзлари эса жиноятчи ҳисобланадилар.

„Уруш қурбонларини ҳимоя қилиш тўғрисида“ги Женева конвенциясига 1977 йилда киритилган 1- қўшимча баён-номанинг 47- моддасида „**ёлланган аскарлар**“ тушунчаси берилди, унга кўра қуролли тўқнашувда жанг қилиш учун ҳарбий ҳаракатлар жойида ёки чет элдан махсус ёлланган, мазкур тарафнинг қуролли кучлари шахсий таркибига кирувчи шундай даража ва вазифадаги комбатант (ҳарбий ҳаракатларда бевосита қатнашувчини)дан анча ортиқ ҳақ ваъда қилиниб шахсий наф олиш истагида бўлган шахс сифатида тўқнашувчи тарафларнинг фуқароси бўлмаган, тўқнашувчи тараф назорат қилаётган ҳудудда доимий яшамайдиган; тўқнашувчи тарафнинг қуролли кучлари шахсий таркибига кирмайдиган, давлат томонидан юборилмаган, унинг қуролли кучлари таркибига кирувчи шахс саналмайдиган шахс деб „ёлланган аскар“¹ таърифланган.

Ёлланиш жиноятининг объекти инсоният хавфсизлигидир.

Объектив томондан жиноят тўқнашувчи (уришувчи) мамлакат фуқароси ёки ҳарбий хизматчиси бўлмаган ёхуд тўқнашувчи тараф томонидан назорат қилинаётган ҳудудда доимий яшамайдиган ёки қуролли кучлар таркибида расмий мажбуриятларни бажариш учун ҳеч бир давлат томонидан ваколат берилмаган шахснинг чет давлат ҳудудида ёки тарафида қуролли тўқнашувда ёки ҳарбий ҳаракатларда қатнашишидан иборат.

Ёлланиш жинояти объектив томонининг қуйидаги белгилари мавжуд:

1) ёлланишнинг аниқ қуролли тўқнашувда ёки ҳарбий ҳаракатларда қатнашиш учун ёллаш;

2) ёлланишнинг тўқнашувчи мамлакат фуқароси ёки ҳарбий хизматчиси ҳисобланмайди, тўқнашувчи тараф назорат қилаётган ҳудудда доимий яшамайди ва қуролли кучлар таркибида расмий мажбуриятларни бажариш учун унга ҳеч бир давлат томонидан ваколат берилмаган. Фақат давлатлар ўртасидаги шартномаларга кўра бошқа давлат армиясига вақтинча хизматни ўташ учун юборилиши мумкин, лекин улар ҳарбий тўқнашувларда бевосита қатнашишлари мумкин эмас;

¹ Международная защита прав и свобод человека. Сборник докумен-тов. - М.: Юрид. лит. 1990, 599—600- бетлар.

3) моддий наф кўриш ёки бошқа шахсий манфаатларга эга бўлиш ёлланишнинг сабаби ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади. Моддий наф кўриш ёки бошқа шахсий манфаатларга эга бўлиш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

6- §. Терроризм **(ЎзР ЖК 155- моддаси)**

Халқаро ҳуқуқда терроризмга қарши бир қатор конвенциялар, жумладан, 1934 йилги Мадрид конвенцияси (1934), Европа конвенцияси (1977), Терроризмнинг олдини олиш бўйича (1987) ва бошқа конвенциялар мавжуд.

Терроризмнинг **объекти** жамоатчиликнинг жамиятда хавфсиз яшаш шарт-шароитларни таъминлаш бўйича жамоат хавфсизлиги ҳисобланади.

Терроризм туфайли одамларнинг ҳаёти ёки соғлиғига, ҳокимият ва бошқарув органларининг нормал фаолиятига, жамоат тартибига зиён етказилиши мумкин.

Объектив томондан ЎзР ЖК 155- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят давлат органлари ёки халқаро ташкилотлар томонидан қарор қабул қилинишига таъсир кўрсатиш мақсадида, халқаро муносабатларни, ҳудудий бирликни бузиш, давлат хавфсизлигига таҳдид солиш, қуролли можароларни келтириб чиқариш, аҳолини қўрқитиш, жамиятдаги сиёсий вазиятни беқарорлаштириш мақсадида содир этилган ҳаракатларда намоён бўлади.

Терроризм:

- 1) портлаш ёки ўт кўйиш;
- 2) ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш;
- 3) мол-мулкни босиб олиш ёхуд қўлда тутиб туриш, ёки шахсни гаров сифатида ушлаб туриш;
- 4) халқаро ҳимоя остида бўлган чет эл давлатлар ваколат-хоналари ёки халқаро ташкилотларнинг хизмат, уй-жой биноларига ҳужум қилиш каби ҳаракатларни содир этишдан иборат бўлиши мумкин.

Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш турли усуллар, ҳаракатлар ёрдамида қотиллик содир этиш ёки зўрлик ишлатиш кўринишида намоён бўлади.

Айбдорнинг қилмишлари ЎзР ЖК 155- модда 1- қисми бўйича ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш бел-

гиларининг мавжудлигига кўра квалификация қилинганда ЎзР ЖК 112- моддаси (ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш) билан кўшимча квалификация қилинмайди.

Мол-мулкни эгаллаб олиш деганда, ўзганинг мулкни қонунга хилоф равишда эгаллаб олишни тушуниш лозим, бунда унинг эгасига қайтариб берилиши жиноят субъектининг давлат, халқаро ташкилотлар, жисмоний ёки юридик шахслар олдига қўйган талабларининг бажарилишига боғлиқ.

Мол-мулкни эгаллаб олиш яширин, зўрлик ишлатиб ёки ишлатмасдан амалга оширилиши мумкин.

Мол-мулкни ушлаб туриш — унинг қонуний эгасига қайтарилишига тўсқинлик қилишдир.

Шахсни гаров сифатида ушлаб туриш деганда, ғайри-қонуний равишда зўрлик ишлатиб, инсонни эркин юришидан маҳрум этиш тушунилади.

Халқаро ҳимоя остида бўлган чет эл давлатлари ваколатхоналари ёки халқаро ташкилотларнинг хизмат биноларига, уларга қарашли ёки улар ижарага олган уй-жой биноларига **ҳужум қилиш** деганда, жамоат хавфсизлигига таҳдид солувчи қонунга хилоф равишда зўрлик ишлатиб, кўққисдан қилинган ҳаракат тушунилади.

Терроризм кўпчилик ҳолатларда портлатиш, ўт қўйиш ёки бошқа ҳаракатларни содир этиш йўли билан инсонларнинг ҳаётига таҳдид солиш, анча миқдордаги мулкий зиённи келтириб чиқариши ёхуд бошқа ижтимоий хавфли оқибатлар келтириб чиқариши, ёки юқоридаги ҳаракатларни амалга ошириш орқали кўрқитиш билан содир этилади.

ЎзР ЖК 155- модда 1- қисмида назарда тутилган қилмиш ушбу қонуннинг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлардан бирортаси содир этилган пайтдан бошлаб **тамом бўлган** ҳисобланади.

Субъектив томондан терроризм фақат тўғри қасддан содир этилиши мумкин. Субъектив томон учун жиноятнинг мақсади зарурий белги бўлиб ҳисобланади. Терроризмни содир этишдан мақсад халқаро муносабатларни чигаллаштириш, уруш чиқариш учун иғво қилиш ёки Ўзбекистон Республикасидаги вазиятни беқарорлаштиришдир.

16 ёшга тўлган, республика фуқароси, чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс ҳам терроризм **жиноятининг субъекти** бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 155- модда 2- қисмида жавобгарлик белгиланган қилмишнинг объектив томони давлат ё жамоат арбоби, ёки

давлат органи вакилига уларнинг давлат, ёки ижтимоий фаолиятлари билан боғлиқ бўлган жамиятдаги барқарор вазиятни ишдан чиқариш, ёки давлат органлари томонидан қарор қабул қилинишига таъсир кўрсатиш, ёхуд уларнинг сиёсий ёки бошқа ижтимоий фаолиятига қаршилик кўрсатиш мақсадида: 1) уларнинг ҳаётига суиқасд қилишда; 2) уларга тан жароҳати етказишда ифодаланadi.

Терроризмни содир этиш натижасида баданга шикаст етказиш деганда давлат ёки жамоат арбоби, ёхуд ҳокимият вакилининг давлат, ёки жамоатчилик фаолиятини олиб бориши муносабати билан унинг баданига ҳар қандай оғирликдаги (енгил, ўртача оғир ёки оғир) шикаст етказиш тушунилади.

Тан жароҳати давлат ёки жамоат арбобига, ёхуд ҳокимият вакилига айнан унинг давлат, ёки жамоат фаолияти муносабати билан боғлиқ ҳолда етказилган бўлиши керак. Агар кўрсатиб ўтилган шахсларнинг соғлиғига зарар уларнинг фаолияти муносабати билан эмас, балки бошқа ҳолатларда етказилган бўлса, унда мазкур жиноят таркиби бўлмайди ва айбдорнинг ҳаракатларини шахсга қарши жиноят, деб квалификация қилинади.

Агар давлат ёки жамоат арбоби, ёхуд ҳокимият вакилининг ҳаётига суиқасд қилинган, ёхуд унинг соғлиғига шикаст етказилган бўлса, ЎзР ЖК 155- модда 2- қисмида назарда тутилган жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

ЎзР ЖК 155- моддаси 2- қисмида жавобгарлик белгиланган қилмишнинг субъектив томони учун мақсад — вазиятни беқарорлаштириш ёки давлат органлари томонидан қарорлар қабул қилинишига таъсир кўрсатиш, ёхуд сиёсий, ёки бошқа жамоатчилик фаолиятига тўсқинлик қилиш шартининг мавжудлиги зарурий белгидир.

Агар таҳлил қилинаётган модданинг биринчи ёки иккинчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар:

1) одам ўлишига;

2) бошқа оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлса; айбдорнинг қилмиши ЖК 155- моддаси 3- қисми билан квалификация қилинади.

Терроризм жиноятининг содир этилиши чоғида одам ўлдирилса, айбдорнинг қилмиши, ЎзР ЖК 97- моддаси (қасдан одам ўлдириш) билан кўшимча равишда квалификация қилинмайди, балки одам ўлдириш жиноятини ҳам кўриб чиқиляётган модда қамраб олади.

Терроризмни тайёрлашда иштирок этган шахс:

1) агар у ҳокимият органларига ўз вақтида хабар бериш ва бошқа усул билан оғир оқибатлар юзага келишининг ҳамда террорчилар мақсадлари амалга оширилишининг олдини олишга фаол кўмаклашган бўлса;

2) ҳаракатларида жиноятнинг бошқа таркиби бўлмаган ҳолларда жинойий жавобгарликдан озод этилади (ЖК 155-моддаси 4- қисм).

Терроризм натижасида бошқа оғир оқибатларнинг келиб чиқиши деганда, кўплаб одамларга оғир тан жароҳати етказилиши, бинолар ва иншоотларнинг вайрон қилиниши ёки йўқ қилиб ташланиши, давлатлар ўртасидаги муносабатларнинг чигаллаштирилиши ёки тўхтатилиши, муҳим сиёсий ва иқтисодий аҳамиятга эга музокараларнинг узилиб қолиши, вазиятнинг беқарорлашувини, аҳоли пунктларидаги ҳаётий муҳим объектларнинг йўқ қилиниши ва шу кабиларни тушуниш лозим.

7- §. Миллий, ирқий ёки диний адоват кўзгатиш (ЎзР ЖК 156- моддаси)

Конституциямизнинг 4- моддасида „Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади“, деб белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (18- модда) инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари тенглигини кафолатлайди.

Унда: „Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар қонун олдида тенгдирлар“, дейилади.

Конституциянинг 31- моддасига биноан „Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди“.

„Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, — дейилади 1991 йил 14 июнда қабул қилинган „Виждон эркинлиги тўғрисида“ги қонуннинг 4- моддасида, — динга муносабатидан қатъи назар қонун олдида тенгдирлар. Расмий ҳужжатларда фуқаронинг динга муносабати кўрсатилиши мумкин эмас,

фуқаронинг ўзи шуни истаган ҳол бундан мустаснодир. Фуқароларнинг динга муносабатига қараб уларнинг ҳуқуқларини чеклаш ва уларга имтиёзлар бериш, хусусан душманлик ва адоват уйғотиш ёхуд уларнинг диний эътиқоди билан боғлиқ ҳис-туйғуларни ҳақорат қилиш, шунингдек, муқаддас диний иншоотларни оёқ ости қилиш қонун билан ҳазоланади“.

Жиноятнинг объекти миллий, ирқий ёки диний тенг ҳуқуқлилик, ёхуд хоҳлаган динга эътиқод қилиш, ёки унга эътиқод қилмаслик эркинлиги бўлади.

Жиноятнинг объектив томони қуйидагиларни:

— миллий шаън ва қадр-қимматини камситишга қаратилган ҳаракатлар;

— диний эътиқод ёки ҳис-туйғуларини ҳақоратлашга қаратилган ҳаракатларни содир этиш;

— миллий, ирқий, этник мансублиги ёки динга муносабатига қараб уларнинг ҳуқуқларини чеклаш, ёхуд уларга афзалликлар беришни ўз ичига олади.

Миллий, ирқий ёки диний адоват **кўзғатиш** бошқа миллатни, ирқни ёхуд у, ёки бу динга эътиқод қилувчи шахсларни қиришга оммавий даъват этиш; қиргин қилишга ошқора чақириш; у ёки бу миллат, ирқ вакилларини ҳақорат қилиш, уларни хоинликда, қўрқоқликда айблаш, камситиш каби кўринишларда бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари эга бўлган **ҳуқуқларнинг бирортасининг** чекланиши тушунилади. Бундай камситилиш шахснинг миллати, ирқи ёки диний эътиқоди муносабати билан ишга, ўқишга қабул қилмаслик, ёки имтиёзларни чеклашда ифодаланиши мумкин.

ЎЗР ЖК 156- моддаси 1- қисми диспозициясида кўрсатилган қилмишлардан бирортаси содир этилган пайтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади, яъни жиноят таркибини тугалланган деб топиш учун содир этилган ҳаракатлар натижасида миллий, ирқий ёки диний адоват вужудга келган бўлиши шарт эмас.

Субъектив томондан миллий, ирқий ёки диний адоват кўзғатиш қасддан содир этилади.

Айбдор томонидан шахснинг миллий шаъни ва қадр-қиммати камситилган, диний эътиқоди муносабати билан ҳақоратланган ҳолларда айбдорнинг мақсади — адоват

қўзғатиш, миллий, ирқий ёки диний мансублигига оид белгиларига қараб камситиш бўлган, ёки бўлмаганлигини аниқлаш лозим.

Мазкур жиноятни содир этиш мотивлари турлича бўлиши мумкин, бироқ улар жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс ҳисобланади. Фуқароларнинг миллий, ирқий ёки диний мансублигига қараб уларнинг ҳуқуқларини чеклаш, ёки афзалликлар белгилашнинг субъекти мансабдор шахс бўлса, унинг ҳаракатларини ҳокимият, ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилганлик (ЎЗР ЖК 205- моддаси), ёхуд ҳокимият, ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиққанлик (ЎЗР ЖК 206- моддаси) учун жавобгарликни назарда тутувчи жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

ЎЗР ЖК 156- модда 2- қисми бир қатор жазони оғирлаштирувчи белгиларни назарда тутади. Миллий, ирқий ёки диний адоватни қўзғатиш:

- 1) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli усулда;
- 2) баданга оғир шикаст етказган ҳолда;
- 3) фуқароларни доимий яшаш жойидан зўрлик ишлатиб кўчирган ҳолда;
- 4) масъул мансабдор шахс томонидан;
- 5) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобланади.

Бу жиноятни бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавfli усулда содир этиш деганда, муайян вазиятда фақат жабрланувчиларнинг эмас, балки бошқа шахсларнинг ҳам ҳаёти учун хавfli бўлган усулларни қўллашни тушунмоқ лозим.

Миллий, ирқий ёки диний адоватни қўзғатишда айбдор бўлган шахс жабрланувчига оғир тан жароҳати етказганида, унинг ҳаракатлари ЎЗР ЖК 156- моддаси 2- қисми „б“ банди билан квалификация қилинади ва ЎЗР ЖК 104- моддаси билан қўшимча квалификация талаб этилмайди.

Фуқароларни доимий яшаш жойидан зўрлик билан кўчириш деганда, одамларни хоҳишларига зид равишда доимий яшаб турган жойларини тарк этишга мажбур қилишни тушуниш лозим. Бундай ҳолларда, жабрланувчиларга нисбатан калтаклаш, енгил ёки ўртача оғир тан жароҳатлари етказиш тарзидаги зўрлик ишлатилиши мумкин. Фуқароларни уларга ёки уларнинг яқин қариндошларига нисбатан зўрлик

ишлатиш билан қўрқитиб кўчириш, уларнинг мол-мулкани йўқ қилиш, яшаб бўлмайдиган вазиятни вужудга келтириш, фуқароларни доимий яшаш жойларидан мажбурлаб олиб кетиш кабиларни ҳам зўрлик ишлатиб кўчириш, деб ҳисоблаш керак.

? Қўшимча саволлар

1. Урушни тарғиб қилиш деганда нима тушунилади?
2. Айбланувчининг ҳаракатларини ЖКнинг 150- моддаси (урушни тарғиб қилиш) билан квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Агрессия тушунчаси, унинг турлари ва усуллари.
4. Агрессия урушини режалаштириш ва гайёрлаш деганда нима тушунилади?
5. Агрессиянинг урушни тарғиб қилишдан фарқи.
6. Урушнинг қонун ва удумлари деганда нима тушунилади? Уларни бузиш нима?
7. Геноцид нима? Унинг объектив томони.
8. Жисмоний, ижтимоий-иқтисодий, шунингдек, биологик геноцид деганда нима тушунилади?
9. Ёлланиш тушунчаси ва унинг хусусиятлари. Ушбу жиноят субъектининг ўзига хос хусусиятлари.
10. Терроризм тушунчаси ва турлари, унинг шахсни гаров сифатида тутқунликка олишдан, товламачилик ва одам ўғирлаш жиноятларидан фарқи?
11. Миллий, ирқий ёки диний адоват қўзғатиш деганда нима тушунилади? Ушбу жиноятни квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.
12. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 156- моддасида назарда тутилган жиноятнинг виждон эркинлиги ёки фуқаролар тенг ҳуқуқлилигини бузиш жиноятдан қандай фарқи бор?

АДАБИЁТЛАР

1. Ромашкин П. С. Агрессия — тягчайшее преступление против мира и человечества // СГП, 1963.
2. Ромашкин П. С. Пропаганда войны — тягчайшее преступление // СЗ, 1963.
3. Андрюхин М. Н. Геноцид в политике империалистических государств. — М.: Знание, 1967.
4. Ромашкин П. С. Преступления против мира и человечества. — М.: Наука, 1967.

5. Захарова Н. В. Агрессия — наиболее грубое нарушение прав человека // СГП, 1968.

6. Кочаров А. А. К вопросу об ответственности военных руководителей за преступления против мира. — Тр. НИИ правовой защиты. Баку, 1970.

7. Терехов В. Д. Международный терроризм и борьба с ним // Новое время, 1974, №11.

8. Блихенко И. П., Жданов Н. В. Международно-правовая борьба с терроризмом // П., 1975.

9. Жданов Н. В. Правовые аспекты борьбы с террористическими актами международного характера: Автореф., дисс. канд. юрид. наук. — М., 1975.

10. Блихенко И. П., Жданов Н. В. Наемничество — международное преступление. — В кн.: Советский ежегодник международного права / 1979.

11. Куликов Р. О международно-правовой ответственности за нарушение прав человека. — М.: Междунар. отнош., 1979.

12. Рыбаков Ю. М. Вооруженная агрессия — тягчайшее международное преступление. — М., ЮЛ., 1980.

13. Демкина Л. А., Черкасова И. В. Режим ЮАР — преступление против человечества. — М.: Междунар. отношения, 1981.

14. Ляхов Е. Г. Терроризм и межгосударственные отношения. — М., 1981.

15. Грачев А. С. Политический терроризм: корни проблемы. — М.: Знание, 1982.

16. Гагаров Н. Н. Геноцид — международное преступление. // Актуальные вопросы государства и права на современном этапе. — Томск, 1983.

17. Моджорян Л. А. Терроризм: права и вымысел. — „Ивиг-М“.: 1983.

18. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. — М., Международ. отн-я, 1983.

19. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями (правовые проблемы): Автореф. док. дисс. / ИГПАН — М., 1983.

20. Ненесов М. М., Сапраков В. Н. Современный терроризм: социальные истоки цели, проявления. — М., Знание, 1984.

21. Решетов Ю. А. Преступная сущность апартеида // Международная жизнь. - 1984, №2.

22. Шрагин В. О. Терроризм — государственная политика США: Вашингтон против свободы народов. — М.: Политиздат, 1984.

23. Незнанов С. М. Наемничество и его международная противоправность: Автореф. канд. дисс. / Дипломат. акад. МИД СССР. — М., 1985.

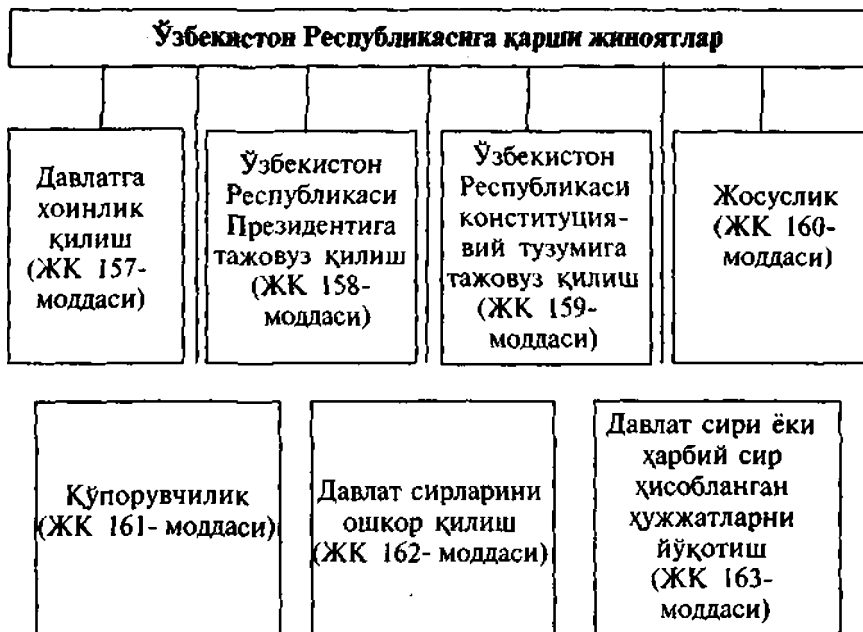
24. Антонян Ю. М. Терроризм. Криминологические и уголовно-правовые исследования. — М., „Ивиг-М“, 1998.

25. Салимов К. Н. Современные проблемы терроризма. — М.: „Ивиг-М“, 1999.

26. Ражабова М. Диний экстремизм ва террорчилик: Унинг илдизи қаерда? Мақсади нима? Унга қарши қандай курашиш керак? Т., 2000.

27. Мирзаев Т. Диний экстремизм ва терроризм билан боғлиқ бўлган жиноятларни тергов қилишнинг айрим жиҳатлари ва ушбу жиноий ишларнинг ўзига хос хусусиятлари. Т., 2000.

IX БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Давлатга хоинлик қилиш (ЎЗР ЖК 157- моддаси)

Давлатга хоинлик қилиш Ўзбекистон Республикасига қарши қаратилган энг оғир қилмиш бўлиб, мазмунан ўз халқига сотқинлик қилишдир.

Жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа салоҳияти ёки иқтисодиётига зарар етказишда ифодаланувчи давлатнинг ташқи хавфсизлиги ҳисобланади.

Суверенитет деганда, давлатнинг ўз ҳудудида устуворлиги ва унинг ташқи сиёсий фаолият олиб боришдаги мустақиллиги тушунилади.

Давлатнинг ҳудудий дахлсизлиги деганда, Ўзбекистон Республикасининг бутунлиги, ҳудудлари, чегараларининг бўлинмаслиги тушунилади.

Мудофаа қобилияти давлатнинг ташқаридан бўладиган тажовузни қайтаришга қаратилган иқтисодий, ҳарбий имконияти, яъни давлатнинг ҳарбий қудратидир.

Давлат сирлари тўғрисидаги қонунда баён қилинган давлат сирларини ўз ичига олган маълумотлар давлатга хоинлик қилиш жиноятининг предмети ҳисобланади.

Давлат томонидан қўриқланадиган ва махсус рўйхатлар билан чеклаб қўйилган ўта муҳим, мутлақ махфий ва махфий ҳарбий, сиёсий, иқтисодий, илмий-техникавий ва бошқа маълумотлар давлат сирлари ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг давлат сирлари: давлат, ҳарбий ва хизмат сирларига бўлинади.

Давлат сир — ошкор этилиши республиканинг ҳарбий иқтисодий салоҳиятига салбий таъсир этиши натижасида Ўзбекистон Республикасининг мудофаа қобилияти, давлат хавфсизлиги, иқтисодий ва сиёсий манфаатларига оғир зарар етказиши мумкин бўлган маълумотлар.

Ҳарбий сир — ошкор қилиниши Ўзбекистон Республикаси мудофаа қобилияти, давлат хавфсизлиги ва Куролли Кучлари учун оғир оқибатлар келтириб чиқариши мумкин бўлган ҳарбий маълумотлар.

Хизмат сир — ошкор қилиниши Ўзбекистон Республикаси манфаатларига зарар етказиши мумкин бўлган фан, техника, ишлаб чиқариш ва бошқарув соҳаларига доир маълумотлар.

Объектив томондан давлатга хоинлик қилиш қуйидаги шаклларда содир этилиши мумкин:

- 1) душман томонига ўтиш;
- 2) жосуслик;
- 3) давлат сирларини чет эл давлатига етказиш;
- 4) Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб боришда чет эл давлатига ёрдам кўрсатиш.

Юқоридаги саналган шакллар хоинона ҳаракатларнинг қатъий рўйхатидир.

Душман томонига ўтиш, яъни давлатга хоинлик қилишнинг бу шакли фақат уруш даврида содир этилиши мумкин. Душман томонига ўтиш жисмонан (фронт чизигидан ўтиш) ёхуд душман босиб олган ҳудудда у билан ҳамкорлик қилишга розилик бериш тарзида содир этилиши мумкин..

Давлатга хоинлик қилишнинг душман томонига ўтиш шаклида фронт чизигидан ўтилган ёхуд душман билан ҳамкорлик қилишга розилик берилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади. Агар шахс жанговар ҳаракатлар пайтида асирга тушиб қолса, у жинойий жавобгарликка тортилмайди.

Жосуслик давлат сирини ҳисобланган маълумотларни чет эл давлатига, чет эл ташкилотига ёки уларнинг жосусларига етказиш, шунингдек етказиш мақсадида ўғирлаш ёки йиғиш.

Башарти жосуслик чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс томонидан содир этилса, айбдор шахснинг ҳаракатлари 160- модда (жосуслик) бўйича квалификация қилинади, жосуслик Ўзбекистон Республикаси фуқароси томонидан содир этилса, давлатга хоинлик қилиш жиноятининг таркиби бўлиб, хоинлик деб квалификация қилинади.

Жосуслик жиноятининг таҳлиliga Ўзбекистон Республикаси ЖК 160- моддаси (жосуслик)ни кўриб чиқишда янада батафсил тўхталамиз.

Давлат сирларини чет эл давлатига етказиш

Давлат сирларини чет эл давлатига етказиш давлатга хоинлик қилишнинг шаклларида бири бўлиб, давлат сирларини ўз ичига олган маълумотларни чет эл давлатига ёки унинг жосусларига топширишдан иборат. Давлатга хоинлик қилиш давлат сирларини етказиш, давлат сирларини ўз ичига олган маълумотлар чет эл давлатига топширилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Етказиш усуллари турлича: ахборотни ёзма тарзда қилиш; телефон орқали хабар қилиш; давлат сирлари ҳисобланувчи ашёларни ҳар қандай усулда топшириш ва ҳ. к. тарзида бўлиши мумкин. Давлат сирларини етказиш усуллари қилмишнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Давлат сирларини етказиш, одатда ихтиёрий тарзда содир этилади, бироқ зўрлаш, қўрқитиш истаги таъсирида ҳам амалга оширилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти хизмат вазифасига кўра давлат сирлари ўзига ишониб топширилган ёки иш фаолияти билан боғлиқ, ёхуд бошқа йўл билан ўзига аён бўлган шахс бўлиши мумкин. Уларнинг йиғилган ёки ўғирланган ҳоллари бундан мустасно.

Башарти шахс „тасодифан“ давлат сирларини билиб қолса (масалан, давлат сирларини ўз ичига олган ашёларни топиб олиш) ва уларнинг махфийлигини англагани ҳолда, уларни чет эл давлатига етказса, у таҳлил қилинаётган модда бўйича жинойий жавобгарликка тортилиши керак.

Давлат сирларини етказиш — жосуслик давлатга хоинлик қилишдан шу билан фарқланадики, давлат сирларини етказишда шахс ўз фаолиятига кўра уларга эга бўлади ёки

улар бошқа йўл билан унга маълум бўлади, жосусликда эса шахс давлат сирларини чет эл давлатига етказиш учун уларни йиғади ёки ўғирлайди.

Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб бораётган давлатга ёрдам кўрсатиш давлатга хоинлик қилишнинг бир шакли бўлиб, унга Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб бораётган чет эл давлатига ёрдам кўрсатишга қаратилган турли хил ҳаракатлар қиради.

Булар чет эл жосусларининг учрашувлари учун хонани бериб туриш, чет эл разведкаси учун керакли шахсларни ёллаш, мураккаб ҳужжатларни тайёрлаш ва уларни чет эл жосусларига тақдим этиш, Ўзбекистоннинг ташқи хавфсизлигига путур етказувчи маълумотларни оммавий ахборот воситаларида эълон қилиш кабилар бўлиши мумкин.

Башарти шахс чет эл давлатига ёрдам кўрсатиш билан бир қаторда бошқа жиноятларни содир этса (масалан, чет эл давлати топшириғига биноан қўпоровчилик содир этган бўлса), унда унинг ҳаракатлари жиноятларнинг жами бўйича Ўзбекистон Республикаси ЖК 157- моддаси ва ЎЗР ЖК 161- моддаси (қўпоровчилик) билан квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикасига қарши душманлик фаолияти олиб боришда чет эл давлатига ёрдам кўрсатиш шаклидаги давлатга хоинлик қилиш шундай ёрдам кўрсатишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан бошлаб **тамом бўлган** ҳисобланади.

Субъектив томондан давлатга хоинлик қилиш фақат тўғри қасддан содир этилади. Давлатга хоинликда айбдорнинг мақсади Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа салоҳияти ва иқтисодиётига зарар етказишдан иборат.

Жиноятнинг мотивлари ҳар хил бўлиши мумкин ва улар қилмишнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Давлатга хоинлик қилишнинг **субъекти** фақат Ўзбекистон Республикасининг 16 ёшга тўлган фуқароси бўлиши мумкин. Ўзбекистон Республикаси ЖК 157- моддасининг 2- ва 3- қисмларида рағбатлантирувчи нормалар мавжуд бўлиб, уларда сотқинлик қилган шахсга ўз давлати манфаатларига зарар етказилишининг олдини олиш ва жинойий жавобгарликдан озод қилиниши учун охириги имконият берилади.

157- модданинг 2- қисмида: „Чет эл давлати ёки ташкилоти томонидан Ўзбекистон Республикасига қарши қара-

тилган давлатга зарар етказувчи фаолиятни амалга оширишда ҳамкорлик қилиш учун жалб қилинган Ўзбекистон Республикасининг фуқароси ўзининг бундай ҳамкорлиги тўғрисида ҳокимият органларига ихтиёрий равишда арз қилса, унинг фаолияти эса республика манфаатларига зарар етказмаган бўлса, жавобгарликдан озод қилинади“, дейилган, яъни Ўзбекистон Республикаси ЖК 157- моддаси бўйича жавобгарликдан озод этиш учун давлатга хоинлик қилишда айбли бўлган шахс қуйидаги иккита шартни бажариши зарур:

1. Ўзининг чет эл давлати билан ҳамкорлиги тўғрисида ҳокимият органларига ихтиёрий хабар қилиши.

Ихтиёрийлик фуқаронинг чет эл давлати билан ўзининг ҳамкорлиги тўғрисида, бундай алоқанинг тегишли органларга маълум бўлмасидан олдинроқ, ҳокимият органларига хабар қилиш лозимлигини билдиради.

2. Шахснинг чет эл разведкаси билан ҳамкорлиги Ўзбекистон Республикаси манфаатларига зарар етказмаган бўлиши керак.

Юқоридаги шартлар мавжуд бўлган тақдирдагина шахс жиноий жавобгарликдан озод қилинади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 157- моддаси 3- қисмида: „Башарти, Ўзбекистон Республикасининг фуқароси, ўз қилмиши тўғрисида ҳокимият органларига ихтиёрий равишда хабар қилиб, жиноятни очишга фаол ёрдам берган ва бунинг натижасида давлат учун келиб чиқиши мумкин бўлган оғир оқибатларнинг олди олинган бўлса, жазодан озод қилинади“, деб белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 157- модда 3- қисмининг ўзига хос хусусияти шундаки, чет эл давлати билан ҳамкорлик қилган айбдор шахс, мазкур қисмда назарда тутилган шартларга риоя этилган ҳолда жиноий жавобгарликка тортилади, унга суд томонидан жазо тайинланади, лекин у жазони ўташдан озод қилинади.

2- §. Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш (ЎЗР ЖК 158- моддаси)

Мазкур жиноятнинг Жиноят кодексининг „Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятлар“ бобида киритилганлиги бежиз эмас, негаки Ўзбекистон Республикаси Президенти

„фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, Конституция ва қонунларга риоя этилишининг кафилидир, Ўзбекистон Республикаси суверенитети, хавфсизлиги ва ҳудудий яхлитлигини муҳофаза этиш, миллий — давлат тузилиши масалаларига доир қарорларни амалга ошириш юзасидан зарур чора-тадбирлар кўради“, шунингдек, Конституцияда белгилаб қўйилган бошқа ваколатларни ҳам бажаради. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 91- моддасида „...Президентнинг шахси дахлсиздир ва у қонун билан муҳофаза этилади“, деб ёзилган.

Ушбу модда уч қисмдан иборат.

Ўзбекистон Республикасининг давлат суверенитети, хавфсизлиги, муҳофаа салоҳияти, иқтисодиёт асослари таҳлил қилинаётган қилмишнинг ўхшаш объекти бўлиб ҳисобланади.

Жиноятнинг бевосита объекти Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳаёти, соғлиги, шаъни ва кадр-қимматидир.

Жиноий қилмишнинг объектив томондан:

1) Ўзбекистон Республикаси Президентининг ҳаётига тажовуз қилиш;

2) Ўзбекистон Республикаси Президенти баданига шикаст етказиш;

3) Ўзбекистон Республикаси Президентини омма олдида ҳақоратлаш ёки унга туҳмат қилиш, шунингдек, матбуот ёки бошқа оммавий ахборот воситаларидан фойдаланган ҳолда уни ҳақоратлаш ёки унга туҳмат қилишда ифодаланади.

Ҳаётга тажовуз қилиш айбдор шахс томонидан ўлдиришга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилишини билдиради.

Президентнинг ҳаётига тажовуз қилиш, вужудга келган оқибатларидан қатъи назар **тамом бўлган жиноят** деб ҳисобланади. Президентнинг ҳаётдан маҳрум этилган-этилмаганлиги жиноятнинг квалификацияси учун аҳамиятга эга эмас. Президентнинг ҳаётдан маҳрум қилишга қасд қилинган шахс ЎЗР ЖК 158- моддаси 1- қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг баданига қасддан шикаст етказилса, унинг оғирлик даражасидан (баданга оғир, ўртача оғир, енгил шикаст етказилганидан)

қатъи назар, айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 158- моддаси 2- қисми билан квалификация қилинади.

ЎзР ЖК 158- моддаси 2- қисмида назарда тутилган қилмиш баданга шикаст етказилган пайтдан бошлаб **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади. Башарти шахс баданга жароҳат етказишга қасд қилган бўлса, аммо шахснинг ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда, соғлиққа зарар етказилмаган бўлса, у ЎзР ЖК 25- моддаси 2- қисми ва 158- моддаси 2- қисми билан Ўзбекистон Республикаси Президенти баданига шикаст етказишга суиқасд қилганлик учун жавобгарликка тортилиши лозим.

Омма олдида ҳақоратлаш деганда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг шаъни ва қадр-қимматининг кўпчилик ўртасида (масалан, митинглар, йиғилишлар, маърузалар, конференциялар, семинарлар, одамлар тўпланган бошқа жойларда) камситилишини тушуниш лозим. Ҳақоратлаш Президент шаънини ерга уриб, беадабларча сўқиниш, одобсиз ибораларни ёзиш ёки уларни айтиш ва бошқа тарзда ифодаланиши мумкин.

Тухмат деганда, Президентни шарманда қилиш, ҳақиқатда бўлмаган, ёлгон ёки айбдор томонидан бузиб кўрсатилган маълумотларни тарқатиш тушунилади.

Матбуот ёки бошқа оммавий ахборот воситаларидан фойдаланиш деганда, ёлгон ёки Президентни шарманда қилувчи маълумотларни китоб, журнал, варақалар ва ҳ. к. ёки радио, телевидение, видеокассеталар орқали тарқатиш тушунилади.

Президентни кўпчилик олдида ҳақоратлаш ёки унга туҳмат қилиш ҳақорат ёки туҳмат хусусиятига эга бўлган ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади унинг квалификацияси учун аҳамиятли эмас.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс **қилмишнинг субъекти** бўлиши мумкин. Башарти Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш 16 ёшга тўлмаган шахс томонидан содир этилган бўлса, у шахсга қарши қаратилган жиноят учун жавобгарликка тортилади.

3- §. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш (ЎЗР ЖК 159- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 7- моддасида „Халқ давлат ҳокимиятининг бирдан-бир манбаидир“ деб белгилаб қўйилган.

„Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади.

Конституцияда назарда тутилмаган тартибда давлат ҳокимияти ваколатларини ўзлаштириш, ҳокимият идоралари фаолиятини тўхтатиб қўйиш ёки тугатиш, ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибларини тузиш Конституцияга хилоф ҳисобланади ва қонунга биноан жавобгарликка тортишга асос бўлади“ (ЎЗР Конституциясининг 7- моддаси).

„Ўзбекистоннинг давлат чегараси ва ҳудуди дахлсиз ва бўлинмасдир“ дейилади Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 3- моддасида. Таҳлил қилинаётган ЖКнинг 159- моддаси беш қисмдан иборат.

Жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида белгилаб қўйилган давлат тузуми, суверенитети, республика ҳудудининг бўлинмаслиги ва дахлсизлиги, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг ташқи хавфсизлигидир.

ЎЗР ЖК 159- моддаси 1- қисмида назарда тутилган қилмишнинг **объектив** томони: 1) амалдаги давлат тузумини Конституцияга хилоф тарзда ўзгартириш; 2) ҳокимиятни босиб олиш; 3) қонуний равишда сайлаб қўйилган ёки тайинланган ҳокимият вакилларини ҳокимиятдан четлаштириш; 4) Ўзбекистон Республикаси ҳудудий яхлитлигини Конституцияга хилоф тарзда бузишга очиқдан-очиқ даъват қилиш, шунингдек бундай мазмундаги материалларни тарқатишдан иборат.

Очиқдан-очиқ даъват қилиш аҳоли олдида оғзаки ёки ёзма шаклда мавжуд давлат тузумини ўзгартириш, давлат ҳокимияти органларига бўйсунмаслик, иш ташлаш ва ҳ.к.ларга ундовчи чиқишлардан иборат.

Ҳокимиятни босиб олиш деганда, ҳокимият вакилини унинг хоҳишига қарши ўз вазифаларини бажаришдан четлаштириш ва бу вазифаларни бошқа шахсга ёки бир гуруҳ шахсларга ўзбошимчалик билан юклаш тушунилади.

Ҳокимият вакиллари жумласига давлат ҳокимияти органи вакили бўлган, муайян вазифаларни мунтазам ёки вақтинча бажараётган ва ўз ваколати доирасида фуқаролар ёки мансабдор шахсларнинг кўпчилиги, ёки барчаси учун мажбурий ҳаракатлар қилиш, ёки фармойишлар бериш ҳуқуқига эга бўлган шахслар киради. Улар жумласига: Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамасининг аъзолари, барча даражалардаги ҳокимлар ва уларнинг ўринбосарлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, вилоят ва туман кенгашларининг депутатлари, судьялар, прокуратура, МХХ ва ИИБ органларининг ходимлари ва шу қабила киради.

Маълумотларни тарқатиш деганда, мавжуд давлат тузумини Конституцияга хилоф тарзда ўзгартиришга даъват қилувчи варақалар, газеталар, журналлар ёки бошқа адабиётларни ёхуд материалларни турли жойларга ёпиштириш, тарқатиш тушунилади.

ЎЗР ЖК 159- модда 1- қисмида назарда тутилган жиноий қилмишлар мавжуд давлат тузумини ўзгартиришга, ҳокимиятни ҳақиқатда босиб олишга ёки қонуний сайлаб қўйилган ёки тайинланган ҳокимият вакиллари ҳокимиятдан четлатишга, ёхуд Ўзбекистон Республикаси ҳудудининг яхлитлигини ўзгартиришга сабаб бўлган, ёки бўлмаганлигидан қатъи назар содир этилган пайтидан бошлаб **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

ЎЗР ЖК 159- модда 2- қисмида жавобгарлик белгиланган қилмишнинг **объектив томони**:

1) конституциявий ҳокимият органларининг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш ёки уларни Конституцияда назарда тутилмаган параллел ҳокимият тузилмалари билан алмаштиришга қаратилган зўравонлик ҳаракатларини содир этишдан;

2) давлат ҳокимияти ваколатли органларининг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида назарда тутилмаган тартибда тузилган ҳокимият тузилмаларини тарқатиб юбориш тўғрисидаги қарорларини белгиланган муддатда бажармасликдан иборат.

Юқоридаги ҳаракатлар сабабли баданга шикаст етказилганида (оғир шикаст етказишдан ташқари) қилмиш, **ЎЗР ЖК 159- модда 2- қисми** билан қамраб олинади ва соғлиққа қарши жиноятлар учун жавобгарлик белгиланган тегишли модда билан қўшимча квалификация қилинмайди.

Конституциявий давлат ҳокимияти органларини Конституцияда назарда тутилмаган параллел ҳокимият тузилмалари билан алмаштириш Конституцияда назарда тутилмаган ҳар қандай даражадаги янги ҳокимият органларини тузишдан ва давлат масалаларини қонунга хилоф тарзда тузилган шу давлат ҳокимияти тузилмаларидан фойдаланган ҳолда ҳал этишга уринишдан иборат.

Давлат ҳокимияти ваколатли органларининг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида назарда тутилмаган тартибда тузилган тузилмаларни тарқатиб юбориш тўғрисидаги қарорларини белгиланган муддатда бажармаслик қонунга хилоф тарзда тузилган тузилмаларнинг етакчилари томонидан суднинг шу тузилмаларнинг фаолиятини тугатиш ва уларни тарқатиб юбориш тўғрисидаги қарорларини ижро этмасликдан иборат.

ЎЗР ЖК 159- модда 3- қисмида шу модданинг 1 ёки 2- қисмида кўрсатиб ўтилган ҳаракатларнинг жазони огирлаштирадиган ҳолатларда содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилади, хусусан:

1) жиноятнинг такрорий ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилганлиги;

2) жиноятнинг уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаган ҳолда содир этилганлиги.

Субъектив томондан ЎЗР ЖК 159- моддаси 1-, 2-, 3- қисмларида назарда тутилган ҳаракатлар қасддан содир этилади. Жиноятни содир этишдан мақсад Ўзбекистон Республикасининг мавжуд конституциявий тузумини ўзгартиришидир. Жиноят мотивлари турлича бўлиши мумкин, яъни мавжуд конституциявий тузумга, қонуний сайлаб қўйилган давлат арбобларига нафрат билан қараш ва ҳоказо. Бу ҳаракатлар чет эл давлатининг топшириғига биноан содир этилган тақдирда, айбдор давлатга хоинлик қилганлик учун ҳам жавобгар бўлади.

ЎЗР ЖК 159- моддаси 4- қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томони ҳокимиятни босиб олиш ёки Ўзбекистон Республикаси конституциявий тузумини ағдариб ташлаш мақсадида фитна уюштиришдан иборатдир.

Фитна — икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг ҳокимиятни босиб олиш, ёки конституциявий тузумни ағдариб ташлашга қаратилган жинойий ҳаракатни содир этиш учун ўз кучларини бирлаштиришга келишишидир.

Агар фитна чет эл давлатининг топширигига биноан содир этилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси фуқаросининг ҳаракатларини ЎзР ЖК 157- моддаси (давлатга хоинлик қилиш) билан ҳам жиноятлар жамига кўра квалификация қилинади. Ҳокимиятни босиб олиш ёки Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумини ағдариб ташлаш учун жинойи гуруҳ тузилган пайтдан эътиборан, жинойи мақсадга эришишга қаратилган ҳаракат содир этилган ёки этилмаганидан қатъи назар фитна **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан фитна қасддан содир этилади. Мақсад — ҳокимиятни босиб олиш ёки конституциявий тузумни ағдариб ташлаш. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари унинг квалификацияси учун аҳамият касб этмайди.

16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш **жиноятининг субъекти** бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 159- моддасининг 5- қисмида фитнада қатнашувчи шахсларни жазодан озод қилиш шартлари назарда тутилган бўлиб, улар:

1) фитна тўғрисида ҳокимият органларига ихтиёрий равишда хабар бериш;

2) ҳокимиятни босиб олиш ёки конституциявий тузумни ағдариб ташлашнинг олдини олишдан иборат.

Бундай рағбатлантирувчи норманинг мавжудлиги давлат учун хавфли оқибатлар юзага келишини бартараф этиш имконини беради.

4- §. Жосулик **(ЎзР ЖК 160- моддаси)**

Жиноят кодексига чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахснинг давлат сири ҳисобланган маълумотларни чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёхуд уларнинг агентурасига етказиши, шунингдек, етказиш мақсадида қўлга киритиши, ёки йиғиши каби ҳаракатлари жосулик деб белгиланган.

Жосуликнинг объекти Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа салоҳияти, иқтисодиёти асослари бўлиши мумкин.

Жиноятнинг объектив томони давлат сири ҳисобланган маълумотларни чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёхуд уларнинг агентурасига:

- 1) етказиш;
- 2) етказиш мақсадида қўлга киритиш;
- 3) етказиш мақсадида йиғиш каби жиноий ҳаракатларни бажаришдан иборат.

Давлат сирни бўлган маълумотларни етказиш деганда, давлат сирларини ўзга шахсга оғзаки ёки ёзма шаклда хабар қилиш тушунилади. Етказиш ҳар хил усулда: қўлдан қўлга, воситачи орқали ёзма хабарда, видеокассета орқали, телефон орқали, радиоалоқа орқали, хуфия жойга қўйиш орқали ва ҳ.к. усулларда амалга оширилиши мумкин.

Етказиш усули жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Чет эл давлати, чет эл ташкилоти ва уларнинг агентурасига давлат сирларини етказиш шаклидаги жосуслик давлат сирлари уларни олувчига хабар қилинган пайтдан бошлаб **тамом бўлган** ҳисобланади.

Давлат сирларини ўғрилаш яширин ёки ошқора, зўрлик ишлатиб ёки ишлатмасдан содир этилиши мумкин.

Давлат сирлари зўрлик ишлатиб қўлга киритилганида айбдорнинг ҳаракатлари жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Қўлга киритилган давлат сирларини олувчига етказиш шаклидаги жосуслик айбдор шахснинг давлат сирларини қўлга киритган пайтидан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Жосусликнинг давлат сирларини йиғиш шакли уларни ўғирлаб қўлга киритишдан ташқари, ҳар қандай йўл билан ахтариб топишдан иборат. Йиғиш: кўз билан кузатиш, фотосуратга олиш, яширинча эшитиб олиш ва ҳ.к. усулларда амалга оширилиши мумкин. Давлат сирларини йиғишда қандай усуллар қўлланилганлиги жосусликни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жосусликнинг давлат сирларини йиғиш шакли давлат сирлари чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёки уларнинг агентурасига етказиш мақсадида йиғилган пайтдан бошлаб **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жосуслик қасдан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади ҳар хил бўлиши мумкин, лекин улар қилмишнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жосусликнинг субъекти 16 ёшга тўлган чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахс бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 160- моддаси 2- қисми рағбатлантирувчи норма бўлиб, унга кўра қуйидаги ҳолларда айбдор:

1) чет эл разведкаси билан ўзининг ҳамкорлик қилгани тўғрисида ҳокимият органларига ихтиёрий равишда маълум қилса;

2) чет эл разведкасидан олинган топшириқни бажариш учун ҳеч қандай ҳаракат содир этмаган бўлса, жиноий жавобгарликдан озод қилинади.

ЎзР ЖК 160- моддаси 3- қисмида жосуслик фаолиятини олиб борганлик учун жазодан озод қилиш шартлари кўрсатилган бўлиб, улар:

1) жосуслик фаолиятини ихтиёрий равишда тўхтатиш ва қилмиш тўғрисида ҳокимият органларига маълум қилиш;

2) жиноятнинг очилиши ва давлат учун келиб чиқиши мумкин бўлган оғир оқибатларнинг олдини олишга кўмаклашишдан иборат.

Давлат учун оғир оқибатларнинг келиб чиқиши деганда, Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа қобилияти, иқтисодиётига зарар етказилиши тушунилади.

5- §. Кўпоровчилик **(ЎзР ЖК 161- моддаси)**

Кўпоровчиликнинг объекти Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий хавфсизлиги ва мудофаа қобилиятидир. Кўпоровчилик содир этилган ақсарият ҳолларда одамлар қурбон бўлади, омманинг соғлиғига зарар етказилади, заводлар, турли иншоот (туннеллар, метрополитенлар, кўприклар, гидроэлектрстанциялар, темир йўллар, сув ва газ таъминоти тармоқлари ва ҳ.к.)лар ишдан чиқарилади ёки йўқ қилинади.

Объектив томондан кўпоровчилик:

- 1) одамларни қириб юбориш;
- 2) ёки уларнинг соғлиғига зиён етказиш;
- 3) ёхуд мулкка шикаст етказиш, ёки уни нобуд қилиш каби ҳаракатларни содир этишдан иборат бўлади.

Кўпоровчилик, одатда, барча учун хавфли усулда — портлатиш, сув бостириш, ўт қўйиб юбориш, ялпи заҳарлаш, эпидемиялар, эпизоотиялар тарқатиш йўли билан содир этилади.

Одамларни қириб юбориш деганда, икки ёки ундан ортиқ кишининг нобуд бўлишини тушуниш лозим.

Одамлар соғлиғига зиён етказиш деганда, икки ёки ундан ортиқ кишига ўртача оғир ёки оғир тан жароҳатлари етказилишини тушуниш лозим.

Мулкка шикаст етказиш деганда, ашё, буюмлар қисман яроқсиз ҳолга келтирилади, бунда уларни қайта тиклаш имконияти бўлади.

Мулкни нобуд қилиш деганда, мулкни қайта тиклаб бўлмайдиган даражада яроқсиз ҳолга келтирилиши тушунилади.

Қўпоровчилик одамларни қириб юбориш, уларнинг соғлиғига зиён етказиш, мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилишга қаратилган ҳаракатлар содир этилган пайдан бошлаб **тамом бўлган** жиноят, деб ҳисобланади.

Одамларнинг қурбон бўлиши, уларнинг соғлиғига зиён етказилиши, мулкка шикаст етказилиши ёки унинг нобуд қилиниши каби оқибатларнинг рўй берган, ёки бермаганлиги қўпоровчиликни **тамом бўлган** жиноят деб ҳисоблаш учун аҳамиятсиздир, аммо бу оқибатларнинг мавжудлиги суд томонидан жазо тайинлашда ҳисобга олинishi лозим.

Субъектив томондан қўпоровчилик қасдан содир этилади. Қўпоровчиликнинг мақсади Ўзбекистон Республикасининг давлат органлари фаолиятини ёки ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш ёки иқтисодиётга путур етказишдан иборат.

Агар айбдор шахс одамларни қира туриб, уларнинг соғлиғига зиён, мулкка зарар етказаётиб ёки уни нобуд қилаётиб, давлат органлари фаолияти ёки ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш ёхуд иқтисодиётга путур етказиш мақсадини кўзламаган бўлса, у ҳолда айбдор шахсга қарши ёки мулкка қарши жиноятни содир этганлик учун жавобгар бўлади.

Қўпоровчиликни содир этиш мотиви турлича (ўч олиш, нафратланиш, ғараз ва ҳ.к.) бўлиши мумкин, аммо булар жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлмайди.

Қўпоровчиликнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар қўпоровчилик Ўзбекистон Республикаси фуқароси томонидан чет эл давлати ёки чет эл давлати жосуслиги топшириғига биноан содир этилса, унинг ҳаракатлари жиноятлар жами бўйича: ЖКнинг давлатга хоинлик қилиш учун жавобгарлик белгиланган 157-моддаси ва ЖК 161-моддаси қўпоровчилик моддалари билан квалификация қилинади.

6- §. Давлат сирларини ошкор қилиш (ЎЗР ЖК 162- моддаси)

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, мудофаа қобилияти, иқтисодиёти ва давлат хавфсизлигидир.

Объектив томондан қилмишда давлатга хоинлик аломатлари бўлмаса, давлат сирларини:

- 1) ошкор қилишда;
- 2) ёки ўзгага беришда ифодаланadi.

NOTA BENE!

Давлат сирларини ошкор қилиш деганда, давлат сирларидан уларни билиши лозим бўлмаган шахсларнинг воқиф бўлиши ва бу маълумотларнинг ошкор этилиши тушунилади.

Ошкор қилиш оғзаки ёки ёзма шаклда амалга оширилиши мумкин. Давлат сирларини билиши лозим бўлмаган шахслар доираси турлича: қариндошлар, дўстлар ёки бошқа шахслар бўлиши мумкин.

Давлат сирларини ошкор қилиш **фаол ҳаракатларни амалга ошириш йўли билан** ҳам содир этилиши мумкин. Масалан, махфий ҳужжатларни, қурол-яроғ намуналарини, уларнинг тактик-техник маълумотларини ёт шахслар олдида намойиш қилиш, давлат сирларини маърузаларда, телевидение, радио орқали чиқишларда ҳаммага маълум қилиш шулар жумласидандир.

Давлат сирларини сақлаш қоидаларини бузиш, уларни асраш чораларини кўрмаслик қилмишлари **ҳаракатсизлик билан** ҳам содир этилиши мумкин. Масалан, махфий ҳужжатлар устида ишлаб турган ходим уларни кўринадиган жойда қолдириб чекишга чиқиб кетади ва натижада ёт шахслар ҳужжатлар билан танишиб чиқадилар. Давлат сирларининг қанча ёт шахсларга маълум эканлиги жиноят таркиби учун аҳамиятга эга бўлмайди. Бироқ жазо тайинлашда бундай ҳолат суд томонидан ҳисобга олиниши лозим. Чунки танишиш ҳуқуқига эга бўлмаган кўпгина шахсларнинг давлат сирларидан воқиф бўлиши Ўзбекистон Республикаси манфаатлари учун жуда катта хавф туғдиради. **Давлат сирларининг ўзгага берилиши** оғзаки ёки ёзма, телефон, радио орқали ва бошқа тарзда ҳам бўлиши мумкин.

Давлат сирларини ошкор қилиш шу сирлар ёт шахсларга маълум бўлиб қолган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**

жиноят ҳисобланади. Давлат сирларининг ошкор бўлиши мумкинлиги хавфи вужудга келган ҳолларда бу жиноят таркиби мавжуд бўлмайди. Масалан, давлат сирлари ҳисобланувчи маълумотлар устида ишловчи шахс ишни тугатганидан кейин уларни сейфга жойлаб қўймайди, маълумотларни иш қоидаларини бузган ҳолда иш столи устида қолдиради. Фаррош аёл хонани йиғиштираётганида уларга эътибор бермайди. Бундай ҳолларда, давлат сирлари билан ишлаш тўғрисидаги йуриқномани бузган шахсларни интизомий жавобгарликка тортиш масаласи қўйилиши лозим.

Субъектив томондан давлат сирларини ошкор қилиш қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин. Бироқ, ҳар бир муайян ҳолда, айбдорнинг давлат сирларини ошкор қилаётганлигини аниқ билганлигини аниқлаш зарур, акс ҳолда ушбу жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Жиноятнинг мотиви ва мақсади турлича (масалан, мақтанчоқлик, ўзининг маълумотлардан хабардорлигини, мавқеини кўрсатиб қўйиш истаги ва ҳ.к.) бўлиши мумкин. Давлат сирларини ошкор қилишни давлатга хоинликнинг шаклларида бири бўлган давлат сирларини етказишдан фарқлаш лозим. Давлат сирларини ошкор қилишда айбдор бўлган шахс Ўзбекистон Республикаси суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа қобилияти, иқтисодиётига зарар етказишга қасд қилмайди.

Давлат сирларини ошкор қилиш **жиноятининг субъекти** фақат давлат сирлари ўзига ишониб топширилган ёхуд хизмат, ёки касб фаолияти юзасидан улардан хабардор бўлган шахс бўлиши мумкин.

Агар давлат сирлари, бу сирлар хизмат ёки касб фаолияти билан боғлиқ бўлмаган ҳолда ўзига маълум бўлиб қолган шахс томонидан ошкор этилса, бу шахс мазкур жиноятнинг субъекти бўла олмайди.

ЎЗР ЖК 162- модда 2- қисмида давлат сирларини ошкор этганлик оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ҳолат учун жавобгарлик назарда тутилган.

Оғир оқибатлар деганда, давлат сирлари тўғрисидаги маълумотларнинг чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёки уларнинг агентурасига маълум бўлиб қолганлиги, ёхуд Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий мустақиллиги, хавфсизлиги, мудофаа қобилияти, иқтисодиётига зарар етказилганлиги тушунилади.

**7- §. Давлат сири ёки ҳарбий сир ҳисобланган
ҳужжатларни йўқотиш
(ЎЗР ЖК 163- моддаси)**

Давлат сирлари билан ишловчи шахслар давлат сирлари билан ишлашга доир йўриқномаларида кўрсатилган барча қоидаларга қатъий риоя этишлари шарт. Давлат сирлари билан ишлашга доир йўриқномаларда кўрсатилган қоидаларни бузиш баъзи ҳолларда давлат сири ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларнинг йўқолишига сабаб бўлади. Бунда улар билан ёт шахсларнинг танишиб чиқиши ва Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига зарар етказилишига аниқ имкониятлар яратилади.

Жинойтнинг объекти Ўзбекистон Републикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, хавфсизлиги, мудофаа қобилияти, давлат сири ёки ҳарбий сир бўлиши мумкин.

Жинойтнинг предмети фақат давлат сири ёки ҳарбий сир ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят давлат сири ёки ҳарбий сир бўлган ҳужжатлар, ашё ёки моддаларни йўқотишдан (мазкур йўқотиш ҳужжатлар, ашё ва моддалар билан муомала қилиш қоидалари бузилганлиги натижасида рўй берганида) иборат бўлади.

Ҳужжатлар, давлат сири ёки ҳарбий сирни ифодаловчи ашё ёки моддаларнинг шу сирлар эгасининг қонуний эгалигидан унинг хоҳишига зид равишда чиқиб кетишини йўқотиш деб ҳисоблаш лозим.

Агар йўқотиш натижасида давлат сирлари билан бошқа кишилар танишиб чиқиши учун реал хавф мавжуд бўлган бўлса, давлат сирларини йўқотиш жиноят ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони учун давлат сирлари билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш ва бузишнинг оқибати сифатида давлат сирлари йўқотилиши ва улар билан танишиб чиқиш хавфининг вужудга келиши зарурий белги ҳисобланади.

Агар давлат сирлари билан муомалада бўлиш қоидалари бузилмаган, лекин шунга қарамай, улар йўқотилган (масалан, давлат сирлари билан ишловчи ходим ишдан кейин, давлат сирлари билан муомалада бўлишнинг барча қоидаларига риоя этган ҳолда, ҳужжатларни сейфга қўйган, уни ёпган, муҳрлаган ва сақлаш учун топширган, бироқ ҳужжатлар ўғирланган) бўлса, ушбу жиноятнинг таркиби мавжуд бўлмайди.

Агар давлат сирлари билан ишловчи шахснинг иш вақтида эътиборсизлиги сабабли ҳужжатлар (масалан, ахлатга қўшиб ёқиб юборилса) бунда ҳам мазкур жиноятнинг таркиби мавжуд бўлмайди. Агар бу киши мансабдор шахс бўлса, унинг бепарволиги тўғрисидаги масала алоҳида кўриб чиқилиши лозим.

Йўқотиш деганда, давлат сирларининг бутунлай йўқотилишини, агар уларнинг мазмуни билан ёт кишилар танишиб чиқиши учун реал хавф мавжуд бўлса, уларнинг ўз эгасининг қонуний эгалигидан қисқа фурсатга чиқиб кетишини ҳам тушуниш лозим.

Давлат сири ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш мазкур ҳужжатлар шахснинг қонуний эгалигидан унинг хоҳишига зид равишда чиқиб кетган ва улар билан ёт шахслар танишиб чиқиши учун реал хавф вужудга келган пайдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят ҳисобланади.

Субъектив томондан таҳлил этилаётган жиноят фақат эҳтиётсизлик оқибатида, яъни жиноий ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик туфайли содир этилади.

Жиноятнинг субъекти хизмат ёки касб фаолияти юзасидан давлат сири ёки ҳарбий сир ишониб топширилган ва 16 ёшга тўлган шахс бўлиши мумкин.

ЎЗР ЖК 163- моддаси 2- қисмида давлат сири ёки ҳарбий сир ёзилган ҳужжатларни йўқотганлик оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик кўзда тутилган.

Оғир оқибатлар деганда, сирларнинг чет эл давлати, чет эл ташкилоти ёки уларнинг агентурасига маълум бўлиб қолиши ёхуд Ўзбекистон Республикасининг суверенитети, ҳудудий дахлсизлиги, мудофаа қобилияти, хавфсизлиги, иқтисодиётига зарар етказилиши тушунилади.

ЎЗР ЖК 163- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят давлат сири ёки ҳарбий сир ёзилган ҳужжатлар йўқотилиши натижасида оғир оқибатлар юзага келган пайдан бошлаб **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Кўшимча саволлар

1. Давлатга хиёнат қилиш нималарда ифодаланади? Ушбу жиноятни содир этган шахсларни жавобгарликдан ва жазодан озод қилишнинг шартлари қандай?

2. Давлатга хиёнат қилишнинг бир тури сифатида жосуслик тушунчаси ва уни квалификация қилиш шартлари?

3. ЖКда давлатга хиёнат қилишнинг қандай турлари назарда тутилган?

4. ЖКнинг 158- моддасида (Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш) назарда тутилган жиноят объектининг ўзига хос хусусиятлари.

5. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш тушунчаси, ушбу жиноятни содир этган шахсларни жавобгарликдан озод қилиш шартларини айтиб беринг.

6. Жосулик тушунчаси ва унинг зарурий белгилари. Жосулик содир этган шахсларни жавобгарлик ва жазодан озод қилиш шартлари қандай?

7. Жосуликнинг давлатга хиёнат қилишдан фарқлари?

8. Қўпоровчилик тушунчаси ва унинг шакллари. Ушбу жиноятни квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятларини айтиб беринг.

9. Давлат сирини ошкор қилишнинг давлатга хиёнат қилишдан фарқини кўрсатиб беринг.

10. Давлат сирлари деганда нималарни тушунаси?

11. Давлат сирларини ошкор қилишнинг қандай турлари мавжуд?

12. Давлат сирини ошкор қилишни квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари.

13. Давлат сирларини ошкор қилишнинг давлат сирини ҳисобланган ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотишдан фарқлари қандай?

14. Давлат сирини ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотганлик учун жиноий жавобгарликнинг келиб чиқиш шартларини айтиб беринг.

15. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 163- моддаси 2- қисмига биноан оғир оқибатлар деганда нима тушунилади?

АДАБИЁТЛАР

1. Богатиков Д. В., Бушуев И. А. и др. Особо опасные государственные преступления. — М., 1963. Ответственность за государственные преступления. Часть вторая. — М., 1965.

2. Анашкин Г. З. Ответственность за измену Родине и шпионаж. — М., 1964.

3. Клягин В. С. Ответственность за особо опасные государственные преступления. — Минск, 1973.

4. Игнатъев А. А. Особо опасные государственные преступления — клав, 1975.

5. Ермакова Л. Д. Особо опасные государственные преступления. — М.: ВЮЗИ, 1982.

6. Дьяков С. В., Игнатъев А. А., Карпушин М. П. Ответственность за государственные преступления. — М.: Юрид. лит., 1988.

7. Брусницын Н. А. Открытость и шпионаж. — М.: Военное изд-во, 1991.

8. Беляев А. Е., Воронцов В. М. Уголовная ответственность за призывы, образующие преступления против государства. — М.: 1991.

9. Махкамбаев П. А. Подрывная деятельность иностранных спецслужб на территории Афганистана и Средней Азии в XIX — XX вв. // Сборник СНБ Республики Узбекистан. — 1995, № 2.

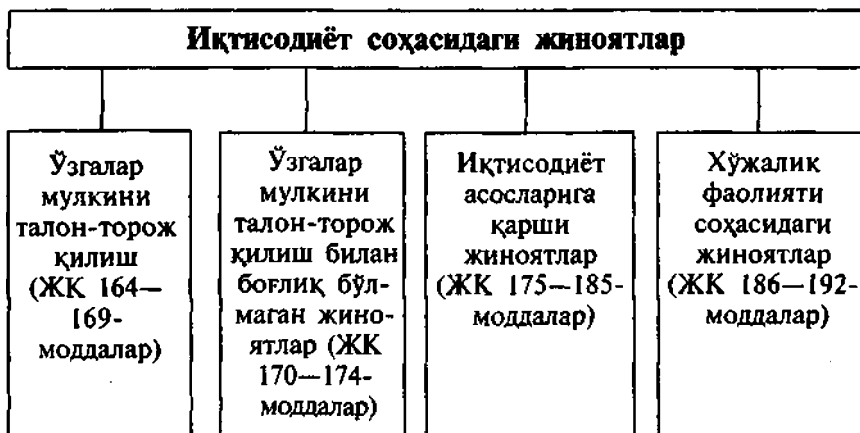
10. Махкамбаев П. А. Правовое регулирование режима государственной границы Республики Узбекистан / Мустақил Ўзбекистон фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. Т.: „Фан“, 1996.

11. Махкамбаев П. А. Значение охраны государственной границы в системе обеспечения национальной безопасности Республики Узбекистан // Сборник СНБ Республики Узбекистан. — 1996, № 5.

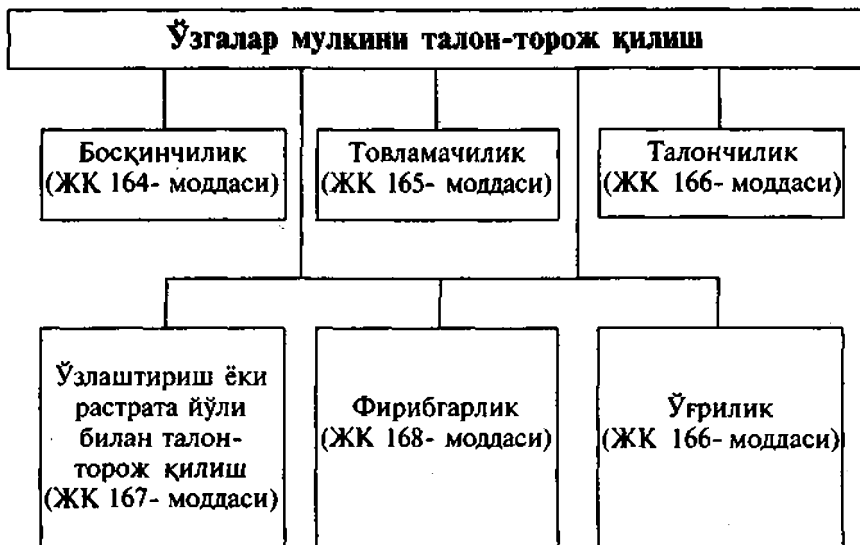
12. Дьяков С. В. Государственные преступления против основ конституционного строя и безопасности государства и государственной преступности. — М.: Изд-во НОРМА, 1999.

УЧИНЧИ БЎЛИМ

ИҚТИСОДИЁТ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

Х 606. ЎЗАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ

1- §. Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш тушунчаси ва турлари

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасига мувофиқ, мамлакатимиз иқтисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади.

Мулк дахлсиздир ва у давлат томонидан муҳофаза қилинади, унга қилинган ҳар қандай тажовуз қонунга хилоф деб ҳисобланади.

NOTA BENE!

Талон-торож қилиш ўзгалар мулкни ўз фойдаси, бошқа шахслар фойдасига қонунга хилоф тарзда ва бепул ўзига қаратиб олишидир.

Талон-торож қилиш тушунчаси босқинчилик, талончилик, ўғрилик, ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш, фирибгарлик каби мулкка қарши жиноятлар гуруҳига тааллуқлидир.

Талон-торож қилишнинг **объекти** ўзгалар мулкидир.

NOTA BENE!

Мулк — мол-мулкка эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш бўйича мулк эгаси ва жамиятнинг бошқа аъзолари (мулкдор бўлмаганлар) ўртасида юзага келадиган ҳуқуқий муносабатдир.

ЎзР Фуқаролик кодексининг 167-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида мулкнинг **хусусий** ва **оммавий** шакллари мавжуд. Фуқаролар, хўжалик ширкатлари ва жамиятлари, кооперативлар, жамоат бирлашмалари, ижтимоий фондлар ва бошқа нодавлат шахслар хусусий мулк ҳуқуқининг субъектлари ҳисобландилар.

Республика мулки ва маъмурий-ҳудудий тузилмалар мулки (муниципал мулк)дан иборат бўлган **давлат мулки** **оммавий** мулкдир.

Ер, ер ости бойликлари, сув, ҳаво ҳавзаси, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий бойликлар, республика давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг мол-мулки, давлат аҳамиятига эга бўлган маданий ва тарихий бойликлар, республика бюджетининг маблағлари, олтин захираси, давлатнинг валюта ва бошқа фондлари **республика мулкидир**, шунингдек корхоналар ва бошқа моддий бойликка эга бўлган комплекслар, ўқув, илмий, илмий тадқиқот муас-

сасалари ва ташкилотлари, давлатнинг бюджет маблағлари ва бошқа маблағлари ҳисобидан яратилган ёки сотиб олинган интеллектуал фаолият натижалари, бошқа мол-мулклар ҳам республика мулки бўлиши мумкин (ЎЗР ФК 214-моддаси).

Давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг мол-мулки, маҳаллий бюджет маблағлари, муниципал уй-жой фондлари ва коммунал хўжалик корхоналари ва бошқа мулкрий комплекслар, халқ таълими, маданият, соғлиқни сақлаш муассасалари, шунингдек бошқа мол-мулклар муниципал мулк ҳисобланади (ЎЗР ФК 215- моддаси).

Моддий ёки маънавий қимматга эга бўлган ашёлар, яъни инсон меҳнати сарфланган ашёлар талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин.

Талон-торожнинг предмети моддий дунё предмети сифатида муайян асосларга, белгилар (вазн, сифат, ҳажм ва ҳ.к.)га эга бўлиши керак. Шу муносабат билан электр энергиясидан, газдан ғайриқонуний фойдаланиш ўзганинг мулкни талон-торож қилишнинг предмети бўла олмайди. Бироқ бундай ҳаракатлар бошқа жиноят таркиби — алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкрий зарар етказиш, деб топилиши мумкин (ЎЗР ЖК 170- моддаси). Шунингдек, интеллектуал меҳнат маҳсулини ўзлаштириб олиш (адабий ўғрилик) талон-торожнинг предмети бўлмайди, бундай ҳаракатлар муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш жиноятининг таркибини вужудга келтиради (ЎЗР ЖК 149-моддаси).

Давлат мулкнинг объектлари бўлган — ер, ер ости бойликлари, ўрмонлар талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин эмас. Бироқ, ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш қоидалари бузилганда, айбдор ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузганлиги учун жавобгарлик белгиланган қилмиш ЖК 197- моддасига кўра жазоланади.

Агар ўрмонга шикаст етказилган бўлса, айбдорнинг қилмиши — экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказганлик, уларни нобуд қилганлик учун жавобгарлик ЖКнинг 198- моддаси билан квалификация қилинади. Ов қилиш, балиқ тутиш қоидаларини ёки ҳайвонларнинг бошқа турларини ушлаш қоидаларини бузиш, ноёб ҳайвонларни тутиш ёхуд дори-дармон, озиқ-овқат ва манзарали ўсимлик турларини йиғиш ёки тайёрлаш тўғрисидаги

белгиланган тартиб ёки шартлар бузилганда, айбдор шахсининг ҳаракатлари ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш, деб топилади ва ЎзР ЖК 202-моддасига кўра жавобгарликни вужудга келтиради.

Шу объектларга тажовуз қилиш талон-торож қилишдан фарқланади, чунки фақат инсон меҳнати сарфланган, алмашув қийматига, яъни моддий қимматига эга бўлган мол-мулккина талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин. Масалан, тайёрлаб қўйилган ёғочни ўғрилаш, қўриқхонада ўстирилган ҳайвонларни талон-торож қилиш, махсус мослаштирилган ҳовузларда етиштирилган балиқларни тутиш, балиқчилик хўжаликлари овлаган балиқларни эгаллаб олиш шулар жумласидандир.

Қимматбаҳо металллар ёки тошларни ўзбошимчалик билан қазиб олиш талон-торож қилиш ҳисобланмайди, балки қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 185-моддасида) назарда тутилган мустақил жиноят ҳисобланади. Агар қимматбаҳо металллар ёки тошлар уларни қазиб олувчи корхоналарнинг ҳудудидан топиб олинган бўлса, бундай ҳаракатлар ҳам талон-торож сифатида квалификация қилиниши лозим. Бундай корхоналарнинг ҳудуди, қазилган ишлари олиб борилаётган майдон, тайёрланган майдончалар, хандақлар, яъни қимматбаҳо металллар ёки тошларни қазиб олиш, улар бор жойларда қидирув ишларини олиб бориш учун тайёрланган жойлар корхоналарнинг ҳудуди деб қаралади.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 96-моддасига мувофиқ, мулкӣ ҳуқуқлар белгиланган шаклда ва зарурий реквизитларга расмийлаштирилган ва мулкка бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатлар қимматли қоғозлар ҳисобланади ва улар тақдим этилган тақдирдагина мазкур ҳуқуқларни амалга ошириш ёки бошқа шахсларга бериш мумкин.

Тақдим қилувчига пул бериладиган қимматли қоғозларгина талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин. Тақдим қилувчига пул берилмайдиган қимматли қоғозлар талон-торож предмети бўла олмайди, чунки улар айбдорга қимматли қоғозда мавжуд бўлган мулкӣ ҳуқуқни олиш имкониятини бермайди.

Облигациялар, векселлар, чеклар, депозит ва жамғарма сертификатлари, банкнинг тақдим қилувчига пул берила-

диган жамғарма дафтарчаси, акциялар ва қонунда қимматли қоғозлар, деб белгиланган қоғозлар қимматли қоғозлар ҳисобланади.

Лотерея билетлари, почта маркалари, открыткалар, конвертлар, ёнилғи-мойлаш материаллари учун талонлар, метрода юриш жетонлари ҳам талон-тарожнинг предмети бўлиши мумкин. Бироқ поезд, самолёт чипталари талон-торож қилиш предмети бўла олмайди. Чунки улар ўзича моддий бойлик ҳисобланмайди, қўшимча ҳужжатлар (масалан, паспорт) тақдим этилгандагина моддий бойликка айланиши мумкин.

Шунга ўхшаш ашёларни эгаллаб олиш, ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яширганлик ЖК 227-моддаси билан квалификация қилинади. Агар шахс шу ҳужжатлардан фойдаланишга қасд қилган бўлса, унинг қилмиши жиноятлар жамига кўра алдаш ёки ишончни суниестемол қилиш йўли билан мулкый зарар етказишга (ЎзР ЖК 170-моддаси) тайёргарлик кўриш, деб ҳисобланади.

Тасодифий равишда топиб олинган мол-мулк (топилма) талон-торожнинг предмети бўлиши мумкин эмас. ФК 192-моддасига мувофиқ, йўқолган ашёни топиб олган шахс бу ҳақда уни йўқотган ёки эгалик ҳуқуқига эга бўлган, ўзига маълум шахсларга дарҳол хабар бериши ҳамда топилган ашёни шу шахсга қайтариши шарт.

Агар ашё бино ичида ёки транспортда топилган бўлса, у шу бинонинг ёки транспорт воситасининг эгасига топширилиши лозим. Топилма топширилган шахс уни топиб олган шахснинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини ўз зиммасига олади.

Топилган ашё қайтарилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахс номаълум бўлса ёки унинг манзили маълум бўлмаса, ашёни топиб олган шахс топилма тўғрисида милицияга, тегишли давлат органларига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига маълум қилиши шарт.

Ашёни топиб олган шахс уни ўзида сақлаб туришга ёки сақлаш учун милиция ёки тегишли давлат органи ёхуд фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органига ё улар кўрсатган шахсга топширишга ҳақлидир.

Ҳазина ҳам талон-торож қилиш жиноятининг предмети бўлиши мумкин эмас.

NOTA BENE!

Хазина — ерга кўмилган ёки бошқа усулларда яширилган пул ёки қимматбаҳо нарсалар. Уларнинг эгасини аниқлаш мавжуд бўлмайти ёки у қонунга мувофиқ равишда мулкка эгалик қилиш ҳуқуқини йўқотган бўлади ва бу мулк хазина яширилган жой (ер майдони, уй-жой ва ҳ.к.) эгасининг эгалигига ўтади.

Объектив томондан талон-торож ўзганинг мол-мулкини ўз фойдасига ёки бошқа шахслар фойдасига ғайриқонуний равишда, бепул тортиб олишда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикаси қонунларида талон-торож қандай усулда содир этилганига қараб унинг учун жавобгарлик дифференциация қилинган.

Жиноят кодексида талон-торожнинг қуйидаги шакллари назарда тутилган:

- 1) босқинчилик (ЎзР ЖК 164- моддаси);
- 2) товламачилик (ЎзР ЖК 165- моддаси);
- 3) талончилик (ЎзР ЖК 166- моддаси);
- 4) ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЎзР ЖК 167- моддаси);
- 5) фирибгарлик (ЎзР ЖК 168- моддаси);
- 6) ўғрилиқ (ЎзР ЖК 169- моддаси).

Қонунга хилофлик ҳар қандай талон-торожнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

NOTA BENE!

Қонунга хилофлик деганда, айбдор шахс томонидан бунга ҳеч қандай ҳуқуқи бўлмай туриб, ўзганинг мол-мулкини тортиб олиш тушунилади.

Шахс мол-мулкка эгалик ҳуқуқига эга бўла туриб, белгиланган тартибни бузиб уни қўлга киритган ҳолларда, талон-торожнинг таркиби мавжуд бўлмайди. Унинг ҳаракатлари бошқа жиноят — ўзбошимчалик (ЎзР ЖК 229- моддаси) деб ҳисобланиши мумкин.

NOTA BENE!

Мулк, ашёнинг ҳақини тўламаслик (текинга олиш) талон-торож қилинган мол-мулк эвазига муайян эквивалент бермасдан ўзганинг мол-мулкининг тортиб олинишини билдиради.

Агар шахс талон-торож вақтида талон-торож қилинган мол-мулк эвазига унинг тўла қийматини берган бўлса, жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Ўзганинг мулкни талон-торож қилишни **тамом бўлган жиноят** деб ҳисоблаш талон-торожнинг шаклига боғлиқдир. Бироқ, аксарият ҳолларда, ўзганинг мол-мулки тортиб олинган ва айбдор шахсда талон-торож қилинган мол-мулкни ўз хоҳишига кўра тасарруф этиш (сотиш, алмаштириш, яшириш ва ҳ.к.) учун реал имконият пайдо бўлган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан талон-торож фараз мақсадларда тўғри қасд билан содир этилади.

Фараз — талон-торожнинг зарурий белгиси ҳисобланади, Фараз — ўзи ёки бошқа шахслар учун моддий наф олишдир.

Жиноятнинг субъекти ЖКнинг 17- моддасида белгиланган ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс ҳисобланади.

2- §. Босқинчилик **(ЎЗР ЖК 164- моддаси)**

Босқинчилик ўзганинг мол-мулқига қарши қаратилган энг хавфли жиноятлардан бўлиб, уни содир этганлик учун жавобгарлик ЎЗР ЖК 164- моддасида назарда тутилган. Босқинчиликнинг ўта **ижтимоий хавфлилиги** аввало шу билан боғлиқки, бу жиноят содир этилганида жабрланувчиларнинг ҳаёти ёки соғлиғига ҳам зиён етказилади ёхуд бундай зиён етказилиши учун реал хавф вужудга келади ва ўзганинг мол-мулки эгаллаб олинади.

Босқинчиликнинг объекти ўзганинг мол-мулки, фуқароларнинг ҳаёти ёки соғлиғидир.

Объектив томондан босқинчилик ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилиш мақсадида шу мулкнинг эгаллишига қаршилик кўрсатган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган жисмоний зўрлик ишлатиш ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб ҳужум қилишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Босқинчилик содир этишдаги ҳужум жабрланувчига ёки унинг иродасига зўрлик ишлатиб ғайриқонуний таъсир кўрсатишда ифодаланади.

Аксарият ҳолларда, босқинчилик вақтида шахсга очиқдан-очиқ ҳужум қилинади, баъзан эса жабрланувчига сездирмасдан яширинча (масалан, орқадан ўқ узиб, панадан пичоқ уриб) содир этилиши ҳам мумкин.

Босқинчиликда ишлатиладиган зўрлик жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин. Одатда, босқинчиликда зўрлик ишлатиш ҳужум билан айна бир вақтда содир бўлади, аммо бевосита ҳужумдан кейин куч ишлатилиши ҳоллари ҳам учрайди. Ҳужумга бир шахс дучор этилиб, мол-мулкни эгаллашга тўсқинлик қилмоқчи бўлган бошқа шахсга нисбатан зўрлик ишлатилган ҳоллар ҳам учрайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Ўзгалар мулкни ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“ги 1999 йил 30 апрель 6-сонли қарорида таъкидланганидек, **ҳаёт учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш** деганда, унинг ишлатилиши жабрланувчининг ҳаёти учун аниқ бўлган хавфни вужудга келтирувчи ҳолат (масалан, жабрланувчини бўғиш, бошини сув остида ушлаб туриш ва ҳоказо) тушунилади.

Соғлиқ учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчига соғлиғининг бузилишига сабаб бўлган тан жароҳати етказиш ёки шундай тан жароҳатини етказиш хавфини туғдирувчи ҳаракатлар (чаккага, куюш ўралмасига (солнечное сплетение) уриш ва ҳоказолар) тушунилади.¹

Алдаш йўли билан танасига кучли таъсир кўрсатувчи, заҳарли, ухлатадиган ёки бошқа қарахт қиладиган моддалар жабрланувчига берилганида, қилмиш қандай квалификация қилинади? — деган савол туғилиши табиий.

Албатта, агар бундай моддаларнинг берилиши жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғига хавф туғдирган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини ЎзР ЖК 164- моддаси билан квалификация қилиш зарур.

Босқинчилик ишлатиладиган зўрлик жабрланувчидан тортиб олинган мол-мулкни эгаллаш ёки ўзида сақлаб қолиш усули ҳисобланади.

Босқинчиликни квалификация қилиш учун айбдор томонидан зўрликнинг мол-мулк эгаси ёки уни кўриқ-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь, 1999 йил 30 апрель ва 1999 йил 14 майдаги Пленуми қарорлари тўплами. - Т.: 1999, 23- бет.

лаётган шахс ёхуд мулк тасарруфида бўлган шахс ёхуд ўзганинг мулкани эгаллашга тўсқинлик қилган шахсларга нисбатан ишлатилганлигининг аҳамияти йўқ.

Ўзганинг мол-мулкани эгаллаш ёки сақлаб қолиш мақсадида зўрликнинг ишлатилиши жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Агар зўрлик бошқа мақсадда, масалан, содир этилган ўғрилиқдан кейин қўлга тушишдан қутулиб қолиш мақсадида ишлатилган бўлса, бундай қилмишни босқинчилик деб ҳисоблаш мумкин эмас, айбдорнинг ҳаракатлари ўғрилиқ ва шахсга ёки бошқарув тартибига қарши жиноят, деб ҳисобланади.

Босқинчиликда руҳий зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчининг ҳаёт ёки соғлиғи учун хавф туғдирадиган зўрликни жиноят содир қилинаётган вақтнинг ўзида бевосита ва дарҳол ишлатиш билан қўрқитиш тушунилмоғи лозим.

Босқинчилик ҳужуми вақтидаги таҳдид:

- 1) жисмоний зўрлик дарҳол қўлланилиши мумкинлиги хавфини ўз ичига олган, яъни реал бўлиши;
- 2) келгусида эмас, айнан ҳужум пайтида мавжуд бўлиши;
- 3) ҳақиқатда мавжуд бўлиши каби белгиларга эга бўлиши лозим.

Босқинчилик амалга оширилаётган пайтдаги қўрқитиш аниқ ёки ноаниқ бўлиши мумкин.

Аниқ қўрқитишга қурол ёки қурол сифатида ишлатиладиган нарсалар билан қўрқитиш, шахсни ўлдириш ёки унинг соғлиғига зарар етказиш ниятини оғзаки айтиш, шундай нияти борлигини имо-ишоралар билан ифодалаш киради.

Ноаниқ хусусиятдаги қўрқитиш ниқобланган шаклда ифодаланади. Масалан, жабрланувчига кўринмайдиган нарсалар, муайян имо-ишоралар (қуролни қўлдан қўлга олиш) билан қўрқитиш ва ҳ.к. кўринишда бўлиши мумкин.

Босқинчилик амалга оширилаётган вақтдаги таҳдид реал бўлиши керак. Қўрқитиш оғзаки, қуролни кўрсатиш, имо-ишора (масалан, „ўлдираман“, „майиб қиламан“, „кўзингни ўйиб оламан“ дейиш, тўппончани, пичоқни жабрланувчига ўқталиш ва ҳ.к.)ларда ифодаланиши мумкин.

Фақат суд ҳар бир алоҳида ҳолда, содир этилган жиноят ҳолатларини ҳисобга олган ҳолда, таҳдиднинг реаллиги ва ҳақиқатда мавжуд бўлганлигига баҳо беради. Бундай ҳолларда суд жабрланувчининг реал таҳдид мавжуд бўлганлиги тўғрисидаги субъектив фикрига эмас, балки аниқ фактларга таяниши керак.

Масалан, жиноятчи ярим тунда жабрланувчининг орқасидан келиб: „қимирлама, акс ҳолда ёмон бўлади“ деган сўзлар билан орқасига бармоғини тиради. Судда жабрланувчи ўз ҳаёти хавф остида қолганлигини даъво қилган, бироқ суд бундай ҳолатларда жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиги учун реал хавф бўлмаган, деб ҳисоблашни лозим топган.

Босқинчилик ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрликни ишлатиш билан қўрқитиб ҳужум қилинган пайтдан эътиборан, айбдор ўзганинг мол-мулкани эгаллаган ёки эгалламаганидан қатъи назар **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Босқинчилик субъектив томондан тўғри қасд ва ғаразли мақсадларда ифодаланади.

Жиноятнинг субъекти — 14 ёшга тўлган, ақли расо шахс-дир.

ЎЗР ЖК 164- модда 2- қисмида жазони оғирлаштирувчи бир нечта ҳолатларда содир этиладиган **босқинчилик** учун жавобгарлик белгиланган, жумладан:

а) қурол ёки қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсаларни ишлатиб;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) анча миқдордаги мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилиши.

Босқинчилик ҳужумида қурол ёки қурол сифатида ишлатиш мумкин бўлган бошқа нарсалардан фойдаланиш жиноятнинг ижтимоий хавфлилигини оширади. Чунки бу жабрланувчининг қаршилигини синдириш, жиноят қурбонининг айбдорнинг жинойий режасини амалга оширишига қаршилик кўрсатиши имкониятидан маҳрум қилиш; ҳужум қилувчига кўп куч сарфламасдан жабрланувчининг қаршилигини тийиб қўйиш имконини беради. Бундай **босқинчилик ҳужуми** ўта дағаллик ва беҳаёлик билан амалга оширилади.

NOTA BENE!

Ўқотар қуроллар деганда, хўжалик-маиший мақсадларда ишлатилмайдиган ва фақат жонли нишонни уриш ёки спорт тадбирларини ўтказиш учун мўлжалланган, снарядни, ўқни отишда порох газлари кучидан фойдаланиладиган барча турдаги қуроллар тушунилиши керак.

Демак, ўқотар қуролнинг асосий белгиси унинг ўқ отиши ва жонли нишонга шикаст етказиши билан боғлиқ, унинг

нишонга шикаст етказиш ёки спорт тadbирларини ўтказишга мўлжалланганлигидир.

Баданга шикаст етказиши ва ҳатто ўлимни келтириб чиқариши мумкин бўлган предметлар, агар улар тайёрланишида бундай мақсад учун мўлжалланмаган бўлса, ҳатто ўқ узишда порох газидан фойдаланилган бўлса ҳам, ўқотар қуроли деб ҳисобланиши мумкин эмас. Бундай нарсалар жумласига сигнал, старт, қурилиш тўппончалари, ракета ва бошқа пиротехника ва ёритиш воситалари киради.

Мазкур нарсалар бошқа мақсадларда, хўжалик-маиший ёки ишлаб чиқаришда фойдаланиш учун мўлжалланган бўлса, бу ҳол уларни қуроллар жумласига киритилишини истисно этади.

Предметни ўқотар қуроли деб ҳисобланиши учун унинг қандай усулда тайёрланганлигининг (зааводда ёки хонаки усулда) аҳамияти йўқ.

Ўқотар қуроллари ўз аҳамияти, хусусияти, тузилиши, калибри ва бошқа хусусиятларига кўра хилма-хилдир.

Ўқотар қуроллар жумласига: милтиқ, кичик калибрли милтиқ, автоматлар, тўппончалар, ов милтиғи, шу жумладан қирқма милтиқ кабилар киради.

NOTA BENE!

Жабранувчининг бевосита баданига тегиши натижасида жонли нишонни жароҳатлаш учун махсус мўлжалланган буюмлар **совуқ қурол** деб ҳисобланмоғи лозим.

Буюмни **совуқ қурол** деб топишнинг асосий мезони унинг жонли нишонни жароҳатлаш учун мўлжалланганлигидир.

Қатор ҳолларда, мазкур буюмлардан фақат жанговар қурол, ханжар, милтиқ найзалари, қиличлар, шамширлар, чўқморлар, гурзилар ва ҳ.к. сифатида фойдаланилади. Мазкур буюмлар ўз табиатига кўра фақат фуқароларнинг ҳаёти ёки соғлиғига зарар етказиш учун мўлжалланган бўлади.

Ўтмишда зарба уришнинг усули ва хусусиятига қараб **совуқ қуролларнинг** ҳар хил турлари ясалган ва улар муайян шаклга эга бўлган. Уларнинг тигли ва уриб парчаловчи турлари мавжуд.

Қурол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган бошқа нарсалардан, ишлатилганда жабранувчининг ҳаёти ёки соғлиғига объектив зарар етказиши мумкин бўлган ҳар қандай ашёлардан қурол сифатида фойдаланиш мумкин. Буларга: болта, бурагич, занжир, ништар, катта тош, пичоқ,

болга, белкурак, арматура булаг, сўйил кабилар киради. Курол сифатида фойдаланиш мумкин бўлган нарсаларнинг олдиндан тайёрлаб кўйилганлиги ёки жиноят содир этилган жойдан олинганлигининг қилмишини босқинчилик деб квалификация қилиш учун аҳамияти йўқ.

Босқинчиликда курол ёки курол сифатида **фойдаланиш** мумкин бўлган бошқа буюмларни ишлатиш деганда, амалда улардан белгиланган мақсадда фойдаланилиши тушунилмоғи лозим.

Босқинчиликни содир этишда ишлатишга яроқсиз курол ёки куролга ўхшатиб ясалган буюмларнинг қўланилганлиги босқинчиликни оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми юқорида қайд этилган қароридан: „Била туриб яроқсиз куролдан ёки ёлғондакам куролдан (масалан, тўппонча ёки старт тўппончаси макетларидан) баданга шикаст етказишни ният қилмаган ҳолда фойдаланилганда, ҳаёт ва соғлиқ учун хавfli бўлмаганда куролли босқинчилик сифатида баҳолаш мумкин эмас“¹ дейилади. Бундай ҳаракатлар ЖК 164-моддаси 1-қисми бўйича оддий босқинчилик сифатида квалификация қилиниши лозим. Чунки бундай босқинчиликни куролли деб ҳисоблаш мумкин эмас. Бироқ, агар куролга ўхшатиб ясалган нарсалардан курол сифатида фойдаланилган ва улар билан жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғига хавfli зиён етказилган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини курол сифатида ишлатиш мумкин бўлган бошқа буюмлардан фойдаланиб, жиноят содир этиш деб ҳисоблаш мумкин.

Газли куроллар масаласини қандай ҳал этиш муаммоси ҳам қизиқарлидир. Газ тўппончалари, газ баллончалари, кўздан ёш оқизувчи, безовта қилувчи ёки захарли моддалар тўлдирилган пуркагич ва бошқа ҳар қандай қурилмалар газли куроллар туркумига киритилиши лозим.

Фикримизча, шахс босқинчиликни содир этишда ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган модда тўлдирилган газли куролни ишлатса, айбдорнинг қилмиши куролли босқинчилик деб ҳисобланиши керак. Агар газли куролдаги модда

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь Пленуми қарорлари „Ўзгалар мулкани ўғрилиқ, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“, 22—53- бет.

шахснинг ҳаёти ёки соғлиги учун хавfli бўлмаса, унинг ишлатилиши айбдорнинг ҳаракатларини қуролли босқинчилик деб квалификация қилиш учун асос бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги 1996 йил 27 февралдаги 3- сонли қарорига мувофиқ, „Пневматик милтиқ, сигнал, старт, газ пистолетлари ёки газ баллонлари, ракетницалар ва бошқа имитация-пиротехник ва ёритқич воситалари қурол жумласига кирмайди“.¹

Қуролли босқинчилик ҳужуми содир этилганида ҳаракатлар жиноятлар жами, яъни босқинчилик ва қурол, ўқдорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларига қонунга хилоф равишда эгалик қилиш (ЎЗР ЖК 248-моддаси) билан квалификация қилиниши лозим. Босқинчилик ҳужумида қурол сифатида портловчи, захарли моддалар ва ҳ.к.лар ишлатилган тақдирда, айбдорнинг қилмишлари жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган босқинчилик

Босқинчиликни юқоридаги белгиларига кўра квалификация қилиш учун, босқинчилик ҳужумида бу ҳақда олдиндан келишиб олган **икки ёки ундан ортиқ шахслар** иштирок этган бўлишлари лозим. Айбдор шахслар босқинчиликни содир этишда қандай зўрлик ишлатиш ҳақида аниқ келишиб олмаган бўлишлари ҳам мумкин.

Олдиндан тил бириктирган шахслар гуруҳи таркибига босқинчиликни содир этишга маслаҳатлари, йўл-йўриқлари, жиноятни содир этиш қуроллари ва воситаларини бериб туриш билан кўмаклашган шахслар эмас, балки ҳужумда бевосита иштирок этган бажарувчиларгина кирадилар.

Бундай шахслар ЎЗР ЖК 28- моддасига кўра босқинчиликнинг иштирокчилари деб ҳисобланиши мумкин.

Босқинчиликни бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган деб квалификация қилиш учун ҳар бир иштирокчининг 14 ёшга тўлганлиги ва ақли расолигини аниқлаш лозим.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги қарори, 1996 й. 27 февралб, № 3.

Агар бир гуруҳ шахслар ўғрилиқ ёки талончилик содир этиш ҳақида келишиб олган бўлсалар ва шу жиноятларни содир этиш жараёнида иштирокчилардан бири бошқа жиноятчилар билан келишиб олмасдан мол-мулкни эгаллаш мақсадида жабрланувчиларга нисбатан ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрликни ишлатса, қилмиш бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган босқинчилик сифатида квалификация қилиниши мумкин эмас.

Ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli бўлган зўрликни ишлатган шахс босқинчилик учун жавобгар бўлади, жиноятнинг қолган иштирокчилари эса ўғрилиқ ёки талончилик учун жавобгар бўладилар.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган босқинчилик қатнашчисининг ҳаракатлари жиноятнинг қолган иштирокчилари қонунда назарда тутилган асосларга кўра жинoий жавобгарликка (вафот этиши ва ҳ.к. муносабати билан) тортилмаганликларидан қатъи назар, гуруҳ бўлиб содир этилган жиноят, деб квалификация қилиниши керак.

Талон-торож қилинган мол-мулкнинг миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз бараваридан юз бараваригача бўлса, **анча миқдорда** содир этилган босқинчилик деб ҳисобланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат томонидан қатъий нарх белгилаш имконияти йўқлиги сабабли талон-торож қилинган нарсаларнинг қийматини аниқлашда муайян қийинчиликлар юзага келади. Шунинг назарда тутиш керакки, ўзганинг талон-торож қилинган мол-мулкнинг қиймати шу қилмиш содир этилган пайтда мазкур минтақадаги ўртача бозор нархлари бўйича белгиланиши лозим. Талон-торож қилинган нарсаларнинг қийматини белгилашда уларнинг ҳолатини, ишлаб чиқарилган вақтини, эскирганлигини, товар кўринишини, шу нарсалардан фойдаланиш имкониятлари даражаси ва ҳ.к.ларни эътиборга олиш тўғри ва зарурдир. Яъни товаршунослик экспертизасини тайинлаш ва ваколатли экспертлар хулосаси асосида талон-торож қилинган мол-мулкнинг қиймати масаласини ҳал этиш зарур. **ЖК 164-модда 3-қисмида:**

а) такроран, хавfli рецидивист ёки илгари ЖК 242-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) уй-жойга, омборхона ёки бошқа биноларга гайриқонуний равишда кирган ҳолда;

г) баданга оғир шикаст етказган ҳолда содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Такроран босқинчилик содир этиш деганда, шахснинг икки ёки ундан кўп марта босқинчиликни содир этганлиги, ammo уларнинг бирортаси учун ҳам судланмаганлиги тушунилади. Биринчи босқинчилик ҳужуми тамом бўлган ёхуд жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилган ёки иштирокчиликда содир этилган бўлса, босқинчилик такроран содир этилган деб ҳисобланади.

Агар илгари содир этилган босқинчилик учун шахс қонунда белгиланган тартибда жиноий жавобгарлик ёки жазодан озод қилинган бўлса, босқинчилик такроран содир этилган деб ҳисобланмайди. Агар янги босқинчилик содир этилган пайтгача айбдордан судланганлиги қонунда белгиланган тартибда олиб ташланган ёки бекор бўлган айбдор шахсни жиноий жавобгарликка тортиш муддати ўтган ёки илгари содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик амнистия акти ёки авф этиш асосида олиб ташланган бўлса, такрорийлик бўлмайди.

Агар босқинчиликни содир этган шахс илгари босқинчилик содир этганлиги учун судланган бўлса, қилмиш **хавфли рецидивист** томонидан содир этилган деб ҳисобланади.

Босқинчилик ҳужумини содир этган шахс илгари ЎЗР ЖК 242- моддаси (жиноий уюшма ташкил этиш)да жавобгарлик назарда тутилган жиноятни содир этган бўлса, унинг қилмиши ЎЗР ЖК 164- модда 3- қисми „а“ банди билан квалификация қилиниши керак.

Талон-торож қилинган мол-мулк миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг юз баробаридан уч юз баробаригача бўлса, **кўп миқдорда** босқинчилик содир этилган деб ҳисобланади.

NOTA BENE!

„**Уй-жой** деганда, кишиларнинг доимий ёки вақтинчалик туришига мўлжалланган (шахсий уй, хонадон, меҳмонхонадаги, санаториядаги хона, дала ҳовли, боғ ҳовли ва бошқалар) бино, шунингдек, унинг таркибига кирувчи дам олиш, мулкни сақлаш учун ёхуд инсоннинг бошқа эҳтиёжларини қондириш учун (балконлар, ойнабанд айвонлар, омборлар ва бошқалар) тушунилади.“¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь Пленумининг „Ўзгалар мулкни ўғрилик, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“ги қарори. 1998 й. 28 декабрь, №6. - Т.: ДИТАФ 1999 й.

Одамларнинг доимий ёки вақтинча яшаши учун мўлжалланмаган ва мослаштирилмаган бинолар (масалан, уй-жой иморатларидан алоҳида турган ертўлалар, омборлар, гаражлар ва бошқа хўжалик бинолари) уй-жой деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Поезд транспорт воситаси бўлса ҳам, поезд купеси вақтинчалик уй-жой деб ҳисобланиши мумкин. Чунки у одамларнинг вақтинча яшаши учун мўлжалланган.

Палаткалар, вагончалар, кема каюталарини ҳам вақтинчалик уй-жой деб ҳисоблаш зарур.

Шунингдек, турар-жой биносига бевосита туташ қурилган, у билан яхлит бирликни ташкил этувчи балконлар ва пешайвонлар, чордоқлар, ертўлалар ҳам „уй-жой“ деб тушунилади.

Кўп қаватли уйларнинг ертўлалари, чордоқлари, транспорт воситалари уй-жой ҳисобланмайди.

Касалхоналар, дам олиш уйлари ва санаторийларнинг палаталари одамларнинг даволаниши ёки дам олиши даврида уларнинг вақтинча яшаши учун мўлжалланган. Шу боис булар „уй-жой“ тушунчаси доирасига киритилиши керак.

NOTA BENE!

Омборхона деганда, товар-моддий бойликларни талон-торож қилиниши, бузилиши ёки йўқ қилинишидан, табиат ҳодисалари ва бошқа шу кабилардан эҳтиёт қилиб, доимий ёки вақтинча сақлаш учун махсус жиҳозланган, мослаштирилган ёки мўлжалланган алоҳида қурилма ёки жой (масалан, сейфлар, темир шкафлар, контейнерлар, авторефрижераторлар, совуткичлар, қўриқланадиган платформалар, молхоналар, атрофи ўралган дон омборлари, автофургонларнинг усти ёпиқ кузовлари ва бошқа шу каби)лар тушунилади.

Бино деганда, одамларни жойлаштириш ёки моддий бойликларни кўйиш учун мўлжалланган иморат, иншоот тушунилади.

У доимий, вақтинчалик, кўчмас ва кўчма бўлиши мумкин. Товар-моддий бойликларни сақлаш учун қурилган ҳар қандай иншоот ёки бундай мақсадлар учун мўлжалланмаган, аммо зарурат туфайли, товар-моддий бойликлар сақланадиган иншоотлар (омборлар, дўконлар, цехлар, дўкончалар ва ҳ.к.лар)га айлантирилган „бинолар“ шулар жумласига киради.

Кириш уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога яширин ёки ошкора бостириб кириш, мол-мулкни талон-торож қилиш ниятида бинонинг ичида ғайриқонуний пайдо бўлишдир. Бундай кириш тўсиқларни ёки одамлар қаршилигини енгиб ўтиб ёки буларсиз ҳам содир этилиши мумкин. Тегишли уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кирмасдан, мосламалар (илмоқлар, магнитлар, шланглар) ёрдамида ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилиш, уй-жойга, омборхонага кириб талон-торож содир этиш, деб квалификация қилиниши мумкин эмас.

NOTA BENE!

Бинога кириб олиш — ишлаб чиқариш, хизмат, савдо, омборхоналарига ёки бошқа бинога шахснинг қонунга хилоф равишда, бунга ҳуқуқи бўлмаган ҳолда, у ерда қонуний асосда ишлаётган, ёки турган шахсларнинг (ходимлар, сотувчилар, қоровул ва ҳ.к.нинг) ижозатисиз, ёки хоҳишсиз ёхуд сохта ҳужжатлардан фойдаланиш йўли билан ғайриқонуний равишда бостириб кириши, ёки кириб олиши ҳисобланади.

Уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириб олиш усуллари турлича бўлиб, қандай усулдан фойдаланиб кирилганлиги (масалан, айбдорнинг эшик, деразаларни бузиши, девор, шифтдан туйнуклар очиш, ясама калитлардан фойдаланиш йўли билан бинога кириб олиши) босқинчиликнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 164- моддаси 3- қисми „в“ банди билан квалификация қилиш учун унинг бинога кириб олганлигининг ўзи етарли бўлмай, балки ўзганинг мол-мулкни талон-торож қилишга қасд қилган ёки қилмаганини ҳам аниқлаш зарур. Бунда қасд бинога кириб олгунга қадар юзага келган бўлиши керак. Айбдор талон-торож содир этиш ниятисиз уй-жойга, омборхонага ёки бошқа бинога кирган ва моддий бойликларни кўрганидан сўнг ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli зўрлик ишлатса, бундай ҳаракатларда кириб олиш белгилари мавжуд бўлмайди ва қилмишни ЎзР ЖК 164- модда 3- қисми „в“ банди билан квалификация қилиш мумкин эмас, айбдорнинг қилмишида бошқа оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса, у ЎзР ЖК 164- моддаси 1- қисми бўйича жавобгар бўлади.

Бинога кириб олишда уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириш ҳуқуқига эга бўлган ёки шу объектларни

қўриқловчи, аммо кириб олиш пайтида кириш ҳуқуқига эга бўлмаган шахслар иштирок этган бўлса, бу ҳам кириб олиш деб ҳисобланади.

Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, уй-жой, омборхона ёки бошқа бинога кириб босқинчилик содир этилганида айбдор шахсларнинг қилмишларини ЎЗР ЖК 164- моддаси 2- қисмининг „б“ банди билан эмас, шу модданинг 3- қисми „в“ банди билан квалификация қилиш керак. Чунки ЖК 33- моддаси 2- қисмида „Агар шахс содир этган қилмишда ушбу Кодекс Махсус қисми айна бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг аломатлари мавжуд бўлса, у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади“, дейилган.

ЎЗР ЖК 164- моддасининг 4- қисмида:

а) жуда кўп миқдорда;
б) ўта хавfli рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган босқинчилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Агар талон-торож қилинган мол-мулк миқдори энг кам ойлик иш ҳақининг уч юз бараваридан ортиқ бўлса, **жуда кўп миқдорда** содир этилган деб ҳисобланади.

Қолган иккита оғирлаштирувчи ҳолатни юқорида кўриб чиққанлигимиз боис уларга тўхталишни лозим деб топмадик.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги „Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар ҳақида“ги 11- сон қарорининг 5- бандига мувофиқ ўзганинг мулкани талон-торож қилишдан иборат бўлган айбдорнинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо беришда унинг содир этилиш усулидан (ўғрилик, талончилик, товламачилик ва ҳоказо) қатъи назар жиноят Жиноят кодексига тегишли моддасининг оғирроқ жазони кўзда тутувчи қисми билан квалификация қилиниши ва ушбу модданинг бошқа қисмлари билан қўшимча квалификация қилиниши талаб этилмаслиги судларга тушунтирилсин. Масалан, жиноят жуда кўп миқдорда талон-торож қилиш белгиси бўйича ЖК 167-моддасининг 4-қисми билан квалификация қилинганда ЖК ушбу моддаси 1, 2 ва 3- қисмлари билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди.

Давомли талон-торож содир этилган ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари талон-торож қилинган умумий суммани ҳисобга олган ҳолда квалификация қилиниши лозим.

Агар шахснинг ҳаракатлари давомли жиноят хусусиятига эга бўлмасдан бир неча мустақил эпизодлардан, мисол учун, ўғрилик, талончилик, фирибгарлик ва бошқалардан иборат бўлса, бу ҳаракатлар талон-торож қилинган умумий суммадан келиб чиққан ҳолда квалификация қилиниши мумкин эмас. Бундай ҳолларда жиноят ўзганинг мулкини талон-торож қилганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи Жиноят кодекси Махсус қисми моддасининг диспозицияга мувофиқ, жумладан такрорийлик белгиси билан квалификация қилиниши лозим.¹

3- §. Товламачилик (ЎЗР ЖК 165- моддаси)

Товламачиликнинг объекти ўзгаларнинг мол-мулки, мол-мулкка бўлган ҳуқуқи, жабрланувчи шахсларнинг соғлиғи, шаъни ва қадр-қимматидир.

Мол-мулк, мол-мулкка бўлган ҳуқуқ, мулкий йўсиндаги ҳаракатлар (муайян ишнинг бажарилиши хизмат кўрсатиш ва ҳ.к.) товламачилик жиноятининг предмети бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Мол-мулкка бўлган ҳуқуқ — шахснинг ўзига тегишли мол-мулкка эгалик қилиш, ундан ўз хоҳишига кўра ҳамда ўз манфаатларини кўзлаб фойдаланиши ва тасарруф этиши, шунингдек ўзининг мулкий ҳуқуқи ким томонидан бузилишидан қатъи назар, унинг мулкий ҳуқуқлари бузилишининг бартараф этилишини талаб қилиш ҳуқуқидир.

Айбдор товламачиликни содир этаётиб мулкка бўлган ҳуқуқни талаб қилмай, ўзганинг мол-мулкидан фойдаланиш ёки уни тасарруф этиш ҳуқуқини талаб қилиши ҳам мумкин.

Товламачиликнинг предмети фақат ўзганинг мол-мулки ёки унга бўлган ҳуқуқи бўлиши мумкин.

Жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиб, унинг мулкига шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабрланувчи сир сақланишини хоҳлаган

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди ахборотномаси — „Қонун номи билан“. 1998, 1—2- сон, 19- бет.

маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиб ёхуд жабрланувчининг манфаатларига хавф соладиган вазиятни вужудга келтириш йўли билан шахс жабрланувчини унда турган (масалан, қарзга, кредитга олган, вақтинча сақланиб турган ва ҳ.к.) ўзининг мол-мулкни беришга мажбур этганида у ўзганинг мулкни товламачилик йўли билан талон-торож қилганлик учун жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Бундай қилмиш, қонунда назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлса, ўзбошимчалик, деб ҳисобланади.

Мулкий йўсиндаги ҳаракатлар деганда, ҳақи тўланиши лозим бўлган ҳар қандай ишларни бажариш ёки хизматлар кўрсатиш (иморатлар қуриш, уларни таъмирлаш, автомобилларни таъмирлаш, товар-моддий бойликларни ташиб бериш ва ҳ.к.) тушунилади.

Объектив томондан товламачилик ўзгадан мулкни ёки мулкий ҳуқуқни топширишни, мулкий манфаатлар беришни ёхуд мулкий йўсиндаги ҳаракатлар содир этишни талаб қилишдан иборат.

Қуйидагилар:

1) жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш билан кўрқитиш;

2) мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш билан кўрқитиш;

3) (жабрланувчи ёки унинг яқинлари учун) сир сақлашни лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш билан кўрқитиш;

4) жабрланувчини ўз мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйиш товламачиликни содир этиш ҳисобланади.

Товламачининг талаблари оғзаки, телефон, факс, хат орқали ва бошқа усулларда амалга оширилиши мумкин.

Талаб деганда, товламачининг жабрланувчидан мол-мулк ёки мол-мулкдан ўз мулкидай фойдаланиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатларни тақдим этилишини талаб қилиши тушунилади. Мол-мулкни талаб қилиш, албатта, товламачиларнинг талабини рад этганлик учун ўч олиш мақсадида кўрқитиш билан бирга содир қилинган бўлиши керак

Талаблар пул олиш, ердан, дўкондан, автомобилдан фойдаланиш ҳуқуқини қўлга киритиш, товламачини шерик сифатида мунтазам дивидендлар ва бошқа мулкий манфаатлар олиши учун кооператив, корхона аъзолигига киритиб қўйиш кўринишида бўлиши мумкин.

Мулкӣ манфаатлар беришни талаб қилиш деганда, жабрланувчининг ўз хизмат ваколатларига кўра у ёки бу шахсга унинг муҳтожлигига қараб ёхуд белгиланган қоидалар ёки норматив ҳужжатларга биноан бериш ҳуқуқига эга бўлган манфаатлари тушунилади. Жумладан, товар-моддий бойликларни навбатсиз ажратиш, қўшимча тўловларсиз товар олиш, ўз корхонасидаги бўш лавозимларга тайинлаш тушунилиши керак.

Товламачининг талаби, албатта, жабрланувчининг мулкига зарар етказиш ёки унинг яқин кишиларига зўрлик ишлатиш ёхуд улар учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш тарзидаги қўрқитиш билан биргалликда содир қилиниши лозим. Қўрқитиш билан амалга оширилмаган талаблар жиноятнинг товламачилик таркибини вужудга келтирмайди.

Суд-тергов амалиётида кўпинча товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда қийинчиликларга дуч келинади.

Бундай қийинчилик пайдо бўлганида босқинчилик ва талончиликда куч ишлатиш билан қўрқитиш ўзгалар мулкани эгаллаш ёки ўзгалар мулки тортиб олингач, уни қўлдан чиқармаслик воситаси бўлиб хизмат қилишини, товламачиликда эса қўрқитиш жабрланувчининг иродасини бўйсундириш ва жабрланувчини товламачининг хоҳишини бажаришга мажбур қилиш воситаси эканлигини назарда тутиш лозим.

Шунингдек, босқинчилик ва талончиликда ўзганинг мулкани эгаллаш қўрқитиш билан бир вақтда содир бўлади, товламачиликда агар жабрланувчи мулкни ўз ихтиёри билан бермаса, бундай қўрқитишнинг кейинчалик бажарилиши кўзда тутилади.

Содир этилаётган қўрқитиш жабрланувчига таъсир қилмагани сабабли товламачи шу заҳоти ўзганинг мулкани эгаллаган бўлса, унинг ҳаракатлари жиноятлар жами: ўзганинг мулкани товламачилик йўли билан ва қўрқитиш усулига кўра, босқинчилик ёки талончилик йўли билан талон-торож қилиш, деб квалификация қилиниши лозим.

Товламачиликни содир этишда зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш деганда уриш, зарба бериш, баданга енгил, ўртача оғир ва оғир шикаст етказиш таҳдиди билан қўрқитиш агар айбдорнинг талаби бажарилмаса, шундай зўрлик ишлатиш хавфи мавжуд бўлиши тушунилиши керак. ЖК 165-мод-

дасининг диспозициясида уларнинг ҳаммаси кўрсатилган ва бундай қилмиш содир этилганида шахсга қарши жиноятлар бўйича қўшимча квалификация талаб қилинмайди.

Товламачиликдаги қўрқитишга куйидаги: биринчидан, ўзида жабрланувчи ёки унинг яқин кишиларига нисбатан зўрлик ишлатиш, мулкка зарар етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд улар учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошкор қилиш нияти билдирилган бўлиши; иккинчидан, таҳдид реал, яъни агар жабрланувчи, товламачининг талабларини бажармаса, таҳдид амалга оширилиши мумкинлигидан хавотир бўлиши кераклиги каби аломатларга эга бўлиши лозим. Жабрланувчи томонидан қўрқитишнинг хусусияти ва жадаллиги қандай қабул қилинганлиги жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмаслиги лозим.

Жадаллиги бир хил бўлган таҳдид, жабрланувчиларнинг руҳий ҳолати, тарбияси, феъл-атвори, жисмоний хусусиятларидаги фарқлар туфайли, улар томонидан турлича қабул қилинади. Жабрланувчи қандай қабул қилганлигидан қатъи назар, таҳдиднинг кучи ошмайди ва камаймайди, унинг ўзи қандай бўлса, шундайлигича қолаверади. Агар айбдорнинг айтганлари объектив томондан таҳдидни ўз ичига олмаган бўлса, қилмиш товламачилик деб ҳисобланиши мумкин эмас.

Товламачиликни содир этишда ўлдириш билан қўрқитишни ҳам ЎзР ЖК 165- моддаси ўз ичига олади.

Қилмишини товламачилик, деб квалификация қилишда таҳдиднинг кимга — бевосита мулк эгасига ёки жабрланувчига яқин кишиларга қаратилганлигининг аҳамияти йўқ.

Мулкка шикаст етказиш деганда, мулкка зарар етказилиши туфайли, ашёнинг ўз сифатини шунчалик йўқотиши, яъни ундан ўз вазифасига кўра фойдаланиш учун вақтинча ёки қисман яроқсиз бўлиб қолиши ва уни тиклашга муайян меҳнат ёки маблағ сарфланганидан кейин аввалги қимматига эга бўлиши тушунилади.

Мулкни нобуд қилиш деганда, мулкнинг қайта тиклаб бўлмайдиган ва ундан вазифасига кўра фойдаланиб бўлмайдиган ҳолатга келтирилганлиги тушунилади.

Шахс учун сир сақланиши лозим бўлган (шахс сир сақланишини хоҳлаётган) маълумотлар деганда, ўзининг шахсий ҳаёти, иш фаолияти, яқин кишилари, қариндош-уруғлари ҳақидаги ва шу каби ҳар қандай ахборотлар тушунилиши керак.

Шахснинг маълумотларни сир сақлашни хоҳлаган ёки хоҳламаганлиги ҳар бир алоҳида ҳолда суд томонидан аниқланади.

Одатда, суд бундай шантаж жабрланувчининг иродасига таъсир қилган ёки қилмаганлигига қараб, жабрланувчининг маълумотларини сир сақланишини хоҳлаган ёки хоҳламаганлигини аниқлайди. Агар жабрланувчи маълумотлар ошкор қилинишидан қўрқиб товламачининг талабларини бажарган бўлса, демак жабрланувчи ушбу маълумотларнинг сир сақланишини хоҳлаган бўлади. Маълумотларни ошкор қилиш деганда, жабрланувчининг фикрича, ошкор қилиниши номаъқул бўлган (масалан, фарзандликка олиш, касаллик, судланганлик тўғрисидаги ва ҳ.к.) ахборотларни бошқа шахсларга маълум қилиш тушунилади.

Айбдор шахс маълумотларни оғзаки, хат, телефон, факс орқали ва бошқа тарзда ошкор қилиши мумкин. Маълумотларни ошкор қилиш усули товламачиликнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жабрланувчини ўз мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқини беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйиш деганда айбдорнинг жабрланувчини ноиложлик туфайли, ўз хоҳишига қарши товламачининг талабларини бажариш (масалан, электр энергиясини узиб қўйиш, газни ўчириб қўйиш, транспорт воситасини бермаслик, нефть маҳсулотлари билан таъминламаслик ва ҳ.к.)га мажбур қиладиган ҳар қандай ҳаракатларни содир этиши тушунилиши лозим.

Товламачилик ўзганинг мулкани ёки мулкка бўлган ҳуқуқини топшириш, мулккий манфаатлар бериш ёхуд мулккий йўсиндаги ҳаракатларни содир этиш талаб қилинган пайдан эътиборан тамом бўлган жиноят, деб ҳисобланади.

Товламачиликни босқинчилик ва талончиликдан фарқлашда товламачиликда зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш мулкни зўрлик ишлатаётган вақтда эмас, балки келажакда қўлга киритишга қаратилишига эътибор бериш лозим. Агар қўрқитиш амалга оширилса, қилмиш ЖКнинг товламачилик учун жавобгарлик белгиланган моддаси ва асослар бўлганда, қўрқитиш амалга оширилаётганда содир этилган ҳаракат учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан ҳам тавсифланиши лозим.¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь, 1999 йил 30 апрель ва 1999 йил 14 майдаги Пленуми қарорлари, Т., 1999, 23- бет.

Субъектив томондан товламачилик тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятни содир этишдан мақсад — ғараз (тамагирлик)дир.

Қилмишнинг мотивлари турлича бўлиши мумкин, аммо улар жиноятни квалификация қилишда аҳамият касб этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахсдир.

Товламачиликнинг:

- а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги (ЎЗР ЖК 165- модда 2- қисми) жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобланади.

ЎЗР ЖК 165- моддасининг 3- қисмида;

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавfli рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган товламачилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

4- §. Талончилик (ЎЗР ЖК 166- моддаси)

Ушбу модда тўртта қисмдан иборат.

Зўрлик ишлатмай содир этилган **талончиликнинг объекти** (ЖК 166- модда 1- қисми) ўзганинг мулкидир, зўрлик ишлатиб содир этиладиган талончиликнинг объекти — ўзганинг мулки, соғлиғи ёки фуқароларнинг жисмоний дахлсизлигидир.

Объектив томондан талончилик ўзганинг мол-мулкни очикдан-очик талон-торож қилишда ифодаланadi. Мулкни очикдан-очик талон-торож қилиш усули иккита: объектив ва субъектив хусусиятларга эга.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг объектив хусусияти айбдор томонидан ўзганинг мулкни мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ихтиёрида ёхуд муҳофазасида бўлган шахсларнинг, ўзганинг мулки талон-торож қилинаётганлигини англаб турган бегона кишиларнинг кўзи олдида талон-торож қилишда намоён бўлади.

Очикдан-очик талон-торож қилишнинг субъектив хусусияти шундаки, талончи ўзганинг мулкни очик-ойдин талон-торож қилаётган вақтида ўзининг хатти-ҳаракатлари

236

мулк тасарруфида бўлган томонидан ёхуд мол-мулк эгаси ёки бегона шахслар томонидан кузатиб турилганлигини англайди.

Агар айбдор томонидан ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш мол-мулк эгаси ёки бегона шахслар томонидан билиб қилинган бўлса, аммо шунга қарамай, жиноятчи ўзганинг мулкни тортиб олиш ёки қўлдан бермаслик учун ҳаёт ёки соғлиқ мақсадида хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиш билан кўрқитса ёхуд шундай зўрлик ишлатса, айбдорнинг ўғрилик сифатида бошланган ҳаракатлари талончиликка айланади ва қилмиш ЎЗР ЖК 166-моддаси бўйича квалификация қилинади. Бироқ, айбдор қўлга тушиб қолишдан кўрқиб, талон-торож қилинган нарсани ташлаб, ҳодиса жойидан қочиб яширинса, унинг ҳаракатлари ўзганинг мулкни ўғрилашга суиқасд қилиш сифатида квалификация қилиниши керак.

ЎЗР ЖК 166-моддасига мувофиқ талончиликнинг:

- 1) зўрлик ишлатмасдан содир этилган;
- 2) зўрлик ишлатиб содир этилган; турлари мавжуд.

Зўрлик ишлатмасдан содир этилган талончилик учун жавобгарлик ЎЗР ЖК 166- модда 1- қисмида назарда тутилган. Шахс мулкни „юлиб“ олиб кетса, унинг ҳаракатлари ЎЗР ЖК 166- моддасининг 1- қисми бўйича квалификация қилинади. Масалан, ашёлар солинган сумкани жабрланувчининг қўлидан тортиб олиш, бўйнидан занжирни узиб қочиш, бошидан телпакни юлиб олиш, пештахтадан товарни чангаллаб олиб қочиш ва ҳ. к. Бунда айбдор томонидан мол-мулкни талон-торож қилиш учун ҳеч қандай зўрлик ишлатилмайди.

Зўрлик ишлатиб содир этилган талончилик, яъни жабрланувчи ёки бошқа кишиларнинг ҳаёти ёки соғлиғига таҳдид солинганлик учун жавобгарлик ЎЗР ЖК 166- модда 2- қисмида назарда тутилган.

Ўзганинг мол-мулки талон-торож қилинган ва айбдорда талон-торож қилинган мол-мулкни ўз ихтиёрига кўра тасарруф этиш имконияти пайдо бўлган пайтдан эътиборан талончилик **тамом бўлган жиноят**, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан талончилик тўғри қасд билан тамагирлик мақсадида содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 166- моддасининг 2- қисмида:

а) жабрланувчининг ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб;

б) анча миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик деганда баданга енгил шикаст етказиш тушунилиши лозим. Бундай зўрлик жабрланувчига жисмоний оғриқ етказиш ёки унинг эркинлигини чеклаш билан боғлиқ бўлган ҳаракатларда ҳам намоён бўлиши мумкин.

Жабрланувчини зўрлик ишлатиб хонага қамаб, боғлаб қўйиш, оғзига латта тикиб қўйиш ва ҳ.к. шулар жумласидандир.

Ўзганинг мулки талон-торож қилинаётган вақтда зўрлик ишлатиб, шахс эркинликдан маҳрум қилинган бўлса, айбдорнинг қилмиши зўрлик ишлатиб содир қилинган талончилик ҳисобланади (ЎзР ЖК 166- модда 2- қисми).

Айбдор жабрланувчи билан тўқнашмаслик, унинг мол-мулкни тортиб олинишига тўсқинлик қилишининг олдини олиш мақсадида зўрлик ишлатмасдан эркинликдан маҳрум этса (айбдор турган хона эшигини қулфлаб қўйса), айбдорнинг ҳаракатлари зўрлик ишлатмасдан содир этилган талончиликни вужудга келтиради (ЖК 166- модда 1- қисми).

Жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш жабрланувчини мол-мулкни беришга ёки унинг талон-торож қилинишига тўсқинлик қилмасликка мажбур қилиш мақсадида унга руҳий таъсир кўрсатишдан иборатдир. Қўрқитиш мол-мулк эгасига ёхуд мол-мулк ихтиёрида ёки муҳофазасида бўлган шахсга нисбатан ёхуд мол-мулкни талон-торож қилиш бегона шахслар кўзи олдида содир этилаётган бўлса, ўша шахсларга қаратилган бўлиши мумкин.

Талончиликда қўрқитиш ҳақиқатда мавжуд ва реал бўлиши керак.

ЎзР ЖК 166- модда 3- қисмида:

а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;

б) уй-жойга, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кириб;

в) кўп миқдорда содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЎзР ЖК 166- модда 4- қисмида:

а) жуда кўп миқдорда;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан;

в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган талончилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ушбу жазони оғирлаштирувчи барча ҳолатлар талончилик жиноятида таҳлил этилганлиги сабабли уларга тўхташ лозим топилмади.

5- §. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш (ЎзР ЖК 167- моддаси)

Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш жиноятининг объекти айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулки ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган ўзганинг мулкни ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишда намоён бўлади.

NOTA BENE!

Ўзлаштириш деганда, айбдор шахснинг ўзига ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида бўлган мулкни ғайриқонуний равишда ушлаб туриб, кейин уни ўз фойдасига олишини тушуниш лозим.

Мулкни ўзида ушлаб туриш уни қонуний эгасига қайтариш тўғрисида талабларни бажармасликда, шу мулкни тафтиш вақтида тақдим этмасликда ифодаланади. Шахс бундай ҳолларда ундан ўз мулкидан фойдалангандай фойдаланади.

Талон-торожнинг ўзлаштириш шакли мулк ушлаб қолинган пайтдан эътиборан, яъни ўзганинг мулकिга ғайриқонуний равишда ўзиникидек эгалик қилинган пайтдан эътиборан тамом бўлган жиноят, деб ҳисобланади.

NOTA BENE!

Растрата деганда, қонунга хилоф равишда ўзганинг мулкни сотиш, сарфлаш, истеъмол қилиш, ҳадя қилиш ва ҳ.к. йўллар билан бегоналаштириш тушунилади.

Растрата — айбдорга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида турган мол-мулк бегоналаштирилган (масалан, сарфлаб юборилган, сотилган, ҳадя қилинган, истеъмол қилинган ва ҳ.к.) пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Талон-торожнинг растрата шакли ўзлаштиришдан шу билан фарқ қиладики, ўзлаштиришда талон-торож қилинган мулк қонуний эгасига қайтарилиши мумкин, растратада талон-торож қилинган мулк айбдорда бўлмайди, у сотилган, ҳадя қилинган, истеъмол қилинган бўлиши мумкин, яъни мулк эгасига талон-торож қилинган мулкнинг фақат қийматини қайтариш имконияти мавжуд бўлади.

Ўзлаштириш мулк ихтиёрида бўлган ёки ўзига ишониб топширилган шахс мулкни тафтиш чоғида ёки мулк эгасининг талабига биноан текшириш чоғида уни тақдим эта олмаган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан ўзлаштириш ва растрата тўғри қасд билан, гараз мақсадда содир этилади.

Жиноятнинг субъекти — 16 ёшга тўлган, ақли расо шахслардир.

Мулк ишониб топшириб қўйилган ёки ихтиёрида мулк турган шахсгина, яъни хизмат бурчи, шартнома муносабатлари ёки махсус топшириқ муносабати билан шу мулкни тасарруф этиш, бошқариш, элтиб қўйиш, сақлаш бўйича ваколатларини амалга ошираётган шахс (масалан, омборчи, экспедитор, таъминловчи, сотувчи, кассир ва бошқа шахслар) ўзлаштириш ёки растрата жиноятининг субъекти бўлиши мумкин.

Қоидага кўра, мулк ишониб топширилган ёхуд ихтиёрида мулк турган шахслар моддий жавобгар шахслар ҳисобланадилар, аммо бундай бўлмаслиги ҳам мумкин.

Мулк ҳар қандай шахсга ишониб топширилиши мумкин бўлиб, унга турли битимлар асосида (масалан, ижара, кира, сақлаш, ташиш шартномалари ва ҳ.к. асосида) шу мулкни тасарруф этиш, бошқариш, элтиб қўйиш ёки сақлаш бўйича ҳуқуқлар, ваколатлар берилиши мумкин. Шу сабабли, айбдор шахслар ўзларига ишониб топширилган мулкни ўзлаштирадилар ёки растрата қилсалар, уларнинг ҳаракатлари ЎзР ЖК 167- моддаси бўйича квалификация қилиниши зарур.

Суд-тергов амалиётида ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишни ўзганинг мол-мулкни ўғри-

лашдан фарқлашда муайян қийинчиликлар мавжуд. Бу жиноятларни фарқлашда жиноят субъектининг талон-торож қилган мол-мулкка нисбатан ҳуқуқий ваколатини тўғри аниқлаш зарур.

Шуни назарда тутиш керакки, ўзганинг мулкани ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишда, мулк айбдорга ишониб топширилган бўлиб, унинг ихтиёрида туради ва айбдор шахс мол-мулкни тарқатиш, бошқариш, элтиб қўйиш ёки сақлаш бўйича ҳуқуқий ваколатларга эга бўлади.

Ўғрилиқ йўли билан талон-торожни содир этишда эса, шахснинг талон-торож қилинган мол-мулкка ҳеч қандай алоқаси бўлмади ёхуд ишлаб чиқариш зарурати, топширилган иш муносабати билан ундан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади, холос (масалан, бугдой ўраётган комбайнчи, корхоналардаги юкчилар, ҳайдовчилар ва ҳ. к.).

ЎЗР ЖК 167- модда 2- қисмида:

а) анча миқдорда;
б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдин тил бириктириб;
г) мансаб мавқеини суистеъмол қилиш йўли билан содир этилган ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Айбдор шахсларнинг ҳаракатларини ЖК 167-моддаси 2-қисмининг „в“ банди билан квалификация қилиш учун жиноятнинг барча иштирокчилари мол-мулк ишониб топширилган ёки ихтиёрига берилган шахслар бўлишлари зарур. Агар талон-торож қилиш иштирокчиларидан фақат биттаси мол-мулк ишониб топширилган ёхуд ихтиёрида бўлган шахс бўлса, қолганлари эса бундай ваколатларга эга бўлмаган шахс бўлсалар, айбдорларнинг қилмиши ЖК 167-моддаси 2- қисми „в“ банди билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Бундай ҳолларда мол-мулк ишониб топширилган ёки ихтиёрида бўлган шахс ЖК 167- модда 1- қисми бўйича, жиноятнинг бошқа иштирокчилари эса ЖКнинг 28- моддаси орқали ЖК 167- модда 1- қисми билан жавобгар бўлади.

ЎЗР ЖК 167- модда 3- қисмида ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилишнинг қуйидаги:

а) жуда кўп миқдорда;
б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;

г) компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилганлик учун жавобгарлик кўзда тутилади.

Ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилишнинг айрим жазони оғирлаштирувчи ҳолатларини биз юқорида кўриб чиқдик. Шу муносабат билан илгари таҳлил этилмаган ҳолатларга тўхталиб ўтамиз.

Суд-тергов амалиётида қилмишни мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан такроран содир этилган талон-торож деб квалификация қилишда айрим қийинчиликлар мавжуд.

Такроран содир этилган талон-торождан ягона жиноят ҳисобланувчи давомли талон-торожни фарқлаш лозим.

Умумий мақсадга эга бўлган ва талон-торожни содир этаётган шахснинг ягона қасди билан қамраб олинган, бирига ўхшаш жиноий қилмишлардан иборат бўлган, ўзганинг мулкни бир неча марта олиниши давомли талон-торож (масалан, омбор мудирини омбордаги товар-моддий бойликларни ҳар куни ўзлаштириши) деб ҳисобланади. Шундай қилиб: айбдор шахс қасдининг ягоналиги, талон-торож қилинаётган манбанинг ягоналиги, талон-торож усулининг бир хил эканлиги давомли талон-торожнинг аломатлари ҳисобланади.

Мансаб мавқеини сунистеъмом қилиш деганда, мансабдор шахс томонидан ўзганинг мол-мулкни моддий жавобгар шахслар билан тил бириктириб ёки сохта ҳужжатлардан фойдаланиб эгалланиши, қонунга хилоф равишда мукофотлар, иш ҳақиға устамалар ёзиш йўли билан, пенсиялар, турли нафақалар олиш ва ҳ.к. мақсадида ўз мансаб мавқеидан фойдаланиши тушунилади.

Мансаб мавқеини сунистеъмом қилиб ўзганинг мулки талон-торож этилганида мансабдор шахс талон-торож қилинган мулкка нисбатан қуйидаги ҳуқуқларга эга:

1) мол-мулк мансабдор шахсга муайян мақсадлар учун ишониб топширилган;

2) мол-мулк мансабдор шахсга ишониб топширилмаган, балки фақат унинг ихтиёрида турган;

3) мол-мулк ишониб топширилмаган ва мансабдор шахс ихтиёрида турмаган ҳам бўлиши мумкин.

Мансаб мавқеини сунистеъмом қилиш йўли билан ўзганинг мулкни талон-торож қилиш усуллари хилма-хилдир.

Бироқ суд-тергов амалиётида мансаб сохтакорлиги ёки сохта ҳужжатлардан фойдаланиш йўли билан ўзганинг мулкни талон-торож қилиш энг кўп учрайди.

Шу сабабли, агар мансабдор шахс расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритса ёки уларни қалбакилаштира ёхуд била туриб сохта ҳужжатлар тузса ва шу усуллардан фойдаланиб, талон-торожни амалга оширса, қилмиш ЖК 167- моддаси 2- қисмининг „г“ банди билан квалификация қилиниши лозим, чунки юқорида айтилган мансабдор шахснинг ҳаракатлари талон-торож қилиш усули ҳисобланади.

Агар содир этилган талон-торожни яшириш мақсадида мансаб сохтакорлиги содир этилса, бундай ҳолларда айбдор — мансабдор шахсларнинг қилмишларини жиноятлар жами ЎзР ЖК 167- ва 209- моддалари (мансаб сохтакорлиги) билан квалификация қилинади.

Компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб, мулкни ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан талон-торож қилишда шахс компьютер техникасидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган, бу ахборот унга ишониб топширилган ёки унинг ихтиёрида турган бўлса, унинг қилмиши ЎзР ЖК 167- моддаси 3- қисми „г“ банди билан квалификация қилинади.

6- §. Фирибгарлик (ЎзР ЖК 168- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти ўзганинг мулкидир.

Фирибгарликнинг предмети ўзганинг мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқидир. Одатда, мулкка бўлган ҳуқуқ, турли хил ҳужжатларда мустаҳкамланган бўлади.

Объектив томондан фирибгарлик алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мулкни ёки ўзганинг мулккий ҳуқуқини қўлга киритишдан иборат.

NOTA BENE!

Алдаш деганда, мол-мулк эгаси ёки мол-мулк ишониб топширилган шахснинг ўзи уни фирибгарга ихтиёрий равишда, ўз хоҳиши билан бериши, жабрланувчини чалғитиш учун айбдор шахс томонидан ҳар қандай фактни бузиб кўрсатиш ёки ҳақиқатни яшириш ёхуд била туриб ёлғон маълумотларни хабар қилиш тушунилади.

Алдашнинг шакллари турлича бўлиб, уни қалбаки бланклар, ишончнома, муҳр, гувоҳнома кабилардан фойдаланиб амалга ошириш мумкин.

Айбдор фирибгарликни содир этишда сохта ҳужжатлардан фойдаланса, унинг қилмиши фирибгарлик таркиби билан қамраб олинади ва у ЎзР ЖК 228- моддаси билан қўшимча квалификация қилинмайди. Бироқ, фирибгарлик ҳаракатларини содир этиш мақсадида айбдор шахснинг ўзи ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланклар тайёрласа, уларни қалбакилаштирса, унинг қилмишлари жиноятлар жами бўйича ЎзР ЖК 168- ва 228- моддалари (ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланклар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) билан квалификация қилиниши лозим.

Фирибгарликни содир этишда айбдор бўлган шахснинг ҳокимият вакили формасини кийиб олиш ёки унинг гувоҳномасини қалбакилаштириш йўли билан ўзини бошқа шахс қилиб кўрсатиши ва шу йўл билан ўзганинг мулкни олиши мумкин.

Фирибгарликнинг мулкни талон-торож қилишнинг ўғрилиқ, талончилик, босқинчилик шакллари билан фарқи шундаки, фирибгарликда жабрланувчининг ўзи мулкни айбдорга ишонгани ёки алданганлиги сабабли ихтиёрий равишда бериб юборади.

Хусусий шахс томонидан алдаш ёки ишончни суистеъмол қилиб маблағ, пенсия, нафақа ёки бошқа тўловларни қасддан қонунга хилоф равишда олишини фирибгарлик деб квалификация қилиниши керак.

Ишончни суистеъмол қилиш деганда, айбдор шахс томонидан ўзганинг мулкни қонунга хилоф равишда ўз фойдасига олиш учун ўзи ва мулк эгаси ёхуд мулк эгаллиги ихтиёрида турган шахс ўртасидаги алоҳида, ўзаро ишончга асосланган муносабатлардан қонунга хилоф равишда мулкни ўз фойдасига олиш учун фойдаланилиши тушунилиши лозим. Ишончга асосланган муносабатлар фирибгар ва жабрланувчи шахс ўртасида прокат, ижара, олди-сотди, топшириқ шартномаси ва ҳ.к.ларда вужудга келиши мумкин.

Фирибгар ниятига эришиш учун қариндошчилик, дўстлик муносабатларидан ҳам фойдаланиши мумкин.

Суд-тергов амалиётини ўрганиш фирибгарлик кўпроқ ижара шартномасини тузиш орқали содир этилишини кўрсатади. Шахсда ижара шартномасини тегишлича расмий-

лаштиргани ҳолда ижара олинган нарсани қайтариш нияти бўлмайди; заём шартномасини расмийлаштиришда айбдор олдиндан заём нарсасини қайтармаслик ниятида бўлиб шартнома тузади; олди-сотди шартномаси тузиш ва олдиндан тўланадиган ҳақни олишда айбдор шартномада кўрсатилган товарни бериш ниятида бўлмайди; қайтариб бериш ниятсиз нарсаларни олиш энг кўп тарқалган усуллардан ҳисобланади.

Фирибгарлик ўзганинг мулки қўлга киритилган ва айбдорда ўз ихтиёрига кўра талон-торож қилинган мулкни тасарруф этиш имконияти пайдо бўлган пайтдан бошлаб тамом бўлган жиноят ҳисобланади.

Агар шахс алдаш ёки ишончни суиистеъмом қилиш йўли билан ақли норасо шахснинг ёхуд ўзига нисбатан содир этилган ҳаракатларнинг хусусиятини тушунмайдиган ёш боланинг мулкни қўлга киритиб олса, айбдор фирибгарлик учун эмас, балки ўғрилик учун жиноий жавобгарликка тортилиши керак.

ЎзР Олий суди Пленумининг „Ўзгалар мулкни ўғрилик, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги қарорида айбдор томонидан содир этилаётган воқеани тушуниб етиш қобилиятига эга бўлмаган (масалан, ёши жуда кичиклар, руҳий жиҳатдан ақли норасолар, алкоғолдан ёки наркотик моддалардан кучли мастлик даражасида бўлган ёки ухлаб қолган) шахсларнинг мулкни ўғрилаш ўзганинг мол-мулкни яширин равишда талон-торож қилиш деб тавсифланиши керак.¹

Субъектив томондан фирибгарлик тўғри қасддан фарз мақсадда содир этилади, тамагирлик мақсадининг мавжудлиги фирибгарликнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Фирибгарлик жиноятининг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўла олади.

Суд-тергов амалиётида фирибгарликни ўғриликдан фарқлашда айрим қийинчиликлар мавжуд. Фирибгарликни содир этишда алдаш ёки ишончни суиистеъмом қилиш ўзганинг мулкни қўлга киритиш усули бўлиб хизмат қилади, ўғрилик содир этишда алдашни қўллаш ўғирланадиган нарсани қўлга туширишни енгиллаштириш воситаси ҳисобланади. **Фирибгарлик содир этилганда жабрланувчи шахс**

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь, 1999 йил 30 апрель ва 1999 йил 14 майдаги Пленуми қарорлари, Т., 1999. 22- бет.

мулкни ёки мулкый ҳуқуқни фирибгарга ўз ихтиёри билан топширади, ўғрилиқда эса айбдор шахс уни мулк эгасининг ёки мулк кимнинг ихтиёрида турган бўлса, ўша шахснинг рухсатсиз яширин равишда талон-торож қилади. Фақат ўзганинг мулқигина ўғрилиқ предмети бўлиши мумкин, фирибгарлик предмети эса ўзганинг мулки ёки мулкка бўлган ҳуқуқи ҳам бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 168- моддаси 2- қисмида:

- а) кўп миқдорда;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томондан;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

г) компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган фирибгарлик учун жавобгарликни назарда тутди.

ЎзР ЖК 168- моддаси 3- қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;
- б) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган фирибгарлик учун жавобгарликни назарда тугилади.

Юқорида санаб ўтилган жазони оғирлаштирувчи барча ҳолатлар аввалги параграфларда таҳлил қилинганлиги учун уларга тўхталишни лозим топмадик.

7- §. Ўғрилиқ

(ЎзР ЖК 169- моддаси)

Ўғрилиқ талон-торожнинг энг кўп тарқалган шаклидир. Бунга сабаб аввало, тергов амалиётида ўғрилиқни очиш фоизларининг унча катта эмаслиги бўлса керак, чунки ўғрилиқ яширин равишда содир этилади, бу эса жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини анча оширади, унинг очилишини қийинлаштиради.

Ўғрилиқ жиноятнинг объекти ўзганинг мулкидир.

Объектив томондан ўғрилиқ ўзганинг мулкини яширин равишда талон-торож қилишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Талон-торож қилишнинг яширин усули деганда мулк эгаси ёки мулк ишониб топширилган ёки ихтиёрида турган шахсга сездирмасдан, улар йўқ вақтда ёхуд мулкдор ёки бошқа шахслар мулкнинг талон-торож қилинаётганини тушунмаган вақтда содир этилиши тушунилади.

Агар мулк эгаси ёки мулк ихтиёрида бўлган ёки у ишониб топширилган шахс талон-торож қилиш чоғида ҳозир бўлса-ю, аммо талон-торож содир бўлаётганини тушуниб етмаса, шахснинг қилмиши (масалан, мулк эгаси, қоровул ухлаётган бўлади ёхуд алкоголь ёки наркотик мастлик ҳолатида бўлиб, мулк талон-торож қилинаётганини англаб етмайди) ўғирлик деб квалификация қилинади.

Мулкни очиқдан-очиқ талон-торож қилиш атрофдаги шахсларнинг кўзи олдида содир этилган бўлса-ю, атрофдагилар буни англамаса (масалан, айбдор ўзганинг жомадонини эгаси йўқлигидан фойдаланиб, атрофдагиларнинг кўзи олдида ўғирлайди, бунда жиноятчи атрофдагилар у ўз жомадонини олиб кетаяпти деб ўйлашга ишонади ва ҳ.к.) ҳолларда ҳам қилмиш ўзганинг мулкни **яширин равишда** талон-торож қилиш деб ҳисобланмоғи лозим.

„Ўзганинг мулкни яширин равишда талон-торож қилиш билан бошланган, лекин жабрланувчи ёки бошқа шахслар томонидан сезиб қолинганига қарамасдан, айбдор томонидан мулкка эгалик қилиш мақсадида уларни ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб, қилинган ҳаракатлар талончилик деб, ҳужум қилиб ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли бўлган зўрлик ишлатганда ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитганда эса босқинчилик деб тавсифланади“.¹

Шахс ўзганинг мулкни эгаллашга қаратилган ҳаракатлари бошқаларга маълум бўлганлигини билиб, ўз хатти-ҳаракатини тўхтатса ва жиноят жойидан қочиб, яширинса, унинг қилмиши ўғирликка суиқасд бўлади.

Ўзганинг мулки олиб қўйилган ва айбдор шахсда ўғирланган мулкни ўз хоҳишига кўра тасарруф этишнинг реал имконияти, яъни айбдорда ўзи ўғирлаган мулкни яшириш, сотиш, бериш, ҳадя қилиш, белгиланган мақсадда фойдаланиш имконияти пайдо бўлган пайтдан эътиборан ўғрилик **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади. Агар айбдор ўғирланган мулкни тасарруф этиш ёки ундан фойдаланиш имкониятига эга бўлмаган бўлса, унинг ҳаракатлари ўғриликка суиқасд ҳисобланади. Масалан, шахс заводнинг кириш-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь, 1999 йил 30 апрель ва 1999 йил 14 майдаги Пленуми қарорлари, Т., 1999, 21—22-бетлар.

чиқиш жойида ўғирланган нарсалар билан ушланди, дейлик, бу ҳолда айбдор шахс мулкни қўлга киритган, аммо ҳали уни ўз ихтиёрича тасарруф этиш имкониятига эга бўлмайди. Бироқ, агар айбдор шахс тайёр маҳсулот цехидан товарни ўғирлаган бўлса ва завод ҳудудидан чиқмасдан шу маҳсулотдан ўз мақсадида фойдаланган (истеъмол қилган) бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари **тамом бўлган ўғрилиқнинг таркибини ташкил қилади.**

Башарти қўриқлаш ходими била туриб, ўғрилиқни содир этаётган шахсга мулкни ўзи қўриқланаётган ҳудуддан олиб чиқишга кўмаклашса ёки ўғрилиқнинг содир этилишига халақит берувчи тўсиқларни бартараф этса, у ўзганинг мулкни талон-торож қилишда иштирок этганлик учун жавобгар бўлади.

Субъектив томондан ўғрилиқ тўғри қасд билан тамағирлик мақсадида содир этилади.

Ўғрилиқ жиноятининг субъекти 14 ёшга тўлган шахс бўлади.

ЎЗР ЖК 169- модда 2- қисмида:

а) жабрланувчининг кийими, сумкаси ёки бошқа қўл юкидаги ашёга нисбатан (киссавурлик);

б) анча миқдорда;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

г) уй-жой, омборхона ёки бошқа хонага ғайриқонуний равишда кириб содир этилган ўғрилиқ учун жавобгарлик назарда тутилган.

Жабрланувчининг кийими, сумкаси ёки бошқа қўл юкидаги ашёга нисбатан содир этилган ўғрилиқ (киссавурлик) республикамизнинг жиноят қонунига янги киритилган оғирлаштирувчи ҳолатдир. Киссавурликнинг ижтимоий хавфлилиги: биринчидан, унинг анча кўп тарқалганлиги билан;

иккинчидан, айбдор бевосита жабрланувчининг ўзида турган мулкни тортиб олиши, бу эса жабрланувчи ўз мулкига суиқасд қилинаётганини пайқаб қолса, жабрланувчига нисбатан зўрлик ишлатилиши хавфи туғилиши мумкинлиги билан изоҳланади.

Ўзганинг мулки бўлган пул бевосита жабрланувчининг кийими, сумкаси ёки бошқа қўл юкидан тортиб олинган ҳоллардагина айбдорнинг қилмиши ЎЗР ЖК 169-модда 2-қисмининг „а“ банди билан квалификация қилиниши лозим.

Ўғрилик содир этилаётган вақтда кийим жабрланувчининг эғнида ёки қўлида бўлиши керак. Агар айбдор гардероб ёки илгичда осиглиқ турган кийим чўнтагидан ашёни қонунга хилоф равишда олса, кассавурликнинг таркиби мавжуд бўлмайди.

Агар сумка ёки қўл юки жабрланувчининг қўлида бўлса ёки жабрланувчининг ўзида ёхуд унинг ёнида бўлса (масалан, чамадон, сумкани жабрланувчи хордиқ чиқариш, нимадир сотиб олиш ва ҳ.к. учун ёнига қўйган бўлса), яъни бу ашёлар яна йўлга тушганида унинг ўзи билан бирга бўладиган бўлса, бу ҳолда содир этилган ўғрилик ЖК 169-модда 2-қисмининг „а“ банди билан квалификация қилиниши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Ўзганинг мулкани ўғрилаш, талончилик ва босқинчилик йўли билан талон-торож қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги қарориди: „Жабрланувчининг эғнида бўлган кийим-кечаги, қўлидаги ёки бевосита ёнида бўлган сумка, чамадон ва бошқа анжомларидан содир этилган яширин талон-торож қилиш кассавурлик деб ҳисобланади ва ЖКнинг 169- моддаси 2- қисми „а“ банди билан тавсифланади¹, деб кўрсатилган.

Ҳар бир алоҳида ишда суд барча ҳолатларни ҳисобга олган ҳолда, сумка ёки бошқа қўл юкининг жабрланувчининг ёнида бўлганлигини аниқлаши керак.

ЎЗР ЖК 169- модда 3- қисмида:

- а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;
- б) компьютер тизимига рухсатсиз кириб;
- в) кўп миқдорда содир этилган ўғрилик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Айбдор компьютер тизимидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлмагани ҳолда унга кирган ва ўзганинг ҳисобидан ўзининг ҳисобига пул ўтказган ҳолларда ўғрилик ЎЗР ЖК 169-модда 3- қисмининг „б“ банди бўйича квалификация қилиниши лозим. Бундай ўғрилик компьютер орқали айбдор шахснинг ҳисобига пул маблағи ёзилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

ЎЗР ЖК 169- модда 4- қисмида:

- а) жуда кўп миқдорда;

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1998 йил 28 декабрь, 1999 йил 30 апрель ва 1999 йил 14 майдаги Пленуми қарорлари, Т., 1999, 22- бет.

- б) ўта хавfli рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган ўғрилиқ учун жавобгарлиқ назарда тутилган.

? Қўшимча саволлар

1. Талон-торожнинг барча шаклларига хос бўлган хусусиятлар ва оғирлаштирувчи белгиларини тавсифлаб беринг. Талон-торож қилишнинг жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларини тушунтиринг.

2. Босқинчилик тушунчасини, унинг зарурий белгиларини ва жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларини тушинтириб беринг.

3. Баданга оғир шикаст етказиб содир этилган босқинчиликни тамагирлик ниятда баданга оғир шикаст етказишдан фарқини кўрсатиб беринг.

4. Товламачиликнинг таркибига тавсиф беринг. Товламачиликда зўрликнинг қандай шакллари ишлатилиши мумкин?

5. Товламачиликнинг талончиликдан қандай фарқи бор? Талончиликда қўлланиладиган зўрликнинг хусусиятлари қандай?

6. Талончиликнинг босқинчиликдан қандай фарқи бор?

7. Ўзлаштириш ва растрата йўли билан талон-торож қилиш ҳаракатларини квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари. Растрата ва ўзлаштиришнинг фарқлари.

8. Мансабдор шахслар томонидан ўз мансаб ваколатларини суистеъмол қилиш йўли билан талон-торож қилишнинг қандай турлари мавжуд? Уларнинг юридик таҳлили ва ўзига хос хусусиятлари.

9. Фирибгарлик тушунчаси, унинг белгилари ва фирибгарликнинг ўғрилиқ ва талончиликдан фарқи. Фирибгарликни содир этиш усуллари деганда нима тушунилади?

10. Талон-торож қилишнинг шакли сифатида ўғрилиқ тушунчаси.

11. Анча миқдор, кўп миқдор ва жуда кўп миқдор деганда нима тушунилади?

12. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 169- моддаси бўйича айбланувчининг ҳаракатларини квалификация қилишнинг ўзига хос хусусиятлари қандай?

АДАБИЁТЛАР

1. Икромова М. Г. Законодательство УзССР об ответственности за хищение государственного и общественного имущества. // Сб. статей аспирантов ТашГУ, 1964, вып. 253.

2. Икромова М. Г. К вопросу об ответственности за хищение государственного имущества путём кражи. // Научные труды. ТашГУ, 1964, вып. 267. Юрид. науки, кн.11.

3. Икрамова М. Г. Ответственность за хищение социалистического имущества путем кражи. // Научные труды. ТашГУ, 1965.
4. Икрамова М. Г. Ответственность за хищение государственного или общественного имущества путем кражи по советскому уголовному праву. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Т., 1965, №4.
5. Кригер Г. А. Квалификация хищений социалистического имущества. - М.: Юрид. лит.-ра., 1971.
6. Икрамова М. Г. Некоторые вопросы назначения наказания за хищение государственного или общественного имущества в небольших размерах. // Научные труды. ТашГУ, 1971.
7. Владимиров В. А. Квалификация похищений личного имущества граждан. - М., Юрид., 1974.
8. Зарипов З. С., Кабулов Р. Квалификация краж, грабежей, разбоев, совершенных путем проникновения в помещение или иное хранилище. Лекция. - Т., 1981.
9. Хакимов И. Х. Ответственность за прикосновенность к хищению социалистического имущества. - Т.: Фан, 1982.
10. Каракетов Й. М. Вина, мотив, цель при совершении разбоя. (Укрепление правопорядка и усиление охраны социалистической собственности). - Т.: Изд-во ТашГУ, 1983.
11. Каракетов Й. М. Спорные вопросы отграничения грабежа от разбоя (Актуальные проблемы борьбы с преступностью). - Т.: Изд-во ТашГУ, 1983.
12. Борзенко Г. Н. Личная собственность под охраной закона. - М., 1985.
13. Горбачев А. В., Тенчов Э. С. Размер хищения и его доказывание. - Горький: ГВШ МВД СССР, 1985.
14. Иркаходжаев А. К. Необходимые признаки объективной стороны хищения путем мошенничества. // Укрепление правопорядка и усиление охраны социалистической собственности. - Т., Фан. 1985.
15. Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. - М., 1986.
16. Иркаходжаев А. К. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую собственность. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1988.
17. Каракетов Й. М. Ответственность за разбой по уголовному законодательству Уз ССР. - Нукус: Каракалпакистан, 1990.
18. Коняев В. П., Пинхасова Э. Б. Квалификация грабежей личного имущества граждан. - Т., ГВШ МВД СССР, 1990.
19. Борзенков Г. Н. Уголовно-правовые проблемы охраны имущества граждан от корыстных посягательств. Дисс.. докт...юрид. наук в форме науч. докл. - М., 1991.

20. Рустамбаев М. Х. Насилие как отягчающее обстоятельство корыстно-насильственных преступлений. // Сборник научных трудов. - Т.: Адолат, 1993.

21. Абдурасулова К. Р. Ответственность за мошенничество и получение кредита путём обмана. // Мустақил Ўзбекистонда фалсафа ва ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. - Т.: Фан, 1994.

22. Абдухаликов К. Р. Ответственность за недобросовестную конкуренцию. // Новые кодексы Республики Узбекистан. Теория и практика. - Т., 1994.

23. Абдухаликов М. А. Конструкция статьи об ответственности за вымогательство. // Новые кодексы Республики Узбекистан: теория и практика. - Т.: УР ИИВ Олий мактаб, 1994.

24. Абдухаликов М. А. Некоторые проблемы развития законодательства в период становления рыночных отношений. // Олий ва ўрта махсус ўқув юртларида Президент И.А.Каримов асарларидан фойдаланишнинг илмий, назарий ва услубий асослари. - Т.: ТДТУ. 1994.

25. Абдухаликов М. А. Психическое насилие как средство завладения имуществом в вымогательстве, грабеже и разбое. // Ўзбекистоннинг мустақил ҳуқуқий йўли: тажриба ва муаммолар. - Т.: Камалак, 1994.

26. Абдурасулова К. Р. Некоторые вопросы назначения наказания за мошенничество. Депонировано в СИФ ФНТИ ГКНТ РУз, №2247 -Уз94.

27. Абдухаликов М. А. Ответственность за вымогательство по уголовному законодательству Республики Узбекистан: Автореф. дисс.. канд. юрид. наук. - Т., 1995.

28. Абдухаликов М. А. О некоторых квалифицирующих обстоятельствах вымогательства. // Конституция — ҳуқуқий давлат куришнинг асоси. Илмий-амалий анжуман. - Т.: Адолат, 1996.

29. Абдухаликов М. А. Пути совершенствования социально-профилактических мер по предупреждению вымогательства, совершенных несовершеннолетними. // Балоғатга етмаганлар ўртасидаги жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш бўйича ҳуқуқни муҳофаза этиш идоралари фаолиятини мувофиқлаштириш муаммолари мавзусидаги илмий-амалий анжуман материаллари. - Гулистон. 1996.

30. Кабулов Р. Ўзгалар мулкани талон-торож қилиш тунунчаси ва белгилари. // Ҳаёт ва қонун, 1996, 11—12- сонлар.

31. Кабулов Р. Талон-торожни содир этиш усулига қараб шакллarga ажратишга оид айрим саволлар. // Қонун ҳимоясида, №11—12 // 1996.

32. Кабулов Р. Разграничение хищения транспортного средства от угона. // Конституция — ҳуқуқий давлат куришнинг асоси. Илмий-амалий анжуман. - Т.: Адолат, 1996.

33. Қобулов Р. Уголовно-правовое значение форм хищения чужого имущества. // Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик давлатни, жамиятни шакллантириш муаммолари. - Т., 1996.

34. Қобулов Р., Сотиев И. Уюшган гуруҳлар томонидан банк кредитларни талон-торож қилишнинг олдини олиш масаласига доир. Т.: Ўзбекистон Республикасининг И.И.В. Академияси, 1997.

35. Кабулов Р. Понятие хищения чужого имущества и его отграничение от смежных преступлений. - Т.: Академия МВД Республики Узбекистан. 1997.

36. Каракетов Й. М., Абдусаломов Е. О. Ответственность за вымогательство. Т.: Адолат, 1997.

37. Каракетов Й. М., Алауов Е. О. Повторность как обстоятельство, отягчающее ответственность за вымогательство. Алматы: Поиск, №4, 1997.

38. Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Ответственность за преступления против собственности. М.: Юринфор. 1997.

39. Яни П. С. Посягательства на собственность. М., 1998.

40. Кучуков К. М. Расследование мошеннических действий. Алматы, 1999.

41. Ҳакимов И. Ҳ. Такроран содир қилинган талон-торож жиноятларини квалификация қилиш. Тошкент, 1999.

42. Водько Н. П. Уголовно-правовая борьба с организованной преступностью. М., Юриспруденция, 2000.

XI боб. ЎЗГАЛАР МУЛКИНИ ТАЛОН-ТОРОЖ ҚИЛИШ БИЛАН БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР

Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлмаган жиноятлар

Алдаш ёки ишончни сунистеъмол қилиш йўли билан мулкий зарар етказиш (ЖК 170-моддаси)

Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш (ЖК 171-моддаси)

Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш (ЖК 172-моддаси)

Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш (ЖК 173-моддаси)

Ахборотлаштирилган қондаларни бузиш (ЖК 174-моддаси)

1- §. Алдаш ёки ишончни сунистеъмол қилиш йўли билан мулкий зарар етказиш (ЎЗР ЖК 170-моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти ўзганинг мулки, яъни ҳар хил шартномавий ва бошқа мажбуриятлардан келиб чиқувчи мулкий муносабатлар ҳисобланади. Мулк шаклидан қатъи назар ҳар қандай мулк жиноятнинг объекти бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят, талон-торож аломатлари бўлмагани ҳолда, алдаш ёки ишончни сунистеъмол қилиш йўли билан мулкдорга анча миқдорда зарар етказишдан иборат.

Анча миқдордаги зарар деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз баробаридан юз баробаригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

Агар энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз баробаридан кам бўлган миқдорда зарар етказилса, ЖК 170-моддасида жавобгарлик назарда тутилган жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Бу моддада кўзда тутилган „алдаш“ ва „ишончни суиистеъмол қилиш“ тушунчалари фирибгарликдаги худди шундай тушунчалар билан бир хилдир.

Бироқ, фирибгарликни содир этишда алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш ўзганинг мулкани қўлга киритиш усули бўлса, мулкый зарар етказишда эса алдаш ва ишончни суиистеъмол қилиш ўзганинг мулкани тортиб олиш усули бўлмай, балки мулкдор учун фойданинг бой берилишига сабаб бўлади. Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан жиноятчи ҳали келиб тушмаган, лекин шартномавий ёки бошқа мажбуриятга мувофиқ мулк эгасига келиб тушиши лозим бўлган пул маблағлари ёки моддий бойликларни ўзи ёки бошқа шахслар фойдасига олиб, мулкдорга зарар етказди.

Суд тергов амалиётида ушбу жиноятни содир этишнинг турли шакллари учрайди. Масалан, электр ҳисоблагични тармоқдан узиб қўйиш ва электр энергиясидан бепул фойдаланиш, кассир ёки проводникнинг чиптасиз юрганлиги учун йўловчилардан пул олиши, бажарилган иш учун мижозлар тўлаган пулнинг турли хизмат кўрсатиш ходимлари томонидан ўзлаштирилиши ва ҳ.к. шаклларда содир этиш мумкин.

Таҳлил этилаётган жиноят моддий таркибли ҳисобланади ва мулкдорга ёки мулк эгасига анча миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан тамом бўлган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят била туриб, тўғри қасдан, тамагирлик мақсадида содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахслар ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб жинойий ҳаракатлар содир этганларида, уларнинг қилмишлари хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш ёки пора олиш, деб квалификация қилинади.

ЎЗР ЖК 170- моддаси 2- қисмида:

а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;

б) моддий жавобгар шахс томонидан;

в) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкый зарар етказганлик учун жавобгарлик белгиланган.

NOTA BENE!

Мулк ишониб топширилган ёки шартнома, битим, топшириққа мувофиқ ёки фаолияти турига кўра мулкдорнинг жамғармаси учун пул маблағларини йиғиш топширилган шахс **моддий жавобгар** шахс дейилади.

Кўп миқдордаги зарар деганда, энг кам ойлик иш ҳақининг юз баробаридан уч юз баробаригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

**2- §. Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш
ёки ўтказиш**

(ЎЗР ЖК 171- моддаси)

Ушбу модда уч қисмдан иборат бўлиб, **жиноятнинг объекти** ўзганинг мулкидир.

Фақат жиноий йўл билан, яъни жиноий фаолият натижасида топилган, масалан, ҳар қандай шаклдаги талон-торож қилиш натижасида топилган, пора, божхона қонун ҳужжатларини бузиш натижасида ва ҳ.к. тарзида олинган мулк **жиноятнинг предмети** бўлиши мумкин. Фуқаролардан тортиб олинган ўқотар қуроллар, гиёвандлик воситалари жиноятнинг предмети бўлиши мумкин эмас. Бундай қилмиш учун айбдор Жиноят кодексининг бошқа моддалари билан жавобгарликка тортилади.

Объектив томондан жиноятнинг: жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки сотишда ифодаланadi.

NOTA BENE!

Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш деганда мулкни жиноий йўл билан топган шахс ўша мулкни ўз эгалигига ва тасарруфига ўтказишга қаратилган ҳар қандай (ҳақ эвазига ёки бепул) битим тузилиши тушинилади.

Жиноий йўл билан топилган мулкни била туриб олиш турли усулларда (арзон нархда сотиб олиш, бошқа буюмга айирбошлаш, ҳадя тариқасида олиш, қарзга олиш ёки бериш ва ҳ.к.) амалга оширилиши мумкин.

Жиноий йўл билан топилган мулкни олган шахс унинг эгаси бўла олмайди.

NOTA BENE!

Жиноий йўл билан топилган мулкни ўтказиш деганда мазкур мулкни бошқа шахсга ўтказишнинг барча усуллари (сотиш, ҳадя қилиш, қиморда ютқазиш, айирбошлаш ва ҳ.к.) тушунилмоғи лозим.

Ушбу қилмиш жиноий йўл билан топилган мулк олинган ёки ўтказилган пайдан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Бу жиноят субъектив томондан қасддан фақат бида туриб, тўғри қасд билан содир этилади.

Айбдорнинг мулкни олишига қадар унинг жиноий йўл билан топилганини билганлиги жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий шarti ҳисобланади. Мулкнинг айнан қандай жиноий йўл билан топилганини шахс билмаслиги ҳам мумкин.

Мулкни жиноий йўл билан топган шахсга уни аввалдан сотиб олиш ёки ўтказишга ваъда берилмаганлиги ҳам жиноятни квалификация қилишда зарурий шарт ҳисобланади.

Агар айбдор жиноий йўл билан топилган мулкни олишни аввалдан, яъни талон-торож ёки бошқа жиноят содир этилишидан илгари ваъда қилган бўлса, айбдор шахс содир этган жиноятда иштирок этганлик учун жавобгарликка тортилиши керак. Шунингдек, шахс ўғриланган нарсаларни мунтазам равишда сотиб олган ва ўғрини жиноий йўл билан топилган ҳар қандай мулкни олишга ишонтирган бўлса, бундай шахс ўзганинг мулкни талон-торож қилишнинг иштирокчиси деб ҳисобланади.

Жиноий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш жиноятининг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда жиноий йўл билан топилган мулкни олса ёки ўтказса, унинг қилмиши жиноятлар жами бўйича ЎзР ЖК 171- ва Жиноят кодексига ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилганлик учун жавобгарлик белгиланган 205-модда билан квалификация қилинади.

ЎзР ЖК 171- моддаси 2- қисмида қуйидаги:

а) такроран ёки жиноятни хавfli рецидивист томонидан;
б) кўп миқдорда содир этилган жиноят йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар учун жазо белгиланган.

ЎзР ЖК 171- моддаси 3- қисмида:

а) жуда кўп миқдорда;
б) ўта хавfli рецидивист томонидан;
в) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган қилмишлар учун янада оғирроқ жазо назарда тутилган.

Мазкур ҳолатларни биз юқорида кўриб чиққанлигимиз сабабли уларга тўхталмаймиз.

3- §. Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш (ЎЗР ЖК 172- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти мансабдор бўлмаган шахсга ишониб топширилган ёки унинг муҳофазасида турган ўзганинг мулкдир.

Бу қилмиш объектив томондан: шахснинг мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиши натижасида мулкнинг талон-торож қилиниши, унга шикаст етказилишида ёки унинг нобуд бўлиши сабабли мулк эгасига кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишида ва бу қилмишда мансабдорлик жиноятларининг аломатлари йўқлигида ифодаланади.

Кўпинча бу жиноят шахснинг мулкни қўриқлаш бўйича ўз вазифаларини бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслигида ифодаланиб, бунинг натижасида мулкнинг талон-торож қилиниши, унга шикаст етказилиши ёки нобуд бўлиши туфайли юз беради.

Мулкнинг мансабдор бўлмаган шахс муҳофазасида туриши ёки сақлаш учун шундай шахсга ишониб топширилиши, шунингдек, шахс мулкни қўриқлаш бўйича ўз вазифаларини бажармагани ёхуд номақбул бажарганлиги ушбу жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади. Ва ниҳоят қилмишни 172-модда билан квалификация қилиш учун кўп миқдордаги мулк талон-торож қилиниши, унга шикаст етказилиши ёки нобуд қилиниши тарзидаги оқибатларнинг рўй берганлиги зарурдир.

Шахснинг ҳаракатларини таҳлил қилинаётган модда бўйича квалификация қилиш учун шахснинг мулкни қўриқлаш юзасидан ўз мажбуриятларини бажаришга виждонсиз муносабатда бўлиши ва унинг талон-торож қилиниши, кўп миқдорда зарар етказилиши натижасида унга шикаст етказилиши ёки унинг нобуд қилиниши ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур. Агар сабабий боғланиш бўлмаса, шахсни ЖК 173- моддаси бўйича жавобгар қилиб бўлмайди.

Ўзганинг мулкни қўриқлаш вазифасини бажарувчи шахсга зўрлик ишлатилган ёки енгиб бўлмас куч (ёнгин, тошқин, зилзила, табиий офат ва ҳ.к.) таъсири остига тушиб қолган ва шу муносабат билан мулкни қўриқлаш юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажара олмаган ҳолларда зарар етказилганлиги учун унинг жавобгар бўлиши мумкин эмас.

Субъектив томондан жиноят: жиноятий бепарволик ёки жиний ўз-ўзига ишониш тарзидаги эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, мулкни қўриқлаш вазифаларини бажарётган шахс ҳисобланади.

Мансабдор шахс мулкни муҳофаза қилиш бўйича ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиб, уларни бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги натижасида кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, иш ҳолатларига қараб унинг қилмиши ЎЗР ЖК 207- моддаси (мансабга совуққонлик билан қараш) ёки ЖК 208- моддаси (ҳокимият ҳаракатсизлиги) деб квалификация қилинади.

4- §. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш (ЎЗР ЖК 173- моддаси)

Жиноятнинг объекти ўзганинг мулкдир. Ушбу жиноят объекти кўпинча кўчмас мулк (бинолар, иншоотлар) бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят ўзганинг мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга анча миқдорда зарар етказишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Ўзганинг мулкни нобуд қилиш деганда, мулкнинг тўла яроқсиз ҳолга келтирилиши, яъни мулкнинг бутунлай яроқсиз ҳолга келтирилиши ва уни қайтадан тиклаш ва ундан фойдаланиш имконияти бўлмаслиги (портлатиб юборилиши, сув бостирилиши, ёқиб юборилиши, бузиб ташланиши) тушунилади.

Мулк нобуд қилинганда уни таъмирлаш, эҳтиёт қисмлардан фойдаланиш ва ҳ.к. йўллар билан мулкни қайта тиклаш имконияти бўлмайди.

NOTA BENE!

Мулкка зарар етказиш деганда унга жинояткорона муносабат натижасида мулкнинг хўжалик мақсадларида фойдаланиш хусусиятларини вақтинча ёки қисман йўқотиши, аммо уни тиклаб бўлиши ва ундан келажақда фойдаланиш мумкинлиги тушунилади.

Бу жиноят оқибатида мулкдорга анча миқдорда, яъни энг кам ойлик иш ҳақининг ўттиз баробаридан юз баробаригача бўлган миқдорда зарар етказилган бўлиши керак.

Мулкни қасддан нобуд қилганлиги ёки унга зарар етказганлиги учун шахсни жиноий жавобгарликка тортишда содир этилган ҳаракат ва кўрилган зарар ўртасидаги сабабий боғлиқликнинг мавжудлигини аниқлаш зарур.

Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш мулк нобуд қилинган ёки унга зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган жиноят** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Уни квалификация қилиш учун жиноятни содир этиш мотиви ва мақсадининг аҳамияти йўқ.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган шахс бўлиши мумкин.

Агар мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш:

а) миллатлараро ёки ирқий адоват ёхуд диний таассублар замирида;

б) атрофдагилар учун хавfli усулда;

в) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмишлари **ЖК 173- моддаси 2- қисми** бўйича квалификация қилинади.

Мазкур жиноят учун жазони оғирлаштирувчи ҳолат — миллатлараро ёки ирқий адоват ёхуд диний таассублар замирида содир этилиши қасддан одам ўлдириш қилмиши таҳлил этилганида кўриб чиқилган эди, шу сабабдан унга яна тўхталишни лозим топмадик.

NOTA BENE!

Жиноятни атрофдагилар учун хавfli усулда содир этиш деганда, мол-мулкни нобуд қилиш ёки унга зарар етказишга қаратилган ҳаракатлар (мулкни портлатиш, сув бостириш ва ҳ.к. усулларни қўллаш) натижасида, катта табиий офат ва вайроналик юз бериши хавфини келтириб чиқариш натижасида кўпчиликнинг соғлиғи учун хавfli ҳолатнинг вужудга келиши тушунилади. Акс ҳолда айбдорнинг мулкни нобуд қилиш ёки унга зарар етказишга қаратилган ҳаракатлари атрофдагилар учун хавfli усулда содир этилган деб топилиши мумкин эмас. Масалан, жиноятчи овлоқ жойда жабрланувчининг машинасини ёндириб юборди ва бунда атрофдагилар учун хавфни вужудга келтирмайди.

ЎЗР ЖК 173- моддаси 3- қисмида:

а) хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахснинг ёки унинг яқин қариндошларининг мулкига нисбатан;

б) уюшган гуруҳ ва унинг манфаатларини кўзлаб мулкни нобуд қилганлик ёки зарар етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Бу ҳолатларни биз юқорида кўриб чиққан эдик.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган қонуни билан ЖК 173-моддаси: „Етказилган моддий зарар ундан уч карра миқдорда қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“, — деган 4- қисм билан тўлдирилди.

5- §. Ахборотлаштириш қондаларини бузиш (ЎЗР ЖК 174- моддаси)

Ахборотлаштириш қондаларини бузиш жиноятининг объекти ахборот эгасининг унга бўлган ҳуқуқи, яъни ахборотга эгалик қилиш, ундан фойдаланиши ва уни тасарруф этиш ҳуқуқидир.

Жиноятнинг предмети фактлар ҳақидаги маълумотлар, бирон-бир тадқиқот, шахслар, воқеалар ва ҳ.к. ҳақида компьютерда қайд этилган ёки ахборот тармоқлари (телекоммуникация каналлари) орқали узатиладиган, электрон ҳисоблаш машиналари учун очик маълумот базаси, яъни ахборот бўлиши мумкин.

Объектив томондан ЖК 174- моддаси 1- қисмида назарда тутилган ахборотлаштириш қондаларини бузиш куйидаги ҳаракатларда:

- 1) ахборот тармоғидан рухсатсиз фойдаланишда;
- 2) фойдаланишга рухсати бўлгани ҳолда тегишли ҳимоя чораларини кўрмасликда;
- 3) ахборотлар тармоғидан қонунга хилоф равишда ахборотлар олишда;
- 4) ахборотлаштириш тизимидан фойдаланишга рухсати бўлган ҳолда ундаги маълумотларни қасддан ўзгартириш, йўқотиш, олиб ташлаш ёки йўқ қилиб юборишда ифодаланаяди.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майда қабул қилинган „Ахборотлаштириш тўғрисида“ги қонунига мувофиқ, давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг ҳамда бошқа муассасалар, корхоналар ва ташкилотларнинг фаолият кўрсатишини таъминловчи ахборотларга ишлов бериш тизимлари, маълумот базалари ва банклари, эксперт ва ахборот қидирув тизимлари ҳамда шохобчалари ахборотлаштириш тизимлари жумласига киради.

Ахборот эгасининг тегишли рухсатномасига эга бўлган ёки ахборот тизимида қонуний асосда ишловчи шахсларгина (дастурловчилар, муҳандислар, ходимлар ва бошқалар) ахборот тизимларидан фойдалана оладилар.

Рухсатсиз фойдаланиш усуллари турлича (ўзганинг паролидан фойдаланиш, ёзувни белгилаш ва ҳ.к.) бўлиши мумкин.

Ахборотдан фойдаланиш уни муҳофаза қилиш қоидаларига қатъий риоя этган ҳолда амалга оширилади. Муҳофаза қилиш қоидаларининг бузилиши қонунга биноан рухсатсиз фойдаланишга тенглаштирилади.

Ахборотни йўқ қилиб юбориш деганда, унинг электрон ҳисоблаш машинаси, магнитлашган жисмлар (магнит тасмалари, дисклар, дискетлар ва бошқа шу каби электрон ҳисоблаш машиналари тизими ёки уларнинг тармоғи каби-лар)нинг хотирасидан йўқ қилиш тушунилади.

Ахборотни ўзгартириш деганда, мавжуд ахборотга қонуний эгасининг рухсатсиз турли тузатишлар киритиш тушунилади.

Ахборотни йўқотиш деганда, ахборотнинг тегишли эгаси қўлидан чиқиб кетиб, фойдаланишга рухсати бўлмаган шахслар қўлига тушиб қолиш тушунилади.

Ахборотни олиб қўйиш деганда, ахборотни дискетга ёзиб олиш, кўпайтириш йўли билан машина ёки бошқа жисмлардан нусхаларини олиш тушунилади.

ЎзР ЖК 174- моддаси 1- қисми диспозициясида санаб ўтилган ҳаракатларнинг содир этилиши натижасида анча миқдордаги зарар кўрилиши 174-модда 1-қисми объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

ЖК 174- моддаси 2- қисмининг объектив томони:

1) компьютер тизимларида сақланаётган маълумотлар ёки дастурларни ўзгартириш мақсадида тегишли рухсатсиз компьютер вируслари ёки дастурларини ишлаб чиқиш ва тарқатишда;

2) рухсати бўлмагани ҳолда ахборот тизимидан фойдаланиш маълумотларнинг бузилиши, олиб ташланиши (олиб қўйилиши, йўқ қилиб юборилиши ёки бу тизимнинг ишдан чиқишига сабаб бўлиши) каби ҳаракатларни содир этишда ифодаланди.

Дастурларни ишлаб чиқиш — компьютер тизимига қатъий белгиланган изчилликда буйруқлар киритишдир.

Компьютер вируслари компьютер ишига турли тарзда халақит бериш, маълумотлар базаларини йўқ қилиб юбориш хусусиятига эга бўлади.

Ахборотлаштириш қоидаларини бузиш ЎзР ЖК 174-моддаси 1- қисми диспозициясида кўрсатилган ҳаракатлар содир этилган ва анча миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади. Ҳар бир алоҳида ҳолда содир этилган ҳаракат ва юзага келган оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш зарур. Маълумотларнинг бузилиши, олиб ташланиши (олиб қўйилиши), йўқ қилиб юборилиши ёки компьютер тизимининг ишдан чиқиши ахборотлаштириш қоидаларини бузишнинг оқибатлари (ЖК 174- модда 2- қисми) бўлиши мумкин. ЖК 174- моддаси 2- қисмининг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлар содир этилган ва маълумотларнинг бузилиши, олиб ташланиши (олиб қўйилиши), йўқ қилиб юборилиши ёки бу тизимнинг ишдан чиқиши тарзидаги оқибатлар юзага келган пайтдан эътиборан **жиноят тамом бўлган** жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Жиноятнинг субъекти ахборот тармоқларидан фойдаланишга рухсати бўлган ҳамда бундай рухсатга эга бўлмаган 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

? **Қўшимча саволлар**

1. Алдаш ёки ишончни суиистеъмом қилиш йўли билан мулкий зарар етказиш нималарда ифодаланади? Бу жиноят учун жавобгарлик асослари нималардан иборат?

2. Алдаш ёки ишончни суиистеъмом қилиш йўли билан мулкий зарар етказишнинг фирибгарликдан фарқини айтиб беринг.

3. Жинойий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш деганда нима тушунилади? Мулк деганда нимани тушуниш керак? Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 171- моддасида назарда тутилган жиноятнинг субъектив томонининг ўзига хос хусусиятларини айтиб беринг.

4. Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш деганда нима тушунилади? Бу жиноятнинг объектив ва субъектив томонининг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

5. Мулкни нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш деганда нима тушунилади?

6. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказганлик учун жиноий жавобгарликка тортишнинг зарурий шартлари ҳақида сўзланг.

7. Ахборотлаштириш қондаларини бузишнинг ижтимоий хавфли-лиги нималарда ифодаланади? Ушбу жиноятнинг ўзига хос хусусият-ларини айтиб беринг.

8. Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 174- моддасида (ахборот-лаштириш қондаларини бузиш) назарда тутилган жиноятни квалифи-кация қилиш учун қандай шартлар мавжуд бўлиши лозим?

АДАБИЁТЛАР

1. И в а н и к Н. Объект приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путём. - Учён. зап. Сар. ЮИ, 1965, вып.12.

2. Макарычев Л., Тенчов Э. Ответственность за недобросовестное отношение к охране государственного или общественного имущества // СЮ, 1976, №2.

3. В а й н е р Л. Уголовная ответственность за причинение ущерба государству или общественной организации путём обмана или злоупотребления доверием при отсутствии признаков хищения: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1977.

4. И в а н и к Н. Ответственность за приобретение или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путём. - М., 1977.

5. К о л ы ш к и н а В. Ф. Уголовная ответственность за уничтожение или повреждение имущества: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. - М., 1977.

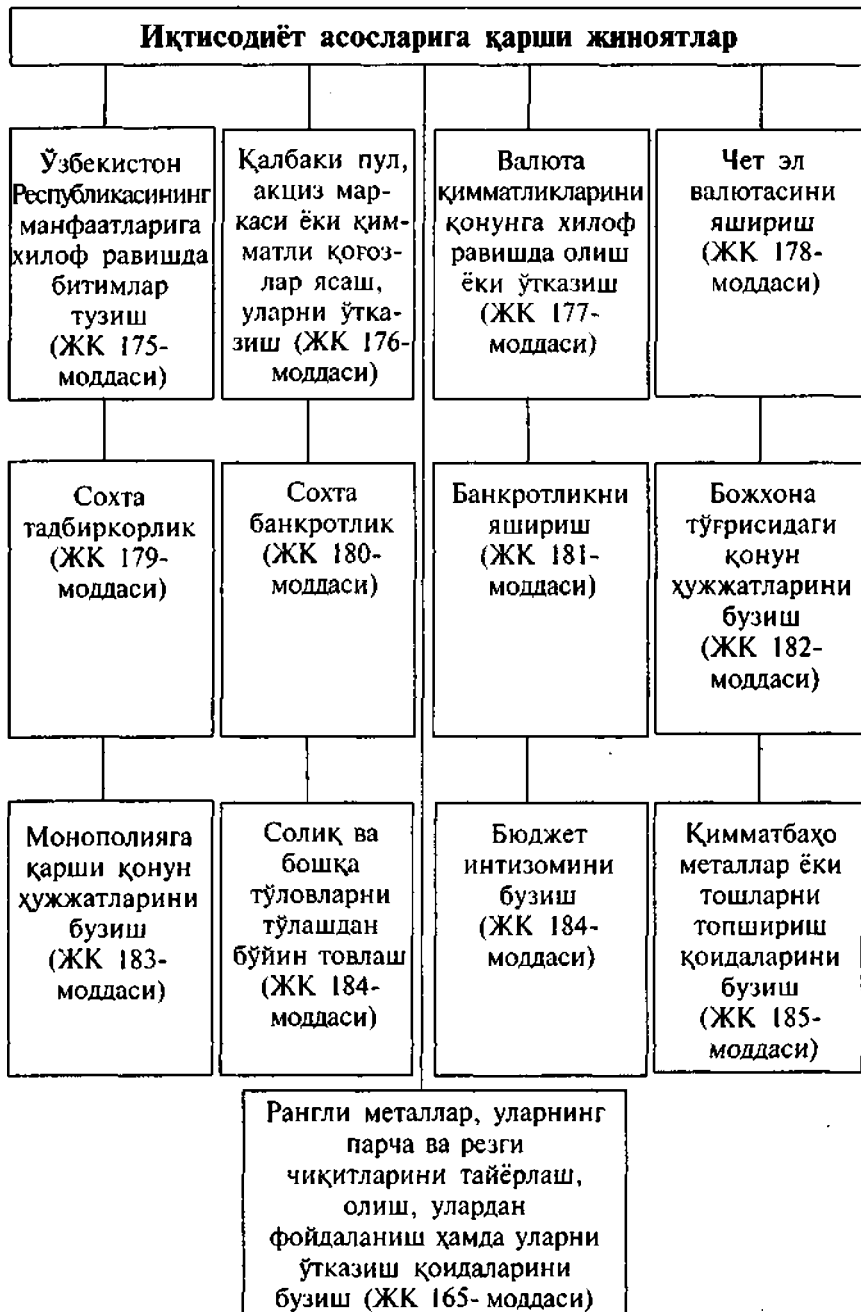
6. Андрусенко Е. А., Разыков Ш. Субъект и субъективные признаки состава приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путем. — Укрепление законности и правопорядка, совершенствование советского законодательства. - Душанбе: Изд-во Тадж. ун-та, 1978, вып.2.

7. Р а р о г А., Степалин В. Ответственность за недобросовестное отношение к охране государственного или общественного имущества // СЮ -1981, №8.

8. К о л ы ш к и н а В. Ф. Формы вины квалифицированного уничтожения и повреждения имущества // Пути повышения эффективности борьбы с преступностью. Минвуз. сб. / Алтайск. ун-т. - Барнаул, 1983.

9. В о л ж е н к и н Б. В. Отмывание денег. Санкт-Петербург. 1998.

ХII боб. ИҚТИСОДИЁТ АСОСЛАРИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш (ЎзР ЖК 175- моддаси)

Бу жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асосларидир.

Объектив томондан жиноят давлат органи, мулкчилик шаклидан қатъи назар корхона, муассаса, ташкилот, жамоат бирлашмасининг мансабдор шахси томонидан республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлган, наф келтирмаслиги аён бўлган битимнинг тузилишида ифодаланади.

Битим деганда, товарлар, озиқ-овқат маҳсулотлари, хом ашё, ускуналар етказиб бериш, турли иншоотлар қуриш ва ҳоказо мақсадларни кўзлаб чет эллик шерик билан иқтисодий битим тузиш тушунилади.

Битим тузилиши натижасида республиканинг иқтисодий манфаатларига катта зарар етказадиган ҳар қандай битим наф келтирмайдиган битим деб ҳисобланади.

Жиноят объектив томонининг зарурий белгиси Ўзбекистон Республикаси манфаатларига хилоф равишда битим тузилиши натижасида кўп миқдорда зарар етказилиши ҳисобланади.

Кўп миқдордаги зарарни аниқлашда „зарар“ тушунчаси жинойий қилмишдан кўрилган зарарнигина ўз ичига олишини назарда тутиш лозим. Зарар миқдорини аниқлашда Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузиш сабабли бой берилган наф эътиборга олинмайди.

Агар битим тузилиши натижасида Республика манфаатларига кўп миқдорда зарар етказилган бўлса, жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади. Мансабдор шахс битим тузилгунга қадар унинг Республика манфаатлари учун наф келтирмаслигини билиши керак.

Агар мансабдор шахс ўзининг хизмат вазифасига совуққонлиги натижасида шундай битим тузса, унинг хатти-ҳаракати ЖК 207- моддасига биноан (мансабга совуққонлик билан қараш) квалификация қилинади.

Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жиноятнинг субъекти давлат органи, мулкчилик шаклидан қатъи назар қорхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасининг мансабдор шахсигина бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битим тузишда айбдор бўлган мансабдор шахс қилмишни:

а) такроран;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда содир этган бўлса, у **ЎзР ЖК 175-моддаси 2-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

2- §. Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли қоғозлар яшаш, уларни ўтказиш (ЎзР ЖК 176-моддаси)

Қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар яшаш, уларни ўтказишнинг ижтимоий хавфлилиги қоғоз пул ёки қимматли қоғозлар кўпайиб кетишига, яъни пул ва товар массасининг ўзаро мутаносиблигининг бузилишига сабаб бўлади. Муомалада товар билан таъминланмаган қоғоз пуллар пайдо бўлади, бу эса пулнинг қадрсизланишига, иқтисодий беқарорликка сабаб бўлади, давлат иқтисодиётининг асосларига путур етказди.

Жиноятнинг объекти давлатнинг пул ва кредит тизимидир.

Жиноятнинг предмети банк билетлари (банкнотлар), яъни пулдир. Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги сўм, шунингдек металл тангадир.

Банк билетлари (банкнотлар), яъни пуллар (сўмлар) 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200, 500, 1000 сўмликдир. Металл тангалар - 1, 10, 25 сўмликдир.

Акциз маркалар маркировкаланиши шарт бўлган маҳсулотни ишлаб чиқарувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг талабномалари бўйича акциз маркалари учун ҳақ тўланиб, Давлат солиқ қўмитаси ва Давлат божхона қўмитасининг ҳудудий органларида рўйхатдан ўтилганидан кейин „Пахтабанк“нинг минтақавий бўлимлари томонидан берилди. Акциз маркаси акциз солиғи тўланганига далилдир. Акциз маркалари қатъий ҳисобда турадиган бланклар ҳисобланади.

ЎзР ФК 96-моддасига мувофиқ „мулкий ҳуқуқларни белгиланган шаклга ва мажбурий реқвизитларга амал қилган

ҳолда тасдиқловчи ҳужжатлар қимматли қоғозлар ҳисобланиб, улар тақдим этилган тақдирдагина мазкур ҳуқуқларни амалга ошириш ёки бошқа шахсларга бериш мумкин бўлади“.

Қимматли қоғозлар жумласига облигациялар, векселлар, чеклар, депозит ва жамгарма сертификатлари, банкнинг тақдим қилувчига пул бериладиган жамгарма дафтарчаси, коносамент, акция ҳамда қонун ҳужжатлари билан қимматли қоғозлар жумласига киритилган бошқа ҳужжатлар киради.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майда қабул қилинган „Валютани тартибга солиш тўғрисида“ги Қонунига мувофиқ, чет эл валютаси жумласига тегишли хорижий давлатда муомалада бўлган ва қонуний тўлов воситаси ҳисобланган банкнот кўринишдаги чет эл пуллари, шунингдек муомаладан чиқарилган ёки муомаладаги, аммо Ўзбекистон Республикаси пул белгиларига алмаштирилиши лозим бўлган чет эл пуллари; счётларда ва омонатларда бўлган хорижий давлатларнинг пул бирликларидаги ва халқаро ҳисоб-китоб бирликларидаги маблағлар киради.

Объектив томондан жиноят:

1) ўтказиш мақсадида қалбаки банк билетлари (банкнотлар), металл тангалар, акциз маркалар, қимматли қоғозлар ёхуд чет эл валютаси ёки чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар ясашда;

2) уларни ўтказишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Қалбаки билетлар ёки қимматли қоғозлар ясаш (сохта пул ясаш) деганда, мазкур нарсаларни тўла ясаш ёхуд ҳақиқий қоғоз пуллар ёки қимматли қоғозларга қисман ўзгартиришлар киритиш (шу нарсаларнинг рақамларини ёки бошқа зарурий қисмларини ўзгартириш) тушунилади.

Қалбаки билетлар ёки қимматли қоғозларни ясаш усуллари ҳар хил бўлиши мумкин. Бу фотосуратлар, компьютер техникасидан фойдаланиш, чизиш, матбаа йўли билан пул ёки қимматли қоғозларни босма усулда чиқариш ва ҳ.к. усуллари бўлиши мумкин. Жиноятнинг квалификацияси учун уни содир этиш усуллари аҳамияти йўқ.

Бироқ, қалбаки пул ёки қимматли қоғозларнинг барча ўлчамлари, зарурий белгилари, яъни реквизитлари ҳақиқийсига чиндан ҳам ўхшаш бўлиши жиноятни **квалификация қилишининг зарурий шarti** ҳисобланади. Акс ҳолда, айбдор-

нинг ҳаракатларини кўриб чиқиладиган модда бўйича квалификация қилиш мумкин эмас. Масалан, шахснинг журналдан янги пулнинг намуна нусхаларини қирқиб олиб, уларни ёпиштириб сотишга уринишини қалбаки пул ясаш ёки уларни ўтказиш, деб бўлмайди.

Бундай қилмиш муайян шароитда фирибгарлик деб баҳоланиши мумкин. Чунки бундай пуллар муомалада бўла олмайди ва давлатнинг пул кредит тизими асосларига путур етказмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисида“ги 2000 йил 28 апрель 8- сонли қарорининг 12- бандида: „Агар қалбакилиги айбдорга аён бўлган валюта қимматликлари кўринишидаги, пул муомаласида қўлланишини истисно қиладиган даражада ҳақиқийсига рўй-рост ўхшамайдиган купюралар ўтказилган бўлса, шунингдек айбдорда жабрланувчини кўпол равишда алдаш нияти бўлганлигидан гувоҳлик берувчи бошқа ҳолатлар мавжуд бўлса, бундай қилмиш ЖК 176- моддасининг тегишли қисми билан квалификация қилиниб, ЖКнинг 168- моддаси (фирибгарлик) билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди. Қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни олган шахснинг қилмиши эса валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олишга суиқасд сифатида тавсифланиши лозим“¹, — деб таъкидланади.

Қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар ясаш, агар уларни ўтказиш мақсади борлиги аниқланса, лоақал бир нусхада ясалган вақтдан эътиборан **тамом бўлган жиноят** деб ҳисобланади.

Мазкур нарсаларни ўтказиш деганда, уларни муомалага киритиш, яъни улардан тўлов, айирбошлаш, ҳадя қилиш воситаси сифатида фойдаланиш ва шу нарсаларнинг муомалада бўлишига имкон берадиган бошқа ҳаракатларни содир этиш тушунилади.

Қалбаки пул ёки қимматли қоғозларнинг ҳатто битта нусхасини муомалага чиқариш **тамом бўлган жиноят** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Ўтказиш мақсадининг борлиги қалбаки пул ёки

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги қарорлари. Т., 2000, 29- бет.

қимматли қоғозлар ясашнинг зарурий белгисидир. Шахс қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни ўтказиш мақсадида эмас, айтайлик, ўзи учун, масалан, ўз қобилияти маҳоратини кўрсатиш ва ҳ.к. учун ясалган ҳолларда унинг ҳаракатлари жинорий қилмиш ҳисобланмайди.

Қалбаки пуллар ёки қимматли қоғозларни ўтказиш фақат тўғри қасд билан содир этилиши мумкин. Айбдор шахс қалбаки пул ёки қимматли қоғозларни ўтказётганини олдиндан билган бўлиши керак, агар у сохта пул ёки қимматли қоғозларни ўтказётганлигини билмаган бўлса, унинг ҳаракатларида жиноят таркиби бўлмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЖК 176- моддаси 2- қисмида:

- а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- б) кўп миқдорда;
- в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган, ўтказиш мақсадида қалбаки пул ёки қимматли қоғозлар ясаганлик ёки уларни ўтказганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Модданинг 3- қисмида жуда кўп миқдорда, уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб қалбаки ёки қимматли қоғозлар ясаганлик, ўтказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

3- §. Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш

(ЎЗР ЖК 177- моддаси)

Жиноятнинг объекти давлатнинг иқтисодиёт асосларидир.

Жиноятнинг предмети „валюта қимматлигидир“. Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майда қабул қилинган „Валютани тартибга солиш тўғрисида“ги Қонунига мувофиқ „валюта қимматликлари“ (қонунда „бойликлари“ дейилган) жумласига чет эл валютаси, чет эл валютасидаги қимматли қоғозлар — фонд бойликлари (акциялар, облигациялар ва бошқалар; қимматбаҳо металлар — ҳар қандай кўриниш ва ҳолатдаги олтин, кумуш, платина ҳамда платина гуруҳига кирувчи (палладий, иридий, радий, рутений, осмий) металлар, (шундай металлардан ишланган заргарлик ва бошқа рўзгор буюмлари ҳамда уларнинг парчалари бундан мустасно) табиий қимматбаҳо тошлар — сайқал берилган ва сайқал берилмаган шаклдаги олмос, зумрад, ёқут ҳамда

александрит (шундай тошлардан ишланган заргарлик ва рўзгор буюмлари ҳамда уларнинг парчалари бундан мустасно) киради.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг юқорида кўрсатилган қарориди: „Пуркалган олтин ва тиш протезларини ясашда ишлатиладиган қимматли металллардан ишланган қолиплар валюта қимматликларига кирмайди“, ¹ — деб таъкидланади.

„**Чет эл валютаси**“ — тегишли хорижий давлатда тўлов воситаси ҳисобланган банкнот кўринишидаги чет эл пул белгилари, шунингдек муомаладан чиқарилган ёки чиқарилаётган, аммо Ўзбекистон Республикаси пул белгиларига алмаштирилиши мумкин бўлган чет эл пул белгилари, счётларда ва омонатларда бўлган хорижий давлатларнинг пул бирликларидаги ва халқаро ҳисоб-китоб бирликларидаги маблағлардир.

Объектив томондан жиноят шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин фуқароларнинг қонунга хилоф равишда анча миқдорда валюта қимматликларини олиши ёки ўтказишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Қонунга хилоф равишда олиш деганда, валюта қимматликларини банкларни четлаб (масалан, чет эл валютасини чайқов бозоридан) сотиб олишни тушуниш лозим.

Қонунга хилоф равишда ўтказиш деганда, валюта қимматликларини банк муассасаларидан четда сотишни тушуниш керак.

Айбдорнинг қилмишини ЎзР ЖК 177-моддаси 1-қисми бўйича квалификация қилиш учун қонунга хилоф равишда олинган ёки ўтказилган валюта қимматликларининг миқдорини ва илгари шундай ҳаракатлар содир этгани учун айбдорга нисбатан маъмурий жазо чоралари қўлланганлигини аниқлаш зарур. Худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин фуқароларнинг қонунга хилоф равишда анча миқдорда валюта қимматликларини олган ёки ўтказган вақтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

ЖКнинг 177- моддаси 1- қисми билан жиноий жавобгарликка тортиш учун анча миқдордаги валюта қиммат-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги қарорлари. Т., 2000. 26- бет.

ликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки шундай ўтказиш ҳаракатлари учун маъмурий жазо қўлланганидан кейин бир йил ўтмасидан яна содир этилган бўлиши керак.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Унинг қандай мақсад ва мотив билан содир этилганлиги жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай шахс ҳисобланади.

Ушбу модданинг 2-қисмида такроран ёки хавfli рецидивист томонидан ёки кўп миқдорда ёхуд бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олганлик ёки ўтказганлик учун жавобгарлик белгиланган.

177-модданинг 3-қисмида жуда кўп миқдорда ёхуд уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олганлик ёки ўтказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказишга доир ишлар юзасидан суд амалиёти тўғрисидаги“ 2000 йил 28 апрель 8-сонли қарорининг 10-бандида: „Валюта қимматликларини босқинчилик, товламачилик, талончилик, ўзлаштириш ёки растрата қилиш, шунингдек, валюта қимматликларида пора олиш, пора бериш, пора олиш-беришда воситачилик қилиш, хизматчини пора эвазига оғдириш, товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш Жиноят кодексининг фақат ана шундай жиноятлар учун жавобгарликни кўзда тутувчи моддаси билан квалификация қилиниши лозим ва Жиноят кодексининг 177-моддаси билан қўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди“¹ дейилган.

4- §. Чет эл валютасини яшириш

(ЎзР ЖК 178- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти Республикада белгилаб қўйилган иқтисодий ресурсларни шакллантиришнинг тартибидир.

Объектив томондан жиноят Республиканинг ваколатли банкларидаги ҳисоб варақларга ўтказилиши лозим бўлган чет эл валютасини яшириб қолишда ифодаланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 28 апрелдаги қарорлари. Т., 2000. 28- бет.

Яшириш деганда, корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларда валюта операцияларини амалга оширувчи шахслар томонидан чет эл валютасини Республиканинг ваколат берилган банкларидаги ҳисоб варақларга ўтказмаслик ёки тўлиқ ўтказмаслик тушунилади.

Жиноят чет эл валютаси яшириб қолинган пайдан, яъни уни ваколат берилган банклардаги ҳисобварақларга ўтказиш учун белгиланган муддат тугаган пайдан ёхуд чет эл валютаси қисман ўтказилган ва қолган сумма яшириб қолинган пайдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Агар корхона, муассаса ёки ташкилотда валюта операцияларини амалга оширувчи шахс ўз вазифасини лозим даражада бажармаганлиги сабабли чет эл валютаси яшириб қолинган бўлса, у муайян ҳолатларда мансабига совуққонлик билан қараганлиги учун жавобгарликка тортилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти корхона, муассаса ёки ташкилотларда валюта операцияларини амалга оширувчи шахслар бўлиши мумкин.

Шахс чет эл валютасини:

- 1) ғаразғўйлик билан;
- 2) такроран;
- 3) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб яширган бўлса, унинг қилмиши **ЖК 178-моддасининг 2-қисми** билан квалификация қилинади.

Ғаразғўйлик деганда, айбдорнинг чет эл валютасини яшириши натижасида моддий наф кўриши тушунилади.

Агар чет эл валютасини яшириш уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жиноятчи **ЖК 178-моддасининг 3-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

5- §. Сохта тадбиркорлик

(ЎЗР ЖК 179-моддаси)

Ушбу жиноятнинг **объекти** корхоналар ёки бошқа тадбиркорлик билан шуғулланувчи тузилмаларнинг қонунда, ўз Низомида белгиланган фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар давлат, жамият ва фуқаронинг тадбиркорлик фаолияти соҳасидаги иқтисодий манфаатлари ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони Низомда кўрсатилган фаолиятни амалга ошириш мақсадини кўзламасдан корхоналар ёки бошқа тадбиркорлик билан шуғулланувчи ташкилотларни тузишда ифодаланади. ЎЗР ФК 40- моддасига мувофиқ, фойда олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олган (тижоратчи ташкилот) ёки фойда олишни шундай мақсад қилиб олмаган (тижоратчи бўлмаган ташкилот) юридик шахс бўлиши мумкин.

Тижоратчи ташкилот бўлган юридик шахс хўжалик ширкати ва жамияти, ишлаб чиқариш кооперативи, унитар корхона ва қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда тузилиши мумкин.

Тижоратчи ташкилот бўлмаган юридик шахс жамоат бирлашмаси, ижтимоий фонд ва мулкдор томонидан молиявий таъминлаб туриладиган муассаса шаклида, шунингдек, қонунларда назарда тутилган бошқача шаклда ташкил этилиши мумкин.

Ўз ФК 41- моддасида юридик шахс ўзининг таъсис ҳужжатларида назарда тутилган фаолияти мақсадларига мувофиқ фуқаровий ҳуқуқ лаёқатига эга бўлади. Юридик шахснинг махсус ҳуқуқ лаёқати унинг низоми ёки қонун ҳужжатларида белгиланган бўлади.

Ҳар бир тузилган корхона ёки бошқа тадбиркорлик тузилмаси фақат ўз Низомида кўрсатилган фаолият турлари билан шуғулланиши керак. Сохта тадбиркорликда эса тузувчилар ўз Низомида кўрсатилган фаолиятини амалга ошириш мақсадини кўзламайди, балки корхона бошқа мақсадларини кўзлаб тузилади.

Корхона тузиш (вужудга келтириш) фактининг ўзи қонунга тўла асосланган бўлмайди, унинг низоми, зарурий таъсис ҳужжатлари қабул қилинади, рўйхатдан ўтказилади, бироқ ишни бошлаш вақти келганда, бундай корхона ўз низомида кўрсатилган фаолият билан умуман шуғулланмайди ёки низомида кўрсатилмаган фаолият билан шуғулланади.

Низомда белгиланган фаолиятни амалга ошириш мақсадининг йўқлиги таъсис ҳужжатларида кўрсатилган мажбуриятларни бажармасликда намоён бўлади.

Низомда кўрсатилган фаолиятни амалга ошириш мақсадини кўзламасдан корхона ёки бошқа тадбиркорлик тузилмаси тузилган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Низомда кўрсатилган фаолият билан шуғулланмаслик, қарз, кредит олиш, фойдани (даромадни) солиқлардан озод қилиш (пасайтириш) ёки бошқа мулкый наф кўриш жиноят мақсадининг зарурий аломати ҳисобланади.

1994 йил 5 майда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг „Банкротлик тўғрисида“ги қонунининг I-моддасига мувофиқ, „банкрот бўлиш деганда қарздорнинг мажбуриятлари мол-мулкидан ошиб кетганлиги сабабли товарларга (ишларга, хизматларга) ҳақ тўлаш юзасидан кредиторларнинг талабларини қондиришга қодир эмаслиги, шу жумладан бюджетга ва бюджетдан ташқари фондларга мажбурий тўловларни таъминлашга қодир эмаслиги тушунилади.

Кредиторларнинг талабларини бажариш муддати бошланган кундан эътиборан хўжалик юритиш субъекти уч ой мобайнида уларни бажаролмаётганлиги ёки бажаришга қодир эмаслигининг муқаррарлиги сабабли жорий тўловлари тўхтатиб қўйилиши хўжалик юритувчи субъект банкрот бўлишининг ташқи аломати ҳисобланади“.

Хўжалик юритувчи субъект ихтиёрий равишда тугатилаётганида унинг ўзи банкрот бўлганлигини расман эълон қилганидан кейин у банкрот бўлган ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва сохта қорхона тузган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

6- §. Сохта банкротлик (ЎЗР ЖК 180- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти тадбиркорлик тузилмаларининг нормал фаолият кўрсатишини, хўжалик юритувчи субъектларнинг манфаатларини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Банкротликка тааллуқли кўпгина масалалар Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 5 майда қабул қилинган „Банкротлик тўғрисида“ги қонунда тушунтириб берилган.

Объектив томондан жиноят хўжалик юритувчи субъектнинг ўз мажбуриятларини иқтисодий жиҳатдан бажара олмаслиги ҳақида била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган эълон бериши натижасида кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилишида намоён бўлади.

Субъектнинг била туриб, ўзининг ночорлиги ҳақидаги ёлғон маълумотни эълон қилиши сохта банкротлик ҳисобланади.

Хўжалик юритувчи субъект ҳақиқатда кредиторлар олдидаги ўз мажбуриятларини бажаришга қодир бўлгани ҳолда, уларни бажаришдан атайлаб бўйин товлаб, ўзини банкрот деб эълон бериши, атайлаб ҳақиқатга тўғри келмайдиган эълон бериш ҳисобланади.

Хўжалик юритувчи субъект қонунда белгиланган тартибни бузиб ўзининг иқтисодий ночорлигини эълон қилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши муайян ҳолатлар мавжуд бўлганида фирибгарликни вужудга келтиради.

Агар мансабдор шахс сохта ҳужжатлар тақдим этиб, банкротлик тўғрисида эълон берса, унинг қилмишлари жиноятларнинг жами бўйича ЖК 209- моддаси (мансаб сохтакорлиги) билан ҳам квалификация қилинади.

Хўжалик юритувчи субъектнинг жинойи ҳаракатлари оқибатида кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилиши сохта тадбиркорликнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади қилмишнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жиноятнинг субъекти тадбиркорлик билан шуғулланувчи, 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган Қонуни билан Жиноят кодексининг 180-моддаси қуйидаги мазмундаги 2- қисм билан тўлдирилган: „Етказилган моддий зарар уч карра миқдорда қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“.

7- §. Банкротликни яшириш

(ЎзР ЖК 181- моддаси)

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти бозор иқтисодиёти шароитида банкротликни амалга оширишнинг белгилаб қўйилган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят хўжалик юритувчи субъектнинг ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумот ёки ҳужжатларни тақдим этиши, бухгалтерия ҳисоботларини бузиб кўрсатиш йўли билан иқтисодий жиҳатдан ўзининг тўловга қодир эмаслигини ёки иқтисодий ночорлигини бошқача тарзда қасддан яшириши кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишда ифодаланади.

Яшириш деганда, ўзининг тўловга қодир эмаслиги тўғрисидаги маълумотларни бузиб кўрсатиш ёки ҳақиқатга тўғри келмайдиган ҳужжатларни кредиторларга тақдим этиш ёхуд бухгалтерия ҳисоботларини бузиб кўрсатиш, ёхуд ўзининг иқтисодий ночорлиги ҳақидаги бошқа фактларни беркитиш тушунилади.

Ушбу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, кредиторларга кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Уни содир этишнинг мақсади ва мотиви жиноятнинг квалификацияси учун аҳамият касб этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган қонуни билан ЖК 181- моддаси: „Етказилган моддий зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда, озошлиқдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“, дейилган 2- қисм билан тўлдирилди.

8- §. Божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЎзР ЖК 182- моддаси)

Жиноятнинг объекти товар ёки бошқа қимматликларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали ўтказишнинг белгилаб қўйилган тартиби ва шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг асослари ҳисобланади.

Ҳар қандай товарлар (масалан, озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак, мебель, ҳайвонлар ва ҳ.к.) ёки моддий қимматликлар **жиноятнинг предмети** бўлиши мумкин.

Фуқаролик муомаласидан чиқарилган кучли таъсир қилувчи, заҳарли, радиоактив, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари, қурол-яроғ, ўқотар қуроллар, ўқ-дорилар, ядровий, кимёвий, биологик ва оммавий қирғин қуролининг бошқа турларини, шундай қуролларни яратишда фойдаланилиши мумкин бўлган материал ёки мосламаларни, гиёвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш ЖК 246- моддасида (контрабанда) назарда тутилган жиноят таркибини ҳосил қилади.

Объектив томондан жиноят, биринчидан, божхона назоратини четлаб ёки божхона назоратидан яшириб; иккинчидан, божхона ҳужжатлари ва воситаларига ўхшатиб ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланилган ҳолда; учинчидан, декларациядан фойдаланиб, товар ва бошқа қимматликларни:

а) жуда кўп миқдорда;

б) хизмат лавозимидан фойдаланилган ҳолда Ўзбекистон Республикасининг божхона чегарасидан олиб ўтишда ифодаланади.

Божхона кодексининг 3-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасининг қуруқликдаги ҳудуди, ҳудудий ва ички сувлари ҳамда улар устидаги ҳаво бўшлиғи божхона ҳудудини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида эркин божхона зоналари ва эркин омборлар бўлиши мумкин, уларнинг ҳудудлари, агар қонун ҳужжатларида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикаси божхона ҳудудидан ташқарида жойлашган деб ҳисобланади.

NOTA BENE!

Божхона ҳудуди сарҳадлари, шунингдек эркин божхона зоналари ва эркин омборларнинг чегаралари Ўзбекистон Республикасининг **божхона чегараси** ҳисобланади.

Товарлар ёки бошқа моддий қимматликларни Ўзбекистон Республикасининг **божхона чегарасидан олиб ўтиш (ўтказиш)** деганда, товарлар ёки бошқа транспорт воситаларини ҳар қандай усулда, шу жумладан, халқаро почта жўнатмаларини юбориш, қувур транспортдан ҳамда электр узатиш линияларидан фойдаланиш йўли билан божхона ҳудудига олиб кириш ёки олиб чиқиш ҳаракатларини амалга ошириш тушунилади.

Бундай ҳаракатлар жумласига: товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудига олиб кирилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудига олиб кирилганда — божхона чегарасидан амалда ўтиш; товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудидан олиб чиқилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудидан олиб чиқилганда — божхона декларациясини тақдим этиш ёки товар ёхуд транспортларини олиб чиқиш мақсадини амалга оширишга бевосита қаратилган ўзга ҳаракатларни бажариш киради.

Эркин божхона зонаси ва эркин омбор шундай режим-ларки, бунда чет эл товарлари муайян ҳудудлар ва жойларга бож, солиқлар олинмасдан ва иқтисодий сиёсат чоралари қўлланилмасдан жойлаштирилади ва ишлатилади. Ўзбекистон товарлари экспорт режимига мувофиқ олиб чиқишда қўлланиладиган шартларга кўра жойлаштирилади ва ишлатилади (Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексининг 27-моддаси).

Товар деганда ҳар қандай кўчар мол-мулк, шу жумладан валюта ва валюта қимматликлари, электр, иссиқлик энергиялари ва энергиянинг бошқа турлари, йўловчилар ва товарларни ташиш учун фойдаланиладиган транспорт воситаларидан, шу жумладан контейнерлар ва бошқа транспорт ускуналаридан ташқари барча транспорт воситалари, интеллектуал мулк объектлари, олди-сотди ёки айирбошлаш объекти ҳисобланувчи бажарилган ишларнинг, кўрсатилган хизматларнинг натижалари (Божхона кодексининг 7-моддаси) тушунилади.

NOTA BENE!

Божхона назорати — қонун ва халқаро шартномаларга риоя этилишини таъминлаш мақсадида божхона органлари томонидан амалга ошириладиган тадбирлар мажмуидир.

Божхона назоратидан яшириш деганда шахснинг божхона чегараси орқали олиб ўтилаётган товарларни бекитишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат (нарсаларнинг топилишини қийинлаштириш мақсадида уларни махсус жойларга яшириш ва ҳ.к.)лари назарда тутилади.

Божхона чегараси орқали товарларни олиб ўтиш мақсадида била туриб ёлғон, **қалбаки ҳужжатларни** божхона назоратига **тақдим қилиш** ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиш деб ҳисобланади.

Божхона воситаларига ўхшаш воситалар (қиёслаш воситалари) деганда, пломбалар, муҳрлар, рақамли, ҳарфли ва бошқа маркалашлар, қиёслаш белгилари, штамплар, пробалар ва намуналар, товарлар ёки транспорт воситаларининг тавсифи, чизмалар ва бошқа қиёслаш воситалари тушунилади.

Декларациясиз ёки товарнинг ўз номини бузиб декларация ёзиш деганда олиб ўтилаётган товарларни декларацияда белгиланган тартибда кўрсатмасликни ёки уларни ўз номидан бошқа номда кўрсатишни тушуниш лозим.

ЖК 182- моддаси 1- қисмининг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлар, агар улар жуда кўп миқдорда ёки хизмат лавозимидан фойдаланган ҳолда содир этилган бўлса, жиноий жавобгарликни келтириб чиқаради.

Шахс юқоридаги қилмишларини хизмат лавозимидан фойдаланган ҳолда содир этган бўлса, у божхона чегараси орқали ўзи олиб ўтган товарларнинг миқдоридан қатъи назар, ЖК 182- моддасининг 1- қисми билан жавобгарликка тортилади. Бунга товарлар ёки бошқа қимматликларнинг божхона хизмати ходимлари ёки ҳаво кemasида, кемада ва бошқа шу кабиларда ишловчи шахслар, яъни товарларни божхона чегараси орқали гайриқонуний олиб ўтиш учун ўз хизмат вазифасидан фойдаланиши мумкин бўлган шахслар томонидан олиб ўтилиши мисол бўлади. Агар бу ҳаракатларни мансабдор шахс содир этса, унинг ҳаракатлари фақат ЖК 182- моддаси билан квалификация қилиниб, ЖК 205- моддаси бўйича қўшимча жавобгарликка тортиш талаб қилинмайди.

Жиноят, қоида тариқасида, товарлар божхона чегараси орқали олиб ўтилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади. Бироқ, товарларни божхона ҳудудидан олиб чиқиш, шу жумладан эркин омборлар ҳудудига киритиш вақтида божхона декларацияси топширилган ёки шу товарларни олиб чиқиб кетиш ниятини рўёбга чиқариш учун бошқа ҳаракат қилинган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Унинг мотив ва мақсади жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Товарларни божхона чегараси орқали олиб ўтиш жуда кўп миқдорда, чегарани бузиб ўтиш йўли билан ёхуд уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобланади.

Мазкур жиноятни чегарани бузиб ўтиш йўли билан содир этиш деганда товарларни божхона чегараси орқали очикдан-очик, божхона хизмати ходимларининг рухсатисиз олиб ўтиш тушунилади.

Бузиб ўтиш зўрлик ишлатмасдан, зўрлик ишлатиб ёки мол-мулкка шикаст етказиш билан содир этилиши мумкин.

Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши жиноятлар жамига кўра шахсга ёки ўзганинг мол-мулкига қарши жиноят содир этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар бўйича квалификация қилиниши керак.

9- §. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш (ЎзР ЖК 183- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 2 июлда қабул қилинган „Монополия фаолиятини чеклаш тўғрисида“ги Қонуни хўжалик юритувчи субъектларнинг бозорда рақобатлашиши билан боғлиқ бўлган муносабатларни тартибга солади, монополия фаолияти, яъни монополияга қарши қонунга зид бўлган фаолиятнинг олдини олиш ва уни бартараф қилишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди.

Жиноятнинг объекти хўжалик юритувчи субъектларнинг товар бозорида фаолият кўрсатиши бўйича белгиланган тартиб, истеъмолчилар ва жамиятнинг қонуний манфаатларидир.

Объектив томондан ЖК 183- моддасининг 1- қисмида назарда тутилган ҳаракатлар монополияга қарши фаолият олиб бориш ваколати берилган органга ахборот бермасликдан ёки била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тақдим қилишдан иборат.

ЖК 183- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят монополияга қарши фаолият олиб бориш ваколати берилган органга ахборот тақдим этиш учун белгиланган муддат ўтган ёхуд бу органларга била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган ахборот тақдим этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Шахсни ЖК 183- моддасининг 1- қисми билан жавобгар қилиш учун у худди шундай қилмишни содир этганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши лозим.

ЖК 183- моддаси 2- қисмининг объектив томони монополияга қарши фаолият олиб бориш ваколати берилган органнинг қонунбузарликни тўхтатиш, дастлабки ҳолатни тиклаш, шартномаларни бекор қилиш ёки ўзгартириш ҳақидаги талабларини ёхуд бошқа қонуний кўрсатмаларини бажаришдан бўйин товлашда ёки уларни ўз вақтида бажармасликда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг „Монополия фаолиятини чеклаш тўғрисида“ги Қонунига мувофиқ, бозорда катта мавқега эга бўлган хўжалик юритувчи субъектларга бозорда

маҳсулот тақчиллигини келтириб чиқариш ёки сақлаб туриш мақсадида товарлар ишлаб чиқаришни камайтириш ёхуд тўхтатиб қўйиш, шунингдек, уларни муомаладан олиш; мўмай фойда олиш мақсадида бозорда ҳаддан ташқари баланд нарх белгилаш ёки товарларни сунъий равишда ушлаб туриш, нархларни асоссиз равишда пасайтириш, давлат томонидан бошқариб туриладиган нарх-навони бошқа йўсинда узиш; ўзаро шартнома тузаётган томонларга уларни бошқа хўжалик юритувчи субъектларнинг зиммасига тенг бўлмаган аҳволга солиб қўядиган шартларни юклаш; хўжалик юритувчи субъектларга ўзгача тўсиқларни вужудга келтириш ҳамда монополистик фаолият ва фирром рақобатни бошқача чеклаш ҳамда тақиқлаш каби ҳаракатларни содир этиш ман қилинади.

ЖК 183- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят ушбу қисмнинг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлардан биттаси содир этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб ҳисобланади.

ЖК 183- моддаси 2- қисми ҳам маъмурий преюдицияга эга.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Унинг мотив ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ақли расо шахсдир. У якка тартибдаги тадбиркор, ташкилотлар ёки улар бирлашмаларининг раҳбарлари ва бошқа хўжалик юритувчи субъектлар бўлиши мумкин.

10- §. Солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш **(ЎзР ЖК 184- моддаси)**

1997 йил 24 апрелда Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси қабул қилинди, унда солиқ тизимининг ҳуқуқий асосларини, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ҳамда мажбуриятларини, солиқ ишларини юритиш тартибини ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Жиноятнинг объекти давлатнинг молиявий соҳада фаолият кўрсатиши билан боғлиқ ижтимоий муносабатлардир. Солиқ солиниши лозим бўлган объектлар Солиқ кодексига белгилаб қўйилади. Ўзбекистон ҳудудида қуйидаги солиқлар ва йиғимлар мавжуд:

1) умумдавлат солиқлари: юридик шахслардан олинаниган даромад (фойда) солиғи; жисмоний шахслардан

олинадиган даромад солиғи; қўшилган қиймат солиғи; акциз солиғи; ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ; экология солиғи; сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;

2) маҳаллий солиқлар ва йиғимлар: мол-мулк солиғи; ер солиғи; реклама солиғи; автотранспорт воситаларини олиб сотганлик учун солиқ; савдо-сотиқ қилиш ҳуқуқи учун йиғим, шу жумладан айрим турлардаги товарларни сотиш ҳуқуқини берувчи лицензия йиғимлари; юридик шахсларни, шунингдек, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи шахсларни рўйхатга олганлик учун йиғим; автотранспорт тўхташ жойидан фойдаланганлик учун йиғим ва ҳоказо.

Объектив томондан жиноят фойда (даромад) ёки солиқ солинадиган бошқа объектларни яшириш, камайтириб кўрсатиш, шунингдек, давлат томонидан белгиланган солиқларни, йиғимларни, бож ёки анча миқдордаги бошқа тўловларни тўлашдан қасдан бўйин товлашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Солиқ кодексининг 16-моддасига мувофиқ, жами даромад билан мазкур Кодексда белгиланган чегирмалар ўртасидаги фарқ сифатида ҳисобланган даромад (фойда) солиқ солиш объектидир. **Солиқ** солинадиган объектларни яшириш деганда, бухгалтерия ҳисоботларида даромадлар ва харажатлардан ташқари солиқ солиш объектларини акс эттирмаслик тушунилади. **Солиқ** солинадиган объектларни камайтириб кўрсатиш деганда, солиқ солинадиган асосларни тўғри ҳисобламаслик, уни қонунга хилоф равишда камайтириб кўрсатиш тушунилади.

Давлат томонидан белгиланган солиқлар, йиғимлар, бож ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш деганда шу тўловларни тўламасликка қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни содир этиш тушунилади.

Анча миқдордаги солиқлар ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш таҳлил қилинаётган модда бўйича жиноий жавобгарлик юзага келишининг зарурий шарти ҳисобланади.

Жиноят анча миқдордаги солиқлар ёки бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлашга қаратилган ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади. Унинг мотиви ва мақсади жиноятни квалификациялашда эътиборга олинмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ушбу қилмишнинг такроран, кўп миқдорда (ЖК 183-моддаси 2- қисми), жуда кўп миқдорда (ЖК 183- моддаси 3- қисми) содир этилиши жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонунига биноан ЖК 184- моддаси „Қасддан яширилган, камайтириб кўрсатилган фойдалар (даромадлар) бўйича солиқлар ва бошқа тўловлар тўлиқ тўланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“ деган қисм билан тўлдирилган.

11- §. Бюджет интизомини бузиш

(ЎЗР ЖК 184¹- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 15 апрелда қабул қилинган „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонунига биноан Жиноят кодекси 184¹- модда билан тўлдирилган.

Жиноятнинг объекти бюджет интизомининг белгиланган тартиби, шунингдек фуқароларнинг манфаатларидир.

Объектив томондан ЖК 184¹- моддасида назарда тутилган жиноят:

1) бюджет маблағларини бюджетда ёки бюджетдан молияланадиган муассасалар ва ташкилотларнинг сметаларида назарда тутилмаган харажатларга йўллашда;

2) шундай муассасалар ва ташкилотларда харажатлар қисми бўйича бюджетдан ажратилган маблағларнинг лимитлардан ортиб кетишида;

3) штат смета интизомини бузишда ифодаланади.

Жиноят мазкур модданинг диспозиция қисмида назарда тутилган ҳаракатлардан биттаси содир этилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топилади.

Айбдор маъмурий жавобгарликка тортилганидан сўнг, яна бюджет интизомини бузса, у ЖК 184¹- моддасининг 1- қисми билан жавобгарликка тортилади.

Бюджет интизомини кўп миқдорда бузиш 184¹- модданинг 2- қисмида, жуда кўп миқдорда бузиш эса 184¹- модданинг 3- қисмида кўрсатилган жиноят учун жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ушбу модда 4- қисмининг объектив томони бюджетдан молияланадиган муассаса ва ташкилотларга иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва уларга тенглаштирилган бошқа харажатлар тўлови учун пул маблағлари беришнинг банк раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахслар томонидан асосиз равишда кечиктирилишида ифодаланади.

Жиноят бюджетдан молияланадиган муассаса ва ташкилотларга иш ҳақи, нафақалар, стипендиялар ва бошқа харажатлар тўлови учун пул маблағлари бериш асосиз равишда кечиктирилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб ҳисобланади.

ЖК 184¹- моддасининг 4- қисми ҳам маъмурий преюдицияга эгадир.

Субъектив томондан мазкур моддада назарда тутилган жиноят қасддан содир этилади.

ЖК 184¹- модда 1, 2, 3- қисмлари бўйича 16 ёшга тўлган ва бюджет интизомини бузган, бюджет интизомини сақлаш маъсулияти юклатилган шахслар, 4- қисми бўйича эса пул маблағларини бериш ҳақида қарор қабул қилиниши ўзига боғлиқ бўлган раҳбарлар ёки бошқа мансабдор шахслар **жиноятнинг субъекти** бўлишлари мумкин.

12- §. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қондаларини бузиш (ЎзР ЖК 185- моддаси)

Жиноят объекти қимматбаҳо металллар ёки тошлар билан муомала қилишнинг белгиланган тартибидир.

Ер остидан қазиб олинадиган қимматбаҳо металллар (олтин, кумуш, платина, радий, иридий, осмий, палладий ва ҳ.к.) ёки қимматбаҳо тошлар (олмос, зумрад, марварид, аметист, феруза ва ҳ.к.) **жиноятнинг предмети** ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ер остидан қазиб олинган қимматбаҳо металллар ёки тошларни давлатга топшириш қондаларининг бузилиши натижасида кўп миқдорда зарар етказилишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Ер остидан қазиб олинган қимматбаҳо металллар ёки тошлар давлатга топширилиши шарт. Топшириш қондаларини бузиш асосан шахснинг ер қаъридан қазиб олинган қимматбаҳо металллар ёки тошларни давлатга топширишдан ҳар қандай усулда бўйин товлашида ифодаланади ёхуд шу нарсаларнинг қисман топширилишида ифодаланиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган жиноят моддий таркиб бўлиб, давлатга кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Унинг содир этилиш мотиви ва мақсади жиноятнинг квалификацияси учун аҳамият касб этмайди.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган, қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузган шахс бўлиши мумкин.

13- §. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларини бузиш
(ЎзР ЖК 185¹- моддаси)

Жиноят объекти рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, фойдаланиш ва уларни ўтказишнинг қонун билан белгиланган тартиби ҳисобланади.

Жиноятнинг предмети ҳар қандай рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларидир.

Жиноятнинг объектив томони шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин қимматбаҳо металллар туркумига кирмайдиган рангли металллар, уларнинг парча ва резги чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларини бузишдан иборат.

NOTA BENE!

Тайёрлаш деганда рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини топишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат (масалан, чиқинди буюмларидан, аҳолидан рангли металл парча ва резги-чиқитларини йиғиб олиш, бошқа товарларга алмашиш ва ҳ.к.) тушунилиши лозим.

Олиш деганда, уларнинг сотиб олинишини, тўланмаган қарз эвазига олинишини ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Мазкур модда диспозициясида санаб ўтилган бирон-бир хатти-ҳаракат (тайёрлаш, олиш, фойдаланиш ёки ўтказиш) содир этилган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган** деб эътироф этилади.

Шахсни ушбу модда билан жавобгар қилиш учун унга нисбатан дастлаб шундай қилмишни содир этганлиги учун маъмурий жазо қўлланилган бўлиши лозим.

Қимматбаҳо металллар туркумига кирмайдиган рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш ўзганинг мулкига шикаст етказиш, ўзганинг мулкени ўғрилаш ёхуд хизмат мавқеини суиистеъмол қилиш билан биргаликда содир этилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши жиноятнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад қилмишни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

Қимматбаҳо металллар туркумига кирмайдиган рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларининг бузилиши мансабдор шахс томонидан содир этилган ҳолларда унинг қилмиши жиноятлар жами ушбу модда ва ЖКнинг 205- моддаси (ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) билан ёхуд ЖКнинг 206- моддаси (ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш) деб квалификация қилиниши лозим.

? Қўшимча саволлар

1. Наф келтирмайдиган битим тузиш деганда нима тушунилади? „Ўзбекистон Республикаси манфаатлари“ тушунчасига таъриф беринг.

2. Қалбаки пул, акциз маркалар ёки қимматли қоғозлар ясаш ёки ўтказганлик учун жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари қандай? ЖКнинг 176-моддасида назарда тутилган жиноятнинг шакллари қандай?

3. Қалбаки пул ёки қимматли қоғоз ясаш, ёки уларни ўтказиш ва қонунга хилоф равишда валюта қимматликларини олиш, ёки ўтказишнинг қандай умумий томонлари ва фарқлари мавжуд?

4. Валюта қимматликларини ғайриқонуний олиш ва ўтказиш деганда нима тушунилади?

5. Валюта қимматликларини ғайриқонуний олиш ёки сотганлик учун жавобгарлик шартлари нималардан иборат?

6. Чет эл валютасини қасддан яшириш нималарда ифодаланади?

7. Чет эл валюталарини яшириш уларни ўзлаштириш йўли билан талон-торож қилишдан қандай фарқ қилади?

8. Сохта тадбиркорлик деганда нима тушунилади?

9. Сохта тадбиркорлик ўзгалар мулкани алдаш ёки ишончни суниестъмол қилиш йўли билан эгаллаб олишдан қандай фарқ қилади?

10. Сохта банкротлик деганда нима тушунилади?

11. Сохта банкротлик учун жавобгарлик шартлари қандай? Бу жиноят ўзлаштириш ёки фирибгарлик жиноятларидан қандай фарқ қилади?

12. Сохта банкротлик ва банкротликни яширишнинг қандай умумийлиги бор?

13. Банкротликни яшириш деганда нима тушунилади? Бу жиноятнинг талон-торождан қандай фарқи бор?

14. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузиш қандай ҳаракатларда ифодаланиши мумкин?

15. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузиш жиноятининг жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлари нималарда намоён бўлади?

16. Божхона тўғрисидаги қонунларни бузишнинг жиноий жавобгарлик шартлари сифатида нималар асос бўлади?

17. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш қандай ҳаракатларда ифодаланади?

18. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузишнинг ижтимоий хавфлилиги нималарда ифодаланади?

19. Солиқ ёки бошқа тўловларни тўлашдан бош тортишнинг белгиларини айтиб беринг.

20. Фойдани (даромадни) ва солиқ тўлаш объектларини яшириш, камайтириб кўрсатиш белгиларини тушунтириб беринг.

21. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади?

22. Бюджет интизомини бузишнинг белгиларини айтиб беринг.

23. Қимматбаҳо металллар ва тошларни топшириш қоидаларини бузишнинг валюта қонунчилигини бузиш ва ўзгалар мулкани талон-торож қилиш жиноятларидан фарқларини кўрсатиб беринг.

24. Ер ости бойликлари, қимматбаҳо металл ва тошларни ўзлаштириб олишнинг талон-торож қилишдан фарқи нимада?

25. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқиндиларини тайёрлаш, олиш, ишлатиш ва ўтказиш қоидаларини бузиш деганда нималар тушунилади?

26. Давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва фойдаланиш қоидаларини бузишни юридик таҳлил қилиб беринг.

АДАБИЁТЛАР

1. Саморанов Ю. В. Ответственность за фальшивомонетничество. - М.: ВШ МООП РСФСР, 1963.

2. Карпушин М. П. О некоторых вопросах квалификации валютных преступлений. - СП, 1964, №1.

3. Михайлов М., Милько Ю. Квалификация нарушений правил о валютных операциях. - СЮ, 1966, №1.

4. Борзенков Г., Вышинская З. Как квалифицировать подделку лотерейных билетов? - СЗ, 1968, №8.

5. Кульчихин В.В. Спорные вопросы квалификации валютных преступлений. - Правоведение, 1968, №3.

6. Карпушин М.П., Хаспулатова К. Ценные бумаги. СЗ, 1969, №10.

7. Самойлов В. Г. Спорные вопросы квалификации нарушений правил о валютных операциях // СЗ, 1970, №11.

8. Гуляев А., Тарасенко М. Квалификация подделки государственных ценных бумаг. // СЮ, 1973, №7.

9. Ларичев В.Д. Преступления в кредитно-денежной сфере и противодействие им. М.: Инфра-М., 1996.

10. Крылов В. В. Информационные компьютерные преступления. М. Издательская группа ИНФРА. М-НОРМА, 1997.

11. Аминов Д.И., Ревин В.П. Преступность в кредитно-банковской сфере. М.: „Брандес“, 1997.

12. Гаухман Л.Д., Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. М., 1998. ✓

13. Крушин В.Д., Минкев В.А. Компьютерные преступления и информационная безопасность. М. Новый юрист, 1998.

14. Галагуза Н.Ф., Ларичев В.Д. Преступления в страховании. М.: Анкил, 2000.

XIII боб. ХЎЖАЛИК ФАОЛИЯТИ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

Хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноятлар			
<p style="text-align: center;">Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш (ЖК 186- моддаси)</p>	<p style="text-align: center;">Этил спирти, алкоголли маҳсулот ва тамаки маҳсу- лотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш (ЖК 186- моддаси)</p>	<p style="text-align: center;">Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғул- ланиш (ЖК 188- моддаси)</p>	
<p style="text-align: center;">Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш (ЖК 189- моддаси)</p>	<p style="text-align: center;">Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (ЖК 190- моддаси)</p>	<p style="text-align: center;">Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш (ЖК 191- моддаси)</p>	<p style="text-align: center;">Рақобатчини обрўсизлантириш (ЖК 192- моддаси)</p>

1- §. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш (ЎЗР ЖК 186- моддаси)

1996 йил 26 апрелда Ўзбекистон Республикасининг „Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида“ги Қонуни қабул қилинган. Қонун товарларни истеъмол қилиш билан боғлиқ барча ҳуқуқий масалаларни тартибга солади.

Ушбу жиноятнинг объекти шахснинг хўжалик фаолияти соҳасидаги манфаатлари, шунингдек фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят товар бозорига сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки уни сотиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Маҳсулот чиқариш деганда маҳсулотни буюртмачи ёки истеъмолчига топшириш ёки жўнатиш тушунилади.

Сотиш деганда товарларни бевосита истеъмолчиларга сотиш назарда тутилади.

Таҳлил қилинаётган модда бўйича жавобгарлик сифатсиз маҳсулотни товар бозорига чиқариш ёки сотиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган ҳоллардагина вужудга келади.

„**Сифатсиз маҳсулот** деганда давлат стандарти талабларига, меъёрий нормаларга жавоб бермайдиган ва сифат сертификатига эга бўлмаган маҳсулотлар тушунилади. Маҳсулот ҳар қанча сифатсиз бўлса-да, ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказиш хусусиятига эга бўлмаса, ЖК 186-моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг предмети бўла олмайди. Бундай ҳол ушбу жиноятни содир қилган шахсларга нисбатан маъмурий, интизомий ва бошқача тарздаги чоралар кўрилади.

Ҳар қандай озиқ-овқат маҳсулотлари ушбу жиноятнинг предмети бўлиши мумкин. Лекин жиной жавобгарлик юзага келишининг шarti сифатида жиной оқибат кўрсатилган. Қилмишни бевосита ушбу модда билан квалификация қилиш учун жиной оқибат келиб чиққан бўлиши шарт“.¹

Товар бозорига сифатсиз маҳсулотни чиқариш ёки сотиш натижасида фуқароларнинг соғлиғи учун мазкур моддада кўрсатилган оқибатлар келиб чиқмаса, **жиной жавобгарлик** ҳам вужудга келмайди. Бироқ, „Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида“ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 20- моддасига мувофиқ, товар (иш, хизмат)-нинг тузилиши, ишлаб чиқарилиши, таркибидаги ва бошқа нуқсонлари, шунингдек истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкининг хавфсизлигини таъмин эта олмайдиган материаллар, ускуналар, асбоб-анжомлар, мосламалар ёки бошқа воситалар қўлланилиши оқибатида истеъмолчининг ҳаётига, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) томонидан қопланиши лозим.

Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) билан шартнома муносабатларига киришган-киришмаганидан қатъи назар, ҳар қандай истеъмолчи товар (иш, хизмат)нинг нуқсонни туфайли етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

¹ Ф. Тоҳиров. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш учун жиной жавобгарлик. „Қонун ҳимоясида“, 2000 йил, 2- сон, 42- бет.

Истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига етказилган зарар, агар у норматив ҳужжатларда назарда тутилган товарнинг хизмат (яроқлилиқ) муддати мобайнида, бундай муддат белгиланмаган тақдирда товар ишлаб чиқарилган (иш, хизмат қабул қилинган) пайтдан эътиборан ўн йил мобайнида юзага келган бўлса, қопланиши лозим.

Сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) бартараф қилиб бўлмайдиган ҳолат ёки фойдаланиш, уни сақлаш ёхуд ташишнинг белгиланган қоидалари истеъмолчи томонидан бузилиши туфайли зарар етказилганлигини исботласа, у жавобгарликдан озод қилинади.

Субъектив томондан жиноят — сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш қасддан содир этилади, келиб чиққан оқибатлар (соғлиққа зарар етказилиши, одамлар ўлими)га нисбатан эса субъектнинг айби эҳтиётсизликда ифодаланади.

Жиноят субъекти товар бозорига сифатсиз маҳсулот чиқариш учун жавобгар ёки уни сотиш билан шуғулланаётган шахсдир. Ушбу модданинг 2- қисмида одамнинг ўлимига сабаб бўлган сифатсиз маҳсулот чиқарганлик ёки сотганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Таҳлил қилинаётган модданинг 3- қисмида сифатсиз маҳсулот чиқарганлик ёки сотганлик натижасида:

а) одамлар ўлими;

б) бошқа оғир оқибатларнинг юзага келганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Бошқача оғир оқибатлар деганда икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги соғлиққа зарар етказиш, одамларнинг ялпи заҳарланиши ва бошқалар тушунилади.

2- §. Этил спирти, алкоғолли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш
(ЎзР ЖК 186¹- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августда қабул қилинган „Ўзбекистон Республикасининг айрим ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонунига биноан Жиноят кодексига мазкур модда киритилган. Ушбу модда уч қисмдан иборат.

Жиноятнинг объекти ҳўжалик юритувчи субъектларнинг иқтисодий фаолият юритишдаги манфаатларидир.

Жинойт предмети этил спирти, алкоғолли ва тамаки маҳсулотларидир.

Объектив томондан жинойт этил спирти, алкоғолли ва тамаки маҳсулотларини шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин ёки анча миқдорда қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш деганда этил спирти, тамаки ёки алкоғолли маҳсулотларни қонунда белгиланган тартибда рухсатнома олмасдан ишлаб чиқариш тушунилади.

Қонунга хилоф равишда муомалага киритиш деганда уларни сотиш, айирбошлаш, қарз учун тўлаш, гаровга бериш ва ҳ. к. тушунилади.

Айбдор шундай ҳаракатлари учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин ёки анча миқдорда этил спирти, алкоғолли ёки тамаки маҳсулотларини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқарган ёки муомалага киритган бўлса, у жинойий жавобгарликка тортилади.

Жинойт этил спирти, тамаки ёки алкоғолли маҳсулотлар муомалага киритилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан жинойт қасддан содир этилади. Жинойтнинг мотив ва мақсади унинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жинойтнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва этил спирти, тамаки ёки алкоғолли маҳсулотларни қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш билан шугулланаётган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ушбу қилмиш:

- 1) кўп миқдорда;
- 2) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;
- 3) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- 4) хизмат лавозимини суиистеъмом қилиш йўли билан содир этилган бўлса, **ЖК 186¹**- моддасининг **2-қисми** бўйича квалификация қилинади.

Ўша ҳаракатлар: 1) жуда кўп миқдорда; 2) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса, айбдор шу модданинг 3-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Харидор ёки буюртмачиларни алдаш

(ЎЗР ЖК 187- моддаси)

Ушбу модда Ўзбекистон Республикасининг 2000 йил 15 декабрь қонуни билан ЖКдан чиқарилган.

3- §. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш

(ЎЗР ЖК 188- моддаси)

Жиноятнинг объекти қонунда белгилаб қўйилган рўйхатдан ўтиш ва савдо ёки воситачилик фаолияти билан шуғулланиш тартибидир.

Объектив томондан жиноят назорат қилинмайдиган фойда (даромад) олиш мақсадида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтишдан бўйин товлаб, савдо ёки воситачилик фаолияти билан шуғулланишда ифодаланади.

Қонунга хилоф савдо ёки воситачилик фаолияти деганда назорат қилинмайдиган фойда (даромад) олиш мақсадида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтмасдан шундай фаолиятни амалга ошириш тушунилади.

Айбдор рўйхатдан ўтмасдан савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланилган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** деб топилади.

ЎЗР ЖК 188- моддаси 1- қисми маъмурий преюдицияга эга, яъни айбдор маъмурий жазо қўлланилганидан кейин ҳам бир йил ичида юқоридаги қилмишни содир этса, мазкур модданинг кўриб чиқиладиган қисми бўйича жиноий жавобгар бўлади.

Субъектив томондан жиноят айбнинг қасд шакли билан содир этилади. Жиноятни содир этиш мақсади — назорат қилинмайдиган фойда (даромад) олиш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш хавфли рецидивист томонидан, кўп миқдорда ёки бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, айбдор **ЖК 188- моддаси 2- қисми** билан жавобгар, деб топилади.

Мазкур модданинг 3- қисмида кўп миқдорда ёки уюшган гуруҳ томонидан ва унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган, савдо ёки воситачилик фаолияти билан шуғулланганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

4- §. Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 189- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти фуқароларнинг манфаатлари, мулк шаклидан қатъи назар савдо корхоналари, умумий овқатланиш корхоналарининг нормал фаолият юритишидир.

Объектив томондан жиноят савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларини бузишда намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 1996 йил 15 мартдаги „Савдо соҳасидаги жиноятлар ва бошқа ҳуқуқбузарликларга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ги 9- Пленуми Қарорида „Жиноят кодексининг 189- моддаси ва Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 164 ва 168- моддаларида жавобгарлик назарда тутилган савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш деганда, савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга соладиган Ўзбекистон Республикаси қонунларининг бузилиши тушунилмоғи лозим.

Бунда суд айбдор томонидан айнан қайси савдо қоидалари бузилганлигини кўрсатиши шарт“, ¹ деб тушунтириш берилган. Жиноятни квалификация қилишда ҳар бир айбдор томонидан қайси қоида, шу қоидаларнинг қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарур. Масалан, 1995 йил 15 февралда қабул қилинган „Аҳоли билан пулли ҳисоб-китобларни амалга оширишда назорат-касса машиналарини мажбурий қўлланиш тартиби тўғрисидаги Низом“га мувофиқ, ҳар бир савдо шохобчасида касса аппарати ўрнатилган бўлиши керак. Унинг йўқ эканлиги савдо қоидаларини бузиш ҳисобланади.

ЖК 189- моддасининг 1- қисми маъмурий преюдицияга эга, яъни ЖК 189- моддасининг 1- қисми бўйича жиноий жавобгарлик худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин юзага келади.

ЖК 189- моддасининг 1- қисмида назарда тутилган жиноят савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларининг бирон-бир банди бузилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 37- бет.

Жиноятнинг субъекти савдо ёки хизмат кўрсатиш соҳасида ишловчи ва 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Кўриб чиқиладиган модданинг 2- қисмида анча миқдорда ёки хавфли рецидивист томонидан ёки, илгари ушбу Кодекснинг 187, 188 ёки 190- моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан ёхуд бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 189- моддаси 3- қисмида кўп миқдорда содир этилган савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Айбдор шахс савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузган ва айни пайтда харидорлар ёки буюртмачиларни алдаган бўлса, унинг ҳаракатларини шу жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиш зарур.

Агар савдо ва хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш товламачилик йўли билан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмишлари, юқорида айтилганидек, жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

5- §. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш (ЎЗР ЖК 190- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралда қабул қилинган „Ўзбекистон Республикасидаги корхоналар тўғрисида“ги Қонуннинг 8-моддасида айтилишича: „Лицензия олиниши керак бўлган фаолият турларини амалга ошириш учун корхона зарур лицензияни олиши шарт“.

Корхонанинг лицензия олиниши керак бўлган фаолиятига рухсатнома бериш ва бундай рухсатномани ҳақиқий эмас деб топиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади.¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1994 йил 18 апрелда қабул қилган Қарорининг иловасида мулкчиликнинг барча шаклидаги корхоналар (ташкilotлар), шу жумладан, чет эл корхоналари ва қўшма корхоналар фақат махсус рухсатнома (лицензия) асосидагина шуғулланишга ҳақли бўлган фаолият турларининг рўйхати берилган. Масалан, портловчи ва

¹ Ўзбекистон Республикаси қонун ва фармонлари тўплами. Т., 1992, 48- бет.

захарли моддалар ҳамда бундай моддаларни қўллаган ҳолда бошқа буюмлар яратиш, ишлаб чиқариш, уларни ташиш ва сотиш; ов ва спортга мўлжалланган ўқотар қурооларни ва унинг ўқ-дориларини, шунингдек, тигли қуроолар (миллий пичоқ турларидан ташқари) ишлаб чиқариш, уларни таъмирлаш ва сотиш; қиморхоналар ташкил этиш, лотереялар ва шунга ўхшаш тадбирлар ўтказиш¹ учун албатта лицензия олиниши лозим.

Қонунда мустаҳкамлаб қўйилганидек, **жиноятнинг объекти** тадбиркорлик билан шуғулланишни тартибга солувчи ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят лицензия олиниши лозим бўлган фаолият билан махсус рухсатнома олмасдан шуғулланишда ифодаланади, яъни бу жиноят формал таркибли ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг „Савдо соҳасидаги жиноятларга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида“ги қарориди: „Амалдаги қонунларга мувофиқ, савдо фаолиятининг айрим турлари билан шуғулланиш учун махсус рухсатнома (лицензия) талаб қилинади. Бундай рухсатноманинг йўқлиги, айбдор муқаддам шундай ҳаракатлар учун бир йил мобайнида Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 176-моддаси билан маъмурий жавобгарликка тортилган бўлса, Жиноят кодексининг 190-моддаси бўйича жавобгарликни юзага келтиради. Агар бунда айбдорнинг савдо фаолиятини фақат рухсатнома (лицензия)сиз амалга оширибгина қолмай, балки рўйхатдан ўтишдан ҳам бўйин товлаганлиги аниқланса, унинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 188 ва 190- моддалари мажмуи билан квалификация қилинмоғи лозим“² — деб тушунтирилади.

Ушбу модда маъмурий преюдицияга эга. Шунинг учун ЎЗР ЖК 190- моддасининг 1- қисми бўйича жиноий жавобгарлик лицензия олиниши шарт бўлган фаолият билан махсус рухсатнома олмасдан шуғулланган шахсга нисбатан маъмурий жазо чоралари қўлланилгандан кейин содир этилган ҳоллардагина юзага келади.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари тўплами. Т., 1995 йил, 10-сон, 98—99- бетлар.

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 37- бет.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади ҳар хил бўлиши мумкин, аммо улар қилмишнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

Мазкур жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ушбу қилмишнинг хавfli рецидивист ёхуд бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилиши фаолият билан лицензиясиз шуғулланганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади.

Мазкур жиноятни квалификация қилишда фаолият билан лицензиясиз шуғулланган шахс солиқларни тўлашдан ҳам бўйин товлаган бўлса, унинг ҳаракатлари ЎзР ЖК 190 ва 184-моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг жами бўйича жавобгарликни вужудга келтиришини назарда туғмоқ керак.

**6- §. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, унв ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш
(ЎзР ЖК 191- моддаси)**

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти хўжалик юри-тувчи субъектларнинг нормал фаолият кўрсатишини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг предмети учинчи шахсларга маълум эмаслиги сабабли муайян қимматга эга бўлган, эгаси унинг махфий сақлаш чораларини кўрган, сир тугилаётган фан-техника, ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, савдога оид ёки бошқа ахборотлардир.

ЖК 191- моддаси 1- қисмининг объектив томони сир тугиладиган фан-техника, ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, савдога оид ёки бошқа шу каби ахборотни эгасининг розилигисиз йиғишда ифодаланади.

Сир тугиладиган ахборот деганда эгасининг рухсатисиз ошкор қилиниши мумкин бўлмаган турли хусусиятдаги ахборотлар тушунилади.

Тўплаш деганда эркин, қонуний йўл билан олиш мумкин бўлмаган ахборотни кўлга киритишга, эгаллаб олишга қаратилган ҳар қандай ғайриқонуний (масалан, талон-торож қилиш, пора бериш, кўрқитиш, ксеронусха олиш ва ҳ.к.) ҳаракатлар тушунилади.

ЖК 191- моддаси 1- қисми диспозициясида назарда тутилган ахборот ҳар қандай усулда тўпланган пайтдан эътиборан жиноят тамом бўлган, деб топилади.

Субъектив томондан ЖК 191- моддаси 1- қисмида назарда тутилган ҳаракатлар қасддан содир этилади. Жиноятнинг мақсади — тўпланган ахборотни эгасининг розилигисиз ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш субъектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

ЖК 191- моддаси 2- қисмининг **объектив томони** хўжалик юритувчи субъектга кўп миқдорда зарар етказиб, сир тутиладиган фан-техника, ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, савдога оид ёки бошқа шу каби ахборотни эгасининг розилигисиз қасддан ошкор қилиш ёки ундан фойдаланишдан иборат бўлади.

NOTA BENE!

Ошкор қилиш деганда ахборотни ўзгаларга маълум қилиш натижасида ундан беҳабар шахсларнинг хабардор бўлиши тушунилади.

Ахборотдан фойдаланиш деганда айбдор томонидан мазкур ахборотдан фойдаланишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни содир этиш тушунилади.

ЖК 191- моддаси 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят ахборотни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш натижасида хўжалик юритувчи субъектга кўп миқдорда зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топилади.

Субъектив томондан ЖК 191- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

7- §. Рақобатчини обрўсизлантириш

(ЎЗР ЖК 192- моддаси)

Жиноятнинг объекти хўжалик юритувчи субъектларнинг товар бозорида қонуний рақобат қилишини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят босма ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнларни ёки оммавий ахборот воситалари орқали хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказиш мақсадида била туриб ёлғон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган маълумотларни тарқатишда ифодаланади.

Тарқатиш деганда босма ёки бошқача усулда кўпай-

тирилган матнларни ёки оммавий ахборот воситалари орқали ёлгон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган маълумотларни хабар қилиш тушунилади.

Агар маълумотлар ҳақиқатга бутунлай мос келмаса, улар ёлгон ҳисобланади. Ноаниқ маълумотлар эса уларнинг қисман рост эканлигини билдиради. Ҳақиқий маълумотларга мос келмайдиган маълумотлар ҳам бузиб кўрсатилган бўлиши мумкин.

Босма усулда кўпайтириш деганда маълумотларнинг нусхаларини матбаа усулида кўпайтириш тушунилади.

Бошқача усулда кўпайтириш деганда маълумотларни ҳар қандай бошқача усулда (ксероносуха олиш, кўпайтириш, фотосуратга олиш, турли ёзув машинкаларидан фойдаланиш, маълумотларни қўлда ёзиб олиш ва ҳ. к. йўллари билан) кўпайтириш тушунилади.

Ушбу жиноят **босма ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнларни ёки оммавий ахборот воситалари орқали** била туриб ёлгон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган маълумотларни ошқор қилган пайтдан эътиборан, яъни улар ўзга шахсларга маълум бўлган пайтдан **тамом бўлган**, деб топилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор ёлгон, ноаниқ ёки бузиб кўрсатилган ахборотни тарқатаётганини олдиндан билади.

Жиноятни содир этишдан мақсад — хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказиш бўлиб, у субъектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади. Бундай маълумотларни тарқатган шахс хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармонлик нуфузига путур етказишни ўз олдига мақсад қилиб қўймаган бўлса, унинг ҳаракатларида мазкур жиноят таркиби бўлмайди.

Шахснинг чиндан ҳам мавжуд бўлган маълумотларни тарқатиши натижасида хўжалик юритувчи субъектнинг ишбилармон нуфузига путур етказилса, жиноят таркиби мавжуд бўлмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Кўшимча саволлар

1. Сифатсиз маҳсулот деганда нимани тушуниш лозим?
2. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш учун жавобгарлик қачон вужудга келади?

3. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки уни сотиш жиноятининг мансабга совуққонлик билан қараш жиноятдан қандай фарқи бор?
4. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки уни сотиш жинояти туфайли одам ўлими келиб чиқиши билан эҳтиётсизликдан одам ўлдириш жинояти ўртасидаги фарқни айтинг.
5. Этил спирти, алкогольли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш деганда нимани тушунасиз?
6. Харидор ёки буюртмачиларни алдашнинг қандай усуллари мавжуд?
7. Харидор ёки буюртмачиларни алдаш жинояти (ЖК 187-модда) билан фирибгарлик жинояти ўртасида қандай фарқ бор?
8. Харидор ёки буюртмачини алдаш жиноятдан ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш жиноятининг қандай фарқи бор?
9. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш деганда нимани тушунасиз? Ушбу жиноят учун жавобгарлик шартлари нималардан иборат?
10. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф тарзда шуғулланиш жинояти билан савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш жинояти ўртасидаги фарқ ва ўхшаш томонларини айтинг.
11. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш жинояти қачон тамоm бўлган жиноят ҳисобланади?
12. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш жинояти ва фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш жинояти ўртасида қандай фарқ бор?
13. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш деганда нимани тушунасиз?
14. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш жинояти билан ахборот олиш ва бериш қоидаларини бузиш жинояти ўртасида қандай фарқлар бор?
15. Рақобатчини обрўсизлантириш жинояти нимада ифодаланади?
16. Рақобатчини обрўсизлантириш билан тўхмат жиноятлари ўртасида қандай ўхшашлик ва фарқли томонлари бор?

АДАБИЁТЛАР

1. Таций В. Я. Понятие, система и общие виды хозяйственных преступлений. Харьков: Хар ЮИ, 1974.
2. Поленов Г. Ф. Некоторые вопросы ответственности за хозяйственные преступления. Юрид. науки. / Каз. ун-т, 1975, вып.55.
3. Таций В. Я. Уголовная ответственность за выпуск недоброкачественной продукции. - Харьков: Хар ЮИ, 1978.
4. Белахов А. Л. Ответственность за выпуск недоброкачественной, нестандартной или некомплектной продукции. // Отв.ред. В.А. Тверденко. - М.: Юрид. лит., 1979.

5. Петрова Г. Изучение практики применения наказания за обман покупателей и заказчиков. // СЗ, 1979, №9.

6. Самилык Г.М. Уголовная ответственность за обман заказчиков: Автореф. дисс.. канд.юрид.нук. - Киев, 1979.

7. Рустамбаев М.Х. Ответственность за обман покупателей и заказчиков, получения незаконного вознаграждения от граждан за выполнение работ. Т.: ТашГУ, 1988.

8. Абдурасулова К.Р. Ответственность за недобросовестную конкуренцию. // Новые кодексы Республики Узбекистан. Теория и практика. - Т., 1994.

9. Гладышев Ю.А., Головлев Ю.В. Ответственность за преступления в сфере предпринимательства. - Н.Новгород, 1995.

ТҮРТИНЧИ БЎЛИМ

ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

XIV боб. АТРОФ МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА ТАБИАТДАН ФЙДАЛАНИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар

Экология ҳавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш (ЖК 193-моддаси)	Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (ЖК 194-моддаси)	Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (ЖК 195-моддаси)	Атроф табиий муҳитни ифлослантириш (ЖК 196-моддаси)
Ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш (ЖК 197-моддаси)	Экинзор, ўрмон ёки бошқа дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни nobud қилиш (ЖК 198-моддаси)	Ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандалари билан кураш талабларини бузиш (ЖК 199-моддаси)	Ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш (ЖК 200-моддаси)
Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 201-моддаси)	Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш (ЖК 202-моддаси)	Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш (ЖК 203-моддаси)	Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузиш (ЖК 204-моддаси)

1- §. Экология хавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш

(ЎзР ЖК 193- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти экологик хавфсизлик, яъни қурилиш объектларини ишга тушириш, улардан фойдаланиш ҳамда атроф табиий муҳитни асраш, ер, сув, ер ости бойликлари ва шу қабилардан оқилона фойдаланиш ва бошқа фаолият соҳасидаги ижтимоий муносабатлардир. Инсон ҳаёти, соғлиги жиноятнинг қўшимча объекти бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят:

1) саноат, энергетика, транспорт, коммунал хизмат, агросаноат, илм-фан объектлари ёки бошқа объектларни лойиҳалаш, жойлаштириш, қуриш ва ишга тушириб фойдаланиш нормалари ва қоидаларнинг бузилишида;

2) давлат комиссияларининг аъзолари томонидан бу объектларнинг норматив ҳужжатларда белгиланган қоидаларни бузиб қабул қилиниши инсоннинг ўлими, одамларнинг оммавий равишда касалланиши, экологияга салбий таъсир қиладиган даражада атроф муҳитнинг ўзгариб кетишига ёки бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишига сабаб бўлишида ифодаланadi.

Атроф муҳит ҳолатига бирон-бир тарзда таъсир кўрсатувчи, саноат, транспорт, коммунал хизмат, агросаноат, илмий ва бошқа объектларни лойиҳалаш, жойлаштириш, қуриш ва ишга туширишда муайян экологик хавфсизлик нормалари ва талабларига риоя этилиши керак. Масалан, атроф муҳит ҳолатига бўладиган таъсирлар албатта ҳисобга олинishi шарт, атроф муҳитнинг ана шу корхоналарнинг чиқиндилари билан ифлосланишига йўл қўймаслик учун барча зарур чоралар кўрилмоғи керак; табиий ресурсларнинг қайта ишланиши ҳисобга олинishi зарур; объектларни барча лойиҳалаш ишлари ва кейинчалик уларни қуриш давлат экологик экспертизаси билан келишилган ҳолда ва уларнинг рухсати олинганидан кейингина амалдаги норма ва қоидаларга мувофиқ амалга оширилмоғи лозим. Барча объектлар лойиҳаларида назарда тутилган жами иқтисодий талаблар бажарилган тақдирдагина ишга тушиши мумкин.

Экологик хавфсизлик нормалари ва талабларини бузиш моддий таркибли жиноят ҳисобланади. Инсоннинг ўлими, одамларнинг оммавий равишда касалланиши, экологияга салбий таъсир қиладиган даражада атроф муҳитнинг ўзгариб

кетиши ёки бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқиши тарихидаги оқибатлар объектив томоннинг зарурий белгиси ҳисобланади.

NOTA BENE!

Атроф — табиий муҳит — ўзаро алоқадорликда бўлган табиий объектлар (ҳаво, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ва ҳ. к.) йиғиндисиدير.

Одамларнинг оммавий равишда касалланиши деганда муайян ҳудудда қисқа вақт оралиғида кўплаб кишиларнинг касалликка чалиниши тушунилади.

Бошқача оғир оқибатлар деганда эпидемиялар, катта зарар етказган ҳалокатларнинг рўй бериши, тупроқнинг бузилиши кабилар тушунилади.

Мазкур модданинг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлар ва санаб ўтилган оқибатлар ўртасида сабабий боғланиш мавжудлиги ҳам объектив томоннинг зарурий белгисиدير.

Мазкур моддада назарда тутилган оқибатлардан биттаси юзага келган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган**, деб топилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан, эгри қасд билан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, атроф муҳитни муҳофаза қилиш қоидаларига риоя этилиши учун жавобгар шахс (масалан, экологик экспертиза экспертлари, ҳокимлик органларининг мансабдор шахслари, объектларни жойлаштириш, қуриш учун масъул бўлган шахслар ва ҳ. к.)лар бўлиши мумкин.

2- §. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасддан яшириш ёки бузиб кўрсатиш

(ЎЗР ЖК 194- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти атроф муҳит, флора ва фаунадир, шунингдек инсон соғлиғи ёки ҳаёти қўшимча объект бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят махсус ваколатга эга бўлган мансабдор шахслар томонидан зарарли экологик оқибатларни келтириб чиқарган авариялар ёки атроф табиий муҳитнинг радиациявий, кимёвий, бактериявий ифлослан-

ганлиги ёхуд одам ҳаёти ёки соғлиги, тирик табиат учун хавfli бўлган бошқача ифлосланганлиги ҳақидаги, ёхуд аҳоли саломатлигининг ҳолатига доир маълумотларнинг яширилиши ёки бузиб тақдим этилиши натижасида аҳолининг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатларнинг рўй беришида ифодаланadi.

NOTA BENE!

Маълумотларни яшириш деганда экологияга салбий таъсир кўрсатган авариялар ёки атроф муҳитнинг радиациявий, кимёвий, бактериявий ифлосланганлиги ёхуд одам ҳаёти ёки соғлиги учун хавfli бўлган бошқача тарзда ифлосланганлиги ҳақидаги тўғри маълумотларни тегишли органларга, ҳокимият органларига, аҳолига хабар қилмаслик тушунилмоғи даркор.

Бузиб кўрсатилган маълумотлар деганда модданинг диспозициясида кўрсатилган оқибатларга сабаб бўлган авариянинг ҳақиқий аҳолини акс эттирмайдиган маълумотлар тушунилмоғи даркор.

ЖК 194- моддасида назарда тутилган жиноят моддий таркибли жиноят ҳисобланади. Одамларнинг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар, балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқа ижтимоий хавfli оғир оқибатларнинг рўй бериши объектив томонининг зарурий белгисидир.

Ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши деганда, кўрсатилган турларнинг муайян ҳудудда кўп миқдорда нобуд бўлиши тушунилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда атроф муҳитга жуда кўп зарар етказилиши, бирон-бир турдаги ҳайвон, ўсимлик, парранда, балиқларнинг бутунлай йўқ бўлиб кетиши тушунилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Унинг мотив ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга бўлмайди.

Жиноятнинг субъекти фақат махсус ваколатга эга бўлган, яъни экологик оқибатларга сабаб бўлган авариялар ҳақида зарур маълумотларни тақдим этиш мажбурияти зиммасига юкланган мансабдор шахсина бўлиши мумкин, яъни мазкур қилмишнинг субъекти махсус субъектдир.

Агар авария тўғрисидаги маълумотларни яшириш натижасида одам ўлса, қилмиш ЖК 194- моддаси 2- қисми билан квалификация қилинади.

3- §. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик (ЎЗР ЖК 195- моддаси)

Жиноятнинг объекти атроф муҳит, шунингдек инсоннинг соғлиғи ёки ҳаётидир.

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг экологияси ифлосланган жойларни зарарсизлантириш ёки бошқача тарзда тиклаш ишларини ўтказишдан бўйин товлаши ёки бундай ишларни етарли даражада бажармаслиги натижасида одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёхуд бошқача оғир оқибатларнинг рўй беришида ифодаланади.

Бўйин товлаш деганда мансабдор шахснинг зарарсизлантириш ёки бошқа тиклаш ишларини ўтказиш бўйича ўзининг ёки унинг зиммасига юклатилган мажбуриятларни бажармаслиги тушунилади.

Зарарсизлантириш ёки бошқа тиклаш ишларини етарли даражада бажармаслик деганда шу ишларнинг қисман ёки бошқа вақтда ёхуд сифатсиз ўтказилиши тушунилади.

Зарарсизлантириш деганда экологик ифлосланган жойдаги авария оқибатларини бартараф этишга қаратилган махсус ишларни амалга ошириш тушунилади.

Бошқача тарздаги тиклаш ишлари мансабдор шахснинг зарар етган жойнинг дастлабки экологик ҳолатини тиклашга ёхуд жойнинг экологик ифлосланганлиги оқибатларини бартараф этишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатларни амалга оширишидан иборат бўлади.

Бу жиноят моддий таркибли жиноят ҳисобланади. Атроф муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик туфайли одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши тарзидаги оқибатларнинг юзага келиши (ЖК 195- моддаси 1- қисми) ва ўлимнинг юз бериши (ЖК 195- моддаси 2- қисми) жиноий қилмишни ЖК 195-моддаси бўйича квалификация қилиш учун **зарурий шарт** бўлиб ҳисобланади.

Субъектив томондан ушбу жиноят қасддан (эгри қасддан) ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти фақат мансабдор шахс бўлиши мумкин. Зарарсизлантириш ёки бошқача тарздаги тиклаш ишларини ўтказиш мансабдор шахснинг хизмат вазифалари доирасига киргани ёки қирмаганидан қатъи назар, у мазкур жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

4- §. Атроф табиий муҳитни ифлослантириш (ЎзР ЖК 196- моддаси)

1992 йил 9 декабрда Ўзбекистон Республикасининг „Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида“ги қонуни қабул қилинган бўлиб, у атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг кўпгина муаммоларини тартибга солади.

NOTA BENE!

Атроф табиий муҳитни ифлослантириш деганда инсоннинг бирор-бир ишлаб чиқариш ёки бошқа фаолияти билан боғлиқ ҳолда ер, атмосфера ҳавоси, сувнинг тозалиги белгиланган нормативлардагидан ортиқ ҳамда уларнинг одамлар, флора ва фауна учун хавф туғдирадиган даражада ўзгариши тушунилади.

Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши натижасида эпидемиялар, эпизоотиялар, табиий мувозанатнинг бузилишига сабаб бўлувчи биологик заҳарли моддалар пайдо бўлади.

Жиноятнинг объекти экологик хавфсизлик, инсоннинг соғлиғи ёки ҳаётидир.

Ер тупроқнинг унумдор, устки қатламидир.

Сув дарёлар, кўллар, денгизлар ва бошқа ҳавзаларда мавжуд бўлган табиий ресурсдир.

Атмосфера ҳавоси инсоният, ҳайвонот, ўсимликлар дунёсининг ҳаёт-мамоти учун хизмат қилувчи табиий ресурсдир. Ўзбекистон Республикасининг ҳудуди устидаги ҳаво бўшлиғи атмосфера ҳавоси деб ҳисобланади.

Объектив томондан ушбу қилмиш:

- 1) ерни ифлослантириш ёки бузиш;
- 2) сувни ифлослантириш;
- 3) атмосфера ҳавосини ифлослантириш йўли билан содир этилиши мумкин.

Ерларни ифлослантириш деганда кимёвий ёки биологик моддалар билан ишлаш қоидаларини бузиш натижасида тупроқ ҳолатининг ҳар қандай физик, кимёвий ўзгаришлари тушунилади.

Сувнинг ифлосланиши деганда сув таркибининг (физик, кимёвий ва бошқа) ўзгаришлари тушунилиб, бунинг оқибатида сув тозалиги белгиланган нормативлардагидан кўра кўпроқ ифлосланади. Одатда, сувнинг ифлосланиши сувга саноат ишлаб чиқариши чиқиндилари оқизилиши, заҳарли биологик моддалар, заҳарли кимёвий дориларни сақлаш қоидалари бузилиши ва ҳоказолар натижасида содир бўлади. Оқибатда сувнинг ифлосланганлик даражаси ортиб, инсонга салбий таъсир кўрсатади.

Атмосфера ҳавосининг ифлосланиши деганда атмосферага ифлослантирувчи моддаларни чиқариб юбориш қоидаларининг бузилиши, бунинг натижасида ҳавода заҳарли моддаларнинг йўл қўйиладиган энг юқори миқдори ошиб кетиши тушунилади.

Йўл қўйиладиган энг юқори миқдор деганда заҳарли моддаларнинг чекланмаган, узоқ давр мобайнида инсон организмга салбий таъсир кўрсатиши истисно этилади.

ЖК 196- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят ушбу модданинг диспозициясида назарда тутилган ҳаракатлардан исталган биттаси содир этилган ва одамларнинг оммавий равишда касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёки бошқа оғир оқибатлар юзага келган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят эгри қасд билан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар ЖК 196- моддаси 1- қисми диспозициясида назарда тутилган ижтимоий хавfli қилмиш одам ўлишига сабаб бўлса, айбдорнинг ҳаракатлари **ЎЗР ЖК 196- моддаси 2- қисми** бўйича квалификация қилинади.

5- §. Ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш

(ЎЗР ЖК 197- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти ерлардан вазифасига кўра фойдаланиш қоидалари, атроф муҳитдан фойдаланишнинг белгиланган тартибидир.

Ер — давлат мулки — умуммиллий бойликдир, ундан оқилона фойдаланиш зарур, у давлат томонидан муҳофаза этилади ҳамда олди-сотди предмети ҳисобланмайди, айирбошланмайди, ҳада этилмайди, гаровга қўйилмайди, Ўзбекистон Республикасининг қонунларида белгиланган ҳоллар бундан мустаснодир (Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 16- моддаси).

Ўзбекистон Республикасининг 1990- йил 20- июнда қабул қилинган „Ер тўғрисида“ги қонунида (1993- йил 7- майдаги ўзгартиш ва қўшимчалар билан) ер умуммиллий бойликдир, ундан оқилона фойдаланиш лозим ва у давлат томонидан муҳофаза қилинади, деб белгилаб қўйилган.¹ 1994- йил 23- сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси „Ер ости бойликлари тўғрисида“ги қонунда: „**Ер бағри** — бу тупроқ қатлами ва сув ҳавзалари тубидан қўйида жойлашган, геологик ўрганиш ва ўзлаштириш мумкин бўлган чуқурликларгача давом этувчи ер қобиғининг бир қисми“² — деб ёзилган.

Объектив томондан жиноят объектлар қурилишини лойиҳалаш, жойлаштириш, уларни ишга тушириш ва фойдаланишда ер бағрини муҳофаза қилиш ҳамда ундан фойдаланиш шартларини бузишда ифодаланади. Ер ёки ер қаърининг тўла-тўқис ўрганилишини таъминламаслик; ер қаъридан асосий фойдали қазилмаларни тўла чиқариб олмаслик ва улардан оқилона фойдаланмаслик; ердан ёки ер қаъридан фойдаланиш билан боғлиқ ишларнинг фойдали қазилмаларнинг захиралари сақланишига зарарли таъсир кўрсатишига йўл қўйиш; ердан фойдаланишнинг табиатни муҳофаза қилиш тартиби талабларини бажармаслик ва оғир оқибатларни келтириб чиқарувчи бошқа ҳаракатларда ифодаланган.

Мазкур модда мазмунидан келиб чиқиб, оғир оқибатлар деганда, табиатни муҳофаза қилиш тартибининг бузилиши натижасида ҳайвонот дунёсининг қирилиб кетиши, ўсимликларнинг йўқ қилиниши, ер ёки ер остининг ана шу қисмидан келгусида фойдаланиш мумкин бўлмай қолиши, тупроқ эрозияси ва ҳ. к. тушунилади.

Жиноят оғир оқибатлар рўй берган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1994, 198- бет.

² Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1995, 286- бет.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти ердан ва ер ости бойликларидан фойдаланишда ёки уларни муҳофаза қилишда технология ва экология хавфсизлик қоидалари ҳамда нормаларига риоя этилиши устидан назорат қилиш мажбурияти зиммасига юклатилган шахслар бўлишлари мумкин.

**6- §. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст
етказиш ёки уларни нобуд қилиш
(ЎЗР ЖК 198- моддаси)**

Жиноят объекти экинзор, ўрмонлар ёки бошқа дов-дарахтларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланиш бўйича манфаатлардир.

Экинзор деганда уруғ ёки кўчатлар экиб ўстирилган ўсимлик майдонлари тушунилади.

Ўрмон — ер, дарахт, бута ва бошқа ўсимликлар, ҳайвонлар, паррандалар, микроорганизмлар ва бошқа табиат унсурларининг жамидир.

Объектив томондан ЎЗР ЖК 198- моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноят олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик натижасида экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш, уларни нобуд қилиш кўп миқдорда зарар етказилишига ёки оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Шикаст етказиш деганда экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга қисман зарар етказиш, яъни муайян сарф-харажатлар қилиб уларнинг дастлабки ҳолатини тиклаш имконияти бўлган ҳоллар тушунилади.

Нобуд қилиш деганда экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларнинг батамом ёниб кетиши тушунилади.

ЎЗР ЖК 198- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят, агар олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик натижасида экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга кўп миқдордаги зарар ҳажмидаги шикаст етказилса ёки нобуд қилинса ёхуд бошқа оғир оқибатлар келиб чиқса, **тамом бўлган жиноят** деб топилади.

Етказилган зарар миқдорини баҳолашда ўрмон хўжалиги мутахассислари хизматидан фойдаланишни зарур деб

ҳисоблаймиз, улар ёнғинга дучор бўлган ўрмон майдонини, дарахтлар миқдори, навлари ва ҳ.к.ларни ҳисобга олишлари керак.

Бошқача оғир оқибатлар сирасига қимматбаҳо дарахт навларининг нобуд қилиниши, экологик мувозанатнинг бузилиши ва шу кабиларни киритиш керак бўлади.

Субъектив томондан ЖК 198- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят эҳтиётсизликдан, олов билан эҳтиёткорона муносабатда бўлмаслик натижасида содир этилади.

ЎЗР ЖК 198- моддаси 2- қисмининг объектив томони ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиш натижасида кўп миқдорда зарар етказилишда ифодаланади.

Кесиш деганда дарахатлар ва буталарни илдиздан ағдариш ёки кундаков қилиш тушунилади. Агар кесиш махсус рухсатномасиз, белгиланганидан ортиқча миқдорда амалга оширилса, бошқа навлар кесилса, бу ҳолатлар қонунга хилоф деб ҳисобланади.

Ушбу жиноят ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиш ва кўп миқдорда зарар етказилиши ўртасида сабабий боғланиш мавжуд бўлган пайтдан эътиборан, тамом бўлган деб топилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

ЎЗР ЖК 198- моддаси 3- қисмининг объектив томони экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказилишида, уларнинг пайҳон, нобуд қилиниши натижасида жуда кўп миқдорда зарар етказилишида ифодаланади.

Субъектив томондан (ЎЗР ЖК 198- моддасининг 3- қисмида) назарда тутилган жиноят қасддан содир этилади.

ЎЗР ЖК 198- моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Қонунга хилоф равишда, ўз ваколатларидан фойдаланиб ўрмонни кесган мансабдор шахслар жиноятларнинг жами бўйича, мансабдорлик жинояти ва қонунга хилоф равишда ўрмонни кесганлик учун жавобгар бўлишлари керак.

Ўзбекистон Республикасининг 1999- йил 20- августда қабул қилинган „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонунига биноан ЖК 198-моддаси қуйидаги мазмундаги 4- қисм билан тўлдирилган: „Етказилган моддий зарар уч карра миқдорида қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“.

7- §. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркундалари билан кураш талабларини бузиш

(ЎЗР ЖК 199- моддаси)

Жинойтнинг объекти экологик хавфсизлик, қишлоқ хўжалиги (пахтачилик, шолічилик) ва ҳ. к. дир.

Объектив томондан жиноят ўсимликлар касалликлари ёки зараркундаларига қарши кураш талабларини бузиш оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланади. Мазкур модда бланкет диспозициялидир. Шу муносабат билан кўриб чиқиладиган жиноятни квалификация қилишда ҳар бир алоҳида ишда ўсимликларнинг касалликлари ёки зараркундаларига қарши курашнинг қайси талаби бузилганлигини аниқлаш зарур. Булар касалликлар, турли зараркундалар тарқалишининг олдини олиш ва уларни тугатишга қаратилган агротехник, кимёвий, механик тадбирларни ўтказиш бўйича талаблардир.

Жиной жавобгарлик ўсимликлар касалликлари ёки зараркундаларига қарши кураш талабларининг бузилиши оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳолларда вужудга келади.

Оғир оқибатлар деганда ўсимликлар касалликлари ёки зараркундаларининг катта майдонларда тарқаганлиги, элита уруғлик фондининг ўзига касаллик юқтирганлиги, анча майдонлардаги ҳосилнинг нобуд бўлганлиги тушунилади.

Фикримизча, жиноятнинг қандай оғир оқибатларга олиб келганлигини тегишли қишлоқ хўжалиги мутахассислари белгилашлари керак.

Субъектив томондан жиноят эгри қасд билан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин. Аксарият ҳолларда агрономлар, бригадирлар ва шу каби мутахассислар кўриб чиқиладиган жиноятнинг субъекти бўладилар. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркундаларига қарши кураш талабларини ўз мансаб ваколатидан фойдаланган ҳолда бузган мансабдор шахслар мансабдорлик жинояти учун жиноий жавобгарликка тортилишлари керак.

8- §. Ветеринария ёки зоотехника қондаларини бузиш

(ЎЗР ЖК 200- моддаси)

1993 йил 3 сентябрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг „Ветеринария тўғрисида“ги қонуни ҳайвонларни муҳофаза қилишининг кўпгина масалаларини тартибга солади.

Жиноятнинг объекти қишлоқ хўжалиги, чорвачилик манфаатларидир.

Объектив томондан жиноят ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш ҳайвон ёки паррандалар эпидемияси (эпизоотия)нинг тарқалишида, уларнинг ялпи қирилиб кетиши ёки бошқача оғир оқибатлар келтириб чиқаришида ифодаланади.

Мазкур модда бланкет диспозициялидир. Қилмишни квалификация қилишда айбдор шахс томонидан ветеринария ёки зоотехника қоидаларининг айнан қайси банди бузилганлиги аниқланиши зарур.

NOTA BENE!

Ҳайвонлар ва паррандаларнинг эпидемия касалликлари тарқалиши деганда, турли жойларда юқумли касалликнинг тарқалиш ўчоқлари пайдо бўлганлиги тушунилади.

Айрим ҳолларда бу қоидаларнинг бузилиши чорва ва паррандаларнинг касалланишига ёки шу касалликлар тарқалишининг олдини олувчи эпидемияга қарши даволаш тadbирларини ўтказмасликда намоён бўлади.

Бу жиноят моддий таркиб ҳисобланади. Шу муносабат билан ҳайвонлар ёки паррандалар эпидемия касалликлари тарқалган ёки улар ялпи қирилиб кетган ёхуд бошқача оғир оқибатлар келиб чиққан пайтдан эътиборан қилмиш **тамом бўлган**, деб топилади.

Бошқача оғир оқибатлар жумласига чорвачиликка кўп миқдорда моддий зарар етказилиши, чорва моллари, паррандалар маҳсулдорлигининг анча камайиши, ветеринария ёки зоотехника қоидалари бузилишининг оқибатларини тугатишга кўп миқдорда моддий сарф-харажат қилингани ва шу кабиларни киритиш керак бўлади.

Субъектив томондан жиноят эгри қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ветеринария ёки зоотехника қоидаларининг бузилиши мансабдор шахс томонидан содир этилган ҳолларда унинг ҳаракатлари мансабдорлик жиноятлари учун жавобгарлик белгиланган модда билан квалификация қилиниши лозим.

9- §. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қондаларини бузиш

(ЎзР ЖК 201- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти атроф муҳит ва қишлоқ хўжалиги манфаатлари, шунингдек, инсоннинг соғлиги ёки ҳаётидир.

Объектив томондан жиноят: ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситалари, минерал ўғит, ўсиш биостимулятори ёки бошқа кимёвий дориларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ташиш ёки улардан фойдаланиш қондаларини бузиш одамларнинг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёхуд бошқача оғир оқибатларнинг келиб чиқишида ифодаланади.

Ушбу модда бланкет диспозицияли бўлиб, қонуннинг ҳар бир алоҳида бузилган ҳолларида зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлишнинг қайси қондаси бузилганлигини аниқлаш зарур бўлади.

Қондаларнинг бузилиши деганда қонунда тақиқланган кимёвий воситалар, дориларни ишлаб чиқариш ёки ишлаб чиқарилишига рухсат берилган кимёвий воситалар ва дориларни белгиланган тартибини бузган ҳолда ишлаб чиқариш тушунилади.

Сақлаш деганда ўсимликларни ҳимоя қилишнинг кимёвий воситаларини, минерал ўғитларни, ўсиш биостимуляторлари ёки бошқа кимёвий дориларни муайян жойда сақлаш тушунилади. Айтиб ўтилган дориларни мўлжалланмаган жойларда, очиқ жойда, тўкилган ҳолда сақлаш юқорида айтилган қондаларни бузиш ҳисобланади.

Ташиш деганда кўрсатилган дориларни ҳар қандай усулда ташиш назарда тутилади. Ташиш қондаларини бузиш деганда кўрсатилган дориларни мослаштирилмаган транспортда, махсус идишларга солмасдан ташиш ва ҳ.к.лар тушунилиши лозим. Фойдаланиш деганда кўрсатилган дориларнинг кўзланган мақсадда қўлланиши тушунилади.

Фойдаланиш қондаларини бузиш, масалан, дориларни тупроққа солишда одамлар соғлиги, хавфсизлигини таъминламаслик ишлов берилаётган ерда одамлар бўлгани ҳолда дориларни сочиш ва ҳ.к. ҳаракатларда намоён бўлиши мумкин.

Зарарли кимёвий модда билан муомалада бўлиш қондаларини бузган шахснинг ҳаракатлари, бу ҳаракатлар

одамларнинг оммавий касалланиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши ёхуд бошқача оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган тақдирда мазкур жиноятнинг таркибини ҳосил қилади.

Бошқача оғир оқибатлар деганда ушбу модда мазмунидан келиб чиққан ҳолда жуда кўп зарар етказилиши, аҳолининг оммавий кўчирилиши ва ҳ.к. тушунилади.

Жиноят ЖК 201- моддаси 1- қисмининг диспозициясида санаб ўтилган оқибатлардан лоақал биттаси рўй берган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жинойий ҳаракат қасддан ё эҳтиётсизликдан, оқибатларга нисбатан эса фақат эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти ўзининг касбий фаолиятига кўра зарарли кимёвий моддалар билан муомаллада бўлиш қоидаларига риоя этиши шарт бўлган ёки кимёвий моддалардан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлган ва кўрсатиб ўтилган қоидаларга риоя этиши шарт бўлган, 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин. Юқоридаги қоидаларга риоя қилинмаслиги натижасида одамнинг ўлиши жазони оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади (ЎзР ЖК 201- моддасининг 2- қисми).

10- §. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш (ЎзР ЖК 202- моддаси)

Мазкур жиноятнинг **объекти** ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсини асраш ва улардан оқилона фойдаланишга қаратилган манфаатлардир.

Жиноятнинг **предмети** ёввойи ва уй ҳайвонлари, паррандалар, ҳар қандай балиқлар, шунингдек, бошқа турдаги ҳайвонлар, турли хилдаги доривор, истеъмолбоп, манзарали ўсимликларнинг ёввойи турлари ҳисобланади.

Жиноятнинг **объектив томони**:

1) овчилик қоидаларини; 2) балиқчилик ёки ҳайвонот дунёсининг бошқа турларини овлаш қоидаларини; 3) ноёб ҳайвонларни овлашнинг белгиланган тартиби ёки шартларини; 4) ўсимликларнинг дори-дармон, истеъмолбоп ва манзарали (декоратив) турларини йиғиш ёки тайёрлашнинг белгиланган тартибини; 5) махсус қўриқланадиган табиий ҳудудлардаги ҳайвонот ва ўсимлик олаmidан фойдаланиш тартибини бузиш анча миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Ушбу модда ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, унда жавобгарлик назарда тутилган қилмиш содир этилган ёки этилмаганлигини аниқлаш учун бошқа норматив ҳужжатларга мурожаат қилиш лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майда қабул қилинган „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида“ги Қонуни; Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан 1993- йил 3- сентябрда қабул қилинган „Қимматли ва йўқолиб бораётган ўсимликлар ва ҳайвонлар турларини муҳофаза этишни кучайтириш ҳамда улардан фойдаланишни тартибга солиш тўғрисида“ги қарори; Вазирлар Маҳкамасининг „Ёввойи ҳайвонлар ва ўсимликларни муҳофаза этишни кучайтириш ҳамда улардан фойдаланишни тартибга солиш чоралари тўғрисида“ги 600- сонли қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 1991- йил 10- апрелда қабул қилинган „Овчилик ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудида овчилик, балиқчилик хўжалигини юритиш тўғрисидаги Низомни тасдиқлаш ҳақида“ги 95- қарори, 1993- йил 23-апрелда табиатни муҳофаза қилиш бўйича бош давлат инспектори томонидан тасдиқланган „Ўзбекистон Республикаси ҳудудида овчилик, балиқчилик қондалари“ овчилик, балиқчилик, ҳайвонот дунёсининг бошқа турларини овлаш қондаларини тартибга солувчи ҳайвонот ёки ўсимлик оламидан фойдаланиш тартибини белгилувчи асосий норматив ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобланади.

NOTA BENE!

Овчилик қондаларини бузиш тегишли органларнинг махсус рухсатисиз ов қилиш, белгиланмаган жойда ов қилиш, ман қилинган вақтда, тақиқланган қуроллар билан ов қилиш ва ҳ.к.да ифодаланади.

Балиқчилик қондаларини бузиш балиқларни увилдириқ сочиш пайтида, тақиқланган жойларда, кўриқхоналар ҳудудида, белгиланган нормадан ортиқ миқдорда овлаш, балиқларнинг тақиқланган зотларини овлаш кабиларда ифодаланади.

Махсус кўриқланадиган табиий ҳудудлар жумласига „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида“ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 3- моддасига мувофиқ „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар — бу ерлар ва сув кенгликлари (акваторийлар)нинг устувор экологик, илмий, маданий, эстетик, санитария-соғломлаш-

тириш аҳамиятига молик қисмларидир. Табиий захиралардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишга доир режалар ва дастурлар, ер тузилиши ва жойларни текислаш кесмалари ҳамда бошқа режаларни ишлаб чиқишда алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар ҳисобга олинади“, — деб таъкидланади.¹

Мазкур жиноят моддий таркибли жиноят ҳисобланади.

Анча миқдордаги зарар етказилганлиги объектив томоннинг зарурий белгисидир.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ҳайвонот ёки ўсимликлар дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш қуйидаги ҳолатларда:

1) ҳайвонот ва ўсимлик оламидан фойдаланиш тартибини бузиш ҳайвонлар, паррандалар, балиқ, ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсининг Қизил китобга киритилган бошқа турларини нобуд қилиш билан; 2) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда; 3) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса, айбдор **ЖК 202- моддаси 2- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Ҳозирги вақтда ҳайвонот ва ўсимликлар дунёсининг кўпгина турлари масалан, тоғ қоплони, қоплон, муфлон, архар, қамишзор йўлбарси, оққуш, балиқчи қуш, турна, лола ва ҳоказолар Қизил китобга киритилган,

Ҳайвонот ёки ўсимликлар дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш: 1) хавfli рецидивист томонидан; 2) шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб; 3) ер, сув ёки ҳавода ишлатиладиган механизациялаштирилган воситалардан фойдаланиб; 4) портловчи қурилмалар, заҳарли кимёвий моддалар ёки бошқа ялпи қириб юборадиган ёки нобуд қиладиган усулларни қўллаган ҳолда; 5) уюшган гуруҳ томонидан; 6) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда содир этилган бўлса, **ЎзР ЖК 202- моддасининг 3- қисмида** назарда тутилган жавобгарлик вужудга келади.

Хизмат мавқеидан фойдаланиш деганда хизмат фаолиятига кўра овчилик, балиқчилик ишлари, ҳайвонот ёки ўсимликлар дунёсидан фойдаланиш устидан назоратни, текширувни амалга ошириши, тартиб ўрнатиши шарт бўлган шахс

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1994, 8- сон, 324- бет.

(егерь, балиқчилик назоратчи-инспектори, ўрмончи ва ҳ.к.)лар томонидан ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш ҳоллари тушунилади.

Ер, сув ёки ҳавода ишлатиладиган механизациялаштирилган воситалардан фойдаланиш деганда турли хилдаги транспорт воситалари (ов қилишда ҳар қандай автомобилдан, вертолетдан; балиқ тутишда моторли қайиқ, катамаранлардан ва бошқа транспорт воситаларидан фойдаланиш) ёрдамида ҳайвонот ёки ўсимликлар дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш ҳоллари тушунилади.

Портловчи қурилмалар, заҳарли кимёвий моддалар ёки бошқа ялли қириб юборадиган ёки нобуд қиладиган усулларни қўллаш деганда овда, балиқ тутишда ҳайвонлар ёки балиқларни ўлдирадиган даражада шикаст етказа оладиган портловчи моддалар, турли кимёвий дорилардан, электр токидан, олов ва бошқа шу сингарилардан фойдаланиш тушунилади.

11- §. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш (ЎЗР ЖК 203- моддаси)

Ўзбекистон Республикасида сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш қоидаларини тартибга солувчи идоравий ҳужжатларнинг бутун бир тизими мавжуд. Ўзбекистон Республикасининг „Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида“ги 1993- йил 6- майдаги қонуни, Вазирлар Маҳкамасининг 1993- йил 3- августдаги „Ўзбекистон Республикасида сувдан лимитли фойдаланишнинг муваққат тартиби тўғрисида“ги 385- қарори; Вазирлар Маҳкамасининг 1992- йил 7- апрелдаги қарори билан тасдиқланган „Ўзбекистон Республикасида сувни муҳофаза қилиш теғралари ва магистрал каналлар ҳамда коллекторлар, шунингдек, ичимлик сув таъминоти, даволаш ва маданий соғломлаштириш аҳамиятидаги сув манбалари тўғрисида“ги Низом ва бошқа норматив ҳужжатлар шулар жумласидандир.

Мазкур жиноятнинг объекти сув ресурсларидан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатлардир.

Объектив томондан жиноят сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳаракатларни содир қилишда ифодаланади.

Аниқроқ қилиб айтганда, жиноят умумий фойдаланишдаги тармоқлардан сугориш учун сувни ўзбошимчалик билан

олишда, сувни ўзбошимчалик билан олиш учун турли қурилмалар қуришда, лимитда белгиланганидан ортиқча сув олишда ва бошқа қоидабузарликларда ифодаланиши мумкин.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, **оғир оқибатларнинг** рўй берганлиги унинг зарурий белгисидир.

Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузишдаги оғир оқибатлар деганда сувдан фойдаланувчиларга жуда кўп миқдорда зарар етказиш, сув таъминотидаги узоқ муддатли узилишлар ва ҳ.к. тушунилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш ҳаракатлари қасддан ва оқибатларга нисбатан эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

12- §. Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий- ҳудудларнинг тартибини бузиш (ЎзР ЖК 204- моддаси)

Ушбу жиноятнинг **объекти** алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг белгиланган тартибидир.

1993 йил 7 майда Ўзбекистон Республикасининг „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида“ги Қонуни қабул қилинган бўлиб, унга кўра: „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар — бу ерлар ва сув кенгликлари (акваторийлар)нинг устувор экологик, илмий, маданий, эстетик, санитария-соғломлаштириш аҳамиятига молик қисмларидир“.

Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларга сувни муҳофаза қилиш минтақалари (тегралари), курорт ва рекреация зоналари, ер усти ва ер ости сувлари ҳосил бўладиган зоналар (дарё ўзани, оқизикли адирлар, тоғ ёнбағирларнинг этаклари), нодир ва қимматбаҳо минералларнинг ер остидаги захиралари жойлашган ерлар, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг қўриқланадиган (оралиқ) тегралари, балиқ ҳўжалиги тегралари, ўрмонларнинг тақиқланган минтақалари, тарихий-табиий ва ёдгорий боғлар, ботаника ва ҳайвонот боғлари, дендрарийлар ҳамда Ўзбекистон Республикаси қонунлари ва халқаро шартномалардаги тартиб асосида белгилаб қўйилган бошқа ҳудудлар киради. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви маҳаллий идораларининг

қарорлари билан алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг бошқа тоифалари ҳам назарда тутилиши мумкин (3- модда).

„Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида“ги Қонуннинг 4- моддасида: „Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар давлат мулкидир ва унинг муҳофазасидадир.

Ботаника, дендрология ва ҳайвонот боғлари бошқа шакллардаги мулк асосида ҳам ташкил этилиши мумкин“, — деб белгилаб қўйилган.¹

Таҳлил қилинаётган ЖК 204- моддаси 1- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят **объектив томондан** алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузиш натижасида кўп миқдорда зарар етказилиши ёки бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳаракатлар ва ҳаракатсизликда ифодаланади.

Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузишга: табиат қўриқхона фонди ҳудудлари ва объектларидан ўз ўрнида фойдаланмаслик, алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудларни барпо этиш ва улар ишини йўлга қўйиш лойиҳаларининг талабларини бузиш, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар, уларнинг муҳофаза этиладиган чегаралари доирасида ман этилган хўжалик фаолияти билан шуғулланиш, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг объектлари ва муҳофаза этиладиган теграларида олдиндан экологик экспертиза ўтказмай туриб ёки бундай экспертиза хулосаларини бузган ҳолда хўжалик фаолиятини йўлга қўйиш; алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларда фалокатларнинг экологик оқибатлари ва бошқа зарарли таъсирларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш чораларини кўрмаслик; алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудлардан фойдаланишда кимёвий, физик, биологик ва ўзгача таъсирларнинг йўл қўйиладиган меъёрлардан ошиб кетиши, бундай ҳудудлардан фойдаланиш учун берилган рухсатномадаги талабларни бузиш, алоҳида муҳофаза этиладиган табиий объектларнинг табиат комплексларини бузиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни йўқ қилиш; алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг чегарасини ўзбошимчалик билан ўзгартириш, бундай ҳудудларни ўз бошимчалик билан бошқа эҳтиёжлар учун ажратиб бериш кабилар киради.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонуллари. Т., 1994, 8- сон, 325- бет.

ЎЗР ЖК 204- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят, айбдор шахс томонидан алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини ҳар қандай бузиш содир этилган ва бунинг натижасида кўп миқдорда зарар етказилган ёки бошқача оғир оқибатлар келиб чиққан пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топилади.

ЖК 204- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудуд объектларини қасддан нобуд қилиш ёки уларга шикаст етказишнинг, кўп миқдорда зарар етказилиши ёхуд бошқача оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланadi. ЖК 204-модданинг 2- қисмида назарда тутилган жиноят алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг объектлари нобуд қилинган ёки уларга шикаст етказилиши натижасида кўп миқдорда зарар етказилган ёки бошқача оғир оқибатлар келиб чиққан пайтдан **тамом бўлган**, деб топилади.

Субъектив томондан алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудларнинг тартибини бузиш тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятни содир этиш мотиви ва мақсади унинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Кўшимча саволлар

1. Экология хавфсизлиги талаблари ва нормаларининг бузилиши турларини айтинг. Ушбу жиноят субъектининг ўзиги хос хусусиятлари нималардан иборат?

2. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасддан яшириш ёки бузиб кўрсатиш нималарда намоён бўлади?

3. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни яшириш ёки бузиб кўрсатишнинг атроф муҳитни ифлослантиришнинг олдини олиш чораларини кўрмасликдан фарқи ва ўхшашлиги нимада?

4. Атроф табиий муҳит зарарланишининг олдини олмаслик қандай жиноий оқибатларни вужудга келтиради?

5. Атроф муҳитнинг зарарланиши деганда нима тушунилади? Ушбу ифлосланишнинг сабаблари қандай бўлиши мумкин?

6. Атроф муҳитни зарарлантирганлик учун жиноий жавобгарлик шартларини айтиб беринг.

7. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартлари ёки уларни муҳофаза қилиш талабларининг бузилиши нималарда намоён бўлади?

8. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларининг ёки уларни муҳофаза қилиш талабларининг бузилганлиги учун ким жавобгар бўлади?

9. Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузганликнинг ўз хизмат вазифасига совуққонлик билан қараш жиноятдан фарқи нимада?

10. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни нобуд қилиш деганда нима тушунилади? Ушбу жиноят учун жинойий жавобгарликнинг келиб чиқиш шартлари ҳақида сўзланг.

11. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларни қонунга хилоф равишда кесиш деганда нимани тушунасиш? Ушбу қилмишни содир этганлик учун жавобгарликнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

12. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркуналларига қарши кураш талабларини бузишнинг ўзига хос хусусиятларини кўрсатиб беринг.

13. Ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш нималарда ифодаланadi? Ушбу қилмишнинг жинойий оқибатлари қандай?

14. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузганлик учун жинойий жавобгарлик шартларини айтиб беринг.

15. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузишга қандай қилмишлар киради? Ушбу қилмиш учун жазони огирлаштирувчи қандан белгилари мавжуд?

16. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузганлик учун жинойий жавобгарликка тортишнинг шартлари нималардан иборат?

17. Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибларини бузишга нималар киради?

18. Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузганлик учун жинойий жавобгарликка тортилишнинг шартларини айтиб беринг.

АДАБИЁТЛАР

1. Зуев Е. Ответственность за незаконную охоту // Охота и охотничье хозяйство — 1980, №8.

2. Повелицина П. Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР. - М.: Юрид. лит., 1981.

3. Пакутин В. Ответственность за незаконное занятие рыбными и другими водными добывающими промыслами. // СЮ — 1981, №7.

4. Жевлаков Э. Н. Отграничение хищения от браконьерства. // СЮ — 1982, №3.

5. Жевлаков Э. Н. Преступления против природных богатств. — М.: ВЮЗИ, 1983.

6. Широков В. Ответственность за незаконную рубку леса. // СЮ - 1983, №2.

7. Вольфман Г. И. Ответственность за преступления в области охраны природы: квалификация и наказание. - Саратов: изд-во Саратов ун-та, 1984.

8. Готлиб Р., Бушуева Т. Некоторые вопросы квалификации браконьерства // СЮ - 1984, №10.

9. Здравомыслов Б., Желваков Э. Уголовная ответственность за незаконную вырубку леса // СЗ - 1984, №5.

10. Бушуева Т. А. Уголовная практика в области охраны окружающей природной среды. // Проблемы сов. уголовн. политики. - Владивосток, 1985.

11. Широков В. А. Преступления против охраны окружающей среды. - Хабаровск: Хабар. ВШ МВД СССР, 1985.

12. Колыско А. Ю., Маляева Е. О. Экологические преступления. - Н. Новгород, 1993.

13. Повелицина П. Ф. Уголовно-правовая охрана природы в СССР. - Н. Новгород, 1993.

14. Желваков Э. Н. Экологические преступления. - М., 1995.

БЕШИНЧИ БЎЛИМ.
ҲОКИМИЯТ, БОШҚАРУВ ВА ЖАМОАТ
БИРЛАШМАЛАРИ ОРГАНЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТ
ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

**Ҳокимият бошқарув ва жамоат бирлашмалари
органларининг фаолият тартибига қарши жиноятлар**

Бошқарув тартибига қарши
жиноятлар
(ЖК 205—229²- моддалар)

Одил судловга қарши
жиноятлар
(ЖК230—241- моддалар)

XV БОБ. БОШҚАРУВ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

Бошқарув тартибига қарши жиноятлар

Ҳокимият
ёки мансаб
ваколатини
суинстеъмол
қилиш (ЖК
205- моддаси)

Ҳокимият
ёки мансаб
ваколати
доирасидан
четга чиқиш
(ЖК 206-
моддаси)

Мансабга
совуққонлик
билан қараш
(ЖК 207-
моддаси)

Ҳокимият
ҳаракатсизлиги
(ЖК 208-
моддаси)

Мансаб
сохтакорлиги
(ЖК 209-
моддаси)

Пора олиш
(ЖК 210-
моддаси)

Пора бериш
(ЖК 211-
моддаси)

Пора олиш-
беришда
воситачилик
қилиш (ЖК
212- моддаси)

Хизматчини
пора эвазига
оғдириш(ЖК
213- моддаси)

Товламачилик
йўли билан
ҳақ беришни
талаб қилиш
(ЖК 214-
моддаси)

Давлат
рамзларига
ҳурматсизлик
қилиш (ЖК
215- моддаси)

Жамоат бир-
лашмалари ёки
диний ташкилот-
ларни қонунга
хилоф равишда
тузиш (ЖК 216-
моддаси)

<p>Файриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш (ЖК 216¹-моддаси)</p>	<p>Диний ташкилотлар тўғрисидаги ҳужжатларни бузиш (ЖК 216²- моддаси)</p>	<p>Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш, ўтказиш тартибини бузиш (ЖК 217-моддаси)</p>	<p>Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида қорхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш (ЖК 218-моддаси)</p>
<p>Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажарётган шахсга қаршилиқ кўрсатиш (ЖК 219- моддаси)</p>	<p>Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар (ЖК 220-моддаси)</p>	<p>Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик (ЖК 221-моддаси)</p>	<p>Озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қочиш (ЖК 222- моддаси)</p>
<p>Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш (ЖК 223- моддаси)</p>	<p>Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш (ЖК 224- моддаси)</p>	<p>Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЖК 225- моддаси)</p>	<p>Маъмурий назорат қоидаларини бузиш (ЖК 226-моддаси)</p>
<p>Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш (ЖК 227- моддаси)</p>	<p>Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш (ЖК 228- моддаси)</p>	<p>Давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 228¹-моддаси)</p>	<p>Ўзбошимчилик (ЖК 229- моддаси)</p>

Ер участкаларини
ўзбошимчалик билан
эгаллаб олиш
(ЖК 229¹- моддаси)

Диний таълимотдан
сабоқ бериш
тартибини бузиш
(ЖК 229- моддаси)

**1- §. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини
сунистеъмом қилиш
(ЎзР ЖК 205- моддаси)**

ЎзР. ЖК 205-моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объекти давлат ҳокимияти органлари ёки маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг нормал фаолият кўрсатиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш, яъни мансабдор шахснинг ўз мансаб ваколатидан турли ниятларда фойдаланиши натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилишида ифодаланади. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш билан фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдордаги зарар ёхуд жиддий зиён етказилиши ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлиги жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

NOTA BENE!

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш деганда мансабдор шахс томонидан ўзининг хизмат вазифалари доирасига кирувчи ҳаракатларни бажармаслиги ёхуд мансабдор шахснинг ўз ваколатидан фойдаланиб, бошқа шахсга таъсир кўрсатиши ёхуд ўз ваколатидан хизмат манфаатларига хилоф равишда фойдаланиши тушунилади.

Бепарволик туфайли пайдо бўлган камомадни яшириш мақсадида ҳисоб-китобни чалкаштириш ҳам мансабни сунистеъмом қилиш ҳисобланади.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат

манфаатларига кўп миқдорда зарар ёхуд жиддий зиён етказилиши сингари оқибатларнинг рўй берганлиги жиноятни ЎзР ЖК 205- моддаси билан квалификация қилишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

Тергов органлари ва суд томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказилганлиги масаласи муайян ишнинг барча ҳолатларини эътиборга олган ҳолда ҳал этилади.

Жиддий зиён етказиш деганда давлат, жамоат манфаатларига, фуқароларнинг шахсий манфаатларига моддий зиён етказилиши, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари ва эркинликларининг бузилиши, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг нормал фаолиятига путур етказиши тушунилади.

Жиддий зиённи аниқлашда етказилган моддий зиённинг хусусияти ва миқдори, етказилган маънавий зиённинг оғирлиги, жабрланган шахслар сони ва шу кабиларни ҳисобга олиш зарур.

Ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмол қилиш кўпинча давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўсига путур етказиш; ўзганинг мулки талон-торож қилинганлигини яшириш; турли хилдаги молиявий талон-торожни содир этиш; тегишлича моддий наф олиш, хушомадгўйлик ва ҳ.к. ҳаракатларни содир этишда намоён бўлади.

Ушбу қилмиш Жиноят кодексига кўрсатилган оқибатларнинг амалда рўй берган пайтидан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади. Тамагирлик, амалпарастлик, ошна-оғайнигарчилик, сохта ўртоқлик туйғуси, ўч олиш ва бошқалар жиноятни содир этиш мотиви бўлиши мумкин.

Бироқ, кўрсатиб ўтилган мотивлар жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди.

Бу **жиноятнинг субъекти** 18 ёшга тўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс тушунчаси юридик адабиётларда анча баҳсли ҳисобланади. ЎзР ЖК VII бўлимида мансабдор шахс ва масъул мансабдор шахс тушунчалари берилган.

Мансабдор шахс — ташкилий бошқарув ёки маъмурий хўжалик ваколатлари берилган ва масъул мансабдор шахс аломатларига эга бўлмаган шахсдир.

Ташкилий бошқарув ваколатлари деганда муайян фаолият участкасига, айрим ходимларнинг ишлаб чиқариш фаолиятига раҳбарлик қилиш вазифалари тушунилади. Масалан, вазирликлар, идоралар, бошқармаларнинг раҳбарлари (директорлар, уларнинг ўринбосарлари, таркибий бўлинмаларининг раҳбарлари ва ҳ.к.). Ушбу мансабдор шахсларнинг фаолияти кадрларни танлаш ва уларга раҳбарлик қилиш, уларни жой-жойига қўйиш, уларнинг фаолиятини ташкил этиш ва назорат қилишдан иборат бўлиши мумкин.

Маъмурий хўжалик ваколатлари деганда мол-мулкни бошқариш ва тасарруф этиш, уни сақлаш шартлари ва тартибини белгилаш, мол-мулкнинг асралишини, сотилишини таъминлаш сингари вазифалар тушунилади. Масалан, маъмурий-хўжалик қисми, таъминот, сотув раҳбари, омбор, бухгалтерия мудирлари сингарилар шундай ваколатларга эга бўлган шахслар ҳисобланади.

Мансабдор шахс ташкилий бошқарув ёки маъмурий хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимга доимий, ёки вақтинча сайланганлиги, ёки тайинланганлигидан қатъи назар, у мансабдор шахс деб ҳисобланаверади.

Масъул мансабдор шахс деганда:

1) ҳокимият вакиллари;
2) давлат корхонаси, муассасаси ёки ташкилотларида сайлаш ёки тайинлаш бўйича доимий, ёки вақтинча ташкилий-бошқарув ёхуд маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимларни эгаллаб турган ва юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахслар;

3) мулкчиликнинг бошқа шаклларидаги корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг раҳбарлари, давлат бошқаруви юзасидан белгиланган тартибда ҳокимият ваколоти берилган жамоатчилик вакиллари;

4) ташкилий-бошқарув ёки маъмурий-хўжалик вазифаларини бажариш билан боғлиқ лавозимларни эгаллаб турган ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни содир этишга ваколат берилган шахслар тушунилади.

Ҳокимият вакиллари жумласига ўз ваколатлари доирасида номуайян доирадаги шахсларга ёхуд ҳар қандай таркибий бўлинмаларнинг (корхоналар, ташкилотлар, муассасаларнинг) раҳбарларига, бундай фуқаролар ёхуд корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг раҳбарлари, уларга хизмат юзасидан бўйсинувидан қатъи назар, улар бажариши учун мажбурий, қонуний талаблар қўйиш ҳуқуқи берилган мансабдор шахслар тоифаси киради.

Ҳокимият вакиллари жумласига Олий Мажлис депутатлари, шунингдек вилоят, шаҳар ва бошқа даражалардаги ҳокимият органларининг депутатлари; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ходимлари (прокурорлар, уларнинг ўринбосарлари ва ҳ.к.); судьялар, суд ижрочилари; милиция ходимлари; барча даражадаги ҳокимлар, божхона ва солиқ хизмати ходимлари, давлатнинг турли назорат органлари ходимлари ва бошқа шу сингарилар кирадилар.

Ҳар қандай ҳокимият органида ишловчи, аммо ҳокимият ваколатлари (маъмурий ваколатлар) берилмаган шахслар ҳокимият вакиллари деб эътироф этилмасликлари лозим.

Юридик аҳамиятга эга бўлган ҳаракатларни бажариш деганда шахс томонидан бирон-бир ҳуқуқий муносабатни юзага келтириши, ўзгартириши ёки тугатиши мумкин бўлган ҳаракатларнинг бажарилиши тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрда қабул қилинган „Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида“ги қонунинг 19-моддасида: „Йиғин раиси (оқсоқоли) ва у тайинлайдиган котиб йиғин қарорлари бажарилишини, шунингдек, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг жорий фаолиятини ташкил этади ва амалга оширади“¹ дейилган, демак, оқсоқол ва котиб фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мансабдор шахслари ҳисобланадилар.

ЖК 205-моддаси 2-қисмида ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилишнинг қуйидаги: а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда; б) уюшган гуруҳ манфатларини кўзлаб; в) масъул мансабдор шахс томонидан содир этилганлиги жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида кўрсатилган.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1995, 9-сон, 24-бет.

Ушбу моддада жавобгарлик назарда тутилган жиноятни квалификация қилишда ҳокимият ёки мансаб ваколатини сунистеъмом қилиш айрим мансабга оид жиноятлар (масалан, мансаб сохтакорлиги (ЖК 209- моддаси); пора олишга (ЖК 210- моддаси) нисбатан умумий норма ҳисобланишини эътиборга олиш лозим.

Бундай ҳолларда, айбдорнинг қилмишини махсус норма бўйича квалификация қилиш лозим бўлади.

2- §. Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш

(ЎЗР ЖК 206- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти ҳокимият, бошқарув органларининг нормал фаолият юритиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларидир.

Объектив томондан жиноят ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш, яъни мансабдор шахснинг қонунда белгиланган ваколатлари доирасидан четга чиқадиган ҳаракатларни содир этиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш фақат ҳаракат билан содир этилади.

Мансабдор шахснинг қонунда белгиланган ваколатлари доирасидан четга чиқадиган ҳаракатлар деганда мансабдор шахс томонидан норматив ҳужжатлар ёки идоравий йўриқномаларда белгилаб қўйилмаган, яъни мансабдор шахс томонидан ўзининг ҳуқуқ ва ваколатлари доирасига кирмайдиган ҳаракатларнинг содир этилиши тушунилади.

Ҳар бир муайян ҳолда жиноятни квалификация қилишда мансабдор шахснинг ваколатлари доирасини, уларнинг қайси норматив ҳужжатлар ёки йўриқномаларда белгиланганлигини ва ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш айнан нимада намоён бўлганлигини аниқлаш зарур бўлади.

Мансабдор шахс томонидан содир этилган ғайриқонуний ҳаракатлар унинг мансаб ваколати билан боғлиқ ҳолда содир этилганлиги қилмишни ушбу норма билан квалификация қилишнинг зарурий шартидир. Мансабдор шахснинг ғайриқонуний ҳаракатлари ва унинг ҳокимият ёки мансаб

ваколатлари ўртасида боғлиқлик бўлмаса, ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш жиноятнинг таркиби ҳам бўлмайди.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилиши тарзидаги оқибатларнинг юзага келиши ҳокимият, ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш жинояти объектив томонининг зарурий белгисидир.

Мазкур жиноят содир этилган ҳар бир ҳолда ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш ва юзага келган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлигини аниқлаш зарур, бундай боғланиш мавжуд бўлгандагина қилмиш ушбу модда бўйича квалификация қилиниши мумкин.

Субъектив томондан ҳокимият ёки мансаб ваколатидан четга чиқиш тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятни содир этиш мотиви турлича: амалпарастлик, гараз, тамагирлик ва ҳ.к. бўлиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти фақат мансабдор шахс бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2-қисмида ҳокимият ёки мансаб ваколатидан четга чиқишни куйидаги жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда:

- а) жуда кўп миқдорда зарар етказилган ҳолда;
- б) жиноятни уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб;
- в) масъул мансабдор шахс томонидан содир этилганлиги

учун жавобгарлик назарда тутилган.

3- §. Мансабга совуққонлик билан қараш

(ЎЗР ЖК 207- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти давлат бошқарув органларининг нормал фаолияти, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари, давлат ёки жамоат манфаатларидир.

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши оқибатида уларни бажармаслиги, ёки лозим даражада бажармаслиги фуқароларнинг ҳуқуқлари, ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига, ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

207- модданинг диспозициясида кўрсатилган оқибатлар: фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилганлиги жиноятнинг зарурий белгисидир.

Мансабга совуққонлик билан қараш ҳаракат (ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик) ёки ҳаракатсизлик (ўз вазифаларини бажармаслик) билан содир этилиши мумкин.

Мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини бажармаслик деганда мансабдор шахс томонидан ўз хизмат мавқеидан фойдаланиб, содир этиши лозим бўлган аниқ вазифаларини бажармаслик тушунилади.

Мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик деганда мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини ярим-ёрти, сифатсиз, кечиктириб бажариш, номигагина бажариши, муайян ишни хўжакўрсинга, кўзбўямачилик учун бажариши ва ҳ.к. тушунилади.

Шуни назарда тутиш керакки, мансабдор шахснинг ҳаракати унинг ўз вазифаларини лозим даражада бажариш учун реал имкониятга эга бўлган, аммо унга лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиш оқибатида бажармаган ёки лозим даражада бажармаган ҳоллардагина мансабга совуққонлик билан қараш, деб квалификация қилиниши мумкин.

Ўз вазифаларини лозим даражада бажариши учун мансабдор шахсда реал имконият бўлмаганлиги, унинг ҳаракатларини мансабга совуққонлик билан қараш, деб квалификациялашни истисно этади.

Шуни назарда тутиш керакки, мансабдор шахснинг малакасизлиги, тажрибасизлиги, ўз вазифаларини яхши билмаслиги туфайли ўз вазифаларини бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги мансабга совуққонлик билан қараш жиноятининг таркибини ташкил этмайди.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан, яъни жиноий ўз-ўзига ишониш ёки жиноий бепарволик билан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

Ўрганилаётган модданинг 2- қисмида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлган мансабга совуққонлик билан қараш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Мансабдор шахс томонидан ўз вазифаларини бажармаслик ёки лозим даражада бажармаслик одам ўлишига сабаб бўлган бўлса, унинг қилмиши ЎЗР ЖК 207- моддаси 3- қисми бўйича квалификация қилинади.

4- §. Ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЎЗР ЖК 208- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти ҳокимият ёки давлат органларининг обрўси, нормал иш фаолияти, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатлари ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларидир.

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифасига кўра бажариши шарт ва мумкин бўлган ҳаракатларни бажармаслиги натижасида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлишида, шунингдек бундай ҳаракатсизлик туфайли жиноятга йўл очилишида ифодаланади.

Жиноятни мазкур норма билан квалификация қилиш учун мансабдор шахснинг ўз хизмат ваколатлари доирасига кирувчи ва шу ҳаракатларни бажаришининг реал имконияти мавжуд бўлгани ҳолда, бу ҳаракатларни бажармаганлигига эътибор бериш керак.

Жиноятнинг зарурий белгиси 208- моддасининг диспозициясига мувофиқ ҳокимият ҳаракатсизлиги, яъни мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаси юзасидан бажарилиши шарт ва мумкин бўлган ҳаракатларни қасддан бажармаслиги фуқароларнинг манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлиши ҳисобланади

Йўл қўйиш деганда жиноят содир этилишига тўсқинлик қилиши лозим ва мумкин бўлган мансабдор шахснинг жиноятнинг содир этилишига тўсқинлик қилмаслиги тушунилади.

Мансабдор шахс йўл қўйиб беришга олдиндан ваъда берган ҳолларда, унинг ҳаракатлари иштирокчиликда ёрдамчи деб квалификация қилинмоғи лозим.

Мансабдор шахснинг мансаб ёки хизмат мавқеига кўра жиноят содир этишга йўл қўйиши қонунга биноан ҳокимият ҳаракатсизлиги деб баҳоланиши керак. Йўл қўйишдаги ҳаракатсизлик тайёрланаётган ёки содир этилаётган жиноят-

нинг пайини қирқиш учун бирон-бир чора кўрмасликда ёхуд тайёрланаётган жиноятнинг, бошқа шахслар содир этган жиноят оқибатларининг олдини олиш учун чора кўрмасликда ифодаланиши мумкин.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги моддий таркибли жиноятдир. Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига, ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилиши тарзидаги оқибатларнинг рўй берганлиги жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Ҳокимият ҳаракатсизлиги жиноятга йўл қўйиш билан алоқадор бўлган ҳолларда, у жиноят содир этишга йўл қўйилган пайдан эътиборан **тамом бўлган жиноят**, деб топилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри ёки эгри қасддан содир этилади. Жиноятни содир этиш мотиви ва мақсади уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган мансабдор шахсдир.

5- §. Мансаб сохтакорлиги

(ЎзР ЖК 209- моддаси)

Ушбу жиноятнинг **объекти** давлат бошқаруви органларининг обрўси ва нормал иш фаолияти фуқароларнинг қонуний манфаатлари, давлат ва жамоат манфаатларидир.

Мансаб сохтакорлигининг предмети расмий ҳужжатлардир.

NOTA BENE!

Ҳужжат юридик аҳамиятга эга бўлган факт, воқеа, ҳодисани, бирон-бир муайян ҳаракатларни гувоҳлантирувчи ёзма актдир.

Муассасалар, ташкилотлар, корхоналардан чиққан, шу идоралар раҳбарларининг имзоси қўйилган ва зарурий реквизитлари (штамп, муҳр, рўйхатга олиниш рақами ва ҳ.к.) бўлган ҳужжат **расмий ҳужжат** деб эътироф этилади.

Объектив томондан жиноят қуйидаги ҳаракатларни: 1) мансабдор шахснинг расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритишида; 2) ҳужжатларни қалбакилаштиришида; 3) била туриб ҳужжатлар тузишида ва тақдим этишида ифодаланади.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига

жиддий зарар етказилиши тарзидаги оқибатларнинг рўй берганлиги жиноятнинг зарурий белгисидир.

Мансабдор шахснинг расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритиши деганда расмий ҳужжатларнинг асл нусхаларига ёзувлар киритиш назарда тутилади.

NOTA BENE!

Ҳужжатларни қалбакилаштириш эса қалбаки ҳужжатни тўла тайёрлаш ёхуд ҳақиқий ҳужжатга қисман сохта маълумотлар киритишдан иборат бўлади.

Била туриб сохта ҳужжатлар тузиш ва тақдим этиш шаклан тўғри, бироқ мазмунан ёлгон ҳужжатни тузиш ва беришдан иборат бўлади.

Мансаб сохтакорлиги фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зарар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят, деб топилади.

Мансаб сохтакорлиги бошқа жиноятни содир этиш усули бўлган ҳолларда, қилмиш жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади. Масалан, мансаб сохтакорлиги натижасида мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан ўзганинг мол-мулкани талон-торож қилишни жиноятларнинг жами бўйича ЎЗР ЖК 209- моддаси ва ЎЗР ЖК 167- моддасининг 3- қисми билан (ўзлаштириш ёки растрата йўли билан, мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан талон-торож қилиш деб) баҳоланиши керак.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Мансаб сохтакорлигини содир этувчи мансабдор шахснинг тамагирлик ёки бошқа манфаатларни кўзлаши жиноятнинг зарурий аломатидир.

Бошқа манфаатларни кўзлаш деганда амалпарастлик, ошна-оғайнигарчилик, ҳақиқий аҳволни бўяб кўрсатиш истаги, ишдаги камчиликларни яшириш ва ҳ.к. тушунилади.

Жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

Расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ёки ёзувлар киритиш, ҳужжатларни қалбакилаштириш мансабдор бўлмаган шахс томонидан содир этилган ҳолларда, бундай шахснинг қилмишлари ЎЗР ЖК 228- моддаси (ҳужжатлар,

штамплар, муҳрлар, бланклар тайёрлаш, уларни қалбаки-лаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш) деб квалификация қилиниши керак.

ЎЗР ЖК 209- моддаси 2- қисмида жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар:

а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан содир этилиши;

б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган мансаб сохтакорлиги учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган.

6- §. Пора олиш **(ЎЗР ЖК 210- моддаси)**

Пора олиш **жиноятининг объекти** ҳокимият ёки бошқарув органларининг обрўси, нормал фаолият юритиши, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатларидир.

Пул, валюта, қимматбаҳо буюмлар, автомобиллар ва бошқа ҳар қандай мол-мулк, озиқ-овқат маҳсулотлари, спиртли ичимликлар, антиқа буюмлар ва ҳ.к., яъни моддий қимматга эга бўлган ҳар қандай нарсалар ёхуд мулкий хусусиятдаги наф кўриш (санаторийга йўлланма, туристик йўлланма, бирон-бир пулли хизматни кўрсатиш кабилар) **поранинг предмети** бўлиши мумкин.

Бирор-бир номулкий наф кўриш (масалан, шахсга ижобий тавсиянома, тавсифнома бериш, у ҳақдаги ижобий маълумотларнинг оммавий ахборот воситаларида берилиши, телевидение орқали кўрсатилиши ва ҳ.к.) поранинг предмети бўлиши мумкин эмас. Бирор-бир ҳаракатни содир этганлиги эвазига мансабдор шахс билан жинсий алоқада бўлиш ҳам поранинг предмети бўлмайди.

Объектив томондан пора олиш мансабдор шахснинг қонунга хилоф эканлигини била туриб, ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига шахсан ўзи, ёки воситачи орқали моддий қимматликлар олиши, ёхуд мулкий наф кўришида ифодаланади.

Поранинг предмети пора олувчи томонидан шахсан қўлдан қўлга ёки воситачилар орқали, почта ва ҳ. к. орқали олиниши мумкин.

Поранинг предмети, аксарият ҳолларда, пора олувчига ошқора суратда топширилади. Аммо суд-тергов амалиётида ниқобланган (бекитиқча) пора олиш ҳоллари ҳам учрайди, масалан, порани туғилган кун ёки пора олувчининг ҳаётидаги бошқа бирор-бир воқеа муносабати билан бериш, била туриб қарта ўйинида ютқизиш ва ҳ.к.

Жиноятни квалификация қилишда пора олувчи пора бераётган шахснинг манфаатларини кўзлаб муайян аниқ ҳаракатни бажарганлиги учун пора олишига эътибор берилиши лозим. Масалан, келгусида қамоқдан бўшатиш, юқори лавозимга кўтариш, унвонини ошириш ва ҳ.к. муносабати билан пора олувчи томонидан пора берувчига хайрихоҳлик кўрсатганлик, шароит яратганлик учун, „ҳар эҳтимолга қарши“ пора берилганида, мансабдор шахс пора олганида айбланмаслиги лозим. Негаки, бундай ҳолларда мансабдор шахс томонидан муайян ҳаракатлар содир этилмайди, умуман олганда жиноят объектининг ўзи йўқ, ҳеч қандай ижтимоий муносабатларга зиён етказилмайди. Бундай ҳолларда мансабдор шахснинг ҳаракатлари интизомий ҳуқуқбузарлик сифатида ёки муайян ҳолатлар мавжуд бўлганида мансаб ваколатини суниестемол қилиш деб баҳоланиши мумкин.

Мансабдор шахснинг ҳаракатларини пора олиш деб квалификация қилиш учун пора предмети қай вақтда олинганлигининг аҳамияти йўқ.

Пора мансабдор шахс пора берувчи фойдасига муайян ҳаракатларни содир этгунга қадар (пора эвазига оғдириш) ёки мансабдор шахс пора берувчи шахснинг манфаатларини кўзлаб, муайян ҳаракатларни содир этганидан кейин (пора-ҳақ бериш) олиниши мумкин.

Мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланиши деганда нафақат мансабдор шахснинг ўз хизмат ваколатлари доирасига кирадиган ҳаракатларни содир этиши, балки бошқа мансабдор шахсларга таъсир кўрсатиши ва уларнинг ваколатларидан фойдаланган ҳолда пора берувчининг манфаатларини кўзлаб ҳаракат қилиши тушунилади.

Мансабдор шахснинг нафақат хизмат мавқеига кирувчи ҳаракатларни балки бошқа мансабдор шахсларнинг ваколатлари ўртасида пора олувчининг мансаб мавқеи билан боғлиқ бўлган ушбу шахслар муайян томонидан ҳаракатларнинг содир этилишига таъсир кўрсатиши ва уларнинг ваколатларидан фойдаланиши жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилишнинг зарурий шартидир.

Пора олиш пора берувчининг манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатларни содир этганлик учун ғайриқонуний ҳақ олишдир.

Пора берувчининг манфаатлари деганда нафақат унинг шахсий манфаатлари, балки учинчи шахслар, яқин қариндошлар, яқин шахслар ва бошқа шу кабиларнинг ҳам ҳар қандай манфаатлари тушунилади.

Пора олиш моддий таркибли жиноят бўлиб, у пора олувчи томонидан пора берувчининг манфаатларини кўзлаб, аниқ ҳаракатлар содир этилган ёки этилмаганлигидан қатъи назар, пора предметининг лоақал бир қисми олинган пайдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топилади.

Қилмишни квалификация қилишда айбдор олиш ниятида бўлган пора миқдори эътиборга олинishi лозим. Жиноятни мазкур модда бўйича квалификация қилиш учун пора предметининг мансабдор шахсинг ўзи томонидан ёхуд унинг розилиги ва ижозати билан бошқа ҳар қандай шахс томонидан олинганлиги аҳамиятга эга эмас.

Агар пора олишга розилик берган мансабдор шахс бирор-бир ҳолатга кўра пора предметини ололмаган бўлса, унинг ҳаракатлари пора олишга суиқасд деб топилиши лозим.

Субъектив томондан пора олиш тўғри қасд билан содир этилади. Пора олиш тамагирлик ниятида содир этилган бўлса ҳам, жиноятни квалификация қилишда унинг мотив ва мақсади аҳамият касб этмайди.

Пора олиш жиноятининг субъекти 18 ёшга тўлган мансабдор шахс бўлиши мумкин.

Юридик адабиётларда ва суд тергов амалиётида профессор-ўқитувчилар, шунингдек, тиббиёт ходимларини пора олганлик учун жиноий жавобгарликка тортиш масаласига турлича муносабат билдирилган.

Айрим муаллифлар олий, ўрта махсус ўқув юртлари, шунингдек, мактабларнинг ўқитувчиларини мансабдор шахс, деб ҳисоблайдилар, бошқа олимлар эса бу фикрга қўшилмайдилар.

Бизнингча, ўқитувчи доимий равишда бирор-бир маъмурий лавозимни (ректор, проректор, декан, директор ва ҳ.к.) эгаллаб турган бўлса ёки вақтинча ташкилий-бошқарув (қабул, аттестация комиссияларининг аъзолари) вазифаларини бажараётган бўлса, мансабдор шахс деб топилиши тўғри бўлур эди.

Агар шифокор соғлиқни сақлаш тизимида маъмурий-хўжалик ёки ташкилий-бошқарув фаолияти билан боғлиқ лавозим (бош шифокор, бош шифокорнинг ўринбосари, бўлим мудир ва бошқа шу сингари лавозимлар)ни эгаллаб турган бўлса, у мансабдор шахс ҳисобланади. Бироқ бошқа барча ҳолларда, шифокорлар ўзларининг касблари билан боғлиқ вазифаларини бажарадилар ва шу сабабдан мансабдор шахс, деб топиллишлари мумкин эмас.

ЖК 210- моддасининг 2- қисмида қуйидаги оғирлаштирувчи ҳолатларда:

а) такроран, хавfli рецидивист ёки илгари 211- (пора бериш) ёки 212- (пора олиш-беришда воситачилик қилиш) моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) товламачилик йўли билан;

г) бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, содир этилган пора олиш учун жавобгарлик белгилаб қўйилган.

Такроран пора олиш деганда қонунда назарда тутилган жиноий жавобгарликка тортиш муддати ўтиб кетмаган вақт мобайнида, камида икки марта пора олиш тушунилади.

Биринчи пора олиш **тамом бўлган** ёки бўлмаганлиги ёхуд илгари пора олишга тайёргарлик кўрилганлиги, унга суиқасд қилинганлигидан қатъи назар, қилмиш такроран пора олиш, деб топилади.

Пора олишни такроранлик аломати бўйича квалификация қилишда, бир неча шахсдан улардан ҳар бирининг манфаатларини кўзлаб, муайян ҳаракатларни содир этганлик учун пора олиш ҳам такроран пора олиш, деб топиллишини назарда тутмоқ керак. Бироқ бир неча шахсдан уларнинг умумий манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатни содир этганлик учун пора олиш, такроран жиноят содир этиш, деб ҳисобланмайди.

Пора олувчи томонидан порани бир неча марта „бўлиб-бўлиб“ олиш, такрорий пора олишни ҳосил қилмайди.

Мансабдор шахс томонидан қонуний манфаатларининг бузилиши таҳдиди билан шахсдан пора талаб қилиши ёхуд ўзининг қонуний манфаатлари бузилишининг олдини олиш мақсадида пора беришга мажбур бўлган аҳволга солиб қўйилиши товламачилик йўли билан пора олиш жиноятининг таркибини ҳосил қилади.

Пора берувчининг манфаатларини кўзлаб унинг қонунга хилоф талабларини бажарганлик учун пора талаб қилиш товламачилик йўли билан пора олишнинг таркибини ҳосил қилмайди.

Мансабдор шахс товламачилик йўли билан пора олишда, пора предметини ололмаган бўлса, қилмиш жиноятни содир этишга суиқасд, деб топилади.

Жиноятни содир этишда уни амалга ошириш ҳақида олдиндан келишиб олган икки ёки ундан ортиқ мансабдор шахс иштирок этган бўлса, мансабдор шахснинг ҳаракатлари бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган пора олиш, деб квалификация қилинмоғи лозим. Бундай ҳолларда, жиноят мансабдор шахслардан биттаси поранинг лоақал бир қисмини олган пайдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топилади.

ЖК 210- моддаси 3- қисмида:

а) жуда кўп миқдорда;

б) масъул мансабдор шахс томонидан;

пора олганлик учун жинойий жавобгарлик назарда тутилган.

7- §. Пора бериш **(ЎзР ЖК 211- моддаси)**

Пора бериш жиноятининг объекти давлат ҳокимияти ёки бошқаруви органларининг обрўи ва нормал иш фаолияти, фуқароларнинг қонуний манфаатлари, давлат ва жамоат манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан пора бериш, мансабдор шахснинг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этиши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни пора берган шахснинг манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига унга бевосита ёки воситачи орқали қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий қимматликлар бериш ёки уни мулкий манфаатдор этишда ифодаланади.

Жиноят пора олувчига поранинг ҳеч бўлмаганда бир қисми берилган пайдан эътиборан **туғалланган**, деб эътироф этилади. Агар пора мансабдор шахс томонидан рад этилган бўлса, пора берувчининг қилмиши пора беришга суиқасд сифатида квалификация қилиниши лозим.

Пора берилмаган тақдирда, уни олиб бўлмайди. Шу нуқтаи назардан қараганда, пора беришнинг кўпгина белгилари (объекти, пора предмети ва ҳ.к.) пора олишнинг аломатларига ўхшаб кетади.

Субъектив томондан мазкур жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Пора берувчи қонунга хилоф равишда ҳаракат қилиб, пора предметини мансабдор шахсга топширишни ва унинг хизмат мавқеини суиистеъмом этган ҳолда ўзининг манфаатларини кўзлаб ҳаракат қилишини истайди.

Пора берилишининг мотиви ва ундан кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган жисмоний ва баъзан мансабдор шахслар ҳам бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 211- моддаси 2- қисмида:

а) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 210 ёки 212- моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда содир этилган пора бериш учун жавобгарлик белгиланган;

Қилмишни такроран пора бериш деб квалификация қилиш учун пора предметининг бўлиб-бўлиб берилиши давомли жиноят эканлигини эътиборга олиш лозим, бунда айбдорнинг қасди ҳам ҳисобга олиниши керак.

Пора бериш:

а) жуда кўп миқдорда;

б) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб;

в) масъул мансабдор шахс томонидан содир этилган бўлса, қилмиш Ўзбекистон Республикаси **ЖК 211- моддаси 3-қисми** билан квалификация қилинади.

211- модданинг 4- қисмида пора берувчини жиноий жавобгарликдан озод этиш шартлари кўрсатилган.

Биринчи шарт шундан иборатки, мансабдор шахснинг товламачилиги туфайли шахс пора беришга мажбур бўлган ҳолларда, у жиноий жавобгарликдан озод этилади.

Иккинчидан, башарти пора берувчи жиноят содир этилганидан сўнг, бу ҳақда ўз ихтиёри билан тегишли органларга маълум қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб, жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жиноий жавобгарликдан озод қилинади.

Пора берувчи ўз ихтиёри билан арз қилиб, жиноят тўғрисида исталган ҳокимият органи (МХХ, прокуратура, суд, милиция, ҳокимият, маҳалла кўмитаси)га ҳар қандай кўринишда оғзаки (ёзма) мурожаат этиши мумкин. Ўз ихтиёри билан арз қилишнинг мотиви ва ундан кузатилган

мақсад — фош бўлишдан кўрқиш, жазоланишдан кўрқиш, виждон даъвати ва ҳ.к. шахсни жавобгарликдан озод қилишда аҳамиятга эга эмас.

Аммо, пора берган шахснинг жавобгарликдан озод қилиниши унинг хатти-ҳаракатида жиноят таркибининг йўқлигини англатмайди, шу сабабдан бундай шахслар жабрланувчи сифатида эътироф этилмайди, уларнинг пора олувчига берган пора предметлари қайтариб берилмайди.

Пора берувчи жиноят содир этилганидан сўнг исталган вақтда, аммо бу ҳақда ҳуқуқ-тартибот органлари хабар топишидан олдин, пора берилгани тўғрисида ўз ихтиёри билан арз қилиши мумкин.

Пора берувчини жавобгарликдан озод этиш учун пора бергани ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилиш билан бир қаторда унинг қилмишидан чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги ва ўз хатти-ҳаракати билан жиноятни очиқда фаол ёрдам берган бўлиши лозим.

8- §. Пора олиш-беришда воситачилик қилиш (ЎЗР ЖК 212- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти пора олиш ёки бериш жиноятидаги кабидир. **Объектив томондан** пора олиш-беришда воситачилик қилиш пора олиш ёки бериш хусусидаги келишувга эришишга қаратилган фаолият, шунингдек манфаатдор шахсларнинг топшириғига биноан порани бевосита беришда ифодаланади.

Пора олиш ёки бериш ҳақидаги битимга эришишга қаратилган фаолият деганда айбдор томонидан содир этилган ёки содир этилиши пора берилишига ёки унинг мансабдор шахс томонидан олинishiга хизмат қилувчи ҳар қандай хатти-ҳаракатни тушуниш лозим. Масалан, воситачи пора берувчининг манфаатларини кўзлаб мансабдор шахс содир этиши лозим ёки мумкин бўлган хатти-ҳаракатларни, пора миқдорини, пора бериладиган жойни ва ҳ.к.ларни келишади.

Воситачиликнинг иккинчи кўриниши пора предметининг пора берувчидан олиб, пора олувчига бевосита топширилишида ифодаланади. Жиноят пора олувчи поранинг ҳатто бир қисмини олган пайтдан эътиборан **туғалланган ҳисобланади**. Агарда пора мансабдор шахс томонидан олинмаган бўлса, бундай ҳаракат пора олиш-беришда воситачилик қилишга суиқасд, деб топилади.

Биз пора олиш-беришдаги воситачиликни моҳиятига кўра пора бериш ёки пора олишда иштирокчиликнинг бир кўриниши, деб ҳисоблаймиз. Воситачи, аслини олганда, пора бериш ёки пора олишга даъват этувчи ёхуд ёрдамчи шахс ҳисобланади.

Шу сабабдан ушбу моддани Жиноят кодексида чикариш ва бундай ҳаракатларда айбдор деб топилган шахсларнинг қилмишини пора олишда иштирокчи сифатида квалификация қилиш тўғри бўлар эди.

Субъектив томондан пора олиш-беришда воситачилик тўғри қасд билан содир этилади. Агар айбдор пора предметини пора берувчидан олиб, пора олувчига бераётганини англа-маса, унинг хатти-ҳаракати мазкур моддада назарда тутил-ган жавобгарликни вужудга келтирмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Пора олиш-беришда воситачилик:

а) такроран, хавfli рецидивист ёки илгари ЖК 210 ёки 211- моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда пора олиш ёки бериш вақтида;

в) бир гуруҳ мансабдор шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб пора олаётганлиги воситачига аён бўлган ҳолда содир этилган бўлса, **ЖК 212-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади.

Ушбу жиноят:

а) ҳақ эвазига;

б) жуда кўп миқдорда пора олиш ёки бериш билан;

в) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб;

г) масъул мансабдор шахс томонидан содир этилган бўлса, **Жиноят кодексининг 212- моддаси 3- қисми** билан жазоланади.

Қилмишни ҳақ эвазига воситачилик содир этилган, деб квалификациялашда хизмат ҳақининг миқдори; айбдорнинг у қачон олгани, ҳақнинг воситачилик ҳаракатини содир этишдан илгари ёки кейин олганлиги аҳамиятга эга эмас.

Ўзбекистон Республикаси **ЖК 212- моддаси 4- қисмида** пора олиш-беришда воситачилик содир этган шахсни жавобгарликдан озод қилиш шартлари кўрсатилган.

Унда пора олиш-беришда воситачилик қилган шахс, жиний ҳаракатларни содир этганидан кейин бу ҳақда ўз ихтиёри билан арз қилса, чин кўнгилдан пушаймон бўлиб,

жиноятни очишда фаол ёрдам берган бўлса, жавобгарликдан озод қилинади дейилади. Бу шарт пора берганлиги ҳақида ўз ихтиёри билан арз қилган шахсни жиноий жавобгарликдан озод қилишнинг шартига ўхшаб кетади.

9- §. Хизматчини пора эвазига оғдириш (ЎЗР ЖК 213- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти бошқарув органлари, мулк шаклидан қатъий назар, корхоналар, ташкилотлар, муассасалар, жамоат бирлашмалари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўи ва нормал иш фаолияти ҳамда фуқароларнинг манфаатларидир.

Жиноятнинг предмети пора олиш-беришнинг предметига ўхшашдир.

Объектив томондан ЖК 213- моддаси 1- қисмида кўзда тутилган жиноят хизматчини пора эвазига оғдиришда, яъни давлат органининг, мулк шаклидан қатъий назар, корхона, муассаса ёки ташкилотнинг, жамоат бирлашмасининг, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг мансабдор шахс бўлмаган хизматчисига ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб бажариши ёки бажармаслиги эвазига, қонунга хилоф эканлигини била туриб, анча миқдорда моддий ҳақ бериш ёки уни мулкий манфаатдор этишда ифодаланади.

Моҳиятига кўра, ЖК 213- моддасининг 1- қисмида кўзда тутилган қилмиш ЖК 212- моддасида жавобгарлик белгиланган қилмиш (пора бериш)га ўхшайди, ягона фарқ шундаки, мазкур қилмишда мансабдор шахсга эмас, пора эвазига оғдиришни амалга ошираётган шахснинг манфаатларини кўзлаб, ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда хизматчи бажариши мумкин бўлган муайян ҳаракат учун пора хизматчига берилади.

Хизматчини ҳақ эвазига пора бериб оғдиришни амалга ошираётган шахс манфаатларини кўзлаб у ёки бу жиноятни содир этган ҳолларда, унинг қилмиши жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим (масалан, хизматчи ҳақ эвазига ҳужжатни қалбакилаштирган бўлса, унинг хатти-ҳаракати жиноятлар жами бўйича, яъни ЖК нинг 213- моддаси 1- қисми ва ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар,

бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш учун жавобгарлик кўзда тутилган ЖК 228- моддаси билан квалификация қилиниши керак).

Хизматчини пора эвазига оғдириш хизматчи ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдириб олаётган шахс манфаатларини кўзлаб амалга оширганлиги эвазига мулкый манфаатнинг бир қисмини қўлга киритган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят ҳисобланади.

Хизматчи олган ҳақ қонунда белгиланган қўп миқдордан кам бўлган ҳолларда унинг хатти-ҳаракати Ўзбекистон Республикаси ЖК 213- моддаси 1- қисми билан квалификация қилинади.

ЖК 213- моддаси 2- қисмида назарда тутилган қилмиш объектив томондан давлат органи, мулк шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса ёки ташкилот, жамоат бирлашмаси, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг мансабдор шахси бўлмаган хизматчисининг ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни уни ўзига оғдираётган шахс манфаатларини кўзлаб амалга оширганлиги эвазига моддий ҳақ олиши ёки мулкый манфаатдор бўлишида ифодаланади.

Моҳиятига кўра, ЖК 213- моддаси 2- қисмида кўзда тутилган жиноятнинг аломатлари пора олиш аломатларидан фарқ қилмайди. Мазкур жиноятда ҳақни қонунга хилоф равишда мансабдор шахс эмас, балки хизматчи ўз хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда бажариши лозим ёки мумкин бўлган муайян ҳаракатни бажарганлиги учун олади.

Жиноятни квалификация қилиш учун хизматчининг моддий ҳақни қачон олгани, яъни - пора эвазига уни ўзига оғдираётган шахс манфаатларини кўзлаб муайян ҳаракатни содир этишидан олдин ёки кейин олганлиги аҳамиятга эга эмас.

Мансабдор шахс бўлмаган хизматчининг қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий ҳақ олиши ёки мулкый манфаатдор бўлиши, қонунга зид бўлган ҳақнинг бир қисмини олган пайтдан эътиборан, тугалланган жиноят деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва ундан кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти ЖК 213- моддаси 1- қисми бўйича

16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс, ЖК 213- моддаси 2- қисми бўйича эса 16 ёшга тўлган, давлат органи, мулк шаклидан қатъий назар, корхона, муассаса, ташкилот, жамоат бирлашмаси, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг хизматчиси бўлиши мумкин.

ЖК 213- моддаси 3- қисмида;

а) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ЖК 210- 212- моддаларида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) кўп миқдорда;

в) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган хизматчини пора эвазига оғдирганлик ва қонунга хилоф эканлигини била туриб, моддий ҳақ олганлик учун жавобгарлик кўзда тутилган.

10- §. Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш (ЎЗР ЖК 214- моддаси)

Жиноятнинг объекти давлат органлари, мулк шаклидан қатъи назар, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг, жамоат бирлашмаларининг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг обрўйи, расмий фаолиятлари, уларнинг манфаатлари, фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Ҳар қандай моддий бойлик ёки мулкый йўсиндаги манфаат **жиноятнинг предмети** бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят, биринчидан, давлат органи, мулк шаклидан қатъи назар, корхона, муассаса, ташкилот, жамоат бирлашмасининг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг мансабдор шахс бўлмаган хизматчисининг хизмат вазифаси доирасига кирадиган муайян ишни бажариши ёки хизмат кўрсатиши эвазига ҳақ беришни ёки мулкый йўсиндаги манфаатни талаб қилишида; иккинчидан, фуқарони қасдан ўз ҳақ-ҳуқуқлари ва қонун билан кўриқланадиган манфаатлари бузилишининг олдини олиш учун ҳақ беришга мажбур этадиган аҳволга солиб қўйишда ифодаланади.

Аксарият ҳолларда, бундай жиноят савдо-сотик, маиший хизмат, фуқароларга транспорт хизмати кўрсатиш тизимида, умумий овқатланиш, турли ательелар, устахоналар тизимида, тиббий хизмат кўрсатиш соҳасида содир этилади.

Қилмишни ушбу модда билан квалификация қилиш учун шахснинг ҳақ эвазига бажараётган муайян иши ёки

кўрсатаётган қандайдир хизмати ана шу ходимнинг хизмат вазифалари доирасига киришини аниқлаш лозим. Масалан, умумий овқатланиш жойларида хизмат кўрсатиш, транспортнинг барча турларига чипталар сотиш, транспортда юк ташиш, тиббий хизмат кўрсатиш ва ҳ.к. шулар жумласидандир. Башарти шахс хизмат вазифаси доирасига кирмайдиган қандайдир бошқа хизматларни бажарганлиги ёки хизматлар ҳақидаги низома кўзда тутилмаган бошқа қўшимча хизматларни бажарганлиги учун ҳақ талаб қилганида, унинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 214- моддаси билан квалификация қилинмайди.

NOTA BENE!

Қонунга хилоф равишда ҳақ бериш деганда белгиланган нарх, тарифларга қўшимча равишда маълум миқдордаги маблағни ёки беғараз бажарилиши лозим бўлган иш учун тўланган ҳақни тушуниш лозим.

Фуқарони ҳақ беришга мажбур этадиган аҳволга солиб қўйиш турли баҳоналарни пеш қилиб, буюртмачининг буюртмасини рад этиш, фуқаронинг хоҳиш-иродасини бажариш имконини бермайдиган турли вазиятларни, вақт йўқлигини ва ҳ.к.ларни важ-корсон қилиб кўрсатишда ифодаланиши мумкин.

Фуқаро бирор шахсга унинг хизмат вазифалари доирасига кирадиган маълум ишни бажарганлиги учун ўз хоҳиши билан қўшимча ҳақ тўлаган ҳолларда, ҳақ олган шахснинг хатти-ҳаракати жиноий жазоланадиган қилмиш ҳисобланмайди. Масалан, яхши хизмат кўрсатгани учун официантга, операцияни яхши амалга оширганлиги учун шифокорга билдирилган миннатдорчилик ва ҳ.к.лар шулар жумласидандир.

Жиноятни квалификация қилишда қонунга хилоф ҳақнинг олинган вақти, яъни унинг қонунга хилоф ҳақни талаб қилувчи шахс маълум ҳаракатни бажаришидан олдин ёки кейин олганлиги аҳамиятга эга эмас.

Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш айбдор қонунга хилоф бўлган ҳақнинг бир қисмини олган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Ундан тамагирлик мақсади кўзланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, давлат органларида, мулк шаклидан қатъи назар корхоналарда, муас-

сасаларда, ташкилотлар, жамоат бирлашмаларида, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларида ишлайдиган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш:

а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;

б) кўп миқдорда содир этилган бўлса, қилмиш **ЖК 214-моддаси 2- қисми** билан квалификация қилинади.

11- §. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш (ЎзР ЖК 215- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикасининг давлат байроғи, давлат герби, давлат мадҳияси Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикасининг давлат рамзлари ҳисобланади.

Мазкур **жиноятнинг объекти** Республиканинг обрўйи ва қадр-қиммати, давлат, ҳокимият ва бошқарув органларининг расмий фаолияти ҳисобланади.

Жиноятнинг предмети Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикасининг давлат байроғи, давлат герби, давлат мадҳиясидир.

Объектив томондан жиноят Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикаси давлат байроғи, давлат, герби, давлат мадҳиясига ҳурматсизлик қилишда ифодаланади.

Ҳурматсизлик қилиш деганда байроқ, герб ва мадҳияни таҳқирлаш, байроқ ва герб устига турли ёзув-чизувларни чизиш, мадҳияни бузиш (пародиялар тўқиш), уларга нисбатан турли ҳаракатларни (оёқости қилиш, байроқлардан латта сифатида фойдаланиш ва ҳ.к.) содир этиш тушунилади.

Ушбу жиноят моддий таркибли бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ёки Қорақалпоғистон Республикасининг давлат байроғи, давлат герби, давлат мадҳиясини таҳқирловчи ҳар қандай хатти-ҳаракат содир этилган пайтдан тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилишнинг мотивлари ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

12- §. Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга ҳилоф равишда тузиш
(ЎзР ЖК 216- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида: „Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди“, — дейилади.

Конституциянинг 34- моддасида: „Ўзбекистон Республикаси фуқаролари касаба уюшмаларига, сиёсий партияларга ва бошқа жамоат бирлашмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар.

Сиёсий партияларда, жамоат бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек, ҳокимиятнинг вакиллик органларида озчилиқни ташкил этувчи муҳолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қадр-қимматини ҳеч ким камситиши мумкин эмас“, деб таъкидланади.

„Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий ҳаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилади“, — дейилади Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 56- моддасида.

„Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида“ги Қонунга мувофиқ: „Ўз ҳуқуқлари, эркинликларини ҳамда сиёсат, иқтисодиёт, ижтимоий ривожланиш, фан, маданият, экология ва ҳаётнинг бошқа соҳалардаги қонуний манфаатларини биргаликда рўёбга чиқариш учун бирлашган фуқароларнинг хоҳиш-иродаларини эркин билдиришлари натижасида вужудга келган ихтиёрий тузилма жамоат бирлашмасидир“.

NOTA BENE!

Сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, касаба уюшмалари, хотин-қизлар, ёшлар ва болалар ташкилотлари, ветеранлар ва ногиронлар ташкилотлари, илмий-техникавий, маданий-маърифий, физкультура-спорт ва бошқа кўнгилли жамиятлар, ижодий уюшмалар, юртдошлар уюшмалари, фондлар, ассоциациялар ва фуқароларнинг бошқа бирлашмалари жамоат бирлашмалари деб эътироф этилади.

Аммо, „Конституциявий тузумни зўрлик билан ўзгартиришни мақсад қилиб қўювчи республиканинг суверенитети, яхлитлиги ва хавфсизлигига, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши чиқувчи, урушни, ижтимоий, миллий, ирқий ва диний адоватни тарғиб қилувчи, халқнинг соғлиги ва маънавиятига тажовуз қилувчи, шунингдек ҳарбийлаштирилган бирлашмаларнинг, миллий ва диний руҳдаги сиёсий партияларнинг ҳамда жамоат бирлашмаларининг тузилиши ва фаолияти тақиқланади“, — деб кўрсатиб ўтилган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 57- моддасида.

1991 йил 15 февралда Ўзбекистон Республикасининг „Жамоат бирлашмалари тўғрисида“ги Қонуни қабул қилинди. Ана шу Қонунга мувофиқ: „Фаолияти жамиятнинг ахлоқий негизларини, умумбашарий инсонпарварлик қадриятларини бузишга қаратилган, шунингдек, конституцион тузумни ғайриқонуний йўл билан ўзгартириш ёки Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудининг бирлигини бузиш, урушни, зўравонликни ва шафқатсизликни, жамиятни парчалашга олиб борадиган ижтимоий, шу жумладан синфий, ирқий, миллий ва диний адоватни авж олдириш, қонун билан тақиқланган бошқа хатти-ҳаракатлар қилиш мақсадини кўзлайдиган жамоат бирлашмаларининг тузилишига йўл қўйилмайди.

Ҳарбийлаштирилган жамоат бирлашмалари ва қуроли тузилмалар, шунингдек диний характерга эга бўлган партиялар, уларнинг филиаллари ва бошқа структура блоклари ташкил этиш тақиқланади.

Аҳолининг саломатлиги ва ахлоқига, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқладиган манфаатларига тажовуз қиладиган жамоат бирлашмаларини тузиш ман этилади“.

Ушбу **жиноятнинг объекти** жамоат бирлашмаларини тузиш ёки фаолиятнинг белгиланган тартиби, шунингдек жамиятнинг ахлоқий негизлари, жамият хавфсизлиги, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан ҳимоя қилинадиган манфаатлари ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан тақиқланган жамоат бирлашмаларини тузиш ёки улар фаолиятини қайта тиклашда, бундай бирлашмалар фаолиятида фаол иштирок этишда ифодаланади.

Тақиқланган жамоат бирлашмаларини тузиш деганда тақиқланган жамоат бирлашмасини ташкил этиш мақсадида содир этилган ҳар қандай хатти-ҳаракатни, яъни фаолияти тақиқланган бирлашмаларга одамларни жалб қилиш, уларнинг низом ва дастурларини ишлаб чиқиш, бундай бирлашмалар учун жой излаб топиш ва ҳоказоларни тушуниш керак.

Фаолияти тақиқланган бирлашмаларни қайта тиклаш деганда тақиқланган жамоат бирлашмаси фаолиятини қайта тиклашга қаратилган ҳар қандай хатти-ҳаракат тушунилади. Масалан, тақиқланган бирлашмаларни излаб топиш ва қайта тиклаш, тақиқланган фаолиятни давом эттиришни тарғиб этиш, янги дастурларни ишлаб чиқиш ва ҳ.к.

Фаол иштирок этиш деганда тақиқланган жамоат бирлашмаларининг етакчи раҳбарлари, шунингдек, тақиқланган бирлашмалар аъзолари орасидан ўз мавқеи, зиммаларига юкланган вазифалари билан ажралиб турувчи шахсларнинг фаолиятини тушуниш керак.

Тақиқланган жамоат бирлашмаси тузилган ёки фаолияти қайта тикланган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти тақиқланган жамоат бирлашмасининг фақат ташкилотчилари ёки фаол қатнашчилари бўла олади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

13- §. Файриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш

(ЎзР ЖК 2161- моддаси)

Мазкур модда Жиноят кодексига Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги Қонунига асосан киритилган эди.

Ушбу жиноятнинг объекти жамоат бирлашмалари, диний ташкилотларни тузиш ва улар томонидан фаолият юритишнинг белгиланган тартиби, жамоат хавфсизлиги ва тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят Ўзбекистон Республикасида тақиқланган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотлар, оқимлар, мазҳаблар фаолиятида иштирок этишга ундашда ифодаланади.

Ундаш деганда, панд-насихатлар, руҳий таъсир, алдаб-аврашлар билан шахсни фаолияти тақиқланган бирлашма ёки диний ташкилот фаолиятида иштирок эттириш мақсадида айбдорнинг ҳар қандай восита ва усулларни қўллаши тушунилиши керак.

Шахсларни тақиқланган жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотлар, оқимлар, мазҳаблар фаолиятида иштирок этишга оғдиришга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб эътироф этилади.

Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни шахсни ушбу моддага биноан жиноий жавобгар қилиш учун унинг аввал шундай қилмиши учун маъмурий жавобгарликка тортилганлиги талаб қилинади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Қилмишнинг мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамият касб этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

14- §. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонунлар хужжатларини бузиш (ЎЗР ЖК 216²- моддаси)

Таҳлил этилаётган модда Жиноят кодексига Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги Қонунига биноан киритилган эди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 61- моддасида „Диний ташкилотлар ва бирлашмалар давлатдан ажратилган ҳамда қонун олдида тенгдирлар. Давлат диний бирлашмаларнинг фаолиятига аралашмайди“, — деб белгиланган.

Ушбу жиноятнинг объекти диний ёки бошқа ташкилотлар, йиғинларни рўйхатга олиш ва улар фаолиятининг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан, ЖК 216²- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят, биринчидан, яширин равишда диний фаолиятни амалга оширишда; иккинчидан, диний ташкилот раҳбарларининг ташкилот низомини рўйхатдан ўтказишдан бўйин товлашида; учинчидан, дин арбоблари

ва диний ташкилотларнинг аъзолари томонидан махсус болалар ва ўсмирлар йиғинларининг ташкил этилиши ва ўтказилишида; диний маросимларга алоқаси бўлмаган адабиётларни тарқатиш ва бошқа тўғарақлар, гуруҳларнинг ташкил этилишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Яширин диний фаолият деганда қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилмаган турли диний ташкилотлар, оқимлар, мазҳаблар ва ҳоказоларнинг ташкил этилиши ёхуд ташкилот низомида кўрсатилмаган фаолият билан шуғулланишини тушуниш лозим.

Ушбу жиноят яширин диний фаолият билан шуғулланилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб топилади.

Диний ташкилот раҳбарларининг ташкилот низомини рўйхатдан ўтказишдан бўйин товлаши деганда қонун билан белгиланган тартибда рўйхатдан ўтмаган диний ташкилотнинг ҳар қандай фаолиятини тушуниш лозим.

Мазкур жиноят ташкилот рўйхатдан ўтказилишдан бўйин товланган пайтдан эътиборан тугалланган деб эътироф этилади.

NOTA BENE!

Диний маросимларга алоқаси бўлмаган болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғинлари, меҳнат, адабиёт ва бошқа тўғарақлар ҳамда гуруҳларни ташкил этиш деганда ана шундай йиғинлар учун зарур иш ва ўқув режаларининг ишлаб чиқилиши, зарур адабиётлар танланиши ва ҳ.к.ларни тушуниш лозим.

Бу жиноят диний маросимларга алоқаси бўлмаган болалар ва ўсмирларнинг махсус йиғинлари, меҳнат, адабиёт ва бошқа тўғарақлар ва гуруҳлар ташкил этилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

ЖК 216- моддаси 2- қисмининг объектив томони, биринчидан, бир мазҳабдаги диндорларни бошқасига ўтказишда (прозелитизм), иккинчидан, бошқа ҳар қандай миссионерлик фаолиятининг амалга оширилишида ифодаланади.

Мазҳаб — бир диний жамоанинг вакиллари дир.

ЖК 216- моддаси 2- қисмида кўзда тутилган жиноят бир мазҳабдаги диндорларнинг бошқасига ўтказилган ёхуд бирон-бир миссионерлик фаолияти билан шуғуллана бошланган пайтдан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Қилмишнинг мотиви ва мақсади жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти яширин равишда диний фаолият билан шуғулланувчи диний ташкилотларнинг раҳбарлари ва ташкилотчилари, диний маросимларга алоқаси бўлмаган болалар ва ўсмирлар махсус йиғинларини, меҳнат, адабиёт ва бошқа тўғарақларни ҳамда гуруҳларни ташкил этган дин арбоблари ёки диний ташкилотларнинг 16 ёшга тўлган аъзолари бўлиши мумкин.

15- §. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намоёишлар уюштириш, ўтказиш тартибини бузиш (ЎЗР ЖК 217- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 33-моддасида: „Фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ митинглар, йиғилишлар ва намоёишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар, ҳокимият органлари фақат хавфсизлик нуқтаи назаридангина бундай тadbирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга“, — эканлиги белгиланган.

Жиноятнинг объекти йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намоёишлар уюштиришнинг қонун билан белгиланган тартиби, шунингдек жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 217- моддаси 1- қисмида кўзда тутилган жиноят, биринчидан, йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намоёишлар уюштириш ёхуд ўтказиш тартибини уларнинг ташкилотчиси томонидан бузишда ифодаланади.

Фуқаролар йиғилиши (йиғини) деганда фуқароларнинг ўз олдидарида турган турли вазифаларни амалга оширишда бевосита иштирок этиш шаклини тушуниш лозим.

Митинг деганда у ёки бу воқеа, бирор-бир ижтимоий-сиёсий кўрсатма, муайян шахс ва ҳ.к.лар бўйича ўз фикрларини жамоат олдидан ошқора айтиш, ўз муносабатларини билдириш учун тўпланган одамлар йиғинини тушуниш керак.

Кўча юришлари деганда қўйилаётган талабларга ҳокимият органлари эътиборини жалб этиш мақсадида одамларнинг маълум ҳудуд бўйлаб оммавий ҳаракат қилиши тушунилади.

Намойиш деганда лавҳалар, шиорлар, транспорантлар ва ҳ.к.лар воситасида ўз талабларини ошкор этаётган одамларнинг юришлари тушунилади.

ЖК 217- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар уюштириш ёхуд ўтказишнинг белгиланган тартиби бузилган лайдан эътиборан **туғалланган деб эътироф** этилади.

Уюштириш ва ўтказиш тартибининг бузилиши митинглар, йиғилишлар, кўча юришлари ёки намойишларнинг тегишли органларни хабардор қилмай, уларнинг рухсатини олмай, белгиланмаган жойда, белгиланмаган вақтда уюштирилишида ва ҳ.к.ларда намоён бўлиши мумкин.

ЖК 217- моддаси 2- қисмида **жавобгарлик белгиланган қилмишнинг объектив томонидан** (мазкур қисм Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги Қонуни билан киритилган) диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимларни ўтказиш қоидаларнинг бузилишида ифодаланadi.

ЖК 217- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят диний йиғилишлар, кўча юришлари ва бошқа диний маросимларни ўтказиш қоидалари бузилган дақиқадан эътиборан **туғалланган деб эътироф** этилади.

Кўриб чиқиладиган модданинг биринчи ва иккинчи қисмида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш учун дастлаб маъмурий жазо чораси қўлланган бўлиши зарур.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

ЖК 217- моддаси 1- қисмида назарда тутилган **жиноятнинг субъекти** йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишларнинг ташкилотчиси бўлиши мумкин

Мазкур модданинг 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти бўйича 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

16- §. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш
(ЎЗР ЖК 218- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 93-моддасида: „Ўзбекистон Республикаси Президенти фавқулодда вазиятлар (реал ташқи хавф, оммавий тартибсизликлар, йирик ҳалокат, табиий офат, эпидемиялар) юз берган тақдирда Фуқароларнинг хавфсизлигини таъминлашни кўзлаб,

Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ёки унинг айрим жойларида фавқулодда ҳолат жорий этади, қабул қилган қарорини уч кун мобайнида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тасдиғига киритади. Фавқулодда ҳолат жорий этиш шартлари ва тартиби қонун билан белгиланади“,— деб уқтирилган.

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти иш ташлашларни уюштириш ва ўтказишнинг белгиланган тартиби, фавқулодда ҳолат шароитларида корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларнинг нормал фаолияти ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят, биринчидан, тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилишда; иккинчидан, фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Иш ташлаш ходимларнинг меҳнат билан боғлиқ бўлган баҳсини ҳал этиш ёхуд илгари сурилган ижтимоий, иқтисодий ёки сиёсий талабларга эришиш мақсадида ўз меҳнат вазифаларини бажаришдан вақтинчалик, кўнгилли равишда бош тортишидир.

Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш деганда тақиқланган иш ташлашни ташкил қилиш, иш ташлаш қатнашчиларини бошқариш, унинг штабини тузиш ядроси ташкил этиш, қатнашчиларнинг талабларини тайёрлаш ва ҳ. к.ларни тушуниш керак.

Корхоналар, муассасалар ёхуд ташкилотлар ишига тўсиқлик қилиш деганда ана шу корхона ва ташкилотлар фаолиятини „бўғиб қўядиган“, уларнинг аниқ маромда, тўлиқ қувват билан ишлашига йўл қўймайдиган ҳар хил тўсиқларнинг ташкил этилиши ва ҳ.к.ларни тушуниш лозим.

Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик ёхуд фавқулодда ҳолат шароитларида корхоналар, муассасалар ёки ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш жиноий жавобгарликка тортиш учун зарурий шарт ҳисобланади.

Фавқулодда ҳолат — конституциявий ҳуқуқ институтларидан бири, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар фаолиятининг алоҳида тартиби бўлиб, бу ҳолат махсус қонун билан фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларига, юридик шахсларнинг ҳуқуқларига чеклашлар ўрнатилишига, шунингдек уларнинг зиммасига қўшимча мажбуриятлар юкланишига сабаб бўлади.

Жиноят тақиқланган иш ташлашга расман раҳбарлик қилина бошланган пайтдан ёхуд фавқулодда ҳолат шароитларида корхона, муассаса, ташкилотлар ишига тўсқинлик қилишга қаратилган бирон-бир хатти-ҳаракат содир этилган дақиқадан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти тақиқланган иш ташлашнинг раҳбари, ташкилотчиси ёхуд фавқулодда ҳолат шароитларида корхона, муассаса ёки ташкилотлар ишига тўсқинлик қилаётган, 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

17- §. Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш (ЎЗР ЖК 219- моддаси)

Жиноятнинг объекти ҳокимият ва бошқарув органларининг, жамоат бирлашмаларининг расмий фаолияти, ҳокимият вакилининг шахси ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахс ҳисобланади.

Ҳокимият вакили — давлат ҳокимият органи номидан иш юритувчи, доимий ёки вақтинча маълум вазифаларни амалга оширувчи ва ўз ваколатлари доирасида муайян хатти-ҳаракатларни содир этиш ёки кўпчилик ёхуд барча фуқаролар ва барча мансабдор шахслар учун мажбурий бўлган фармойишларни бериш ҳуқуқига эга бўлган шахс.

Объектив томондан ушбу жиноят ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш, яъни хизмат вазифасини адо этаётган ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахснинг қонуний фаолиятига қаршилик кўрсатишда ифодаланади.

Фаол қаршилик кўрсатиш деганда айбдор томонидан ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахснинг ўз вазифаларини адо этишига тўсқинлик қилишга қаратилган ҳаракатлари, масалан, жиноятчини ушлашга, жиноят қуролларини тортиб олишига, тинтув ўтказилишига тўсқинлик қилиши, эркинликларни чеклаши ва ҳ.к. содир этилишини тушуниш зарур.

Фуқаровий бурчини адо этиш деганда фуқаролар томонидан жамият ва давлатнинг манфаатларини кўзлаб амалга оширилган қонун доирасидаги ҳар қандай хатти-ҳаракатини тушуниш керак.

Жинойт ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга, хизмат вазифасини бажараётган ҳокимият вакилига қаршилик кўрсатиш тарзида содир этилса, айбдор мазкур модда бўйича жиноий жавобгарликка тортилади. Қаршилик кўрсатиш ўз хизмат вазифаларини бажармаётган вақтда ҳокимият вакилига ёхуд фуқаролик бурчини бажармаётган шахсга нисбатан содир этилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЖК 219- моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Башарти шахс ҳокимият вакилининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатларига қаршилик кўрсатган бўлса, у ана шундай хатти-ҳаракати учун ҳам ЖК 219- моддаси бўйича жавобгарликка тортилиши мумкин эмас.

Жинойт ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатилган пайтдан эътиборан **туғалланган**, деб эътироф этилади.

Башарти қаршилик кўрсатиш вақтида жабрланувчининг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган бўлса, айбдор шахснинг қилмиши жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

ЖК 219- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан ҳокимият вакили ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсни хизмат вазифасини адо этишдан ёки фуқаровий бурчини бажаришдан ҳар қандай кўринишда воз кечишга мажбурлашда, яъни ғайриқонуний қилмишни содир этишда ифодаланadi.

NOTA BENE!

Мажбурлаш деганда қандайдир ғайриқонуний ҳаракат, (масалан, қамоққа олинган, ушланган шахсни озод қилиш ва ҳ.к.) ни содир этишга мажбурлаш мақсадида шахсга жисмоний ёки руҳий таъсир ўтказилишини тушуниш зарур.

Жинойт ҳокимият вакилини ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсни мажбурлашга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан **туғалланган**, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Қилмишнинг содир этилиш мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

18- §. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишнини издан чиқарувчи ҳаракатлар (ЎЗР ЖК 220- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг нормал фаолияти, шунингдек, маҳкумлар ёки ана шу муассасалар маъмурияти вакилларининг шахси ҳисобланади.

ЎЗР Жиноят — ижроия кодексининг 45- моддасига мувофиқ жазони ижро этиш колониялари, тарбия колониялари, қамоқхоналар озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасалари сирасига киради. Тергов изоляторлари озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилиб, хўжалик ишларини бажариш учун қолдирилган шахсларга нисбатан жазони ўташ муассасалари вазифасини бажаради.

Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг маъмурияти вакилларига: бошлиқлар таркиби, ички ишлар қўшинларининг маҳбусларни қўриқлаш хизматини ўтаётган ҳарбий хизматчилари, шартнома бўйича ишлаётган шахслар ва озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг бошқа ходимлари киради.

Объектив томондан жиноят, биринчидан, маҳкумларни террор қилишда, иккинчидан, озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасалари маъмуриятининг вакилларига ҳужум қилишда, учинчидан, жинойи гуруҳларни ташкил қилиш ёки шундай гуруҳлар фаолиятида фаол қатнашишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Террор қилиш деганда маҳкум шахсларга нисбатан жисмоний ёки руҳий жабр-зулм қилинишини, уларнинг хўрланишини, таҳқирланишини тушуниш зарур.

Жисмоний жабр-зулм қилиш деганда жабрланувчининг баданига енгил, ўртача оғир ва оғир шикаст етказиш тушунилади. Башарти, жабрланувчининг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган тақдирда, айбдорнинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

NOTA BENE!

Террор қилиш вақтидаги руҳий зўрлик оғзаки дўқ-пўписада, қурол-яроғ ёки унинг ўрнини босувчи предметларни намоиш этишда ифодаланиши мумкин. Аммо ҳар бир дўқ-

пўлиса ҳақиқатга яқин бўлиши, жабрланувчида унинг амалга оширилишидан кўрқиб учун жиддий асослар бўлиши керак.

Маҳкумга нисбатан зўрлик озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаси расмий фаолиятини издан чиқариш билан боғлиқ бўлмаган бошқа сабаблар, масалан, шахсий бир-бирини кўролмаслиги натижасида қўлланилган бўлса, айбдорнинг ҳаракати мазкур модда билан квалификация қилиниши мумкин эмас, айбдор ЖК нинг шахсга қарши жиноятлар учун жавобгарлик назарда тутилган тегишли моддалари бўйича жавобгарликка тортилади.

Маъмурият вакилига ҳужум қилиш деганда, унга нисбатан жисмоний ёки руҳий зўрлик қўлланилишини тушуниш лозим.

Маъмурият вакилига ҳужум маъмурият вакилларининг қонуний хатти-ҳаракатларига қарши қўлланилган бўлиши керак. Башарти ҳужум маъмурият вакилининг қонуний фаолияти муносабати билан эмас, балки унинг **ғайриқонуний хатти-ҳаракатига жавобан** ёки бошқа сабабларга кўра (ўзаро чиқишмаслик, ўч олиш ва ҳ.к. мақсадларда) амалга оширилган бўлса, маҳкумларнинг қилмиши ушбу модда билан квалификация қилиниши мумкин эмас, шахсга қарши жиноятлар (масалан, ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш, баданга шикаст етказиш ҳақидаги дўқ-пўлиса ва ҳ.к.) учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича жавобгарликка тортилиши керак, сабаби, бундай ҳолларда ЖК 220-моддасида назарда тутилган жиноятнинг объекти мавжуд бўлмайди.

Жиноий гуруҳлар ташкил қилиш деганда маҳкумларни террор қилиш ёки озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаси маъмурияти вакилларига ҳужум қилиш мақсадида икки ёки ундан ортиқ шахслардан иборат жиноий гуруҳ ташкил этилишини тушуниш керак.

Маҳкумларни террор қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган дақиқадан эътиборан, ёхуд озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаси маъмурияти вакилига ҳужум содир этилган дақиқадан эътиборан, ёхуд террор қилиш ёки маъмурият вакилларига ҳужум уюштириш мақсадида жиноий гуруҳлар ташкил этилган дақиқадан эътиборан, ёхуд ана шу жиноий гуруҳлар фаолиятида фаол иштирок этилган дақиқадан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва ундан қўзланган мақсад қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасасида жазони ўтаётган шахс ҳисобланади.

ЖК 220- моддаси 2- қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи куйидаги ҳолатлар назарда тутилган. Мазкур жиноят: 1) ўта хавфли рецидивист томонидан; 2) оғир ёки ўта оғир жинояти учун ҳукм этилган шахс томонидан; 3) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса, уларга нисбатан оғирроқ жазо чоралари қўлланилади.

Оғир жиноятларга — қасддан содир этилиб, беш йилдан ортиқ, аммо ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

Ўта оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки ўлим жазоси назарда тутилган жиноятлар киради. (ЎзР ЖК 15- моддаси.)

19- §. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик (ЎзР ЖК 221- моддаси)

Жиноятнинг объекти озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ижро этиш муассасалари фаолияти, шунингдек маҳкумлар ва ушбу муассасалар маъмурияти вакилларининг шахси ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят озодликдан маҳрум қилиш жойида жазони ўтаётган шахснинг жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслиги ёхуд маъмуриятининг ўз фаолиятини амалга оширишга бошқача йўсинда тўсқинлик қилишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Бўйсунмаслик деганда озодликдан маҳрум қилиш жойида жазони ўтаётган шахснинг маъмурият вакилининг қонуний фармойиши ёки талабини бажариши учун барча имкониятлари бўла туриб, ана шу фармойиш ёки талабни бажаришдан очикдан-очик бош тортишини тушунмиш керак.

Бўйсунмаслик, ички тартиб қондаларига риоя қилмаслик, меҳнат мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаш ва ҳ.к. ифодаланиши мумкин.

Маҳкумга жазони ўташ тартиби қоидаларини бузилганлиги учун камера типигаги хонага ёки турмага ўтказиш қўлланилгандан кейин бир йил ичида, у жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаса, жазони озодликдан маҳрум қилиш муассасасида ўтаётган шахснинг қилмиши ЎзР ЖК 221- моддаси билан квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят — ижроия кодексининг 109- моддасига кўра жазони ўташ тартибини ашаддий бузувчи маҳкумлар умумий, қаттиқ ва махсус тартибли колонияларнинг **карцерларига** олти ойгача, аёллар сақланадиган колонияларда эса — уч ойгача бўлган муддатга ўтказиб қўйилади.

Изоляторга ўтказилган маҳкумларга қариндош-уруғлари билан кўришиш, телефон орқали гаплашиш, озиқ-овқат маҳсулотларини ва кундалик эҳтиёжи учун зарур бўладиган предметларни харид қилиш, мактуб ва бошқа хат-хабарларни олиш ва жўнатиш тақиқланади. Уларнинг чекишига, столда ўйналадиган ўйинлардан ва кўрпа-ёстиқдан фойдаланишларига рухсат берилмайди. Озиқ-овқат камайтирилган меъёрда берилади. Маҳкумлар ҳар куни бир соат сайр қилиш ҳуқуқидан фойдаланадилар.

Карцерлардаги маҳкумларга қариндош-уруғлари билан кўришиш, телефон орқали гаплашиш, посылкалар, передача-чалар ва бандеролларни қабул қилиш ва жўнатиш, стол ўйинларини ўйнаш тақиқланади.

Жиноий жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятнинг қонуний талабларига бўйсунмаслик содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

ЖК 221- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти жазони ижро этиш муассасасида жазони ўтаётган, бир йил мобайнида жазони ўташ тартиби талабларини бузганлиги учун камера типигаги хона ёки турмага ўтказиш қўлланилган шахсдир. **ЖК 221- моддаси 2- қисмида** назарда тутилган жиноятнинг субъекти ўта хавfli рецидивист ёхуд оғир ёки ўта оғир жинояти учун жазога ҳукм этилган шахс ҳисобланади.

20- §. Озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қочиш (ЎЗР ЖК 222- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ижро этиш муассасаларининг нормал фаолияти ёки суриштирув, дастлабки тергов органлари ёхуд суд фаолияти ҳамда озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қочишга тўсқинлик қилувчи шахсларнинг соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаси ёки қамоқдан қочишда ифодаланади.

ЎЗР Жиноят процессуал кодексининг 45- моддасига мувофиқ: „Озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўташ жазони ижро этиш муассасалари томонидан амалга оширилади“.

Жазони ижро этиш муассасаларига жазони ижро этиш колониялари, тарбия колониялари, манзил колониялари киради.

Тергов изоляторлари озодликдан маҳрум қилишга ҳукм қилинган, хўжалик хизматлари билан боғлиқ ишларни бажариш учун қолдирилганларга нисбатан жазони ижро этиш муассасаси ҳисобланади.

Дастлабки қамоққа олиш жойлари тергов изоляторлари ва вақтинча ушлаш хоналари ҳисобланади.

NOTA BENE!

Қочиш — бу ўзбошимчалик билан дастлабки қамоқ жойини қолдириш, озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўташ муассасасидан ёки қамоқдан „кетиш“.

Дастлабки қамоққа олиш жойлари деганда тергов изоляторлари ва вақтинча ушлаш хоналарини тушуниш лозим. Қочиш турли усулларда амалга оширилиши мумкин: соқчиларга нисбатан куч ишлатиш йўли билан; алдаш, пора бериш йўли билан; қалбаки ҳужжатларни ишлатиш йўли билан ва ҳ.к. Ўзбошимчалик билан озодликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазони ўташ муассасасидан, дастлабки қамоқдан ёки қамоқдан қочган шахс ушлаб олинган пайтдан бошлаб жиноят тамом бўлган деб ҳисобланади.

Шахсга жазо чорасини қўллаш ҳақидаги суднинг ҳукми, ажрими ёки қарори эълон қилинганидан сўнг ёки унга озодликдан маҳрум қилиш жазосига маҳкум этилганлиги ҳақида

суднинг қонуний кучга кирган ҳукмини эълон қилингандан сўнггина айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 222- моддаси билан квалификация қилиниши мумкин.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Жиноят субъекти 14 ёшга кирган, қамоқ жазо чораси тайинланган ва эълон қилинган шахс ёки озодликдан маҳрум қилиш муассасаларида жазони ўтаётган шахслар бўлиши мумкин.

Таҳлил этилаётган модданинг 2-қисмида:

а) енгил ёки ўртача оғир тан жароҳати етказиш йўли билан;
б) ўта хавфли рецелист томонидан;
в) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган қочиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Агар қочиш енгил ёки ўртача оғир тан-жароҳатларини етказиш йўли билан амалга оширилган бўлса, айбдорнинг ҳаракатларини жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши талаб этилмайди.

Лекин қочиш оғир тан жароҳатларини етказиш йўли билан ёки одам ўлдириш билан амалга оширилган бўлса, у ҳолда айбдорнинг ҳаракатлари жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим (ЖК 220- моддаси ва ЖК 97- моддаси ёки 104- моддаси).

Ушбу жиноят бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса, уларнинг олинган тил бириктирган ёки бириктирмаганлиги квалификация учун аҳамиятга эга эмас.

21- §. Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш (ЎЗР ЖК 223- моддаси)

Жиноятнинг объекти чет элга чиқиш ва Ўзбекистон Республикасига киришнинг қонунда белгиланган тартиби ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан қонунда белгиланган тартибни бузиб, чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига киришда ифодаланади.

Давлат чегарасидан, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати томонидан белгиланган жойлардан зарур ҳужжатлар расмийлаштирилиб, кўрсатилганидан кейингина ўтилиши мумкин.

Шахснинг қонунда белгиланмаган жойдан тегишли органларнинг рұхсатисиз ёки зарур ҳужжатларни расмийлаштирмасдан ва кўрсатмасдан ўтиши ғайриқонуний ўтиш ҳисобланади.

Гайриқонуний равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига киришни айбдор ўта зарурият бўлганлиги сабабли содир этган бўлса, у жинойий жавобгарликка тортилмайди.

Белгиланган тартибни бузиб, гайриқонуний равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш ёхуд қонунга хилоф равишда ўтиш содир этилган пайтдан жиноят тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсади уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

16 ёшга тўлган, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатларнинг фуқаролари **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Чет элга чиқиш ёки гайриқонуний равишда Ўзбекистон Республикасига кириш:

а) чегарани ёриб ўтиш йўли билан;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) чет элга чиқиши учун махсус келишув талаб қилинадиган мансабдор шахс томонидан содир этилганида, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси **ЖК 223-моддасининг 2- қисми** билан квалификация қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996- йил 6- январдаги қарорига 4- иловада чет элга чиқиши учун махсус рухсат талаб қилинадиган шахсларнинг рўйхати берилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат маслаҳатчилари, вилоят ҳокимлари, Президент девони, ЎзР Олий Мажлиси, Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгашининг масъул ходимлари, вазирлар, давлат қўмиталари, қатор маҳкама ва идораларнинг раҳбарлари ана шундай шахслар ҳисобланадилар.

Ёриб ўтиш тушунчасини биз „Божхона тўғрисидаги қонунларни бузиш“ деб номланган 182- моддада кўриб чиққанлигимиз туфайли унга тўхталишини лозим топмадик.

ЎзР **ЖК 223- моддаси 3- қисмида** Ўзбекистон Республикаси Конституциясида назарда тутилган сиёсий бошпана ҳуқуқидан фойдаланиш учун кириш ҳужжатларини тегишли даражада расмийлаштирмасдан, Ўзбекистон Республикасига келган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар жавобгарликдан озод қилинадилар, деб белгиланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 93- моддаси 19-

бандида „Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ўзбекистон Республикасининг фуқаролигига ва сиёсий бошпана беришга оид масалаларни ҳал этади“ деб таъкидланган.

**22- §. Ўзбекистон Республикасида бўлиш
қоидаларини бузиш
(ЎЗР ЖК 224- моддаси)**

Мазкур жиноятнинг объекти чет эл фуқароси ёки фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида бўлиши ҳамда Ўзбекистон Республикасининг ҳудуди орқали транзит тарзда ўтишининг белгиланган тартиби ҳисобланади.

ЖК 224- моддаси 1- қисмида назарда тутилган **жиноят объектив томондан**: 1) Ўзбекистонда яшаш ҳуқуқини берадиган ҳужжатларсиз ёки ҳақиқий бўлмаган ҳужжатлар билан яшашда; 2) вақтинча рўйхатдан ўтиш ёки доимий пропискадан ўтиш, кўчиш ёки турар жой танлаш бўйича белгиланган тартибга риоя этмасликда; 3) республикада бўлиш муддати тугагач, чиқиб кетишдан бўйин товлашда; 4) Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали транзит тарзда ўтиш тартибига риоя қилмасликда ифодаланади.

ЖК 224- моддасининг 1- қисми диспозициясида кўрсатилган ҳаракатларнинг бирортаси содир этилган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган** деб ҳисобланади. Ушбу рўйхат қатъий бўлиб, қонунда Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларининг бошқа бирон тарзда бузилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилмайди.

Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини биринчи марта бузганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилганидан кейин шахс бир йил ичида ЖК 224- моддаси 1-қисмида назарда тутилган қилмишини содир этса, унга нисбатан жинойи жавобгарлик қўлланилади.

ЖК 224- моддаси 2- қисмида назарда тутилган қилмиш **объектив томондан** чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг Ўзбекистонда бўлиши ва мансабдор шахс томонидан уларнинг қабул қилиниш тартибининг бузилишида ифодаланилади.

1992 йил 7 сентябрда қабул қилинган „Чет эл фуқароларининг Ўзбекистон Республикасида бўлишининг муваққат қоидалари“га мувофиқ чет элликларни қабул қилувчи ташкилотларнинг мансабдор шахслари чет элликларга ҳуқуқ ва вазифаларини ўз вақтида тушунтирилишини таъмин-

лашлари, уларни рўйхатга олишлари, чет элликларга республикада бўлиш ҳуқуқини берувчи ҳужжатларни ўз вақтида расмийлаштиришлари, уларнинг қатъий маршрут бўйлаб белгиланган муддатларда ҳаракат қилишлари ва кўчиб кетишларини таъминлашлари шарт.

Шахсни таҳлил этилаётган модданинг 2- қисми билан жавобгарликка тортиш учун у илгари шундай қилмишни содир этганлиги учун маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши шарт.

ЖК 224- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят мансабдор шахслар томонидан республикага чет элликларни қабул қилиш тартиби бузилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

ЖК 224- моддаси 3- қисмида назарда тутилган жиноятнинг объектив томондан, биринчидан, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларни хусусий иш билан Ўзбекистон Республикасига таклиф қилган фуқаро томонидан мазкур фуқароларнинг чет эл паспортларини вақтинча рўйхатдан ўтказишга, уларнинг шу ерда бўлишининг белгиланган муддати ўтгач, чиқиб кетишларини таъминлашга доир чоралар кўрилмаганликдан; иккинчидан, бу Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларининг бузилишига олиб келиши олдиндан аён бўлишига қарамай, уларга уй-жой, транспорт воситаларини бериб қўйишдан ёхуд бошқа хизматлар кўрсатилишидан иборатдир.

ЖК 224- моддасининг 3- қисми диспозициясида айтиб ўтилган хатти-ҳаракатлардан бирортаси худди шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, бундай қилмиш учун жиноий жавобгарлик белгиланади.

ЖК 224- моддаси 3- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят ана шу қисм диспозициясидаги хатти-ҳаракатлардан бирортаси содир этилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

ЖК 224- моддаси 1- қисми бўйича 16 ёшга тўлган фақат чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар; ЖК 224- моддасининг 2- қисми бўйича — фақат мансабдор шахслар; ЖК 224- моддасининг 3- қисми бўйича 16 ёшга тўлган Ўзбекистон Республикаси фуқароси жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

23- §. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш (ЎЗР ЖК 225- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 52-моддасида: „Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш — Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар“, — деб ёзилган.

Ўзбекистон Республикасининг 1992 йил 3 июлдаги „Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ги Қонуни ҳарбий хизматга чақирув ва ҳарбий хизматни ўташ тартибини белгилайди.

Ушбу **жиноятнинг объекти** ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 225- моддасида кўзда тутилган жиноят муддатли ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирувдан узрли сабабсиз бўйин товлашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Муқобил хизмат — Ўзбекистон Республикасининг 18 ёшга тўлган фуқаролари томонидан Қуролли Кучлар сафида эмас, балки халқ хўжалиги корхоналари, муассасалари, ташкилотларида юқори малака талаб қилинмайдиган ишларни, шу жумладан, фалокат, фожиа, табиий офат оқибатларини тугатиш ёки бошқа фавқулодда вазиятлардаги ишларни бажариш билан боғлиқ хизматни ўташдир.

„Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ги Қонуннинг 18- моддасига мувофиқ қуйидаги ҳарбий хизматга чақирилувчилар муддатли ҳарбий хизматга чақирилишдан озод қилинадилар: 1) тинч вақтда саломатлиги ёмонлашгани учун ҳарбий хизматга яроқсиз деб топилганлар; 2) 27 ёшга тўлгунга қадар муддатли ҳарбий хизматга ёки муқобил хизматга чақирилмаганлар; 3) рўйхатдан ўтказилган диний идораларнинг бирида диний лавозимга эга бўлганлар; 4) туғишган ака-укалардан бири муддатли ҳарбий хизматни ўташ вақтида ҳалок бўлган ёки ўлганлар.¹

Бўйин товлаш деганда, чақирув ёшидаги шахс томонидан Конституцияда назарда тутилган ўз фуқаролик бурчини бажармаслик учун фойдаланган ҳар қандай усулни тушуниш зарур.

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1993, 6- сон, 201- бет.

Бўйин товлаш узрли сабабларсиз, ҳужжатларни қалбакилаштириш, алдаш ва бошқа йўллар билан чақириш пунктига белгиланган вақтда етиб келмасликда ифодаланиши мумкин. Ана шу усулларнинг ҳаммаси ҳарбий хизматни ўтамасликка қаратилган бўлади.

„Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ ги Қонунга мувофиқ чақирилувчининг меҳнат лаёқатини йўқотиш билан боғлиқ касаллиги ёки майиблиги, чақирилувчининг яқин туғишганининг вафот этгани ёки огир бетоблиги, табиий йўсиндаги тўсиқлар ёки чақирилувчининг хоши-иродасига боғлиқ бўлмаган, унинг чақирув комиссиясига етиб келишига тўсқинлик қилган шарт-шароитлар (ёнғин, сув тошқини, транспорт фалокати ва ҳоказолар) узрли сабаблар ҳисобланади.

Касаллиги муносабати билан чақирув пунктига келиш имкониятининг бўлмаганлиги шифокор томонидан берилган ҳужжатлар билан, табиий шарт-шароитлар муносабати билан етиб келиш имкониятининг бўлмаганлиги давлат ҳокимият органларининг тегишли ҳужжатлари билан тасдиқланган бўлиши керак.

Чақирилувчини ЖК 225- моддасининг 1- қисми бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун унга нисбатан илгари узрли сабабларсиз ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлагани учун маъмурий жазо чоралари қўлланилган бўлиши лозим.

Ўрганилаётган модданинг 2- қисмида ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаганлик: 1) ўз баданига шикаст етказиш; 2) ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан содир этилган ҳоллар жавобгарликни огирлаштирувчи ҳолат сифатида кўрсатилган.

Ҳарбий хизматдан бўйин товлаш мақсадида ўз баданига шикаст етказган шахс ҳам жавобгарликка тортилади. Аммо шикаст бошқа шахс томонидан етказилган бўлса, айбдор шахс ҳарбий ёки муқобил хизматни ўташдан бўйин товлашда ёрдам бериш мақсадида бошқа кишининг соғлиғига шикаст етказганлигини тан олиши лозим, бу ҳолда у таҳлил этилаётган жиноятни содир этишда ёрдам берганлиги учун жавобгарликка тортилади.

Қалбакилаштириш — чақирув комиссиясига чақирилувчининг соғлиғи, ёши, оиласининг таркиби сингари бирон-бир факт ҳақида ёхуд шахснинг муддатли ҳарбий ёки

муқобил хизматга чақирилишига тўсқинлик қилувчи ҳар қандай бошқа факт ҳақида нотўғри маълумот мавжуд бўлган ҳужжатни тақдим этишдан иборатдир.

Бошқача алдаш деганда чақирилувчига ҳарбий ёки муқобил хизматни ўтамаслик имконини берадиган ва чақирув комиссиясини янглиштиришга қаратилган ҳар қандай усулни тушуниш лозим.

ЖК 225- моддаси 2- қисми „а“ бандида назарда тутилган жиноят чақирув ёшидаги шахснинг ўз баданига шикаст етказган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади, ЖК 225- моддаси 2- қисми „б“ бандида назарда тутилган жиноят эса чақирилувчига ҳарбий ёки муқобил хизматдан озод бўлиш имконини берадиган қалбаки ҳужжат тақдим этилган ёки бошқача алдаш содир этилган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

ЖК 225- моддаси 3- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят объектив томондан Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларига сафарбарлик бўйича чақирилишдан бўйин товлашда ифодаланади.

„Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ ги Қонуннинг 38- моддасида уруш вақтида сафарбарлик бўйича ҳарбий хизматга чақириш ҳамда ундан кейинги чақириқларнинг тартиби ва шартлари белгиланган.

Ўзбекистон Республикасига қилиниши эҳтимол бўлган ҳарбий ҳужумнинг олдини олиш ва тажовуз қилувчига қуролли зарба бериш мақсадида умумий ва қисман сафарбарлик эълон қилинганда зарур миқдордаги ҳарбий хизматга мажбур бўлган шахслар захирадан ҳарбий хизматга уч ойгача муддатга чақирилади. Бу муддат Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан узайтирилиши мумкин.

Фуқароларни уруш вақтида сафарбарлик бўйича ҳарбий хизматга чақириш ва ундан кейинги чақириқлар Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонлари асосида ўтказилади.

Сафарбарлик эълон қилинганида ҳарбий хизмат ва ҳарбий йиғинларда бўлган барча фуқаролар махсус фармойиш берилганига қадар ушлаб туриладилар, ҳарбий хизматга мажбурлар эса ҳарбий хизматга чақириладилар. Сафарбарлик эълон қилинганида туман чақирув комиссияларининг чақирув ёшидаги фуқароларни чақириш муддатини кечиктириш ва уларни чақиришдан озод этиш тўғрисидаги қарорлари бекор қилинади.

Уруш вақтида сафарбарлик эълон қилинганида ва ундан кейинги чақириқларда ҳарбий хизматга 17 ёшдан то „Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ги қонунда белгиланган захирада бўлиш ёшидаги ҳарбий хизматга мажбурлар ва чақирилувчилар ҳамда ҳарбий рўйхатда турмаган 18 ёшдан 45 ёшгача бўлган хотин-қизлар ҳам (16 ёшгача бўлган болалари бор хотин-қизлар бундан мустасно) чақирилишлари мумкин.

NOTA BENE!

Сафарбарлик бўйича чақириқдан бўйин товлаш шахсининг узрли сабабларисиз сафарбарлик кўрсатмасида қайд этилган муддатда чақириш пунктга ёки бошқа йиғиладиган жойга етиб келмаслигидан ёхуд гайриқонуний равишда сафарбарликдан озод бўлиш мақсадида қалбаки ҳужжатлардан фойдаланиши, ёлғондакам касал бўлиши ва ҳ.к. иборатдир.

Жиноят сафарбарликдан бўйин товланган пайдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

ЖК 225- моддаси 4- қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан муқобил хизматни ўтаётган шахс томонидан мажбуриятларнинг бузилишида ифодаланади.

„Муқобил хизмат тўғрисида“ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 13-моддасида муқобил хизматни ўтаётган фуқароларнинг мажбуриятлари белгиланган бўлиб, унда: „Муқобил хизматни ўтаётган фуқаро хизматни белгиланган жойда, муқобил хизмат тузилмалари таркибида ўташи; ушбу қонунда, ҳарбий низомларда белгиланган талабларни, шунингдек иш жойида ўрнатилган ички меҳнат тартиб-қоидаларини сўзсиз бажариши; ҳарбий билимларни сабот билан эгаллаши, ишлаб чиқариш топшириқларини ўз вақтида ва сифатли бажариши шарт“,¹ — дейилади.

Муқобил хизматни ўтаётган фуқаролар ҳалокат, фалокат ва табиий офатларнинг оқибатларини бартараф этиш учун жалб этилган тақдирда, улар юзага келган вазиятлардан келиб чиқадиган ҳамда ана шу оқибатларни бартараф этиш юзасидан комиссия ёки штабларнинг жойлардаги раҳбарлари белгилайдиган махсус вазифаларни бажарадилар.

Муқобил хизматни ўтаётган фуқаро: раҳбарлик ва сайлаб қўйиладиган лавозимларни эгаллаш; хусусий тадбиркорлик

¹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 1993, 6- сон, 225- бет.

фаолияти билан шуғулланиш; олий ва ўрта махсус билим юртларига ўқишга кириш; тегишли мансабдор шахснинг рухсати бўлмаганида хизмат жойидан ва ишдан кетиб қолиш ҳуқуқига эга эмас.

ЖК 225- моддасининг 4- қисмида назарда тутилган жиноят муқобил хизматни ўтаётган шахс томонидан „Муқобил хизмат тўғрисида“ги Қонуннинг 13- моддасида назарда тутилган мажбуриятлардан бири бузилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб ҳисобланади. Шахсга худди шундай қилмиши учун илгари маъмурий жазо қўлланилган бўлса, у ЖК 225- моддасининг 4- қисми бўйича жиноий жавобгарликка тортилади.

Мазкур жиноят субъектив томондан қасддан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 18 ёшга тўлган, „Умумий ҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“ги Қонунга мувофиқ муддатли ҳарбий ёки муқобил хизматга чақирилиши лозим бўлган шахс ҳисобланади.

24- §. Маъмурий назорат қондаларини бузиш (ЎзР ЖК 226- моддаси)

1992- йил 9- декабрда Ўзбекистон Республикасининг „Озодликдан маҳрум этиш жойларидан бўшатиш шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида“ги Қонуни қабул қилинди. Ана шу қонунга кўра маъмурий назорат тарбиявий ва жиноятлар содир этилишининг олдини олишга қаратилган таъсир чораларининг йиғиндиси бўлиб:

а) оғир ёки ҳар қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта судланган шахсларга нисбатан, агар уларнинг жазони ўташ давридаги хулқ-атвори тузалиш ва ҳалол меҳнат қилиб кун кечириш йўлига ўтишни асло истамаганликларидан далолат берса;

б) оғир жиноятларни содир этганлик учун озодликдан маҳрум қилишга ҳукм этилган ёки ҳар қандай қасддан қилинган жиноятлар учун икки ёки ундан ортиқ марта судланган шахслар жазо муддатини ўтаб бўлганларидан сўнг ички ишлар идораларининг жамият учун зарарли кун кечиришини тўхтатиш тўғрисидаги огоҳлантиришга қарамай, жамоат тартибини мунтазам бузаётган ва фуқароларнинг қонуний манфаатларига путур етказаётган бўлсалар, уларга нисбатан ўрнатилади.

Ушбу қонуннинг 5- моддасида: „Маъмурий назорат остига олинган шахсларга нисбатан қуйидаги:

а) куннинг ички ишлар идоралари белгилаб қўйган вақтида уй (квартира)дан чиқиб кетишини тақиқлаш;

б) туман (шаҳар)нинг муайян жойларида бўлишни тақиқлаш;

в) ички ишлар идоралари (милиция)нинг рухсатсиз туман (шаҳар)дан ташқарига чиқиб кетишни тақиқлаш;

г) рўйхатдан ўтиш учун ҳар ойда бир мартадан тўрт мартагача милицияга келиб учрашиш каби чекланишлар қўлланилиши мумкин, деб белгилаб қўйилган.

Маъмурий назорат остида бўлган шахс меҳнат қилиб кун кечирishi, жамоат тартибини бузмаслиги, бошқа фуқароларнинг қонуний манфаатларига путур етказмаслиги, қуйидаги қоидаларга:

а) милициянинг чақирувига биноан кўрсатилган муддатда бориш ҳамда маъмурий назорат қоидаларини ижро этиш билан боғлиқ масалалар бўйича оғзаки ва ёзма тушунтиришлар бериш;

б) ишлаш ёки яшаш жойининг ўзгарганлиги тўғрисида, шунингдек туман (шаҳар)дан ташқарига кетаётгани тўғрисида маъмурий назоратни амалга ошираётган милиция ходимларини бир кеча-кундуз ичида хабардор қилиш;

в) бошқа аҳоли манзилгоҳига борганида маҳаллий ички ишлар (милиция) бўлимида рўйхатдан ўтиш;

г) ушбу қонуннинг 5-моддасида назарда тутилган, унга нисбатан қўлланилган чеклашларга риоя этиши шартдир.

Чеклашлар рўйхати қатъий ҳисобланади, бу рўйхатларнинг кенгайтирилиши мумкин эмас.

Судьянинг қарори маъмурий назорат ўрнатилиши учун асос ҳисобланади. Судья озодликдан маҳрум қилиш жойларида жазони ўтаётган шахсларга нисбатан жазони ижро этиш ҳудудидаги ёки шахс яшаётганлар ички ишлар органи бошлиғининг жазога ҳукм қилинган шахснинг тузалиши ва ҳалол меҳнат қилиб кун кечирishi йўлига ўтишини асло истамаганлигидан далолат берувчи тақдимнома олинган пайтдан бошлаб 10 кундан кечиктирмай қарор чиқаради.

Судья маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисидаги қарорида назоратнинг белгиланганига нималар сабаб бўлганлигини, назорат муддатини, назорат остидаги шахсга нисбатан қўлланиладиган чеклашларни, агар маъмурий назорат шахснинг озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаб

чиққанлиги муносабати билан белгиланган бўлса, унинг танланган яшаш жойига етиб келиш муддатини кўрсатади.

Маъмурий назорат олти ойдан бир йилгача муддатга белгиланади.

Назоратни амалга ошириш муддати шахс озодликдан маҳрум этиш жойидан яшаш жойига етиб келган пайтдан бошлаб ёхуд судья маъмурий назорат ўрнатиш тўғрисида қарор чиқарган пайтдан бошлаб ҳисобланади.

Маъмурий назорат муддати ички ишлар идораларининг тақдимномасига биноан ҳар сафар яна олти ойга узайтирилиши мумкин, лекин узайтирилган назорат муддати мазкур жиноят учун белгиланган судланганлик муҳлатининг тугаши ёки судланганликнинг олиб ташланиши учун қонунда назарда тутилган муддатлардан ошмаслиги лозим.

Куйидаги ҳолларда маъмурий назорат:

1) маъмурий назорат олиб бориш учун белгиланган муддат тугаганидан кейин, агар уни узайтиришга асос бўлмаса;

2) муддатидан илгари, башарти назорат остида бўлган шахс тузалиш йўлига қатъиян ўтганлиги, ишда ва турмушда ўзини яхши томондан кўрсатганлиги аниқланган бўлса;

3) судланганлик муҳлати тугаган ёки судланганлик олиб ташланган бўлса, тўхтатилади.

Жиноятнинг объекти маъмурий назоратни амалга оширишнинг белгиланган тартиби, маъмурий назоратни амалга оширувчи ички ишлар идораларининг нормал фаолияти ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан маъмурий назорат қўлланилган шахслар томонидан маъмурий назоратнинг у ёки бу қондасининг бузилишида ифодаланади. Қонунда кўрсатиб ўтилган қоида бузилишларининг рўйхати қатъий бўлиб, маъмурий назорат остидаги шахсларга нисбатан бошқа ҳеч қандай чеклашлар белгиланиши мумкин эмас. „Озодликдан маҳрум этиш жойларидан бўшатишган шахслар устидан ички ишлар идораларининг маъмурий назорати тўғрисида“ги Қонуннинг бирор-бир банди бузилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади. Башарти маъмурий назорат қоидалари худди шундай қилмиши учун маъмурий жавобгарликка тортилган шахс томонидан содир этилган бўлса, у ЖК 226- моддасининг 1- қисми бўйича жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Уни квалификация қилишда жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад аҳамиятга эга эмас.

ЖК 226- моддаси 2- қисмида: а) маъмурий назоратдан бўйин товлаш мақсадида ўз истиқомат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш; б) маъмурий назорат озодликдан маҳрум қилиш жойларидан озод қилиш вақтида шахсга нисбатан ўрнатилган бўлиб, у ўзи танлаган яшаш жойига узрли сабабларсиз муайян муддатда етиб келмаганлиги туфайли маъмурий назорат қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

NOTA BENE!

Истиқомат жойидан ўзбошимчалик билан кетиб қолиш деганда, устидан маъмурий назорат ўрнатилган шахснинг маъмурий назоратни амалга ошираётган ички ишлар идораларининг расмий ижозатисиз истиқомат жойидан кетиб қолишини тушуниш лозим.

Айбдорнинг қилмишини ЖК 226-моддасининг 2-қисми бўйича квалификациялаш учун унинг маъмурий назоратдан қандай мақсадни кўзлаб бўйин товланганлигини аниқлаш зарур, акс ҳолда айбдорнинг хатти-ҳаракатини ЖК 226-моддаси 2-қисми „а“ банди бўйича квалификация қилиб бўлмайди.

25- §. Хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш

(ЎзР ЖК 227- моддаси)

Жиноятнинг объекти юридик аҳамиятга эга бўлган фактларни хужжатлар билан тасдиқлаш соҳасидаги белгиланган бошқарув тартиби ҳисобланади.

Ушбу жиноят объектив томондан:

1) корхоналар, муассасалар ёки ташкилотларнинг қатъий ҳисобидаги хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгаллаш;

2) тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш;

3) паспорт, ҳарбий билет ёки бошқа муҳим шахсий хужжатни эгаллаш, нобуд қилиш, шикаст етказиш ёки яширишда ифодаланади.

Хужжат деганда, юридик аҳамиятга эга бўлган фактлар ёки воқеаларни тасдиқловчи маълумотлар мавжуд бўлган ва тегишли тарзда расмийлаштирилган ёзма хужжатни тушуниш зарур.

Штамп деганда, юридик шахсинг тури, номи, унинг манзили ва ҳ.к.лар битилган қоғозда мавжуд бўлган ахборотлардан нусха қолдириш учун хизмат қилувчи босма қолип тушунилади.

Муҳр деганда, юридик ёки жисмоний шахсинг номи ёзилган матннинг рельефли ёки ўйма тасвиридан иборат ва қоғозда, сақичда ёки бошқа материалда ўзидан нусха қолдириш учун хизмат қилувчи босма қолип тушунилади.

Қатъий ҳисобдаги бланкалар деганда, тартиб рақами, серияси бўлган, махсус фойдаланиш режимига эга бўлган бланкалар тушунилади.

Эгаллаш деганда, кўриб чиқиладиган модда мазмунидан келиб чиқадиган бўлсак, қатъий ҳисобдаги хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни ўз фойдасини ёки бошқа шахс фойдасини кўзлаб ғайриқонуний ўзлаштирилишининг ҳар қандай кўринишини тушуниш зарур.

Қатъий ҳисобдаги хужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар ҳақиқатда айбдор ихтиёрига ўтган пайтдан эътиборан, бу **жиноят тугалланган** ҳисобланади.

Хужжатни, штамп, муҳр, қатъий ҳисобдаги бланкани **нобуд қилиш деганда**, айтиб ўтилган ана шу хужжатларнинг хизмат мақсадида фойдаланиш имконияти қолдирилмаган ҳолатга келтирилишини тушуниш зарур. Кўрсатиб ўтилган предметлар шундай ҳолатга келтирилган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган** деб топилади.

Айтиб ўтилган предметларга шикаст етказиш деганда, уларнинг қайта тикламасдан хизмат мақсадларида фойдаланиб бўлмайдиган ҳолатга келтирилишини тушуниш зарур.

Ана шу предметларни яшириш деганда, уларнинг қонуний эгасига улардан фойдаланиш имконини бермайдиган даражада яшириб қўйилишини тушуниш зарур.

Бу предметлар яшириб қўйилган пайтдан бошлаб **жиноят тугалланган** ҳисобланади.

Бошқа шахсий хужжатлар деганда, туғилганлик ҳақидаги гувоҳнома, пенсия ва ҳайдовчилик гувоҳномалари, маълумоти ҳақидаги диплом, меҳнат дафтарчаси ва ҳ.к.лар тушунилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Қилмишни қатъий ҳисобдаги ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни гайриқонуний эгаллаш, нобуд қилиш, шикаст етказиш ёки яшириш деб топиш учун мазкур хатти-ҳаракатлар тамагирлик ёки бошқа паст ниятлар билан содир этилганини аниқлаш зарур.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахс ҳисобланади.

ЎЗР ЖК 227- модданинг 2- қисмида:

1) ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларга нисбатан содир этилган;

2) оғир оқибатларга олиб келган худди шундай қилмишлар учун жавобгарлик назарда тутилган.

26- §. Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш

(ЎЗР ЖК 228-моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти юридик аҳамиятга молик фактларни ҳужжатлар билан тасдиқлашнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят:

1) сохталаштирувчининг ўзи ёки бошқа шахс фойдаланиши мақсадида муайян ҳуқуқ берадиган, ёки муайян мажбуриятдан озод этадиган расмий ҳужжатлар тайёрлаши, ёки расмий ҳужжатларни қалбакилаштириши ёхуд бундай ҳужжатларни сотишида;

2) фойдаланиш ёки сотиш мақсадида корхона, муассаса ёки ташкилотнинг қалбаки штамплари, муҳрлари, бланкаларини тайёрлашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Расмий ҳужжат деганда давлат идораси, корхонаси, муассасаси, ташкилоти томонидан тайёрланган, берилган ва муомалада бўлган ҳужжатни тушуниш зарур.

Расмий ҳужжатни қалбакилаштириш, корхона, муассаса, ташкилотларнинг қалбаки штамплари, муҳрлари, бланкаларини тайёрлаш деганда, уларнинг қалбаки нусхалари ясалишини тушуниш зарур.

Ҳужжатларга қисман ўзгартиш киритилиши деганда, масалан, унинг номи, санаси, манзили ва ҳ.к.лар ўзгартирилишини тушуниш зарур.

Расмий ҳужжатни, корхона, муассаса, ташкилотларнинг штамплари, муҳрлари, бланкаларини сотиш деганда, фойда кўриш мақсадида ана шундай предметларнинг сотилишини, алмаштирилишини ёки бошқа ҳаракатларни тушуниш зарур. **Сохта ҳужжатларни**, штампларни, муҳрларни, бланкаларни сотаётган шахс уларнинг қалбаки эканлигини билиши лозим, акс ҳолда, у ана шу хатти-ҳаракати учун жавобгар бўлмайди.

Айтилган предметлар тайёрланган, қалбакилаштирилган ёки сотилган пайтдан бошлаб жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Уни квалификация қилишда жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад аҳамиятга эга эмас.

Муайян ҳуқуқ берадиган ёки муайян мажбуриятдан озод этадиган расмий ҳужжатнинг тайёрланиш ёки қалбакилаштирилиши, башарти ана шу хатти-ҳаракатлар сохталаштирувчининг ўзи ёхуд бошқа шахс фойдаланиши мақсадида содир этилган бўлса, жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ҳужжатларни, корхона, муассаса, ташкилотларнинг штамплари, муҳрларини, бланкаларини тайёрлаш, қалбакилаштириш **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

228- модданинг 2- қисмида жазони оғирлаштирувчи:

1) ўша ҳаракатлар такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;

2) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган қилмишлар учун жавобгарлик белгиланган.

Ушбу модданинг 3- қисмида ҳужжатнинг қалбаки эканлигини била туриб, ундан фойдаланганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Фойдаланганлик деганда айтиб ўтилган предметлардан фойдаланиб, содир этилган ҳар қандай ҳаракатни тушуниш зарур.

Айбдорнинг у ёки бу ҳаракатни содир этишидан олдин айтиб ўтилган предметлар қалбаки эканлигининг аниқ билганлиги субъектив томоннинг зарурий белгисидир.

27- §. Давлат проба тамгаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қондаларини бузиш

(ЎзР ЖК 228¹- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 2001 йил 7 декабрда қабул қилинган „Қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларни пробалаш ва тамгалаш тўғрисида“ги Қонунида реализация

қилишга мўлжалланган қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларни пробалаш ва тамғалашдан мақсад, бу соҳадаги муносабатларни тартибга солиш эканлиги кўрсатилган. Тамғаланиши зарур бўлган қимматбаҳо металллардан ясалган буюмларга заргарлик буюмлари, олтин, кумуш, тиш техникаси учун мўлжалланган олтин дисклар киради.

Жиноятнинг объекти проба назорати инспекциялари томонидан тамғаланиши шарт бўлган ва қимматбаҳо металллардан ясалган буюмлар билан муомала қилиш соҳасидаги истеъмолчиларнинг ҳуқуқлари ва давлат манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят тамагирлик ёки бошқа шахсий манфаатларни кўзлаб, давлат проба тамғасини қонунга хилоф равишда тайёрлаш, ўтказиш ёки ундан фойдаланиш, шунингдек уни қалбакилаштиришда ифодаланади.

NOTA BENE!

Тамғалаш — таркибида қимматбаҳо металллар миқдори бўлган, белгиланган усулда олдиндан текширилган заргарлик ва бошқа маиший буюмларга давлат проба тамғасининг нусхасини тушириш билан боғлиқ технология жараёнидир.

Давлат проба тамғаси буюмда қимматбаҳо металл таркиби мавжуд эканлигини тасдиқловчи қабул қилинган намунавий белгидир.

Қонунга хилоф равишда тайёрлаш деганда мазкур хатти-ҳаракатни амалга оширувчи шахснинг проба тамғаси қуйиш учун расмий рухсатномага эга эмаслиги тушунилади.

Ўтказиш деганда, қонунга хилоф равишда тайёрланган давлат проба тамғаларини сотиш, совға қилиш, алмашиш ва бегона шахслар ихтиёрига ўтказишга қаратилган ва бошқа хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Давлат проба тамғасидан фойдаланиш деганда, давлат проба тамғаси билан боғлиқ қонунга хилоф хатти-ҳаракатларнинг содир этилиши тушунилади.

Давлат проба тамғасини қалбакилаштириш деганда уларга турли-туман ўзгартишларнинг киритилишини тушуниш лозим.

Ушбу модда диспозициясида назарда тутилган ҳар қандай хатти-ҳаракат (тайёрлаш, ўтказиш, фойдаланиш, қалбакилаштириш) содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Тамагирлик ёки бошқа шахсий манфаатдорлик жиноятнинг зарурий белгиси бўлиб ҳисобланади.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс жиноят субъекти бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган модданинг 2- қисмида давлат проба тамғаларини тайёрлаш ва улардан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши такроран ёки бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

28- §. Ўзбошимчалик (ЎЗР ЖК 229- моддаси)

Ўзбошимчалик жиноятининг объекти бошқарувнинг белгиланган тартиби, жисмоний ёки юридик шахсларнинг қонуний манфаатлари ва ҳуқуқлари ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан қўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлувчи ҳақиқий ёки фараз қилинган ҳуқуқларни ўзбошимчалик билан амалга оширишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Ўзбошимчалик — фуқароларнинг қонун билан муҳофаза қилинадиган ҳуқуқ ёки манфаатларига ёхуд давлат ва жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлган ҳақиқий ёки фараз қилинган ҳуқуқларни ўзбошимчалик билан амалга ошириш.

Ўзбошимчалик фақат фаол ҳаракатлар билан содир этилади, ҳаракатсизлик билан ўзбошимчаликни содир этиб бўлмайди.

Ўзбошимчаликни содир этиш вақтида айбдор ўзича, яъни тегишли юридик ёхуд жисмоний шахсларнинг руҳсатисиз ҳаракат қилади.

Ўзбошимчалик асосида айбдор белгиланган тартибга зид равишда ҳаракат қилиб, ўзининг ҳақиқий ёки фараз қилинган ҳуқуқи (масалан, квартирага кўчириб киритиш ёхуд ундан кўчириб чиқариш, жабрланувчини олган қарзни қайтаришга мажбур қилиш мақсадида ўзбошимчалик билан ўзганинг мулкини олиб қўйиш ва ҳ.к.лар)ни амалга оширади.

Айбдор мансабдор шахс бўлса, ўзбошимчаликни ўз мансаб мавқеидан фойдаланиб содир этган ҳолларда, унинг ҳаракати, ишнинг ҳолатларидан келиб чиқиб, ЖК 205- моддаси ёки ЖК 206- моддаси бўйича квалификация қилинади.

Фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилиши ўзбошимчалик объектив томонининг зарурий белгисидир.

Етказилган зиёнинг жиддийлиги ҳар бир ҳолда содир этилган жиноятнинг алоҳида ҳолатларини назарда тутилиб аниқланади. Масалан, қонунга ҳилоф равишда квартирадан кўчириб юбориш жиддий зиён деб эътироф этилиши мумкин.

Башарти ўзбошимчаликни содир этиш вақтида айбдор жабрланувчи шахсларнинг соғлиғига шикаст етказган бўлса, унинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Жиноят фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат, ёки жамоат манфаатларига кўп миқдорда зарар, ёки жиддий зиён етказилган пайтдан эътиборан тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Уни квалификация қилишда жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсади аҳамиятга эга эмас.

Ўзбошимчалик жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

29- §. Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш

(ЎЗР ЖК 229¹- моддаси)

Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган 229¹- модда Жиноят кодексига Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги Қонуни билан киритилган.

Жиноятнинг объекти ер участкаларини бошқариш ёки тақсимланишининг белгиланган тартиби ҳисобланади.

NOTA BENE!

Ер участкасини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш де-ганда, тегишли ваколатга эга бўлган давлат бошқаруви идораларининг рухсатсиз ернинг ўзлаштирилиши ёхуд унда иншоотлар қуришга қаратилган ҳаракатлар тушунилади.

Ерни ўзлаштиришга, унда иншоотлар қурилишига қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб топилади.

Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш, худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланганидан кейин содир этилган бўлса, айбдор жиноий жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Уни квалификациялашда жиноятнинг содир этилиш сабаблари ва ундан кўзланган мақсад аҳамиятга эга эмас.

Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш **жиноятининг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс ўз мансабидан фойдаланиб ер участкасини ўзбошимчалик билан эгаллаб олган бўлса, унинг қилмиши, иш ҳолатларидан келиб чиқиб, ЖК 205- моддаси ёки ЖК 206- моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

30- §. Диний таълимотдан сабоқ бериш тартибини бузиш (ЎзР ЖК 229²- моддаси)

Таҳлил қилинаётган модда ЖКга 1998 йил 1 майда қабул қилинган янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг „Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида“ги Қонунига асосан киритилган.

Жиноятнинг объекти диний таълимотлардан сабоқ беришнинг белгиланган тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят:

1) махсус диний маълумоти бўлмай туриб ва диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатисиз диний таълимотдан сабоқ бериш;

2) хусусий тартибда диний таълимотдан сабоқ бериш каби ҳаракатларда ифодаланади.

Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни шахсни ЖК 229²- моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор махсус диний маълумоти бўлмай туриб, айтилган вақтда диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатини олмай, диний таълимотдан сабоқ берганлиги учун илгари маъмурий жавобгарликка тортилган бўлиши шарт. Башарти шахс диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатини олган, аммо махсус диний маълумоти бўлмай туриб, диний таълимотлардан сабоқ бераётган бўлса, бундай ҳолда уни жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эмас.

Махсус диний маълумоти бўлмади туриб ва диний ташкилот бошқаруви марказий органининг рухсатсиз диний таълимотдан сабоқ берилди бошланган пайдан эътиборан жиноят тугалланган ҳисобланади.

Диний таълимотлардан сабоқ бериш хусусий тартибда олиб борилганда, яъни бундай фаолият айбдор шахс томонидан диний ташкилот бошқаруви органининг рухсатсиз амалга оширилган деб ҳисобланади.

Башарти айбдор шахс диний таълимотлардан сабоқ бериш вақтида миллий, ирқий, этник ёки диний мансублигига қараб, аҳоли гуруҳларига нисбатан адоват, мурасасизлик ёки қадр-қимматни камситувчи, диний эътиқодига ёки эътиқод қилмаслигига қараб, фуқароларнинг ҳис-туйғуларини ифодаловчи ҳаракатларни содир этаётган бўлса, унинг ҳаракатлари ЖК 229²- моддаси ва ЖК 156- моддаларининг жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Субъектив томондан сабоқ бериш тартибининг бузилиши қасдан содир этилади.

Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсади қилиниши квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Қўшимча саволлар

1. Мансабдор шахснинг ўзининг ваколатларидан қонунга хилоф тарзда фойдаланиши қандай ҳаракатларда ифодаланади?

2. Мансабдорлик жиноятлари туфайли кўп миқдорда зарар етказиш, жиддий зиён деганда нимани тушунасиз?

3. Мансабдор шахс ва масъул мансабдор шахс тушунчаларини тушунтириб беринг.

4. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмор қилиш билан мансаб ваколатини суиистеъмор қилиш йўли билан ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш жинояти ўртасида қандай фарқлар бор?

5. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмор қилишнинг ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқишдан фарқлари нимада?

6. Ҳокимият ёки мансаб ваколоти доирасидан четга чиқишнинг қандай турлари мавжуд?

7. Мансабга совуққонлик билан қараш тушунчаси. У нимада ифодаланади?

8. Мансабга совуққонлик билан қараш жинояти учун шахсни жавобгарликка тортишнинг шартлари нималардан иборат?

9. Мансабга совуққонлик билан қарашнинг мансабдор шахснинг ўз вазифаларига лоқайдлик ёки виждонсизларча муносабатда бўлиш оқибатида уларни бажармасликдан қандай фарқи бор?

10. Ҳокимият ҳаракатсизлиги белгиларини кўрсатинг. Ушбу жиноят учун жавобгарликнинг вужудга келишида қандай шартлар мавжуд?

11. Мансаб сохтакорлиги нимада ифодаланади? Унинг қандай турлари бор?

12. Товламачилик йўли билан пора олишнинг товламачилиқдан фарқи нимада?

13. Пора бериш ва пора олишнинг қандай умумий томонлари бор?

14. Қандай ҳолларда пора берган шахс жавобгарликдан озод қилинади?

15. Пора олиш ва беришдаги воситачилик тушунчаси. У қандай шаклда ифодаланади, шахсни ушбу жиноят учун жавобгарликдан озод қилиш шартлари нималардан иборат?

16. Пора беришнинг хизматчини пора эвазига оғдиришдан фарқи нимада?

17. Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш белгиларини кўрсатинг.

18. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш нимада ифодаланади?

19. Фаолияти Ўзбекистон Республикасида тақиқланган жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш учун жавобгарликка тортиш шартлари нималардан иборат?

20. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намойишлар ўтказиш деганда нимани тушунасиз? Буларни ўтказиш тартибини бузганлик учун жиноий жавобгарлик вужудга келиши шартларини айтинг.

21. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкилотлар ишига тўсқинлик қилиш жинояти учун жиноий жавобгарлик вужудга келиши шартларини айтинг.

22. Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажараётган шахсга қаршилик кўрсатиш нимада ифодаланади?

23. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатларни тавсифлаб беринг. Ушбу жиноятдан жабрланувчини аниқланг.

24. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик учун жиноий жавобгарликка тортишнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

25. Озодликдан маҳрум қилиш жойлари, дастлабки қамоқ, қамоқ жойларига нималар киради? Озодликдан маҳрум қилиш жойлари, дастлабки қамоқ ва қамоқдан қочиш деганда нимани тушунасиз?

26. Қонунга хилоф тарзда чет элга чиқиш ёки Ўзбекистон Республикасига кириш деганда нимани тушуниш лозим?

27. Қайси ҳолларда шахс қонунга хилоф тарзда чет элга чиққанлиги ёки Ўзбекистон Республикасига кирганлиги учун жиноий жавобгарликдан озод қилинади?

28. Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш қандай ифодаланиши мумкин?

29. ЎзР ЖК 224- моддасида жавобгарлик белгиланган жиноят субъектининг қандай хусусиятлари мавжуд бўлиши лозим?

30. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлашнинг қандай турлари мавжуд?

31. Маъмурий назорат қоидаларини бузиш нималарда ифодаланadi? ЎзР ЖК 226- моддасида кўрсатилган жиноятнинг субъектларини айтинг.

АДАБИЁТЛАР

1. Власов И. С., Тяжкова И. М. Ответственность за преступления против правосудия. — М.: Юрид. лит.-ра, 1968.

2. Владимиров В. А., Ляпунов Ю. И. Преступления против порядка управления. — М.: МВД СССР, 1969.

3. Светлов А. Я. Борьба с должностными преступлениями. — Киев. Наука, 1970.

4. Сташис В. В., Бажанов М. И. Преступления против порядка управления. — Харьков, 1971.

5. Здравомыслов Б. Д. Должностные преступления: понятие и квалификация. М.: Юрид. лит.-ра., 1975.

6. Галахова А. В. Превышение власти или служебных полномочий. — М.: Юрид. лит.-ра., 1978.

7. Поленов Г. Ф. Ответственность за похищение, подделку документов и их использование. — М., Юрид. лит.-ра., 1980.

8. Волженкин Б. В. Квалификация взяточничества. — Л., 1984.

9. Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от пребывания уголовных наказаний. — Рязань: РВШ МВД СССР, 1985.

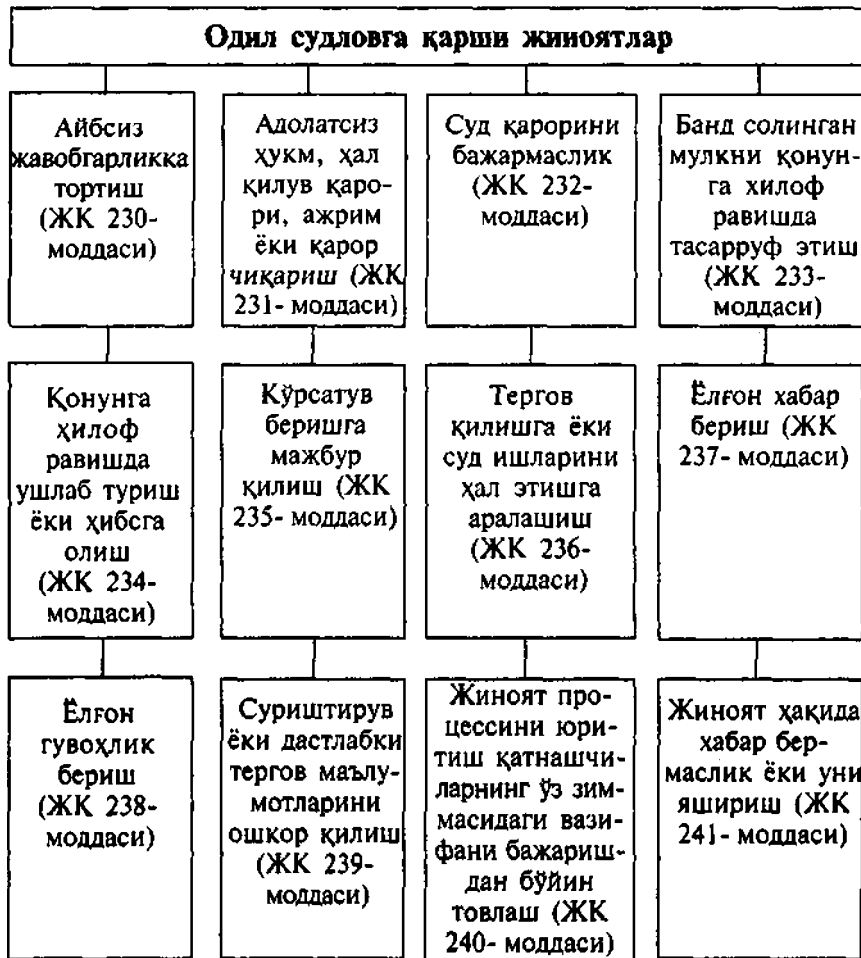
10. Мельникова. Должностные преступления (вопросы уголовно-правовой квалификации). — М., 1985.

11. Ахроров Б. Д. Соотношение злоупотребления властью и служебным положением и смежных преступлений. // Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью. — Т.: Изд-во ТашГУ, 1986.

12. Зуфаров Р. А. Понятие должностного лица. Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью. Сборник. — Т., 1986.

13. Зуфаров Р. А. К вопросу о субъекте получения взятки. // Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью. Сб. науч. трудов. ТашГУ. — Т.: Изд-во ТашГУ, 1987.

14. Ляпунов Ю. И. Ответственность за взятку. — М., 1987.
15. Рустамбаев М. Х. Квалификация превышения власти или служебных полномочий при отягчающих обстоятельствах. // Повышение эффективности борьбы с должностными и хозяйственными преступлениями. — Т., 1987.
16. Ахроров Б. Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы со злоупотреблениями властью или служебным положением (по материалам УзССР) Автореф. дисс. канд. юрид. наук — Т., 1989.
17. Зуфаров Р. А. Некоторые вопросы совершенствования законодательства о взяточничестве. // Актуальная проблема судебной экспертизы. — Т., 1989.
18. Зуфаров Р. А., Пинхасова Э. Б. Уголовно-правовая ответственность за взяточничество. — Т., 1989.
19. Зуфаров Р. А., Халилов Э. Х. Взятничество — тяжкое преступление. Экономика и жизнь, 1992, №21.
20. Ахроров Б. Д. Ҳокимият ёки хизмат мансабини суиистеъмол қилиш жинояти ва оқибати. // Ўзбекистон Республикаси қонунларини ривожлантириш масалалари ва уларнинг жиноятчиликка қарши курашда татбиқ этилиши. — Т.: Адолат, 1993.
21. Ахроров Б. Д. Мансабдорлик жинояти ҳақидаги қонунлар. // Ўзбекистон Республикаси янги кодексларида. Назария ва амалиёт. Илмий-амалий анжуман материаллари. — Т., 1994.
22. Зуфаров Р. А. Проблемы совершенствования меры борьбы со взяточничеством. // Ўзбекистон Республикасининг янги қонунлари: Амалиёт ва назария. — Т., 1994.
23. Ахроров Б. Д. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва мансабдор шахслар масъулияти. Ўзбекистон Республикаси Конституциясини ҳаётга татбиқ қилиш муаммолари. Халқаро илмий анжуман материаллари. — Т.: Ўзбекистон, 1995.
24. Зуфаров Р. А. Понятие и признаки ответственного должностного лица в преступлениях порядка управления. // Конституция — ҳуқуқий давлат куришнинг асоси. Илмий-амалий анжуман материаллари. — Т.: Адолат, 1996.
25. Галахова А. В. Должностные преступления. М., 1998.
26. Зуфаров Р. А. Уюшган жинойи гуруҳ ва коррупция. — Т.: // „Давлат ва ҳуқуқ“, 2000, №2.

1- §. Айбсиз кишини жавобгарликка тортиш (ЎЗР ЖК 230- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 26- моддасига мувофиқ: „Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошқора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади“.

Жиноятнинг объекти суриштирув, дастлабки тергов ёки прокуратура идораларининг нормал фаолияти, обрўйи ҳамда фуқароларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят айбсизлиги аён бўлган шахс-ни ижтимоий хавfli қилмишни содир этганликда айблашда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикасининг **Жиноят процессуал кодексига** шахс қонун билан белгиланган асосларда ва тартибда жинoий жавобгарликка тортилиши мумкин, деб уқтирилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 16- моддаси 2- қисмига мувофиқ „Жиноят кодексига назарда тутилган жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлган қилмишни содир этиш жавобгарликка тортиш учун асос бўлади“.

NOTA BENE!

Айбсиз деганда, ҳаракатларида жиноят таркиби бўлмаган шахсни ёхуд қилмишининг жинoийлигини истисно қилувчи ҳолатлар мавжуд бўлган ёхуд жиноят содир этганлиги далиллар билан етарлича исботланмаган шахсни тушуниш зарур.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексига кўра **жинoий жавобгарликка тортиш деганда**, шахснинг ижтимоий хавfli қилмишни содир этганлигидан далолат берувчи етарли асослар бўлгани ҳолда уни айбланувчи сифатида жалб этиш ҳақида суриштирувчи терговчи томонидан чиқарилган қарорни тушуниш зарур.

Ушбу қилмиш формал таркибли бўлиб, айбсизлиги олдиндан аён бўлган шахс жинoий жавобгарликка тортилган пайтдан, яъни тегишли ваколатга эга бўлган шахс унга нисбатан айбланувчи сифатида ишга жалб этиш ҳақида қарор чиқарган ва уни тақдим этган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Аксарият ҳолларда, айбсизлиги олдиндан аён бўлган шахсни жинoий жавобгарликка тортиш айбловчи далилларни сунъий равишда ясаш йўли билан ҳам содир этилади. Сўроқ қайдномасини қалбакилаштириш, гувоҳнинг ёлғон кўрсатмаларидан фойдаланиш, далилларни мослаштириш ва ҳ.к.лар шулар жумласидандир.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор айбсизлиги маълум бўлган шахсни жинoий жавобгарликка тортишни хоҳлайди. Содир этилиш мотиви ва мақсади жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди, аммо улар жазо тайинланаётганида инобатга олиниши зарур.

Жиноятнинг субъекти суриштирув олиб борувчи, терговчи, прокурор каби шахслар бўлиши мумкин.

ЖК 230- моддаси 2- қисмида айбсиз шахсни оғир ёки ўта оғир ижтимоий хавфли қилмишни содир этганликда айблаб, жиний жавобгарликка тортганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

ЖК 15- моддасига мувофиқ, оғир жиноятларга қасддан содир этилиб, беш йилдан ортиқ, лекин ўн йилдан кўп бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси назарда тутилган қилмишлар киради.

Ўта оғир жиноятларга, қасддан содир этилиб, қонунда ўн йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум қилиш ёки ўлим жазоси назарда тутилган жиноятлар киради.

2- §. Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқариш (ЎзР ЖК 231- моддаси)

Ушбу **жиноятнинг объекти** одил судлов органларининг нормал фаолияти, суд ҳокимиятининг обрўи, фуқароларининг қонуний ҳуқуқ ва манфаатлари, шунингдек, корхоналар, ташкилотлар, муассасаларнинг манфаатлари ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан судьяларнинг адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқаришида ифодаланади.

Адолатсиз ҳукм деганда, жиноят, жиноят процессуал, фуқаролик, фуқаролик процессуал, маъмурий ҳуқуқ нормаларини бузиб, қабул қилинган суд ҳужжатлари тушунилади. Адолатсиз ҳукмлар моддий ёки процессуал ҳуқуққа асосланиб бекор қилиниши лозим.

NOTA BENE!

Адолатсиз ҳукм деганда, жиноят иши юзасидан айбсиз шахсга нисбатан чиқарилган ҳукм ёхуд суднинг ҳал қилув қароридан айбдор ҳаракатларининг нотўғри квалификация қилиниши, асоссиз равишда оғир ёки енгил жазо тайинланиши ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Ажрим деганда ҳукмдан ташқари жиноят ёки фуқаролик ишини кўриб чиқаётган биринчи поғона суди чиқарган ҳар қандай ҳал қилув қарори тушунилади. Масалан, ишни танлаб олиш, ўзгартириш, тўхтатиш, ишни қўшимча терговга йўллаш ҳақидаги ажрим.

Шунингдек, иккинчи инстанция судларининг барча ҳал қилув қарорлари, қонуний кучга кирган ҳукмлар, ажримлар

ёки қарорларни қайта кўриб чиқиш вақтида юқори поғона суди томонидан қабул қилинган ҳал қилув қарорлари ҳам ажрим ҳисобланади.

Қарор деганда, қонуний кучга кирган суд ҳукмлари, ажримлари ёки қарорларини қайта кўриш вақтида юқори инстанция судларидаги суд ҳайъати қабул қилган қарор ёхуд судьянинг яққа ўзи қабул қилган ҳал қилув қарори (ҳукм бундан мустасно) тушунилади.

Юқори поғона суди ажрими ёки қарорининг адолатсизлиги жинорий ишни асоссиз бекор қилишдан ёки иш ётқизиблиб, ҳукм бекор қилиниши керак бўлган ҳолда ҳукмни ўзгаришсиз қолдириш, айбланувчини асоссиз равишда судга бериш ва ҳ.к.лардан иборатдир.

Санаб ўтилган ҳуқуқни қўллашга дахлдор бўлган ҳужжатларни судья (судьялар) имзолаган пайтдан эътиборан жиноят **тамомланган** деб ҳисобланади. Улар имзолангунга қадар фақат ана шу жиноятни содир этишга суиқасд ҳақида гапириш мумкин.

Суд ҳужжатларининг адолатсизлиги ишни моҳиятига кўра ҳал қилинишига таъсир этувчи моддий ёки процессуал қонуннинг фавқулодда **жиддий бузилиши** билан изоҳланиши керак. Ишнинг моҳиятига кўра ҳал қилишга таъсир этмайдиган ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатларини бузмайдиган жузъий (арзимаган) бузилишларни *жинорий қилмиш* деб бўлмайди.

Субъектив томондан жиноят *тўғри қасд* билан содир этилади.

Шу муносабат билан, судьянинг юқори малакага эга эмаслиги натижасида чиқарилган адолатсиз ҳужжат, айбдорни ушбу модда бўйича жавобгарликка тортиш учун асос бўлмайди, аммо иш ҳолатларини инobatга олиб, айбдорнинг қилмиши *мансабга совуққонлик билан қараш* (ЖК 207- моддаси) деб квалификация қилиниши мумкин.

Пора, мукофот эвазига адолатсиз ҳукм чиқариш, ҳал қилув қарори ёки қарор чиқариш жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

Жиноятнинг субъекти судьялар, халқ маслаҳатчилари бўлиши мумкин.

Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарорнинг чиқарилиши одам ўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган ҳолларда, айбдор **ЖК 231- моддаси 2- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, шахснинг маълум муддатга озодликдан маҳрум қилиниши, ўлим жазосига ҳукм чиқарилиши, жабрланувчининг ўз-ўзини ўлдиришини, руҳий касаллика чалиниши, бир неча шахснинг ёхуд вояга етмаган шахснинг озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилиниши ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

3- §. Суд қарорини бажармаслик (ЎЗР ЖК 232- моддаси)

Ўрганилаётган жиноятнинг объекти суд идораларининг нормал фаолияти, суд ҳокимиятининг обрўи, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят мансабдор шахснинг суд ёки судьянинг ҳукми, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарорини бажармаслиги ёхуд уларнинг бажарилишига тўсқинлик қилишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Ҳукми, ҳал қилув қарорини, ажримни, қарорни бажармаслик деганда, ижро этиш учун олинган суд ҳужжатининг амалга оширилиши хизмат доирасига кирувчи шахс томонидан уларни қонунда белгиланган муддатларда бажариш юзасидан чора-тадбирлар кўрилмаслигини тушуниш зарур. Масалан, айбдорни лавозимидан бўшатиш ҳақида ҳукм бўлишига қарамай, унинг у ёки бу лавозимни эгаллаб тураверишига рухсат бериш.

Суд ёки судьянинг ҳукми, ҳал қилув қарори, ажрими, қарорининг бажарилишига тўсқинлик қилиш деганда, шахснинг кўрсатиб ўтилган суд ҳужжатларининг бажарилмай қолишига қаратилган ҳар қандай хатти-ҳаракатини тушуниш зарур, масалан, муассасанинг ижро учун олган ҳукм ёхуд бошқа суд ҳужжатини яшириб қўйиш ва ҳ.к.

Суднинг тегишли ҳужжатини бажариш учун қонунда белгиланган муддат тугаган ёхуд уларнинг бажарилишига тўсқинлик қилишга қаратилган ҳаракат содир этилган пайдан эътиборан ушбу жиноят **тамом бўлган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Содир этилиш мотиви турлича: тамагирлик туйғуси, шахсий манфаатдорлик, биродарлик туйғуси ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин, аммо улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти фақат мансабдор шахслар, яъни юборилган суд ҳужжатларини бажариш ваколатлари доирасига кирувчи ташкилот, корхона, муассасаларнинг раҳбарлари бўладилар.

4- §. Банд солинган мулкни қонунга хилоф равишда тасарруф этиш (ЎЗР ЖК 233- моддаси)

ЎЗР ЖПК 290- моддасига мувофиқ: „Ҳукмнинг фуқаровий даъвога ва бошқа мулкий ундиришлар ҳамда мол-мулкни мусодара қилишга доир қисмининг ижросини таъминлаш учун суриштирувчи, терговчи ёки суд гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ёки фуқаровий жавобгарнинг мол-мулкни хатлаши шарт“.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ва фуқаровий жавобгар оиласининг нормал турмушини таъминлаш учун зарур бўлган уй-жой, квартира, уй жиҳозлари ва анжомлари, кийим ва буюмлар хатланмайди.

NOTA BENE!

Банд солиш мулкдорга ёки мол-мулк эгасига мол-мулкни тасарруф қилиш, зарур бўлган ҳолларда эса, ундан фойдаланиш ман этилганлигини эълон қилишдан ёхуд мол-мулкни тортиб олишдан ва бошқа шахсларга сақлагани топширишдан иборатдир.

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 294- моддасига мувофиқ хатланган мол-мулк олиб қўйилиб, сақлаш учун фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш идораси ёхуд бошқа ташкилот вакилига топширилиши мумкин.

Хатланган мол-мулк сақлаш учун мол-мулкнинг эгасига, унинг вояга етган оила аъзоларидан бирига ёхуд бошқа шахсга сақлаб туриш учун қолдирилади, уларга ана шу мол-мулкнинг бутлиги учун қонунда назарда тутилган жавобгарлик тушунтирилади ва шу ҳақда улардан тилхат олинади.

Жиноятнинг объекти суд идораларининг нормал фаолияти уларнинг мол-мулкни мусодара қилиш ёки жабрланувчининг унга етказилган моддий зарар ўрнини қоплаш каби жазонинг ижроси соҳасидаги обрўйи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят хатланган ёхуд гаровга қўйилган мулкнинг ишониб топшириб қўйилган шахс томонидан қонунга хилоф равишда ўзлаштирилиши, сарф қилиниши, яшириш, нобуд қилиниши ёки унга шикаст етказилишида ифодаланади.

Ўзлаштириш деганда, хатланган ёхуд гаровга қўйилган мол-мулкнинг айбдор ёки учинчи шахс фойдасига ўзлаштирилишини тушуниш зарур.

Яшириш деганда, мол-мулкнинг сақлаш учун бошқа шахсларга ёхуд бошқа жойга жойлаштирилиши, бу ҳақдаги ахборотларнинг терговчи ёки судьядан сир сақланиши тушунилади.

Мол-мулкни нобуд қилиш деганда, уни тўлиқ яроқсиз, ундан асл мақсадда фойдаланиш имконини бермайдиган ҳолга келтирилишини тушуниш зарур.

Мол-мулкка шикаст етказиш деганда, унинг қисман яроқсиз ҳолга келтирилиши тушунилади.

ЖПК 249- моддасига мувофиқ, гаровга қўйилган мол-мулк деганда дастлабки тергов ва суд идорасининг депозит ҳисобига айбланувчи, судланувчи, уларнинг қариндош-уруғлари, бошқа фуқаролар ёки юридик шахслар томонидан ўтказилган пул маблағларини ёки қимматбаҳо бойликларни тушуниш зарур. Кўчмас мулк ҳам гаров сифатида қабул қилиниши мумкин.

Кўп миқдорда зарар етказилиши жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Хатланган ёхуд гаровга қўйилган мулкка кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлган тасарруф этиш, ўзлаштириш, растрата қилиш, яшириш, нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш ҳаракати содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади. Уни квалификация қилиш учун жиноятнинг содир этилиш мақсади ва мотиви аҳамиятга эга эмас.

Ушбу жиноятнинг субъекти мол-мулки хатланган ёки гаровга қўйилган шахс, шу жумладан, мулкдор ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 20 августдаги „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонуни билан ЖК 233- моддаси қуйидаги мазмундаги 2- қисм билан тўлдирилади: „Етказилган моддий зарар уч карра миқдорда қопланган тақдирда, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо қўлланилмайди“.

**5- §. Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш
(ЎзР ЖК 234- моддаси)**

Конституциянинг 25- моддасида: „Ҳар ким эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга. Ҳеч ким қонунга асосланмаган ҳолда ҳибсга олиниши ёки қамоқда сақланиши мумкин эмас“, деб белгилаб қўйилган.

Конституциянинг ана шу моддасига кўра шахсни ушлаб туриш тарзида озодликдан маҳрум қилиш, ҳибсга олиш ёки ҳибсда сақлаш асослари бўлганида ва қонунда кўзда тутилган ҳоллардагина мумкин бўлади.

Мазкур **жиноятнинг объекти** суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура ва суд идораларининг нормал фаолияти ва обрўйи, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 234- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** қонунга хилоф равишда ушлаб туришда, яъни шахс эркинлигини қисқа муддатга чеклашда ифодаланади.

NOTA BENE!

ЖПКнинг 220- моддасига мувофиқ, **ушлаб туриш** жиноятни содир этишда гумон қилинаётган шахсни унинг жиноий фаолият билан шуғулланишига барҳам бериш, қочиб кетиши, далилларни яшириши ёки йўқ қилиб юборишнинг олдини олиш мақсадида қисқа муддатга озодликдан маҳрум қилишдан иборатдир“.

Ушлаб туриш жиноят иши қўзғатилгунга қадар ҳам, иш қўзғатилганидан кейин ҳам амалга оширилиши мумкин. Сўнгги ҳолда ушлаб туришга фақат терговчи, суриштирувчи, прокурорнинг қарорига ёки суднинг ажримига мувофиқ йўл қўйилади.

ЖПК 221- моддасига мувофиқ жиноятни содир этишда гумон қилинган шахс қуйидаги асослар мавжуд бўлганда ушлаб турилиши мумкин:

1) шахс жиноят устида ёки бевосита уни содир этганидан кейин қўлга тушса;

2) жиноят гувоҳлари, шу жумладан жабрланувчилар уни жиноят содир этган шахс тариқасида тўғридан-тўғри кўрсатсалар;

3) унинг ўзида ёки кийимида, ёнида ёки уйида содир этилган жиноятнинг яққол излари топилса;

4) шахсни жиноят содир этишда гумон қилиш учун асос бўладиган маълумотлар мавжуд бўлиб, у қочмоқчи бўлса ёки доимий яшайдиган жойи йўқ ёхуд шахси аниқланмаган бўлса.

ЖПК 226- моддасига асосан ушлаб туриш ушлаган шахс милицияга ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи бошқа органга келтирилган вақтдан бошлаб етмиш икки соатдан ортиқ давом этиши мумкин эмас.

Ўзбекистон Республикаси ЖПК 221- моддасида назарда тутилган асослар мавжуд бўлмаганида ва қонунда белгиланган шартлар бузилиб амалга оширилганда, ушлаб туриш қонунга хилоф деб топилади.

ЖК 234- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят ушлаб туриш ҳақида баённома тузилган пайтдан эътиборан, ушлаб туриш ҳақида баённома тузишга доир қонун талаблари бузилган ҳолда эса — шахс чиндан ҳам вақтинча сақлаш ҳибсхонасига жойлаштирилган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

ЖК 234-моддаси 2-қисмида жавобгарлик белгиланган қилмиш объектив томондан қонунга хилоф равишда ҳибсга олиш ёки ҳибсда сақлашда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикаси ЖПК 242- моддасига мувофиқ, эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш Жиноят кодексида бир йилдан ортиқ муддатга озодликдан маҳрум этиш тариқасида жазо бериш назарда тутилган жиноятларни содир этганларга нисбатан қўлланилади. Алоҳида ҳолларда, мазкур эҳтиёт чораси фақат ушлаб турилган, гумон қилинаётган ёки айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилинган шахсга нисбатан ҳам қўлланилиши мумкин.

Қамоққа олишга рухсат бериш тўғрисидаги масалани ҳал қилишда прокурор жиноят ишига доир барча материаллар билан пухта танишиши ва зарурат бўлганида гумон қилинувчи ёки айбланувчини шахсан сўроқ қилиши, сўнгра қуйидаги ҳаракатлардан бирини бажариши шарт:

1) терговчининг эҳтиёт чораси тариқасида қамоққа олиш тўғрисидаги қарорига рухсат бериш;

2) бошқа енгилроқ эҳтиёт чорасини қўллаш ёки эҳтиёт чораси қўллашни рад этиш ва ушлаб турилган шахсни дарҳол озод қилиш.

Қонуний асослар бўлмаганда ёхуд қонунда белгиланган процессуал қоидалар бузилиб, жиноят содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган шахсга нисбатан қамоққа олиш чорасининг қўлланиши қонунга хилоф деб ҳисобланади.

Қамоқда сақлаш Жиноят процессуал кодексига кўзда тутилган асосларсиз ёхуд қонун билан белгиланган муддатларни бузиб содир этилса, қамоқда сақлаш қонунга хилоф ҳисобланади.

ЖК 234- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят эҳтиёт чораси тариқасида шахс қонунга хилоф равишда қамоққа жойлаштирилган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва ундан кўзланган мақсад унинг квалификациясига таъсир этмайди.

ЖК 234- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъектлари суриштирувчи, терговчи ёки прокурор бўлиши мумкин.

Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки қамоққа олиш бунга тегишли ваколатлари бўлмаган мансабдор шахслар томонидан содир этилганда уларнинг ҳаракати ЎЗР ЖК 206-моддаси билан ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш деб квалификация қилинади. Бундай ҳаракатлар хусусий шахслар томонидан содир этилган, уларнинг ҳаракатларида тегишли белгилар мавжуд бўлса, зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш сифатида ЖК 138-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин.

ЖК 138- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, мансабдор бўлмаган шахслар ҳисобланади.

234- модданинг 2- қисмида терговчи ёки суд ишларининг кўриб чиқилишига мансабдор шахсларнинг аралашуви учун жавобгарлик назарда тутилади.

Ўрганилаётган модданинг моҳиятидан келиб чиқиб, мансабдор шахс деганда, эгаллаб турган мансаби мавқеидан фойдаланиб, терговга ёки суд ишларининг кўриб чиқилишига таъсир ўтказаетган ҳар қандай мансабдор шахсни тушуниш зарур.

6- §. Кўрсатув беришга мажбур қилиш (ЎЗР ЖК 235- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят процессуал кодексининг 38-моддасида зўрлик ишлатиш, пўписа қилиш, алдаш ва қонунга хилоф бошқа йўллар билан кўрсатув, тушунтириш, хулосалар олиш, экспериментал ҳаракатларни

бажаришга, ҳужжатлар ёки буюмлар тайёрланишига, берилишига эришиш, шахсларнинг ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли бўлган ёки уларнинг шаъни ва кадр-қимматини камситувчи хатти-ҳаракатларни содир этиш сифатида тақиқланади.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексига гувоҳларни, жабрланувчиларни, гумон қилинаётганларни, айбланувчиларни, экспертларни сўроқ қилиш тартиби белгиланган (ЎЗР ЖПК 109—121- моддалари).

Жиноятнинг объекти суриштирув ёки дастлабки тергов органларининг қонуний фаолияти, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Ўрганилаётган **жиноят объектив** томондан суриштирувчи, терговчи ёки прокурор томонидан кўрсатув беришга мажбур қилиш мақсадида гумон қилинувчи, айбланувчи, гувоҳ, жабрланувчи ёки экспертга нисбатан кўрқитиш, уриш, дўппослаш, қийнаш, азоб бериш, баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказиш, ёки қонунга хилоф бошқа ҳаракатлар билан руҳий ёки жисмоний таъсир кўрсатишдан иборатдир.

NOTA BENE!

ЖПКнинг 45- моддасига кўра **айбланувчи** Жиноят процессуал кодексда белгиланган тартибда айбланувчи тариқасида ишда иштирок этишга жалб қилинганлиги ҳақида қарор чиқарилган шахсдир.

Айбланувчи судда *судланувчи* деб, ҳукм чиқарилганидан кейин эса, *махжум* ёки *оқланган* деб аталади.

Гумон қилинувчи — жиноят содир этгани тўғрисида маълумотлар бор бўлса-да, бу маълумотлар унинг ишда айбланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиш учун етарли бўлмаган шахсдир.

Шахсни гумондор деб топиш тўғрисида суриштирувчи, терговчи ёки прокурор қарор чиқаради (ЎЗР ЖПК 47-моддаси).

Шунингдек, ақли норасо шахснинг ижтимоий хавфли қилмиши натижасида шахсга маънавий, жисмоний ёки мулкий зарар етказилган деб ҳисоблаш учун далиллар бўлган тақдирда, бундай шахс жабрланувчи деб эътироф этилади. **Жабрланувчи** деб эътироф этиш ҳақида суриштирувчи, терговчи, прокурор ўз қарорини, суд эса ажрим чиқаради.

Жабрланувчи вояга етмаган ёки белгиланган тартибда муомалага лаёқатсиз деб эътироф этилган бўлса, ишда у билан биргаликда ёки унинг ўрнига қонуний вакили иштирок этади (ЎЗР ЖПКнинг 54- моддаси).

Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 65- моддасига мувофиқ, жиноят иши бўйича аниқланиши лозим бўлган бирор ҳолатни билиши мумкин бўлган ҳар қандай шахс **гувоҳ** сифатида кўрсатув бериш учун чақирилиши мумкин.

Хулоса бериш учун зарур билимга эга бўлган ҳар қандай шахс эксперт сифатида чақирилиши мумкин (ЖПКнинг 67- моддаси).

NOTA BENE!

Кўрқитиш деганда, суриштирув, тергов, прокуратура органлари учун зарур кўрсатув беришга мажбурлаш мақсадида сўроқ қилинаётган шахсни кўрқитишнинг ҳар қандай усуллари ва услубларини тушуниш зарур.

Айбдор жабрланувчини куч ишлатиш, мол-мулкни нобуд қилиш, шахс сир сақлашни истаган маълумотларни ошкор этиш, қамоққа олиш ва ҳ.к.лар билан кўрқитиши мумкин.

Қонунга хилоф бошқа ҳаракатлар деганда, алдаш, жиноий иш материалларини сохталаштириш, шахснинг қонуний талаблари қондирилишини рад этиш, диний ақидалардан фойдаланиш, асоссиз равишда ушлаб туриш ва ҳ.к.ларни тушуниш керак.

Ёлгон кўрсатмалар берганлиги учун жавобгарлик ҳақидаги огоҳлантириш ёки чин кўнгилдан иқрор бўлишни эътиборга олиш ҳақида ваъда бериш мажбурлаш ҳисобланмайди.

Ушбу қилмиш формал таркибли жиноят бўлиб, гумон қилинувчи, айбланувчи, гувоҳ, жабрланувчи ёки экспертни кўрсатув беришга мажбурлашга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан **туғалланган** деб ҳисобланади.

Жиноят **субъектив томондан** тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятни содир этишдан кўзланган мақсад, яъни сўроқ қилинувчи томонидан керакли кўрсатмалар берилишига эришиш жиноят субъектив томонининг зарурий белгисидир.

Суриштирувчи, терговчи ёки прокурор **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Судья томонидан содир этилган кўрсатув беришга мажбурлаш ЖК 206- моддаси (ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш) бўйича жавобгарликни вужудга келтиради.

Уша ҳаракатларнинг оғир оқибатларга олиб келиши **ЖК 235- моддаси 2- қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **квалификация қилиш белгиси** ҳисобланади.

Оғир оқибатлар деганда, кўрсатув олишнинг қонунга хилоф усулларига қарши норозилик билдириш маъносида сўроқ қилинаётган шахсларнинг ўзини ўзи ўлдириши, руҳия-тининг бузилиши, оғир тан жароҳати олишини тушуниш зарур.

Баданга оғир шикаст етказилган тақдирда, айбдорнинг ҳаракати ЖК 235- моддаси 2- қисми ва ЖК 104- моддаси мажмуи бўйича эмас, фақат 235- модда 2- қисми бўйича квалификация қилинади.

Айбдорнинг ҳаракати, башарти оғир оқибатлар кўрсатув беришга мажбурлаш натижасида рўй берган ҳолдагина, ЖК 235- моддаси 2- қисми билан квалификация қилиниши мумкин.

7- §. Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиниш

(ЎЗР ЖК 236- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 106-моддасида „Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимияти қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимиятлардан, сиёсий парти-ялардан, бошқа жамоат бирлашмаларидан мустақил ҳолда иш юритади“, 112- моддасида эса „Судлар мустақилдирлар, фақат қонунга бўйсундилар. Судьяларнинг одил судловни амалга ошириш борасидаги фаолиятига бирон-бир тарзда аралашинишга йўл қўйилмайди ва бундай аралашиниш қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади. Судьяларнинг дахлсизлиги қонун билан кафолатланади“ дейилган. Шу муносабат билан одил судловни амалга ошириш борасидаги суд фаолиятига ҳеч кимнинг у ёки бу кўринишда аралашинишга ҳаққи йўқ.

Ушбу **жиноятнинг объекти** суд ҳокимиятининг ҳеч кимга бўйсунмаслиги, мустақиллиги ва обрўйи, яъни одил судлов манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ишнинг ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганилишига тўсқинлик қилиш мақсадида суриштирувчи, терговчи, прокурор судьяга ажрим ёки қарор чиқарилишига эришиш мақсадида турли шаклда қонунга хилоф равишда таъсир ўтказишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Қонунга хилоф равишда таъсир ўтказиш деганда, жисмоний шахслар томонидан суриштирувчи, терговчи ёки прокурорга, судьяга ёки халқ маслаҳатчисига таъсир ўтказиш (масалан, ўз мавқеидан фойдаланиш, бирор-бир моддий

манфаат ёки хизматни ваъда қилиш, дўстлик ёки қариндошлик алоқаларидан фойдаланиш ва ҳ.к.)нинг ҳар қандай шаклини тушуниш зарур.

Таъсир ўтказиш суриштирувчини, терговчини, прокурорни, судьяни ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш тарзида намоён бўлган ҳолларда қилмиш ЖК 112 ва 236- моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши керак.

Таъсир ўтказишнинг натижасидан, яъни айбдорнинг ўз мақсадига эришган ёки эришмаганлигидан қатъи назар, айтиб ўтилган шахсларга ҳар қандай таъсир ўтказилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Шахсий ёхуд нотўғри тушунилган хизмат манфаатлари, идора обрўи ва ҳ.к.лар жиноятни содир этиш мотивлари бўлиши мумкин.

Ишнинг ҳар томонлама, тўла ва холисона ўрганилишига тўсқинлик қилиш ёхуд адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқарилишига эришиш мақсади жиноят субъектив томонининг зарурий белгилари ҳисобланади.

ЖК. 236- моддаси 1- қисм бўйича **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган, мансабдор бўлмаган шахслар ҳисобланади. **Ушбу модданинг 2- қисмида** эса тергов ёки судда ишларнинг кўриб чиқилишига мансабдор шахсларнинг аралашуви учун жавобгарлик назарда тутилади.

Таҳлил этилаётган модда моҳиятидан келиб чиқиб, мансабдор шахс деганда, эгаллаб турган мансаби мавқеидан фойдаланиб, терговга ёки суд ишларининг кўриб чиқилишига таъсир ўтказётган ҳар қандай мансабдор шахсни тушуниш зарур.

8- §. Ёлгон хабар бериш **(ЎЗР ЖК 237- моддаси)**

Ушбу жиноятнинг объекти одил судлов органларининг нормал фаолияти, фуқароларнинг қонун билан ҳимоя қилинадиган ҳуқуқ ва манфаатлари ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят била туриб, жиноят содир этилгани ҳақида ёлгон хабар беришда ифодаланади.

Ёлгон хабар бериш деганда, ёзма ёки оғзаки равишда бевосита айбдор ёки бошқа шахс томонидан содир этилган, тамом бўлган жиноят ҳақидаги ёки жиноятга тайёргарлик

кўрилатганлигини ёхуд тажовуз ҳақидаги ҳақиқатга тўғри келмайдиган хабар беришни тушуниш зарур. Одатда, бундай хабарлар жиноий иш кўзғатиш ҳуқуқига эга бўлган идораларга келиб тушади. Прокуратура, миллий хавфсизлик хизмати органлари, солиқ органлари, божхоналар, давлат ҳоқимияти органлари ва ҳ.к.лар шулар жумласидандир.

Ёлғон хабарда айбдор томонидан жиноятни содир этган шахс кўрсатилиши ёхуд жиноят содир этилгани ҳақидаги факт маълум қилиниши мумкин.

Била туриб ёлғон хабар бериш оқибатлари (жиноий иш кўзғатилгани ёки кўзғатилмагани)дан қатъи назар, бу қилмиш тегишли органларга хабар қилинган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Ёлғон хабар берган шахс ўзи маълум қилган маълумотларнинг ҳақиқатга тўғри келмаслигини яхши билиши лозим. Айбдор хабар қилинган ахборотни баҳолашда ҳақиқатан адашган бўлса, уни ушбу модда бўйича жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Ёлғон хабар берилишининг мотивлари ҳар хил: бир-бирини кўра олмаслик, ўч олиш, ҳасад, ғаразғўйлик ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

Била туриб ёлғон хабар беришдан кўзланган мақсад, аксарият ҳолларда, жиноятни содир этишда айбланаётган шахсга нисбатан жиноят иши кўзғатиш хоҳиши ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

ЖК 237- моддаси 2- қисмида била туриб ёлғон хабар берганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи қуйидаги ҳолатлар:

1) айбловнинг сунъий далилларини вужудга келтирган ҳолда;

2) ғаразғўйлик ниятларида;

3) уюшган гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Айбловнинг сунъий далилларини вужудга келтириш деганда, жиноятга алоқаси бўлган далилларнинг сохталаштирилишини (сохта гувоҳлар, қандайдир ҳужжатлар, ёзувлар, фотосуратлар келтирилиши ва ҳ.к.ларни) тушуниш зарур.

Мазкур модданинг 3- қисмида оғир оқибатларга сабаб бўлган ёлғон хабар берганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Оғир оқибатлар деганда, ёлгон хабар бериш натижасида айбланган шахснинг оғир тан жароҳати олишини, ўзини ўзи ўлдиришини тушуниш зарур.

9- §. Ёлгон гувоҳлик бериш (ЎЗР ЖК 238- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти суриштирув, дастлабки тергов органлари ва суднинг нормал фаолияти, шунингдек, фуқароларнинг қонуний манфаатлари ва ҳуқуқлари ҳисобланади.

ЖК 238-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан гувоҳнинг ёки жабрланувчининг била туриб, ёлгон кўрсатув беришида, экспертнинг била туриб нотўғри хулоса беришида, таржимоннинг бир тилдан иккинчи тилга била туриб нотўғри таржима қилишида ифодаланади.

Кўрсатув бериш деганда, жиноят ёхуд фуқаролик иши юзасидан аниқланиши керак бўлган ҳолатлар ҳақида ахборот беришни тушуниш зарур.

Ишнинг ҳақиқатга тўғри келмайдиган ёхуд бузилган ҳолатлари ҳақидаги кўрсатув ёлгон кўрсатув ҳисобланади. Масалан, исботлаш аҳамиятига молик маълум далилларни хабар қилмаслик ёхуд ўйлаб топилган далилларни маълум қилиш.

Агар экспертнинг хулосасида иш юзасидан аниқланган далиллар атайин яширилган ёки бузиб кўрсатилган бўлса ёхуд ана шу далилларга нотўғри баҳо берилган бўлса, бу ҳолда у ёлгон хулоса деб ҳисобланади.

Бир тилдан иккинчи тилга кўрсатувлар таржима қилинганда, уларнинг мазмунини қасддан бузиш ёхуд нотўғри таржима қилиш, деб топилади.

Айтиб ўтилмаган бирон-бир ҳолат ёхуд хаёлий далиллар қўшилган ҳолларда ҳам таржима нотўғри деб ҳисобланиши зарур.

ЖК 228- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят гувоҳ ёки жабрланувчи сўроқ қайдномасини имзолаган пайтдан ёхуд эксперт нотўғри хулосани имзолаган пайтдан ёхуд таржима нотўғри қилинган пайтдан эътиборан, шу кўрсатувлар ёхуд эксперт хулосаси муайян ишнинг исботи сифатида қабул қилингани ёки қабул қилинмаганидан қатъи назар, тугалланган деб ҳисобланади.

Ёлгон гувоҳлик бериш **субъектив** томондан фақатгина тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиши мотиви ва мақсади ҳар хил бўлиши мумкин, аммо улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди. Аксинча, гувоҳ, жабрланувчининг ҳақиқатан қўрққанлиги, хотираси суствлиги, эътиборсизлиги сабабли содир этилган жиноят ҳолатларини нотўғри идрок этиши, эксперт ёки таржимоннинг малакаси камлиги сабабли адашганлиги уларнинг қилмишини ЖК 238- моддаси билан квалификация қилиш учун асос йўқлигидан далолат беради.

ЖК 238- моддаси 1- қисми бўйича **жиноят субъекти** ўзига хос бўлиб, улар гувоҳ, жабрланувчи, эксперт, таржимондирлар.

ЖК 238- моддаси 2- қисмининг объектив томони:

1) суриштирув олиб бориш, дастлабки тергов, ишни судда кўриш вақтида гувоҳ ёки жабрланувчининг ёлгон кўрсатув бериши ёки экспертнинг ёлгон хулоса бериши ёхуд таржимонни нотўғри таржима қилиши учун пора эвазига оғдириб олишдан;

2) уларга ёки уларнинг яқин қариндошларига руҳий ёки жисмоний тазйиқ ўтказиш орқали ёлгон гувоҳлик беришга мажбурлашдан иборатдир.

NOTA BENE!

Пора эвазига оғдириш деганда, суриштирув олиб бориш, дастлабки тергов ёки иш судда кўрилаётган вақтда ёлгон кўрсатма бериши ёхуд ёлгон хулоса бериши, ёхуд нотўғри таржима қилиши эвазига гувоҳ ёки жабрланувчига, эксперт ёки таржимонга айбдор шахс томонидан шахсан, ёхуд воситачи орқали муайян мукофот (пул, моддий бойликларни бериш ёки моддий йўсиндаги хизматларни кўрсатиш) берилишини тушуниш зарур. Моддий йўсиндаги хизматлар сирасига қарздан воз кечиш, қандайдир имтиёзларни бериш ва ҳ.к.ларни киритиш мумкин. Пора миқдори жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Гувоҳ, жабрланувчи, эксперт, таржимонни пора эвазига оғдириш айтиб ўтилган шахсларга муайян моддий мукофот берилган пайдан эътиборан **туғалланган** жиноят ҳисобланади.

Ушбу модда мазмунига кўра, **мажбурлаш** деганда, гувоҳ, жабрланувчи, эксперт, таржимонга ёхуд уларнинг яқин қариндошларига руҳий ёки жисмоний тазйиқ ўтказилишини тушуниш зарур.

Рухий тазйиқ айбдор томонидан жабрланувчига таҳдид қилиш, соғлиғига шикаст етказиш, мол-мулкини нобуд қилиш билан қўрқитиш воситасида талабларни ўртага қўйишда ифодаланади.

Рухий тазйиқ ўтказиш йўли билан ёлғон гувоҳликка мажбурлаш пўписа қилинган пайтдан бошлаб, айбдор истаган натижасига эришганми ёки йўқми, бундан қатъи назар, жиноят ҳисобланади.

Жисмоний тазйиқ деганда, жабрланувчининг калтакланиши, урилиши, баданига енгил шикаст етказилишини тушуниш зарур. Жабрланувчининг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган тегишли (ЎзР ЖК 104-, 105-моддалари) моддалар билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши зарур. Ўлдириш билан қўрқитиш ҳам ёлғон гувоҳлик беришга мажбурлаш билан бирга жиноятнинг жами сифатида баҳоланиши лозим.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Жиноятни содир этишдан кўзланган мақсад — гувоҳ, жабрланувчи, экспертни ёлғон кўрсатув ёки хулоса беришга, таржимонни ногўғри таржима қилишга оғдиришдан иборатдир.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс ЎзР ЖК 238-моддасининг 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

ЖК 238- моддасининг 3- қисмида уюшган гуруҳ манфатларини кўзлаб содир этилган ёлғон гувоҳлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

10- §. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш (ЎзР ЖК 239- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Жиноят процессуал кодексига мувофиқ (ЖПК 353- моддаси), терговчи жиноят ишидаги барча маълумотларни ёки унинг муайян қисмидаги маълумотларни ошкор қилиши мумкин эмас. Ана шу асосда у тергов ҳаракатларида иштирок этаётган ёки тергов ҳаракатларини бажаришда ҳозир бўлган ёхуд тергов материаллари билан танишаётган шахслардан уларнинг зиммасига ишда

мавжуд бўлган маълумотларни унинг рухсатисиз ошкор қилмаслик тўғрисидаги мажбурият юклатилгани ҳақида тилхат олиши мумкин.

Ишдаги маълумотларни ошкор қилмаслик мажбурияти гумон қилинувчи ва айбланувчи зиммасига юкланиши мумкин эмас.

Ҳимоячининг ишдаги маълумотларни ошкор қилмаслик мажбурияти унинг гумон қилинувчи ёки айбланувчи билан бўладиган суҳбатига тааллуқли эмас.

Ушбу **жиноятнинг объекти** суриштирув ва дастлабки тергов органларининг нормал фаолияти ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини суриштирувчи, терговчи ёки прокурорнинг рухсатисиз ошкор этилишида ифодаланади.

Ошкор этиш деганда, ишдаги маълумотларнинг ошкор қилинишига йўл қўйиб бўлмаслиги ҳақида терговчи томондан огоҳлантирилган жабрланувчи, гувоҳ, ҳимоячи ёхуд бошқа шахсларнинг ана шундай ахборотни учинчи шахсларга ҳар қандай кўринишда ошкор қилишини тушуниш зарур.

Аксарият ҳолларда, суриштирув, дастлабки терговнинг ошкор қилиб бўлмайдиган маълумотларига, муайян ишдаги жиддий аҳамиятга молик ахборотлар (гувоҳларнинг кўрсатувлари, эксперт хулосаси ва ҳ.к.лар) ҳам киради.

Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотлари ошкор қилинган, ана шу ахборотлар бегона шахслар мулкига айланган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад ҳар хил бўлиши мумкин, аммо улар жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, суриштирув, дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилса, жиной жавобгарликка тортилиши ҳақида суриштирувчи, терговчи, прокурор томонидан огоҳлантирилган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Шунингдек, гувоҳ, жабрланувчи, фуқаролик даъвогари ёки жавобгари, адвокат, эксперт, мутахассис ва ҳ.к.лар ҳам жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

11- §. Жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши (ЎЗР ЖК 240- моддаси)

Жиноят процессуал кодексида (ЎЗР ЖПК 117-моддаси) гувоҳ ёки жабрланувчининг шахси аниқланган ва унга процессуал ҳуқуқ ҳамда мажбуриятлари тушунтирилгандан кейин у кўрсатув беришдан бўйин товланганлиги ва била туриб ёлғон кўрсатув берганлиги учун жинойий жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилиб, бу ҳақда сўроқ баённомаси ёки суд мажлиси баённомасига ёзиб қўйилади, деб белгиланган.

Гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчининг яқин қариндошлари кўрсатув беришдан бош тортганлик учун жавобгарлик тўғрисида огоҳлантирилмайди.

„Суриштирувчи, терговчи ёки суд томонидан аниқланаётган ҳолатлар ўзида давлат сирларини ёки касб сирини ёхуд гумон қилинувчи, айбланувчи, судланувчи ёхуд бошқа шахслар ҳаётининг сир тугиладиган томонларини акс эттирилганлигини баҳона қилиб, гувоҳ ва жабрланувчи кўрсатув беришдан бош тортишга ҳақли эмас“ (ЎЗР ЖПК 118-моддаси).

Мазкур жиноятнинг объекти суриштирув, дастлабки тергов органлари ва суднинг нормал фаолияти, фуқароларнинг қонуний манфаати ҳисобланади.

Жиноятнинг объектив томони суриштирув, дастлабки тергов ёки суд жараёнида гувоҳ ёки жабрланувчининг кўрсатув беришдан ёхуд экспертнинг хулоса беришдан бош тортиши ёхуд бўйин товлашидан иборатдир.

Гувоҳ ёки жабрланувчининг кўрсатув беришдан бош тортиши тўғридан-тўғри баёнот кўринишида оғзаки ёки ёзма тарзда содир этилиши мумкин.

Гувоҳ ёки жабрланувчи ишнинг айрим босқичлари бўйича кўрсатув бера туриб ёлғон гувоҳлик берсалар, уларнинг, шунингдек қисман нотўғри хулоса бераётган экспертнинг қилмиши ёлғон гувоҳлик бериш сифатида ЎЗР ЖК 238-моддаси билан квалификация қилиниши зарур.

Гувоҳ, жабрланувчининг кўрсатув беришдан бўйин товлаши деганда, кўрсатув беришдан бош тортиш учун бирон-бир узрли сабаб (ёлғондан ўзини касал деб кўрсатиш, хизмат сафарига жўнаб кетиш, оиладаги оғир аҳвол ва ҳ.к.лар) излашини тушуниш зарур.

Экспертнинг хулоса беришдан бўйин товлаши деганда, унинг малакаси етишмаётганлиги, соғлигининг мазаси йўқлиги, ҳамдардлик туйғуси ва ҳ.к.ларни баҳона қилишини тушуниш зарур.

Узрли сабабларсиз кўрсатув бериш ёхуд ҳулоса чиқаришдан бош тортиш ёки бўйин товлаш маълум қилинган пайтдан эътиборан ушбу **жиноят тугалланган**, деб ҳисобланади.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган, суриштирув, дастлабки тергов ёки суд органларига гувоҳ, жабрланувчи ёки эксперт сифатида чақирилган шахслар бўлиши мумкин.

ЎзР ЖК 240- моддаси 2- қисмига мувофиқ, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг яқин қариндошлари гувоҳлик кўрсатуви беришни рад этганлиги ёки бундан бўйин товлаганлиги учун жавобгарликка тортилмайдилар.

„Яқин қариндошлар“ тушунчаси ЖК „Атамаларнинг ҳуқуқий маъноси“ деб аталувчи VIII бўлимида берилган.

12- §. Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш (ЎзР ЖК 241- моддаси)

Ушбу **жиноятнинг объекти** суриштирув, дастлабки тергов, прокуратура органлари ёки судларнинг нормал фаолияти ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 241- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида аниқ билгани ҳолда хабар бермасликдан иборатдир.

NOTA BENE!

Хабар бермаслик деганда, ўз фаолияти муносабати билан ёхуд бошқа сабабларга кўра қандайдир шахслар оғир ёки ўта оғир жиноятни содир этишга тайёргарлик кўрилаётганлиги ёхуд тамом бўлган жиноятдан хабар топган шахснинг шу ҳақидаги ахборотни давлат ҳокимияти, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига етказмаслигини тушуниш зарур.

Тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақидаги хабар мансабдор шахс томонидан маълум қилинмаган тақдирда, унинг қилмиши содир этилган жиноят ҳолатларидан келиб чиқиб, ҳокимият ёки мансаб ваколатини суийстеъмол қилиш сифатида ЖК 205- моддаси ёхуд ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш сифатида ЎзР ЖК 206- моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

Оғир ёки ўта оғир жиноят тушунчасининг таърифи ЎзР ЖК 15-моддасида берилган.

Аниқ билгани ҳолда тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида **хабар бермаслик**

шахс ана шу фактларни маълум қилиш ҳаракатини кўрмаган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят деб ҳисобланади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ҳар хил (жиноятни содир этган шахсни яшириб қолиш, гувоҳ сифатида иштирок этишни истамаслик ва ҳ.к.) бўлиши мумкин.

Жиноятнинг мотиви ва қўзланган мақсад — қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

ЖК 241- моддаси 1- қисми бўйича 16 ёшга тўлган, тайёргарлик кўрилаётган ёки содир этилган оғир ёки ўта оғир жиноят ҳақида аниқ билгани ҳолда хабар бермаган шахс **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

ЖК 241- моддаси 1- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят объектив томонидан оғир ёки ўта оғир жиноятни олдиндан ваъда бермасдан яширишдан иборатдир.

ЖК 241- моддаси 2- қисми бўйича оғир ёки ўта оғир жиноятни олдиндан ваъда бермасдан яширган шахслар жавобгар бўладилар, бошқа жиноятларнинг ваъда бермасдан яширилганлиги ушбу модда бўйича жавобгарликни вужудга келтирмайди.

NOTA BENE!

Яшириш деганда, жиноятчи, жиноят излари, содир этилган жиноят қуроллари ва воситалари, жиноий йўл билан қўлга киритилган предметларнинг яширилишини тушуниш зарур. Яшириш уй-жойни, қиёфасини ўзгартириш учун кийим-кечак беришдан, шахсни бирон-бир ҳужжат билан таъминлашдан, қон изларини, бармоқ изларини йўқотишдан ва ҳ.к.лардан иборат бўлиши ҳам мумкин.

ЎзР ЖК 241- моддаси 2- қисмида олдиндан ваъда бермай жиноятни яширганлик учун жавобгарлик назарда тутилган. Олдиндан ваъда бериб яшириш, яъни жиноятларнинг содир этилишидан олдин ёки содир этилаётган вақтда жиноятни содир этиш қуроллари ва воситалари билан таъминлаш, жиноят изларини, жиноий йўл билан қўлга киритилган буюмларни яшириш муайян жиноятда иштирокчиликни ташкил этади.

Оғир ёки ўта оғир жиноятни яширишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Шахс оғир ёки ўта оғир жиноятни яшираётганини аниқ билиши лозим. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ҳар

хил — жиноятчидан қўрқиш, қариндошлик ёки биродарлик алоқалари, сохта обрў ва ҳ.к.лардан иборат бўлиши мумкин. Аммо, бу мотивлар жиноятни квалификация қилишда таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

? **Кўшимча саволлар**

1. Одил судловга қарши жиноятларнинг турлари.
2. Объектив томондан айбсиз кишини жавобгарликка тортиш қандай ҳаракатларда ифодаланади?
3. Айбсиз киши деганда нима тушунилади?
4. Адолатсиз ҳукм чиқариш деганда нима тушунилади?
5. Қандай қарорлар адолатсиз чиқарилган ҳисобланади?
6. Суд қарорларини бажармаслик субъектив томондан қандай содир этилади?
7. Кимлар қонунга мувофиқ ушлаб турилиши мумкин?
8. Кўрсатув беришга мажбур этиш жинояти объектив томондан қандай ҳаракатларда ифодаланади?
9. Қандай ҳаракатлар тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралашиб деб квалификация қилинади?
10. Ёлгон хабар бериш ёки ёлгон гувоҳлик бериш жинояти қачон тугалланган ҳисобланади?
11. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш ҳаракатлари нимада ифодаланади?
12. Жиноят ҳақида хабар бермаслик қачон тугалланган ҳисобланади?
13. Жиноятни яшириш қачон тамом бўлган ҳисобланади?

АДАБИЁТЛАР

1. Кульберг Я. М. Преступления против правосудия. — М., Госюриздат, 1962.
2. Власов И. С., Тяжкова И. М. Ответственность за преступления против правосудия. — М.: ЮЛ, 1968.
3. Ермаков Г. Уголовная ответственность свидетелей, потерпевших и экспертов за дачу ложных показаний или заключений. — СЮ, 1969, №23.
4. Кузнецов А. Ответственность за заведомо ложный донос. — СЮ, 1969, 23.
5. Тихоненко С. Н. Преступления против правосудия. - Киев: Киев. ун-т, 1970.
6. Рашковская Ш. С. Привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности — Тр/ВЮЗИ, 1972, т. 26.

7. Бакрадзе А. Условия ответственности за ложный донос. - СЗ, 1974, 6.
 8. Хабibuлин М.Х. Вина, мотив и цели заведомо ложного доноса - СЗ, 1974, №7.
 9. Носкова Н.А. Ответственность граждан за преступления против правосудия. - М.: Знание, 1975.
 10. Гулямов З.Х. Преступления против правосудия // Под ред. проф. У.Таджиханова. — Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 1996.
 11. Гулямов З.Х. Преступления против правосудия, посягающие на авторитет и деятельность судебной власти и органов следствия // Под ред. проф. У.Таджиханова. — Т., Академия МВД Республики Узбекистан, 1996.
 12. Гулямов З.Х. Преступления против правосудия, совершаемые дознавателями, следователями, прокурорами и судьями // Под ред. проф. У.Таджиханова. — Т., Академия МВД Республики Узбекистан, 1996.
 13. Гулямов З.Х. Уголовная ответственность за несообщение о преступлении или его укрывательство // Под ред. проф. У.Таджиханова. — Т., Академия МВД Республики Узбекистан, 1997.
 14. Гулямов З.Х. Преступления против правосудия. Т., 1997.
-

ОЛТИНЧИ БЎЛИМ
ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИ ВА ЖАМОАТ
ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

**Жамоатчилик хавфсизлиги ва жамоат тартибига қарши
жиноятлар**

Жамоат
хавфсизлигига
қарши
жиноятлар
(ЖК 242—259-
моддалар)

Транспорт
ҳаракати ва
ундан фойда-
ланиш хавфсиз-
лигига қарши
жиноятлар
(ЖК 260—269-
моддалар)

Гиёҳвандлик
воситалари ёки
психотроп
моддалар билан
қонунга хилоф
равишда муо-
мала қилиш-
дан иборат
жиноятлар
(ЖК 270—276-
моддалар)

Жамоат
тартибига
қарши
жиноятлар
(ЖК 277—278-
моддалар)

**XVII боб. ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИГА ҚАРШИ
ЖИНОЯТЛАР**

Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар

Жиноий
уюшма ташкил
этиш
(ЖК 242-
моддаси)

Жиноий
фаолиятдан
олинган
даромадларни
ошкорлаш-
тириш
(легаллаштириш)
(ЖК 243-
моддаси)

Оммавий
тартибсизлик-
лар
(ЖК 244-
моддаси)

Жамоат
хавфсизлиги
ва жамоат
тартибига
таҳдид
соладиган
материалларни
тайёрлаш ёки
тарқатиш
(ЖК 244'-
моддалар)

Диний, экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа таъқиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда ижтирок этиш (ЖК 244²-моддаси)

Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш (ЖК 245-моддаси)

Контрабанда (ЖК 246-моддаси)

Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш (ЖК 247-моддаси)

Қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлаш қурилмаларига қонунга хилоф равишда эгаллик қилиш (ЖК 248-моддаси)

Ўқотар қурол ёки ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш (ЖК 249-моддаси)

Портлаш хавфи бўлган моддалар ёки пиротехника буюмларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 250-моддаси)

Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (ЖК 251-моддаси)

Радиоактив моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (ЖК 252-моддаси)

Радиоактив материаллардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 253-моддаси)

Радиоактив материаллардан қонунга хилоф равишда фойдаланиш (ЖК 254-моддаси)

Ядро қурилмаларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЖК 255-моддаси)

Бактериологик, кимёвий ва бошқа хил ялпи қирғин қуроллари турларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, тўплаш, олиш, бировга ўтказиш, сақлаш, қонунга хилоф равишда эгаллаш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш (ЖК 2551-моддаси)

Тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш (ЖК 256-моддаси)

Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш (ЖК 257-моддаси)

Санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларини бузиш (ЖК 2571-моддаси)

Тоғ-кон, қурилиш ишлари хавфсизлиги қоидаларини бузиш (ЖК258- моддаси)

Ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш (ЖК 259- моддаси)

1- §. Жиний уюшма ташкил этиш (ЎзР ЖК 242- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби, ҳокимият органларининг нормал фаолият кўрсатиши, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи бўлиши мумкин.

NOTA BENE!

Жамоат хавфсизлиги деганда, жамият ҳаётининг хавфсиз шароитлари, яъни фуқаролар ҳаёти ва соғлиғи дахлсизлигини, жисмоний ва юридик шахсларнинг мулкӣ манфаатларини, барча давлат ёки жамоат тузилмаларининг нормал фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ижтимоӣ муносабатларни тушуниш зарур.

ЖК 242- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан:

1) жиноий уюшма ёки унинг бўлинмаларини тузиш ёки уларга раҳбарлик қилишда;

2) уларнинг мавжуд бўлиши ва ишлаб туришини таъминлашга қаратилган фаолиятда ифодаланади.

ЎЗР ЖК 29- моддаси 5- қисмига кўра, икки ёки ундан ортиқ уюшган гуруҳнинг жиноий фаолият билан шуғулланиш учун олдиндан бирлашиши жиноий уюшма деб топилади.

Жиноий уюшма икки ёки бир нечта уюшган гуруҳлардан иборат бўлади. Жиноий уюшма гуруҳлари ўртасида жиноий вазифаларнинг тақсимланганлиги жиноий уюшманинг асосий, ўзига хос белгисидир, бундан фарқли ўлароқ, жиноий гуруҳда эса вазифалар унинг аъзолари ўртасида тақсимланган бўлади.

Жиноий уюшма тузиш деганда, икки ёки ундан ортиқ уюшган гуруҳларнинг ягона раҳбарлик остида бирлашганлиги, уюшма жиноий фаолиятининг режаси тузилганлиги, вазифаларнинг уюшган гуруҳлар ёки уларнинг таркибий бўлинмалари ўртасида тақсимланганлиги, муайян жиноятга пухта тайёрланиб амалга оширилишини ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

NOTA BENE!

Жиноий уюшманинг мавжуд бўлиши ва ишлаб туришини таъминлашга қаратилган фаолият жиноий уюшма аъзоларини моддий таъминлашда, жиноий уюшмани ҳар қандай йўл билан қўллаб-қувватлашда, масалан, транспорт воситаларини, қалбаки ҳужжатларни бериш, техника воситалари билан таъминлаш, жиноий фаолият натижасида қўлга киритилган пулларни ошкоралаштириш ва ҳ.к.ларда ифодаланиши мумкин.

ЖК 242- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят жиноий уюшма ёхуд унинг бўлинмалари тузилган ёки уларга раҳбарлик қилинган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

ЖК 242- моддаси 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объектив томони уюшган қуроли жиноий гуруҳни тузишда, шунингдек гуруҳга раҳбарлик қилишда ёки унда иштирок этишда ифодаланади.

ЎЗР ЖК 242- моддаси 2- қисмида икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориш учун олдиндан бир гуруҳга бирлашиши *уюшган гуруҳ* деб топилади.

Уюшган жиноий гуруҳнинг ўзига хос белгиларидан бири ана шундай гуруҳларнинг барқарорлигидир.

Гуруҳнинг барқарорлиги деганда, гуруҳ аъзолари ўртасида мустаҳкам, доимий алоқалар мавжудлигини, гуруҳ аъзолари зиммасига муайян вазифалар юкланганлигини, улар ўртасида ролларнинг тақсимланганлигини тушуниш зарур.

Таркибининг доимийлигини, аъзолари ўртасида мустаҳкам алоқанинг мавжудлигини, ҳаракатларининг келишилганлиги, жиноий фаолият кўриниши ва усулларнинг бир хиллиги, узоқ вақт иш кўриши, содир этилган жиноятлар сони каби белгилар гуруҳнинг турғунлигидан далолат беради.

Жиноий гуруҳнинг барқарорлиги, шак-шубҳасиз, унинг юқори даражада уюшганлигидан далолат беради. Бундай жиҳат барча жиноий ишларнинг режалаштирилишида, мустаҳкам интизомда, мартаба даражасига мувофиқ мутлақ тобеликда ва ҳ.к.ларда намоён бўлади.

Жиноий фаолият гуруҳ томонидан қатор жиноятларнинг содир этилишини тахмин қилади.

Гуруҳнинг қуролланганлиги деганда, гуруҳ ихтиёрида қуролларнинг мавжудлигини тушуниш зарур.

Қурол ўқотар ёки совуқ қурол бўлиши мумкин. Гуруҳ жанговар аслаҳалар, портловчи моддалар билан жиҳозланган бўлса ҳам уни қуролланган гуруҳ деб эътироф этиш зарур. Жиноий гуруҳнинг қуролланганлик аломатини белгилаш учун гуруҳ аъзоларидан бирида ҳеч бўлмаганда бир дона қурол мавжудлигини, бундан гуруҳнинг бошқа аъзолари хабардор эканлигини аниқлаш зарур.

Уюшган қуроли гуруҳни тузиш деганда, уюшган қуроли гуруҳни тузиш, унга раҳбарлик қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат (босқинчи гуруҳ аъзоларини танлаш, улар ўртасида ролларни тақсимлаш, жиноий фаолият режаларини тузиш, жиноий гуруҳни қуроллантириш ва ҳ.к.лар)ни тушуниш зарур.

Гуруҳга раҳбарлик қилиш деганда, мавжуд уюшган қуроли гуруҳ фаолиятига бошчилик қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатни тушуниш зарур.

Уюшган қуроли гуруҳ тузиш ёки унга раҳбарлик қилиш, гуруҳ томонидан жиноят содир этилгани ёки содир этилмаганидан қатъи назар, уюшган қуроли гуруҳ тузилган ёхуд уюшган қуроли гуруҳга киришга розилик билдирилган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсади ҳар хил бўлиши мумкин, аммо улар жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин. Жиноий уюшма таркибида жиноят содир этган шахс (одам ўлдириш, баданга шикаст етказиш, ўғрилиқ ва ҳ.к.лар) иштирок этган 14 ёшдан 16 ёшгача бўлган айбдор шахслар ана шу жиноятлари учун 14 ёшдан жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича жавобгар бўлади.

2- §. Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни ошкорлаштириш (легаллаштириш) (ЎзР ЖК 243- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти республика иқтисодий фаолиятининг манфаатлари, жамоат хавфсизлиги ҳисобланади.

Жиноий фаолият натижасида айбдор қўлга киритган пул маблағлари ёхуд бошқа мулк кўриб чиқиладиган жиноятнинг предмети ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят қуйидаги ҳаракатларни амалга ошириш орқали содир этилиши мумкин, яъни жиноий фаолият натижасида олинган мулкни

- 1) ўтказиш;
- 2) айлантириш;
- 3) алмаштириш;

4) мулкнинг асл хусусиятини, манбаини, турган жойини, тасарруф этиш, ташилиш усулини, мулкка нисбатан ҳақиқий эгаллик ҳуқуқининг ёки унинг кимга қарашлилигини яшириш ёки сир сақлаш.

Жиноий фаолиятдан олинган даромад деганда, шахснинг бунга қонуний асослари бўлмайд туриб, қонунга хилоф равишда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши натижасида олинган даромади тушунилади.

Ўтказиш деганда, жиноий фаолиятдан олинган даромадлар билан банкларда банк омонати шартномаси бўйича бирон-бир молиявий операцияни ўтказиш тушунилади.

Айлантириш деганда ҳар қандай фуқаролик ҳуқуқий битимлари: олди-сотди, алмашиш, ҳадя қилиш шартномаларининг тузилиши ва ҳ.к.лар ёхуд жиноий фаолият натижасида олинган даромадларнинг қонуний тадбиркорлик ёки ишлаб чиқариш тузилмасини ташкил этиш ёхуд фаолиятини таъминлашга сарфланишини тушуниш керак.

Алмаштириш деганда, сўмларнинг бошқа чет эл валютасига конвертация қилиш тушунилади.

Кўриб чиқиладиган модда диспозициясида санаб ўтилган ҳаракатлардан биронтаси содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишга таъсир этмайди. Аксарият ҳолларда, жиноят жинойий фаолиятдан олинган даромадларни ошкорлаштириш мақсадларида ҳам содир этилади.

Ушбу жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва жинойий фаолият натижасида олинган даромадларни ошкорлаштиришда иштирок этган шахс ҳисобланади.

3- §. Оммавий тартибсизликлар (ЎзР ЖК 244- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби, одамларнинг ҳаёти, соғлиги, ўзганинг мулки ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан:

1) қурол ёки қурол сифатида фойдаланиладиган бошқа нарсаларни ишлатиб ёхуд ишлатиш билан қўрқитиб шахсга нисбатан зўрлик ишлатиш, қирғин солиш, ўт қўйиш, мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш, ҳокимият вакилига қаршилиқ кўрсатиш орқали содир этилган оммавий тартибсизликларда;

2) оммавий тартибсизликларда фаол қатнашишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Оммавий тартибсизликлар уюштириш деганда, шахснинг оммавий тартибсизликларни тайёрлашга қаратилган ҳар қандай ҳаракатини, масалан, оммавий тартибсизликлар иштирокчиларини тайёрлаш, раҳбарият ядросини ташкил этиш, режа тузиш, оммавий тартибсизликлар уюштириладиган жойни ва вақтини танлаш, плакатлар, шиорлар, варақалар тайёрлаш ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Кўриб чиқиладиган модда диспозициясига мувофиқ оммавий тартибсизликлар шахсга нисбатан зўрлик ишлатиш, оммавий қирғин, ўт қўйиш, мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш, қурол ёки қурол сифатида фойдала-

ниладиган бошқа нарсаларни ишлатиб ёхуд ишлатиш билан кўрқитиб, ҳокимият вакилига қаршилиқ кўрсатиш билан биргаликда содир этилиши лозим.

NOTA BENE!

Шахсга нисбатан зўрлик ишлатиш деганда, жабрланган шахсларга нисбатан руҳий ҳам жисмоний тазйиқ ўтказилганлигини тушуниш зарур.

Руҳий зўрлик ишлатиш ўлдириш, соғлиғига шикаст етказиш, мулкни нобуд қилиш ёхуд унга шикаст етказиш билан кўрқитишда ифодаланиши мумкин. Оммавий тартибсизликларни содир этиш вақтида руҳий зўрлик ишлатишда айбдор бўлган шахсларнинг ҳаракати фақат кўриб чиқиладиган модда бўйича квалификация қилинади, ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитганлик учун жавобгарлик назарда тутилган модда бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди.

Жисмоний зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчини калтаклаш, дўппослаш, баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказишни тушуниш зарур.

Оммавий тартибсизликларни содир этиш вақтида одам ўлдирилган бўлса, қилмиш жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Қирғин солиш деганда, фуқароларга нисбатан зўрлик ишлатилишини, моддий бойликлар (транспорт, уйлар, иншоотлар ва ҳ.к.) яқсон қилинишини тушуниш зарур.

Ўт қўйиш бирон-бир мулкнинг, иншоотнинг, транспортнинг ёки бошқа нарсаларнинг ёқиб юборилишидир.

Мулкни нобуд қилиш деганда, уни батамом яроқсиз ҳолга, яъни мулкнинг кўзланган мақсадда фойдаланиб бўлмайдиган ҳолга келтирилишини тушуниш зарур.

Қуролдан фойдаланиш деганда, вазифасидан келиб чиқиб (жонли нишонни нобуд қилиш мақсадида ўқ отиш, иншоотлар, уйлар, транспортни яқсон қилиш) қуролдан бевосита фойдаланилишини тушуниш зарур.

Қуроллар ўқ отувчи ёки совуқ қурол бўлиши мумкин.

Қурол сифатида фойдаланиладиган бошқа нарсалар деганда, физикавий хусусиятларига кўра, улардан фойдаланилганда шахсга зиён етказиши мумкин бўлган ҳар қандай жисмни тушуниш керак.

Оммавий тартибсизликларда фаол қатнашиш деганда айбдор шахсларнинг шахсга нисбатан зўрлик ишлатиши,

қирғин солиши, ўт қўйиши, мулкка шикаст етказиши ёки уни нобуд қилиши, қурол ёки қурол сифатида фойдаланиладиган бошқа нарсаларни ишлатиб, ҳокимият вакилига қаршилик кўрсатишда бевосита иштирокини тушуниш зарур.

Жиноят таҳлил этилаётган модда диспозицияда назарда тутилган ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

Субъектив томондан ушбу жиноят қасддан содир этилади, содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди. Жиноятнинг мотиви миллатчилик, ҳокимиятни эгаллашга интилиш, ғараз, безорилик ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, фақат оммавий тартибсизликларнинг ташкилотчилари ва фаол қатнашчилари ҳисобланади.

Оммавий тартибсизликларнинг бошқа қатнашчилари оммавий тартибсизликлар вақтида ўзлари содир этган жиноятлар учунгина жавоб берадилар.

Агар оммавий тартибсизликларнинг ташкилотчилари ёки фаол қатнашчилари 16 ёшга тўлмаган бўлса, бу ҳолда улар оммавий тартибсизликлар вақтида ўзлари содир этган муайян жиноятлари учун, масалан, одам ўлдириш, ўзгалар мулкини нобуд қилиш, зўрлаб номусга текканлик учун жавоб беришлари керак.

4- §. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш ёки тарқатиш (ЎЗР ЖК 244¹- моддаси)

Ушбу модда Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги қонунига биноан киритилган эди.

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан ЖК 244¹- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят:

1) диний экстремизм, сепаратизм ва ақидапарастлик фоялари асосида қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан қўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима туғдиришга қаратилган материалларни тайёрлаш;

2) ёки шу хилдаги материалларни тарқатиш мақсадида сақлаш йўли билан содир этилиши мумкин.

Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш деганда, шу хилдаги материалларнинг ҳар қандай кўринишда яратилиши тушунилади.

Жамоат хавфсизлигига ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш шу хилдаги материалларнинг бир нусхаси тайёрланган пайтдан эътиборан, бу материал тарқатилгани ёхуд тарқатиш мақсадида сақланганидан қатъи назар, **туғалланган** жиноят деб эътироф этилади.

Материаллар деганда, варақалар, плакатлар, китоблар, видеокассеталар ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

ЖК 244¹- моддасининг 1- қисми маъмурий преюдиёга эга, яъни шундай ҳаракати учун олдин маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, жиноий жавобгарликка тортиш мумкин бўлади.

Шу модданинг 2- қисмида назарда тутилган жиноят объектив томондан диний экстремизм, сепаратизм ва ақида-парастлик ғоялари асосида қирғин солишга ёки фуқароларни зўрлик билан кўчириб юборишга даъват этадиган ёхуд аҳоли орасида ваҳима туғдиришга қаратилган маълумотлар ва материалларни ҳар қандай шаклда тарқатиш, шунингдек, фуқаролар тотувлигини бузиш, вазиятни беқарорлаштирувчи тўхматона уйдирмалар тарқатиш ҳамда жамиятда қарор топган ахлоқ қоидаларига ва жамоат хавфсизлигига қарши қаратилган бошқа қилмишларни содир этиш мақсадида диндан фойдаланишда ифодаланади.

Айтиб ўтилган материалларни тарқатиш деганда, уларни осиб қўйиш, оммавий ахборат воситаларида эълон қилиш, кўпчилик олдида, телевидение, радио ва ҳ.к. орқали айтиш, яъни шу материалларнинг оғзаки ёки ёзма шаклда ҳеч бўлмаганда бир шахсга ошкор этилишини тушуниш зарур.

Тўхмат, уйдирмалар деганда, ёлғонлиги олдиндан маълум бўлган, ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларнинг тарқатилишини тушуниш зарур.

Вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмалар деганда жамоат тартибининг бузилишига, корхона, муассаса, ташкилотлар фаолиятининг вақтинча тўхтаб қолишига, аҳоли ўртасида кўркув, ваҳима, ишончсизлик ва ҳ.к.ларнинг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин бўлган ёлғон далиллар, ахборотларни тушуниш зарур.

ЖК 244¹- моддаси 2- қисмида назарда тутилган жиноят кўрсатиб ўтилган маълумотлар ёки материаллар тарқатилган пайдан эътиборан, оқибат рўй берган ёки бермаганлигидан қатъи назар, тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Кўзланган мақсад — диний экстремизм, сепаратизм, ақидапарастлик ғоялари мужассамлашган материалларни тарқатиш, қирғин солиш, фуқароларни зўрлик билан кўчириш, аҳоли орасида ваҳима туғдириш, фуқаролар тотувлигини бузиш, туҳматона, вазиятни беқарорлаштирувчи уйдирмалар, туҳмат тарқатиш жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

ЖК 244¹- моддаси 3- қисмида:

1) олдиндан тил бириктириб ёки бир гуруҳ шахслар томонидан;

2) хизмат мавқеидан фойдаланиб;

3) диний ташкилотлардан, шунингдек чет эл давлатлари, ташкилотлари ва фуқароларидан олинган молиявий ёки бошқа моддий ёрдамдан фойдаланиб жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар содир этилган жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш ёки тарқатганлик учун жавобгарлик белгиланган.

5- §. Диний-экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш
(ЎзР ЖК 244²- моддаси)

Таҳлил этилаётган модда ЖКга Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 15 апрелдаги Қонуни билан киритилган эди.

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан қуйидагиларда:

1) диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузишда;

2) уларга раҳбарлик қилишда;

3) уларда иштирок этишда ифодаланади.

Диний-экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш деганда, ана шундай ташкилотлар аъзоларининг танланиши ва жой-жойига қўйилиб чиқилиши ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Шундай ташкилотларга раҳбарлик қилиш деганда, шу ташкилотлар фаолиятини таъминлашга, ташкилот аъзолари ўртасида хизмат вазифаларининг тақсимланиши, уларга тавсияномалар, кўрсатмалар бериш, ҳисобот талаб қилиш ва ҳ.к.га қаратилган ҳар қандай ҳаракатнинг бажарилишини тушуниш зарур.

Иштирок этиш деганда, бундай ташкилотларнинг мавжудлиги қонунга ҳилоф эканлигини англаган ҳолда, бундай ташкилотлар доирасида ҳамкорлик қилиш ҳақида ҳар қандай кўринишда (ёзма ёки оғзаки) розилик берилишини тушуниш зарур.

NOTA BENE!

„**Экстремизм**“ лотин тилидан олинган бўлиб „кескин фикр ва чораларни ёқлаш, кескин чораларга тарафдорлик“¹ маъносини англатади. Диний экстремизм — кенг маънони англатади. Экстремистлар барча динларда, масалан, буддизм, христианлик, исломдаги турли оқимларда учраб туради.

Сепаратизм — лотинча „сепаратус“ сўзидан олинган бўлиб, алоҳида, алоҳидаликка, ажралиб чиқишга интилиш, давлатнинг бир қисми алоҳида ажралиб чиқиши ва янги давлат тузилишини ёки мамлакатнинг бир қисмига автономия берилишини кўзловчи ҳаракат маъносини англатади.

Диний экстремизм кескин чораларни қўллашга, баъзан зўравонлик ҳаракатларини содир этишга мойиллиги билан ажралиб туради. Бунда муайян шахс ҳам, бошқа динга мансуб ижтимоий гуруҳ ҳам ёки шу диннинг ўз вакиллари томонидан рад этилаётган мазҳабга мансуб вакиллар ҳам таъсир кўрсатиш объекти сифатида танлаб олиниши мумкин.

Жиноят диний-экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилот тузилган ёки уларга раҳбарлик қилинган ёхуд уларда иштирок этилган пайтдан эътиборан тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва мақсади уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. М.: „Рус тили“, 1981, 2-т., 442- бет.

Жиноят натижасида оғир оқибатларнинг келиб чиқиши жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади. (ЖК 242²- моддаси 2- қисми).

Одамларнинг қурбон бўлиши, кўп сонли кишиларни баданига оғир шикаст етказилиши оғир оқибатлар деб ҳисобланиши мумкин.

Таҳлил этилаётган модданинг 3-қисмида мазкур жиноятни содир этганлик учун жавобгарликдан озод қилиш шартлари назарда тутилган. Бундай шартлар:

1) башарти, шахс тақиқланган ташкилотлар мавжудлиги тўғрисида ўз ихтиёри билан хабар қилган бўлса;

2) жиноятни очишга ёрдам берган бўлса, шахсни жиноий жавобгарликдан озод этишни кўзда тутилади.

Айбдор шахснинг ҳар икки шартни бир йўла бажариши жавобгарликдан озод қилишнинг зарурий шarti ҳисобланади.

6-§. Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш (ЎЗР ЖК 245-моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби, фуқароларнинг ҳаракат қилиш эркинлиги, уларнинг ҳаёти ва соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят икки кўринишда:

1) терроризм ёки товламачилик аломатлари бўлмагани ҳолда, шахсни гаров сифатида тутқунликка олишда;

2) гаров сифатида тутқунликка олинган шахсни озод қилиш шarti билан давлат, халқаро ташкилот, жисмоний ёки юридик шахсдан бирон-бир ҳаракат содир этиш ёки бирон-бир ҳаракат содир этишдан ўзини тийиб туришни талаб қилиш мақсадида шахсни гаров тариқасида тутқунликда ушлаб туришда ифодаланади.

NOTA BENE!

Гаровга олинган шахс ўз хоҳиш-иродасига зид равишда ҳаракат қилиш эркинлигидан маҳрум этилган шахсдир.

Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш деганда, ғайриқонуний равишда зўрлик ишлатиб, шахсни ҳаракат қилиш эркинлигидан маҳрум қилишни тушуниш зарур. Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш ошкора ёки яширин амалга оширилиши мумкин.

Шахсни тутқунликда ушлаб туриш деганда шахснинг гайриқонуний равишда турган жойидан кетиш имкониятидан маҳрум қилинишини тушуниш зарур.

Аксарият ҳолларда, шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш вақтида айбдор томонидан жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатилади.

Руҳий зўрлик деганда, жабрланувчини ўлдириш, соғлиғига зарар етказиш, мол-мулкини нобуд қилиш билан кўрқитишни тушуниш зарур.

Жисмоний зўрлик деганда, тутқуннинг калтакланиши, баданига шикаст етказилишини тушуниш зарур. Тутқунликка олиш вақтида гаровга олинаётган шахснинг баданига енгил, ўртача, оғир шикаст етказилганида айбдорнинг қилмиши ЖК 245- моддаси 1- қисми билан қамраб олинади ва кўшимча квалификация қилиш талаб қилинмайди.

NOTA BENE!

Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш — муайян мақсадга эришиш йўлида, яъни давлат, халқаро ташкилотлар, жисмоний ёки юридик шахсларни бирор-бир ҳаракатни содир этишга ёки содир этишдан тийиб туришга қаратилган жиноятчилар ҳаракатининг оралиқ босқичидир.

Гаровга олинган шахсларни озод қилиш шартлари турлича бўлиши мумкин. Жаҳондаги гаровга олинганлар билан боғлиқ суд тергов амалиётини ўрганиш шундан далолат берадики, айбдор шахсларнинг талаблари кўпинча: ҳозир турган мамлакатдан чиқиб кетиш имконини бериш; ҳукумат қарорининг бекор қилинишига эришиш, маҳкумларни озод қилиш, пул, қурол, гиёҳвандлик моддаларининг берилишини талаб қилиш ва ҳ.к.дан иборат бўлган. Мазкур талаблар ҳар қандай давлат (жиноятчи фуқароси бўлган ёхуд фуқароси бўлмаган давлат) олдига қўйилиши мумкин.

Жиноят шахс гаровга олинган пайдан эътиборан, унинг озод этилиш шартлари қандай бўлганлиги ва қанча вақт ушлаб турилганидан қатъи назар, **туғалланган** деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Унинг содир этилиш мотивлари турлича бўлиши мумкин. Кўзланган мақсад давлат, халқаро ташкилотлар, жисмоний ёки юридик шахсни бирор-бир ҳаракатни содир этишга ёки содир этишдан тийилишга мажбурлашдан иборатдир.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

16 ёшга тўлмаган жиноятчилар шахсни гаров сифатида тутқунликка олган ҳолларда уларнинг қилмиши бошқа моддалар бўйича квалификация қилинади. Масалан, жиноят таркибининг белгиларидан келиб чиқиб, баданга шикаст етказиш, одам ўғрилаш ва ҳ.к. деб баҳоланиши мумкин.

Шу модданинг 2- қисмида:

- 1) вояга етмаган шахсга нисбатан;
- 2) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан содир этилган;
- 3) оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган шахсни гаров сифатида тутқунликка олганлик учун жинойий жавобгарлик белгиланган.

Гаровга олинганларнинг баданига оғир шикаст етказиши, уларнинг ўз жонига қасд қилиши, гаровга олинган кўпчиликка азоб берилиши, уларнинг қийноққа солиниши, гаровга олиш ёки тутқунликда сақлашнинг оғир оқибатлари ҳисобланади.

Гаровга олинган шахс ўлдирилса, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 97 ва 245- моддалари билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилинади.

7- §. Контрабанда (ЎЗР ЖК 246- моддаси)

Таҳлил қилинаётган ушбу моддага Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 1 майдаги ва 1996 йил 30 август Қонунлари билан айрим ўзгартишлар киритилган.

Мазкур жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлардир.

Қаттиқ таъсир қилувчи, заҳарли, заҳарловчи, радиоактив, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари, қурул-яроғ, ўқотар қуруллар, ўқ-дорилар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар, диний экстремизм, сепаратизм, фундаментализмни тарғиб қилувчи материаллар, ядровий, кимёвий, биологик ва оммавий қиргин қурулларининг бошқа турлари, оммавий қиргин қурулларини яратишда фойдаланилиши мумкин бўлган материал ва мосламалар **контрабанда жиноятининг предмети** бўлиши мумкин.

Объектив томондан ЖК 246- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят қаттиқ таъсир қилувчи, заҳарли, заҳарловчи, радиоактив, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари, қурул-яроғ, ўқотар қуруллар ёки ўқ-дориларни

ҳамда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ёхуд диний экстремизм, сепаратизм, фундаментализмни тарғиб қилувчи материалларни Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси орқали:

- 1) божхона назоратини четлаб;
- 2) божхона назоратидан яшириб;
- 3) божхона ҳужжатлари ёки воситаларга ўхшатиб ясалган ҳужжат ва воситалардан алдаш йўли билан фойдаланиб;
- 4) декларациясиз ёки бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб олиб ўтилишида ифодалангани.

Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексининг 3-моддасига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Божхоналари ҳудудининг сарҳадлари божхона чегараси ҳисобланади.

Республика божхона ҳудудини унинг қуруқликдан ташкил топган ҳудуди, ҳудудий ва ички сув ҳавзалари ҳамда уларнинг устидаги ҳаво чегаралари ташкил этади.

Республика ҳудудида эркин божхона зоналари ва эркин омборхоналар жойлашган бўлиши мумкин, уларнинг ҳудуди агар қонунларда бошқа нарса назарда тутилмаган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан ташқарида жойлашган, деб ҳисобланади.

Божхона ҳудудининг сарҳадлари, шунингдек эркин божхона зоналари ва эркин омборхоналар чегаралари Ўзбекистон Республикасининг божхона чегараси ҳисобланади.

Божхона кодексининг 7-моддасига мувофиқ, божхона чегарасидан олиб ўтиш деғанда, товар ёки транспорт воситаларини ҳар қандай усул билан божхона ҳудудига олиб кириш ёхуд олиб чиқиш, шу жумладан халқаро почта йўлланмалари орқали жўнатиш, қувур ўтказгич транспорти ёки электр узатиш линияларидан фойдаланишга қаратилган ҳаракатларнинг содир этилиши тушунилади.

Бу ҳаракатлар жумласига:

товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудига олиб кирилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудидан олиб кирилганда — божхона чегарасидан амалда ўтиш;

товарлар ёки транспорт воситалари божхона ҳудудидан олиб чиқилганда, шу жумладан эркин божхона зоналари ва эркин омборлар ҳудудидан олиб чиқилганда — божхона декларациясини тақдим этиш ёки товар ёхуд транспорт воситаларини олиб чиқиш мақсадини амалга оширишга бевосита қаратилган ўзга ҳаракатни бажариш киради.

Божхона назорати деганда, қонун ҳужжатлари ва халқаро шартномаларга риоя этилишини таъминлаш мақсадида божхона органлари томонидан амалга ошириладиган тадбирлар мажмуи тушунилади.

Контрабанда предметларини божхона назоратини четлаб ўтказиш, контрабанда предметлари уларнинг ўтказилиши учун зарур бўлган тегишли ҳужжатларни божхона органлари ходимларига текширтмасдан ёхуд божхона органлари белгиламаган бошқа жойлардан ўтказилишини англатади.

Божхона назоратидан яшириш деганда, контрабанда предметларини ўтказишда турли хуфия жойлардан, топилишини қийинлаштирадиган бошқа усуллардан фойдаланилиш ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Ҳужжатлардан алдаш йўли билан фойдаланиш деганда контрабанда предметларини божхона чегараси орқали ўтказиш мақсадида божхона назоратига қалбаки ҳужжатларнинг тақдим этилишини тушуниш зарур.

Божхона қиёслаш воситаларидан алдов йўли билан фойдаланиш деганда пломбалар, муҳрлар, рақамли, ҳарфли ва бошқа маркировкалар, қиёслаш белгиларини қалбакилаштириш ва ҳ.к.лар тушунилади.

Контрабанда предметларини декларациясиз ёки бошқа номга ёзилган декларациядан фойдаланиб ўтказиш деганда, контрабанда предметлари ҳақида белгиланган шаклдаги тўғри ахборотнинг берилмаслигини ёки ҳақиқатга тўғри келмайдиган ахборотнинг берилишини тушуниш зарур.

Диний экстремизм, сепаратизм ва фундаментализмни тарғиб қилувчи материаллар деганда шу хилдаги ахборот мавжуд бўлган китоблар, видеоёзувлар, варақалар, ташвиқот варақалари, плакатлар, шиорлар ва ҳ.к.ларни тушуниш лозим.

Контрабанда предметлари Ўзбекистон Республикаси чегараси орқали ҳақиқатда қонунга хилоф равишда ўтказилган пайтдан эътиборан контрабанда тугалланган жиноят, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятни квалификация қилишда унинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсади аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2- қисмида ядровий, кимёвий, биологик ва оммавий қирғин қуролларининг бошқа турларини,

шундай қуролларни яратишда фойдаланилиши мумкинлиги аён бўлган материал ва мосламаларни, шунингдек гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни контрабанда қилиш учун жавобгарлик назарда тутилган.

Контрабанда қилинган гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларнинг миқдори ҳар бир алоҳида ҳолда тегишли давлат органининг ҳулосаси билан аниқланади.

**8- §. Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш
(ЎЗР ЖК 247- моддаси)**

Мазкур жиноятнинг объекти жамият хавфсизлигини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ўқотар қуроллар, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ва портлатиш қурилмалари эса жиноятнинг предмети ҳисобланади.

NOTA BENE!

Ўқотар қуроллар деганда, хўжалик-маиший мақсадларда қўлланилмайдиган снаряд ёки ўқни отиш учун мўлжалланган, фақат жонли нишонни маҳв этиш ёхуд спорт тадбирларини ўтказишда порох газидан фойдаланиладиган қуролларнинг барча турларини тушуниш лозим.

Айни вақтда, порох ёки бошқа портловчи модданинг аланга олиши воситасида ўқ отишни амалга оширадиган яна бир қанча турли мосламалар мавжуддир. Масалан, сигнал ракетницалари, мусобақаларда ва қурилишда қўлланиладиган пистолетлар ва ҳ.к.лар шулар жумласидан бўлиб, уларни ўқотар қуроллар сирасига киритиб бўлмайди.

Юқорида тилга олинган предметлар хўжалик-маиший ёхуд ишлаб чиқариш мақсадлари учун мўлжалланган.

Снаряд (ўқ)нинг порох газининг энергияси воситасида отилиши, яъни ўқ узилиши ўқотар қуролнинг зарурий белгиларидан бири ҳисобланади. Мазкур белги серқирра бўлиб, мавжуд ўқотар қуролларнинг барча турлари ва тизимларини қамраб олади. Қурол деб ҳисобланмайдиган бошқа отувчи мосламалар (қурилиш, старт, газ пистолетлари, баллончалар, пневматик қуроллар)да айнан мана шу белги мавжуд эмас.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 27 февралдаги „Қонунга хилоф равишда қуролга

эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги 3- сонли Қарори 2- бандида: „пневматик милтиқ, сигнал, старт, газ пистолетлари ёки газ балонлари, ракета-ничалар ва бошқа имитация-пиротехник ва ёритгич воситалари қурол жумласига кирмайди“,¹ деб таъкидланади.

Предметни ўқотар қурол деб эътироф этиш учун унинг қандай усулда (заводда ёки қўлда) ясалганлиги аҳамиятга эга эмас. Ўқотар қуроллар ўзининг вазифаси, хусусиятлари, тузилиши, калибри ва бошқа сифатларига кўра ниҳоятда ранг-барангдир.

Ўқотар қуролнинг эътироф этилган белгилари ўқотар қурол мавжуд бўлган ёки унинг қўлланилиши зарурий белги ҳисобланган ёхуд жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар сифатида кўрсатилган жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи қонунлар бир хил бўлиши лозим. Юқоридаги Олий суд Пленуми қарорини 5- бандида: „Судлар Жиноят кодекси 247-, 248- моддалари бўйича жавобгарлик ишлатишга яроқли бўлган ўқотар қуролни, ўқ-дориларни, портловчи моддаларни ёки портлатиш қурилмаларини ёхуд айбдор яроқли ҳолатга келтириш учун аниқ имкониятларга эга бўлса, бузуқ қуролни ёки ўқув қуролини қонунга хилоф равишда эгаллаганда, олганда, олиб юрганда, сақлаганда ёки ўтказганда юзага келишини эътиборга олишлари шарт“,² деб таъкидланди.

NOTA BENE!

Ўқ-дорилар — барча турдаги артиллерия замбаракларидан ва ўқотар қуроллардан отиш учун, бомба ташлаш учун мўлжалланган ашёлардир.

Умуман олганда, ўқ-дориларда ўқотар қуролларга хос бўлган белгилар йиғиндиси мавжуддир. Бу, биринчидан, уларнинг фақат жонли нишонни маҳв этиш, вайрон қилиш ва ҳ.к.лар учун мўлжалланганлиги бўлса, иккинчидан, рухсатнома олиш зарурлиги тўғрисидаги қоидаларининг уларга ҳам тааллуқли эканлигидир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами „Қонунга хилоф равишда қуролга эгаллик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 1996- й 28- февраль. № 3.

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами „Қонунга хилоф равишда қуролга эгаллик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“, 1996- й, 28- февраль. № 3.

Ўқ-дориларнинг: артиллерия замбараклари ва ўқотар қуроллар учун ўқ-дорилар (снарядлар, ўқлар); кичик калибрли, ўйма ва силлиқ стволли ов қуроллари, қўлда ясалган қуроллар учун ўқлар; портлаш хусусиятига эга ўқ-дорилар (миналар, бомбалар, гранаталар ва бошқалар) каби турлари мавжуддир.

Портловчи моддаси йўқлиги, жонли нишонни маҳв этиш ва вайрон қилиш учун эмас, фақат ўқув мақсадлари учун мўлжалланганлиги сабабли уларга эгалик қилиш жамоат хавфсизлигига хавф туғдирмаслиги муносабати билан машқ гранаталари, миналари, безарар ўқлар ўқ-дори ашёси сифатида кўриб чиқилиши мумкин эмас.

Олий суд Пленуми ўз қарорида: „Ўқ-дорининг бўлаги (масалан, гранатанинг запали), агар унинг ўзи ўқ-дорининг барча хусусиятларига эга бўлса, мустақил равишда ўқ-дори деб тан олинishi мумкин“, ¹ деб қайд этди.

NOTA BENE!

Портловчи моддалар — тезда, ўзидан-ўзи рўй берувчи кимёвий ўзгариш (портлаш) хусусиятига эга бўлган бирикмалар ёки аралашмалардир. Ташқи муҳит омиллари таъсири остида портлаш хусусиятига эга бўлган ва рухсатнома олинishi зарур бўлган табиий ва сунъий моддалар портловчи моддалар ҳисобланади. Ёндириш, зарба, детонация, қизиш, ҳаво билан бирикиш ва ҳ.к.лар натижасида портлаш хусусиятига эга бўлган табиий ва сунъий бирикмалар, аралашмалар ҳам шулар жумласидандир.

Кимё саноати жуда ривожланаётганлиги муносабати билан портловчи моддаларнинг минглаб турлари масалан, порох, тротил, пироксилин, натриглицоль, нитроглицерин, динамит, аммонал, аммонит ва ҳ.к.лар мавжуддир.

Қонун чиқарувчи ана шу моддаларнинг ўта хавфли хусусиятга эга эканлигини инobatга олиб, уларни қўлга киритиш, сақлаш, улардан фойдаланиш, ташишнинг махсус тартибини жорий этиб, рухсатнома олинishi зарур бўлган воситалар қаторига киритган.

Портлатиш қурилмалари, яъни портловчи модда ва конструкциясига кўра портлашни амалга ошириш учун мўлжалланган (запал, портлатгич, детонатор ва ҳ.к.лар) махсус мосламадан иборат бўлади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 1996- й. 28- февраль. № 3. 30- бет.

Объектив томондан ушбу модданинг 1- қисмида назарда тутилган жиноят ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар, портлатиш қурилмаларини ўғрилиқ ва фирибгарлик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллашдан иборатдир.

Мазкур модданинг 2- қисмида:

1) такроран;
2) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

3) ўзлаштириш, сарф қилиш ёхуд мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш йўли билан;

4) айтиб ўтилган ашёларнинг талончилик йўли билан;

5) айтиб ўтилган ашёларнинг товламачилик йўли билан қўлга киритилган ҳолатлари учун жавобгарлик назарда тутилган.

247- модданинг 3- қисмида ана шу ашёлар: 1) босқинчилик йўли билан; 2) ўта хавfli рецидивист томонидан; 3) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлари учун жазо белгиланган.

Субъектив томондан мазкур жиноят қасдан содир қилинади. Шахс ўқотар қуролни, ўқ-дориларни, портловчи моддаларни ўз тасарруфига қонунга хилоф равишда олаётганлигини англайди ва ушбу қилмишни содир этишни хоҳлайди.

Олий суд Пленуми қарорининг 6-банди иккинчи хат-бошисида: „Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда ҳар қандай усулда эгаллаш, айбдорнинг улардан ўз хоҳиши бўйича фойдаланиш ёки тасарруф этиш имкониятлари бор-йўқлигидан қатъи назар, улар олинган вақтдан бошлаб тугалланган жиноят ҳисобланиши керак“,¹ деб қайд этилади.

Агар айбдор ишлатишга яроқсиз бўлган ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаган ва бунда уларнинг сифатига нисбатан янглишиб, яроқли деб ҳисоблаган бўлса, содир этилган қилмиш жиноятга суиқасд тариқасида квалификация қилиниши лозим. Ўқотар қуролнинг таркибий бўлаклари ва қисмлари ишлатишга яроқли бўлган қуролни

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами: „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 1996- й. 28- февраль № 3. 30- бет.

йиғиш учун бут бўлган ҳолларда, содир этилган қилмиш Жиноят кодекси 247- ёки 248- моддаси билан квалификация қилиниши керак.

Ўқотар қуролнинг таркибий бўлаклари ва айрим қисмларини қонунга хилоф равишда эгаллаш, кейинчалик отишга яроқли бўлган қуролни йиғиш учун зарур бўлган етишмайдиган қисмларини ясаш билан боғлиқ бўлган тақдирда, қилмиш ўзганинг мулкани талон-тарож этиш ва ўқотар қуролни ясаш учун жавобгарлик белгиланган моддаларнинг жами билан квалификация қилиниши зарур.

Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини эгаллаганлик учун жавобгарлик улар қонунга хилоф равишда қорхона, ташкилот, муассасалардан, шунингдек қонуний ёки қонунсиз тарзда эгаллаб турган фуқаролардан олинган ҳолларда ҳам вужудга келади.¹

Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини ўғрилиқ, фирибгарлик, ўзлаштириш ёки сарф қилиш, мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш, талончилик, товламачилик, босқинчилик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллаш Жиноят кодексининг 247- моддаси ва ЖК тегишли моддаларида назарда тутилган жиноятларнинг жамига кўра фақат бу моддалар (модда қисмлари) санкцияси Жиноят кодексининг 247- моддасидан оғироқ жазони кўзда тутган ҳоллардагина (масалан, Жиноят кодекси 247- моддаси 3- қисмининг „в“ банди ва 164- моддаси 4- қисмининг „в“ банди билан) квалификация қилиниши лозим.

Жиноятнинг субъекти — 14 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо, жисмоний шахс бўлиши мумкин.

9- §. Қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларига қонунга хилоф равишда эгалик қилиш

(ЎЗР ЖК 248- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ва портлатиш қурилмаларини сақлаш ва улар билан муомала қилиш хавфсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ 1996 й. 28 феврал № 3. 30- бет.

Таҳлил этилаётган **жиноятнинг объектив томони** тегишли рухсатномасиз ўқотар қурол, шунингдек ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини тайёрлаш, олиш, олиб юриш, сақлаш ёхуд ўтказишдан иборатдир.

„Жиной жавобгарликка тортиш учун асос бўладиган ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки **портлатиш қурилмаларини тайёрлаш** деганда, — деб уқтирилади, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996- йил 27 февралдаги қарориди, — уларни ясаш ёки шикаст етказиш хусусиятларини тиклаш, шунингдек, қандайдир ашё (масалан, ракета, старт ва қурилиш пистолетлари)ни қайта ишлаш натижасида уларда ўқотар қурол хусусиятини вужудга келтириш тушунилиши лозим. Ашёга шикаст етказиш хусусиятларини беришга қаратилган ҳаракатлар айбдорга боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра охиригача етказилмаган бўлса, ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда тайёрлаш суиқасд қилиш тариқасида квалификация қилинмоғи лозим“¹.

Қурол вазифаси бўйича бевосита фойдаланиш имконини берадиган даражада тайёр ҳолга келган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган** ҳисобланади.

Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини **эгаллаш** деганда, уларнинг ҳар қандай усул билан эгалланишини тушунмоқ лозим. ЎЗР ЖК 247- моддасида кўзда тутилган усуллар бундан мустаснодир.

Эгаллаш, сотиб олиш, ҳадыга олиш, бошқа нарсаларга алмаштириб олиш, қарз эвазига олиш, вақтинча фойдаланишга олиш, топиб олиш йўли билан содир этилиши мумкин. Қуролга эгалик қилиш бошланган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган**, деб эътироф этилади.

Айтиб ўтилган ашёларни олиб юриш деганда, айбдорнинг ана шу ашёларнинг соҳиби эканлиги ва бу ашёларнинг унинг ёнида бўлишини тушунмоқ лозим. Айбдор ана шу ашёларни ўзи билан ёки бирор нарсанинг ичида (чамадонда, қутида, портфелда, халтада, автомашина салони ёки унинг юкхонасида) яшириб олиб юрганми ёки уларни яшириш чораларини кўрмай олиб юрганми аҳамиятга эга эмас, муҳими ана шу ашёлар ҳар қандай вазиятда айбдорнинг „қўл остида“ бўлганлигидир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 31- бет.

Сақлаш деганда, айтиб ўтилган ашёлар, айбдорнинг бевоcита ёнида эмас, балки унинг квартирасида, ҳовлисида, омборида ёки бошқа жойда сақланганлигини тушуниш лозим. Суд амалиётида айтиб ўтилган ашёлар айбдорнинг уйида ёки унга маълум бўлган бошқа ерда сақланган, яшириб қўйилган ёки ошкора сақланган, улардан хўжалик-рўзғор буюми сифатида фойдаланилганлигидан қатъи назар, улар қонунга хилоф равишда сақланган деб ҳисобланади.

Субъектнинг мазкур ашёларни танишлариникида сақлагани сақлаганлик учун жавобгарликни истисно қилмайди, чунки айбдор сақлаш жойи ва усулини танлайди холос, аммо қурол унга маълум, ўзи танлаган ерда сақлана-варади ва унинг ихтиёрида қолаверади.

Қайд қилинган ашёлар шахс томонидан тегишли рухсатнома бўлгани ҳолда, аммо бу рухсатноманинг муддати ўтган ёки ўқотар қуролни ҳисобга қўйиш қоидалари бузилган вазиятда сақланаётган бўлса, айбдор маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлиги учун жавобгарликка тортилиши лозим.

Олиб ўтиш деганда, қандай транспортда ташилишидан қатъи назар, айтиб ўтилган ашёларнинг бир ердан бошқа ерга олиб ўтилишини ва ҳамиша айбдорнинг ёнида бўлишини тушуниш лозим.

Қайд этилган ашёларни олиб ўтиш ва ўтказиш шундай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан тугалланган жиноят деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасдан ва ғаразли ният билан содир этилади. Айни вақтда, айбдор ўзи олиб юрган, сақлаётган, қўлга киритаётган, олиб ўтаётган, ўтказётган ашёлари — ўқотар қурол, ўқ-дори, портловчи модда ва портлатиш қурилмаси, айтиб ўтилган ҳаракатларни бунга рухсатномаси бўлмагани ҳолда содир этилаётганини идрок этиши лозим. Айбдорнинг ғаразли нияти тегишли ашёларнинг соз, қўллаш учун яроқли ҳолатда эканлигини ёки фойдаланиш учун яроқли ҳолга келтириш мумкин бўлган даражадалигини қамраб олиши керак.

Жиноятнинг субъекти жиноят содир этилган вақтда 16 ёшга тўлган шахслар бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини тайёрлаш, олиш, олиб юриш, олиб ўтиш ёки ўтказиш; жавобгарликни оғирлаштирувчи: такроран ёки ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган ҳолатлар учун жавобгарлик назарда тутилади.

248- модданинг 3- қисмида ўқотар қурол, ўқ-дориларни, портловчи моддаларни ёки портлатиш қурилмаларини тарқатганлик учун жавобгарлик назарда тутилади.

Қайд этилган ашёларни тарқатиш ҳар қандай кўри-нишда, уларни доимий эгалик қилиш учун бошқа шахсларга тарқалиши, масалан, сотилиши, совға қилиниши, алмаши-нишини, қарз эвазига берилиши, қарзга бериб турилиши ва ҳ.к.ларни англатади.

Қайд этилган ашёларни тарқатиш, қўлга киритувчининг тегишли ашёларни ўз эгалигига қабул қилиб олган пайдан эътиборан, уларга қанча вақт эгалик қилганидан қатъи назар, тугалланган деб эътироф этилади.

ЖК 248- моддаси 4- қисмида „Ушбу моддада назарда тутилган ашёларни ўз ихтиёри билан топширган шахс жавобгарликдан озод қилинади“, деб белгилаб қўйилган.

Шахс томонидан: 1) қурол топширилгунга қадар ундан жиноят содир этишда фойдаланилмаганлиги; 2) қонунга хилоф равишда сақланаётган ҳамма ўқотар қурол, ўқ-дори-лар, портловчи моддалар, портлатиш қурилмалари топши-рилиши керак; 3) қонунга хилоф равишда сақланаётган ашёларни ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг бирон-бир талабисиз кўнгилли равишда, сақловчининг ўз хоҳиш-иродаси билан топшириши уни жинойий жавобгарликдан озод қилишнинг шартлари ҳисобланади.

Шу муносабат билан Олий суд Пленуми қарорида „Шахс Жиноят кодекси 248- моддасида қайд этилган ашёларни эркин тарзда ўз ихтиёри билан топшириш тўғрисида қарорга келса ва унинг ўзи бу ашёларни топшириш ҳақида тегишли органларга ёзма ёки оғзаки равишда мурожаат қилса, у ашёларни ўз ихтиёри билан топширган ҳисобланади“¹ деб тушунтириш берилган.

Шахс тинтув жараёнида ёки унда қурол борлиги ҳақида далиллар келтирилиши натижасида қуролни топшириш тўғрисидаги қарорга келса, у қуролни ўз ихтиёри билан топ-ширган ҳисобланмайди.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами: „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 1996- й. 28- февраль № 3.

10- §. Ўқотар қурол ёки ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш

(ЎзР ЖК 249- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиги ҳисобланади.

Кўриб чиқиладиган жиноят объектив томондан ўқотар қурол ёки унга мўлжалланган ўқ-дориларни бепарволик билан сақлашиши одам ўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келишида ифодаланади.

Ўқотар қурол ёки унга мўлжалланган ўқ-дориларга эгаллик қилиш ҳуқуқи шахсни ЖК 249- моддаси бўйича жавобгарликка тортишнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Қайд этилган ашёлар ғайриқонуний равишда айбдорнинг ихтиёрида бўлган ва уларни сақлаш қоидаларининг бузилиши одам ўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 247 ёки 248- моддаси ёхуд ЖК 249- моддаси билан квалификация қилиниши зарур.

NOTA BENE!

Қайд этилган ашёларни бепарволик билан сақлаш деганда, бегона шахсларга қайд этилган ашёларни ҳеч қандай тўсиқсиз қўлга киритиш имконини берадиган сақлаш шароитларининг яратилишини тушуниш зарур. Масалан, ўқланган қуролни бошқа шахслар учун очиқ бўлган умумий фойдаланиш жойларида, сақлаш учун мўлжалланмаган жойларда сақлаш ва ҳ.к.

Ўқотар қурол ва ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш, кўпинча, ана шу ашёлар бутлигини таъминлаш учун зарур чора-тадбирларни кўрмаган айбдорларнинг жинояткорона лоқайдлигида ифодаланади. Аммо, баъзан, бундай қилмиш фаол ҳаракат қилиш йўли билан ҳам содир этилиши мумкин. Айбдорлар ана шу ашёларни сақлаш учун зарур шартларни таъминлаш мақсадида маълум чора-тадбирларни кўрган, аммо бу чора-тадбирлар етарли бўлмаганлиги сабабли қурол ёки ўқ-дориларни бегона шахслар эгаллаб олган ва бу одам ўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган ҳоллар шулар жумласидандир.

Жиноятнинг таҳлил қилинаётган таркиби моддий таркибли жиноятлар сирасига киради.

Жиноят қонунида кўзда тутилган ижтимоий, хавфли оқибатлар: одам ўлиши ёки бошқа оғир оқибатлар келиб чиққан пайтдан эътиборан тугалланган деб ҳисобланади.

Олий суд Пленумининг қарорида: „Бошқа оғир оқибатлар аломати ҳар бир муайян ҳолатда ишнинг тафсилотлари мажмуидан (иморатнинг портлаши, катта миқдордаги зарарли моддаларнинг атмосферага тарқалиши ва шу каби-лар) келиб чиққан ҳолда, тергов ва суд томонидан ҳал қилинади“,¹ деб қайд этилди. Бир неча кишига ўртача оғир ва оғир шикаст етказилиши, ўз жонига қасд қилишни ва ҳ.к.ларни ҳам бошқа оғир оқибатлар сирасига киритиш лозим.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизлик оқибатида, жиний бепарволик натижасида содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва қонуний асосларда ўқотар қурол ёки ўқ-дориларга эгалик қилувчи шахс ҳисобланади.

Айбдорнинг эгалигида бўлган ўқотар қуроли ва унга мўлжалланган ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш натижасида ундан ўзга шахс фойдаланса ва одам ўлса, ёхуд бошқа оғир оқибатлар рўй берса, қилмиш 249- модда билан квалификация қилиниб, Жиноят кодексининг бошқа моддаларини қўллаш талаб этилмайди.

11- §. Портлаш хавфи бўлган моддалар ёки пиротехника буюмларидан фойдаланиш қондаларини бузиш (ЎЗР ЖК 250- моддаси)

Бу жиноятнинг **объекти** жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ёки соғлиги ҳисобланади.

Портловчи, тез алангаланувчи, ўювчи моддалар, пиротехника буюмлари жиноят предмети ҳисобланади.

NOTA BENE!

Портловчи моддалар деганда, кислород, ҳаво бўлмаса ҳам тезда ва ўз-ўзидан парчаланиб ўзгариш (портлаш) хусусиятига эга бўлган табиий ёки сунъий моддалар, кимёвий бирикмалар ва аралашмалар (масалан, порох, динамит, тротил, нитроглицерин, водород ва кислород аралашмаси, пероксилин ва ҳ.к.лар.) тушунилиши лозим.

Қонун чиқарувчи портловчи моддаларнинг хавфли хусусиятларини инобатга олиб, қўлга киритиш, сақлаш,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленуми қарори „Қонунга хилоф равишда қуролга эгалик қилиш тўғрисидаги ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“, 1996- й. 28- февраль, №3.

фойдаланиш, ташиш ва ҳ.к.ларнинг махсус тартибини жорий этган, бошқача қилиб айтганда, улар рухсатнома олиниши зарур бўлган фаолият доирасига киради.

Ўювчи моддалар деганда, емирувчи таъсир кўрсатадиган кимёвий моддалар (масалан, карбол, олтингургурт, азот, сирка кислоталари, нашатир спирти, формалин, ишқорлар, ўювчи натрий ва ҳ.к.лар)ни тушуниш лозим..

Тез алангаланувчи моддалар — қурол сифатида фойдаланиш учун мўлжалланган ёки шу мақсадга мослаштирилган, табиий ёхуд сунъий, синтез қилинган, қаттиқ, суяқ, газсимон материаллар ва ёнувчи аралашмалардир. Уларнинг таркибида ёнувчи ёки тез алангаланувчи моддалар бўлиб, улардан жонли нишонни маҳв этиш, у ёки бу объектни вайрон қилиш, шикаст етказиш мақсадларида фойдаланиш мумкин. Масалан, нефть битуми, нефть гудрони, алюминий кипиғи ва чанги, органик кислоталар шулар жумласидандир. Шуни назарда тутиш керакки, тергов ёки суд муҳокамаси вақтида у ёки бу модданинг тез алангаланувчи моддалар сирасига киришига шубҳа туғилса, иш бўйича суд, ёнғин-техника экспертизасини ўтказилиши зарур.

Пиротехника буюмлари деганда, жанговар ва тинч мақсадлар учун мўлжалланган, таркибида портловчи ва тез ёнувчи моддалар бўлган ёритиш, тутун чиқариш, аланга олдириш воситалари (масалан, сигнал мосламалари, мушакбозлик, турли иллюминациялар ва ҳ.к.)ни тушуниш зарур.

Объектив томондан жиноят портловчи, тез алангаланувчи, ўювчи моддаларни ёхуд пиротехника буюмларини:

1) сақлаш; 2) ҳисобга олиш; 3) фойдаланиш; 4) ташиш; 5) жўнатиш қоидаларини бузиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишидан иборатдир.

Кўриб чиқилаётган жиноят моддий таркибли ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан ёки эҳтиётсизлик натижасида содир этилади.

Жиноятни квалификация қилишда унинг содир этилиш мотивлари ва кўзланган мақсади аҳамият касб этмайди.

Шахсни ЖК 250-моддаси бўйича жавобгарликка тортиш учун портловчи моддалар ёки пиротехника буюмлари билан муомала қилиш қоидаларининг қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарур.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида портловчи моддалар ёки пиротехника буюмлари билан муомала қилиш қоидаларининг бузилиши одам ўлишига, бошқа оғир оқибатларга олиб келганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишини, экологик ҳалокат рўй бериши ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

**12- §. Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш
(ЎзР ЖК 251- моддаси)**

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғи ҳисобланади.

Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддалар **жиноятнинг предмети** ҳисобланади.

Кўпроқ дозаларда қабул қилинганида одамлар ҳаёти ва соғлиғига хавfli таъсир кўрсатадиган, истеъмоқ қилинганида салбий оқибатлар келтириб чиқариши эҳтимоли бор моддалар кучли таъсир қилувчи моддалар ҳисобланади.

Одам организмига токсикологик (заҳарловчи) таъсир ўтказадиган моддалар заҳарли моддалар ҳисобланади.

Модданинг кучли таъсир этувчи ёки заҳарли эканлигини аниқлаш учун эксперт хулосаси талаб қилинади.

Объектив томондан ушбу модданинг 1- қисмида назарда тутилган жиноят кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни ўғрилиқ ёки фирибгарлик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллашдан иборатдир.

Мазкур модданинг 2- қисмида кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддани қонунга хилоф равишда эгаллаш:

- а) такроран ёки хавfli рецидивист томонидан;
- б) бир гуруҳ шахслар томонидан, олдиндан тил бириктириб;
- в) ўзлаштириш, растрата қилиш ёки мансаб мавқеини суниистеъмоқ қилиш йўли билан;
- г) талончилик йўли билан;
- д) тамагирлик йўли билан содир этилгани учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК 251- модда 3- қисмида кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш:

- а) босқинчилик йўли билан;
- б) кўп миқдорда;

в) уюшган гуруҳ ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилгани учун жавобгарлик назарда тутилган.

Юқорида айтиб ўтилган оғирлаштирувчи ҳолатларнинг барчасини ЎЗР ЖК 237- моддаси таҳлил қилинганида кўриб чиққан эдик, шу сабабдан уларга тўхталишни лозим топмадик.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва кўзланган мақсад ҳар хил бўлиши мумкин, аммо улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

13- §. Радиоактив моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (ЎЗР ЖК 252- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиги ҳисобланади.

Радиоактив материаллар, яъни радиоактив манбалар, ядро материаллари, радиоактив моддалар, радиоактив чиқиндилар жиноятнинг предмети ҳисобланади.

NOTA BENE!

Радиоактив манбалар — ядро қурилмаларига алоқаси бўлмаган, таркибида радиоактив моддалар бўлган ёки ион нурларини ҳосил қиладиган комплекслар, қурилмалар, аппаратлар, ускуналар ва буюмлардир.

Ядро материаллари — таркибида бўлинувчи (парчаланувчи) ядро моддалари бўлган ёки шундай моддаларни ҳосил қилиш хусусиятига эга материаллардир. Масалан, йод — 131, уран — 233, уран — 235, плутоний — 238 ва ҳ.к.

Радиоактив моддалар — ядро материалларига алоқаси бўлмаган, ион нурларини тарқатувчи моддалардир (радий — 236, полоний — 210 ва ҳ.к.).

Радиоактив чиқиндилар — кейинчалик фойдаланиб бўлмайдиган, бир маротаба ишлатилган материаллар ва радиоактив моддалардир.

Объектив томондан ЎЗР ЖК 252- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жиноят радиоактив материалларни қонунга хилоф равишда эгаллашдан иборатдир.

Эгаллаш деганда, ҳар қандай кўринишдаги радиоактив материалларни турли усуллар билан қўлга киритилишини тушуниш зарур.

Радиоактив материаллар босқинчилик, товламачилик ва ҳ.к. йўллар билан эгалланган ҳамда ана шу жиноятлар учун ЖК 252- моддаси 1- қисмида назарда тутилган жазодан оғирроқ бўлган жазо назарда тутилган бўлса, айбдорнинг қилмиши жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Жиноят эгаллаш усулидан қатъи назар, радиоактив материаллар қўлга киритилган пайдан эътиборан тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва қўзланган мақсади уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Таҳлил қилинаётган модданинг 2- қисмида радиоактив материаллари:

а) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
б) бир гуруҳ шахслар томонидан, олдиндан тил бириктириб;

в) мансаб мавқеидан фойдаланган ҳолда эгаллаганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Мазкур модданинг 3- қисмида радиоактив материаллари эгаллаш жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда:

а) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;

б) ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилиши учун жавобгарлик белгиланган.

14- §. Радиоактив материаллардан фойдаланиш қоидаларини бузиш

(ЎзР ЖК 253- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиги ҳисобланади.

Жиноятнинг предмети радиоактив материаллар ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят радиоактив материаллари:

1) сақлаш; 2) ҳисобга олиш; 3) фойдаланиш; 4) ташиш; 5) жўнатиш ва улар билан муомалада бўлишнинг бошқа қоидаларини бузиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишидан иборатдир.

Ушбу модда бланкет диспозицияли бўлиб, ҳар бир алоҳида ҳолда радиоактив материаллар билан муомалада бўлиш қоидаларининг қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарур.

Сақлаш деганда, радиоактив материалларга бут ҳолда эгалик қилишни тушуниш лозим.

Радиоактив моддаларни ҳисобга олиш деганда, радиоактив материалларнинг миқдор ва сифат таркибининг ҳисобкитоби олиб борилишини тушуниш лозим.

Радиоактив материаллардан фойдаланиш деганда қандай мақсадга мўлжалланганлиги (ион нурларининг манбаи сифатидаги)ни инобатга олиб, уларнинг қўлланилишини тушуниш зарур.

Радиоактив материалларни ташиш деганда, уларнинг ҳар қандай транспорт воситасида бир жойдан иккинчи жойга ўтказилиши тушунилади.

Жўнатиш деганда, радиоактив материалларнинг қандайдир алоқа каналлари (посилкалар, бандероллар, контейнерлар ва ҳ.к.) воситасида бир жойдан бошқа жойга ўтказилишини тушуниш керак.

Мазкур жиноят моддий таркибли бўлиб, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган пайтдан эътиборан **туғалланган** деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик натижасида содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

ЖК 253- моддаси 2- қисмида радиоактив моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларининг бузилиши:

1) одамлар ўлимига;

2) бошқа оғир оқибатларга олиб келганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

15- §. Радиоактив материаллардан қонунга хилоф равишда фойдаланиш (ЎзР ЖК 254- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Радиоактив моддалар, ион нурлари тарқатувчи манбалар, ядро материаллари жиноятнинг предмети ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят радиоактив материаллар билан қонунга хилоф равишда муомалада бўлиш, яъни радиоактив материаллар (қурилмада ёки буюм таркибида ҳар қандай физик ҳолатда ёнги бошқа кўринишда турган ион нурлари тарқатувчи манбалар)га, радиоактив модда ёки ядро материалларига қонунга хилоф равишда:

- 1) эга бўлиш;
- 2) уларни сақлаш;
- 3) улардан фойдаланиш;
- 4) уларни бировга ўтказиш;
- 5) уларни бузиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Эга бўлиш деганда, эгаллаш учун қўлланилган ҳар қандай усулни (ЎзР ЖК 252- моддасида назарда тутилган қонунга хилоф равишда эгаллаш бундан истисно) тушуниш зарур, бу — сотиб олиш, алмашиш, қарз эвазига ҳисобкитоб қилиш, тортиқ этиш ва ҳ.к.лар бўлиши мумкин.

Ўтказиш деганда, радиоактив материалларнинг бошқа шахсга сотилишини, совға қилинишини ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Радиоактив материалларни бузиш деганда уларнинг нобуд қилиниши (таркибида радиоактив материаллар бўлган дастгоҳларга, асбоб-ускуналарга, мосламаларга шикаст етказиш)ни тушуниш зарур.

Радиоактив материаллар билан қонунга хилоф равишда муомалада бўлишнинг бошқа кўринишлари (қонунга хилоф равишда сақлаш, фойдаланиш) радиоактив материаллар билан муомала қилиш қоидаларининг бузилишлари ЎзР ЖК 252- моддаси таҳлил этилганида кўриб чиқилган эди.

Ушбу қилмиш баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибатлар келиб чиққан пайтдан эътиборан тугалланган, деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсади қилмишни квалификация қилишда аҳамият касб этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида радиоактив моддалар билан қонунга хилоф равишда муомалада бўлиш:

- 1) одамлар ўлимига;
- 2) бошқа оғир оқибатларга олиб келганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши, атроф муҳитга зарар етказилиши, экологик фалокатни ва ҳ.к.ларни тушуниш зарур.

Алоҳида олинган ҳар бир ҳолда суд содир этилган жиноятдаги иш ҳолатларини инобатга олиб, баданга етказилган бошқа оғир шикастлар таърифини беради.

**16- §. Ядро қурилмаларидан фойдаланиш
қоидаларини бузиш
(ЎзР ЖК 255- моддаси)**

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Ядро энергиясидан фойдаланиш билан боғлиқ объектлар сирасига ядро реактори жойлашган иншоотлар ва мажмуалар, шу жумладан атом станциялари, атом кемалари, космик кемалар ва учувчи аппаратлар ҳамда ядро материаллари ва радиоактив моддалар сақланадиган пунктлар, омборлар ва ҳ.к.лар киради.

Объектив томондан жиноят ядро энергияси билан боғлиқ объектлардан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Ушбу модда ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, ҳар бири алоҳида ҳолда ядро энергияси билан боғлиқ объектлардан фойдаланиш қоидаларининг айнан қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарурдир.

Баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши кўринишидаги оқибатнинг келиб чиққанлиги мазкур жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик натижасида содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва мақсадлари қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

255- модданинг 2- қисмида ядро қурилмаларидан фойдаланиш қоидаларининг бузганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган:

- 1) одамлар ўлимига;
- 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган.

17- §. Бактериологик, кимёвий ва бошқа хил ялпи қирғин қуроллари турларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, тўплаш, олиш, бировга ўтказиш, сақлаш, қонунга хилоф равишда эгаллаш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш

(ЎЗР ЖК 255¹- моддаси)

Жиноятнинг объекти инсоният хавфсизлиги ҳисобланади. Ялпи қирғин қуроллари жиноятнинг предмети ҳисобланади.

Объектив томондан кўриб чиқиладиган жиноят бактериологик, кимёвий ва бошқа хил ялпи қирғин қуроллари турларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, тўплаш, олиш, бировга ўтказиш, сақлаш, қонунга хилоф равишда эгаллаш ва улар билан боғлиқ бошқа ҳаракатларни содир этишдан иборатдир.

Ишлаб чиқиш деганда, ялпи қирғин қуроллари яратишга қаратилган ҳар қандай хатти-ҳаракатнинг содир этилишини тушуниш лозим.

Ишлаб чиқариш деганда, ялпи қирғин қуроллари ясалиши ёки ишлаб чиқарилиши тушунилади.

Тўплаш — маълум бир ҳудудда ҳар қандай ялпи қирғин қуроллари жамланишини англатади.

Ялпи қирғин қуролини олиш деганда, уларнинг сотиб олиниши, алмашиш йўли билан қўлга киритилиши ва бошқа хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Бировга ўтказиш деганда ялпи қирғин қуролининг бошқа шахс ихтиёрига ўтказилиши тушунилади.

Ялпи қирғин қуролини сақлаш — ялпи қирғин қуроллари махсус хоналарда, хилват жойларда ҳамда уларнинг бутлигини таъминловчи бошқа жойларда сақланишидан иборатдир.

Қонунга хилоф равишда эгаллаш — ўғрилаш, ўзлаштириш, мансаб мавқеини суистеъмол қилиш каби йўллар билан ялпи қирғин қуролини эгаллашнинг ҳар қандай усулини англатади.

Қонунга хилоф равишда қўлга киритишда талон-торож усулларидан бирини қўллаб содир этилганлиги қилмиши таҳлил этиладиган модда билан квалификация қилиш учун етарлидир.

Мазкур модданинг диспозициясида назарда тутилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Уни квалификация қилишда жиноятнинг содир этилиш сабаблари ва ундан кўзланган мақсад аҳамиятга эга эмас.

16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида шу модданинг 1- қисмида айтиб ўтилган хатти-ҳаракатларнинг содир этилиши одам ўлишига, бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган оғирлаштирувчи ҳолатлар учун жавобгарлик назарда тутилган.

18- §. Тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 256- моддаси)

Ушбу **жиноятнинг объекти** жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Жиноятнинг объектив томони илмий-тадқиқот ёки синов-тажриба фаолиятини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларини бузиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Ушбу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибат юз берган пайтдан эътиборан **туғалланган** деб ҳисобланади.

ЖК 256-моддаси бланкет диспозицияли бўлиб, шахсни мазкур модда бўйича жинойий жавобгарликка тортиш учун айбдор шахс илмий-тадқиқот ёки синов-тажриба фаолиятини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларининг қайси бандини бузганлигини, бунинг оқибатида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган ёки етказилмаганлиги аниқланиши лозим.

Илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларининг бузилиши билан рўй берган ва оқибатда баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги **жиноятнинг зарурий белгиси** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Шахсни мазкур модданинг 2- қисми билан жавобгар қилиш учун илмий тадқиқот олиб борилаётган вақтида хавфсизлик қоидаларининг бузилиши:

1) хавфсизлик қоидаларига риоя қилиниши учун масъул шахс томонидан содир этилган;

2) кўп миқдорда зарар етказилишига сабаб бўлган бўлиши керак.

Эгаллаб турган лавозим; мавқеига кўра (хавфсизлик бўйича муҳандис) ёхуд буйруққа мувофиқ илмий тадқиқот ёки синов тажрибаларини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларига риоя қилиниши учун жавобгарлик зиммасига юкланган шахс — хавфсизлик қоидаларига риоя қилиниши учун масъул шахс, деб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 29 августдаги „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги Қонунига мувофиқ энг кам ойлик иш ҳақининг юз бараваридан уч юз бараваригача миқдордаги зарар кўп миқдордаги зарар деб топилади.

Шу модданинг 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг субъекти синов-тажриба фаолиятини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларига риоя қилиш вазифаси юкланган шахс бўлиши мумкин.

ЖК 256- моддасининг 3- қисмида илмий-тадқиқот фаолиятини амалга ошириш вақтида хавфсизлик қоидаларининг бузилиши:

1) одамлар ўлимига;

2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги жавобгарликнинг оғирлаштирувчи ҳолати деб кўрсатилган ва уларни содир этганлик учун жазо белгиланган.

19- §. Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш

(ЎЗР ЖК 257- моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37- моддасида; „Ҳар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир“, деб мустақамлаб қўйилган.

Ушбу жиноятнинг объекти мулкчилик шаклидан қатъи назар, корхоналар, муассасалар, ташкилотларда ишлаётган шахсларнинг меҳнат шароитларини тартибга солувчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Корхоналар, муассасалар, ташкилотларда нафақат доимий ишлаётган, балки вақтинча ишлаётган шахслар ҳам жабрланувчи бўлишлари мумкин.

Объектив томондан ЖК 257- моддаси 1- қисмида жавобгарлик назарда тутилган жиноят ўртача оғир ёки оғир таъжароҳати етказилишига сабаб бўлган: 1) техника хавфсизлиги қоидаларининг; 2) саноат санитарияси қоидаларининг; 3) меҳнатни муҳофаза қилувчи бошқа қоидаларнинг бузилишидан иборатдир.

Ушбу модда бланкет диспозицияли бўлиб, шахсни жиний жавобгарликка тортиш учун айбдор шахс томонидан меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларининг қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарур бўлади.

Содир этилган қилмишнинг оқибати сифатида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсади жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ва зиммасига хизмат вазифасига кўра техника хавфсизлиги, саноат санитарияси ёки меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларига риоя этилиши бўйича ёхуд махсус фармойиш билан маълум иш участкасида меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлиги қоидаларига риоя этилиши ёки шу қоидаларнинг ижроси бўйича масъулият юкланган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидалари мазкур жиноят субъекти бўлмаган шахс томонидан бузилган ва ушбу модда диспозициясида кўрсатиб ўтилган оқибатлар келиб чиққан ҳолларда айбдорнинг қилмиши соғлиққа зарар етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи модда билан квалификация қилиниши лозим.

Мазкур модданинг 2- қисмида меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларининг бузилиши:

- 1) одамлар ўлимига;
- 2) бошқа оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган, жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар учун жавобгарлик назарда тутилади.

20- §. Санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 257¹- моддаси)

Ушбу модда Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 1 майдаги Қонуни билан Жиноят кодексига киритилган.

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят одамларнинг оммавий касалланишига ёки заҳарланишига олиб келган: 1) санитарияга оид қонун ҳужжатларининг; 2) эпидемияга қарши кураш қоидаларининг бузилишида ифодаланади.

ЖК 257¹- моддаси бланкет диспозицияли бўлиб, ҳар бир ҳолда санитарияга оид қонун ҳужжатлари ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларининг қайси банди бузилганлиги алоҳида аниқланиши лозим.

Оммавий касалланиш деганда, маълум бир ҳудуддаги кўп сонли кишиларнинг бир вақтнинг ўзида ёхуд оралиғи унча катта бўлмаган вақт ичида касалланишини тушуниш зарур.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик натижасида содир этилади. Айбдор одамларнинг оммавий касалланишига ёки заҳарланишига олиб келувчи ҳаракатларни давлат идоралари фаолиятини ёки ижтимоий-сиёсий вазиятни беқарорлаштириш ёхуд Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини издан чиқариш мақсадида содир этган ҳолларда, у ЎзР ЖК 161- моддаси (қўпоровчилик) бўйича жавобгарликка тортилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахслар бўлиши мумкин.

Санитарияга оид қонун ҳужжатларининг ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларининг бузилиши одам ўлимига сабаб бўлган ҳолларда, айбдорнинг ҳаракатлари кўриб чиқиладиган модданинг иккинчи қисми билан квалификация қилинади.

Худди шундай қилмишлар одамларнинг ўлимига сабаб бўлса, айбдор ЎзР ЖК 257¹- моддаси 3- қисми бўйича жиний жавобгарликка тортилади.

21- §. Тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари хавфсизлиги қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 258- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари олиб бориладиган вақтда одамларнинг ҳаёти ва соғлиғи, ўзганинг мулкидир.

Объектив томондан жиноят тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишларида хавфсизлик қоидаларининг бузилишидан иборат.

Ушбу модданинг диспозицияси бланкет диспозицияси бўлиб, шахсни жиний жавобгарликка тортиш учун тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари олиб бориш қоидаларининг қайси банди бузилганлигини аниқлаш зарур.

Тоғ-кон ишлари деганда, кон бойитиш саноатида олиб бориладиган ишлар тушунилади.

Курилиш ишлари деганда, саноат корхоналари, маъмурий турар жой ва бошқа биноларни бунёд этиш ёхуд таъмирлаш юзасидан амалга ошириладиган ишларни тушуниш зарур.

Хавфли портлатиш ишлари деганда, портлатиш жараёнида ёнувчи газ ёки буғларнинг ҳаво ёхуд кислород билан ва бошқа моддалар билан аралашмаларининг ҳосил бўлишини тушуниш зарур.

Баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибатларнинг келиб чиқиши мазкур жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2- қисмида тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши:

1) одамлар ўлимига;

2) бошқа оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ҳоллар учун жавобгарлик назарда тутилган.

22-§. Ёнгин хавфсизлиги қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 259-моддаси)

Жиноятнинг объекти ёнгин хавфсизлиги, яъни одамларнинг, жамият ва давлат мулкининг ёнгинлардан муҳофаза қилинганлик ҳолати ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ёнгин хавфсизлиги қоидаларининг шу қоидалар бажарилиши учун масъул бўлган шахс томонидан бузилиши баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига олиб келишида ифодаланади.

NOTA BENE!

Ёнгин хавфсизлиги қоидалари — ёнгинларнинг олдини олишга қаратилган талаблар, меъёрлар ва стандартларга риоя қилиш тартибини белгилловчи муайян қоидалар йиғиндиси.

Таҳлил қилинаётган модда ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун ёнгин хавфсизлиги қоидаларининг қайси банди бузилганлигини, бунинг натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилганлигини аниқлаш зарур.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти эгаллаб турган лавозимига кўра ёнгин хавфсизлиги қоидаларининг бажаралиши учун масъул бўлган ёхуд ана шу қоидаларнинг бажаралиши учун масъул этиб тайинланган шахслар бўлиши мумкин.

259- модданинг 2- қисмида ёнгин хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши: 1) одам ўлишига; 2) бошқа оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ҳоллар учун жавобгарлик назарда тутилган.

Қўшимча саволлар

1. Жиноий уюшма нима?
2. Қуролланган жиноий уюшма белгиларини айтинг.
3. Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни ошкорлаштириш нимада ифодаланади? Бундай жиноятларни квалификация қилиш учун қандай шартлар мавжуд бўлиши лозим?
4. Оммавий тартибсизликлар деганда нима тушунилади?
5. Оммавий тартибсизликларни уюштириш ва уларда фаол иштирок этиш нималарда ифодаланади?
6. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материаллар деганда нимани тушуниш лозим?
7. Диний, фундаментал ёки Ўзбекистон Республикасида фаолияти тақиқланган ташкилотларни тузиш, уларга бошчилик қилиш ва аъзолик қилиш учун жиноий жавобгарлик вужудга келиш шартларининг ўзига хос хусусияти нимада?
8. Шахсни гаров сифатида тутқунликка олишнинг аломатлари нимада?
9. Шахсни гаров сифатида тутқунликка олишни одам ўғрилаш ёки шахсни ғайриқонуний озодликдан маҳрум қилишдан фарқи нимада?
10. Контрабанда аломатларини аниқланг. Унинг усуллари ва жиноий жавобгарлик вужудга келишининг ўзига хос хусусияти қандай?
11. Курол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурималарига қонунга хилоф тарзда эгалик қилиш учун жавобгарликнинг шартлари нималарда ифодаланади?
12. Ўқотар курол ёки ўқ-дориларни бепарволик билан аниқлаш деганда нимани тушунасиз?
13. Портлаш хавфи бўлган моддалар ёки пиротехника буюмларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш нимада ифодаланади? Портловчи моддаларга нималар киради?
14. Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф тарзда эгаллаш қандай йўллар билан амалга оширилиши мумкин? Бундай буюмларга нималар киради?

15. Радиоактив материаллар нима?
16. Радиоактив материаллардан фойдаланиш қоидаларини бузиш нимада ифодаланadi? Ушбу жиноят учун жиноий жавобгарликнинг вужудга келиш зарурий шартини айтинг.
17. Ядро қурилмаларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш жинояти квалификациясининг ўзига хос хусусияти нимада? ЎзР ЖК 255- моддасига асосан ушбу жиноят учун жиноий жавобгарлик вужудга келишининг зарурий шартини аниқланг.
18. Оммавий қирғин қуролларига нималар киради? Унинг қандай турлари мавжуд?
19. Тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш жинояти учун жиноий жавобгарлик вужудга келишининг зарурий шартини аниқланг.
20. ЎзР ЖК 256- моддасида назарда тутилган жиноятнинг махсус субъектини аниқланг.
21. Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш нимада ифодаланadi? Ушбу жиноятнинг субъектини аниқланг.
22. Санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларини бузиш жиноятига жиноий жавобгарлик юзага келишининг шартини аниқланг.
23. Тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари деганда нимани тушунмоқ лозим? Қайси ҳолларда ушбу ишларни ўтказишда қоидалар бузилган ҳолда жиноий жавобгарлик юзага келади?
24. Ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш нималарда ифодаланadi?

АДАБИЁТЛАР

1. М а т ы ш е в с к и й П. С. Ответственность за преступления против здоровья населения. — М.: ЮЛ, 1964.
2. В л а д и м и р о в В. А. Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения. - ВШ МВД СССР, 1970.
3. Е ф и м о в М. А. Борьба с преступлениями против общественного порядка, общественной безопасности и здоровья населения. - Минск: Выш. школа, 1971.
4. Д а н ь ш и н И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. — М.: Юрид. лит.-ра., 1973.
5. Т и х и й В. П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. — Харьков: Вища школа, 1976.
6. Л е в и ц к и й Г. Ответственность за незаконное изготовление, приобретение, хранение, перевозку, сбыт сильнодействующих и ядовитых веществ. - СЗ, 1978, №4.
7. Т и х и й В. П. Ответственность за преступления против общественной безопасности. — Харьков: Хар. ЮИ, 1984.

8. Рустамбаев М.Х. Некоторые вопросы квалификации хищения огнестрельного оружия, боевых припасов или взрывчатых веществ. „Криминалистика и вопросы борьбы с преступностью“. Сборник научных трудов ТашГУ. — Т., 1985.

9. Рустамбаев М.Х. Значение последствий для квалификации нарушений правил безопасного движения и эксплуатации транспортных средств. // Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. // Сборник научных труд. ТашГУ - Т.: Изд-во ТашГУ, 1988.

10. Рустамбаев М.Х. Закон и общественная безопасность. — Т.: Узбекистан, 1989.

11. Рустамбаев М.Х. Законодательство УзССР об ответственности за незаконное владение оружием и его применение. — Нукус, 1991.

12. Рустамбоев М.Х. Курол ишлатиш йўли билан содир қилинган жиноятларнинг ижтимоий хавfli характеристикаси. // Ўзбекистон қонунларини ривожлантириш масалалари ва уларнинг жиноятчиликка қарши курашда татбиқ этилиши. — Т.: „Адолат“, 1997.

13. Рустамбаев М.Х., Коняев В.П. Квалификация преступлений, предметом которых, является оружие, боеприпасы, взрывчатые, легковоспламеняющиеся вещества и горючие смеси. — Т., ВШ ММВ, 1993.

14. Коробеев А.И. Транспортные правонарушения: квалификация и ответственность. — М., 1990.

XVIII боб. ТРАНСПОРТ ҲАРАКАТИ ВА УНДАН ФОЙДАЛАНИШ ХАВФСИЗЛИГИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Темир йўл, денгиз, дарё ёки ҳаво транспортининг ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш
(ЎЗР ЖК 260- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиги, ўзганинг мулкидир.

Жиноятнинг предмети темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти ҳисобланади.

NOTA BENE!

Темир йўл транспорти — пўлат излар бўйлаб қатнайдиغان транспорт (трамвай бундан мустасно) бўлиб, улардан магистрал темир йўлларда, кириш йўлларида ва метрополитенда фойдаланилади.

Агар кириш йўллари умумий темир йўллар тармоғи билан боғланмаган бўлса, улар темир йўл транспорти ихтиёрида бўлмай, идораларга қарашли бўлади.

Денгиз ва дарё транспортига, кимнинг ихтиёрида бўлишидан қатъи назар, барча кемалар (йўловчиларни ташийдиган кема, транспорт кемалари, қазиб олувчи, қайта ишловчи, спорт кемалари ва ҳ.к.) киради.

Ҳаво транспорти деганда, фуқаролар авиацияси, парвоз воситалари (самолётлар, вертолётлар, планерлар, аэростатлар ва ҳ.к.) тушунилади.

Ҳаракат ёки темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспортидан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларининг бирон-бир банди бузилиши, бунинг оқибатида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши жиноят таркибининг **зарурий белгиси** ҳисобланади.

Ҳаракат ёки фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши: темир йўл транспортида — сигнал бермаслик, тезликни ошириш, светофорнинг қизил чироғи ёниб турганда ўтиш, перегонни ўзбошимчалик билан эгаллаш ва ҳ.к.ларда; ҳаво транспортида — парвоз баландлигига риоя қилмаслик, парвоз йўлагига риоя қилмаслик ва ҳ.к.ларда; сув транспортида — тезликка риоя қилмаслик, нотўғри қувиб ўтиш ва ҳ.к.ларда ифодаланади.

Фойдаланиш қоидаларини бузиш деганда, бевосита транспорт воситасининг ўзидан ҳамда унинг нормал фаолият кўрсатишини таъминловчи агрегатлар, тизимлардан фойдаланиш хавфсизлигининг бузилишини тушуниш зарур.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

ЖК 260- моддасида жавобгарлик белгиланган **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ва хизмат юзасидан зиммасига ҳаракат ёки темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспортдан фойдаланиш (башарти, фаолияти транспорт ҳаракати ёки ундан фойдаланиш билан боғлиқ бўлса, транспорт фаолияти хавфсизлигини таъминлаш) хавфсизлигига риоя қилиш вазифаси юкланган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.¹

Мазкур модданинг 2- қисмида одам ўлишига сабаб бўлган ҳаракат ёки темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши учун жавобгарлик назарда тутилган.

Шу модданинг 3- қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда: 1) одамлар ўлимига; 2) ҳалокатга; 3) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган темир йўл, денгиз, дарё ёки ҳаво транспортининг ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

2- §. Маст ҳолдаги шахснинг транспорт воситасини бошқаришига йўл қўйиш (ЎзР ЖК 261- моддаси)

Мазкур **жиноятнинг объекти** жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят транспорт воситасидан фойдаланиш учун масъул шахснинг маст ҳолатдаги ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки шахснинг ақл-идрокига таъсир кўрсатувчи бошқа моддалар таъсири остида бўлган шахсни темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво, автомобиль транспорти ёки бошқа транспорт воситасини бошқаришига йўл қўйиши натижасида баданга оғир шикаст етказилиши ёхуд одам ўлишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Жиноят кодексининг 261- моддасига мувофиқ, айбдор шахсни жинойий жавобгарликка тортиш учун қуйидаги аломатларнинг жами мавжуд бўлиши лозим: 1) гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки одамнинг ақл-идрокига

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленуми қарори „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000- й. 22- декабрь. №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

таъсир кўрсатувчи бошқа моддалар таъсири остида бўлган шахснинг транспорт воситаларини бошқаришига йўл қўйиш;
2) баданга оғир шикаст етказилиши ёхуд одамнинг ўлиши;
3) транспорт воситаларини бошқаришга йўл қўйиш билан баданга оғир шикаст етказилиши ёхуд одам ўлиши ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги.

Йўл қўйиш деганда, алкоғолли ичимликни истеъмол қилганлиги сабабли маст ҳолда бўлган ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки одамнинг ақл-идрокига таъсир кўрсатувчи бошқа моддалар таъсири остида бўлган шахснинг темир йўл, денгиз дарё, ҳаво, автомобиль транспорти ёки бошқа транспорт воситаларини бошқаришига рухсат берилишини тушуниш зарур.

Йўл қўйиш ҳайдовчига ушбу модданинг диспозициясида кўрсатиб ўтилган транспорт воситаларини бошқариш билан боғлиқ бўлган бирон-бир ҳаракатни бажариш ҳақида кўрсатма беришдан (одамларни элтиб қўйиш, юк ташиш ва ҳ.к.), шунингдек, ҳайдовчининг вазифасини бажаришга тўсқинлик қилмаслик (масалан, йўлга чиқишига қаршилиқ кўрсатмаслик ва ҳ.к.)дан иборат бўлиши мумкин.

Ушбу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, баданга оғир шикаст етказилган, одам ўлиши тарзидаги оқибат келиб чиққан пайтдан эътиборан тугалланган деб эътироф этилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсади қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Айбдор ҳайдовчининг алкоғоль таъсири остида маст ҳолда эканлигини ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки шахснинг ақл-идрокига таъсир кўрсатувчи бошқа моддалар таъсири остида эканлигини билиши жиноятни таҳлил қилинаётган модда бўйича **квалификация қилишнинг зарурий белгиси** ҳисобланади. Алкоғоль таъсири остида маст ҳолда ёки гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки шахснинг ақл-идрокига таъсир кўрсатувчи бошқа моддалар таъсири остида бўлган шахсни темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво, автомобиль транспорти ёки бошқа транспорт воситаларидан фойдаланиш учун жавобгар шахсларнинг йўл қўйиши ЖК261- модда билан жавобгарликка тортишга сабаб бўлади.

ЖК 261- моддада назарда тутилган жиноятнинг субъекти мулкчилик шаклидан қатъий назар давлат ёки жамоат ташкилотларида ишловчи, транспорт воситаларидан фойдаланиш

ва уларнинг техник ҳолати учун жавобгар шахслар ҳамда шахсий транспорт воситасига эга бўлганлар ҳисобланади.⁶¹

Жиноятнинг субъекти транспорт воситаларидан фойдаланиш учун масъул шахс бўлиши мумкин. Корхона, муассаса, ташкилотларнинг хизмат мавқеига кўра шундай вазифа юкланган мансабдор шахслар масалан, автоколонналарнинг бош механиклари, механиклари, техник жиҳатдан соз транспорт воситаларининг йўлга чиқарилишига жавоб берувчи навбатчи механиклар, фойдаланиш бўлими бошлиғи, фойдаланиш бўйича муҳандис, навбатчи диспетчер ва ҳ.к.) ҳам шулар жумласидандир.

3- §. Транспортни таъмирлаш ёки уни фойдаланишга чиқариш қондаларини бузиш (ЎзР ЖК 262- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғи, ўзгалар мулки ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят:

1) таъмирлаш ишларини бажараётган ёки транспорт воситасининг техник ҳолати ва ундан фойдаланиш учун масъул бўлган шахснинг темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво, автомобиль ёки бошқа транспорт воситасини, алоқа йўллари, сигнализация, алоқа воситалари ёки бошқа транспорт ускуналарини сифатсиз таъмирлашида; 2) транспорт воситасининг техник жиҳатдан бузуқлигини била туриб, унинг йўлга чиқарилиши натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Сифатсиз таъмирлаш деганда, кўрсатиб ўтилган транспорт воситалари ва улардан фойдаланиш техник тизими қисмларининг хавфсиз ишлашига кафолат бермайдиган даражада таъмирланишини тушуниш зарур.

Транспорт воситаларининг техник жиҳатдан бузуқлигини била туриб, уларни фойдаланишга чиқариш деганда, муайян носозликлари бўлган транспорт воситаларидан фойдаланишга рухсат берилиши тушунилади.

Ҳаракат хавфсизлигига ва транспорт воситаларидан фойдаланиш хавфсизлигига хавф туғдирувчи транспорт воситалари **техник жиҳатдан бузуқ** деб эътироф этилади.

⁶¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарори: „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000- й. 22- декабрь. №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

Баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибатларнинг келиб чиқиши ушбу жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади. Қилмишда юқоридаги белгилар бўлмаган ҳолларда айбдор интизомий ёхуд маъмурий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Сифатсиз таъмирланганлиги ёки техник жиҳатдан бузуқлиги олдиндан маълум бўлган транспорт воситасининг фойдаланишга чиқарилиши туфайли рўй берган фалокатдан баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибат ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлиги жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланади.

Субъектив томондан темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво, автомобиль ёки бошқа транспорт воситаси, алоқа йўллари, сигнализация, алоқа воситалари ёки бошқа транспорт ускуналарининг сифатсиз таъмирланиши қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Техник жиҳатдан бузуқлигини била туриб, транспорт воситасини фойдаланишга чиқариш тўғри қасд билан содир этилади. Олий суд Пленуми қарорида: „Судлар қуйидагиларни эътиборга олишлари лозимки, 262- моддада назарда тутилган жавобгарлик фақатгина темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво, автомобиль ва бошқа транспорт воситаларини, хабар қилиш йўллари, сигнализация воситалари, алоқалари ва бошқа транспорт қурилмаларини сифатсиз таъмирлаш ҳолатларида, шунингдек техник жиҳатдан носоз транспорт воситаларини фойдаланишга чиқарган шахслар ЖК 260 ва 266- моддалар келиб чиққан ҳолларда вужудга келади.

Бунда техник воситалар хабар қилиш йўллари, сигнализация, алоқа воситалари ёки бошқа транспорт қурилмалари учун жавобгар айнан техник носозликдан хабардор бўлиши керак“¹, деб кўрсатилган.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, таъмирлаш ишларини бажарувчи ёхуд транспорт воситаларининг техник ҳолати ва улардан фойдаланиши учун жавобгар шахсларгина бўлиши мумкин.

Таҳлил этилаётган модданинг 2- қисмида одам ўлимига сабаб бўлган таъмирлаш ёки транспорт воситаларидан фой-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарори „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000- й. 22- декабр. №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

даланиш қоидаларининг бузилиши учун жавобгарлик назарда тутилган. Таъмирлаш ёки транспорт воситаларидан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши:

1) одамлар ўлимига; 2) ҳалокатга; 3) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса, **ЖК 262- моддаси 3- қисми** билан квалификация қилинади.

4- §. Темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситаси ёки алоқа йўллари яроқсиз ҳолатга келтириш (ЎзР ЖК 263- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғи, ўзгалар мулкидир.

Темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситалари, алоқа йўллари, улардаги иншоотлар, сигнализация, алоқа қурилмалари, бошқа транспорт ускуналари жиноятнинг предмети ҳисобланади.

Алоқа йўллари — излар, шпаллар ва уюмли асоси бўлган темир йўллар, учиш-қўниш йўлкалари, хавфсизлик йўлкалари ва ҳ.к.лардир.

Сигнализация воситалари деганда, сигнал, маълумот, хабар бериш учун мослаштирилган ҳар хил воситалар (масалан, семафорлар, маёқлар, бакенлар ва ҳ.к.) тушунилади.

Алоқа воситалари — ҳар хил хабарларни (масалан, телефон, телеграф, компьютер, телевидение ва ҳ.к.) қабул қилиш ва узатиш учун мўлжалланган қурилма ва ҳ.к.лар йиғиндиси.

Транспорт ускуналари темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситаларидан хавфсиз фойдаланиш учун зарур бўлган механизмлар, қурилмалар ва ҳ.к.лар йиғиндиси.

Барча предметларнинг темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситаларининг хавфсиз фаолиятини таъминлаш учун мўлжалланганлиги **жиноятнинг зарурий белгилари** ҳисобланади. Ана шундай белгига эга бўлмаган қурилмалар мазкур жиноятнинг предмети бўла олмайди.

Жиноятнинг яна бир зарурий белгиси қайд этиб ўтилган предметларнинг фойдаланиш учун яроқлилиги ҳисобланади. Фойдаланишга яроқсиз қурилмалар мазкур жиноятнинг предмети бўла олмайди.

Объектив томондан жиноят темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситаларини, алоқа йўллари, улардаги иншоотлар, сигнализация қурилмалари, алоқа ёки бошқа транспорт ускуналарини: 1) қасддан бузиш; 2) уларга ши-

каст етказиш; 3) уларни кўзланган мақсадларда фойдаланиш мумкин бўлмаган, яъни таъмирлаб бўлмайдиган даражада яроқсиз ҳолга келтиришда ифодаланади.

Шикаст етказиш деганда, қайд этилган предметларнинг қисман бузилиши тушунилади, яъни уларни қайта таъмирлаш мумкин.

Бошқа усулда яроқсиз ҳолатга келтириш деганда, шундай усуллар назарда тутиладики, бунда қайд этилган предметлардан хизмат мақсадларида фойдаланиш имконияти қолдирилмайди (масалан, алоқа йўлларида ҳар хил предметлардан тўсиқлар ташкил этиш, сигнализация воситаларини алмаштириш, сигнал белгиларини бошқа ерларга кўчириш ва ҳ.к.).

Бу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб ҳисобланади.

Темир йўл, денгиз, ҳаво транспорти воситалари, алоқа йўллари, улардаги иншоотлар, сигнализация қурилмалари, алоқа ёки бошқа транспорт ускуналарини бузиш, уларга шикаст етказиш ёхуд уларни фойдаланиб бўлмайдиган даражада яроқсиз ҳолатга келтириш баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилмаган ҳолда содир этилганида қилмиш (мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш) учун жавобгарлик белгиланган ЖК 173- моддаси билан квалификация қилинади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Мазкур модданинг 2- қисмида ўшандай ҳаракатларнинг одам ўлишига сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Таҳлил этилаётган модданинг 3- қисмида ўша ҳаракатларнинг: 1) одамлар ўлимига; 2) ҳалокатга; 3) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

5- §. Темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркибини, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасини олиб қочиш ёки эгаллаб олиш

(ЎзР ЖК 264- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркиби, ҳаво, денгиз, дарё кемаларидан фойдаланишнинг белгиланган тартиби, одамларнинг соғлиги, мол-мулкидир.

Темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркиби, ҳаво, денгиз ёки дарё кемалари жиноятнинг предмети ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркибини, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасини: 1) олиб қочишда; 2) эгаллаб олишда ифодаланади.

Олиб қочиш деганда, темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркиби, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасининг бунга ҳуқуқи бўлмаган шахс томонидан, транспортнинг ана шу турлари учун масъул шахсларнинг рухсатсиз, ҳар хил усуллар билан бир ердан иккинчи ерга ўтказилиши тушунилади.

Жиноятнинг қайд этилган предметлари ҳар хил усуллар билан бир ердан иккинчи ерга рухсатсиз ўтказила бошланган пайтдан эътиборан жиноят **тугалланган**, деб ҳисобланади.

Қайд этилган предметларни эгаллаб олиш деганда, ана шу предметларни бир жойдан иккинчи жойга ўтказишни кўзлаб, уларнинг устидан амалда назорат ўрнатилиши тушунилади.

Эгаллаб олиш зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатилмасдан содир этилиши мумкин.

Темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркибини, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасини эгаллаб олиш қайд этилган воситаларга амалда эга бўлиш, айбдорнинг уларни ўз билганича идора қила бошланган пайтидан тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотивлари ва кўзланган мақсад уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркиби, ҳаво, денгиз ёки дарё кемаси: 1) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб; 2) зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

Таҳлил этилаётган модда мазмунидан келиб чиқиб, **зўрлик ишлатиш** деганда, баданга турли оғирликдаги шикаст етказилишини тушуниш зарур. Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши **ЖК 264- моддаси 2- қисми** билан қамраб олинади ва қилмишни қўшимча модда билан квалификация қилиш талаб қилмайди.

6- §. Халқаро учиш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 265- моддаси)

Жиноятнинг объекти ҳаво ҳаракати хавфсизлигидир. Ўзбекистон Республикасининг давлат чегараларини кесиб ўтган ҳолда **учишлар халқаро учиш** деб ҳисобланади. Халқаро учишлар:

- 1) мунтазам (жадвалга мувофиқ), қўшимча;
- 2) махсус;
- 3) чартер (буюртма);
- 4) вақти-вақти билан амалга оширилиши мумкин.

Халқаро битимларга мувофиқ ҳар бир давлат ўз ҳаво чегараларида учишнинг муайян қоидаларини белгилашга ҳақлидир.

Халқаро фуқаро авиацияси ташкилоти халқаро учишлар қоидаларини ишлаб чиққан. Ўзбекистон ҳам ана шу қоидаларга риоя қилиши лозим.

1993 йил 7 майда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Ҳаво кодекси II бобида халқаро парвозлар (74—78- моддалар) ҳақида тушунча берилгандир.

Объектив томондан жиноят рухсатномада кўрсатилган йўналишга, қўниш жойига, ҳаво дарвозасига, учиш баландлигига риоя қилмасликда, халқаро учиш қоидалари бирон-бир бандини бузишда ифодаланади.

Бу қилмиш формал таркибли жиноят бўлиб, халқаро учиш қоидаларининг бирон-бир банди бузилган пайтдан эътиборан тугалланган, деб ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад қилмишни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Халқаро учиш қоидалари бузилган ва Ўзбекистон Республикаси қонунига хилоф равишда республика ҳудудига кирилганида айбдорнинг қилмиши ушбу модда билан квалификация қилиниши лозим.

Агар халқаро учиш қоидаларининг бузилиши ҳаво кемасини олиб қочиш билан биргаликда содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 264 ва 265- моддаларининг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Жиноятнинг субъекти ҳаво экипажи аъзолари: халқаро учиш қоидаларига риоя қилиниши учун жавобгар бўлган шахслар, Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эллик ва фуқаролиги бўлмаган шахслар ҳам бўлиши мумкин.

**7- §. Транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан
фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш**

(ЎЗР ЖК 266- моддаси)

Жиноятнинг объекти йўл ҳаракати хавфсизлиги ва транспорт воситаларидан фойдаланиш қоидаларидир.

NOTA BENE!

Йўл ҳаракати хавфсизлиги — мазкур ҳаракат қатнашчиларининг йўл-транспорт ҳодисаларидан ва уларнинг оқибатларидан ҳимояланганлиги даражасини акс эттирувчи йўл ҳаракати ҳолатидир.

Ҳар қандай транспорт воситалари — ҳар қандай автомобиллар (юк, енгил, йўловчилар ташувчи, спорт автомобиллари ва бошқа автомобиллар), трамвайлар, троллейбуслар, тракторлар ва бошқа механик транспорт воситалари **жиноятнинг предмети**дир.

Механик транспорт воситаси — ички ёнар двигателли транспорт воситасидир. Бу атама тракторлар ва ўзиюар машиналарга нисбатан ҳам татбиқ этилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 декабрда қабул қилинган 37- сонли қарорида: „Транспорт воситалари деганда, енгил ва юк автомашиналарининг барча тури, автобуслар, махсус машиналар, тракторлар, троллейбуслар, трамвайлар, двигателнинг иш ҳажми 50 см³ дан кам бўлмаган мотоцикл ва мотороллерлар, йўл қурилиши, қишлоқ хўжалиги учун мўлжалланган ўзиюар машиналар (экскаватор, бульдозер, автопогрузчик, гредер, автокран ва бошқалар) тушунилади“¹ деб тушунтириш берилган.

2000 йил 22 декабрдаги Олий суд Пленумининг қарорида: „ЖК 260—269- моддаларида назарда тутилган транспорт воситаларига автомобиллар, трактор дивигателнинг иш ҳажми 50 см.³ бўлган автомобиллар, транспортларнинг барча турлари, ўзиюар машиналар, трамвайлар ҳамда бошқа механик транспорт воситалар“.

„Ўзиюар“ транспорт воситалари деганда шундай махсус машиналар тушуниладики, улар йўлларни таъмирлашда,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997- й.), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 64—65- бетлар.

қурилиш ва қишлоқ хўжалигида ишлатилади (экскаваторлар, грейдерлар, автокранлар, скреперлар, автоюкловчи машиналар)¹, дейилади.

Объектив томондан жиноят: 1) шахс томонидан транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузишда; 2) баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида; 3) йўл қўйилган бузилиш ва бунинг натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тариқасида юзага келган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлигида ифодаланади.

ЖК 266-моддаси бланкет диспозицияли бўлиб, шу модда бўйича шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун ҳар бир алоҳида ҳолда йўл ҳаракати ва транспорт воситаларидан фойдаланиш хавфсизлигининг айнан қайси қоидаси бузилганлигини аниқлаш зарурдир. Агар йўл ҳаракати ва транспорт воситаларидан фойдаланиш хавфсизлиги қоидалари бузилмаган бўлса-ю, аммо баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тариқасидаги оқибатлар юзага келган бўлса, буни *бахтсиз ҳодиса*, деб ҳисоблаш зарур бўлади.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, баданга ўртача оғир ёки оғир жароҳатлар етказилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади. Лекин йўл ҳаракати ва транспорт воситаларидан фойдаланиш хавфсизлиги қоидалари қасддан ёки эҳтиётсизликдан бузилиши мумкин. Жиноятни содир этиш мотиви ва мақсади унинг квалификациясига таъсир қилмайди, уни квалификация қилиш учун аҳамиятсиздир.

Жиноятнинг субъекти — транспорт воситасини бошқарган, 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахсдир. Бунда у қилмишни содир этган пайтда ҳайдовчилик гувоҳномасига эга бўлган-бўлмагани ёки ундан маҳрум этилгани ёхуд унга умуман эга бўлмаганлигининг аҳамияти йўқ. Бундай ҳолларда, шахс транспорт воситасининг ҳайдовчиси вазифасини бажарганлиги ҳолатинигина аниқлаш муҳимдир. Таҳлил қилинаётган жиноят субъектлари орасида давлат, жамоат корхоналари, муассасалар, ташкилотларнинг ходимлари,

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленуми қарори „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000- й. 22-декабрь. №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

шунингдек, шахсий транспорт воситаларининг эгалари, жумладан, транспорт воситаларини ишончнома ёхуд шартномалар бўйича бошқараётганлар ҳам учрайди.

Пленум қарорида айтилишича, „Шахс транспорт воситасидан ўзбилармонча ёки рухсат билан бошқаргани, бошқармаганлиги транспорт воситасининг эгаси бўлган-бўлмаганлиги аҳамиятга эга эмас.

Йўл-транспорт ҳодисаси натижасида жабрланувчи ҳаётига хавф солмайдиган енгил тан жароҳати олса, ёки унинг ҳаётига бевосита хавф тугдирса, айбдорнинг жабрланувчига ёрдами зарур бўлса, лекин ҳодиса натижасида айбдорнинг ўзининг ҳаёти хавф остида қолса, ЖК 117- моддасидаги жавобгарлик вужудга келмайди“.¹

Транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши одам ўлимига сабаб бўлса, қилмиш мазкур **модданинг 2- қисми** билан квалификация қилинади.

Юқорида айтиб ўтилган ҳаракатларнинг содир этилиши: 1) одамлар ўлими; 2) ҳалокатлар; 3) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган бўлса, айбдор **266- модданинг 3- қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Йўл ҳаракати хавфсизлиги ва транспортдан фойдаланиш қоидаларини бузиш оқибатида ҳаёти хавф остида қолган ва ўзини асраб қолиш имконига эга бўлмаган жабрланувчига ёрдам кўрсатмаган айбдорнинг ҳаракати жиноятлар жами бўйича ЖК 117- моддасининг тегишли қисми билан ҳам квалификация қилинади.

Агар шахс йўл ҳаракати хавфсизлиги ва транспортдан фойдаланиш қоидаларини бузмаган, лекин жабрланувчини хавф остида қолдириб, ҳайдовчилик мажбуриятини бажармасдан, воқеа жойидан ҳеч қандай ёрдам кўрсатмасдан, бошқа одамлар ҳаёти хавф остида қолган ва ўзини сақлаб қолиш учун зарур чоралар кўриш имконига эга бўлмаган жабрланувчига ёрдам беради, деб умид қилиб кетиб қолса, бундай ҳолат уни ЖК 117- моддасида назарда тутилган жавобгарликдан озод қилиш учун асос бўлмайди.

Ҳалокат деганда, одамларнинг ҳаётдан кўз юмишга

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленуми қарори „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000 й. 22- декабр №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

сабаб бўладиган атроф табиий муҳитга, инсонларнинг соғлиғи ва ҳаётига ҳақиқий хавф туғдирган жамоат транспортининг ҳалокати тушунилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, йўл транспорт ҳодисаси натижасида бир қанча шахсларга оғир тан жароҳати етказиш тушунилиб, бу оқибатлар кема, самолёт ва поездларнинг узоқ муддатга ишдан чиқиши, ташилаётган юкнинг нобуд бўлиши туфайли кўп миқдорда зарар етказиш, ўраб турган турар жой бинолари ва бошқа иморатларнинг бузилиши (портлаш, ёниш, уйларнинг қулаб тушиши) тушунилади.

„Йўл ҳаракати хавфсизлиги ва транспорт воситаларидан фойдаланиш қоидаларини бузишни ҳарбий машиналарни ҳайдаш ва фойдаланиш қоидаларини бузишдан фарқлаш лозим. Ҳарбий хизматчилар томонидан маиший, махсус ёки транспорт машиналарини ҳайдаш ва фойдаланиш қоидаларининг бузилиши ЖК 298- моддасида кўрсатилган жавобгарликка сабаб бўлади. Агар ҳарбий бўлмаган транспорт воситаларидан фойдаланиш ва йўл ҳаракати қоидалари бузилса, ёки йўл ҳаракати хавфсизлиги қоидаларининг бузилиши натижасида йўл транспорт воситаси ҳодисаси оддий фуқаролар томонидан йўл қўйилса“. Бу қилмишлар учун ЖК 266- моддасида назарда тутилган жавобгарлик вужудга келади.¹

Бошқа оғир оқибатлар деганда, кўплаб одамларнинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тушунилади.

8- §. Транспорт воситасини олиб қочиш

(ЎЗР ЖК 267- моддаси)

Жиноятнинг объекти йўл ҳаракати соҳасида механик транспорт воситаларининг ҳаракат хавфсизлиги, шунингдек ўзганинг мулкидир.

Транспорт воситалари жиноятнинг предметидир, ЎЗР ЖК 264- моддасида кўрсатилган транспорт воситалари бундан мустасно.

Ички ишлар вазирлиги томонидан тасдиқланган Йўл ҳаракати қоидаларининг² „Асосий тушунчалар ва атамалар“ деб номланувчи 2- бўлимида, транспорт воситалари жумла-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленуми қарори „Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар билан боғлиқ ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“. 2000- й. 22- декабрь. №32. - Т., Дитаф. 2001. 51- бет.

² Йўл ҳаракати қоидалари. - Тошкент, 1994, 78-бет.

сига одамлар ёки юкларни ташиш учун мўлжалланган мосламалар киради, деб белгилаб қўйилган қоидаларда умумий фойдаланишдаги транспорт воситалари механик, номеханик транспорт воситаларига бўлинади.

Механик транспорт воситалари жумласига двигатель ўрнатилган транспорт воситалари, шу жумладан тракторлар, ўзиюрар машиналар (комбайнлар, грейдерлар, бульдозерлар, вездеходлар ва ҳ.к.) киради. Қоидаларда механик транспорт воситалари сифатида мотоцикллар, мотороллерлар ва мопедлар ҳам кўрсатилади. Мотоцикллар ва мотороллерлар жумласига ён тиркамали ёки тиркамасиз икки ёки уч гилдиракли механик транспорт воситалари киради. Мопед — двигателининг ишчи ҳажми 50 см³ гача ва энг юқори тезлиги соатига 50 км.гача бўлган механик транспорт воситасидир.

Номеханик транспорт воситалари жумласига велосипедлар, от-аравалар, тиркамалар, ярим тиркамалар ва шу кабилар киради. Қоидаларга мувофиқ, велосипед — одамнинг мушак тизими ёрдамида ҳаракатга келтириладиган транспорт воситасидир. Ногиронлар аравачаси бундан мустасно. Тиркама механик транспорт воситаси таркибида ҳаракатланиш учун мўлжалланган мослама ҳисобланади. Ярим тиркамалар ва ёғоч аравалар ҳам шунга ўхшаш вазифаларни бажаради.

Жиноят объектив томондан транспорт воситаларини олиб қочишда ифодаланади.

Олиб қочиш транспорт воситаларини улар эгаларининг рухсатисиз гайриқонуний равишда ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш ва турган жойини ўзгартиришда ифодаланади.¹ Субъектнинг ўзбошимчалик билан қонунга хилоф равишда транспорт воситаларини олиб қочишини назарда тутати.

Қонунга хилофлилик шахсда транспорт воситасидан фойдаланиш, унга эгалик қилиш ёки уни тасарруф этиш бўйича ҳеч қандай қонуний ҳуқуқ йўқлигини билдиради. Олиб қочиш учун транспорт воситасини фақат унинг учун масъул бўлмаган субъектнинг фойдаланишни кўзлаб, эгаллаб олинишидир. Эгаллаб олиш яширин ёки ошкора амалга оширилиши мумкин. Эгаллаб олиш усулининг жиноятнинг квалификацияси учун аҳамияти йўқ. „Олиб қочиш“ тушунчаси нафақат транспортни эгаллаб олишни, балки унда айланиб юришни, шунингдек унинг турган жойини ўзгартиришни (жойни ўзгартириш хусусиятидан ва энергия манбаидан қатъи назар) қамраб олинади.

¹ „Транспорт воситаларини олиб қочиш ишлари бўйича суд амалиёти“ Олий Суд Пленум қарори 1996- й. 20- декабрь № 37. Тўпلام 190- бет.

Транспорт воситаларини олиб қочиш транспорт воситасининг турган жойини ўзгартириш бошланган пайдан эътиборан, бундай жойини ўзгартириш хусусияти ва усулидан қатъи назар, **тамом бўлган** жиноят деб топилади.

Қилмишни квалификациялашда айбдорнинг транспорт воситасини қандай масофага кўчирганлигининг аҳамияти йўқ.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасддан содир этилади.

Транспорт воситаларини олиб қочиш билан боғлиқ қилмишларни тўғри квалификация қилиш учун жиноятнинг мотиви ва мақсадини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга.

Бундай турдаги жиноят ишларини кўриб чиқаётганда, судлар ҳар бир алоҳида ҳолда олиб қочиш қандай мақсадда содир этилганини синчиклаб аниқлашлари лозим. Агар транспорт воситасини ўғрилаш мақсадида олиб қочилганлиги исботланса, айбдор шахснинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг ўзганинг мулкани талон-торож қилганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли моддалари бўйича квалификация қилинади. Олиб қочганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддага биноан транспорт воситасини талон-торож қилишда ҳам жиноятлар жами бўйича квалификация қилиш талаб қилинмайди. Мазкур жиноят квалификация қилинаётганида олиб қочишни транспорт воситасини талон-торож қилишдан фарқлаш зарур.

Куйидаги ҳолатларда транспорт воситасини талон-торож қилиш мақсади борлигини кўрсатиш мумкин: транспорт воситасининг ташқи кўринишини ўзгартириш (қайта бўяш, тартиб рақамини алмаштириш, уларни (пичоқда) қириб ташлаш ва бошқа ўзгартиришлар киритиш, фойдаланиш имконини берувчи қисмларини, айрим деталларини сотиш, ундан узоқ вақт фойдаланиши ва ҳ.к.лар).

Транспорт воситасини олиб қочиш **жиноятининг субъекти** 14 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар шахс транспорт воситасига эгалик қилиш, ундан фойдаланиш ва уни тасарруф этиш ваколатларига эга бўлмаган бўлса, мазкур модданинг субъекти бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2- қисмида: 1) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан; 2) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган транспорт воситаларини олиб қочганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖКни 267- модда 3- қисмида: 1) ўта хавфли рецидивист томонидан; 2) уюшган гуруҳ томонидан; 3) зўрлик ишлатиб ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб содир этилган транспорт воситаларини олиб қочганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Зўрлик ишлатиб деганда, таҳлил қилинаётган модданинг 3- қисми мазмунидан келиб чиқиб, жабрланувчининг баданига ҳар қандай даражадаги шикастнинг етказилиши тушунилади.

Жабрланувчига тан жароҳати етказилган ҳолларда, айбдор шахснинг ҳаракатларини одамнинг соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи жиноятлар бўйича ҳам қўшимча квалификациялаш талаб қилмайди, содир этилган қилмиш мазкур модданинг 3-қисми билан қамраб олинади.

Куч ишлатиш билан қўрқитиш деганда жабрланувчининг соғлиғига турли даражадаги шикаст етказилиши хавфи билан қўрқитиш тушунилади.

9- §. Транспортнинг хавфсиз ишлашини таъминлашга доир қондаларни бузиш (ЎЗР ЖК 268- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, кишилар ҳаёти, соғлиғи, ўзганинг мулкидир.

Объектив томондан жиноят йўловчи, пиёда, велосипедчи, от-улов транспортининг ҳайдовчиси ёки йўл ҳаракатининг бошқа қатнашчилари (ЖК 261—263, 265 ёки 266-моддаларида назарда тутилган шахслардан ташқари) томонидан, барча турдаги транспорт воситаларидан фойдаланиш қондаларини бузиш натижасида баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Йўл ҳаракати хавфсизлиги ва транспорт воситаларидан фойдаланиш қондаларига нафақат транспорт воситаларининг ҳайдовчилари, балки йўл ҳаракатининг бошқа барча қатнашчилари ҳам риюя этишлари керак.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш тарзидаги оқибатлар юзага келган пайдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади. Йўловчи, пиёда, велосипедчи, от-улов транспортининг ҳайдовчиси томонидан ҳаракат хавфсизлиги қондалари ёки ҳар қандай турдаги транспортдан фойдаланиш қондаларининг бузилиши жиноят объектив томонининг **зарурий белгиси** ҳисобланади. Шахсни жинойий жавобгарликка тортишда айбдор шахс айнан қайси қондаларни, шу қондаларнинг қайси бандини бузганлигини кўрсатиш зарур.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади. Йўл ҳаракати хавфсизлиги қондалари ва транспорт

воситаларидан фойдаланиш қоидаларига риоя қилмаслик қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлади. Булар қоида тариқасида, йўловчилар, пиёдалар, велосипедчилар, от-улов транспорти ҳайдовчилари ёки йўл ҳаракатининг бошқа қатнашчиларидир.

Ўрганилаётган модданинг 2-қисмида транспортнинг хавфсиз ишлашини таъминлаш қоидаларини бузиш одам ўлимига сабаб бўлган ҳолат учун жавобгарлик назарда тутилган.

Ушбу модданинг 3-қисмида: ўша қилмиш: 1) одамлар ўлимига; 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

10- §. Автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни кўриқлаш қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 269- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, кишилар ҳаёти, соғлиғидир.

Автомобиль йўллари, ер ости ёки ер усти коммуникациялари жиноятнинг предметиدير.

Объектив томондан жиноят автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни кўриқлаш қоидаларини бузиш, яъни автомобиль йўлларида ва шу йўллар учун ажратилган минтақада тегишли рухсатсиз ер ости ва ер усти коммуникациялари ўтказиш, уларни таъмирлаш, бу ишларни бажаришнинг белгиланган шартлари ва муддатларига риоя қилмаслик, ўзбошимчалик билан арқалар, тўсиқлар, шлагбаумлар ёки бошқа иншоотлар ўрнатиш, йўлларга материал ва бошқа нарсаларни уюб қўйиш, йўл устини бузиш натижасида баданга ўртгача оғир ёки оғир шикаст етказилишида ифодаланади.

Ушбу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб баданга ўртгача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибатлар юзага келган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Ўрганилаётган модданинг диспозициясида назарда тутилган бирор-бир ҳаракатнинг содир этилиши ва юзага келган оқибатлар ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги жиноятнинг **зарурий белгиси** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади. Автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни кўриқлаш қоидалари қасддан ёки эҳтиётсизликдан бузилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЖКнинг 269-модда 2-қисмида автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни қўриқлаш қоидаларини бузиш одам ўлимига сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Модданинг учинчи қисмида ўша қилмиш: 1) одамларнинг ўлимига; 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик назарда тутилган.

? Қўшимча саволлар

1. Транспорт ҳаракати ва ундан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш жиноятининг оғир оқибатларига нималар киради?

2. Жиноят Кодексининг 261- моддасида кўрсатилган жиноятнинг субъекти кимлар бўлиши мумкин?

3. Транспортни таъмирлаш ёки уни фойдаланишга чиқариш қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади? Ушбу жиноятнинг субъекти махсус субъект ҳисобланадими?

4. Транспорт воситаси ёки алоқа йўлларини яроқсиз ҳолга келтириш ва унинг субъектив хусусиятлари қандай?

5. Темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркиби, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасини олиб қочиш ёки эгаллаб олиш деганда нима тушунилади? Ушбу жиноятнинг оғир оқибатларини кўрсатинг.

6. Қандай қилмишлар халқаро учиш қоидаларини бузишнинг объектив томонини ташкил қилади?

7. Транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш қандай ҳолларда жиноий жавобгарлик қилмишини ташкил қилади? Ҳаракат хавфсизлиги қоидаларини бузиш нималарда ифодаланади?

8. Транспорт воситасини олиб қочиш жиноятини содир этганлик учун кимлар жиноий жавобгарликка тортилмайдилар?

9. Жиноят Кодексининг 268- моддасида кўрсатилган жиноятга кимлар субъект бўла оладилар?

10. Автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни қўриқлаш қоидаларини бузиш нималардан иборат? Ушбу жиноятда жавобгарликнинг шартлари.

АДАБИЁТЛАР

1. Квашис В. Е. Ответственность за правонарушения на автотранспорте. — М., 1974.

2. Куринов Б. А. Автотранспортные преступления: квалификация и ответственность. — М.: Юрид., лит.-ра, 1976.

3. Егоров В. И. Ответственность за угон автотранспортных средств по советскому уголовному праву. Дисс. канд. наук. — М., 1978.

4. Коробеев А. Н. Транспортные правонарушения: квалификация и ответственность. — М.: ЮЛ, 1980.

5. Глистин В. К. Транспортные преступления. - М., 1981.
6. Кузьмина А. С. Борьба с автотранспортными преступлениями. — Омск, 1981.
7. Корчагин А. Г. Уголовная политика в сфере с преступлениями, связанными с использованием техники. // Проблемы советской уголовной политики. — Владивосток, 1985.
8. Коняев В. П. Борьба с управлением транспортными средствами в состоянии опьянения. — Ташкент, 1986.
9. Усмоналиев М. Некоторые вопросы ответственности пешеходов за нарушение правил дорожного движения. Проблемы совершенствования мер борьбы с преступностью. // Сборн. научн. труд. — Т.: Из-во ТашГУ, 1986.
10. Рустамбаев М. Х. Значение последствий для квалификации нарушений правил безопасного движения и эксплуатации транспортных средств. // Совершенствование мер борьбы с преступностью и ее профилактика. Сборник. научн. трудов ТашГУ. — Т.: Изд-во ТашГУ, 1988.
11. Кременев И. Н. Уголовная ответственность за транспортные преступления. — Т., 1990.
12. Коняев В. П. Состояние опьянения — транспортные преступления — уголовная ответственность. — Т.: Узбекистан, 1992.
13. Коробеев А. И. Транспортные преступления: квалификация, ответственность, предупреждение. — Владивосток, 1992.
14. Кабулов Р. К. Разграничение хищения транспортного средства от угона. // Конституция — ҳуқуқий давлат қуришнинг асоси. Илмий-амалий анжуман материаллари. — Т.: Адолат, 1996.
15. Шайбазян Л. Г. Собственность — объект угона транспортного средства. // Мустақиллик ва Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик давлатни ва фуқаролар жамиятини шакллантириш муаммолари. Илмий-назарий конференция материаллари. — Т., 1996.
16. Шайбазян Л. Г. Уголовно-правовое значение мотива и цели угона транспортного средства. // Вопросы совершенствования деятельности правоохранительных органов. Сборн. науч. статей адъюнктов и соискателей. — Т., 1996.
17. Шайбазян Л. Г. Правовые нормы борьбы с угоном транспортных средств (уголовно-правовой и криминологический аспекты). Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — Т., 1997.
18. Шайбазян Л. Г. Правовые меры борьбы с угоном транспортных средств. — Т., 1997.

**ХІХ боб. ГИЁХВАНДЛИК ВОСИТАЛАРИ ЁКИ
ПСИХОТРОП МОДДАЛАР БИЛАН ҚОНУНГА
ХИЛОФ РАВИШДА МУОМАЛА ҚИЛИШДАН
ИБОРАТ ЖИНОЯТЛАР**

**Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан
қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат
жиноятлар**

Тақиқланган
экинларни
етиштириш
(ЖК 270-
моддаси)

Гиёҳвандлик
воситалари
ёки психо-
троп модда-
ларни қонун-
га хилоф
равишда
эгаллаш (ЖК
271- моддаси)

ЖК 272-
моддаси
Ўзбекистон
Республикаси-
нинг 1999 йил
20 август
қонуни билан
чиқарилган

Гиёҳвандлик
воситалари ёки
психотроп мод-
даларни ўтказиш
мақсадини кўз-
лаб қонунга
хилоф равишда
тайёрлаш, олиш,
сақлаш ва бош-
қа ҳаракатлар
қилиш, шу-
нингдек уларни
қонунга хилоф
равишда ўтка-
зиш (ЖК 273-
моддаси)

Гиёҳвандлик
воситалари ёки
психотроп
моддаларни
истеъмол қилишга
жалб этиш
(ЖК 274-
моддаси)

Гиёҳвандлик
воситалари ёки
психотроп мод-
далар ишлаб
чиқариш ёки
улардан фойда-
ланиш қондала-
рини бузиш
(ЖК 275-
моддаси)

Гиёҳвандлик
воситалари ёки
психотроп модда-
ларни ўтказиш
мақсадини кўз-
ламай қонунга
хилоф равишда
тайёрлаш, эгал-
лаш, сақлаш ва
бошқа ҳаракатлар
(ЖК 276-
моддаси)

Жиноят кодексининг ушбу бобига киритилган жиноятлар гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан муомала қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатларни муҳофаза қилишга қаратилгандир. Бу нормалар гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан

қонунга хилоф равишда муомала қилишнинг олдини олиш, фуқароларнинг соғлигини муҳофаза қилиш ва давлат хавфсизлигини таъминлаш мақсадини кўзлайди. Шунини қайд этиш лозимки, 1999 йил 19 августда Ўзбекистон Республикасининг „Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги қонуни қабул қилиниб, у муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатларни тартибга солиди. Агар бу муносабатларнинг бузилишлари жиноят-ҳуқуқий бузилиш, деб топилса, айбдор шахс ЖК тегишли нормаларига мувофиқ жиноий жавобгарликка тортилади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар ЖК XIX бобига киритилган жиноятларнинг предмети бўлиб, улар ҳақидаги тушунчалар „Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги Қонуннинг 3-моддасида берилган.

Гиёҳвандлик воситалари — гиёҳвандлик воситалари рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олиннадиган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий бўлган моддалар, таркибида гиёҳвандлик моддаси бўлган препаратлар ва ўсимликлардир.

Психотроп моддалар — психотроп моддалар рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олиннадиган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий моддалардир.

Прекурсорлар — прекурсорлар рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олиннадиган гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тайёрлаш учун фойдаланиладиган моддалар ҳисобланади.⁶⁹

1- §. Тақиқланган экинларни етиштириш (ЎЗР ЖК 270- моддаси)

Тақиқланган экинларни етиштириш, яъни кўкнор ёки мойли кўкнор, каннабис ўсимлиги (наша) ёхуд таркибида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар бўлган экинларни қонунга хилоф равишда экиш ёки ўстиришдан иборатдир. „Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги Қонунга мувофиқ, таркибида гиёҳвандлик моддаси бўлган ўсимликларни етиштириш давлат монополияси ҳисобланади (6-модда) ва уларни етиштириш учун рухсат махсус ваколатли орган томонидан белгиланган тартибда,

⁶⁹ Ўзбекистоннинг янги қонунлари. Т., 2000, 22-сон, 19—20-бетлар.

давлат қорхоналарига илмий мақсадларда фойдаланиш учун мазкур фаолият тури билан шуғулланишга рухсат берилган лицензияси бўлган тақдирда берилади (21- модда).

Жиноятнинг объекти гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан муомала қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, шунингдек аҳолининг соғлиғи ва хавфсизлигидир. **Жиноятнинг предмети**га кўкнор, мойли кўкнор, каннабис (наша) ва таркибида гиёҳвандлик моддалари ёки психотроп моддалар бўлган бошқа ўсимликлар киради.

Каннабис — бу нашанинг навларидан бири бўлган ўсимликдир (Ҳиндистон, Жанубий Чу, Краснодар нашалари ва нашанинг бошқа турлари мавжуд).

Таркибида гиёҳвандлик моддаси ёки психотроп моддалар бўлган ўсимликлар жумласига кокаин бутаси, коки барглари ва таркибида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар бўлган бошқа экинлар киради.

Мазкур **жиноят объектив** томондан тақиқланган экинларни, яъни таркибида гиёҳвандлик моддалари бўлган ўсимликларни экиш ёки етиштиришдан иборатдир. Таркибида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар бўлган экинларни экиш деганда, ўстирилиши тақиқланган, таркибида гиёҳвандлик моддаси бўлган ўсимликларнинг уруғларини ёки кўчатларини ҳар қандай ер участкасидаги тупроққа қаш тушунилади. Бу ҳаракатлар униб чиққан ўсимликларнинг пишиб етилган ёки етилмаганлигидан қатъи назар, **тамом бўлган** жиноят, деб топилади.

Экинларни етиштириш деганда ўстирилиши тақиқланган ўсимликларни пишиб етилиш босқичига олиб бориш мақсадида экинзор ва кўчатларни парваришлаш (суғориш, чопиқ қилиш, ўғитлаш ва ҳ.к.) тушунилади. Бу қилмиш кўчатлар етилган ёки етилмаганидан қатъи назар, **тамом бўлган** жиноят таркибини ҳосил қилади.

Жавобгарлик тўғрисидаги масала муайян оқибатлар юзага келиши билан боғлиқ эмаслиги ва қилмишнинг кўрсатиб ўтилган ҳаракатлар бажарилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган**, деб топиллиши туфайли бу жиноят формал таркибли жиноятлар жумласига киради.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1995 йил 27 октябрда қабул қилинган „Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти

ҳақида“ги 21- сонли Қарориди: „Айбдорнинг ҳаракатлари экин майдони ўлчамадан келиб чиққан ҳолда Жиноят кодекси 270- моддасининг тегишли қисмлари билан квалификация қилинади, бунда ушбу модданинг 1- қисми билан квалификация қилиш учун экин майдонининг ўлчами 250 квадрат метргача бўлиши кўзда тутилади.

Шахс етиштирилиши тақиқланган ўсимликларни турли майдонларда ўстираётган бўлса, унинг қилмишни квалификация қилишда жами экин майдонидан келиб чиқмоғи лозим. Агар етиштирилиши тақиқланган ўсимликларни экиш ва етиштириш келгуси наркотик моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрлаш, сақлаш, ташиш, жўнатиш, шунингдек ўтказиш ёки сотиш билан боғлиқ бўлса, бундай ҳаракатлар Жиноят кодексининг 270- моддаси ва тегишли моддаларида назарда тутилган жиноятлар мажмуи билан квалификация қилинмоғи даркор¹, деб тушунтириш берилган.

Ўрганилаётган жиноят субъектив томонидан айбнинг тўғри қасд шакли билан ифодаланади. Айбдор таркибида гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддаси бўлган экинлар ёки ўсимликларни қонунга хилоф равишда ўстираётганини биледи ва мазкур ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди. Жиноятни содир этишнинг мақсади айбдорнинг ҳаракатларини квалификациялаш учун аҳамиятга эга эмас. Жиноятнинг мотиви ҳам ҳар хил бўлиши мумкин, бироқ у ҳам қилмишнинг квалификацияси ва жиноий жазо тайинлашга таъсир кўрсатмайди.

Ушбу жиноятнинг субъекти жиноят содир этилгунга қадар 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахслар бўлишлари мумкин.

ЖКнинг 270- моддаси 2- қисмида ушбу жиноятни айбни оғирлаштирувчи ҳолатларда: а) илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс томонидан; б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб; в) ўртача катталиқдаги экин майдонида таркибида гиёҳвандлик моддалари бўлган ўсимликни етиштирганлик учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Етиштириш тақиқланган экинларни ўстириш билан шуғулланувчи шахс илгари ҳам ЖК 270—276- моддаларида назарда тутилган жиноятлардан бирини содир этган бўлса

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1-жилд, Т., Шарқ, 1997, 13- бет.

ёхуд вояга етмаган шахсни гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар истеъмол этишга жалб қилган бўлса, яъни қилмишда ЖК 127-моддаси 2- ва 3- қисмларида назарда тутилган жиноят мавжуд бўлса, бундай қилмишни ЖК 270-модда 2-қисм „а“ банди бўйича квалификация қилиш керак. Қилмишни квалификация қилишда олдинги шундай жинояти учун судланган ёки судланмаганлигининг аҳамияти йўқ, аммо судланганлик бекор бўлмаган ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмаган бўлиши шарт. Бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб тақиқланган экинларни етиштириш, икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган экинлар ёки психотроп моддалари бўлган ўсимликларни қонунга хилоф равишда етиштиришда биргаликда қасддан иштирок этишни билдиради, бунда жиноятни содир этишда аввал тил бириктирилган бўлиши лозим.

Бу воситаларни ўртача катталикдаги экин майдонида етиштириш деганда, ЖК саккизинчи бўлимида берилган таърифга мувофиқ, 250 квадрат метрдан 1000 квадрат метргача бўлган майдонда етиштириш тушунилади.

ЖК 270-моддасининг 3-қисмида; а) ўта хавfli рецидивист томонидан; б) уюшган гуруҳ ёки унинг манфаатларини кўзлаб; в) катта экин майдонида тақиқланган экинларни етиштирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Таҳлил этилаётган жиноят, таркибида гиёҳвандлик воситалари мавжуд бўлган ўсимликларни етиштирувчи айбдор буни содир этганига қадар ЖК 34- моддасида белгиланган тартибда суднинг қонуний кучга кирган ҳукми билан ўта хавfli рецидивист деб топилган бўлсагина, қилмиш ўта хавfli рецидивист томонидан содир этилган деб ҳисобланади.

Икки ёки ундан ортиқ шахснинг таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган ўсимликларни биргаликда етиштириш учун олдиндан бирлашиши ЖК 29- моддасига мувофиқ уюшган гуруҳ томонидан таркибида тақиқланган экинларни етиштириш деб топилади. „Жиноий гуруҳни уюшган деб квалификация қилиш учун асосий мезон тариқасида, масалан, гуруҳнинг барқарорлигини, унда ташкилотчининг бўлишини, одатда, бир неча жиноятни содир этиш мақсадида тузилганлигини, жиноятни амалга ошириш режаси ва йўл-йўриғи ишланганлигини, ҳар бир иштирокчи ўртасида вазифалар тақсимланганлигини, техника билан таъминланганлигини, жиноятни яшириш чоралари кўрилган-

лигини, умумий интизомга ва жиноий гуруҳ ташкилотчилигининг кўрсатмаларига итоат қилинишини ва шу кабиларни ҳисобга олиш лозим“.¹

ЖК саккизинчи бўлимида берилган таърифга мувофиқ, таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган экинларни катта майдонда етиштириш деганда, 1000 квадрат метр ва ундан ортиқ бўлган экин майдони тушунилади.

2- §. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш (ЎзР ЖК 271- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан муомала қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, шунингдек, аҳолининг соғлиғи ва хавфсизлигидир.

Мулкий манфаатлар кўриш жиноятнинг қўшимча объектидир, бу жиноятни талончилик ёки босқинчилик йўли билан содир этишда жабранувчининг жисмоний дахлсизлиги ушбу жиноятнинг объекти ҳисобланмайди. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар қилмишнинг **предметидир.**

„Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги Қонуннинг 3- моддасига мувофиқ, гиёҳвандлик воситалари деганда, гиёҳвандлик воситалари рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олинган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий бўлган моддалар, таркибида гиёҳвандлик моддаси бўлган препаратлар ва ўсимликлар тушунилади.

ЖК саккизинчи бўлимида берилган таърифга мувофиқ, улар жумласига „Гиёҳвандлик воситалари тўғрисида“ БМТнинг 1961 йилги ягона Конвенциясининг I ва II рўйхатларига киритилган ҳар қандай гиёҳвандлик воситалари, „1961 йилги „Гиёҳвандлик воситалари тўғрисида“ги ягона Конвенцияга тузатишлар киритиш ҳақида“ 1972 йилда қабул қилинган Протоколга асосан киритилган тузатишлардаги моддалар ҳам киради.

Психотроп моддалар жумласига мутелик ҳолатини вужудга келтирадиган ва галлюцинация пайдо қилиб, ҳаракатланиш, фикрлаш, хулқ-атвор, идрок этиш ва кайфиятнинг бузилишини келтириб чиқариб, инсоннинг марказий

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 13- бет.

асаб тизимига рағбатлантирувчи ёки тушқунликка солувчи, таъсир кўрсатувчи моддалар рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олинган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий бўлган моддалар киради. Улар жумласига БМТнинг „Психотроп моддалар ҳақида“ 1971 йилги Конвенциясининг I, II, III, ва IV рўйхатларига киритилган моддалар ҳам киради.

ЖК 271- моддасининг 1- қисмида назарда тутилган **жиноят объектив томондан** гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда олиб қўйиш ва уларни ўғрилик ёки фирибгарлик йўли билан эгаллашда ифодаланади.

Ўғирлик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллаш деганда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни яширин йўл билан ўзганинг эгалигидан гайриқонуний равишда текинга эгаллаб олиш тушунилади.

Юқорида айтилган моддаларни фирибгарлик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллаш гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан гайриқонуний эгаллаб олишда ифодаланади.

Ўғирлик-гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддани эгаллаб олиш ёки ундан айбдор уни ўз ихтиёрича тасарруф этиш ёки ундан фойдаланишнинг реал имкониятига эга бўлган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Фирибгарлик — айбдор алдаш йўли билан гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўз тасарруфига олган пайтдан эътиборан, ишончни суиистеъмол қилишда эса ўзига берилган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тасарруф этган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

Ушбу жиноят субъектив томондан тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаб олганини билади ва шундай бўлишини хоҳлайди.

Жиноятнинг субъекти қилмишни содир этгунга қадар 14 ёшга тўлган, ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЖК 271- моддаси 2- қисмида мазкур жиноятни жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда содир этганлик учун жавобгарлик белгиланган. Қонунда кўрсатилган восита ва моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш қуйидаги ҳолатларда: а) илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс томонидан; б) бир гуруҳ

шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб; в) ўзлаштириш ёки растрата қилиш йўли билан; г) талончилик йўли билан; д) мансаб мавқеини суиистеъмол қилиб; е) тамагирлик йўли билан; ж) кўп миқдорда содир этилган бўлса, ЖК 271-моддаси 2- қисми „ж“ банди билан квалификация қилинади.

Шахс гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаб олишидан илгари шундай моддалар ва воситалар билан гайриқонуний муомала қилишдан иборат жиноятлардан бирини содир этган бўлса (бунинг учун у жазога ҳукм қилингани ёки қилинмаганидан қатъи назар) унинг қилмиши **ЖК 271- моддаси 2- қисми „а“ банди билан квалификация қилиниши лозим.**

Жиноятни бир гуруҳ шахслар томонидан содир этиш ҳақида олдиндан келишиб олган икки ёки ундан ортиқ шахс иштирок этган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш, **ЖК 271-моддаси 2-қисми „б“ банди билан баҳоланади.**

Гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддани **ўзлаштириш** айбдорга ишониб топшириб қўйилган ёки унинг тасарруфида турган жиноят предметларини ўз фойдасига ишлатиш мақсадида ушлаб туришни билдиради. Растрата қилиш айбдорга ишониб топшириб қўйилган ёки унинг тасарруфида турган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни сотишда, ўз эҳтиёжи учун ишлатишда, ҳадя қилишда, бегоналаштиришда ёки бошқа шахсга беришда ифодаланади.

Талончилик йўли билан қонунга хилоф равишда эгаллаш гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ошқора йўл билан, шу жумладан ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли бўлмаган зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб эгаллашдан иборат бўлади.

Мансаб мавқеини суиистеъмол қилиб қонунга хилоф равишда эгаллаш гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни мансаб мавқеидан фойдаланиб ўз фойдасига ёки бошқа шахслар фойдасига текинга ишлатиб юборишни билдиради.

Қонунга хилоф равишда эгаллаш усули сифатида жабрланувчига ёки унинг яқинларига нисбатан зўрлик ишлатиш, мулкка шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш ёхуд жабрланувчи учун сир сақланиши лозим бўлган маълумотларни ошқор қилиш билан қўрқитиб ёхуд жабрланувчини шу моддалар ёки воситаларни беришга мажбур қиладиган шароитга солиб қўйиш йўли билан гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни топширишни талаб қилишда ифодаланади.

Гиёҳвандлик воситаларининг кўп миқдорининг ўлчамлари Ўзбекистон Республикаси Гиёҳвандлик воситалари устидан назорат қилиш давлат комиссиясининг 1995 йил 1 апрелда қабул қилинган 13—4—1- сонли Қарорининг 3- иловасида берилган. Жумладан, кўп миқдор деганда, куйидаги миқдорлар тушунилади: курилган наша 500 грамм ва бундан ортиқ; курилмаган марихуана (наша) — 2,5 кг; ишлов берилган наша — 100 грамм; опий (шу жумладан тиббий) — 50 грамм (0,01 граммдан 5000 та таблетка); героин — 1 г; кодеин (асоси ва тузлари) — 10 грамм (0,015 граммли 670 та таблетка) ва ҳ.к.

ЖК 271- моддаси 3- қисмида; а) ўта хавfli рецидивист томонидан, б) уюшган гуруҳ ёки унинг манфаатларини кўзлаб, в) босқинчилик йўли билан содир этилган, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаганлик учун жавобгарлик белгиланган эди.

Таҳлил қилинаётган жиноятнинг дастлабки иккита оғирлаштирувчи ҳолатларининг мазмуни 270- моддада назарда тутилган жиноятни ўрганганимизда очиб берилган.

Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни босқинчилик йўли билан эгаллаш деганда, ўзганинг гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддасини талон-торож қилиш мақсадида ҳаёт ёки соғлиқ учун хавfli зўрлик ишлатиб ёхуд шундай зўрлик ишлатиш билан қўрқитиб содир этилган босқинчилик тушунилади.

„Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларини ўғрилик, фирибгарлик, ўзлаштириш ёки растрата қилиш, талончилик, ҳокимият ёки мансаб мавқеини суистеъмол қилиш, товламачилик, босқинчилик йўли билан эгаллаш (Жиноят кодексининг 271- моддаси) Жиноят кодексининг 271- моддаси ва ўзгалар мулкани талон-торож этишни назарда тутган тегишли моддаларида кўрсатилган жиноятлар мажмуи билан фақат бу моддалар (моддалар қисмлари) санкцияси Жиноят кодексининг 271- моддадаги оғирроқ жазони кўзда тутган ҳоллардагина квалификация қилиниши лозим.

Тергов органлари ва судлар гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллашдан мақсад нима эканлигини аниқлашлари зарур. Эгаллаш келгусида ўтказиш ёки сотиш учун амалга оширилганлиги аниқланган тақдирда, айбдорнинг ҳаракатлари қайд этилган жиноятларга тайёргарлик кўриш деб ҳам квалификация қилиниши керак“.¹

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 14- бет.

3- §. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонунга хилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар қилиш, шунингдек уларни қонунга хилоф равишда ўтказиш
(ЎЗР ЖК 273- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан муомала қилиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, шунингдек аҳолининг соғлиғидир. Қилмишнинг предмети гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалардир.

Ушбу жиноят объектив томондан гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишда ифодаланади.

NOTA BENE!

Қонунга хилоф равишда муомала қилиш деганда, устидан халқаро ҳуқуқий ва ички давлат назорати ўрнатилган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва ҳ.к. ҳаракатларнинг содир этилиши тушунилади.

Бундай қилмишлар жумласига гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадида қонунга хилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш, ташиш, жўнатиш, шунингдек, уларни кўп бўлмаган миқдорларда ўтказиш киради.

Тайёрлаш деганда, истеъмолга яроқли гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар олинадиган воситалар, шунингдек уларни қайта ишлаш ва оқлаш, чет аралашмалардан тозалашни амалга ошириш тушунилади.

„Наркотик моддаларни тайёрлашни жиноят деб ҳисоблашда уни истеъмол қилиш учун тайёр ҳолатини олиш лозим, чунки концентрацияланган наркотикдан бир марта истеъмол қилинса, наркотикли бангилик — эйфория (ҳақиқий аҳволга мос келмаган ҳолда кайфиятнинг кўтарилиши, ўзидан ўзи хурсанд бўлаверишлик) пайдо бўлади“¹ деб таъкидлайди М. Икромова.

Сақлаш деганда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларнинг айбдор эгалигида, чунончи унинг ўзида, бинода, пана жойда ёки бошқа жойларда сақлаш билан боғлиқ ҳар қандай қасдан қилинган ҳаракатлар тушунилади.

¹ М. Икромова. Гиёҳвандлик ижтимоий офат. Т., 1990, 11- бет.

Ушбуларни сақловчиларнинг „ихтирочилари“ га юқори баҳо бериш мумкин. Бироқ сақлаш усуллари жавобгарликка тортишда ҳеч қандай аҳамият касб этмайди.

Ташиш деганда, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни темир йўл, ҳаво, автомобиль транспорти ва бошқа транспорт турларидан фойдаланган ҳолда бир жойдан бошқа жойга олиб боришни тушунмоқ лозим. „Ташиш асосан наркотикнинг „эгалари“ орқали махсус доимий ёки биринчи марта жалб этилган курьерлар томонидан бажарилади“.¹

Жўнатиш — гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни бир манзилдан иккинчисига багаж, посылка қилиб ёки бошқа турдаги почта жўнатмаси ва ҳ.к. тарзида қонунга хилоф равишда юборишдир. Бунда ана шу воситалар ва моддаларни ташиш жўнатувчининг иштирокисиз амалга оширилади.

Жиноят ана шу моддалар ёки воситаларни тайёрлаганлик, сақлаганлик ҳамда 273- модданинг диспозициясида кўрсатилган бошқа ҳаракатлар аниқланган пайтдан эътиборан, уларнинг оқибатларидан қатъи назар, **тамом бўлган** деб топилади.

Ўтказиш гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни **сотиш**, айирбошлаш, ҳадя қилиш, қарзга беришни, қарзни узиш эвазига ўтказиш ва бошқа шу каби ҳаракатларнинг содир этилишини билдиради.

Айтиб ўтилган қилмишларнинг кўп бўлмаган миқдорларда содир этилиши шахсни ЖК 273- модда 1- қисми бўйича жиноий жавобгарликка тортишнинг зарурий шартидир. Шу билан бирга, ушбу модданинг 6- қисмида: „ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган қилмишларни содир этган шахс ўз ихтиёри билан айбини бўйнига олиш тўғрисида ҳокимият органларига арз қилса ва гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни топширса, жазодан озод қилинади“, деб белгилаб қўйилган.

„Шахснинг гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилиши муносабати билан тиббий ёрдам кўрсатишини сўраб тиббиёт муассасаларига ўз ихтиёри билан мурожаат қилганлиги, уни илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаганлиги, сақлаганлиги, ташиганлиги ва жўнатганлиги, истеъмол қилганлиги учун жиноий жавобгарликдан озод

¹ М. Икромова. Гиёҳвандлик ижтимоий офат. Т., 1990, 14- бет.

қилишга фақат бундай мурожаат шахснинг бангиликдан тузалиш нияти билан қилинган ва уни фош этилиши билан боғлиқ бўлмаган ҳоллардагина асос бўлиши мумкин“.¹

Жиноят субъектив томондан қасддан содир этилади.

Айбдор гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрлаётганини, олаётганини, сақлаётганини, ташиётганини ёки жўнатаётганини ёхуд ўтказаётганини биледи ва шуни хоҳлайди.

Ўтказиш мақсади жиноят таркибининг конструктив белгиси ҳисобланади, агар шу белгининг мавжудлиги исботланмаса, қилмиш ЖК 276- моддаси бўйича квалификация қилинмайди. Олий суд Пленумининг 1995 йил 27 октябрдаги „Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида“ги 21- сонли Қарорининг 6- бандида: „Айбдорда қонунга хилоф равишда тайёрланган, олинган, сақланаётган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсади борлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда (Жиноят кодекси 273- м.), судлар, бу восита ёки моддалар ҳақиқатдан ҳам ўтказиш учун тайёрланганлигини намоён этувчи далиллар мажмуига асосланмоқлари лозим. Масалан, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни фақат истеъмол қилинишини истисно этадиган миқдорда топилганлиги, наркотиклар ёки психотроп моддаларни маълум ўлчамда қadoқланганлиги, ташиш ёки жўнатишда уларни махсус махфий жойга яширилганлиги, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тайёрлаш учун асбоб-ускуналарнинг мавжудлиги, айбдорнинг ўзи банги эмаслиги тўғрисида экспертиза хулоса берганлиги ва ҳ.к.лар. Ишнинг аниқланган ҳақиқий ҳолатларига қараб айбдорнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 273-моддаси ёки сотиш мақсади бўлганида Жиноят кодекси 25-моддаси ва 272-моддасининг 2-қисми билан квалификация қилиниши керак“² лиги кўрсатилган.

ЖК 272- моддаси 1999 йил 20 августда „Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш тўғрисида“ги қонуни билан чиқариб ташланган.

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 17- бет.

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 15- бет.

Жиноятнинг субъекти жиноятни содир этгунига кадар 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЖК 273- моддасининг 2- қисмида шу модданинг 1- қисмида назарда тутилган, қилмишлар озгинадан кўпроқ миқдорда содир этилганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Гиёҳвандлик воситалари топиб олинганда ва уларга қонунга хилоф равишда эгалик қилинганда ёки улар билан қонунга хилоф равишда муомала қилинганида миқдорининг кўп бўлмаган ва кўп миқдорларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси гиёҳвандлик воситаларини назорат қилиш бўйича Давлат комиссиясининг 1995 йил 1 апрелдаги 13—14—1- сонли Қарори билан маъқулланган ва шу Қарорнинг 3- иловасидан жой олган.

273-модданинг 3- қисмида 1 ёки 2- қисмларида назарда тутилган қилмишлар:

а) илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс томонидан;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўташ жойларида;

г) ўқув юртларида ёки ўқувчилар, студентлар ўқув, спорт ёки жамоат тадбирларини ўтказадиган бошқа жойларда ёхуд кўп миқдорда содир этилганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

273- модданинг 3- қисмида жавобгарлик белгиланган жазони оғирлаштирувчи ҳолатларнинг мазмуни ЖК 270 ва 271- моддаларида назарда тутилган жиноятлар таҳлил этилганида очиб берилганлиги сабабли уларга тўхтатилишни лозим топмадик.

Ушбу модданинг 4-қисмида:

1) гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни лабораторияларда ёхуд ўзганинг мулки ҳисобланган восита ва асбоб-ускуналар ёки прекурсорлардан фойдаланган ҳолда қонунга хилоф равишда тайёрлаганлик ёки қайта ишлаганлик;

2) гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддаларни истеъмол қилиш ёки тарқатиш учун бангихоналар ташкил қилганлик ёки уларни сақлаб турганлик;

3) иккинчи ёки учинчи қисмларда назарда тутилган қилмишлар ўта хавфли рецидивист томонидан ёхуд уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилганлиги учун жавобгарлик белгиланган.

Биринчи ҳолда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни махсус мўлжалланган яширин лабораторияларда ёхуд илмий-тадқиқот институтлар ва бошқа муассасаларнинг лабораторияларида мавжуд бўлган воситалар, асбоб-ускуналар ёки прекурсорлардан фойдаланган ҳолда тайёрлаш ёки қайта ишлаш назарда тутилмоқда.

NOTA BENE!

Бангихоналар ташкил қилиш деганда ҳар қандай хонани гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилиш учун мослаштиришга қаратилган фаолият тушунилади.

Бангихонани сақлаб туриш хонани гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилиш ёки уларни тарқатиш учун бир неча бор бериб кўйишда ифодаланади. „Ўта хавфли рецидивист“ ва „уюшган гуруҳ ёки унинг манфаатларини кўзлаб“ деган тушунчаларнинг мазмуни 270- моддада жавобгарлик белгиланган жиноят таркибининг таҳлилида очиб берилган.

Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда кўп миқдорда сотишда ифодаланган қилмишлар **ЖК 273- моддасининг 5- қисми** бўйича квалификация қилинади.

Сотиш деганда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ҳақ эвазига ўтказиш тушунилади. Жиноят таркиби ана шу воситалар ёки моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш кўп миқдорда амалга оширилган тақдирдагина мавжуд бўлади.

ЖК 273- моддаси 6- қисмига кўра гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўз ихтиёри билан топширган шахс топширилган гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тайёрлаганлиги, олинганлиги, шунингдек уларни сақлаганлиги, ташиганлиги ва жўнатганлиги учун жиноий жавобгарликдан озод қилинади.

4- §. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш

(ЎзР ЖК 274- моддаси)

Бу жиноий қилмиш гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ёки одамнинг ақл-идроки, иродасига таъсир этувчи бошқа моддаларни ҳар қандай шаклда истеъмол қилишга жалб этишда ифодаланади.

Одамларнинг ақл-идроки, иродасига таъсир этувчи гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва бошқа моддаларни

истеъмол қилишга жалб этишнинг ижтимоий хавфлилиги ниҳоятда юқоридир. Чунки бу қилмиш гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни тарқатиш усулларидан бири ҳисобланади, бунинг натижасида уларни нотиббий равишда истеъмол қилувчи шахслар доираси кенгайди, одамларнинг иродаси сусаяди, гиёҳвандлик воситалари билан ғайриқонуний муомала қилиш билан боғлиқ бўлган қилмишлар кўпаяди.

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, аҳоли соғлиғи соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва одамларнинг ақл-идроки иродасини сусайтирувчи бошқа моддалар билан муомала қилишнинг белгиланган тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Ушбу жиноятнинг предмети йўқ, чунки жиноят объекти бўлган ижтимоий муносабатларга гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва одамнинг ақл-идроки, иродасига таъсир этувчи бошқа моддалар кирмайди. Гиёҳвандлик воситалари ва қонунда белгилаб қўйилган бошқа моддалар, шахснинг улардан фойдаланиб, муайян натижага эришиши, яъни бошқаларни уларни истеъмол қилишга жалб этиши ва шу аснода уларни ўзига тобе қилиб қўйишида восита вазифасини ўтайди.

Объектив томондан жиноят, жинойи натижа, яъни бошқа шахснинг гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идрок, иродага таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишга жалб этишга қаратилган фаол ҳаракатида ифодаланади.

Ҳаракат субъектнинг бошқа шахсда юқорида айтиб ўтилган воситалар ёки моддаларни истеъмол қилиш хоҳишини уйғотишга қаратилган фаол ва ташаббусли хулқ-атворидан иборатдир. Қилмиш айбдорнинг бошқа шахсни гиёҳвандлик воситалари ёки бошқа моддаларни истеъмол қилишга далолат қилиши ё уларни биргаликда истеъмол қилишга далолат қилишдан иборат бўлади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идрок иродасига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш сўзлар ва ишоралар ёрдамида ёки жисмоний таъсир кўрсатиш билан амалга оширилиши мумкин. Жалб этиш, ишонтириш ва мажбурлаш орқали амалга оширилади. Жалб этишнинг кўриниши бўлган ишонтириш ва мажбурлаш турли усуллар, йўллар, ҳаракатлар йиғиндисидан иборат бўлиб, жиноятнинг субъекти улардан фойдаланиб, ўз нияти, яъни бошқа шахсни гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва ақл, иродани сусайтирувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишга жалб этишга эришади.

Ишонтириш шаклидаги жалб этишда гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддаларни татиб кўришни таклиф, илтимос қилиш, маслаҳат бериш, гиж-гижлаш, пичинг қилиш, тилёғламалик билан мақташ, мукофот ваъда қилиш ва ҳ.к.ларни қўллаб бошқа шахсга руҳий таъсир ўтказиб, унда гиёҳвандлик воситалари ва бошқа моддаларни истеъмол қилиш истагини шакллантиришдан иборатдир.

Масалан, В. исмли гиёҳвандлик воситалари билан савдо қилувчи шахс томирига морфидан укол қилиш билан ўзининг 12 яшар қизини гиёҳвандликка ўргатади, кейинчалик қизининг касаллик ҳолатидан фойдаланиб, уни фоҳишалikka ва ўзининг гиёҳвандлик воситаларини сотувчи шеригига айлантиради.

Мажбурлаш эса жабрланувчини кўрқитиш, шантаж қилиш, алдаш, эркинлигини чеклаш, уриш, калтаклаш, қийнаш, азоблаш, баданга турли даражадаги шикаст етказиш ва бошқа жисмоний ва руҳий зўрлик воситаларини қўллаб гиёҳвандлик воситаларини ёки қонунда кўрсатилган моддаларни истеъмол қилишга мажбур этишдан иборатдир.

Жиноий йўл билан жалб этишнинг амалда қанча вақт давом этиши турли омилларга: айбдор томонидан қўлланган жалб этишнинг шакли ва усуллари, қандай шароитда кечганлиги; жиноий қилмишнинг субъекти ва жабрланувчининг ўзаро муносабатлари; жабрланувчининг гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва бошқа моддаларни истеъмол қилишга қай даражада мойиллигига боғлиқ бўлади. Шу сабабли жалб этиш дарров амалга ошириладиган ҳодиса ёки нисбатан узоқ давом этадиган жараён бўлиши ҳам мумкин. Бироқ қилмишга ҳуқуқий баҳо беришда бошқа шахсни бевосита гиёҳвандлик воситалари, психотроп ва бошқа моддаларни истеъмол қилишга ишонтириш ёки мажбурлашга қаратилган ҳаракатларнинг мавжуд бўлганлиги, шахснинг қилмишини жалб қилишга суиқасд деб квалификация қилиш учун асос бўлади.

Бошқа шахсни гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки бошқа моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш мақсадида, уларга шу моддалар истеъмол қилдирилган бўлса, бу жалб этиш деб ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1995 йил 27 октябрдаги 21- сонли қарориди: „Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш деганда шахсда уларни истеъмол қилиш майлини уйғотишга қаратилган ҳар қандай қасддан қилинган ҳаракатлар (унатиш, таклиф қилиш, маслаҳат

бериш ва ш.ў.), шунингдек таъсир ўтказилаётган шахсни, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилдириш мақсадида алдаш, руҳий ёки жисмоний зўрлик ишлатиш озодлигини чеклаш ва ҳ.к.лар тушунилиши лозим“.¹ Шахснинг юқорида айтилган моддаларни истеъмол қилиши жалб этишнинг жиноий натижаси деб ҳисобланиши керак. Субъектнинг бошқа шахсга салбий таъсир кўрсатиши билан рўй берган оқибат ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги жабрланувчида руҳий-жисмоний, ижтимоий-руҳий ёки жиноий оқибатларнинг вужудга келиш имконини яратади. Шахс гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ўзининг ақл-идроки, иродасига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилган пайтдан эътиборан жиноят **тамом бўлган**, деб топилади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки шахснинг ақл-идроки, иродасига таъсир этувчи бошқа моддалар жиноятни содир этиш **воситаси** ҳисобланади.

29 ёшли, аввал ўғирлик қилгани учун судланган Л. кеч-қурун соат 10 ларда „Чилонзор“ кинотеатри олдида 16 ёшли ўсмирларни вино ва наша билан меҳмон қилади. Б. ни онаси чақириб олиб кетгач, Л. ва М. болалар уйининг деразасини синдириб, у ердан нарсаларни ўғирлайдилар.

Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар билан муомала қилишнинг алоҳида ҳуқуқий тартиби белгиланган. Бундай тартиб учта мезон: тиббий, ижтимоий ва норматив мезонларнинг йиғиндиси қўлланиладиган воситалар ва моддаларга нисбатан амал қилади.

Тиббий мезон нуқтаи назаридан гиёҳвандлик воситалари жумласига марказий асаб тизимига гангитувчи, қўзғатувчи ёки галлюцинация уйғотувчи таъсир кўрсатадиган ўсимликлар ёки синтетик воситалар киради. Бу воситаларни нотиббий мақсадларда истеъмол қилиш, уларга руҳий ёки жисмоний боғлиқликни вужудга келтириб чиқаради.

Воситани гиёҳвандлик воситаси деб эътироф этиш учун ижтимоий мезонни ҳам ҳисобга олиш муҳимдир. Бу нотиббий мақсадларда истеъмол қилишнинг кўпайиб бораётганлиги ва бу соғлиқ учун хавfli эканлиги боис бу турдаги моддалар билан муомала қилишнинг алоҳида ҳуқуқий тартибини белгилаб қўйиш заруратини келтириб чиқаради. Тиббий ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами (1991—1997), 1- жилд, Т., Шарқ, 1997, 17- бет.

ижтимоий мезонлар жамулжам ҳолда воситани гиёҳвандлик воситалари жумласига киритиш ва буни ижтимоий норматив ҳужжатда мустаҳкамлаб қўйиш учун асос бўлади ва ўз навбатида бу норматив мезонни ташкил этади.

Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 19 августда қабул қилинган „Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги Қонунида гиёҳвандлик воситалари ва бошқа руҳий таъсир кўрсатувчи моддаларга қўйидагича:

— **гиёҳвандлик воситалари** — гиёҳвандлик воситалари рўйхатига киритилган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олинмаган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий моддалар, таркибида гиёҳвандлик моддаси бўлган препаратлар ва ўсимликлар;

— **психотроп моддалар** — психотроп моддалар рўйхатига киритилган, келиб чиқиши синтетик ёки табиий бўлган ва Ўзбекистон Республикасида назоратга олинмаган моддалар;

— **гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларнинг аналоглари** — кимёвий тузилиши ва хоссаларига кўра гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларга ўхшаш, улар сингари руҳий фаол таъсир этувчи, келиб чиқиши синтетик ёки табиий бўлган моддалар;

— **препарат** — моддаларнинг ҳар қандай физик ҳолатдаги, таркибида битта ёки бир нечта гиёҳвандлик воситалари ёхуд психотроп моддалар бўлган аралашмаси, деб таъриф берилган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат комиссиясининг 1995 йил 1 апрелда қабул қилинган 13—4—1- рақамли Қарорига мувофиқ Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган „Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг 1961, 1971, 1988 йиллардаги Конвенцияларидаги тавсияларга мувофиқ гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларнинг таснифи (рўйхати)“ маъқулланган. Моддалар ўзининг халқаро рўйхатга олинмаган номлари билан ёки амалдаги халқаро Конвенцияларда қўлланилган номлари билан; уларнинг изомерлари, агар шу моддаларнинг кимёвий формулалари доирасида шундай изомерлар мавжуд бўлиши эҳтимоли бўлган барча ҳолларда; шу моддаларнинг мураккаб ва оддий эфирлари, уларнинг мавжуд бўлиши эҳтимоли бўлган барча ҳолларда; шу моддаларнинг тузлари, шу жумладан мураккаб эфирлар, оддий эфирлар ва изомерларнинг тузлари, шундай мавжуд бўлиши эҳтимоли бўлган барча ҳолларда; шу моддаларнинг препаратлари (қонунда назарда тутилган истиснолардан ташқари) ана шу рўйхатга киритилган.

Ушбу рўйхат тўртта жадвалдан иборат бўлиб, гиёҳвандлик воситаларининг рўйхати I ва II жадваллардан жой олган.

I жадвалга ўта хавfli хусусиятига эга бўлган ва тиббий мақсадларда фойдаланилмайдиган ўсимликлар ва моддалар киритилган. Бу гуруҳдаги моддалар жуда хавfliлиги, уларга мутеликни вужудга келтириши билан ажралиб туради.

II жадвалга Гиёҳвандлик моддалари тўғрисидаги 1961 йилги Конвенциядаги тавсияларга мувофиқ I ва II рўйхатлар киритилган бўлиб, улар ўта хавfli ва тиббий мақсадларда фойдаланиладиган ўсимликлар ва моддаларни ўз ичига олган бўлиб, II жадвалнинг I рўйхати 77 та номдаги моддалардан иборатдир.

1971 йилда қабул қилинган „Психотроп моддалар тўғрисида“ги Конвенцияда психотроп моддалар рўйхатига патологик кўникма ҳосил қилувчи, босинқираш пайдо қилиб ёки ҳаракатланиш, фикрлаш, юриш-туриш, идрок этишининг бузилишига сабаб бўладиган, одамнинг марказий асаб тизимига кўзғатувчи ёки сусайтирувчи таъсир кўрсатадиган моддаларгина (агар бундай таъсир кўрсатиш аҳоли соғлиғи учун хавф туғдирса ва ижтимоий муомалага айланадиган бўлса) киритилиши мумкинлиги белгилаб қўйилган. Психотроп моддалар, гиёҳвандлик воситалари сингари, учта (тиббий, ижтимоий ва норматив) мезон йиғиндисига кўра тавсифланиши боис, уларга нисбатан ҳам муомала қилишнинг алоҳида ҳуқуқий тартиби белгиланган.

Психотроп моддалар рўйхати Гиёҳвандлик воситаларини назорат қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Давлат комиссиясининг 13—4—1- рақамли қарорига 2- иловадан жой олган. Бу рўйхат 1971 йилги Психотроп моддалар тўғрисидаги Конвенция тавсияларига мувофиқ тузилган I, II, III, IV рўйхатларни ўз ичига олувчи I, II, III жадвалларда келтирилган.

III жадвалдан III ва IV рўйхатлар жой олган. III рўйхат амобарбитал, бупренорфин (морфин), буталбитал, катин, циклобарбитал, глутетимид, пентазоцин ва пентабарбитални ўз ичига олган. IV рўйхат 24 та номдаги моддани, шу жумладан барбитал, бенамфетамин, бромазепам, фенкамфамин, галазепам, нимитазепам, пемолин, фенобарбитал ва бошқаларни ўз ичига олади. Шу жадвалга яна муайян хавф туғдирувчи ва тиббий мақсадларда қўлланиладиган ўсимликлар ва моддаларнинг номлари киритилган. Булар транквилизаторлар (асабни тинчлантирувчи), антидепрес-

сантлар, тез таъсир кўрсатувчи бошқа дори моддаларидир. Бу моддалар соғлиқ учун ўртача хавфли бўлиб, истеъмоладан қилинганида уларга боғлиқлик вужудга келиши мумкин.

Ақл-идроқка, иродага таъсир этувчи бошқа моддалар жумласига гангитувчи ва мутеликни юзага келтирувчи, турмушда, ишлаб чиқаришда ва аҳолига тиббий ёрдам кўрсатишда кенг қўлланиладиган, шу сабабли уларнинг аксарияти билан муомала қилишнинг алоҳида тартибини белгилаб қўйишнинг имконияти бўлмаган бир қатор препаратлар киради. Воситалар ва моддаларнинг бу гуруҳи учун норматив белгининг йўқлиги боис тергов-суд амалиётида экспертиза ўтказиш усулига амал қилиниши лозим: агар экспертиза хулосасига мувофиқ истеъмоладан қилинганида гангитувчи ва бошқа салбий таъсир кўрсатувчи дори препаратлари ёки бошқа моддалар халқаро конвенциялар ва давлатнинг ички қонунларида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар жумласига киритилмаган бўлса, улар ақл-идроқка, иродага таъсир этувчи бошқа моддалар деб қаралмоғи лозим.

Субъектив томондан жиноят айбнинг қасд шакли билан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ақли расо шахслар бўлишлари мумкин.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идроқка, иродага таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмоладан қилишга вояга етган шахснинг вояга етмаган шахсни жалб этиши ЖК 127- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Ўн олти ёшга тўлган вояга етмаган шахснинг бошқа бир вояга етмаганни гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идроқка, иродага таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмоладан қилишга жалб этганлиги ЖК 274-моддаси билан квалификация қилинади.

Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмоладан қилишга жалб этишни юқорида айтилган моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказишдан фарқлаш лозим, яъни кейинги қилмиш учун ЖК 273- моддасида жавобгарлик белгиланган. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тарқатиш йўли билан ўтказиш, яъни бошқа шахслар эгаллигига ва тасарруфига бериш, кўрсатилган воситалар ёки моддаларни ҳар қандай усулда ҳақ эвазига ёки текинга ўтказишдан иборатдир. Гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддани сотиш, ҳадя этиш, қарзга тўлаш, қарз

эвазига бериш, айирбошлаш ва бошқа усулларда ифода-ланган бошқа шахсга ўтказиш ўз мазмунига кўра жалб этувчи мазкур қилмишга бошқа шахсни жалб этишда кўллайдиган усулларга айнан ўхшаш эмас, чунки бу ҳолда гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш мақсадида жабрланувчига руҳий таъсир кўрсатилади. Ўтказишда эса бу хусусият мавжуд бўлмайди. Демак, агар ўтказиш жабрланувчини унга ўтказиладиган гиёҳвандлик воситасини истеъмол қилишга ундаш мақсадида руҳий таъсир кўрсатиш билан бирга содир этилган бўлмаса, у фақат ЖК 273- моддасида назарда тутилган жиноят таркибини ҳосил қилади.

Жалб этувчи томонидан кўрсатилган дастлабки ташаббус жалб этишнинг **зарурий белгиси** ҳисобланади. Ўтказиш эса ҳамиша, гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддани реализация қилиш чоғида, бу кимнинг ташаббуси билан содир бўлишидан қатъи назар, содир бўлади. Агар гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда уни олишни хоҳловчи шахснинг илтимоси, ташаббуси билан ўтказилса, унда шу моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш жинояти ҳисобланмайди ва жиноят таркиби мавжуд эмас, ўтказувчининг қилмиши ЖК 273- моддаси билан, қўлга киритувчиники эса, мақсадига қараб, ЖК 273- моддаси ёки 276- моддаси бўйича квалификация қилиниши керак бўлади.

Гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп модда ҳақ эвазига ўтказилган ҳолларда жалб этиш ва ўтказиш жиноятларининг жами мавжуд бўлмайди. Бундай ўтказиш гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш билан узвий боғлиқ бўлмайди. Бунга сабаб шуки, биринчи қилмиш ғаразли ниятда содир этилган бўлса, иккинчисида эса бойлик орттириш мақсади кўзланади.

Жиноятнинг мотив ва мақсади ўтказувчининг гиёҳвандлик воситаси ёки психотроп моддани реализация қилиш ва бундан моддий наф олишни хоҳлашидан, аммо бошқа шахсни уларни истеъмол қилишга жалб этилишини истамаслигидан иборат бўлган айбнинг мазмунини белгилайди. Бироқ, агар қизиқтириш ҳақ эвазига ўтказиш билан биргалликда юз берса, унда айбдор жиноятлар жами билан жавобгар бўлади. Гиёҳвандлик воситаларини бошқа шахсга текинга бериш вақтида уни бу воситаларни истеъмол қилишга кўндириш ёки мажбурлаш бир пайтда амалга оширилганида ҳам қилмиш жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилган ва илгари ЖК Махсус қисмининг XIX бобидаги ёки 127- моддада назарда тутилган жиноятлардан бирини илгари содир этган шахс жиноятнинг субъекти бўлганида, унинг қилмишларни жиноят содир этганлиги учун аввал ҳукм қилингани ёки ҳукм қилинмаганидан қатъи назар, ЖК 274- моддаси 2- қисми „а“ банди бўйича квалификация қилиш керак. Агар гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идроққа, иродага таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ жойларида амалга оширилган бўлса, қилмишни ЖК 274- моддаси 2- қисми „б“ банди билан квалификация қилиш лозим бўлади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-идроққа таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишга икки ёки бундан ортиқ шахсларни жалб этиш, бу бир вақтда ёки бирин-кетин содир этилганидан қатъи назар, ЖК 274- моддаси 2-қисми „в“ банди бўйича квалификация қилинади.

**5- §. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар ишлаб чиқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш
(ЎЗР ЖК 275- моддаси)**

Мазкур жиноятнинг объекти гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлардан фойдаланиш қоидаларига риоя этиш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар, шунингдек аҳолининг соғлиги ва хавфсизлигидир. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар жиноятнинг предмети ташкил этади.

Объектив томондан жиноят гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ҳисобга олиш, бериш, ташиш ёки жўнатишнинг махсус белгиланган қоидаларини бузишда ифодаланади. Ушбу модда бланкет диспозицияли бўлиб, жавобгарлик тўғрисидаги масалани ҳал қилишда айбдор томонидан гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ишлаб чиқариш, сақлаш, ҳисобга олиш, бериш, ташиш ёки жўнатиш тўғрисидаги меъёрий ҳужжатларнинг айнан қайси қоидалари бузилганлигини аниқлаш лозим бўлади.

Ўзбекистон Республикаси „Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар тўғрисида“ги Қонуннинг 18- моддасида:

„Янги гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни ишлаб чиқариш фақат давлат эҳтиёжлари учун буюртмага мувофиқ амалга оширилади ва бу иш давлатнинг илмий-тадқиқот муассасаларига мазкур фаолият тури учун лицензияси бўлган тақдирда топширилади.

Тиббий мақсадларда фойдаланиладиган янги гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддаларни давлат рўйхатидан ўтказиш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади“ — дейилган. Шу қонуннинг 19- моддасида: „II рўйхатга киритилган гиёҳвандлик воситаларини Қонунда белгиланган мақсадларда ишлаб чиқариш ва тайёрлаш Ўзбекистон Республикасининг эҳтиёжлари доирасида давлат қорхоналари ва муассасалари томонидан, муайян гиёҳвандлик воситаларини ишлаб чиқариш ва тайёрлаш учун лицензиялари бўлган тақдирда амалга оширилади.

III рўйхатга киритилган психотроп моддаларни Қонунда белгиланган мақсадларда ишлаб чиқариш ва тайёрлаш махсус ваколатли орган қарорига мувофиқ юридик шахслар томонидан, муайян психотроп моддаларни ишлаб чиқариш ва тайёрлаш учун лицензиялари бўлган тақдирда амалга оширилади.

IV рўйхатга киритилган прекурсорларни ушбу Қонунда белгиланган мақсадларда ишлаб чиқариш ва тайёрлаш Ўзбекистон Республикасининг эҳтиёжлари доирасида давлат қорхоналари ва муассасалари томонидан, муайян прекурсорларни ишлаб чиқариш ва тайёрлаш учун лицензиялари бўлган тақдирда амалга оширилади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни ишлаб чиқариш ва тайёрлашни амалга оширувчи юридик шахслар қонун ҳужжатларига мувофиқ давлат рўйхатидан ўтказилади“, дейилган. Мазкур Қонуннинг 13- моддасига мувофиқ: „Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни сақлаш махсус ажратилган ва жиҳозланган жойларда, махсус ваколатли орган белгилаган тартибда, юридик шахслар томонидан, мазкур фаолият тури учун лицензияси бўлган тақдирда амалга оширилади“. Шу Қонуннинг 14- моддасида: „Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни бериш, реализация қилиш ва тақсимлаш махсус ваколатли орган белгилаган тартибда, юридик шахслар томонидан, мазкур фаолият турлари учун лицензиялари бўлган тақдирда амалга оширилади“, деб белгилаб қўйилган.

Қонуннинг 12- моддасида: „Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни олиб киришга (олиб чиқишга) лицензия, шунингдек, олиб кириш (олиб чиқиш) ҳуқуқи тўғрисида гиёҳвандлик воситаларини назорат қилиш бўйича махсус ваколатли орган (бундан буён матнда махсус ваколатли орган деб юритилади) томонидан бериладиган сертификат бўлган тақдирда йўл қўйилади“, дейилган.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни махсус ваколатли органнинг рухсатисиз Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан транзит тарзида ўтказиш тақиқланади. Шу қонуннинг 16—17-моддаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси ҳудудида гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни ташиш махсус ваколатли орган белгилаган тартибда юридик шахслар томонидан, мазкур фаолият тури учун лицензияси бўлган тақдирда амалга оширилади.

Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорларни почта жўнатмаларида, жумладан халқаро почта жўнатмаларида жўнатиш тақиқланади, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Белгиланган қоидаларнинг бузилиши юқорида кўрсатилган нормалар ва қоидаларга риоя этмасликда, шунингдек, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалардан фойдаланиш ва уларни реализация қилиш тартиби устидан зарур назоратни амалга оширмасликда ифодаланиши мумкин.

Таҳлил этилаётган **жиноят субъектив томондан** қасддан ёки эҳтиётсизлик билан содир этилади. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ишлаб чиқариш, сақлаш, бериш, ҳисобга олиш, ташиш ёки жўнатиш юзасидан белгиланган қоидаларни бузган шахс, агар у мавжуд қоидалар билан таништирилган бўлса, жинойий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Бу **жиноятнинг субъекти** мансабдор шахслар ва ўзларига топширилган иш хусусиятига кўра гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ишлаб чиқариш, сақлаш, бериш, ҳисобга олиш, ташиш ёки жўнатиш бўйича белгиланган қоидаларга риоя этиши шарт бўлган бошқа шахслар бўлишлари мумкин.

Жазони ўташ колониясининг санитария врачлари Г. медицина ҳамшираси билан тил бириктириб, у орқали колониядаги маҳбусларга наша тарқатган. Г. наркотикни сотгани учун умумий асосларда жавобгарликка тортилган.

Наркотик моддалар билан муносабатда бўлиш қоидалари асосан шу модда билан ишловчилар, уни сақлаш, ҳисобга олиш билан боғлиқ ходимлар, уларни ташувчилар, химия-фармацевтика заводларининг ходимлари, аптека бошлиқлари, дори тайёрловчилар, касалхона бош врачлари томонидан бузилмоқда,¹ — дейди ҳуқуқшунос олима М. Икромова.

Албатта, бундай ҳолатларга қарши курашишда суд-тергов органлари билан ўша муассасадаги барча софдил кишилар биргаликда иш олиб боришлари шарт.

6- §. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзламай қонунга хилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар (ЎЗР ЖК 276- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан муомала қилиш соҳасидаги муносабатлар, шунингдек аҳолининг соғлиғи ва хавфсизлигидир.

Жиноятнинг предмети гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар.

Мазкур жиноят объектив томондан: 1) гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни тайёрлаш; 2) сақлаш; 3) эгаллаш; 4) ташиш; 5) жўнатишда ифодалангани. Бу қилмишларнинг моҳияти ЖК 273- моддасида жавобгарлик назарда тутилган жиноят таркиби таҳлил этилганида очиб берилганлиги сабабли уларга тўхталмадик.

Мазкур жиноят субъектив томондан қасдан содир этилади. Шахс гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда тайёрланаётганини, эгалланаётганини, сақланаётганини ва бошқа ҳаракатлар амалга оширилаётганлигини билади ҳамда шу ҳаракатларни содир этишни хоҳлайди.

Шахс гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилар экан, уларни ўтказиш мақсадини кўзламаганлиги фактининг аниқланиши ЖК мазкур моддасини қўллаш учун асос бўлади. Қоида тариқасида, гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни шахсий истеъмол учун қонунга хилоф равишда тайёрлаш, сақлаш, эгаллаш, ташиш ёки жўнатиш ҳоллари ЖК 276- моддаси бўйича квалификация қилиниши лозим.

¹ М. Икромова. Гиёҳвандлик — ижтимоий офат. Т., 1990, 28- бет.

Жиноятнинг субъекти 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Таҳлил этилаётган **ЖК 276-моддаси 2-қисмида**: а) кўп миқдорда; б) илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс томонидан („б“ банди) гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзламай қонунга хилоф равишда тайёрлаганлик, сақлаганлик ва бошқа ҳаракатлар учун жавобгарлик белгиланган.

Қонунга хилоф равишда эгалик ёки муомала қилинганда гиёҳвандлик воситаларининг озгинадан кўпроқ миқдор ва кўп миқдорлар рўйхати Гиёҳвандлик воситаларини назорат қилиш бўйича Ўзбекистон Республикаси Давлат комиссиясининг 13—4—1- рақамли Қарори билан 1995 йил 1 апрелда маъқулланган 3- сонли Иловадан жой олган. „Илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс“ тўғрисидаги тушунча ЖК 270- моддасида назарда тутилган жиноятни таҳлил этишда очиб берилган.

Ушбу модданинг 1-қисмида назарда тутилган қилмишларни содир этган, аммо кейин ўз ихтиёри билан ҳокимият органларига келган ва гиёҳвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларини топширган шахс жазодан озод қилинади.

Кўшимча саволлар

1. Тақиқланган ўсимликларни қонунга хилоф равишда экиш ва етиштириш деганда нима тушунилади? Бундай ўсимликларга нималар киради? ЖКнинг 270- моддасида кўрсатилган ўрта ва катта майдон деганда нима тушунилади?

2. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш қандай йўللар билан амалга оширилади? Ушбу жиноятнинг оғир оқибатларини кўрсатинг.

3. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш деганда нима тушунилади? Ушбу тушунча қайси қилмишлар турини ташкил қилади? ЖКнинг 273- моддаси билан жинойий жавобгарликка тортишнинг ўзига хос хусусиятлари.

4. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш деганда нима тушунилади?

5. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш деганда нима тушунилади? Ушбу моддаларни истеъмол қилишга мойиллик нималарда намоён бўлади? Буни амалга оширишнинг қандай турлари бор?

6. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларга нималар киради? Шахснинг ақл-идрокига таъсир этувчи моддаларга нималар киради?

7. Жинойят кодексининг 214- моддасида кўрсатилган жинойят жавобгарликнинг мажбурий шартларини кўрсатинг.

8. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар ишлаб чиқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш нималардан иборат?

9. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзламай қонунга хилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар нималардан иборат?

АДАБИЁТЛАР

1. Хоменкер М. Л. Борьба с преступлениями, связанными с наркотическими веществами. — Т.: 1976.

2. Габиани А. А. Наркотизм. — Тбилиси, 1977.

3. Дружинин И. Н. Ответственность за хищение наркотических веществ по советскому уголовному праву. — Дисс.канд.юрид. наук. — Харьков, 1980.

4. Икрамова М. Г. Судебная практика по борьбе с наркоманией. // Сборник науч. трудов., №636. — Т.: Изд-во ТашГУ, 1980.

5. Икрамова М. Г. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. — Т.: Фан, 1982.

6. Мирошниченко Н. А., Музыка А. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. — Киев, 1988.

7. Ахмедов Г., Кадыров М. Наркомания. Преступность. Ответственность. — Т., 1989.

8. Жўраев З. Қизил гулнинг қора иши. — Т., 1989.

9. Курманов К. Ш. Наркомания: уголовно-правовые и криминологические проблемы. — Фрунзе, 1989.

10. Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР. — Киев, 1989.

11. Икрамова М. Г. „Гиёҳвандлик ижтимоий офат“. Т., 1990.

12. Габиани А. А. На краю пропасти: наркомания и наркоманы. — М.: 1990.

13. Ткачевский Ю. М. Правовые аспекты борьбы с наркоманией и алкоголизмом. — М.: 1990.

14. Жўраев З. Инсон — барчанинг сарвари. — Т., 1991.

15. Кадыров М. М. Уголовно-правовая борьба с незаконным возделыванием наркосодержащих культур. — Т., 1991.

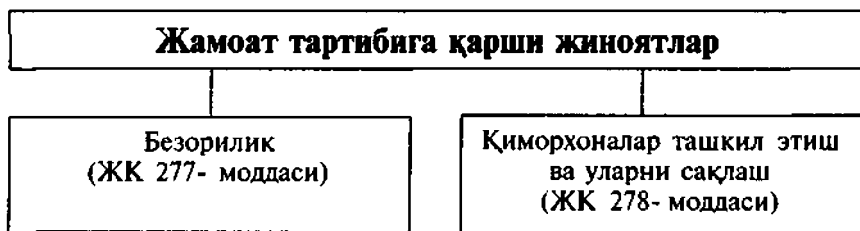
16. Каракетов Ю. М. О пьянстве, алкоголизме, токсикомании, наркомании, преступности и законе. — Нукус, 1992.

17. Кадыров М. М. Проблемы уголовно-правовой борьбы с незаконным оборотом наркотических средств. — Т.: Узбекистан, 1993.

18. Икрамова М. Г. Ответственность за организацию и содержание притонов для потребления наркотиков. — Т., 1994.

19. Гасанов Э. Г. Наркотизм: тенденции и меры преодоления. — М.: „ЮрИнфоР“, 1997.

20. Драган Г. И., Калачев Б. Ф. Наркомания и наркобизнес. — М., 1998.

1- §. Безорилик (ЎЗР ЖК 277- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат тартиби, фуқароларнинг жисмоний дахлсизлиги, соғлиғи, ўзганинг мулки ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги „Безориликка оид ишлар бўйича суд амалиёти ҳақида“ги қарорининг 1- бандида: „Тушунтирилсинки, безорилик жамоат тартибига қарши қаратилган бўлиб, жамиятда юриши-туриш қоидаларини қасддан менсимасликда ифодаланган ҳаракатлар шахсни уриш, дўппослаш, унга енгил тан жароҳати етказиш ёки ўзганинг мулкига анча миқдорда нобуд қилиш билан боғлиқ ҳолда содир этилади“¹, деб кўрсатилган.

NOTA BENE!

Жамоат тартиби деганда жамиятда одамлар ўртасидаги ҳуқуқ ва ахлоқ меъёрларига асосланган муносабатлар йиғиндиси бўлиб, у орқали фуқароларнинг хавфсизлиги ва тинчлиги, ўзгалар мол-мулкининг сақланиши, давлат, жамоат ва бошқа корхоналар, муассасалар ҳамда ташкилотлар нормал фаолиятининг таъминланиши тушунилади.

Объектив томондан мазкур жиноят — ҳуқуқий норманинг 1- қисмида кўзда тутилган безорилик, жамоат жойларидаги хулқ-атвор қоидаларига қасддан ҳурматсизлик билдириш, уриш-дўппослаш, баданга енгил шикаст етказиш ёхуд ўзганинг мулкига жиддий зарар етказиш ёки уни нобуд қилиш билан боғлиқ ҳолда содир қилинганликда ифодаланади.

Жамиятдаги ахлоқ қоидаларини менсимаслик рухсат этилмаган жойларда алкоғолли ичимликлар истеъмол қи-

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 2002 йил 14 июндаги қарорлари. Т. 2002- Б.6.

лиш, уят сўзларни айтиш, ўткинчиларга ноўрин шилқимлик қилиш, табиий эҳтиёжларини омма олдида қондириш, жамоат жойларида яланғоч ҳолда кўриниш, ҳайвонларга шафқатсиз муносабатда бўлишда, яшил тўсиқларни пайҳон қилиш каби ҳаракатларда ифодаланади.

Объектив томонининг зарурий белгиси жамиятда ўрнатилган ахлоқ қоидаларини бузиш ва уриш-дўппослаш ёки енгил тан жароҳати етказиш ёхуд ўзганинг мол-мулкини нобуд қилиш, жиддий зарар етказиш билан боғлиқ ҳолда содир этилишидир.

Жамиятда мавжуд бўлган ахлоқ қоидаларини бузишнинг ўзи жиноят таркибини ташкил этмайди.

Жамоат жойларда уят сўзларни айтиш, фуқароларга ҳақоратли тарзда шилқимлик қилиш ва бошқа шунга ўхшаш жамоат тартиби ва фуқаролар тинчлигини бузувчи ҳаракатлар, яъни жамиятдаги ахлоқ қоидаларини қасддан менсимаслик Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 183- моддасида кўзда тутилган майда безорилик учун жавобгарликни вужудга келтиради.

Мазкур модданинг 1- қисмида кўзда тутилган **безорилик** уриш-дўппослаш ёки енгил тан жароҳати етказиш билан боғлиқ жамиятда ўрнатилган хулқ-атвор қоидаларини бузиш содир бўлган пайтдан тугалланган ҳисобланади.

Ўзганинг мол-мулкини нобуд қилиш ёки унга жиддий зарар етказиш билан боғлиқ жамиятда ўрнатилган хулқ-атвор қоидаларини қасддан менсимаслик оқибатида жиддий зарар етказилганида **тамом бўлган жиноят** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви — безорилик қилиш истаги бўлиб, субъектга жинойи қилмишнинг, жамоат тартибини бузишнинг ўзи роҳат бағишлайди, у ўзининг жамоатчиликка қарши хулқ-атворидан қониқиш ҳосил қилади.

Безорилик мотивининг моҳияти, жинойи ҳаракатининг қайси предметга йўналтирилган ва қайси ижтимоий муносабатлар тизимига нисбатан амалга оширилганидан қатъи назар, жамиятни очиқ менсимаслик, ҳурмат қилмаслик, деб эътироф этилади.

Безорилик мотивларига ўзини жамоатчилик фикрига қарши кўйишга, кўз ўнгидида жамиятда бирга яшаш қоидаларини, ахлоқ ва маънавият нормаларини менсимаслигини у ёки бу шаклда намойиш қилиш, ширакайф ҳолатда „ботирлик“, „эркаклик“ни, юклатилган масъулиятига лоқайд-

ликни кўрсатиш, жабрланувчини қўрқитиш ёки қадр-қимматини ерга уриш ва бошқалар киради.

ЖК 277- моддаси 1- қисмида назарда тутилган безориликнинг субъекти 16 ёшга тўлган, ушбу модданинг ва 2- ва 3- қисмида кўзда тутилган безорилик жиноятининг субъекти эса 14 ёшга тўлган ҳисобланади.

Мазкур модданинг 2- қисмида:

а) баданга ўртача оғир шикаст етказиб;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан;

в) совуқ қурол ёки кишининг соғлиғи учун амалда шикаст етказиши мумкин бўлган нарсаларни (қурол сифатида) намойиш қилиб, уларни қўллаш билан қўрқитиб ёхуд қўллаб;

г) ўз мазмунига кўра умум эътироф этган ахлоқ қоидаларини намойишкорона менсимасликда ифодаланувчи ўтакетган беҳаёлик билан;

д) ёш бола, қария, ногирон ёки ожиз аҳволдаги шахсларни хўрлаб;

е) кўп миқдорда зарар етказиб, бировнинг мулкани нобуд қилиб ёки унга шикаст етказиб содир қилинган безорилик учун жавобгарликни кўзда тутаяди.

Бир гуруҳ шахслар томонидан содир қилинган безорилик бирга бажарувчилик бўлиб, бирга ҳаракат қилувчи шахслар мазкур жиноятнинг объектив томонини бевосита бажардилар, бироқ биргаликда иштирок этиш аввалдан келишиб олинган бўлмайди. Бундай ҳолатда одатда иштирокчилар безорилик ҳаракатларини содир этаётган шахсга келиб қўшиладилар.

Агар совуқ қурол ёки кишининг соғлиғи учун амалда шикаст етказиши мумкин бўлган нарсаларни (қурол сифатида) намойиш қилиб, уларни қўллаш билан қўрқитиб ёхуд қўллаб жиноят содир қилиш нафақат айбдор улар ёрдамида тан жароҳати етказган ёки етказишга уринган ҳолларда, балки кўрсатиб ўтилган предметларнинг қўлланиши шахсининг ҳаёти ва соғлиғи муқаррар хавф солиши мумкин бўлганда ҳам айбдорнинг ҳаракатлари 277- модда 2- қисмининг „в“ банди билан квалификация қилиниши керак.

Юқорида номи келтирилган Олий Суд Пленуми қарорида: „Қилмишни жиноят кодекси 277- моддаси 2- қисми „в“ банди билан квалификация қилиш учун безорилик замирида совуқ қурол ёки шахсининг соғлиғига амалда шикаст етказиши мумкин бўлган бошқа нарсаларни намойиш қилиш

(кўрсатиш)нинг ўзи етарлидир. Бунда уларни қўллашга нисбатан таҳдид бўлган-бўлмаганлигининг аҳамияти йўқ, бироқ бу ҳолат суд томонидан жазо тайинлаш пайтида ҳисобга олиниши керак“лиги таъкидланган.

Совуқ қуролини ёки қўлланиши соғлиққа зарар етказиши мумкин бўлган бошқа предметларни намойиш қилиш деганда безорининг ўз қўлидаги мазкур предметларни қўллашни пўписа қилмасдан кўрсатишга йўналтирилган ҳар қандай ҳаракати тушунилади.

Совуқ қуролини ёки қўлланиши соғлиққа объектив зарар етказиши мумкин бўлган бошқа предметларни қўллаш ёки қўллаш билан қўрқитиш деганда, айбдор шахсга зарар етказган, етказишга уринган, бироқ айбдорнинг иродасига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра, оқибатга эришилмаган ҳаракатлар, шунингдек, мазкур предметларнинг қўлланиши шахснинг ҳаётига ёки соғлиғига зарар етказиш хавфини туғдирадиган ҳаракатлар тушунилиши лозим.

NOTA BENE!

Ўта сурбетлик деганда умумэтироф этган, ҳурмат қиладиган, жамиятда қабул қилинган хулқ-атвор, ахлоқ қоидаларини намойишкорона, яъни ошкора менсимаслик тушунилади.

Ўта сурбетлик-маънавиятнинг умум этироф этган меъёрларини, ижтимоий уятни, одобни намойишкорона менсимаслик бўлиб, жамоат жойида яланғоч кўринишда, бошқа фуқаролар олдида жинсий алоқага киришишда, беморлар, қариялар, заиф кишилар, аёлларни, ёдгорликларни таҳқирлашда ва ҳоказоларда ифодаланади.¹

Хўрлаш ёки таҳқирлаш деганда айбдорнинг жабрланувчи шахснинг кадр-қиммати ва шаънини камситишга, унга маънавий, ахлоқий, жисмоний азоб-уқубатлар етказишга қаратилган ҳар қандай ҳаракати тушунилади.

„Кичик ёшдагилар“га ўн тўрт ёшга етмаган шахслар киради.

Кекса киши деб, меҳнат қонунларида белгиланган пенсия ёшига етган шахсга айтилади.

Ногирон деганда белгиланган тартибда I, II, III гуруҳ ногирони деб тан олинган шахс тушунилади. Шу билан бирга

¹ М.А.Утанов. Проблемы борьбы с хулиганством, Алматы, 1998, 12- бет.

айб кўйишда шахснинг ногиронлиги яққол кўриниши ва айнан шу қусур туфайли шахс камситилган (ҳақоратланган) бўлиши шарт“.¹

Ожизлик дейилганда, жабрланувчининг жиноятчига жисмоний қаршилик кўрсата олмаслиги, ўзининг шахсий манфаатлари ва ҳуқуқларини, қадр-қимматини ҳимоя эта олмаслиги, кутилаётган хавфдан қоча олмаслиги ёки ўзини четга ололмаслиги тушунилади.

Ожизлик касаллик, мастлик, гиёҳвандлик воситаларини истеъмол қилиш ва бошқалар туфайли юзага келиши мумкин.

Кўп миқдорда зарар етказиш тушунчаси ЖКнинг саккинчи бўлимида берилган бўлиб, бунда шахс энг кам ойлик иш ҳақининг 100 бараваридан 300 бараваригача миқдорда зарар етказилишига олиб келган бировнинг мулкани қасддан нобуд қилиш ёки унга шикаст етказишда ифодаланган безорилик ҳаракатлари учун ЖК 277- моддаси 2- қисмининг „е“ банди бўйича жинойи жавобгарликка тортилади.

Мулкни нобуд қилиш деганда уни тўла яроқсиз ҳолатга келтириш тушунилади.

Мулкка шикаст етказиш деганда уни қисман яроқсиз ҳолатга келтириш тушунилади.

Агарда безорилик ҳаракатлари натижасида анча миқдордаги зарар етказилганда ва айбдорнинг кўп ва жуда кўп миқдорда зарар етказиш мақсади бўлган-у, бироқ ўзига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ана шу мақсадини амалга ошира олмаганлиги исботланса, бу ҳол таҳлил қилинаётган 277- моддаси 2- қисмининг „е“ банди ва 25- моддага биноан *суиқасд* деб баҳоланади.

Мазкур модданинг 3- қисмида:

- а) такроран ва хавfli рецидивист томонидан;
- б) ўқотар қуролни намойиш қилиб, уни қўллаш билан кўрқитиб ёки қўллаб;
- в) оммавий тадбирлар ўтказилаётган пайтда;
- г) жамоат тартибини сақлаш вазифасини бажариб турган ҳокимият вакили ёки жамоатчилик вакилига ёхуд безорилик ҳаракатларининг олдини олиш чорасини кўрган бошқа фуқароларга қаршилик кўрсатиб содир этилган безорилик жинояти учун жавобгарлик белгиланган.

Оммавий тадбир деганда белгиланган тартибда давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари, жамоат бирлашмалари,

¹ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳлар. Т., 1997, 338- бет.

шунингдек, ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан ташкил этилган расмий тадбир (байрам сайллари, намойишлар, митинглар, мажлислар, сайловлар, халқ ҳашарлари ва ҳ.к.)лар тушунилади¹.

Ҳокимият вакилига қаршилик кўрсатиш қасддан зарба беришда, уришда, баданга енгил ва ўртача оғир шикаст етказишда, жисмоний оғриқ бериш каби фаол ҳаракатларда ифодаланади.

Бундай ҳолатларда айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 277- моддаси 3- қисми „г“ банди билан қамраб олинади ва соғлиққа зарар етказганлик учун жавобгарликни кўзда тутилган моддалар бўйича қўшимча квалификация қилиш талаб этилмайди.

Агар безориликни амалга ошириш жараёнида жамоат тартибини сақлаш вазифасини бажариб турган ҳокимият вакили ёки жамоатчилик вакилига ёхуд безорилик ҳаракатларининг олдини олиш чорасини кўрган бошқа фуқароларга оғир тан жароҳати етказилса, айбдорнинг ҳаракатлари жиноятларининг жами бўйича ЖК 104- моддаси билан ҳам квалификация қилинади.

2- §. Қиморхоналар ташкил этиш ёки уларни сақлаш (ЎзР ЖК 278- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат тартиби, жамоат хавфсизлиги ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят қиморхоналар ташкил этиш ва сақлашда ифодаланади.

NOTA BENE!

Қиморхона — ҳар қандай вақтда ёки белгиланган соатларда пулга, моддий бойликларга ёки бошқа манфаатдорликка асосланган ҳар қандай ўйин ўтказишга мўлжалланган хона демакдир.

Қиморхона деб топишнинг зарурий белгиси унга доимий равишда маълум бир мақсад юзасидан шахслар тўдаси томонидан ташриф буюрилиши, шунингдек, қиморхонанинг доимий фаолият юритишидир.

Қиморхонани ташкил этиш деганда қиморхона учун хона излаш, уни зарур ашёлар (мебеллар, ўйин асбоблари) билан жиҳозлаш, миждозларга хизмат кўрсатадиган шахсларни қидириш каби ҳаракатлар тушунилади.

¹ Ўша Пленум қарори. - Б. 10 - 11.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади.

Жиноятни квалификация қилиш учун унинг мақсади ва мотиви аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти фақат қиморхоналарнинг ташкилотчилари ёки сақловчилари бўлиши мумкин.

Қиморхонанинг мижозлари мазкур жиноятнинг субъектлари бўлиши мумкин эмас.

Қўшимча саволлар

1. Безорилик нима?
2. Жамоат тартиби деганда нима тушунилади?
3. Жиноий жавобгарликка тортилувчи безориликнинг майда безориликдан фарқи.
4. Безорилик учун жавобгарликни огирлаштирувчи ҳолатларни кўрсатинг.
5. Совуқ ва ўқотар қуроолларга нималар киради?
6. Қиморхонага таъриф беринг.
7. Қиморхоналар ташкил этиш деганда нима тушунилади?
8. Қиморхона сақлаш деганда нима тушунилади?

АДАБИЁТЛАР

1. Кузнецов Н. Ф. Уголовная ответственность за нарушение общественного порядка. — М.: Госюриздат, 1963.
2. Загородников Н. И. Общественный порядок и пути его укрепления. // СПГ, 1971, №10.
3. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. — М.: Юридлит., 1973.
4. Мирзоев С. А. К вопросу о понятии общественного порядка. - Учен. зап. Азерб. ун-та. Сер. юрид.наук, 1976, №2.
5. Сиденко Г. Г. О соотношении понятий общественного порядка и общественной безопасности. - Вест. МГУ. Право, 1978, №6.
6. Калмыков В. Т. Хулиганство и меры борьбы с ним. - Минск: Беларусь, 1979.
7. Яценко С. С. Квалификация хулиганства. — Киев, 1979.
8. Кадыралиева С. Хулиганство: уголовно-правовые и криминологические вопросы. — Фрунзе: Илим, 1981.
9. Иргашев Ю. С. Квалификация насильственных посягательств, совершаемых из хулиганских побуждений. // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч.тр.. — Т.: 1983.
10. Нарбутаев Э. Х. Квалификация преступлений против общественного порядка. Автореф. дисс.. канд.юрид.наук. — Т., 1983.
11. Рустамбаев М. Х. Преступления против общественной безопасности и борьба с ними. — Т.: Общество „Знание“, 1983.

12. Ткачевский Ю. М. Ответственность за хулиганство. — М.: Знание, 1983.

13. Козаченко И. Я. Квалификация хулиганства и отграничение его от смежных составов преступлений. — Свердловск: СВ.ЮИ, 1984.

14. Умуров Т. Критерии квалифицирующих признаков хулиганства и применение закона. // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с нарушениями общественного порядка. — Т.: 1985.

15. Яценко С. С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. Сравнительно-правовой аспект. — Киев, 1986.

16. Рустамбаев М. Х. Закон и общественная безопасность. — Т.: „Узбекистан“, 1989.

17. Закирова О. Г. Предупреждение хулиганства (учебно-методическое пособие). — Т.: Адолат, 1990.

18. Утанов М. А. Проблемы борьбы с хулиганством. Монография. — Алматы: ТОО „АЯН ЭДЭТ“, 1998.

ЕТТИНЧИ БЎЛИМ

ҲАРБИЙ ХИЗМАТНИ ЎТАШ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар

Бўйсунуш ва ҳарбий шаънга рияоз этиш тартибига қарши жиноятлар (ЖК 279—286- моддалари)

Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар (ЖК 287—294- моддалари)

Ҳарбий мулкни сақлаш ёки ундан фойдаланиш тартибига қарши жиноятлар (ЖК 112—117- моддалари)

Ҳарбий мансабдорлик жиноятлари (ЖК 301—102- моддалари)

XXI боб. БЎЙСУНИШ ВА ҲАРБИЙ ШАЪНГА РИОЯ ЭТИШ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

Бўйсунуш ва ҳарбий шаънга рияоз этиш тартибига қарши жиноятлар

Бўйсунмаслик (ЖК 279- моддаси)

Бўйруқни бажармаслик (ЖК 280- моддаси)

Бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш (ЖК 281- моддаси)

Бошлиқни қўрқитиш (ЖК 282- моддаси)

Баданга шикаст етказиш (ЖК 283- моддаси)

Бўйсунувчининг ўз бошлиқининг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши (ЖК 284- моддаси)

Бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қондаларини бузиш (ЖК 285- моддаси)

Мародёрлик (ЖК 286- моддаси)

1- §. Бўйсунмаслик (ЎзР ЖК 279- моддаси)

Жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган ҳарбий хизматни ўташ тартибидир. Итоаткорлик тартиби ҳарбий низом билан тартибга солинади. Ҳарбий хизматда бошлиқ ва бўйсунувчи ўртасидаги ўзаро муносабатлар асосини яккабошчилик тамойили ташкил этадики, унга кўра бошлиқ қўл остидагиларни бошқаришда шахсан жавобгар бўлиб, унинг берган буйруғи бўйсунувчилар томонидан сўзсиз бажарилиши лозим.

Ҳарбий хизматни ўташ тартиби — қўшинлар ҳаёти ва жанговар фаолияти жараёнида юзага келадиган муносабатлар бўлиб, улар қонунлар, ҳарбий қасамёд ва низомларда белгилаб қўйилган. Ушбу ҳужжатларда ҳарбий хизмат фуқаронинг конституциявий бурчи эканлиги, яккабошчилик ва ундан келиб чиқадиган тобе шахснинг бошлиққа сўзсиз итоат қилиши, ушбу муносабатлар субъектлари ҳуқуқ ва эркинликларининг аниқ белгилаб қўйилиши каби ҳарбий ташкилот тамойиллари мустақкамлаб қўйилган.¹

Жиноят объектив томондан буйруқни бажаришдан очикдан-очик бош тортишда, шунингдек буйруқни бошқа тарзда қасддан бажармасликда ифодаланади.

Буйруқ бошлиқнинг хизмат бўйича ўз қўли остидагилари бажариши мажбурий бўлган талабидир. Бошлиқнинг қонунга хилоф буйруғини бажармаган бўйсунувчи жавобгарликка тортилмаслиги керак. Буйруқ исталган шаклда (ёзма, оғзаки) берилиши мумкин.

NOTA BENE!

Очикдан-очик бош тортиш деганда итоат қилувчининг буйруқни аниқ бажармаслигини тушуниш лозим, бу сўзлар билан, имо-ишоралар билан, менсимаслик кўринишида ёки бўйсунувчининг бошлиқ буйруғини бажариш истаги йўқлигини кўрсатувчи шаклларда ифодаланиши мумкин.

Ҳарбий хизмат вазифаларини ўташдан бош тортиш — ҳарбий хизматчи томонидан очикдан-очик, ёлгон ишлатмасдан, оғзаки, ёзма ёки бошқа йўл билан ҳарбий хизматни

¹ Олий суд Пленуми „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 2000 й., 15 сентябрь, №23. — Т., Дитаф, 2000. 71- бет.

ўташ ёки унинг баъзи мажбуриятларини бажаришни истасликда ва амалда уларни бажармай қўйишда намоён бўлади.¹

Бошлиқ — ҳарбий хизматчи бўлиб, унинг қўл остида бошқа ҳарбий хизматчилар бўлади ҳамда бошлиқ уларга буйруқ беришга ҳақлидир.

Бўйсунувчи ўз бошлигининг ёки унвони юқори ҳарбий хизматчининг буйруғини бажаришга мажбур бўлган ҳарбий хизматчидир.

Агар бўйсунувчи буйруқни бажаришни очиқ инкор этмаса-да, уни бажаришдан ўзини тортса ёки қисман бажарса, буйруқ бажарилмаган ҳисобланади.

Жиноятни квалификация қилиш учун уни бажармаслик мотивлари аҳамиятга эга эмас, аммо бўйсунувчи ўзига берилган буйруқни бажариш учун аниқ имконга эга бўлиши лозим.

Ушбу қилмиш формал таркибли жиноят бўлиб, буйруқни бажаришдан бош тортилгандан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят айбнинг қасд шакли билан содир қилинади. Жиноятни содир қилиш мотиви ва мақсадлари турлича бўлиши мумкин, аммо бу жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти фақат буйруқ берган шахсга бўйсунувчи ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Ҳарбий хизматчи — ҳарбий хизматга чақирилган ёки шартнома асосида кўнгилли тарзда ҳарбий хизматга кирган шахсдир.

Кўриб чиқиладиган модданинг 2-қисмида: 1) бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган; 2) оғир оқибатларга сабаб бўлган бўйсунмаслик учун жавобгарлик белгиланган.

Бир гуруҳ шахслар томонидан бўйсунмаслик деганда, буйруқ берган бошлиққа икки ёки ундан ортиқ ҳарбий хизматчининг биргаликда ҳаракат қилиб ёки аввалдан келишиб буйруқни бажармаслигини тушуниш лозим.

Оғир оқибатлар деганда ҳарбий хизматчиларнинг соғлигига зарар етказиш; ҳарбий техникага шикаст етказиш ёки уни нобуд қилиш; ўқув машғулотларини қолдириш ва бошқа ҳаракатлар тушунилади.

¹ Олий суд Пленуми „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 2000 й. 15 сентябр №23. - Т.: Дитаф, 2000. 74- бет.

Мазкур модданинг 3- қисмида жанговар вазиятда содир этилган бўйсунмаслик учун жавобгарлик белгиланган.

Жанговар вазият деганда, ҳарбий қисм ёки бўлинманинг душман билан бевосита юзма-юз туриши тушунилади. Жанговар вазият тинчлик вақтида, масалан, давлатимиз худудига жангарилар тўдаси бостириб кирганда ҳам юзага келиши мумкин.

2- §. Буйруқни бажармаслик (ЎзР ЖК 280- моддаси)

Жиноятнинг объекти — Ўзбекистон Республикаси Қу-ролли Кучларида ўрнатилган бўйсунуш тартиби, шунингдек шахснинг соғлиғи, ўзганинг мулкидир.

Объектив томондан жиноят буйруқни эҳтиётсизлик туфайли бажармаслик натижасида кўп миқдорда зарар етказилишида ёки оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифода-ланади.

Кўп миқдорда зарар етказилган ёки оғир оқибатлар юзага келган пайтдан бошлаб жиноят тугалланган ҳисобланади.

Кўп миқдорда зарар деганда энг кам ойлик иш ҳақи-нинг юз бараваридан уч юз бараваригача бўлган миқдордаги зарар тушунилади.

Оғир оқибатлар — ЖКнинг 279- моддаси 2- қисмида кўзда тутилган оқибатларга ўхшашдир.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятни квалификация қилиш учун унинг мотив ва мақ-садлари аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўли-ши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида мазкур жиноятни жан-говар вазиятда содир этганлик учун жавобгарлик белги-ланган.

3- §. Бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш (ЎзР ЖК 281- моддаси)

Жиноятнинг объекти белгиланган ҳарбий бўйсунуш тар-тибидир.

Жабрланувчи деганда унвони юқори бўлган бошқа шахслар (қоровул, соқчи, патруль хизматчиси ва бошқалар) тушунилади.

Объектив томондан жиноят бошлиққа, шунингдек ҳарбий хизматга биноан ўзига юклатилган мажбуриятларни бажараётган бошқа шахсга қаршилик кўрсатишда ёки уни мажбуриятларни бузишга мажбур қилишда ифодаланади.

Қаршилик кўрсатиш деганда бошлиққа ёки бошқа ҳарбий хизматчиларга доир мажбуриятларини бажариш пайтида зўрлик ишлатиб ёхуд зўрлик ишлатиш билан кўрқитиб, фаол қаршилик кўрсатиш тушунилиши керак.

Зўрлик деганда жабрланувчининг баданига енгил, ўртача оғирликдаги шикаст етказишни тушуниш лозим.

Мажбурлаш деганда бошлиқни ёки бошқа ҳарбий шахс-ни ўз функционал вазифаларини унинг ўзи истамаган ҳолда бузишга мажбур қилиш тушунилиши керак.

Бу қилмиш формал таркибли жиноят бўлиб, қаршилик кўрсатилган ёки мажбурланган пайдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Ушбу жиноятнинг зарурий белгиси бошлиқ томонидан дўқ-пўписанинг амалга оширилишидан кўрқиб учун етарли асосларнинг мавжуд бўлишидир.

Жиноятнинг иккинчи зарурий белгиси — қаршилик кўрсатиш ёки хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш фақат жанговар ҳолатда содир этилган бўлиши лозим.

Бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш билан кўрқитиш жанговар вазиятдан бошқа пайтда содир бўлганида айбдорнинг қилмиши ЎЗР ЖКнинг 112- моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Формал таркибли жиноят дўқ-пўписа ҳар қандай шаклда амалга оширилган пайдан **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Мазкур жиноятнинг субъекти ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида бошлиққа қаршилик кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбурлаш: 1) бир гуруҳ шахслар томонидан; 2) қурол ишлатиб содир этиш; 3) оғир оқибатларга олиб келиши учун жавобгарликни назарда тутилади.

Таҳлил қилинаётган моддада баён қилинган қилмишни қурол ишлатиб содир этиш деганда ҳар қандай ўқотар ёки совуқ қуролнинг ишлатилишини тушуниш лозим.

Кўллаш деганда қуролни унинг бевосита мўлжалланган вазифалари бўйича ишлатиш, ўқ отиш, пичоқни санчиш ва бошқалар тушунилади.

Оғир оқибатлар деганда жабрланувчига оғир тан жароҳати етказиш, эҳтиётсизликдан одам ўлдириш, ҳарбий тадбирларни (ўқув машғулотлари ва бошқа тадбирларни) қолдириш тушунилади.

Мазкур модданинг 3- қисмида бошлиққа қаршилиқ кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш жиноятининг жанговар вазиятларда содир этилиши учун жавобгарлик кўзда тутилган.

4- §. Бошлиқни кўрқитиш (ЎзР ЖК 282- моддаси)

Ушбу **жиноятнинг объекти** ўрнатилган ҳарбий бўйсунуш тартиби, шахснинг соғлиғи, ҳаёти ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят жанговар ҳолатда, агар бундай ҳаракатлар амалга оширилиши учун етарли асослар мавжуд бўлса, бошлиқни ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан кўрқитишда ифодаланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликнинг бепарволик ёки ўз-ўзига ишониш шаклида содир этилиши мумкин.

Жиноятнинг субъекти вазифаси ёки унвонига кўра бўйсунуш лозим бўлган ҳарбий хизматчидир.

5- §. Баданга шикаст етказиш (ЎзР ЖК 283- моддаси)

Жиноятнинг объекти Қуролли Кучларда ўрнатилган бўйсунуш тартиби, ҳарбий хизматчиларнинг соғлиғидир.

Жиноят объектив томондан бошлиқни ҳарбий хизмат бўйича мажбуриятларини бажариши муносабати билан ёки бу мажбуриятларни бажараётганида дўппослаш, унинг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказишда ифодаланади.

Қилмишни кўриб чиқилаётган модда бўйича квалификация қилишнинг **зарурий шarti** бошлиқнинг соғлиғига айнан унинг ҳарбий хизмат бўйича мажбуриятларини бажариши муносабати билан ёки бу мажбуриятларни бажараётганда зарар етказилишидир.

Бу қилмиш моддий таркибли жиноят бўлиб, соғлиққа зарар етказилган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг квалификация қилиниши учун унинг мотиви ва мақсадларининг аҳамияти йўқ.

Жиноятнинг субъекти ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида:

1) бошлиқни унинг ҳарбий хизмат бўйича мажбуриятларини бажариши муносабати билан ёки бу мажбуриятларни бажараётганда дўппослаш, унинг баданига бир гуруҳ шахслар томонидан енгил ёки ўртача оғир шикаст етказиш;

2) қурол ишлатиб содир этилганлик учун жавобгарлик белгиланган. Дўппослаш, баданга шикаст етказиш жанговар вазиятда содир этилган бўлса, айбдор 283- модданинг 3- қисми билан жавобгарликка тортилади.

**6- §. Бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши
(ЎзР ЖК 284- моддаси)**

Жиноятнинг объекти белгиланган бўйсунуш тартиби, шунингдек бошлиқ ва бўйсунувчининг шаъни ва қадр-қимматидир.

Бошлиқ ёки бўйсунувчи жиноятнинг жабрланувчиси бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини худди шундай ҳаракатлари учун интизомий чора кўрилганидан сўнг ҳақорат қилишида ифодаланади.

Биринчи марта ҳақорат қилишни содир этган шахс Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари низомига биноан интизомий жавобгарликка тортилади.

Жиноят формал таркибли бўлиб, бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилган пайтидан тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

7- §. Бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш
(ЎзР ЖК 285- моддаси)

Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 29 августдаги Қонуни билан ушбу модданинг 2- қисми қуйидаги мазмундаги ўзгартишлар билан тўлдирилди.

Ўша қилмиш: а) бир гуруҳ шахслар томонидан; б) қурол ишлатиб содир қилинса; в) баданга оғир шикаст етказишга сабаб бўлса — беш йилдан ўн йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Шунингдек ушбу модда 3 ва 4- қисмлар билан тўлдирилди:

Ўша қилмиш одам ўлимига сабаб бўлса — ўн йилдан ўн беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша қилмиш: а) одамларнинг ўлимига; б) бошқа оқибатларга сабаб бўлса — ўн беш йилдан йигирма йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Жиноятнинг объекти бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга доир устав қоидаларидир.

Объектив томондан жиноят бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга доир устав қоидаларини бузиб мунтазам хўрлаш, азоб бериш, соғлиқнинг бузилишига олиб келган баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказишда ифодаланади.

Ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш деганда хизматдошларини ўзига бўйсундиришни таъминлаш, хизматни ўташ чоғида ўзи учун имтиёзли шароитлар яратиш мақсадида бир ҳарбий хизматчининг бошқасига нисбатан турли хил зўрликлар ишлатиши, унинг шаъни ва қадр-қимматини камситилиши тушунилиши лозим.

Ушбу қоидалар хизмат ва ҳарбий унвони тенг, шунингдек, катта ва кичик, лекин тобелик муносабатларида бўлмаган шахслар ўртасида бузилса. Жиноят кодексининг 285-моддаси бўйича жинойий жавобгарлик вужудга келади.

Бир-бирига тобелик муносабатларида бўлган ва бўлмаган шахслар орасида зўрлик ҳаракатлари содир этилган ҳолларни квалификация қилиш анча қийинчилик тугдиради.

Масалан, ҳам айбдорга, ҳам жабрланувчига бошлиқ бўлган сержант солдат томонидан содир этилган ноустав ҳаракатларга қўшилади ёки тобе шахс ўз бошлиғининг

зўравонлик ҳаракатларини қўллаб-қувватлайди. Бундай ҳолларда бошлиқнинг ўзига тобе шахс томонидан содир этилган уставга зид зўравонлик ҳаракатларида иштирок этиши ҳарбий мансабдорлик жинояти сифатида Жиноят кодексининг 301-моддаси билан квалификация қилиниши лозим. Ижрочининг ҳаракатларини эса Жиноят кодексининг 285- моддасининг 1- қисми билан тавсифлаш лозим, чунки бошлиқ ушбу жиноятнинг субъекти эмас ва шерик сифатида тан олинмайди.

Агар бошлиқ томонидан хизмат мавқеи ўзи билан тенг шахсларга нисбатан содир этилган уставга зид ҳаракатларга жабрланувчига ҳам, айбдорга ҳам тобе шахс келиб қўшилса, бошлиқнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 285- моддаси билан, тобе шахснинг ҳаракатлари эса — жиноятга шерик сифатида Жиноят кодексининг 28, 285- моддалари билан тавсифланиши лозим.¹

Мунгазам хўрлаш ёки азоб бериш деганда бу ҳаракатларнинг уч ёки ундан ортиқ маротаба содир этилиши тушунилади.

NOTA BENE!

Хўрлаш ёки азоб бериш — жабрланувчи шахснинг шаъни ва қадр-қимматини таҳқирлаш йўли билан ерга урувчи ҳар қандай ҳаракат демакдир.

Азоб бериш жисмоний қийноқ ва укубатлар йўли билан амалга оширилиши мумкин. Азоблар — узоқ ва укубатли оғриқлардир. Азоб бериш, юлиш, тишлаш, кўп жойларни тирнаш, жароҳатлаш, кимёвий ёки бошқа моддалар билан таъсир ўтказиш ва ҳоказоларда ифодаланади.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, хўрлаш ҳаракатлари, азоб беришлар, соғлиққа зарар етказиш ёки қонунга хилоф равишда озодликдан маҳрум қилиш содир этилганидан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти жабрланувчига тобе бўлмаган ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

¹ Олий суд Пленуми „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 2000 й., 15 сентябрь №23. Т., Дитаф, 2000. 74—75- бетлар.

Мазкур модданинг 2- қисмида бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга доир устав қоидаларини бузиш: а) бир гуруҳ шахслар томонидан; б) қурол ишлатиб; в) баданга шикаст етказишга олиб келган қилмишлар учун жавобгарлик белгиланган.

Гуруҳ томонидан уставга зид зўравонлик ҳаракатлари умумий қасд билан бирлашган икки ёки ундан ортиқ ҳарбий хизматчилар томонидан содир этилади ва уларнинг ҳар бири **Жиноят кодексининг 285- моддасида кўрсатилган жиноятнинг субъекти бўлади ва жиноятда шерик сифатида иштирок этади.** Бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган жиноят олдиндан ўзаро тил бириктириб ёки бириктирмасдан содир этилиши мумкин. Сўнгги ҳолда ҳаракатларни **Жиноят кодексининг 285- моддасининг 2- қисми „а“ банди билан квалификация қилишнинг зарур шarti — ҳар бир айбдор ўзининг уставга зид ҳаракатларини гуруҳ ичида, бирлашиб содир этаётганлигини англаб етганлигидир.**

Қурол тан жароҳатларини етказиш учун қўлланилиши, бошқа хил зўрлик пайтида эса масалан, айбдор қурол ишлатиш таҳдиди остида жабрланувчини ҳарбий хизмат юзасидан ўзига юклатилган вазифаларни бажаришга, ўзи учун турли хизматлар қилишга мажбурлаш, шунингдек, инсон шаънини камситадиган хатти-ҳаракатлар қилиш пайтида, руҳий таъсир ўтказиш учун қўлланилиши мумкин.

Қуролдан унинг конструкцияси ва моҳиятидан келиб чиқадиган яқсон қилувчи восита сифатида эмас, балки фақат калтаклаш предмети сифатида фойдаланиш қуролни қўллаш ҳисобланмайди.¹

Шундай қилмиш инсоннинг ўлимига сабаб бўлганда, айбдор **ЖК 285- моддасининг 3- қисми билан жавобгарликка тортилади.**

Шундай қилмиш одамларнинг қурбон бўлишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдорнинг қилмиши **ушбу модданинг 4- қисми билан квалификация қилинади.**

Жиноят кодекси 285- моддасининг 4- қисми „б“ бандида кўзга тутилган „бошқа оғир оқибатлар“ деганда, айбдорнинг уставга зид ҳаракатлари билан рўй берган оқибат ўртасида

¹ Олий суд Пленуми „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 2000 й., 15 сентябрь, №23. Т., Дитаф, 2000. 76- б.

сабабий боғланиш мавжуд бўлган, оғирлигининг хусусиятига қараб суд томонидан баҳоланиши лозим бўлган оқибатлар тушунилади.

Агар уставга зид зўравонлик ҳаракатлари жабрланувчини қасддан ўлдириш билан яқунланса, айбдорнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 285- моддаси 3- қисми ҳамда кодекснинг шахсга қарши жиноятларни кўзда тутувчи моддаларининг жами бўйича квалификация қилинади.

Амалиётда, кўпинча, жабрланувчининг ўлими юракнинг рефлектор тўхтаб қолиши ёки механик асфикция натижасида рўй бериш ҳоллари учраб туради, бу нарса жабрланувчининг кўкрак қафаси қисмига айбдор, одатда, қўли билан бир зарба бериши оқибатида келиб чиқади. Бундай ҳаракатлар, агар айбдорда жабрланувчини ҳаётдан маҳрум қилишга қаратилган қасд бўлганлигини аниқ исботловчи далиллар бўлмаса, одам ўлишига сабаб бўлган ҳарбий хизматчилар ўртасида ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш сифатида квалификация қилиниши лозим.

Ҳарбий хизматчилар ўртасида ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларининг бузилиши, баъзи пайтларда, нафақат одамлар ўлимига, балки жанговар вазифанинг бажарилмай қолишига, ҳарбий техниканинг ишдан чиқишига ва бошқа оқибатларга олиб келиши мумкин. Бундай оқибатлар суд томонидан оғир деб топилган тақдирда айбдорнинг ҳаракатларини Жиноят кодексининг 285- моддаси 4- қисми билан квалификация қилинишига асос бўла олади.

Уставга зид зўравонлик ҳаракатлари оқибатида бир неча жабрланувчига Жиноят кодекси 285- моддасининг турли қисмларида кўзда тutilган зарар етказилган бўлса, бу ҳаракатлар Жиноят кодексининг 33- моддаси қоидасига кўра квалификация қилиниши лозим.

Ҳарбий хизматчилар ўртасида ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш айбдорлар ҳарбий хизматнинг махсус турлари бўйича мажбуриятларини бажараётган пайтда содир этилиши мумкин (қоровуллик, ички хизмат, ҳарбий навбатчилик ва ҳоказолар). Агар айбдор томонидан айни пайтда махсус хизмат қоидалари ҳам бузилса, бу ҳаракатлар Жиноят кодексининг 285-моддаси ва у ёки бу хизмат турини бузганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддалар мажмуи билан тавсифланиши лозим.

Махсус хизмат турларини ўташ қоидаларини бузиш, фақат, ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш

айни пайтда махсус хизмат турларини ўташ қоидаларини ҳам бузилишига олиб келсагина, алоҳида ҳуқуқий баҳола-ниши мумкин (мисол учун, қисм ёки бўлинма ички наря-дига кирувчи шахс томонидан).

Ҳарбий хизматчилар томонидан ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини, жумладан, „ўзга зўрлик“ кўрини-шида бузиш жабрланувчиларнинг озиқ-овқати, ҳарбий кийим-кечак ашёлари ва бошқа моддий бойликларини олиб қўйиш йўли билан содир этилиши мумкин. Агар бунда жабр-ланувчига тегишли бўлган шахсий мулк ашёлари олиб қў-йилса, айбдорнинг ҳаракатлари Жиноят кодексининг 285-моддасидан ташқари, **мулкка қарши жиноятлар** учун жавобгарликни назарда тутувчи бошқа моддалари билан қўшимча тавсифланиши зарур.

Зўрлик ишлатиш ёки уни ишлатиш таҳдиди остида ҳарбий хизматчига бериладиган озиқ-овқат паёғи ҳарбий кийим-кечак ашёларини олиб қўйиш Жиноят кодекси 285-модда-сининг диспозицияси билан тўлалигича қамраб олинади.¹

8- §. Мародёрлик **(ЎзР ЖК 286- моддаси)**

Жиноятнинг объекти куролли кучлардаги маънавий асос-лардир.

Жиноятнинг предмети ярадорлар ёки ўлганларнинг мол-мулкидир.

Объектив томондан жиноят жанговар вазиятда ўлганлар ёки ярадорларга тегишли буюмларни эгаллаб олишда ифодаланади.

Буюмларни эгаллаш ҳар қандай шаклда ўғрилиқ ёки зўрлик ишлатиб содир этилиши мумкин.

Ўлганлар ёки ярадорларга тегишли буюмларни эгаллаб олишнинг **зарурий белгиси** жиноятнинг жанговар вазиятда содир этилишидир.

Жиноят ўлганлар ва ярадорга тегишли буюмлар эгаллаб олинган пайтидан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти фақат ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

¹ Олий суд Пленуми „Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида“. 2000 й., 15 сентябрь, №23. Т., Дитаф, 2000. 776—778- бетлар.

Кўшимча саволлар

1. Буйруқ деганда нима тушунилади? Бўйсунмаслик деганда нима тушунилади? Унинг кўриниши ва турлари. Ушбу жиноятни жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда содир этилади.

2. Буйруқни бажармаслик билан бўйсунмасликнинг фарқи нимада? Буйруқни бажармаслик жинояти учун жавобгарликка тортиш шартлари.

3. Бошлиққа қаршилиқ кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш деганда нима тушунилади? Мажбурлаш ва буйруққа бўйсунмаслик нимаси билан фарқланади?

4. Бошлиқни ўлдириш билан кўрқитиш ёки куч ишлатиш деганда нимани тушунаси?

5. Қандай ҳолларда бу кўрқитиш жиноят ҳисобланади?

6. ЖКнинг 282-моддасида кўрсатилган жиноят учун жиний жавобгарликка тортишнинг зарурий шартлари.

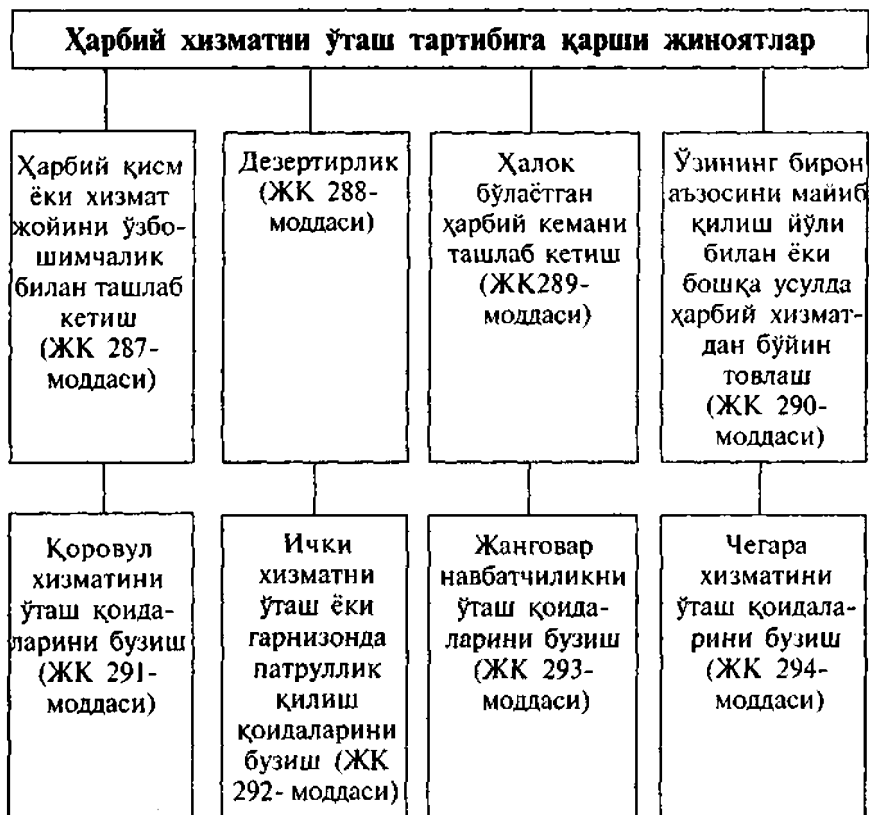
7. Баданга шикаст етказиш тушунчаси?

8. Бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши жиний жавобгарлигининг шартларини кўрсатинг.

9. Ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш деганда нима тушунилади? Ушбу қилмиш қандай ҳолларда намоён бўлади ва қилмишга жиний жавобгарликнинг шартларини кўрсатинг.

10. Мародёрлик деганда нима тушунилади? Қандай ҳаракатлар мародёрлик деб тан олинмайди?

XXII боб. ҲАРБИЙ ХИЗМАТНИ ЎТАШ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш (ЎЗР ЖК 287-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 52-моддасида: „Ўзбекистон Республикасини ҳимоя қилиш — Ўзбекистон Республикаси ҳар бир фуқаросининг бурчидир. Фуқаролар қонунда белгиланган тартибда ҳарбий ва муқобил хизматни ўташга мажбурдирлар“, деб белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикасида ҳақиқий ҳарбий ва муқобил хизматни ўташ тартиби „Мудофаа тўғрисида“, „Умумҳарбий мажбурият ва ҳарбий хизмат тўғрисида“, „Муқобил хизмат тўғрисида“ги қонунларда, ҳарбий уставлар асосида белгиланади.

Жиноятнинг объекти Куролли Кучларда ўрнатилган ҳарбий хизматни ўташ тартибидир.

Мазкур модданинг биринчи қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят **объектив томондан**:

1) қисми ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш;

2) ҳарбий қисмда қисқа муддатга рухсат берилганда, бошқа хизматга тайинланганда ёки бошқа хизмат жойига ўтказилганда, хизмат сафаридан, таътилдан ёки даволаш муассасасидан, узрли сабабларсиз бир кеча-кундуздан ортиқ, аммо ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойида бўлмасликда ифодаланadi.

Чақириқ бўйича ҳарбий хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчилар ҳарбий қисм жойлашган ҳудуддаги казармаларга жойлаштириладилар. Ҳарбий хизматни ўташ жойи бошқа жойларда ҳам бўлиши мумкин.

Ҳарбий қисми ёки хизмат жойини фақат тегишли ҳарбий бўлинма командири (бошлик)нинг рухсати билан тарк этиш мумкин. Командирнинг рухсатисиз ҳарбий қисми ёки хизмат жойини ёхуд дислокация манзилини тарк этиш ҳарбий уставга биноан тақиқланади — акс ҳолда бу қисми ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан тарк этиш ҳисобланади.

Муддатли хизмат ҳарбий хизматчиси томонидан қисми ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетишнинг зарурий белгиси қисмда бўлмасликнинг бир кеча-кундуздан ортиқ, аммо ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддатдаги давомийлигидир. Бу муддатни шахснинг қисми ёки хизмат жойини ташлаб кетиш пайтдан то қайтиб келиш ёки ушланиш пайтигача деб ҳисоблаш лозим.

Ҳарбий қисмдан қисқа муддатга рухсат берилганда, бошқа хизматга тайинланганда ёки бошқа хизмат жойига ўтказилганда хизмат сафаридан, таътилдан ёки даволаш муассасасидан сўнг узрли сабабларсиз бир кеча-кундуздан ортиқ, аммо ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойида бўлмаслик ҳарбий хизматчи қисмдан ёки хизмат жойидан ташқарида қонуний асосларда бўлган ҳолатда мавжуд бўлиши мумкин.

Узрли сабаблар деганда ҳарбий хизматчининг касаллиги, яқин қариндошларининг ўлими, табиий офатлар, ҳарбий ҳолат ва бошқалар ҳисобланади.

Ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш узрли сабабларсиз хизмат жойида ҳозир бўлмасликдир. Агар ҳарбий бир кеча-кундуздан ортиқ, аммо ўн кеча-кундуздан кўп бўлмаган муддатда қисмда бўлмаса, унинг қилмиши жиноий жавобгарликка тортиш учун асос бўлади.

Мазкур модданинг 1- қисми маъмурий преюдицияга эга. Ҳарбий хизматчи томонидан қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетганлик учун интизомий жавобгарлик чораси қўлланганидан сўнг яна худди шундай қилмиш содир этилса, айбдор жиноий жавобгарликка тортилади.

Жиноят формал таркибли бўлиб, агар ҳарбий хизматчи ҳарбий қисмдан ёки хизмат жойидан ташқарида ноқонуний тарзда юрган бўлса ёхуд 10 кун ичида хизмат жойига етиб келмаса, тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотиви уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас. Агар ҳарбий қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш ҳарбий хизматдан бош тортиш мақсадида содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖКнинг 288- моддаси (дезертирлик) бўйича квалификация қилинади.

Ушбу модда 1- қисмида назарда тутилган жиноятнинг субъекти муддатли ҳарбий хизматчидир.

287- модданинг 2- қисмида назарда тутилган қилмиш объектив томондан муддатли хизмат ҳарбий хизматчи, офицерлар таркибидан бўлган шахс, прапоршчик, мичман ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчининг қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиши, шунингдек узрли сабабларсиз белгиланган ўн кундан ортиқ, лекин бир ойдан кўп бўлмаган муддат давомида хизмат жойига етиб келмаслигида ифодаланади.

Офицерлар таркибидан бўлган шахс, прапоршчик, мичман ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчилар ҳарбий қисмда ёки хизмат жойида хизмат пайтида ҳозир бўлишлари керак. Ҳарбий хизматни ўташдан ташқари бўш пайтларда бу тоифа ҳарбий хизматчилар ҳарбий қисм ёки хизмат жойидан ташқарида бўлишлари мумкин. Шунга биноан ҳарбий хизматчиларнинг бу тоифаси учун ҳарбий қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш деганда, уларнинг хизматни

ўташи керак бўлган пайтда узрли сабабларсиз хизматни ўташга чиқмаганлигини назарда тутиш керак.

Ушбу модданинг 2- қисмида назарда тутилган қилмишнинг субъектлари муддатли хизмат ҳарбий хизматчиси, офицерлар таркибидан бўлган шахс, прапоршчик, мичман ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчи бўлишлари мумкин.

287- модданинг 3- қисмида муддатли хизмат ҳарбий хизматчиси, офицерлар таркибидан бўлган шахс, прапоршчик, мичман ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчининг ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиши, шунингдек хизматга белгиланган муддатдан узрли сабабларсиз бир ойдан ортиқ вақтда етиб келмаслиги учун жавобгарлик белгиланган.

Ушбу модданинг 4-қисмида муддатидан қатъи назар мазкур моддада кўзда тутилган ҳарбий қисмни ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш жанговар вазиятда содир этилганда, айбдорга жавобгарлик белгиланган.

2- §. Дезертирлик **(ЎзР ЖК 288- моддаси)**

Жиноятнинг объекти белгиланган ҳарбий хизматни ўташ тартиби ҳисобланади.

Жиноят объектив томондан ҳарбий хизматдан бутунлай бўйин товлаш мақсадида ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш, шунингдек шу мақсадда хизмат жойига етиб келмасликда намоён бўлади.

NOTA BENE!

Таҳлил этилаётган қилмиш давомли жиноят ҳисобланади. Жиноят дезертир ушланган ёки ўз хоҳиши билан келган пайтдан тугалланган ҳисобланади.

Айбдор ҳарбий қисмда ёки хизмат жойида бўлмаган вақт жиноятнинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси хизмат жойини ёки ҳарбий қисмни ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш мақсадидир.

Ҳарбий қисмни ёки хизмат жойини ташлаб кетиш, шунингдек хизмат жойига вақтида етиб келмаслик ҳарбий хизматдан бутунлай бўйин товлаш мақсадида содир этилган бўлиши лозим.

283- модданинг 1- қисмида кўзда тутилган **жиноятнинг субъекти** муддатли ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2- қисмида офицерлар таркибидан бўлган шахс, прапоршчик, мичман ёки ҳарбий хизматни контракт (шартнома) бўйича ўтаётган ҳарбий хизматчилар томонидан содир этилган дезертирлик учун жавобгарлик кўзда тутилган.

3- §. Ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ташлаб кетиш (ЎзР ЖК 289- моддаси)

Жиноятнинг объекти ҳарбий кема фалокатга дучор бўлган ёки авариялар ёхуд ҳалокат пайтида белгиланган ҳарбий қоидалар тартиби ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят ҳалок бўлаётган ҳарбий кемани ўз хизмат вазифаларини охиригача бажармаган командир томонидан, шунингдек командирнинг тегишли фармойиши бўлмасдан, кема командаси таркибидаги шахс томонидан ташлаб кетилишида ифодаланади.

Ҳарбий кема командири ва командасининг хизмат мажбуриятлари устав билан тартибга солинган бўлиб, унга кўра кема командири ва команда аъзолари фалокатлар, авариялар пайтида ҳарбий кемани қутқариш учун иложи борида барча чораларни кўришлари лозим.

Командирнинг зиммасига бевосита одамларни, мол-мулкни қутқариш мажбурияти юклатилган. Командир кемани қутқариш учун барча чораларни кўрган, аммо уни қутқаришнинг иложи қолмай, кемани тарк этиш керак, деб ҳисоблаганда, у кемани тарк этишга фармойиш беради. Командир кемани ҳаммадан кейин тарк этади.

Хизмат мажбуриятларини **охиригача бажармаслик** деганда, Уставга мувофиқ ўз мажбуриятларини буткул бажармаслик ёки тўла ҳажмда бажармаслик тушунилади.

Ҳалок бўлаётган кемани ташлаб кетганлик учун команда аъзоларининг жавобгарлиги ҳарбий кема командирининг кемани, мол-мулкларни ва ҳужжатларни қутқариш борасидаги буйруқ ва фармойишларини бажармаганлари тақдирда вужудга келади. Команда аъзоларидан ҳеч бири кемани кема командирининг фармойишисиз ташлаб кетиши мумкин эмас.

Жиноят ҳалок бўлаётган ҳарбий кема командирининг ўз хизмат вазифаларини охиригача бажармай уни ташлаб кетганлиги аниқланган, шунингдек командирнинг тегишли

фармойиши бўлмасдан, кема командаси таркибидаги шахс томонидан ташлаб кетилган пайтидан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Командир кемани ўз хизмат мажбуриятларини бажармасдан ёки тўлиғича бажармасдан ташлаб кетаётганини ва кетишни истаётганини тушуниб етиши лозим. Бу жиноят эҳтиётсизлик оқибатида содир этилганида айбдор жавобгарликка тортилмайди.

Кеманинг команда аъзоси томонидан ташлаб кетилиши ҳам қасддан содир этилади.

Айбдор ҳарбий кема командирининг кўрсатмасисиз кемани тарк этаётганини тушуниши ва шуни истаган бўлиши лозим. Айбнинг эҳтиётсизлик билан содир этилгани жинойи жавобгарликни истисно қилади.

Жиноятнинг субъекти кема командири ёки команда аъзоси бўлиши мумкин.

Ушбу модданинг 2- қисмида жанговар вазиятда кемани ташлаб кетганлик учун жавобгарлик белгиланган.

4- §. Ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш йўли билан ёки бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлаш (ЎзР ЖК 290- моддаси)

Жиноятнинг объекти ҳарбий хизматни ўташнинг белгиланган тартибидир.

Объектив томондан жиноят ҳарбий хизматчининг ўзининг бирон аъзосини майиб қилишида, яъни ўз баданига бирон шикаст етказиш йўли билан, шунингдек ўзини ёлғондан касалликка солиб, ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки бошқача алдаш йўли билан ҳарбий хизматни бажаришдан (ўташдан) бўйин товлаши, уни бажаришдан бош тортишида ифодаланади.

Бу жиноятни содир қилишнинг **биринчи усули** — ҳарбий хизматдан ўзининг бирон аъзосини майиб қилиш, яъни ҳарбий хизматни ўтаётган шахс томонидан ўз соғлиғига ҳарбий хизматни ўташга тўсқинлик қиладиган даражада зарар етказишдир. Соғлиққа зарар етказиш усуллари турлича бўлиши мумкин (курolni, бошқа предметларни ишлатиш йўли билан ва бошқалар), бироқ бу жиноятни квалификациялаш учун аҳамиятли эмас.

Ҳарбий хизматдан бўйин товлашнинг **иккинчи усули** ёлғондакам касалликни рўкач қилишдир.

Ёлғондакам касалликни рўкач қилиш деганда, тиббий комиссияни ҳарбий хизматни ўташи керак бўлган шахсда хизматни ўташга тўсқинлик қиладиган қандайдир касаллик мавжудлиги борасида алдашнинг ҳар қандай йўллари, ўзини ёлғондакам кўр, кар ёки руҳий касал қилиб кўрсатиш ва ҳ. к. тушунилади.

Ҳарбий хизматдан бўйин товлашнинг **учинчи усули** ҳужжатларни қалбакилаштириш йўли билан амалга оширилади.

Ҳужжатларни қалбакилаштириш деганда ҳужжатларни қалбакилаштириш ёки тегишли комиссияларга ҳарбий хизматдан озод қилишга асос бўладиган сохта ҳужжатларни тақдим этиш тушунилади. Масалан, касал эканлик ёки ҳарбий хизматдан озод қилишга асос бўладиган бошқа ҳолатлар тўғрисида сохта маълумотнома тақдим этиш бунга мисол бўла олади.

Бошқача йўл билан алдаш деганда ҳарбий хизматдан озод қилиш ваколатига эга бўлган тегишли идораларни чалғитиш учун қўлланган ҳар қандай усулларни тушуниш дозим.

Ҳарбий хизмат вазифаларини ўташдан **бош тортиш** деганда, бирор-бир қонуний асосларга эга бўлмасдан ҳарбий хизматни ўташдан оғзаки ёки ёзма шаклда бевосита бош тортиш тушунилади.

Ҳарбий хизматни ўташдан бош тортиш формал таркибли жиноят бўлиб, ҳарбий хизматчи ўзининг бирон аъзосини майиб қилган, яъни ўз баданига бирор йўл билан шикаст етказган, шунингдек, ўзини ёлғондан касалликка солиб, ҳужжатларни қалбакилаштирган ёки бошқа йўл билан алдаб ҳарбий хизматдан бўйин товлаган ёки бу хизматни бажаришдан бош тортган пайтдан **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан содир этилади. Мақсад — ҳарбий хизматни ўташдан бош тортишдир.

Жиноятнинг субъекти ҳарбий хизматни ўташи керак бўлган ёки ўтаётган шахсдир.

Таҳлил этилаётган модданинг 2- қисмида жанговар вазиятда содир этилган ҳарбий хизматни ўташдан бош тортганлик учун жавобгарлик белгиланган.

5- §. Қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузиш

(ЎЗР ЖК 291- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти қоровул хизматини ўташнинг белгиланган тартибидир. Қоровул хизматини ўташ тартиби Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари гарнизон ва қоровул хизмати устави билан тартибга солинади.

Объектив томондан жиноят қоровул (соқчилик) хизмати ички устав қоидаларини қоровул таркибига кирган шахс томонидан, башарти, мазкур қоровул бундай оқибатларнинг олдини олиш учун қўйилган ҳолда, зарарли оқибатлар келтириб чиқарадиган бузишда ифодаланади.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари гарнизон ва қоровул хизмати уставига мувофиқ қоровул хизмати ҳарбий байроқлар, қурол-аслаҳа, ҳарбий ва бошқа техника, ўқ-дорилар, портловчи моддалар, бошқа мол-мулклар сақланадиган омборларнинг ва бошқа ҳарбий ва давлат объектларининг мустаҳкам қўриқланиши ва мудофаа қилиниши учун, шунингдек, ҳибсга олинган ва ҳукм қилинган, гауптвахтада ва интизомий қисмларда сақланадиган шахсларни қўриқлаш учун таъсис этилади. Ҳарбий кемаларда кема уставига мувофиқ муҳимлиги ва аҳамиятига кўра қоровул хизматига тенглаштириладиган соқчилик хизмати ташкил этилади.

Ушбу модда бланкет диспозициялидир. Айбдорни жиноий жавобгарликка тортиш учун гарнизон ёки қоровул хизмати Уставининг бирор-бир моддаси бузилган бўлиши ва қоровул хизмати Устави қоидаларига риоя қилмаслик вазиятида қўриқланаётган объектларга зарар етказиш оқибатлари рўй берган бўлиши шарт. Жиноятнинг зарурий белгиси гарнизон ва қоровул хизмати Уставини бузиш ва етказилган зарарли оқибатлар ўртасида сабабий боғланишининг мавжудлигидир.

Зарарли оқибатлар — қоровул қўриқлаётган мол-мулкнинг ўғирланиши, нобуд қилиниши, шикастланиши, қўриқланаётган маҳкумнинг қочиши, ҳарбий хизматчиларнинг патруль нарядчининг ҳаракатсизлиги боис жамоат тартибини кўпол равишда бузиши ва бошқалардир.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификацияси учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти қоровул таркибига кирган шахсдир.

Мазкур модданинг 2- қисмида қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузганлик:

- 1) баданга оғир шикаст етказилишига;
- 2) одам ўлишига;
- 3) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганда, яъни жазони оғирлаштирувчи ҳолатлар учун жавобгарлик белгиланган.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, қўриқланаётган хавфли жиноятчининг қочиши, қурол, ҳарбий аслаҳалар, портловчи

моддалар, портлатувчи ускуналарнинг ўғирланиши, ҳарбий техниканинг шикастланиши ёки нобуд қилиниши ва бошқалар тушунилади.

Мазкур модданинг 3- қисмида жанговар вазиятда қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

**6- §. Ички хизматни ўташ ёки гарнизонда патруллик қилиш қоидаларини бузиш
(ЎзР ЖК 292- моддаси)**

Жиноятнинг объекти — Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ички хизмат ўташ ва гарнизонда патруллик қилиш қоидаларидир.

Объектив томондан жиноят зарарли оқибатлар рўй беришининг олдини олиш учун тайинланадиган, аммо ана шундай зарарли оқибатларни вужудга келтирган ички хизматни ўташ, шунингдек гарнизондаги патруль хизматини олиб бориш қоидаларини бузишда ифодаланади.

Ички хизмат Уставига биноан ички тартибни сақлаш, қисм (бўлинма) бинолари ва мол-мулкни қўриқлаш, шунингдек ички хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш учун ҳарбий хизматчилар ичидан кунлик (суткалик) наряд (қоровул ва соқчиликдан ташқари) тайинланади. Мазкур наряд ички тартиб-қоидалар бажарилишини таъминлайди, қисмнинг назорат-ўтказув пунктини бошқаради, шахсий таркибни, ҳарбий қисмдаги қурол-аслаҳаларни, ўқдориларни, бино ва мол-мулкни қўриқлайди, шунингдек ички хизматга доир бошқа вазифаларни бажаради.

Патруль хизмати ҳар бир гарнизонда гарнизон бошлиғи буйруғи билан ҳарбий хизматчилар томонидан кўчаларда, жамоат жойларида, вокзалларда, бекатларда ва бошқа жойларда тартибни сақлаш, шунингдек ҳарбий хизматчиларнинг ҳарбий интизомга риоя қилишини назорат қилиш учун ташкил этилади.

Мазкур модда бланкет диспозициялидир. Шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун ички хизмат Уставининг қайси моддаси бузилгани, зарарли оқибатлар юзага келганлиги факти ҳамда қоидабузарлик ва оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлиги зарур. Ички хизматни ўташ қоидалари бузилган, аммо зарарли оқибатлар келиб чиқмаган ҳолларда айбдор интизомий жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти нарядда ёки патруль хизматида бўлган ҳарбий хизматчидир. Бу қисм бўйича навбатчи ва унинг ёрдамчиси, НРП (назорат-рухсат пункти) бўйича навбатчи ва унинг ёрдамчиси, дневальныйлар (казарма бўйича навбатчи), навбатчи фельдшер, ошхона бўйича навбатчи, посильниклар (хат-хабар элтувчилар), кунлик навбатчилар ва бошқалар бўлиши мумкин.

7- §. Жанговар навбатчиликни ўташ қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 293- моддаси)

Жиноятнинг объекти — Ўзбекистон Республикаси Қуrolли Кучлари ички хизмат Устави ва ҳар бир қўшин турига тегишли қўмондонликнинг меъёрий актларида белгиланган жанговар навбатчиликни (жанговар хизматни) ўташ тартибидир.

Объектив томонидан ушбу модданинг 1- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят жанговар навбатчиликни ўташ, жанговар хизмат қоидаларини бузиш, қўриқланаётган объектларга зарар етказилишига ёки жанговар топшириқ бажарилмай қолишида намоён бўлади.

NOTA BENE!

Жанговар навбатчилик (жанговар хизмат) навбатчи кучлар ва воситалар томонидан амалга оширилади, унинг таркибига ҳарбий расчётлар, экипажлар, жанговар таъминот ва хизмат кучлари ҳамда воситалари киради.

Жанговар навбатчиликни ўташ (жанговар хизмат) қоидаларини бузиш жанговар постдан кетиб қолиш, постда ухлаб қолиш ва бошқаларда ифодаланиши мумкин.

ЖК 293- моддаси ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, ҳар бир муайян ҳолатда жанговар навбатчиликни (жанговар хизматни) ўташнинг қайси қоидаси бузилганини, қўриқлаш объектига етказилган зарарни, ҳарбий топшириқни бажармаганлик фактини ҳамда улар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш лозим.

Агар жанговар навбатчиликни ўташ (жанговар хизмат) қоидаларини бузиш қўриқлаш объектларига зарар етказмаган ёки ҳарбий топшириқнинг бажарилмай қолишига олиб келмаган бўлса, айбдор интизомий жазога тортилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади. Унинг мотив ва оқибатлари турлича бўлиши мумкин, аммо бу жиноятнинг квалификация қилиниши учун аҳамиятли эмас.

Жиноятнинг субъекти экипаж жанговар расчётининг навбатчи сменаси ёки бошқа жанговар хизматни ўтайдиган тузилма таркибига кирувчи ҳарбий хизматчи ҳисобланади.

Мазкур жиноят-ҳуқуқий норманинг 2- қисмида Ўзбекистон Республикасига тўсатдан қилинган ҳужумни ўз вақтида пайқамаганлик ёки даф этмаганликда ифодаланган, шунингдек оғир оқибатларга олиб келган жанговар навбатчиликни ўташ қоидаларини бузганлик учун жавобгарлик кўзда тутилган.

Мазкур моддада кўзда тутилган маънодаги **оғир оқибатлар** деганда Ўзбекистон Республикаси хавфсизлигига сезиларли зарар етказиш, масалан, мамлакат ҳудуди ёки ҳарбий объектларга зарба бериш, ҳарбий техниканинг шикастланиши ёки нобуд бўлиши, одамларнинг ўлиши ва ҳоказо тушунилади.

8- §. Чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиш **(ЎзР ЖК 294- моддаси)**

„Ўзбекистон Республикаси давлат чегараси тўғрисида“ ги Қонунга мувофиқ давлат чегарасини қўриқлаш қўйидагиларни: чегарани қонунга зид равишда ўзгартириш, бузиб ўтишга бўлган ҳар қандай уринишнинг олдини олиш, қўшин гуруҳлари ва тўдаларнинг Ўзбекистон ҳудудига нисбатан қилинадиган қуролли тажовузини қайтариш, чегарадаги қуролли ва бошқа ифвогарликларга йўл қўймаслик; кўрсатилган тажовузлардан аҳолини, мулк ва ашёларнинг барча шакллари ҳимоя қилиш, чегарани бузиб ўтишнинг олдини олиш ва бунга йўл қўймаслик; чегара орқали портловчи, заҳарловчи, радиоактив, наркотик воситаларнинг, қурол-яроғ, ўқ-дорилар ва бошқа Ўзбекистон Республикасига олиб кириш ва олиб чиқиш тақиқланган предметларнинг олиб ўтилишига йўл қўймаслик; чегара орқали ман қилинган, мамлакатимизнинг иқтисодий ва сиёсий манфаатларига зарар етказувчи маълумотларни ифодаловчи нашрлар, видео ва аудиоёзувларнинг олиб ўтилишига йўл қўймаслик ва ҳ.к.ларни ўз ичига олади.

Жиноятнинг объекти чегара хизматини ўташнинг белгиланган тартибидир.

Объектив томондан жиноят чегарачилар наряди таркибида бўлган шахснинг чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиши натижасида чегара дахлсизлигининг бузилиши мумкинлигида ифодаланади.

„Ўзбекистон Республикаси давлат чегарасини қўриқлаш тўғрисидаги Низом“да, шунингдек давлат чегарасини қўриқлаш тўғрисидаги чегара наряди шахсларнинг муайян вазифаларини белгиловчи инструкцияларда ва Миллий хавфсизлик хизматининг Чегара қўшинлари бошқармаси раҳбариятининг алоҳида буйруқларида чегара хизматини ўташ қоидалари ва тартиби ўрнатилган.

ЖК 294- моддаси ҳам бланкет диспозицияли бўлиб, ҳар бир муайян ҳолатда чегара хизматини ўташ тартибининг қандай бузилиши содир бўлганини ва бу қоидабузарлик Ўзбекистон Республикаси чегаралари дахлсизлигига зарар етказиши мумкин ёки мумкинмаслигини аниқлаш тақозо этилади.

Жиноят чегарачилар наряди таркибида бўлган шахснинг чегара хизматини ўташ қоидаларини, чегаранинг дахлсизлигини бузиши мумкин бўлган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасдан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти чегара хизматини ўташ қоидаларини бузган ва бу чегаранинг дахлсизлигини бузиши мумкин бўлган чегарачилар наряди таркибида бўлган шахс ҳисобланади.

Мазкур модданинг 2- қисмида чегара хизматини ўташ қоидаларини: 1) қонунга хилоф равишда чегарадан ўтиш; 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган ҳолда бузганлик учун жавобгарлик белгиланган.

NOTA BENE!

Чегарадан қонунга хилоф равишда ўтиш деганда Ўзбекистон Республикаси чегарасидан ҳокимият ваколатли идораларининг рухсатсиз ҳар қандай йўналишда ўтиш тушунилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, Ўзбекистон Республикаси ҳудудига қуролланган тўдаларнинг бостириб кириши, одамларнинг ўлими ва бошқаларни тушуниш лозим.

? Қўшимча саволлар

1. Офицерлар таркибига кирувчи шахс, прапорщик, мичман ёки ҳарбий хизматни шартнома бўйича ўтаётган шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш шартларининг муддатли ҳарбий хизматчиларни жиноий жавобгарликка тортиш шартларидан фарқи.

2. Дезертирлик нима? Унинг қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетишдан фарқи нимада?

3. Ўзининг бирор аъсосини майиб қилиш йўли билан ҳарбий хизматдан бўйин товлаш деганда нимани тушунасиз? Уни содир этишнинг қандай усуллари бор? Бошқа усулда ҳарбий хизматдан бўйин товлашга нималар киради?

4. Жанговар вазият деганда нима тушунилади?

5. Қоровул хизматини ўташ қоидаларини бузишга нималар киради? Ушбу жиноятни тўғри квалификация қилишнинг асосий шартлари.

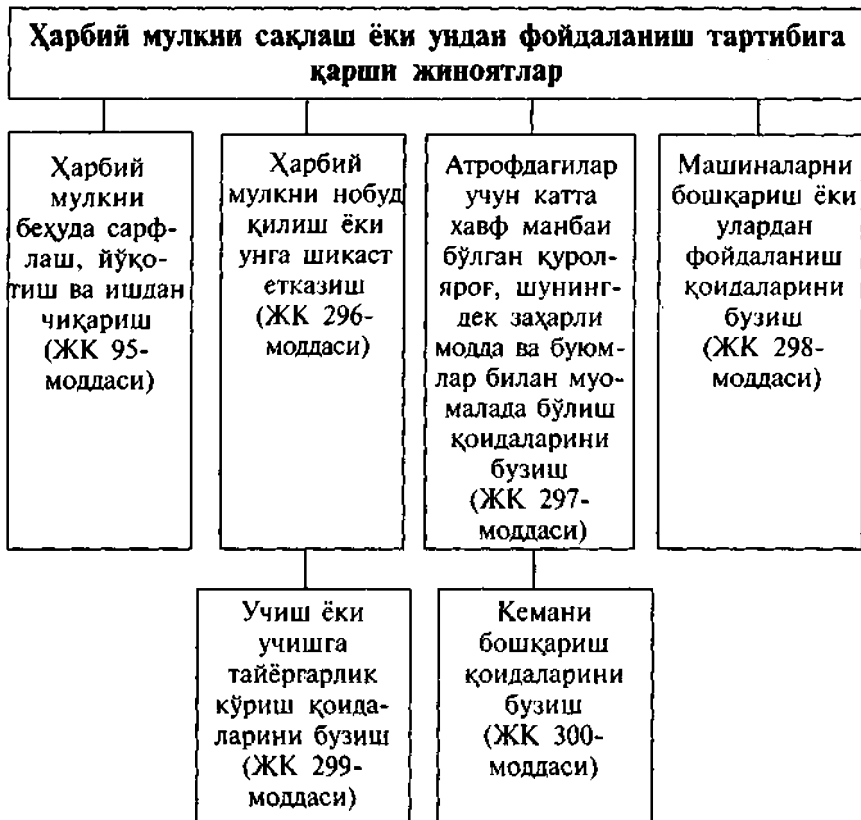
6. ЖКнинг 291- моддасида назарда тутилган зарарли оқибатлар жумласига нималар киради?

7. Ички хизматни ўташ ёки гарнизонда патрулик қилиш қоидаларини бузишнинг қандай усуллари бор? ЖКнинг 292- моддасидаги зарарли оқибатлар деганда нималар назарда тутилади?

8. Жанговар навбатчиликни ўташ қоидаларини бузиш нималарда намоён бўлади?

9. Чегара хизматини ўташ қоидаларини бузиш деганда нимани тушунасиз? Ушбу қилмишнинг содир этилиши қандай оғир оқибатларга олиб келиши мумкин?

XXIII боб. ҲАРБИЙ МУЛКНИ САҚЛАШ ЁКИ УНДАН ҲОЙДАЛАНИШ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

1- §. Ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ва ишдан чиқариш

(ЎзР ЖК 295- моддаси)

Таҳлил этилаётган жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган ҳарбий мулкни сақлаш ва ундан фойдаланиш тартибидир.

Жиноятнинг предмети ҳарбий хизматчига фойдаланиш учун берилган шахсий мулк, ҳарбий аслаҳалар, қурол, ўқдорилар, ҳаракатланиш воситалари, асбоб-ускуналар, техник таъминот ашёларидир.

Объектив томондан ЖК 295- моддаси 1- қисмида кўзда тутилган жиноят муддатли ҳарбий хизмат хизматчисининг

шахсан ўзига фойдаланиш учун берилган ҳарбий аслаҳа-анжомларни: 1) сотиши; 2) фойдаланиш учун бировга бериши; 3) гаровга қўйишида ифодаланади.

Мазкур модда биринчи қисмининг предмети фақат аскарнинг аслаҳа-анжомлари бўлиши мумкин. Масалан, ускуналар, пойабзал, асбоблар ва ҳоказо.

Аскарлик аслаҳа-анжомларини сотиш деганда уларни бошқа шахсларга қандайдир моддий тўлов эвазига ёки бошқа предметларга алмашиш орқали бериш тушунилади.

Ҳарбий аслаҳа-анжомларни сотиш улар сотилган пайтдан тугалланган жиноят ҳисобланади.

Ҳарбий аслаҳа-анжомларни фойдаланиш учун бировга бериш уларни совға қилишда, бериб туришда ифодаланади, бунда бериш вақти (доимийга ёки вақтинча) аҳамиятга эга эмас. Жиноят содир этилишининг бу усули ҳарбий аслаҳа-анжом берилган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Гаров — аслаҳа-анжомларни бошқа бировга вақтинча сақлаш ва қайтариб бериш шарти билан топшириш ва улар учун пул ёки бошқа моддий қийматларга эга бўлишдир. Ҳарбий аслаҳа-анжомларни беҳуда сарфлашнинг бу усули гаров расмийлаштирилгандан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан ҳарбий аслаҳа-анжомларни беҳуда сарфлаш қасддан содир этилади. Жиноятнинг мотив ва мақсади унинг квалификация қилиниши учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноят субъекти фақат муддатли хизматни ўтаётган ҳарбий хизматчилардир.

Ушбу модданинг 2- қисмида жавобгарлик белгиланган жиноят **объектив томони** хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмларини сақлаш қоидаларини бузиш натижасида йўқотиш ёки ишдан чиқаришда ифодаланади.

ЖК 295- моддаси 2- қисмида кўзда тутилган жиноятнинг предмети фақат хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмлари бўлиши мумкин.

Ишониб топширилган деганда қурол ва бошқа жанговар буюмларнинг ҳарбий хизматчига жанговар аслаҳа-анжомларнинг фойдаланиши учун белгиланган тартибда берилганлиги тушунилади.

Хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмларини йўқотиш деганда, сақлаш қоидаларини бузиш

натижасида ҳарбий хизматчини бу предметларнинг йўқолгани учун жиноий жавобгарликка тортиш учун сақлашнинг қайси қондаси бузилганини аниқлаш шарт, бу мазкур жиноят таркибининг **зарурий белгиси** ҳисобланади.

Сақлаш қоидаларини бузиш ва бу предметларнинг йўқолиши ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлиги ҳам жиноятнинг зарурий белгисидир.

Йўқотиш ҳарбий хизматчининг ихтиёридан ташқари содир бўлади: предмет йўқолади, эсан чиқиб қолдирилади, ўғриланади ва ҳоказо.

Кўрсатилган предметлар ҳарбий хизматчининг ихтиёридан чиққан пайтдан ҳарбий мулкни йўқотиш жинояти тугалланган ҳисобланади.

Ишдан чиқариш деб, санаб ўтилган буюмларни кўзланган мақсадда фойдаланиш учун тўла ёки қисман яроқсиз ҳолатга келтиришга айтилади.

Санаб ўтилган буюмларнинг ишдан чиқарилиши улар тўла ёки қисман яроқсиз ҳолатга келтирилган пайтдан **тугалланган жиноят** ҳисобланади.

Субъектив томондан кўрсатилган предметларни йўқотиш эҳтиётсизликдан содир қилинади. Ишдан чиқариш эса қасдан ёки эҳтиётсизликдан содир қилинади.

Шу модданинг 2-қисмида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг **субъекти** қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, техника таъминоти буюмлари хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган ҳарбий хизматчи ҳисобланади.

Мазкур модданинг 3-қисмида жанговар вазиятда содир қилинган ҳарбий аслаҳа-анжомларни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқариш, шунингдек хизматда фойдаланиш учун ишониб топширилган қурол-аслаҳа, ўқ-дорилар, ҳаракат воситалари, техник таъминот сақлаш қоидаларини бузиш оқибатида йўқотиш ёки ишдан чиқариш жиноий жавобгарлиги белгиланган.

2- §. Ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш **(ЎЗР ЖК 296- моддаси)**

Жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларида ўрнатилган ҳарбий мулкни сақлаш тартибидир.

Жиноятнинг предмети қурол, ўқ-дорилар, ҳаракат воситалари, ҳарбий техника ва бошқа ҳар қандай ҳарбий мулк бўлиши мумкин.

Объектив томондан жиноят қурол, ўқ-дори, ҳаракат қилиш воситалари, ҳарбий техника ёки бошқа ҳарбий мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга шикаст етказишда ифодаланadi.

Мулкни нобуд қилиш деганда уни мақсадга мувофиқ фойдаланиш учун тўла ёки қисман яроқсиз ҳолатга келтиришни тушуниш лозим.

Шикаст етказилганида, ҳали уни тиклаш ва кўзда тутилган мақсадда фойдаланиш имкони мавжуд бўлади.

Нобуд қилиш ёки шикаст етказиш усуллари турлича (ёқиб юбориш, портлатиш, чўктириш ва ҳоказо) бўлиши мумкин, ammo бунинг жиноятни квалификация қилишда аҳамияти йўқ.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, ҳарбий мулк нобуд қилинган ёки шикастланган пайдан тугалланган ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят фақат қасддан содир этилади. Жиноятни содир қилиш мотив ва мақсади уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти ҳар қандай ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Мазкур модданинг 2- қисмида ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш оғир оқибатларга олиб келган ҳоллар учун жиноий жавобгарлик кўзда тутилган.

Оғир оқибатлар деганда эҳтиётсизлик оқибатида оғир тан жароҳати етказиш, одам ўлиши, қурбонлар бўлиши, кўп сонли ҳарбий техниканинг нобуд бўлиши ёки шикастланиши ва бошқалар тушунилади.

Ушбу модданинг 3- қисмида юқоридаги қилмиш жанговар вазиятда содир этилганлиги учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

3- §. Атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, шунингдек модда ва буюмлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 297- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ ва бошқа предметлар билан муомалада бўлиш қоидаларидир.

Жиноятнинг предмети атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғлар, ўқ-дорилар, портловчи, радиоактив ва бошқа моддалар ҳамда предметлар ҳисобланади. Масалан, тез аланга оладиган моддалар, пиротехник маҳсулотлар, кимёвий ва заҳарли моддалар ва ҳоказолар шулар жумласидандир.

Объектив томондан жиноят атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, ўқ-дорилар, портловчи, радиоактив ёки бошқа моддалар ва предметлар билан муомалада бўлиш қоидаларининг бузилиши натижасида баданга ўртача оғир шикаст етказилишида ифодаланadi.

Ушбу модда бланкет диспозицияли бўлиб, шахсни шу модда бўйича жинойий жавобгарликка тортиш учун ҳар бир алоҳида ҳолатда кўрсатилган предметлар билан муомалада бўлишнинг қайси қондаси ёки қонданинг қайси банди бузилганини аниқлаш зарур. Бу қоидалар ҳарбий уставларда, инструкцияларда (йўриқномалар)да, қўлланмаларда, буйруқларда белгиланган.

Жиноят моддий таркибли ҳисобланади. Жиноят баданга ўртача оғир шикаст етказиш тартибидаги оқибат юзага келганидан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Жиноятнинг зарурий белгиси атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, ўқ-дорилар, **портловчи, радиоактив ёки бошқа моддалар** ва предметлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш натижасида баданга ўртача оғир шикаст етказилиши ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжуд эканлиги ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг мотив ва мақсади уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Таҳлил қилаётган модданинг **2- қисмида** жиноятнинг куйидаги оғирлаштирувчи ҳолатлари:

1) икки ёки ундан ортиқ шахснинг баданига ўртача оғир шикаст етказилиши;

2) оғир шикаст етказилиши;

3) одам ўлиши;

297- модда 3- қисмда шу қилмиш:

1) одамлар ўлимига;

2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жавобгарлик назарда тутилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, экологик фалокатлар, одамларнинг оммавий касалланиши ва ҳоказолар тушунилади.

4- §. Машиналарни бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 298- моддаси)

Жиноятнинг объекти жамоат хавфсизлиги, жанговар, махсус ва транспорт машиналаридан фойдаланишнинг белгиланган тартиби, шунингдек одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Жиноятнинг предмети жанговар, махсус ва транспорт машиналаридир.

Объектив томондан жиноят жанговар, махсус ва транспорт машиналарини бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларининг бузилиши, баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказишга сабаб бўлишида ифодаланади.

Жанговар машина — ўзи юрадиган, душманнинг тирик нишонлари ва жанговар техникасини нобуд қилишга мўлжалланган (танклар, пйёдаларнинг жанговар машиналари, ўзи юрар артиллерия қурилмалари, зирҳли транспортёрлар ва ҳ.к.) машиналардир.

Махсус машиналар — махсус асбоб-ускуналар билан қуролланган ва ҳарбий хизматнинг бошқа вазифаларини: муҳандислик, меъморлик, таъмирлаш ва ҳоказоларни амалга оширишга мўлжалланган машиналардир.

Транспорт машинаси — одамларни, қурол-аслаҳаларни, юкларни ва бошқа ҳарбий мулкларни олиб юришга мўлжалланган машинадир.

Мазкур модда ҳам бланкет диспозициялидир. Шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун машиналарни бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларининг қайси банди бузилганини аниқлаш зарур ва бу қоидабузарлик билан баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилганлиги ўртасидаги сабабий боғланишни ҳам аниқлаш лозим.

Жиноят ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш оқибати вужудга келганидан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик оқибатида содир этилади. Жиноятни содир этиш мотиви ва мақсади уни квалификация қилиш учун аҳамиятли эмасдир.

Жиноятнинг субъекти машинани бошқариш ёки ундан фойдаланиш қоидасини бузган ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

Шу модданинг 2- қисмида машинани бошқариш ва ундан фойдаланиш қоидасини бузганлик: 1) икки ёки ундан ортиқ

шахсга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказишга олиб келганда; 2) одам ўлимига сабаб бўлган ҳоллари учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Мазкур модданинг 3- қисмида худди шундай қилмиш: 1) одамлар ўлимига; 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлганлиги учун жазони оғирлаштирувчи ҳолат сифатида кўрсатилган.

5- §. Учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 299- моддаси)

Мазкур жиноятнинг объекти Ўзбекистон Республикаси Қурулли Кучларида ўрнатилган учиш ва учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидалари, жамоат хавфсизлиги, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Жиноятнинг предмети **учиш аппаратлари** (самолётлар, вертолётлар ва ҳ.к.)дир.

Объектив томондан жиноят учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини, шунингдек учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш ҳалокат юз бериши ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлишида ифодаланади.

Мазкур модда бланкет диспозициялидир. Ҳар бир алоҳида ҳолатда учиш ёки учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларининг қайси банди бузилганлигини ва бу қоидабузарлик ҳамда юз берган ҳалокат ёхуд бошқа оғир оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш лозим.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, ҳалокат юз берган ёки бошқа оғир оқибатлар юзага келган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда, ҳарбий кеманинг, вертолётнинг ҳалокати, одамларнинг ўлими, кўпчилик инсонларнинг соғлиғига зарар етиши ва бошқалар тушунилади.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан содир этилади.

Жиноятнинг субъекти учишни амалга ошираётган ёки учишга тайёргарликка масъул бўлган ёхуд учиш аппаратларидан фойдаланиш қоидаларини бузган ҳарбий хизматчи бўлиши мумкин.

6- §. Кемани бошқариш қоидаларини бузиш (ЎзР ЖК 300- моддаси)

ЖК 300- моддасида жавобгарлик белгиланган жиноятнинг объекти кемани бошқариш ва ундан фойдаланишнинг ўрнатилган тартибидир.

Жиноятнинг объектив томони кемани бошқариш қоидаларини бузиш натижасида кеманинг ҳалокати ёки жиддий шикастланиши, одамларнинг қурбон бўлиши ёхуд бошқа оғир оқибатларнинг рўй бериши ҳисобланади.

Мазкур модда бланкет диспозицияли бўлиб, шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун асос мавжуд деб ҳисоблаш учун кемани бошқариш қоидалари бузилганлигини ва бу қоидабузарлик билан рўй берган оқибатлар — кеманинг ҳалокати ёки жиддий шикастланиши, одамнинг ўлиши ёхуд бошқа оғир оқибатлар ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш шарт.

Жиноят кема ҳалокатга учраган ёки унга жиддий шикаст етказилган, одамлар қурбон бўлган ёхуд бошқа оғир оқибатлар вужудга келган пайтдан тугалланган ҳисобланади.

Бошқа оғир оқибатлар — экологик фожеалар, атроф-муҳитнинг оммавий ифлосланиши, флора ва фаунанинг ҳалокати ва бошқалардир.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизлик оқибатида содир этилади. **Жиноятнинг субъекти** кемани бошқариш қоидаларини бузган ҳарбий хизматчидир.

? Кўшимча саволлар

1. Ҳарбий мулк деганда нима тушунилади? Ҳарбий мулкни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқариш деганда нима назарда тутилади?

2. Қасддан ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказиш деганда нима тушунилади? Ушбу жиноий қилмишларни амалга оширишнинг қандай усуллари бор?

3. Қасддан ҳарбий мулкни нобуд қилиш ёки унга шикаст етказишнинг уни беҳуда сарфлаш, йўқотиш ёки ишдан чиқаришдан фарқи.

4. Атрофдагилар учун катта хавф манбаи бўлган қурол-яроғ, шунингдек модда ва буюмлар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузишнинг жиноий жавобгарлик шартларини кўрсатинг.

5. Жанговар ва махсус машиналарга нималар киради? Машинани бошқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузишга нималар киради? Ушбу жиноят субъекти кимлар бўлиши мумкин?

6. Учиш аппаратларига нималар киради? Учиш ёки учишга тайёргарлик кўриш қоидаларини бузиш деганда нимани тушунаси? Ушбу жиноий қилмишга оид жиноий жавобгарликка тортиш шартларини кўрсатинг. Ушбу жиноят субъекти махсус субъект бўлиб ҳисобланадими?

7. Кемани бошқариш деганда нима тушунилади? Кемани бошқариш қоидаларини бузиш усуллари қандай? ЖКнинг 300-моддасида қандай жиноий жавобгарлик шартлари кўрсатилган?

Ҳарбий мансабдорлик жиноятлари

Ҳокимиятни суиистеъмом қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЖК 301- моддаси)

Хизматга совуққонлик билан қараш (ЖК 302- моддаси)

1- §. Ҳокимиятни суиистеъмом қилиш, ҳокимият ваколатидан ташқарига чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги (ЎЗР ЖК 301- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти ҳарбий бошқарув идораларининг нормал фаолияти, уларнинг обрўси, одамларнинг ҳаёти ва соғлиғидир.

Объектив томондан жиноят бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг Куролли Кучларнинг манфаатларига, ҳарбий хизматчи ёки бошқа фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига кўп миқдорда зарар ёки жиддий зиён етказилишига сабаб бўлган: 1) ўз ҳокимият ёки хизмат мавқеини суиистеъмом қилиши; 2) ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиши; 3) ҳокимият ҳаракатсизлигида ифодаланади.

NOTA BENE!

Ҳокимиятни суиистеъмом қилиш, ҳокимият ёки хизмат ваколати доирасидан четга чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги тушунчаларини мансабдорлик жиноятларини таҳлил қилганда кўриб чиққан эдик.

Кўриб чиқилаётган қилмиш моддий таркибли жиноят ҳисобланади. Уни тугалланган деб эътироф этиш учун Куролли Кучларнинг манфаатларига, ҳарбий хизматчи ёки бошқа фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган кўринишдаги оқибатларнинг рўй берганлигини аниқлаш лозим. Жиноят объектив томонининг зарурий белгиси ҳокимиятни суиистеъмом қилиш, ваколат доирасидан четга чиқиш ёки ҳаракатсизлик ҳамда юзага келган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланишнинг мавжудлиғидир.

Субъектив томондан ҳокимиятни суиистеъмол қилиш ёки ваколат доирасидан четга чиқиш қасддан содир этилиши мумкин, ҳокимият ҳаракатсизлиги эса қасддан ёки эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин.

Жиноятни содир этиш мотив ва мақсади уни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг субъекти мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчидир.

Агар ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, ваколат доирасидан четга чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказиб содир этилса, айбдорнинг ҳаракатлари мазкур модданинг 2- қисми билан квалификация қилинади.

Шундай қилмиш: 1) одам ўлишига; 2) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса, айбдор 301- модданинг 3- қисми билан жиноий жавобгарликка тортилади.

Бошқа оғир оқибатлар деганда икки ёки ундан ортиқ шахсларнинг баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши, одамларнинг ўлимига, ҳалокатларга сабаб бўлган ва бошқа ҳолатларни тушуниш лозим.

Ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, ваколат доирасидан четга чиқиш ёки ҳокимият ҳаракатсизлиги жанговар вазиятда содир этилса, қилмиш мазкур модданинг 4-қисми билан квалификация қилинади.

2- §. Хизматга совуқдонлик билан қараш (ЎзР ЖК 302- моддаси)

Ушбу жиноятнинг объекти мансабдор шахс ҳисобланувчи ҳарбий хизматчи томонидан ўз вазифаларини бажаришнинг белгиланган тартибидир.

Объектив томондан жиноят бошлиқ ёки бошқа мансабдор шахснинг ўз хизмат вазифаларига нисбатан пала-партиш ёки виждонсизларча муносабатда бўлиши туфайли бу вазифаларни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги кўп миқдорда зарар етказилишига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келишида ифодаланади.

Жиноят моддий таркибли бўлиб, кўп миқдорда зарар етказилган ёки бошқа оғир оқибатлар рўй берган пайтдан тугалланган ҳисобланади. Жиноятнинг зарурий белгиси ишга пала-партиш ёки виждонсизларча муносабатда бўлиш билан кўп миқдорда етказилган зарар ёхуд бошқа оғир оқибатлар ўртасида сабабий боғланишнинг мавжудлиги ҳисобланади. Фуқароларнинг соғлиғига зарар етказилган бўлса, айбдор жиноятларнинг жами билан жавобгарликка тортилади.

Субъектив томондан жиноят қасддан ёки эҳтиётсизлик оқибатида содир этилади.

Жиноятнинг субъекти мансабдор шахс бўлган ҳарбий хизматчидир.

? Қўшимча саволлар

1. Ҳарбий мансабдорлик жиноятлари қандай турларга бўлинади? Бу турларнинг ҳар бири қандай ҳолларда ёки нималарда намоён бўлади? Ҳарбий мансабдорлик жиноятларининг ўзига хос хусусияти нимада? Ҳокимиятни суиистеъмол қилиш, ҳокимият ҳаракатсизлигидан қандай фарқ қилади? Ушбу жиноятнинг оғирлаштирувчи ҳолатини кўрсатинг.

2. Хизматга совуққонлик билан қараш қандай ҳолатларда намоён бўлади? Жиноят кодексининг 302- моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортилмаслик шартларини кўрсатинг.

АДАБИЁТЛАР

(XXI—XXIV бобларга)

1. Погребняк И. Г. Борьба с преступлениями против порядка подчиненности по советскому уголовному праву: Автореф. дисс. канд. юрид. наук. — М., 1962.

2. Погребняк И. Г. Борьба с преступлениями против порядка подчиненности по советскому уголовному праву: Автореф. канд. юрид. наук. — М., 1962 - 22с.

3. Мищенко Г. Значение мотива и цели при квалификации воинских преступлений против порядка подчиненности по советскому уголовному праву: В кн. - Сборн. асп. работ. Обществ. науки. Право. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1971.

4. Бунеев Т. Ответственность военнослужащих за воинские преступления. - Вест. противозд. обороны, 1973, №1.

5. Ашитов З. О. Вопросы дальнейшего укрепления социалистической законности. (Соотношение воинских и общеуголовных преступлений). — Алма-Аты: Казахстан, 1976, 182-с.

6. Шлыков Е. Н. О понятии общественной опасности уклонения от установленного порядка несения воинской службы. - В кн.: Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. — Л., 1977.

7. Ахметшин Х. М. Комментарий Закона об уголовной ответственности за воинские преступления. — М.: ЮЛ, 1981.

8. Бушуев Г. Новое в законодательстве о воинских преступлениях. // СЗ - 1984, №6.

9. Горный А. Г. Командиру о военно-уголовном законодательстве. // Под общ. ред. — М.: Воениздат, 1985.

МУНДАРИЖА

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ МАХСУС ҚИСМИНИНГ УМУМИЙ ҚОИДАЛАРИ

Жиноят ҳуқуқи Махсус қисми тушунчаси, вазифаси, предмети ва тизими	3
Жиноятларни квалификация қилишнинг илмий асослари	7

БИРИНЧИ БЎЛИМ. ШАХСГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

I боб. Ҳаётга қарши жиноятлар	15
1- §. Ҳаётга қарши жиноятларнинг умумий тавсифи	15
2- §. Ҳаётга қарши жиноятлар	17
3- §. Қасддан одам ўлдириш	27
4- §. Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш	49
5- §. Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши	53
6- §. Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш	54
7- §. Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш	58
8- §. Эҳтиётсизликдан одам ўлдириш	59
9- §. Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш	60
II боб. Соғлиққа қарши жиноятлар	65
1- §. Баданга шикаст етказиш тушунчаси, унинг юридик таҳлили ва турлари	65
2- §. Қасддан баданга оғир шикаст етказиш	76
3- §. Қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш	84
4- §. Жазони енгиллаштирувчи ҳолатларда баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик масалалари	86
5- §. Қасддан баданга енгил шикаст етказиш	86
6- §. Қийнаш	87
III боб. Ҳаёт ёки соғлиқ учун ҳавфли жиноятлар	91
1- §. Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш	91
2- §. Таносил ёки ОИТС касаллигини тарқатиш	95
3- §. Жинсий равишда ҳомила тушириш (аборт)	98
4- §. Аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш	101

5- §. Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик	102
6- §. Хавф остида қолдириш	104
IV боб. Жинсий эркинликка қарши жиноятлар	108
1- §. Номусга тегиш	108
2- §. Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш	118
3-§. Бесоқолбозлик (эркакнинг эркак билан жинсий алоқа қилиши)	119
4-§. Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш	119
V боб. Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар	123
1-§. Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш	124
2-§. Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш	125
3-§. Болани алмаштириб қўйиш	126
4-§. Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш	127
5-§. Кўп хотинли бўлиш	128
✓ 6-§. Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш	129
7-§. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш	132
8-§. Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш	134
9-§. Порнографик нарсаларни тайёрлаш ва тарқатиш	135
10-§. Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш	137
11-§. Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш	138
12-§. Инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш	140
13-§. Қабрни таҳқирлаш	142
VI боб. Шахснинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар	145
1-§. Одамлардан фойдаланиш учун уларни ёллаш	145
2-§. Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш	147
3-§. Одам ўғрилаш	149
4-§. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш	150
5-§. Тухмат	151
6-§. Ҳақорат қилиш	153

VII боб. Фуқароларнинг Конституциявий ҳуқуқ ва эркинлик-ларига қарши жиноят	157
1-§. Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш	157
2-§. Фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш	159
3-§. Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини бузиш	160
4-§. Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш	162
5-§. Виждон эркинлигини бузиш	164
6-§. Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш	167
7-§. Сайлов ҳуқуқининг ёки ишончли вакил ваколатларининг амалга оширилишига тўсқинлик қилиш	168
8-§. Меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш	170
9-§. Муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш	172

**ИККИНЧИ БЎЛИМ. ТИНЧЛИК ВА ХАВФСИЗЛИККА ҚАРШИ
ЖИНОЯТЛАР**

VIII боб. Тинчлик ва инсониятнинг хавфсизлигига қарши жиноятлар	175
1-§. Урушни тарғиб қилиш	176
2-§. Агрессия	177
3-§. Урушнинг қонун ва удумларини бузиш	179
4-§. Геноцид	181
5-§. Ёлланиш	182
6-§. Терроризм	184
7-§. Миллий, ирқий ёки диний адоват қўзғатиш	187
IX боб. Ўзбекистон Республикасига қарши жиноятлар	193
1-§. Давлатга хоинлик қилиш	193
2-§. Ўзбекистон Республикаси Президентига тажовуз қилиш	197
3-§. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий тузумига тажовуз қилиш	200
4-§. Жосуслик	203
5-§. Кўпоровчилик	205
6-§. Давлат сирларини ошкор қилиш	207
7-§. Давлат сирини ёки ҳарбий сир ҳисобланган ҳужжатларни йўқотиш	209

X боб. Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш	213
1-§. Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш тушунчаси ва турлари	214
2-§. Босқинчилик	219
3-§. Товламачилик	231
4-§. Талончилик	236
5-§. Ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш	239
6-§. Фирибгарлик	243
7-§. Ўғрилик	246
XI боб. Ўзгалар мулкни талон-торож қилиш билан боғлиқ бўлмаган жиноятлар	254
1-§. Алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш йўли билан мулкий зарар етказиш	254
2-§. Жинойий йўл билан топилган мулкни олиш ёки ўтказиш	256
3-§. Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш	258
4-§. Мулкни қасддан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш	259
5-§. Ахборотлаштириш қоидаларини бузиш	261
XII боб. Иқтисодият асосларига қарши жиноятлар	265
1-§. Ўзбекистон Республикасининг манфаатларига хилоф равишда битимлар тузиш	266
2-§. Қалбаки пул, акциз маркаси ёки қимматли қоғозлар ясаш, уларни ўтказиш	267
3-§. Валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш	270
4-§. Чет эл валютасини яшириш	272
5-§. Сохта тадбиркорлик	273
6-§. Сохта банкротлик	275
7-§. Банкротликни яшириш	276
8-§. Божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш	277
9-§. Монополияга қарши қонун ҳужжатларини бузиш	281
10-§. Солиқ ва бошқа тўловларни тўлашдан бўйин товлаш	282
11-§. Бюджет интизомини бузиш	284
12-§. Қимматбаҳо металллар ёки тошларни топшириш қоидаларини бузиш	285
13-§. Рангли металллар, уларнинг парча ва резги-чиқитларини тайёрлаш, олиш, улардан фойдаланиш ҳамда уларни ўтказиш қоидаларини бузиш	286

XIII боб. Хўжалик фаолияти соҳасидаги жиноятлар 290

- 1-§. Сифатсиз маҳсулот чиқариш ёки сотиш 290
- 2-§. Этил спирти, алкоғолли маҳсулот ва тамаки маҳсулотини қонунга хилоф равишда ишлаб чиқариш ёки муомалага киритиш 292
- 3-§. Савдо ёки воситачилик фаолияти билан қонунга хилоф равишда шуғулланиш 294
- 4-§. Савдо ёки хизмат кўрсатиш қоидаларини бузиш 295
- 5-§. Фаолият билан лицензиясиз шуғулланиш 296
- 6-§. Қонунга хилоф равишда ахборот тўплаш, уни ошкор қилиш ёки ундан фойдаланиш 298
- 7-§. Рақобатчини обрўсизлантириш 299

ТўРТИНЧИ БЎЛИМ. ЭКОЛОГИЯ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР

XIV боб. Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар 303

- 1-§. Экология хавфсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш 304
- 2-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш 305
- 3-§. Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш чораларини кўрмаслик 307
- 4-§. Атроф табиий муҳитни ифлослантириш 308
- 5-§. Ер, ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш 309
- 6-§. Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни нобуд қилиш 311
- 7-§. Ўсимликлар касалликлари ёки зараркунандалари билан кураш талабларини бузиш 313
- 8-§. Ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш 313
- 9-§. Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш 315
- 10-§. Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш 316
- 11-§. Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш 319
- 12-§. Алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг тартибини бузиш 320

БЕШИНЧИ БЎЛИМ. ҲОКИМИЯТ, БОШҚАРУВ ВА ЖАМОАТ БИРЛАШМАЛАРИ ОРГАНЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

XV боб. Бошқарув тартибига қарши жиноятлар 325

- 1-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суистеъмол қилиш 327
- 2-§. Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш 331

3-§. Мансабга совуққонлик билан қараш	332
4-§. Ҳокимият ҳаракатсизлиги	334
5-§. Мансаб сохтакорлиги	335
6-§. Пора олиш	337
7-§. Пора бериш	341
8-§. Пора олиш-беришда воситачилик қилиш	343
9-§. Хизматчини пора эвазига оғдириш.....	345
10-§. Товламачилик йўли билан ҳақ беришни талаб қилиш .	347
11-§. Давлат рамзларига ҳурматсизлик қилиш.....	349
12-§. Жамоат бирлашмалари ёки диний ташкилотларни қонунга хилоф равишда тузиш.....	350
13-§. Файриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташки- лотлар фаолиятида қатнашишга ундаш	352
14-§. Диний ташкилотлар тўғрисидаги қонунлар ҳужжат- ларини бузиш	353
15-§. Йиғилишлар, митинглар, кўча юришлари ёки намо- йишлар уюштириш, ўтказиш тартибини бузиш	355
16-§. Тақиқланган иш ташлашга раҳбарлик қилиш ёки фавқулодда ҳолат шароитида корхона, муассаса ёхуд ташкilotлар ишига тўсқинлик қилиш	356
17-§. Ҳокимият вакилига ёки фуқаровий бурчини бажа- раётган шахсга қаршилик кўрсатиш	358
18-§. Озодликдан маҳрум қилиш жазосини ижро этиш муассасаларининг ишини издан чиқарувчи ҳаракатлар	360
19-§. Жазони ижро этиш муассасаси маъмуриятининг қонуний талабларига бўйсунмаслик	362
20-§. Озодликдан маҳрум қилиш жойларидан қочиш	364
21-§. Қонунга хилоф равишда чет элга чиқиш ёки Ўзбе- кистон Республикасига кириш	365
22-§. Ўзбекистон Республикасида бўлиш қоидаларини бузиш	367
23-§. Ҳарбий ёки муқобил хизматдан бўйин товлаш	369
24-§. Маъмурий назорат қоидаларини бузиш.....	373
25-§. Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкаларни эгал- лаш, нобуд қилиш, уларга шикаст етказиш ёки уларни яшириш	376
26-§. Ҳужжатлар, штамплар, муҳрлар, бланкалар тайёрлаш, уларни қалбакилаштириш, сотиш ёки улардан фойдаланиш	378
27-§. Давлат проба тамгаларини тайёрлаш ва улардан фойда- ланиш қоидаларини бузиш	379
28-§. Ўзбошимчалик.....	381
29-§. Ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш	382
30-§. Диний таълимотдан сабоқ бериш тартибини бузиш	383

XVI боб. Оди судловга қарши жиноятлар	388
1-§. Айбсиз кишини жавобгарликка тортиш	388
2-§. Адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқариш	390
3-§. Суд қарорини бажармаслик	392
4-§. Банд солинган мулкни қонунга хилоф равишда тасаруруф этиш	393
5-§. Қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш	395
6-§. Кўрсатув беришга мажбур қилиш	397
7-§. Тергов қилишга ёки суд ишларини ҳал этишга аралаштириш	400
8-§. Ёлғон хабар бериш	401
9-§. Ёлғон гувоҳлик бериш	403
10-§. Суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш	405
11-§. Жиноят процессини юритиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши ...	407
12-§. Жиноят ҳақида хабар бермаслик ёки уни яшириш	408

ОЛТИНЧИ БЎЛИМ. ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИ ВА ЖАМОАТ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

XVII боб. Жамоат хавфсизлигига қарши жиноятлар	412
1-§. Жиноий уюшма ташкил этиш	414
2-§. Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни ошкорлаштириш (легаллаштириш)	417
3-§. Оммавий тартибсизликлар	418
4-§. Жамоат хавфсизлиги ва жамоат тартибига таҳдид соладиган материалларни тайёрлаш ёки тарқатиш	420
5-§. Диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш	422
6-§. Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш	424
7-§. Контрабанда	426
8-§. Ўқотар қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларини қонунга хилоф равишда эгаллаш	429
9-§. Қурол, ўқ-дорилар, портловчи моддалар ёки портлатиш қурилмаларига қонунга хилоф равишда эгалик қилиш	433
10-§. Ўқотар қурол ёки ўқ-дориларни бепарволик билан сақлаш	437
11-§. Портлаш хавфи бўлган моддалар ёки пиротехника буюмларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш	438

12-§. Кучли таъсир қилувчи ёки заҳарли моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш	440
13-§. Радиоактив моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш	441
14-§. Радиоактив материаллардан фойдаланиш қоидаларини бузиш	442
15-§. Радиоактив материаллардан қонунга хилоф равишда фойдаланиш	443
16-§. Ядро қурилмаларидан фойдаланиш қоидаларини бузиш	445
17-§. Бактериологик, кимёвий ва бошқа хил ялпи қирғин қуроллари турларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш, тўплаш, олиш, бировга ўтказиш, сақлаш, қонунга хилоф равишда эгаллаш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш	446
18-§. Тадқиқот фаолиятини амалга оширишда хавфсизлик қоидаларини бузиш	447
19-§. Меҳнатни муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш (ЎЗР ЖК 257-моддаси)	448
20-§. Санитарияга оид қонун ҳужжатларини ёки эпидемияга қарши кураш қоидаларини бузиш	449
21-§. Тоғ-кон, қурилиш ёки портлатиш ишлари хавфсизлиги қоидаларини бузиш	450
22-§. Ёнғин хавфсизлиги қоидаларини бузиш	451
XVIII боб. Транспорт воситалари ва ундан фойдаланиш хавфсизлигига қарши жиноятлар	455
1-§. Темир йўл, денгиз, дарё ёки ҳаво транспортининг ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш	456
2-§. Маст ҳолдаги шахснинг транспорт воситасини бошқаришига йўл қўйиш	457
3-§. Транспортни таъмирлаш ёки уни фойдаланишга чиқариш қоидаларини бузиш	459
4-§. Темир йўл, денгиз, дарё, ҳаво транспорти воситаси ёки алоқа йўлларини яроқсиз ҳолатга келтириш	461
5-§. Темир йўлнинг ҳаракатланадиган таркибини, ҳаво, денгиз ёки дарё кемасини олиб қочиш ёки эгаллаб олиш	462
6-§. Халқаро учиш қоидаларини бузиш	464
7-§. Транспорт воситалари ҳаракати ёки улардан фойдаланиш хавфсизлиги қоидаларини бузиш	465
8-§. Транспорт воситасини олиб қочиш	468
9-§. Транспортнинг хавфсиз ишлашини таъминлашга доир қоидаларни бузиш	471

10-§. Автомобиль йўлларида фойдаланиш ва уларни қўриқлаш қоидаларини бузиш	472
--	-----

XIX боб. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятлар	475
---	------------

1-§. Тақриқланган экинларни етиштириш	476
---	-----

2-§. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллаш	480
--	-----

3-§. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзлаб қонунга хилоф равишда тайёрлаш, олиш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар қилиш, шунингдек уларни қонунга хилоф равишда ўтказиш ...	484
--	-----

4-§. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб этиш	488
---	-----

5-§. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар ишлаб чиқариш ёки улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш	496
---	-----

6-§. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ўтказиш мақсадини кўзламай қонунга хилоф равишда тайёрлаш, эгаллаш, сақлаш ва бошқа ҳаракатлар	499
---	-----

XХ боб. Жамоат тартибига қарши жиноятлар	502
---	------------

1-§. Безорилик	502
----------------------	-----

2-§. Қиморхоналар ташкил этиш ёки уларни сақлаш	507
---	-----

ЕТТИНЧИ БЎЛИМ. ҲАРБИЙ ХИЗМАТНИ ЎТАШ ТАРТИБИГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР

XХI боб. Бўйсунмиш ва ҳарбий шайъага риоя этиш тартибига қарши жиноятлар	510
---	------------

1-§. Бўйсунмаслик	511
-------------------------	-----

2-§. Буйруқни бажармаслик	513
---------------------------------	-----

3-§. Бошлиққа қаршилиқ кўрсатиш ёки уни хизмат вазифаларини бузишга мажбур қилиш	513
--	-----

4-§. Бошлиқни қўрқитиш	515
------------------------------	-----

5-§. Баданга шикаст етказиш	515
-----------------------------------	-----

6-§. Бўйсунувчининг ўз бошлиғини ёки бошлиқнинг ўзига бўйсунувчини ҳақорат қилиши	516
---	-----

7-§. Бир-бирига тобе бўлмаган ҳарбий хизматчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларга оид устав қоидаларини бузиш	517
--	-----

8-§. Мародёрлик	521
-----------------------	-----

XХII боб. Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятлар ..	523
--	------------

1-§. Ҳарбий қисм ёки хизмат жойини ўзбошимчалик билан ташлаб кетиш	523
--	-----